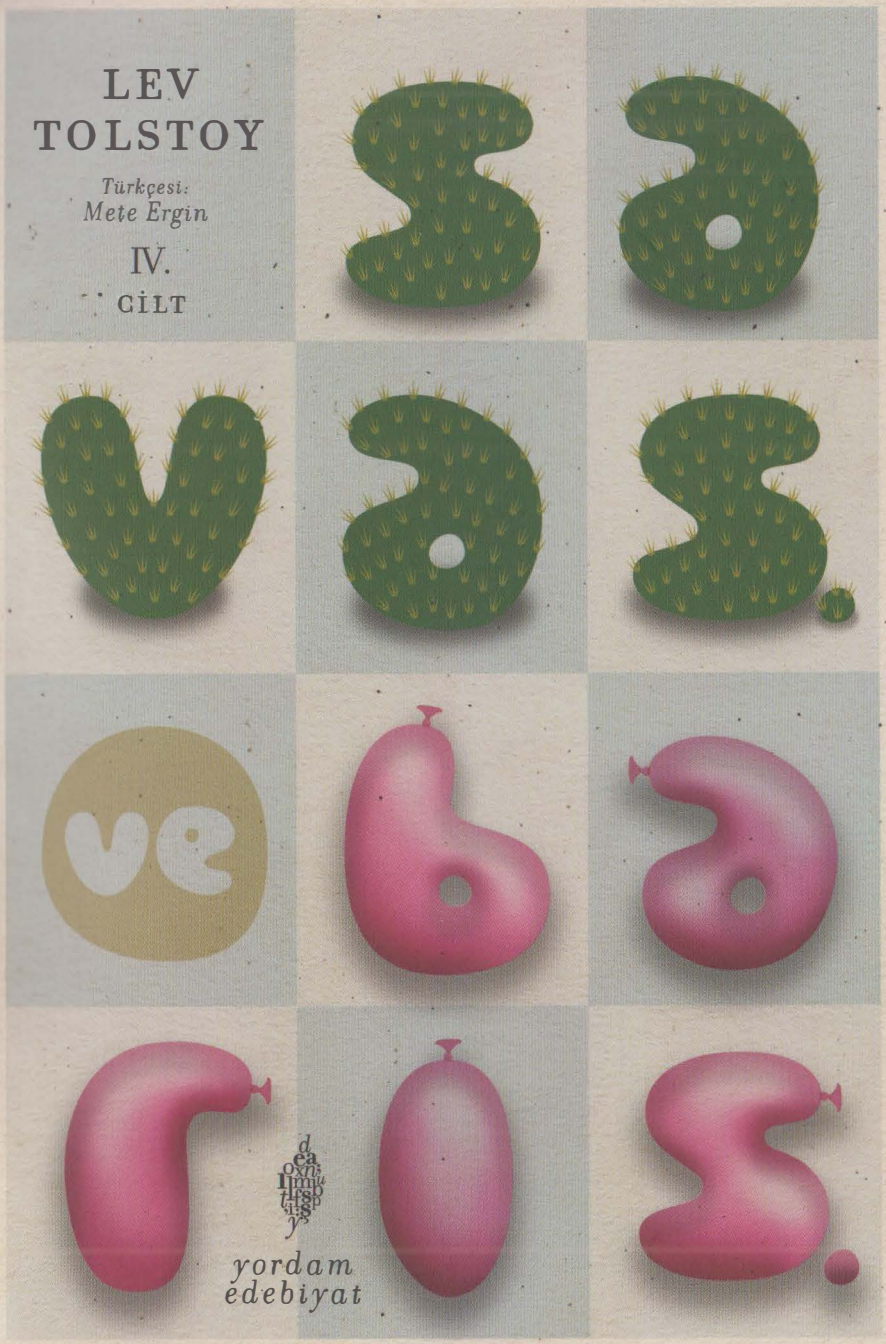
CİLT
IV

TOLSTOY – SAVAŞ VE BARIŞ

LEV
TOLSTOY

Türkçesi:
Mete Ergin

IV.
CİLT

yordam
edebiyat

Mete Ergin *(28 Mart 1934 - 5 Ekim 2015)*

Çevirmen. Robert Kolej mezunudur. Bir süre Boğaziçi Üniversitesi İngiliz Filolojisi bölümünde eğitim gördü. Jack London, Mihail Şolohov, Ernest Hemingway, Bertrand Russell, Bernard Shaw, Erskine Caldwell, O'Henry gibi yazarların eserlerini Türkçeye kazandırdı.

Mete Ergin'in İngilizceden (*War and Peace*, Louise Maude-Aylmer Maude çevirisi) yaptığı *Savaş ve Barış* çevirisi, ilk olarak 1996 yılında Engin Yayıncılık tarafından yayımlanmıştır.

Yordam Kitap'ta

Mete Ergin Çevirileri

Jack London

Martin Eden

✲

John Barleycorn

✲

Yol-İstiridye Korsanları

✲

Ataların Tanrısı

✲

Kurt Dölü

✲

Beyaz Diş

✲

Yanan Gün

✲

Vahşetin Çağrısı
(2017 Baharında)

✲

Mihail Şolohov

Durgun Don (4 cilt)
(Yakında)

LEV TOLSTOY

SAVAŞ VE BARIŞ

ROMAN

TÜRKÇESİ
METE ERGİN

DÖRDÜNCÜ CİLT
(DÖRDÜNCÜ KISIM)

yordam
edebiyat

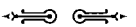
Yordam Edebiyat: 16 • **Savaş ve Barış IV** • Lev Tolstoy
ISBN 978-605-172-174-3 (Tk) - ISBN 978-605-172-180-4 • *Türkçesi:* Mete Ergin
Düzeltme: Dilan Keyvan - Nuray Önoğlu - Yağmur Yıldırımay
Kapak ve İç Tasarım: Savaş Çekiç • *Sayfa Düzeni*: Gönül Göner
Birinci Basım: Aralık 2016
© Yordam Kitap, 2016

Yordam Kitap Basın ve Yayın Tic. Ltd. Şti. (Sertifika No: 10829)
Çatalçeşme Sokağı Gendaş Han No: 19 Kat:3 34110 Cağaloğlu - İstanbul
Tel: 0212 528 19 10 • **Faks:** 0212 528 19 09
W: www. yordamkitap.com • **E:** info@yordamkitap. com
www.facebook.com/YordamEdebiyat • www.twitter.com/YordamEdebiyat

Baskı: **Yazın Basın Yayın Matbaacılık Turizm Tic.Ltd.Şti.** (Sertifika No: 12028)
İ.O.S.B. Çevre Sanayi Sitesi 8. Blok No:38-40-42-44
Başakşehir - İstanbul
Tel: 0212 5650122

SAVAŞ VE BARIŞ

ROMAN

DÖRDÜNCÜ CİLT

(DÖRDÜNCÜ KISIM)

BİRİNCİ BÖLÜM

I

O günlerde Petersburg yüksek sosyetesinin doruklarında Rumyantsev'in, Fransızların, Mariya Fiyodorovna'nın, Çareviç'in ve daha başkalarının ayrı ayrı oluşturduğu gruplar arasında karmakarışık bir çekişme, hem de hiç görülmedik şiddette bir çekişme sürüyor, ama her zaman olduğu gibi, saraylı aylaklar takımının her sesi bastıran uğultusu arasında kaynayıp gidiyordu. Gerçek yaşamla, daha doğrusu gerçek yaşamın gölgesiyle bile, arasında ancak zar zor bir ilinti kurulabilen günlük Petersburg yaşamı tıpkı eskisi gibi devam edegeldiği için, Rus ulusunun içine sürüklendiği zorluklarla tehlikeleri buradaki yaşantıya bakarak kestirebilmek çok zor, hatta neredeyse olanaksızdı. Aynı kabul törenleri, aynı balolar, aynı Fransız tiyatrosu, aynı saray yaşantısı, hükümet çevrelerinde aynı çıkar çatışmaları ve aynı entrikalar eskisi gibi sürüp gidiyordu. Gerçek durumun ne derece korkulu olduğunu akıldan çıkarmamak gerektiğini sadece en yüksek makamlarda bulunanlar bir parça düşünür gibi görünüyorlardı. Böyle zor durumlarda iki imparatoriçenin* nasıl da birbirleriyle taban tabana zıt davranışlarda bulunduğuna ilişkin hikâyeler kulaktan kulağa fısıldanıyordu. Ana İmparatoriçe Mariya Fiyodorovna kanatları altına aldığı yardım kuruluşlarıyla eğitim kurumlarının selametleri bakımından, bunların Kazan'a nakledilmelerinin sağlanması yolunda gerekli her türlü önlemin alınması emrini vermişti; hatta bu kurum ve kuruluşların tüm eşyaları toparlanıp denk bile yapılmış bulunuyordu. İmparatori-

* İki imparatoriçeden biri olan Ana İmparatoriçe Mariya Fiyodorovna, Çar Pavel'in dul eşi idi; ikinci imparatoriçe, Çar I. Aleksandr'ın eşi, Yelizaveta Alekseyevna ise Çar'la evlenmeden önce Badenli bir Alman prensesi idi. *-çev.*

çe Yelizaveta Alekseyevna'ya, "Haşmetmeablarının" devlet kuruluşları konusunda ne buyurdukları sorulduğunda ise, "Haşmetmeabları", artık herkesin alışageldiği üzere, yine bir Rus yurtseveri* kesilerek, devlet kuruluşları hükümdar Hazretlerinin sorumluluk alanı içinde kaldığından kendisinin bu konuda bir şey söyleyemeyeceği, ama şahsı söz konusu olduğunda, Petersburg'u en son kendisinin terk edeceği beyanını lütfetmişlerdi.

26 Ağustos'ta, yani tam da Borodino Muharebesi'nin yapıldığı gün, Anna Pavlovna *soirée* veriyordu; gecenin en ilginç gösterisini de Çar Hazretlerine hediye olarak gelen Aziz Sergey ikonu münasebetiyle Moskova Metropolitinin, bu ikonla birlikte yolladığı mektubun "inşat edilmesi" oluşturacaktı. Metropolit cenaplarının bu mektubuna o sıralarda, gerek kilise edebiyatı açısından, gerek yurtseverlik edebiyatı açısından bir belagat örneği diye bakılıyordu. Mektubu "inşat edecek" kişi, kendisi de zaten bir belagat ustası sayılan Prens Vasili idi. (Prens Vasili'nin İmparatoriçe Hazretlerinin huzurunda da birkaç kez böyle "inşat" sanatı gösterisinde bulunmuşluğu vardı.) Prensin sözüm ona sanatı ise, sözcükleri, anlamlarını göz önüne almaksızın, ağıt yakar gibi acıklı bir ton ile yumuşak bir mırıltı arasında gidip gelen davudi bir sesle birbiri ardınca sıralamaktan ibaret olduğu için de acıklı tonun hangi sözcüğe, yumuşak ırırıltının hangisine denk düşeceği artık tamamıyla şansa kalırdı. Anna Pavlovna'nın suarelerinde yer alan her şeyin nasıl siyasal bir önemi varsa, bu "inşat"ların da öyle, siyasal bir önemi vardı. Suareye katılacak olan önemli birkaç kişi, Fransız tiyatrosundan ayaklarını hâlâ kesmedikleri için herkesin önünde utandırılacaklardı; akılları başlarına getirilecek, yurtseverlik duyguları yeniden canlandırılacaktı. Davetlilerin büyük bölümü geldiği halde, beklediklerinin hiçbirini salonunda göremeyen Anna Pavlovna bu yüzden "inşat" gösterisini başlatmıyor, konuklarını oyalamak için genel ilgiyi çekecek konular ortaya atıp bu tür konuşmaların çarklarını yağlıyordu.

---

* Aslen Alman olan İmparatoriçe Yelizaveta Alekseyevna, ikide birde Rus yurtseveri kesilme alışkanlığını I. Aleksandr'la evlendikten sonra edinmişti tabii. *–çev.*

Kontes Bezuhova'nın ciddi rahatsızlığı Petersburg'da günün haberini oluşturuyordu. O güne dek hiçbir toplantıyı kaçırmayan, bütün toplantıların vazgeçilmez süsü Kontes Bezuhova birkaç gün önce ansızın hastalanıverince, toplantılardan bazılarına katılamamıştı. Söylentilere bakılırsa hiç kimseyi kabul etmeyen Kontes Hazretleri tedavi olmak için Petersburg'da bunca seçkin Rus hekimi dururken, tutup kendini bir İtalyan hekimin ellerine teslim etmişmiş ve bu hekim Kontesi hiç alışılmamış, yepyeni bir yöntemle tedavi ediyormuş.

Güzelliğiyle canlar yakan Kontesin hastalığının, iki kocalı olmanın sebep olduğu karışıklıktan kaynaklandığını, İtalyan hekimin uyguladığı tedavinin de bu karışıklığı gidermeye çalışmaktan ibaret olduğunu salonda bulunanlar içinde bilmeyen yoktu aslında ama böyle bir bilgiyi Anna Pavlovna'nın salonunda ağzından kaçırmak kimin haddine? Ağızdan kaçırmak şöyle dursun, bunu düşünmeye bile cüret edemezdi kimse.

"Zavallı Kontesin durumu kötüymüş diyorlar. Doktor, *angina pectoris** lafı ediyormuş."

"Anjin mi? Demeyin, bu çok kötü bir hastalıktır!"

"Dediklerine bakılırsa iki rakip bu anjin yüzünden birbiriyle barışmış..."

Böylece salonda bir anjin lafıdır gidiyordu, görünüşe bakılırsa bu lafı etmekten pek zevk alıyordu herkes.

"Benim duyduğuma göre İhtiyar Kontun durumu içler acısıymış. Doktor kendisine Kontesin durumunun ne kadar ciddi olduğunu söyleyince çocuklar gibi ağlamış."

"Ah, ah, kaybedersek yazık olacak! Çok güzel kadındı doğrusu!"

O sırada Anna Pavlovna bunların yanına yaklaştı ve:

"Zavallı Kontesin sözünü ettiğinizi duydum da," dedi, "birini yollayıp sordurmuştum. Bana verilen bilgiye göre durumu iyiye gidiyormuş. Ah, dünyanın en tatlı kadınlarından biridir o, buna hiç kuşku yok!" diye sözünü sürdürürken de Elen'i böyle uluorta övmekle biraz aşırıya kaçtığını belli etmek istercesine hafifçe

---

* Angina pectoris: hunnak-ı sadr (nöbetli göğüs ağrısı). *-çev.*

gülümsedi. "Gerçi onunla ayrı saflardayız, ama bu onun hakkını teslim etmeme engel değildir," dedi ve hemen ardından, "Bir türlü mutlu olamadı zavallıcık!" diye de ekledi.

Anna Pavlovna'nın bu son sözleriyle, Kontesin hastalığını örten giz perdesini hafifçe aralamak amacı güttüğünü sanan patavatsız bir genç, tanınmış doktorlardan hiçbirinin çağrılmayıp, Kontesin, belki de tehlikeli sonuçlar doğurabilecek tedavi yöntemleri uygulayan bir şarlatana teslim edilmiş bulunmasına şaştığını söylemek gafletinde bulundu.

Bulunduğu yerden o zehirli diliyle ta gencin bulunduğu yere kadar şimşek gibi yetişiveren Anna Pavlovna, "Belki sizin haber alma kaynaklarınız benimkinden daha iyidir ama," dedi toy genç; "size şu kadarını, hem de yetkili bir ağza dayanarak söyleyeyim ki, o doktor son derece bilgili, mesleğinin ustası bir adamdır. Aynı zamanda, İspanya Kraliçesi'nin de özel hekimi olur kendisi."

Toy adamı böylece yerin dibine batırdıktan sonra Anna Pavlovna küçük bir gruba yaklaştı. Bu gruptakileri çevresine toplamış olan Bilibin onlara Avusturyalılar üzerine bir nutuk çekmekteydi ve kırışık alın derisinin gevşemeye yüz tutmuş oluşu onun yine o "cevher"lerinden birini yumurtlamaya hazırlandığının belirtisiydi.

Petersburg'da *"les héros de Pétropol"** diye tanınan Wittgenstein'ın Fransızlardan ele geçirdiği Avusturya sancaklarının** Viyana'ya yollanması münasebetiyle Viyana hükümetine verilen yazılı notayı kastederek, "Bence çok sevimli," dedi Bilibin.

Anna Pavlovna hemen, "Neymiş o sevimli olan?" diye sorarak, kendisinin daha önce de duyduğu nüktenin buradakiler tarafından da iyice duyulması için gerekli sessizliği sağlamış oldu.

Bunun üzerine Bilibin kendi kaleminden çıkma notanın yine kendisine ait olan nükteli cümlesini kelime kelime tekrarladı:

---

* Fr. Petropol kahramanı; Petrograd ya da çoğunlukla Petersburg denilen kente Fransız hayranı yüksek sosyetenin ukalaları "Petropol" diyorlardı. *-çev.*

** 'Wittgestein, 18-19 Haziran 1912 tarihinde, Oudinot komutasındaki Fransız kolordusuna karşı giriştiği başarılı bir çarpışma sonunda, bu Avusturya sancaklarını Klastitsi'de ele geçirmişti.

"İmparator, Avusturyalılara sancaklarını geri vermektedir," diyerek etkiyi artırmak için bir an durdu ve nükteyi patlattı: "*Doğru yolu bırakıp saptıkları** için yanlış yol üzerinde bulduğumuz dost sancakları!"

"Gerçekten de sevimli!" diye görüşünü bildirdi Prens Vasili.

Tam o sırada, Prens İpolit,** herkesi şaşırtacak kadar yüksek sesle, "Belki de Varşova yoludur bu," diye damdan düşer gibi bir laf attı ortaya. İpolit'in bu sözüyle ne anlatmak istediğini hiç kimse anlayamadığı için herkes şaşkın bir ifadeyle gözlerini ona dikti. Prens İpolit de onlarınkine benzer bir şaşkınlık içinde, ama aynı zamanda keyifli keyifli çevresini süzüyordu. Sözlerinin ne anlama geldiğinden kendisi de en az çevresindeki insanlar kadar habersizdi. Diplomatlık mesleğini sürdürürken, böyle hiç beklenmedik bir anda ortaya ipe sapa gelmez laf atıverenlerin "nüktedan" yerine sayıldıklarına pek çok kez tanık olduğundan, o da her fırsatta aklına ilk geleni söyleyiverirdi. "Bir bakarsın, eğrisi doğrusuna denk gelir, tam yerine düşer laf. Düşmese de ne gam; nasıl olsa biri çıkar, durumu düzeltir," diye düşünürdü. Nitekim bu sefer de öyle oldu, İpolit'in konuşmasını izleyen sıkıntılı sessizlik, Anna Pavlovna'nın beklediği ve doğru yola getirmeyi umduğu, yurtseverlik duygusu yeterince gelişmemiş kişinin salona girişiyle bozuldu ve Anna Pavlovna gülümseyerek parmağını İpolit'e doğru, 'Seni gidi, seni!' der gibilerden salladıktan sonra Prens Vasili'yi masa başına davet etti; önüne okunacak mektubu, mektubun iki yanına da birer şamdan koydurup, Prensten başlamasını rica etti. Salona tam bir sessizlik çöktü.

Prens Vasili sert bir sesle, "Bağışlayıcılığı sınırsız, yüceler yücesi İmparator Hazretleri!" diye başlayıp, itirazı olanın olup olmadığını anlamak istermiş gibi, dinleyicilerinin üzerinde şöyle bir dolaştırdı gözlerini. Ama herkes soluğunu bile tutmuştu.

---

* Kitabı Mukaddes'in Yeni Ahid bölümündeki Petrus'un 2. Mektubu'ndan (Bap 2; 15) alınan "...doğru yolu bırakıp saptılar," sözüyle bu diplomatik notada Avusturyalılara taş atılmasının nedeni, daha önce Rusların müttefiki olan Avusturyalıların saf değiştirerek şimdi Napolyon'un ordusunda eski müttefiklerine karşı savaşıyor oluşlarıdır. *–İngilizce çev.*

** Prens Vasili'nin kıt zekâlı oğlu. *–çev.*

"Bizim için Yeni Kudüs olan Moskova, kadim başkentimiz Moskova... Mesihini kucaklıyooor!" diye salonu gümbür gümbür öttürürken, "Mesih" sözcüğünün son hecesini fazlaca vurgulamıştı Prens Vasili. "Tıpkı, hamiyetli evlatlarını kucaklayan bir ana gibi kucaklıyor veee çevreyi saran sislerin ardında senin saltanatının göz kamaştırıcı haşmetinin parladığını görereeek, ulvi bir heyecaaan içindeee ilahisini okuyooorr... Osanna! Rabbin ismiyle gelen mübarek olsun! Enn yücelerdeki Osanna!"

Prens Vasili son sözcükleri ağlamaklı bir sesle okumuştu.

Bilibin tırnaklarının ucunu inceliyor, oradakilerin çoğu da, acaba bir kabahat mi işledik gibilerden kaygılı gözlerle birbirlerine bakıyorlardı. Prens Vasili mektubun bir sonraki cümlesini daha kâğıttan okumadan, Anna Pavlovna, tıpkı komünyon duasına katılan bir kocakarı gibi fısıl fısıl ezberden okumaya başladı: "Varsın, Fransa'nın sınırlarından kalkıp gelen o utanmaz, o rezil Golyat..."

Prens Vasili okumasını sürdürdü:

"Varsın, Fransa'nın sınırlarından kalkıp gelen o utanmaz, o rezil Golyat ölümün dehşetini saça saça Rus topraklarını bir baştan öbür başa geçsin; bizim imanlı Rus Davudumuzun mütevazı sapanı, kana susamış bu Golyat'ın gururlu kafasını çabucak ezecektir. Ta eski çağlardan beri yurdumuzun gönencini koruya gelmiş olan Aziz Sergey'in işbu kutsal tasviri zatı devletlerine arz edilmektedir. Güçsüzlük belimi büktüğü için kendim kalkıp gelemediğime, görmekten her zaman mutluluk duyduğum zatı devletlerinin nurlu yüzünü bir kez daha göremediğime çok üzgünüm. Doğruların soyunu baki kılması ve rahmetini yüce Hükümdarımızın üzerinden eksik etmeyerek umutlarını gerçekleştirmesi için Cenabı Hakka yakarıyorum!"

Hem yazanı, hem okuyanı övmek amacıyla bağıranlar oldu:

*"Quelle force! Quelle style!"**

Anna Pavlovna'nın konukları bu dokunaklı mektubun etkisiyle coşarak, uzunca bir süre yurdun içinde bulunduğu durumu konuştular ve birkaç güne kadar gerçekleşmesi beklenen muharebenin nasıl başlayıp nasıl sonuçlanacağı üzerine tahminler yürüttüler.

---

* Ne kudret! Ne üslup! *–çev.*

"Bakın görürsünüz," dedi Anna Pavlovna, "yarın, İmparatorumuzun doğum gününü güzel bir haberle kutlayacağız. Öyle bir önsezi var içimde."

II

Anna Pavlovna'nın önsezisi doğru çıktı. Ertesi gün sarayın özel kilisesinde İmparatorun doğum günü münasebetiyle yapılmakta olan dinî tören sırasında Prens Volkovski'yi dışarıya çağırarak, Prens Kutuzov'un kuryesinin getirdiği mektubu verdiler. Muharebenin yapıldığı gün Kutuzov'un Tatarinovarinova'da kaleme alıp aynı gün yolladığı rapordu* bu. Kutuzov, Rusların bir adım bile gerilemediğini; Fransızların kayıplarının kendi kayıplarından çok daha ağır olduğunu ve bu satırları henüz kesin bilgiler eline ulaşmadan, savaş alanından yazdığını söylüyordu. Kutuzov'un sözlerinden bir zafer kazanıldığı sonucu çıkarıldı ve herkes hazır kilisedeyken, yardımlarından ve Ruslara nasip ettiği zaferden ötürü hemen oracıkta Cenabı Hakka şükran duaları edildi.

Anna Pavlovna'nın önsezisi doğru çıktığından o gün sabahtan akşama kadar kent tam bir bayram sevinci yaşadı. Herkes zaferin kesin olduğu inancındaydı, hatta Napolyon'un yakalandığından,

---

* Tolstoy bu romanında zaman zaman tarihleri birbirine karıştırmakta, zaman zaman da aynı tarihi değişik yerlerde başka başka vermektedir. Büyük yazarın buna benzer bellek yanılgılarından birine de burada tanık olmaktayız. Kutuzov raporunu Tatarinovo'dan ayın 25'inde, yani, Şevardino Metrisi Muharebesi'nin (24 Ağustos) ertesi günü yollamıştı. Dolayısıyla, bu raporda, Borodino Muharebesi'nde ölen Bagratyon, Tuçkov ve Kutaysov'un ölümlerinin yer alabilmesi mümkün değildir, çünkü Borodino Muharebesi 26 Ağustos'ta yapılmıştır. Yine aynı biçimde, Borodino Muharebesi'ne ilişkin haberlerin de 27 Ağustos sabahı Petersburg'a ulaşabilmesi o günkü koşullarda fiziksel olarak mümkün değildi. Burada Tolstoy'un bir başka yanılgısı da, I. Aleksandr'ın doğum günü (ki, 12 Aralık'tır) ile isim gününü birbirine karıştırmış olmasıdır. Burada doğum günü diye sözünü ettiği isim gününün gerçek tarihi ise 27 Ağustos değil, 30 Ağustos'tur. Tolstoy eğer Anna Pavlovna'nın suaresini 26 Ağustos yerine 29 Ağustos tarihine denk getirmiş olsaydı, bu tarih karışıklıklarının hiç değilse bir bölümünden kurtulmuş olacaktı, çünkü Kutuzov'un raporu gerçekte Petersburg'a 30 Ağustos tarihinde ve İmparatorun "doğum günü" değil, "isim günü" münasebetiyle kilisede yapılan dua sırasında ulaşmıştır. *–İngilizce çev.*

tahttan indirildiğinden ve Fransa'nın başına yeni bir hükümdar seçmek gerektiğinden bile söz edenler vardı.

Çarpışmaların uzağında, saray yaşantısı koşulları içinde olayların gerçek boyutlarıyla –eksiksiz fazlasız– yansıtılabilmesi çok zordur. Böyle koşullarda, genel nitelikli büyük olaylar farkına varılmadan getirilip özel nitelikli küçücük bir olaya indirgeniverir. İşte bu sefer de Rusya İmparatorluk Sarayına bağlı nedimlerin ve nedimelerin sevinçleri sadece zaferin kazanılmış olmasından değil, aynı zamanda, zafer haberinin Çar'ın doğum gününe rastlamış olmasından ileri geliyordu ve bu yönden duyulan sevincin hiç de zafer sevincinden aşağı kalır yanı yoktu. Hani, birisi düşünüp taşınıp güzel bir sürpriz hazırlayayım dese, ancak bu kadar olurdu.

Kutuzov'un raporunda sözünü ettiği Rus kayıpları arasında Bagratyon'un, Tuçkov'un ve Kutaysov'un adları da geçiyordu. Petersburg'un sosyetik yaşantısı içinde, savaşın bu acı yönü de derhal getirilip tek bir olaya indirgeniverdi Kutaysov'un ölümüne. Çünkü Kutaysov'u tanımayan yoktu; çünkü Kutaysov, İmparatorun sevdiği bir insandı; çünkü Kutaysov gençti ve ilginç bir kişiliği vardı. O gün, karşılaşanların birbirlerine söyledikleri ilk sözler şunlar oluyordu: "Ne harika bir rastlantı yani, olsa olsa bu kadar olur! Tam da ayin sırasında! Ama Kutaysov'un ölümü büyük kayıp doğrusu! Çok yazık oldu, çoook!"

Prens Vasili ise kendini peygamber yerine koyup, "Kutuzov için ben ne demiştim sizlere?" diyerek göğsünü gere gere dolaşıyordu ortalıklarda. "Napolyon'u yenebilecek biricik insan Kutuzov'dur, ben de her zaman bunu söylemişimdir!"

Gelgelelim, ertesi gün ordudan hiçbir haber çıkmayınca, keyifleri kaçar gibi oldu. Bu belirsizlik yüzünden Çar Hazretlerinin üzülmesi, tüm saraylıların üzülmesine yetiyordu.

"İmparatorumuzun durumunu bir düşünsenize!" demeye başlayan ve daha evvelsi gün Kutuzov'u yere göğe koyamayan bu insanlar şimdi de İmparatorun kaygılanmasına sebep oldu diye onu yerin dibine batırıyorlardı. O güne dek hep Kutuzov'a arka çıkan Prens Vasili ise, o gün Kutuzov'un adı geçtikçe, hiç oralı olmayıp

susmayı yeğledi. Üstelik sanki tüm olaylar Petersburg sosyetesini üzmek için elbirliği etmiş gibi, o akşam bir de korkunç haber alındı. Sanki matahmış gibi Petersburg sosyetesinde dillerden düşmeyen o korkunç hastalık, Kontes Elena Bezuhova'yı aniden götürüvermişti. Büyük toplantılarda, kalabalık arasındayken resmî bir dille, Kontes Bezuhova'nın ani bir *angina pectoris* krizi yüzünden öldüğü konuşulurken, dar çevrelerde çok daha başka bir sebepten söz ediliyordu: İspanya Kraliçesi'nin özel hekimi olan o İtalyan, hazırladığı özel ilacın istenen etkiyi sağlaması için her gün belli dozlarda azar azar alınmasını salık verdiği halde, Elen'in, İhtiyar Kontun kendisinden kuşkulanmasına ve ayrıca bugüne kadar yazdığı hiçbir mektuba (kocası olacak o aşşağılık, o ahlaksız) Piyer'den bir cevap alamayışına dayanamayarak, o ilaçtan bir seferde büyük miktarda içtiği için, yardım yetiştirilene dek acılar içinde kıvrana kıvrana ölüşü en ince ayrıntılarına inilerek anlatılıyordu. Söylentilere bakılırsa Prens Vasili ile İhtiyar Kont, İtalyan'ın yakasına yapışacak olmuşlar ama beriki zavallı merhumeden kalma öyle birtakım mektuplar çıkarıp bunların burnuna dayamış ki, İhtiyar Kont da, Prens Vasili de hemen yelkenleri suya indirivermişler.

Konuşmalar genellikle üç üzücü konu çevresinde dönüp dolaşıyordu: İmparatorun habersiz bırakılışı, Kutaysov'un yitirilişi ve Elen'in ölümü.

Kutuzov'un kuryesinden üç gün sonra Moskova'dan Petersburg'a bir çiftlik ağasının gelişiyle, Moskova'nın Fransızlara teslim edildiği haberi bir anda tüm Petersburg'a yayılıverdi. Bu kadarı da olmazdı artık! İmparatorun durumunu bir düşünsenize! Kutuzov bir haindi! Prens Vasili bile, kızının ölümü dolayısıyla başsağlığına gelenlere, sefih ve kör bir bunaktan başka şey beklenemeyeceğini söylüyordu (onu dinleyenler de onun daha geçenlerde Kutuzov'u öve öve göklere çıkardığını unutmuş olmasını, kızının ölümünden duyduğu üzüntüye vererek kendisini hoş görüyorlardı).

"Rusya'nın kaderinin böyle bir adamın ellerine teslim edilebilmiş olmasıdır asıl şaşılması gereken!" diyordu Prens Vasili.

Henüz resmen doğrulanmadığı için, haberin gerçeği yansıtıp yansıtmadığını tartışanlar da çıkıyordu, ama yirmi dört saat sonra Kont Rostopçin'den gelen kuryenin getirdiği mektupta şöyle deniyordu:

"Prens Kutuzov, yaveriyle yolladığı mektubunda benden, orduyu Ryazan yoluna çıkarmak üzere kılavuz olarak zabıta memurlarını görevlendirmemi talep etmektedir. Mektubunda, Moskova'yı üzülerek terk etmek zorunda olduğunu bildirmektedir. Haşmetmeab! Kutuzov bu kararıyla başkentin ve imparatorluğun kaderini belirlemiş oluyor. Ülkemizde ululuk ve kutsallık adına ne varsa hepsini bağrında toplamış olan ve zatı devletlerinin atalarının küllerinin de bulunduğu bu kentin düşmana bırakıldığını öğrenmek ulusumuz için çok büyük bir sarsıntı olacaktır! Ordu nereye giderse, ben de ardından gideceğim. Önemli her şeyi kentten taşıttırdım; bana da sadece oturup vatanımın kara bahtına ağlamak kaldı!"

İmparator bu mektubu alınca, Kutuzov'a Prens Volkonski ile aşağıdaki mektubu yolladı:

"Prens Mihail İlariyonoviç! 29 Ağustos'tan beri sizden hiçbir haber alamadığım halde, Moskova garnizon komutanının Yaroslavl üzerinden yolladığı ve 1 Eylül'de elime geçen mektuptan sizin ordunuzla birlikte Moskova'yı terk etme kararı aldığınızı üzülerek öğrenmiş bulunuyorum. Bu haberin üzerimde yaratacağı etkiyi kendiniz de tahmin edebilirsiniz. Hele, bu konuda sizden hiçbir haber çıkmayışı, derin üzüntü ve şaşkınlığımı daha da arttırıyor. Bu mektubu size Yaver General Prens Volkonski eliyle yolluyor ve gerek ordunun durumunu, gerek bu hazin kararı almanıza yol açan nedenleri sizden öğrenmek istiyorum."

III

Moskova'nın terk edilişinden dokuz gün sonra bu olayı resmen bildirmek üzere Kutuzov'un kuryesi Petersburg'a ulaştı. Haberi getiren kurye, tek kelime Rusça bilmediği halde kendinden

söz ederken hep, "yabancıyım ama ruhumla ve yüreğimle Rus'um ben!" diyen, Michaud adlı bir Fransız'dı.

İmparator kuryeyi Taç Ada'daki sarayının çalışma odasında hemen huzura kabul etti. Savaştan önce Moskova'yı ömründe bir kez bile görmediği ve bir kelime Rusça bilmediği halde yine de bu Michaud cenapları, (anılarından öğrendiğimize göre) *dont les flammes éclairaient sa route** Moskova'nın yangın haberini *notre tres gracieux souverain*'in** huzurunda tekrarlarken meğer çok duygulanmış.

Michaud cenaplarının üzüntüsüyle Rus halkının üzüntüsü arasında herhalde dağlar kadar fark vardır, ama yine de onu İmparatorun çalışma odasına aldıklarında adamın yüzünde öylesine üzgün bir ifade vardı ki, İmparator hemen sormaktan kendini alamadı:

"Bize kötü haber mi getirdiniz, Albay?"

Michaud, içini çekip gözlerini yere indirerek, "Çok kötü, Majeste!" cevabını verdi. "Moskova'nın terk edildiği haberini getirdim."

Yüzüne aniden kan hücum eden Hükümdar acele acele sordu:

"Kadim başkentimizi bir muharebe bile vermeden mi terk ettiler yani?"

Kutuzov'un kendisine söylediği biçimde, raporu ağızdan aynen iletti Michaud. Raporda, Moskova önünde savaşmanın olanaksızlığına değinildikten sonra geriye iki şıktan birini seçmek kaldığı; ya Moskova'yla birlikte orduyu da kaybetme tehlikesini göze almak ya da sadece Moskova'yı kaybetmeye razı olmak zorunda kalındığı ve Başkomutanın ikinci şıkkı yeğlediği belirtiliyordu.

Michaud'nun anlattıklarını hiç konuşmadan, adamın yüzüne de hiç bakmadan sessizce dinledi Hükümdar.

"Düşman kente girdi mi?" diye sordu.

"Evet, Majeste. Şimdiye kadar kentten geriye kül yığınından başka bir şey kalmamıştır herhalde," dedi Michaud; dedi ama İmparatorun yüzünü görünce de dediğine bin pişman oldu. Çar derin

* Fr. Yolunu alevlerinin aydınlattığı... *-çev.*

** Fr. Çok lütufkâr Hükümdarımızın... *-çev.*

derin ve sık soluk alıyor, alt dudağı titriyordu; güzel mavi gözleri dolu dolu olmuştu.

Ama bu durum sadece bir an sürdü. İmparator gösterdiği zayıflıktan ötürü kendi kendine kızar gibi birden kaşlarını çattı, başını dikleştirdi ve hiç titremeyen bir sesle Michaud'ya şöyle dedi:

"Bütün bu başımıza gelenlerden anlıyoruz ki, albay, Cenabı Hak bizden büyük fedakârlıklar beklemektedir... Tüm varlığımızla kendimizi yüce Allah'ın iradesine teslim etmeye hazırız biz... Yalnız, siz bana şunu söyleyiniz Michaud; kadim başkentimizi dövüşmeden terk eden ordumuzun durumu siz oradan ayrıldığınız sırada nasıldı sizin gözünüzde? Bir korku, bir yılgınlık gözünüze çarpmadı mı?"

Lütufkâr Hükümdarının sükûnetine tekrar kavuştuğunu gören Michaud'nun da içi rahatlamıştı ama yine de kendini bir anda toparlayıp İmparatorun dolambaçsız cevap gerektiren bu tepeden inme sorusuna şıp diye cevap veremedi.

Zaman kazanmak için, "Sadık bir askere yaraşır biçimde içtenlikle konuşmama Majesteleri izin verirler mi?" diye sordu.

"Albay, bizim her zaman için istediğimiz budur," diye cevap verdi Hükümdar. "Bizden hiçbir şeyi saklamayınız; her şeyi olduğu gibi bilmek isteriz."

Bu arada, vereceği usturuplu cevabı kafasında tasarlamış bulunan Michaud dudaklarında belli belirsiz, bilmişçe bir gülümsemeyle "Majesteleri!" dedi. Michaud, asla saygısızlık olarak karşılanmayacak hafif şakayla karışık bir kelime oyunu hazırlamıştı kafasında. "Majesteleri, ben yanlarından ayrıldığımda, sıra neferlerinden en yüksek komutanlarına kadar, istisnasız tüm orduya egemen olan duygu kahredici bir korku idi."

Sertçe kaşlarını çatan İmparator, "Nasıl olur?" dedi. "Bizim Ruslarımız talihsizlik karşısında cesaretlerini nasıl yitirmiş olabilirler?.. Asla!"

Michaud da, hazırladığı kelime oyununu döktürmek için zaten böyle karşılık bekliyordu.

Hafif şakacı bir tonla, ama saygıyı da asla elden bırakmaksızın, "Efendimiz!" diye başladı lafa. "Onların bütün korkusu, iyi

yürekliliğine sınır bulunmayan Majestelerinin bu iyi yürekllikleri yüzünden barışa razı olmalarıdır." Rus ulusunun bu temsilcisi, hemen ardından da lafını şöyle bağladı:

"Onlar dövüşmek için ve canlarını feda etmek suretiyle hükümdarlarına olan bağlılıklarını kanıtlamak için yanıp tutuşuyorlar..."

İçi rahatlayan İmparator, "Aaah!" diye bir ünlem koyverdi ve gözlerinin içi sevinçten ışıldayarak Michaud'nun omzunu tapışladı.

"İçimizi rahatlattınız, Albay!" dedi ve başını önüne eğip bir süre konuşmadan durdu.

Sonra başını kaldırdı, gövdesini dikleştirdi ve tüm azametini takınmakla birlikte okşayıcı bir ses tonuyla şöyle dedi:

"Pekâlâ, öyleyse orduya geri dönünüz ve gerek bizim kahraman askerlerimize, gerek gittiğiniz yerlerde karşılaşacağınız tebaamızdan herkese şunu söyleyiniz ki, tek neferimiz de kalmadığı zaman bizzat kendimiz zadegânın başına geçip sadık köylümüzü de arkamıza alarak mülkümüzün en son kaynaklarını dahi kullanacağız. İmparatorluğumuzun kaynakları hâlâ düşmanımızın sandığından çok daha zengindir." İmparator konuştukça coşuyor, coştukça açılıyordu. Heyecandan ışıl ışıl parlayan güzel gözlerini gökyüzüne doğru çevirerek, "Ama eğer Kudreti İlahi," diye sürdürdü konuşmasını, "atalarımızın tahtı üzerinde soyumuzun saltanatının sürmemesini takdir buyurmuşsa, biz de o zaman iktidarımızın elinin yettiği tüm olanakları tükettikten sonra sakalımızı ta buraya kadar (deyip eliyle göğsünün ortasını gösterdi) uzatır, fedakârlıklarını takdirden aciz olmadığımız sevgili halkımızın ve sevgili vatanımızın utanç vesikasını imzalamaktansa, gider, köylülerimizin en aşağı tabakasıyla patateslerini bölüşürüz."

İmparator bu sözleri büyük bir heyecan içinde söyleyip bitirdikten sonra, gözlerinin dolduğunu Michaud'dan saklamak ister gibi birden sırtını dönerek odanın öbür ucuna gitti. Orada birkaç dakika durduktan sonra geniş adımlarla geri döndü ve Michaud'nun kolunu dirseğinin altından sertçe kavradı. İmparatorun yakışıklı,

sevecen bir yumuşaklık taşıyan yüzü heyecandan kıpkırmızı kesilmişti, gözleri de azim ve öfkeyle ışıldıyordu.

"Albay Michaud, size burada söylediklerimizi sakın unutmayınız. Belki bir gün bunları siz de biz de zevkle hatırlayacağız... Ya Napolyon, ya biz!" diyerek göğsüne dokundu. "İkimizin birden saltanat sürmesine imkân yok. Biz de bunca zamandır kendisini iyice tanıdık, bundan sonra aldatamaz bizi artık..."

İmparator kaşlarını çatarak bir an sustu.

Ruhuyla ve yüreğiyle Rus olan Michaud cenapları (ileride her fırsatta kendisinin de tekrarlayacağı üzere) bu sözleri duyup, İmparatorun gözlerindeki o dönmez azmin çelik pırıltısını da görünce bu görkemli anın havasına kapılarak gerek kendi gerek kendisinin bir temsilcisi olduğuna inandığı Rus halkının duygularını şu sözlerle dile getirdi:

"Efendimiz! Şu anda Majesteleri ulusumuzun zaferinin ve Avrupa'nın kurtuluşunun altına imzasını atmış bulunuyor!"

İmparator başının belli belirsiz bir hareketiyle, Michaud'nun huzurdan ayrılmasına izin verdiğini belirtti.

IV

Rusya'nın yarı yarıya işgal edildiği, Moskova halkının kentlerini bırakıp uzak taşra illerine kaçtığı, yurdu savunacak asker toplamak için celp üstüne celp kararnamelerinin çıkarıldığı göz önüne alındığında, o zamanı yaşamamış olan bizler ister istemez, o günlerde küçüğünden büyüğüne kadar tüm Rus ulusunun yurdunu kurtarmak için çırpınmaktan, fedakârlıklarda bulunmaktan ya da ülkenin çöküşüne ağlamaktan başka bir işle uğraşmadığını sanırız. O yılları anlatan bütün öykülerde, o günlere ilişkin bütün söylencelerde –ayrıcasız tümünde– Rus ulusunun fedakârlıklarından, yurtseverliğinden, yiğitliklerinden, yurdu için katlandığı sıkıntılardan, yurdu için çektiği acılardan söz edilir sadece. Oysa durum aslında hiç de öyle değildi. Bize öteki türlü gelişinin nedeni, o dönemin koşulları içinde bizim sadece halkın genelini ilgilendiren

büyük çaptaki tarihsel olayları görüp, o günün insanlarının küçük kişisel çıkarlarının da var olduğu gerçeğini göz ardı etmemizdir. Gerçek yaşamda, anında karşılanması gereken küçük kişisel çıkarlar her zaman için halkın genel çıkarının o kadar üstünde, ondan o kadar daha önemli bir yer tutar ki, bunların yanında o genel çıkar düşünülmez olur hatta hiç fark edilmez bile. O dönem insanlarının büyük bölümü de tüm ulusun ortak çıkarı açısından genel gidişatla hiç ilgilenmeyip, yalnız kendi özel sorunlarını düşünmekteydiler. Yaşadıkları tarih dönemi içinde genelin çıkarı yüzünden en yararlı rolü oynayanlar da, yalnızca kişisel çıkarlarını düşünen işte bu insanlar olmuştur.

Olayları bir bütün olarak algılamaya çalışıp bu genel tarihsel akış içinde kahramanlık gösterileriyle, kendini feda etmeye kalkışmalarla rol almayı umanlar toplumun en yararsız bireyleriydiler; her şeyi tepetaklak gören bu insanların kamu yararınadır diye giriştikleri her iş, yaptıkları her şey de boş çıkıyordu tıpkı Piyer'in milis alayı gibi; tıpkı Mamonov'un (Rus köylülerini soyup soğana çeviren) Kazak Alayı gibi; tıpkı sosyete hanımlarının (yaralılara hiçbir zaman ulaşmayan) pansuman gereci olarak keten ditmeleri gibi. Entelektüel görünmeye meraklı, yüksekten atan kendini beğenmişler, Rusya'nın o günkü durumunu tartışmaktan başka ellerinden bir iş gelmeyen ukalalar bile konuşmaları içine o dönemde ister istemez ya bir parça yapmacık ve sahtelik katıyor ya da davranışlarından ötürü kimsenin aslında suçlayamayacağı kişilere çamur atıyorlardı. Bilgi ağacının meyvesini yemeyelim diye bizlere konulmuş olan o yasak, tarihsel olaylar konusunda daha da çarpıcı bir biçimde geçerli kılınmıştır. Tarihin akışı içinde sadece bilinçsizce girişilen eylemlerin semere vermesi ve tarihsel bir olay içinde rol alan kişinin bunun önemini kavrayamaması en çok karşılaşılan olgudur. Tarihsel olay içinde rol alan kişi yaptığının bilincine varmaya kalkıştığı anda, eylemi semeresiz kalmaya mahkûmdur.

O dönemde de Rusya'da gelişen olayların içinde bulunan insanlar, aynı zamanda bu tarihsel olayların bilincine en az varanlardı. Gerek Petersburg'dan, gerek Moskova'dan uzaklardaki taş-

ra illerinde, sırtlarına milis üniforması geçirmiş beyefendiler ile hanımefendiler Rusya için ağıt yakıyor, Rusya'nın kadim başkenti için gözyaşları döküp, fedakârlıktan filan dem vuruyorlardı; oysa Moskova'nın gerisine çekilen ordu içinde ne Moskova'yı fazlaca konuşan vardı, ne de düşünen. Üstelik askerler, yanan Moskova'dan geriye kalan enkazı da gördükleri halde, Fransızlardan bunun öcünü almaya ant filan da içmiyorlardı. Onların aklı alacakları üç aylıklarında, bir sonraki konaklama yerinde, kantini işleten dilber Matriyoşka'daydı.

Nikolay Rostov da fedakârlığından falan değil de sırf savaş onu tam askerliğini yaptığı sırada yakaladığından, bir rastlantı eseri olarak, yurdunun savunmasında hem sürekli hem de gerçekten etkin bir rol oynamaktaydı. Bu yüzden de ne Rusya'da olup bitenler üzerine durmadan kafa patlatıp bundan karamsar sonuçlar çıkarıyor, ne de dolayısıyla, umutsuzluğa kapılıyordu Nikolay. Şayet ona Rusya'nın gidişatı üzerine ne düşündüğünü soracak olsalar vereceği cevap üç aşağı beş yukarı şöyle olurdu: "Bunu düşünmek benim işim değil; bunları düşünmek için Kutuzov var, daha başkaları var. Duyduğuma göre alaylar noksanları tamamlanarak tam mevcutlu olarak yeniden tertiplenecek, bize de daha uzunca bir süre dövüşmek düşecekmiş; eh, durum böyle sürerse ben de bir iki yıla kalmaz alay komutanı olurum artık."

Nikolay Rostov duruma bu gözle baktığı içindir ki, tümeni için yeni binek atları tedarik etmek üzere Voronej'e gönderileceğini öğrendiği zaman, bir sonraki çarpışmada bulunamayacağına üzülmek şöyle dursun, çok da sevindi bu işe Rostov sevincini kimseden gizlemeye gerek duymadığı gibi, tüm silah arkadaşları da onun bu sevincini paylaştılar.

Borodino Meydan Muharebesi'nden birkaç gün önce Nikolay Rostov, birkaç süvari erini önden yolladıktan sonra, paraları ve gerekli evrakı alıp Voronej'e gitmek üzere posta arabasıyla yola çıktı.

Karınca gibi asker kaynayan; bunca askerin ağırlıklarını taşıyan katarlarla, erzak ve yem arabalarıyla dolup taşan; adım başında bir sahra hastanesiyle karşılaşılan bölgenin dışına çıkabilmenin

ne demek olduğunu –insana her Allah'ın günü gözlerini bir askerî ordugâhta açtığını hatırlatan askerlerle, askerî arabalarla, açık helalarla karşılaşmak yerine bir askerin birdenbire kendini tertemiz köylü kadınları ve erkeklerinin arasında; otlayan hayvanların yayıldığı yemyeşil çayırlarla çevrili tertemiz ağa konaklarında ya da hancısı bir köşede güzel güzel şekerleme yapan menzil hanlarında bulduğu zaman tadacağı hazzın, duyacağı mutluluğun ne menem bir şey olduğunu– ancak aylarca ve aylarca hiç aralıksız cephede askerlik yapmış olanlar anlayabilir. Rostov da bunları ömründe ilk kez görüyormuşçasına mutluydu. Rostov'un uzunca bir süre gözlerine inanamayıp, büyük keyif duymasına neden olan şeylerden biri de her birinin peşinde bir düzine subayın dolaşıp askıntı olmadığı, birçok güzel ve sağlıklı kadının ortalıkta rahat rahat gezinmesi, hatta bunların, oradan geçen bir subayın kendileriyle şakalaşmasından gururlanıp hoşlanmaları idi.

Böyle hayatından memnun bir şekilde, talihine şükürler ederek yolculuğunu tamamlayan Nikolay gece vakti vardığı Voronej'de otele iner inmez hemen ilk iş olarak, cephede çok uzun bir süredir hasretini çektiği her şeyden ısmarladı. Ertesi gün, güzelce tıraş olup bir de perdah çektirdikten sonra uzun zamandır giymediği haricilerini sırtına geçirip yetkililere kendini tanıtmaya gitti. İlk olarak bölge milis komutanına uğradı.

Aslında sivil bir memur olup generallik rütbe ve unvanını sonradan –milis kuvvetlerinin başına getirilince– almış bulunan adamcağızın, elde ettiği bu askerî konum ve rütbeden dolayı pek büyüklendiği hemen göze çarpıyordu. Nikolay'ı huzuruna kabul ederken (askerlikte bu işlerin böyle olması gerektiğini düşündüğünden) sert bir tavır takındı ve çok önemli bir iş yapıyormuş pozunda Nikolay'ı ciddi ciddi sorguya çektikten sonra da, Nikolay'ın göreviyle ilgili olarak yapacağı işler konusunda (sanki yetkisi varmış gibi) kimi yerde onaylayarak, kimi yerde onaylamadan uzun boylu fikir yürüttü. Nikolay'ın keyfi son derece yerinde olduğu için adamın bu tutumuna hiç aldırmadı, hatta kendi kendine eğlendi bile.

Milis komutanın yanından ayrıldıktan sonra arabasına binip bu kez de valiye gitti. Ufak tefek, dinç, yapmacıksız, kibirsiz, tatlı bir adamdı vali. Nikolay'a, aradığı türden atları bulabileceği haraların yerlerini tarif ettikten ve kentte at cambazlığı yapan birisi ile kentin yirmi kilometre kadar dışındaki çiftliğinde yaşayan ve ahırlarında bölgenin en güzel atlarını besleyen zengin bir toprak ağasını salık verdikten başka, kendisinin de elinden gelen hiçbir yardımı esirgemeyeceğine söz verdi.

Nikolay huzurdan ayrılırken vali, "Kont Nikolay Rostov'un oğluydunuz, değil mi?" dedi. "Karım, anneniz hanımefendinin en yakın arkadaşlarından biridir. Perşembeleri hep evdeyizdir biz, bugün de günlerden perşembe, sizi de bekleriz evimize; resmî kıyafete filan gerek yok, nasıl olsa biz bize olacağız."

Nikolay posta arabaları menzilinden arabasının atlarını değiştirip, bölük mutemedini de yanına oturttuktan sonra dörtnala o yirmi kilometre uzaktaki çiftliğin yolunu tuttu. Voronej'deki bu ilk gününde her şey, ama her şey Nikolay'ın gözüne tozpembe görünüyor ve işte bu yüzden –neşeli, iyimser insanların işleri nasıl genellikle yolunda giderse– onun da işleri yağdan kıl çeker gibi, hep rast gidiyordu.

Çiftlik sahibi de eski bir süvari subayı çıktı. Yaşlı bir bekâr, tam anlamıyla bir "at delisi" ve av meraklısı olan adamın mahzeninde bol miktarda eski Macar şarabı, şifalı otlardan yapılma en az yüz yıllık rakısı, evinde tütün içmek için özel odası, tavlasında da nefis küheylanları vardı.

Daha üç beş kelime konuşur konuşmaz hemen adamla anlaşıveren Nikolay, her biri kendi ırkının en güzeli sayılabilecek ve bundan sonra satın alacağı atlar için de (sonradan kullandığı deyimle) birer mostralık oluşturacak tam on yedi tane seçme aygırı altı bin rubleye kapattı. Yemeğe kalıp bol miktarda Macar şarabının da hakkından gelen Nikolay, canciğer oluverdiği taşralı çiftlik sahibiyle birkaç kez kucaklaşarak vedalaştıktan sonra, valinin *soirée*'sine zamanında yetişebilmek için arabacıyı hiç durmadan kışkırtıp çok bozuk, berbat bir yol üzerinde arabasını çılgınca

sürmek zorunda bırakarak neşe içinde ve sevincinden uça uça geri döndü.

Başını soğuk suya soktuktan, üstünü değiştikten ve kokular süründükten sonra biraz gecikmiş olarak Vali Beyin evine gelebilen Nikolay, herhangi bir sitemi peşin peşin karşılamak için, "Geç olsun da, güç olmasın!" özdeyişini söyleyerek girdi içeriye.

Gerçi bu bir balo değildi ve Nikolay'a danstan da söz edilmemişti, ama Katerina Petrovna'nın klavseninde valsler ve son moda İskoç dans havaları çalmadan duramayacağını, dolayısıyla da dans edileceğini bilmeyen olmadığından, herkes buna göre giyinip baloya gider gibi gelmişti.

1812 yılında taşra yaşamı yine eskisi gibi sürüp gitmekteyse de ufak bazı değişiklikler, taşra için bazı yenilikler de bunların yaşamına girmişti. Bu değişikliklerden bir tanesi, Moskova'dan buralara birçok zengin ailenin taşınmış olması nedeniyle ortalıkta daha çok hareket görülmesi ve herkese "deve bir akçeye, deve bin akçeye" "gününü gün etmeye bak" dedirten ve o dönemde tüm Rusya'da egemen olan bir umursamazlık havasının gelişi; bir tanesi de çene çalmak için bir araya gelenlerin havadan sudan konuşacak yerde şimdi Moskova'dan, ordudan ve Napolyon'dan söz açmalarıydı.

Vali Beyin evinde toplanmış bulunanlar Voronej sosyetesinin kaymak tabakasını oluşturuyorlardı.

Her kırattan hanımefendiler pek boldu, hatta Nikolay'ın Moskova'dan tanıdığı birkaç bayan da vardı. Ama erkeklerin içinde, göğsü Aziz Giyorgi şövalye nişanıyla süslü bu süvari subayıyla; ordu binekleri tedarikinde eline kimsenin su dökemediği bu iyi aile çocuğu, bu sevimli Kont Rostov ile aşık atabilecek bir kişi bile çıkamazdı. Erkekler arasında, Fransız ordusunda hizmet ederken Ruslara tutsak düşmüş bir İtalyan subayı da vardı; Nikolay, ortalıkta canlı ganimet gibi dolaşan bu İtalyan subayının varlığı sayesinde, kendisinin daha göze çarpar hale geldiğini, oradakilerin gözünde bir Rus savaş kahramanı niteliği kazandığını düşünüyordu. Oradaki herkesin de kendisi gibi düşündüğü inancında olan

Nikolay o yüzden İtalyanla konuşurken nezaketini, ağırbaşlılığını korumaya ve mesafeli durmaya özen gösteriyordu.

Nikolay, husar üniforması içinde buram buram parfüm ve şarap kokuları saçarak salona girdiği ve her önüne gelene, "Geç olsun da, güç olmasın!" özdeyişini söyleyip, onların ağzından da aynı lafın tekrarlandığını duyduğu andan başlayarak, kalabalık bir grup tarafından çembere alınmıştı. Bütün gözlerin bir anda kendisine çevrildiğini gören Nikolay, bu taşra kentinde layık olduğu konumu –yani, bir anda herkesin sevgilisi, herkesin gözdesi oluvermek gibi her zaman için başını döndüren (hele bunca mahrumiyetin üstüne sarhoş bile eden) bir konumu– çarçabuk elde ettiğini anladı. Nikolay, yolculuğu boyunca mola verdiği her menzil istasyonunda, gecelediği her handa karşılaştığı garson kızlara, konuk olduğu ağa evlerindeki hizmetçi kızlara yaptığı şakalarla tümünün de gönlünü hoş etmişti ama evlisiyle bekârıyla hepsi de onun ilgisini çekebilmek için can atan bu kadar çok sayıda hanımın bir araya toplandığını da ömründe görmemişti. Bu bakımdan, Vali Beyin evine hiç diyecek yoktu doğrusu. Evli genç hanımlarla, evlenmemiş genç kızlar Nikolay'a kırıtıp dururlarken, büyük hanımlar da, Nikolay'ı gördükleri anda, bu yakışıklı, uçarı, aslanlar gibi süvari subayını baş göz etmek için kolları sıvamışlardı bile. Rostov'u yakın akrabalarından biri gibi evine kabul edip hemen ona "Nikolay" demeye başlayan Katerina Petrovna (valinin hanımı) da bunlar arasındaydı.

Katerina Petrovna klavseninin başına geçip valsler ve İskoç dans havaları çalmaktan geri kalmadı ve bu sayede Nikolay, bu konudaki hünerleriyle de taşra sosyetesinin yüreklerini bir kez daha fethetme fırsatını buldu. Nikolay, doğaçlama dans figürleriyle –bir parça aşırıya kaçsa da– bu insanları şaşkınlıktan şaşkınlığa düşürüp hepsini hayran bıraktı. Herkesi hayran bırakması bir yana, o gece nasıl böyle dans edebildiğine kendi de şaştı. Moskova'dayken ömründe hiç böylesine dans ettiğini hatırlamıyordu; hoş, bu kadar serbest bir üslupta dans etmek Moskova'da hoş karşılanmayacak bir "hafiflik" sayılacağı için bunu zaten göze alamazdı. Oysa burada, olağanüstü bir şeyler yaparak bu insanları hayretler içinde

bırakmayı âdeta bir görev sayıyordu; o insanlar da, daha önce hiç görmedikleri bu yeniliklerden böyle taşra köşelerinde habersiz kalışlarına hayıflanıp, Moskova'da ve Petersburg'da bu işler herhalde hep böyle oluyordur diye düşünüyorlardı ister istemez.

Nikolay o akşam dikkatini en çok, oralı bir devlet memurunun karısı olan mavi gözlü, ufak tefek, tombulca bir sarışına verdi. Yaşamın tadını çıkarıp gününü gün etmeye bakarken, başkalarının karılarının sırf kendilerinin paşa gönüllerini hoş etmek için yaratıldıklarını sanan bütün genç erkekler gibi ve aynı saflıkla gözü başka bir şey görmeyen Rostov da o hanımın yanından hiç ayrılmıyor, üstelik sanki kocasıyla aralarında dile getirilmeyen özel bir anlaşma varmış da, onun karısıyla, Nikolay'ın birbirine ne kadar yakıştığını her ikisi de (yani kadının kocasıyla, Nikolay) çok iyi bildikleri için durumu doğal karşılıyorlarmış gibi, kadının kocasına fazlaca iltifatkâr davranıyordu. Nikolay böyle sanadursun, hiç de öyle düşünmeyen koca, Rostov'a olabildiğince soğuk durmaya çalışıyordu. Gelgelelim Nikolay öylesine içtenlikli, öylesine saf bir neşeyle dolup taşıyordu ki, onun bu neşesine adam da birkaç kez kendini kaptırır gibi oldu. Bununla birlikte gecenin ilerleyen saatlerinde genç kadının yüzü gittikçe daha çok kızarıp, neşesi gittikçe artarken, buna karşılık kocası gittikçe sarardı, gittikçe somurttu ve sonunda öyle bir durum ortaya çıktı ki, sanki karı koca neşe ve somurtkanlık konusunda aralarında iş bölümü yapmışlar gibi, beriki somurturken öteki neşelenir, öteki somurturken, beriki neşelenir oldular.

V

Nikolay dudaklarından hiç eksik olmayan gülümsemesiyle, oturduğu koltuktan hafifçe öne eğilmiş ve sarışın dilbere iyice sokulmuş durumda, Yunan mitolojisinden aldığı ilhamla iltifatlar yağdırıyordu kadına.

Dapdaracık süvari pantolonunun içindeki bacaklarının konumunu fiyakalı hareketlerle ikide bir değiştirip çevresine parfüm kokuları saçarak ve hayranlık okunan bakışlarını kâh güzel hanım

arkadaşının üstünde, kâh kendi üzerinde -özellikle de düzgün çizgileri Essen çizmelerinin içinden bile belli olan biçimli bacakları üzerinde- dolaştırarak bu ufak tefek sarışın dilbere, Voronej'den bir hanım kaçırmaya niyetlendiğini anlatıyordu Nikolay.

"Neye benziyormuş, bu hanım?"

"Olağanüstü; bir ilaheye benziyor. Gözleri... (Nikolay gözlerini sarışının gözlerinin içine dikti) masmavi, dudakları mercan, teni fildişi, omuzlarıysa... (sarışının omuzlarına çevirdi gözlerini) Diana'nınkilerden farksız..."

Sarışının kocası o sırada yanlarına gelerek bir karış suratla karısına ne konuştuklarını sordu.

Nikolay büyük bir nezaketle hemen ayağa fırladı.

"Buyursunlar, Nikita İvaniç!" dedi ve şakalarından yoksun kalmasın diye sanki deminden beri adamın gelmesini bekliyormuş gibi, Voronoj'den sarışın bir dilberle kaçmak istediğini ona da anlatmaya koyuldu.

Adam dudaklarında buz gibi bir gülümsemeyle dinlerken, karısının yüzünde güller açıyordu. Vali Beyin iyi yürekli hanımı, yüzünde hafif sitemli bir ifadeyle Nikolay'a yaklaştı.

"Anna İgnatyevna sizinle tanışmak istiyor, Nikolay," dedi. Bunu öyle bir tonda söyledi ki, Anna İgnatyevna'nın çok önemli biri olduğunu hemen anladı Nikolay. "Hadi benimle geliniz, Nikolay. Size Nikolay dememde bir sakınca olmadığını söylemiştiniz izin vermiştiniz, değil mi?"

"Aşk olsun, cici teyzeciğim, pek tabii! Kimmiş bu hanım?"

"Anna İgnatyevna Malvintseva. Adınızı yeğeninden duymuş, yeğenini ölümden kurtarmışsınız. Kim olduğunu tahmin edebildiniz mi?"

"O kadar çok insanın hayatını kurtardım ki!" dedi Rostov.

"Kurtardığınız insan, Anna İgnatyevna'nın yeğeni, Prenses Bolkonskaya. Kendisi de şimdi burada, Voronoj'de, teyzesinin yanında kalıyor. Hele, hele! Kızarıverdiniz! Yoksa siz?"

"Aaa, hiç de sandığınız gibi değil emin olunuz, cici teyzeciğim."

"Aman! Peki peki! Siz de az değilmişsiniz yani!"

Vali Beyin hanımı Nikolay'ı aldı, tepesinde gök mavisi hotozu bulunan çok uzun boylu, çok da şişman bir hanımın yanına götürdü. Hotozlu hanım, kentin en ileri gelen kişileriyle oynadığı kâğıt oyununu biraz önce bitirmişti. Prenses Mariya'nın teyzesi Madam Malvintseva işte bu hanımdı. Genç yaşta dul kalan ve hiç çocuğu olmayan bu zengin hanım eskiden beri Voronej'de otururdu. Nikolay geldiğinde, Madam Malvintseva ayakta, kumar borcunu ödemekle meşguldü. Gözlerini kısarak kibirli kibirli Nikolay'a şöyle bir baktıktan sonra tekrar döndü, oyunda kendisini yenip parasını alan Generali haşlamaya devam etti.

Neden sonra Nikolay'a elini uzatarak, "Sizi tanıdığıma sevindim, yavrum. Mutlaka bize de beklerim," dedi.

Prenses Mariya ile merhum pederinden (Prenses Mariya'nın babasını teyze hanımın hiç sevmediği hemen anlaşılıyordu) biraz söz edip, (keza, hiç hoşlanmadığı belli olan) Prens Andrey'in sağlığını da üç beş kelimeyle Nikolay'a sorduktan sonra, burnunun yeli harman savuran bu yaşlı hanımefendi, davetini tekrarlayarak Nikolay'ı savdı.

Nikolay geleceğine söz verdikten sonra bel kırarak yaşlı hanımı selamlarken yine yüzü kızardı. Prenses Mariya'nın adı geçince, her nedense üzerine tuhaf bir utangaçlık, hatta çekingenlik gelivermişti.

Madam Malvintseva'nın yanından ayrıldıktan sonra canı dans etmek isteyen Nikolay sarışın dilberi dansa kaldırmaya yönelecek olduysa da, valinin hanımı ufacık tombul eliyle genç süvariyi üniforma ceketinin yeninden hafifçecik çekip, bir diyeceği bulunduğunu söyleyerek onu aldı, oturma odasına götürdü; odada bulunanlar valinin hanımının geldiğini görünce onu rahatsız etmiş olmamak için hemen odayı boşalttılar.

Yüzünden iyilik akan vali hanımı, ciddi bir ses tonuyla, "Bakın benim aziz dostum," diye başladı lafına, "doğrusu bu tam da size göre bir kısmet; onu size yapıvereyim, ister misiniz?"

"Kimi kastettiğinizi anlayamadım, cici teyzeciğim," dedi Nikolay.

"Canım, sizi Prensesle baş göz ediverelim, diyorum. Katerina Petrovna sizin için Lili'yi düşünüyor ama ben hayır diyorum, Prenses çok daha uygun bence. Yapayım, ister misiniz? Hiç kuşkum yok, anneniz de bana dua edecektir. Prenses de pek şeker kızdır doğrusu! Hem hiç de o kadar çirkin sayılmaz."

Nikolay bu "çirkin" lafından gocunmuş gibi, "Yok canım, niye çirkin olacakmış?" diye atıldı, sonra da, ağzından çıkanların ne anlama çekilebileceğini zerre kadar düşünmeksizin ekledi: "Vallahi, cici teyzeciğim, ben bu konuda tam bir asker gibi düşünürüm: Ne ille şu ya da bu olacak diye dayatırım, ne de ayağıma gelen kısmeti teperim."

"Bakın ama iyi düşünün! Bu işin şakası makası yoktur, karışmam sonra!"

"Hiç şaka olur mu, canım?"

Vali Beyin hanımı kendi kendine söylenir gibi, "Evet, evet," dedi. "Yalnız, size söylemek istediğim başka bir şey daha var, tamamıyla aramızda siz şu öbür hanımla, hani şu sarışınla biraz fazlaca ilgilendiniz. Kocasının haline insanın acıyası geliyor, yani..."

Nikolay bütün saflığı ve bütün içtenliğiyle, "Aaaa, yapmayıın! O adamcağızla biz ne güzel ahbaplık ediyorduk!" dedi. Kendisi için gelip geçici bir eğlence, vakit geçirmesini sağlayan bir şaka oluşturan şeyin, başkaları tarafından hiç de aynı biçimde kabul edilmeyebileceğini düşünemiyordu.

O gece geç vakit *supe* için sofraya oturduklarında birdenbire kafasına dank ediverdi: "Yahu, ben neler saçmaladım valinin hanımına öyle? O da şimdi tutacak, benim için sahiden çöpçatanlık yapmaya kalkacak. Eeee, Sonya ne olacak peki?.."

Nikolay ev sahiplerine iyi geceler dileyip veda ederken, valinin hanımı anlamlı anlamlı gülümseyerek ona, "Ama unutmaca yok ha," deyince, Nikolay kadını kenara çekti.

"Bakın cici teyzeciğim, ben size işin doğrusunu söyleyeyim..."

"Neymiş bakayım işin doğrusu? Gelin, gelin, oturun bakayım hele şöyle."

Nikolay kafasının içinde biriktirdiği (anasına, kız kardeşine hatta en yakın arkadaşına bile açamayacağı) en mahrem düşünce-

lerini, kendisine tamamıyla yabancı sayılabilecek bu kadına açmak için aniden, karşı konulmaz bir istek, bir içtepi duyuvermişti. Daha sonraları, bu hiçbir nedene dayanmayan, hiçbir açıklaması da bulunmayan "iç dökme hevesini" hatırladığı vakit bunu o zamanki toyluğunun verdiği bir yiğitlik -şövalyece bir dürüstlük- gösterisinde bulunma hevesine yoracaktı. Oysa onun sonradan hafifseyeceği -hep de böyle olur, bu gibi olaylar hep hafifsenir sonradan- bu olay gerek Nikolay açısından, gerek onun tüm ailesi açısından çok önemli sonuçlar doğuracaktı.

"Bakın cici teyzeciğim, durum şöyle. Ne zamandan beridir anneciğim zengin bir kız bulup beni evlendirmek istiyor ama para için evlenmenin düşüncesi bile bana tiksinti veriyor."

"Ah, sizi çok iyi anlıyorum," dedi Vali Beyin karısı.

"Ama Prenses Bolkonskaya'ya gelince, iş değişiyor. Size doğrusunu söyleyeceğim: Birincisi, Prensesten çok hoşlanıyorum; onda beni kendisine çeken bir şey var. Ayrıca, kendisiyle tanışmamız da öylesine tuhaf koşullar altında oldu ki, ben buna alın yazısı diyorum. Hele bir de Prensesin uzun zamandır anneciğimin gönlünde yatan, ama benim bir kerecik bile yüzünü görmediğim -bilirsiniz, hep böyle birbirinin yüzünü bile görmeden evlenir insanlar- bir kişi olduğu hatırlanacak olursa... İkincisi de Nataşa onun ağabeyiyle nişanlı kaldığı sürece, benim Prensesle evlenmeyi hayal bile etmeme olanak yoktu, tabii. Gelgelelim, tam Nataşa'nın nişanı bozulur bozulmaz, kader Prensesi benim karşıma çıkarıveriyor... Bir de daha sonra olanlar... bütün bu olan biten... Ne bileyim, işte... Yalnız bunları ben hiç kimseye anlatmadım, anlatacak da değilim. Bir tek size..."

Nikolay'ın bu açık yürekliliğinden ötürü ona teşekkür etmek istediğini belirtmek için pamuk elini genç adamın kolunun üstüne hafifçe bastırdı valinin hanımı. Nikolay sözünü sürdürdü.

"Kuzinim Sonya'yı bilirsiniz ya? Onu seviyorum ben, kendisiyle evleneceğime söz verdim, sözümü tutmaya da kararlıyım. Dolayısıyla, sizin de anlayacağınız gibi, başkasıyla evlenebilmeme..." diyerek, sözünü tamamlamadan kıpkırmızı kesilerek, kekeleyip sustu Nikolay.

"Aman yavrucuğum, canım evladım benim, hiç öyle şey olur mu? Nasıl böyle düşünebiliyorsunuz? Sonya beş parası olmayan bir kız, ayrıca, babanızın işlerinin pek iyi gitmediğini de siz kendiniz söylüyordunuz ya... Hele anneciğiniz, o ne olacak? Ölümüne sebep olursunuz annenizin sonra. Öte yandan, Sonya'da da bir parçacık insanlık varsa böyle yaşamaya katlanabilir mi acaba? Anneciğiniz karalar bağlamış, bütün işleriniz altüst olmuş... Yok, yavrucuğum, yok, öyle şey olmaz, siz de Sonya da bunu anlamalısınız."

Nikolay susuyordu. Önüne sürülen tez ve tezi destekleyen kanıtlar genç adamın içini rahatlatmıştı. Yine de kısa bir sessizlikten sonra, içine çekerek, "Ne yapayım, cici teyzeciğim, başka çaresi yok ki," dedi. "Hem bakalım, Prenses beni ister mi? Üstelik kendileri şu sırada yas tutuyor. Yok canım... hiç... olacak iş değil!"

Valinin hanımı, "Canım, ben de sizi hemen yarın evlenesiniz diye sıkboğaz ediyor değilim ki," dedi. "Durun bakalım, her şeyin bir yolu, yordamı vardır."

Hanımefendinin ufacık, tombul elinin üstüne bir öpücük kondurarak, "Siz ne yaman bir çöpçatanmışsınız meğer cici teyzeciğiiim!" dedi, Nikolay.

VI

Prenses Mariya, Rostov'la Boguçarovo'da karşılaşıp tanışmasının ardından Moskova'ya geldiğinde orada yeğeni ve yeğeninin öğretmeniyle birlikte kendisini bekleyen bir de mektup bulmuştu. Mektup ağabeyindendi; Prens Andrey ona Voronej'de oturan Malvintseva teyzenin yanına gitmesini öğütlüyor ve hangi yollardan gitmeleri, yollarda nelere dikkat etmeleri gerektiğini anlatıyordu. Yol hazırlıkları; ağabeyini düşünüp üzülmek; yaşamını teyze evinin düzenine uydurmaya çalışmak, yeni yeni yüzlerle karşılaşmak, yeğeninin eğitimiyle uğraşmak filan derken, bütün bu iş güç arasında Prenses Mariya, kendisini babasının ölümü sırasında ve babasının ölümünden sonra, –özellikle de Rostov'la tanıştıktan sonra– huzursuz eden o ayartıcı duyguları unutur gibi olmuştu. Yas-

lıydı Prenses. Babası öleli bir ay olduğu halde, bu sakin ortamda geçirdiği bir ayın ardından, yüreğinde Rusya'nın uğradığı felaketle özdeşleştirdiği bu ölüm acısını daha keskin duyuyor, babasını daha çok arıyordu. Huzursuzdu, hep yürek çarpıntısı içindeydi; ailesinden en yakını olarak kala kala bir tek ağabeyi kalmıştı, onun da hep ölüm tehlikesiyle burun buruna bulunması, Prensesin sürekli bir korku içinde yaşamasına neden oluyordu. Yeğeninin yetiştirilmesi işi de Prenses için bir başka üzüntü kaynağı oluşturuyordu; Prenses bu iş için kendini yetersiz buluyordu. Ama her ne olursa olsun, Rostov'un sahneye çıkmasıyla birlikte içinde alevlenen ve neredeyse bir patlamaya neden olacak o mutluluk hayallerini, o yalancı umutları bastırabildiği için yine de iç dünyası belli bir huzura kavuşmuş sayılırdı.

Valinin hanımı verdiği suarenin ertesi günü Madam Malvintseva'yı evinde ziyaret etti ve (her ne kadar şimdilik resmen söz kesme gibi bir durum düşünülemese bile, iki gencin birbirlerini daha iyi tanımalarını sağlamak bakımından bir araya gelmelerinin iyi olacağı görüşünü de araya sıkıştırarak) teyze hanıma tasarısını açtı. Madam Malvintseva'nın tasarıyı onaylamasından sonra her iki kadın Prenses Mariya'nın yanında artık serbestçe Rostov'dan konuşmaya başladılar. Valinin hanımı Nikolay'ı öve öve göklere çıkarırken laf arasında, Prenses Mariya'nın adı geçince Nikolay'ın nasıl yüzünün kızarıverdiğini de söyleyince, Prenses Mariya sevineceği yerde yüreğine bir sızı saplandı: Son zamanlarda kavuşabildiği iç huzuru yeniden bozuluyor, bütün o ayartıcı arzular, bütün o kuşkular, kendini suçlamalar ve umutlar yeniden su üstüne çıkmış oluyordu çünkü.

Vali hanımının bu ziyaretinin üstünden geçen iki gün boyunca (Rostov ziyaretlerine gelene kadar), Prenses Mariya hep ona nasıl davranması gerektiği üzerinde düşünüp durdu. İlkin, Rostov teyzesini ziyarete geldiğinde kendisinin misafir odasına hiç inmemesinin daha doğru olacağını düşündü; öyle ya, henüz babasının yasını tutarken ziyaretçi kabul etmesi doğru olmazdı. Arkasından, böyle bir davranışın, kendisi için fedakârlıkta bulunmuş bir insana

karşı kabalık olacağını düşündü. Sonra, valinin karısıyla teyzesinin kendisi ile Rostov için birtakım niyetler besliyor olabilecekleri aklına geldi (iki kadının aralarında anlamlı anlamlı bakışmaları ve ağızlarından kaçırdıkları bazı sözler de Prenses Mariya'nın bu konudaki kuşkularını doğrular nitelikteydi). En sonunda da, ancak kendisi gibi doğuştan kötü ruhlu bir insanın bu iki yaşlı kadın hakkında böyle şeyler düşünebileceğini söyledi kendi kendine. Öyle ya, ölüm acısı henüz onun yüreğini dağlarken ve o böyle koyu yas giysileri içinde dolaşırken çöpçatanlığa kalkışmanın hem ona hem de babasının anısına hakaret anlamına geleceğini düşünemeyecek değillerdi ya koskoca kadınlar... Bir ara hayal kurdu ve aşağı inerek Rostov'la görüştüğünü varsaydı; karşılaştıkları zaman Rostov'un ona neler söyleyebileceğini ve kendisinin ona nasıl cevap vereceğini de düşündü; böyle düşünürken, Rostov'un sözleri ona zaman zaman son derece soğuk, zaman zaman da çok anlamlıymış gibi geldi. Prenses Mariya'yı en çok korkutan da, aşağı iner de Rostov'u görürse utanması, üstelik utandığını dolayısıyla duygularını belli etmesi olasılığıydı; olasılıktan da öte, bunun böyle olacağını adı gibi biliyordu.

Oysa pazar günü kiliseden sabah duasından döndüklerinde uşak gelip de Kont Rostov'un "teşrif ettiğini" haber verdiği zaman Prenses Mariya'nın sadece yanakları bir parça pembeleşir gibi oldu, öte yandan, gözleri yepyeni ve pırıl pırıl bir ışıkla aydınlandı.

Dıştan bu kadar sakin ve doğal görünmeyi nasıl başarabildiğini kendi de bilemeyen Prenses Mariya, "Demek siz tanışıyorsunuz öyle mi, teyzeciğim?" dedi.

Rostov odaya girdiği sırada Prenses Mariya konuğun önce teyze hanımın hatırını sorabilmesi için ona zaman tanımak amacıyla bir an gözlerini yere indirmiş, sonra, tam Nikolay ona doğru döndüğü sırada o da ışıl ışıl parlayan gözlerini kaldırıp genç adamla göz göze gelirken elini de ona doğru uzatmıştı. Prenses Mariya son derece zarif bir hareketle yerinden hafifçe doğrulur gibi yapıp elini de aynı zarafetle genç adama uzatarak konuşmaya başladığında, biraz boğuk çıkan sesinde ömründe ilk kez yepyeni, kadınca tı-

nılar titreşmekteydi. Misafir odasında bulunan Matmazel Bourienne afallamış, şaşkın şaşkın bakakalmıştı Prensese. İşvebazlıkta kimsenin eline su dökemeyeceği, bu konuda değme yosmayı sulu dereye götürüp susuz getirebilecek olan Matmazel Bourienne, kendisinin bile, ilgisini çekmek istediği bir erkekle karşılaştığında bundan daha ustaca bir manevra yapamayacağı inancındaydı.

'Ya, karalar ona çok yakışıyor ya da ben farkında olmadan güzelleşmiş bu kız,' diye içinden geçiriyordu matmazel. 'Ama hepsi bir yana, zarafetine ve becerisine hiç diyecek yok!'

Prenses Mariya eğer o sırada düşünebilecek durumda olsaydı, kendindeki bu değişikliğe belki Matmazel Bourienne'den de çok kendi şaşardı.

Baktıkça içine sokasının geldiği o yakışıklı, o sevimli yüzü daha ilk gördüğü anda Prenses Mariya'nın benliğini sarıveren yaşama sevinci o müthiş gücüyle, ona iradesinin dışında hareketler yaptırıyor, iradesinin dışında sözler söyletiyordu.

Daha Rostov odaya girer girmez Prensesin yüzü âdeta bir değişime uğramıştı. Yan yüzleri renk renk boyanmış, incecik tahtadan oyma şenlik feneri, içinde ışık yanıncaya kadar kaba saba, ruhsuz, anlamsız durduğu halde, ışık yanar yanmaz ağaç damarlarının oluşturduğu şekillerin soluk kesen güzelliğini nasıl bir anda ortaya çıkarıp insanı şaşırtıverirse, Prenses Mariya'nın yüzünün uğradığı ani değişim de işte aynen öyle olmuştu. O güne dek onun yaşama ortamını oluşturan o arı, tertemiz çile dünyasının ruhunda bıraktığı izler olanca güzellikleriyle yüzüne vurmuştu. İç dünyasındaki ruhsal arayışları, katlandığı çileler, iyilikten başka bir şey düşünmeyişi, uysallığı, sevecenliği ve fedakârlığı evet, bütün bunlar şimdi onun tertemiz yüzünün çizgilerine, sevimli gülümseyişine ve için için ışıldayan o güzelim gözlerine aynen yansıyordu.

Rostov da, sanki onu ta doğduğu günden beri tanırmış gibi, Prensesin bütün bu güzelliklerini apaçık görebilmekteydi.

Karşısında duran bu varlığın, ömrü boyunca tanıdığı herkesten, hele kendinden, çok daha üstün, çok daha değişik, çok daha iyi olduğunu ta içinden hissediyordu.

Sıradan konular üzerine, çok sade bir konuşma geçiyordu aralarında. Onlar da herkes gibi savaştan söz ederken, farkında olmadan üzüntülerini abartıp gösterişe kaçıyorlardı. Söz dönüp dolaşıp ilk karşılaşmalarına gelince Rostov konuyu değiştirmeye çalışıyordu. Valinin iyi yürekli karısından, Rostov'un ailesinden, Prenses Mariya'nın akrabalarından söz açıyorlardı.

Ağabeyinden söz açılmasını istemeyen Prenses Mariya, teyzesi Prens Andrey'in adını anar anmaz hemen lafı değiştiriyordu. Rusya yüzünden duyulan üzüntünün ifade ediliş biçiminde herkes gibi o da biraz gösterişe, abartıya kaçsa bile, canından daha aziz tuttuğu ağabeyi söz konusu olunca yüzeyselliğe tahammülü olmadığını böylece belli ediyordu. İnsanların iç yüzünü incelemeye hiç de meraklı olmadığı halde, Prenses Mariya'nın karakterinin inceliklerini derin bir dikkat ve şaşılacak bir anlayış gücüyle gözlemlemekten geri kalmayan Nikolay, onun birçok özelliğinin yanı sıra, ağabeyi konusundaki duyarlığını da fark etmişti; Prenses Mariya'da gözlemlediği her özellik, onun bütünüyle çok değişik, olağanüstü biri olduğunu düşünen Nikolay'ın bu kanısını pekiştiriyordu. Öte yandan, tıpkı Prenses Mariya gibi kendisi de utangaç, sıkılgan biri olan ve başkaları ona Prensesten söz ettiği hatta kendi kendine düşündüğü vakit kızarıp bozaran Nikolay, şimdi onun yanında çok rahat davranıyor ve önceden hazırladığı basmakalıp lafları yinelemek gibi sıkıcı bir biçimcilikten kendini kurtarıp, anında aklına gelen şeyleri –üstelik de en uygun şeyleri– söylüyordu.

Çocuklu evlere yapılan ziyaretlerde konukların evin küçük çocuğuyla ilgilenmesi âdettendir ya, Nikolay da bu kısacık ziyareti sırasında bir ara herkesin susmasından yararlanarak Prens Andrey'in küçük oğluna döndü, onu okşadı ve büyüyünce süvari subayı olmak isteyip istemediğini sordu. Çocuğu kaldırıp dizine oturttu, onu ata biner gibi hoplatırken dönüp Prenses Mariya'ya baktı. Prenses de gevşemiş bir halde, yüzünden mutluluk akarak, sevdiği adamın dizinde hoplatılan sevgili küçük yeğenini seyrediyordu. Onun bu bakışını derhal yakalayan Nikolay, bundan geleceğe ilişkin bir müjde çıkararak sevincinden kıpkırmızı kesildi ve safça bir neşeyle eğilip küçük oğlanı öpücüklere boğdu.

Prenses Mariya yasının sürmesi dolayısıyla gezmelerde, toplantılarda görünmediğinden, Nikolay da onu tekrar ziyaret etmeyi uygun bulmayarak bir daha gitmedi; ama valinin hanımı çöpçatanlığı inatla sürdürmekte olduğundan, bir yandan iki gencin birbirleri için söyledikleri övücü sözleri onlara yetiştiriyor, bir yandan da, Prenses Mariya'ya açılması için Nikolay'ı sıkıştırıp duruyordu. Valinin iyi yürekli hanımı, bunun gerçekleşebilmesi için önce iki genci tekrar bir araya getirmek gerektiğini bildiği için de onları sabah ayininden önce metropolitin evinde buluşturmayı tasarladı.

Nikolay, "*cici teyzeciği*"ne, Prenses Mariya'ya ilanı aşk etmek niyetinde olmadığını kesin bir dille belirtmekle birlikte, orada bulunacağına da söz verdi.

Tilsit'te bulunduğu sırada hani bir ara Nikolay kendi kendine bir iç hesaplaşması yapmıştı da, herkesin doğru diye üzerinde görüş birliğine vardığı bir konuyu sorgulamanın kendisine düşmeyeceği kararına varmıştı ya; işte şimdi de aynı biçimde, yaşamını kendine doğru görünen yolda mı düzenlemesi gerektiği, yoksa içinde bulunduğu koşullara uslu uslu boyun eğmesinin mi daha doğru olacağı şıkları arasında kısa süren ama çetin bir iç muhasebe yaptıktan sonra ikinci şıkkı seçti ve karşı konulmaz bir akıntı gibi kendisini sürüklemekte olduğunu hissettiği güce karşı koymamaya, işi oluruna bırakmaya karar verdi. Sonya'ya verdiği söz dururken, bunun üstüne kalkıp Prenses Mariya'ya aşkını ilan etmesinin namertlikten başka bir şey olmayacağını pekâlâ biliyordu ve namertliği de asla kendine yediremiyordu. Ama öte yandan, bildiği (daha doğrusu, ta içinden gelen bir sesin belli belirsiz ona fısıldadığı) bir başka şey daha vardı: Onu belli bir yöne doğru iten koşullara, onu yönlendiren insanların iradesine teslim olmakla hem kötü bir şey yapmamış olacak hem de çok, ama çok önemli –hayatında bugüne dek yaptığı her işten çok daha önemli– bir işi başarmış olacaktı.

Prenses Mariya'yı ziyaretinden sonra Nikolay'ın yaşamı dış yüzüyle hemen hemen hiç değişmemekle birlikte, daha önce kendisini eğlendiren şeylerden artık pek zevk almaz oldu. Şimdi sık sık Prenses Mariya'yı düşünüyordu. Yalnız onu ne sosyetede tanıştığı öteki

kızları düşündüğü biçimde, ne de uzun zamandan beridir Sonya'yı düşündüğü gibi tutkuyla düşünüyordu. Nikolay da her dürüst, namuslu genç gibi, tanıştığı kızların her birini eşi olarak ve -eşinin kah beyaz sabahlığı içinde semaverin arkasında yer aldığı; kah binek arabasından tutun da, çocuklarına, anacığına, babacığına, hatta annesiyle babasının gelinlerine nasıl davranacağına varıncaya kadar her ayrıntının yer aldığı- bir aile atmosferi içinde düşünür, gelecekteki yaşamı üzerine hayalinde böyle tablolar resmetmekten zevk alırdı. Oysa çevresindekilerin kendisini nişanlamayı düşündükleri Prenses Mariya aklına geldiği zaman, kendisini ve Prensesi hiç karı koca olarak canlandıramıyordu kafasında. Bu görüntüyü kafasının içinde yaratmaya kendini zorladığı zaman da her şey gözüne sahte, yapay, gerçeklikten kopuk görünüyor ve içini bir korku sarıyordu.

VII

Borodino Meydan Muharebesi'nde Rusların ölü ve yaralı olarak verdikleri kayıplara ilişkin korkunç haberler, en kötüsü de, Moskova'nın elden gittiği haberi Voronej'e ancak eylül ortalarında ulaştı*. Ağabeyinin yaralandığını yalnızca gazetelerden öğrendiği, bunun dışında ondan doğru dürüst bir haber alamadığı için, Prenses Mariya'nın ağabeyini aramak üzere yollara düşeceğini, yol hazırlıklarına da başladığını (Prensesi ikinci kez ziyaret etmemiş olan) Nikolay başkalarından duydu.

Borodino Muharebesi ve Moskova'nın terk edilişi haberlerini duyduğu zaman Nikolay ne umutsuzluğa, ne öfkeye kapıldı, ne de öç alma hırsıyla yanıp tutuşmaya başladı; sadece, Voronej'deki her şey birdenbire ona sıkıcı gelmeye, genç adamın sinirine dokunmaya başladı: Bir huzursuzluk, âdeta bir vicdan azabı duyuyordu. Olup bitenlerle ilgili kulağına çarpan bütün konuşmalar ona içtenliksiz-

* Romandaki bu ve buna benzer ayrıntılar genellikle, Tolstoy'un araştırıp bulduğu belgelere dayanmaktadır. 26 Ağustos'ta gerçekleşen Borodino Meydan Muharebesi'nin haberinin Moskova'nın topu topu 290 km. güneyindeki Voronej'e neredeyse üç hafta sonra ulaşabilmiş olması da, yolların ne kötü olduğunu gösteren bir başka kanıttır. -*İngilizce çev.*

miş gibi geliyor, ne düşüneceğini bilemiyor, ancak alayına kavuşursa yeniden olayları duru bir gözle görebileceğini hissediyordu. At alımı işini bir an önce sonuçlandırmak için acele ediyor, uşağını da, bölük mutemedini de ikide birde haksız yere haşlıyordu.

Nikolay'ın kentten ayrılmasına birkaç gün kala, Rusların kazandığı zaferden ötürü Tanrı'ya şükranlar sunulmak üzere katedralde özel bir ayin düzenlendi; ayine Nikolay da katıldı. Valinin biraz gerisinde ayakta duran ve ayinin sonuna kadar tam bir ciddiyetle ağırbaşlılığını koruyan Nikolay'ın kafasından binbir düşünce geçti bu arada.

Ayin ve onu izleyen teşrifat faslı bittikten sonra, valinin hanımı işaret ederek Nikolay'ı yanına çağırdı.

Koro bölmesinin arkasında duran karalar giymiş bir hanımı başıyla göstererek, "Prensesi gördünüz mü?" dedi.

Onun Prenses Mariya olduğunu, şapkasının altından azıcık görünen profilini tanıyarak değil de daha çok, utangaçlık, saygı ve acıma karışımı bir duygunun ansızın kendisini sarıvermesinden anladı Nikolay. Derin düşüncelere dalmış görünen Prenses kiliseden ayrılmadan önce son kez istavroz çıkarıyordu o sırada.

Nikolay da hayran hayran seyre daldı onu. Gördüğü yüz, daha önce gördüğü yüzün aynıydı; genel olarak çizgilerine, ruhsal çilekeşlikle yoğrulmuş iç dünyasının incelmişliği egemendi yine, ama bu kez bu incelmişliğe bambaşka bir ifade de eklenmişti. Dua içinde kendini Tanrı'ya verişin, çekilen derin üzüntünün ve kesilmeyen umudun karışımı olan bir ifadeydi bu; insanın yüreğini burkacak kadar acıklı bir ifade. Nikolay daha önce de Prensesin huzurunda yaptığı gibi, yine (valinin hanımı tarafından iteklenmeyi hiç beklemeden) kendiliğinden, hatta Prensesle kilise gibi kutsal bir yerde böyle bir zamanda görüşmeye kalkışmasının yakışık alıp almayacağını bile düşünmeksizin Prenses Mariya'nın yanına gitti; onu üzen olayı duyduğunu, bütün yüreğiyle üzüntüsünü paylaştığını söyledi. Nikolay'ın sesini daha duyar duymaz Prenses Mariya'nın yüzüne bir pembelik yayıldı ve bu pembelikle birlikte, yüzündeki üzüntülü ifadeye sevincin aydınlığı da eklendi.

"Yalnız, size şunu söylemek isterdim, Prenses," dedi Rostov. "Prens Andrey Nikolayeviç koskoca bir albaydır, dolayısıyla, eğer sağ olmasaydı gazeteler bundan söz ederlerdi."

Prenses Mariya söylenenleri anlamadan bakıyordu onun yüzüne, ama bu yüzde gördüğü acısının paylaşılmak istendiğini belli eden ifade içini rahatlatmıştı.

"Ayrıca, bildiğim kadarıyla humbara parçasından ileri gelen yaralanmalar (gazeteler Prensin humbara ile yaralandığını yazıyordu), insanı ya hemen götürecek kadar ağır olur ya da hafif bir sıyrık biçiminde," diye sözünü sürdürdü Nikolay. "Ben bu tip yaralanmaları çok gördüğüm için bilirim; biz sıyrık olması için dua edelim de yine..."

Prenses Mariya onun sözünü kesti.

"Ama ya bir şey olursa; ah, ne kadar korkuyorum..." diyebildi ama heyecanı yüzünden sonunu getiremedi. Prenses son derece zarif bir hareketle (Nikolay'ın yanındayken bütün hareketleri ayrı bir zarafet kazanıyordu zaten) başını öne doğru eğerken, şükran dolu gözlerini Nikolay'a doğru kaldırarak teyzesinin ardından yürüdü.

O akşam Nikolay at cambazlarıyla görülecek hesabı olduğu için bir yere çıkmayıp, otelinde kaldı. İşlerini bitirdiğinde vakit hayli geç olmuştu, bu saatte artık bir yere gidilemezdi, ama yatmak için de erkendi. Bu yüzden Nikolay pek ender yaptığı şeylerden birini yaptı o akşam; odasında bir aşağı bir yukarı dolaşarak, yaşamını gözden geçirdi.

Boguçarovo'da ilk karşılaştıklarında Prenses Mariya onun üzerinde iyi bir izlenim bırakmıştı. Gerek karşılaşmanın olağanüstü koşullarda oluşu, gerekse annesinin daha önce kendisine Prenses Mariya'dan iyi bir kısmet diye söz etmiş bulunması, Nikolay'ın kıza özel bir ilgi duymasına yol açmıştı. Voronej'deki bu ikinci karşılaşmalarında ise kızın Nikolay üzerinde bıraktığı izlenim iyiden de öte, çok güçlü olmuştu. Bu kez kızda dikkatini çeken, türü kendine özgü manevi güzelliğe hayran kalmıştı Nikolay. Bununla birlikte, oradan ayrılıp alayına dönmeyi bir kez kafasına koyduğu için, Voronej'den ayrılınca Prensesle görüşme olanağından da

yoksun kalacağı düşüncesiyle doğrusu hiç üzülmüş de değildi. Gelgelelim o sabah katedralde Prensesle karşılaşması Nikolay'ı sandığından da fazla, hatta huzurunu kaçıracak kadar fazla etkilemişti. O solgun, kederli yüz; için için parlayan o güzelim kara gözler; hareketlerindeki o yumuşaklık, o zarafet; hele yüzünün bütün çizgilerine sinmiş olan o derin hüzün, genç adamı derinden sarsmış, yüreğini burkmuştu. Rostov, erkeklerin manevi yönden yücelmişlik havası içinde bulunmalarına, ahlakça üstünlük taslamalarına hiç gelemezdi (Prens Andrey'i itici bulması da bu yüzdendi zaten) ve erkeklerdeki bu tür nitelikleri "göz boyama" diye, "felsefe" diye hor görürdü. Oysa kendisinin hiç bilmediği bir manevi dünyanın varlığını olanca derinliğiyle yansıtan aynı hüzünlü ifade Prenses Mariya'nın yüzünde büyük bir çekicilik kazanıyordu.

Nikolay odada gezinirken, 'Bu Prenses Mariya herhalde çok olağanüstü bir insan! Gerçek bir melek!' diye geçiriyordu içinden. 'Ah, şimdi serbest olacaktım ki!.. Sonya'ya söz vermekte ne diye o kadar acele ettim, bilmem ki?' Düşünceleri bu yöne kayınca, elinde olmaksızın iki kızı karşılaştırmaya başladı: Kendisinin sahip olmadığı, o yüzden de çok değer verdiği manevi zenginliği Tanrı bu kızlardan birine bol bol ihsan ederken, ötekinden de temelli esirgemişti besbelli. Serbest olsaydı ne yapardı diye hayal kurmaya başladı. Prenses Mariya'ya nasıl kur yapacağını, onunla evliliklerinin nasıl olacağını gözünün önüne getirmeye çalışıyordu. Hayır, olmuyordu, bunu gözünün önünde canlandıramıyordu. Sırtından aşağı buz gibi bir ürpertinin indiğini duyuyor, ama hayal evinde hiçbir görüntü net olarak belirmiyordu. Vaktiyle Sonya ile geleceklerinin nasıl olacağını da böyle hayalinde canlandırmaya kalktığında her şey çok kolay olur, tüm görüntüler çok net olarak canlanırdı gözünün önünde; çünkü Sonya'yı çok yakından tanır ve bu konuları enine boyuna sık sık düşünürdü. Oysa Prenses Mariya'yı sevdiği halde, yakından tanımadığı (dolayısıyla da anlayamadığı) için, onunla birlikte yaşanacak bir geleceği gözünün önüne getiremiyordu.

Sonya ile ilgili hayaller kurmak her zaman zevkli, eğlenceli gelirdi Nikolay'a; oysa Prenses Mariya ile ilgili hayal kurmaya kalkınca saygılı bir korkuya kapılıyor ve bir türlü beceremiyordu bunu.

'Ya o, dua ederkenki hali!' diye düşünüyordu Nikolay. 'Kendini bütün ruhuyla duaya verdiği nasıl da belli oluyordu! Evet, dağları yerinden oynatır dedikleri dua herhalde bu olacak; onun dualarının kabul olunacağından hiç kuşkum yok. Peki, ama istediklerimin olması için ben neden dua etmiyorum?' diye sordu kendine. 'Peki, benim istediğim nedir? Özgürlük, Sonya'dan kurtulmak.' O sırada valinin karısının söyledikleri aklına geldi ve 'Kadıncağız haklı; Sonya ile evlenmekle başıma sadece bir sürü dert almış olurum,' diye düşündü. 'Bir sürü dert; her şeyin arapsaçına dönmesi bir dert, annemin üzüntüsü bir dert, bizim durumumuz bir dert, işler ayrı bir dert... Hem de ne korkunç bir dert! Üstelik ben Sonya'yı seviyor da değilim ki yani, evlenmeye yetecek kadar sevmiyorum. Ey ulu Tanrım, içine düştüğüm bu korkunç, bu umutsuz durumdan sen beni kurtar!' diye birdenbire duaya başladı Nikolay. 'Evet, dua ile dağlar yerinden oynarmış, ama herhalde bunun için insanın imanının da tam olması gerekir yoksa Nataşa ile benim çocukken ettiğimiz türden dualarla olacak iş değil... Çocukluk işte... Yağan kar şekere dönüşsün diye dua eder, sonra da bir koşu çıkar bakardık dışarıya, duamız kabul olunmuş mu diye!' Piposunu sehpanın üstüne bırakıp gitti, ikonun önünde ellerini kavuşturdu. 'Hayır, bundan sonraki dualarım öyle şakacıktan olmayacak,' diye geçirdi içinden. Prenses Mariya'yı aklına getirerek ve onu aklına getirdikçe yüreğinin yağları erir gibi olarak dua etmeye koyuldu; çok, ama çok uzun zamandan beridir hiç böyle dua ettiği olmamıştı. Lavruşka elinde birtakım kâğıtlarla içeri girip kapının önünde dikildiğinde Nikolay'ın gözleri dolu dolu olmuş, boğazına bir yumruk oturmuştu.

Lavruşka'nın içeri girmesiyle birlikte duruşunu bozup duasını yarıda kesen Nikolay, "Sersem, budala!" diye haykırdı. "Hep böyle istenmediğin zaman pat diye dalarsın içeriye zaten!"

Uyku mahmurluğunu atamadığı sesinden belli olan Lavruşka, "Vali Hazretlerinden," dedi. "Vali Beye gelen kuryenin çantasından size de mektuplar çıkmış."

"Haa, peki öyleyse, teşekkür ederim gidebilirsin!" Nikolay uzatılan iki mektubu aldı. Biri annesinden, öbürü de Sonya'dan idi. Mektupların hangisinin kime ait olduğunu el yazılarından tanı-

yan Nikolay ilkin Sonya'nınkini açtı. Daha mektuba şöyle bir göz gezdirir gezdirmez sapsarı kesildi; hem tanrısal bir korkunun hem de büyük bir sevincin aynı anda etkisi altında kalarak gözleri testekerlek açılmıştı.

Elinde olmaksızın ağzından, "Hayır ama bu kadarı da olamaz artık!" sözleri döküldü.

Heyecandan yerinde duramayarak, iki eliyle tuttuğu mektubu okuya okuya bir aşağı bir yukarı gezinmeye başladı odada. Önce çabucak göz gezdirdiği mektubu baştan aşağı ikinci kez okudu ve başını omuzlarının arasına çekip kollarını havaya kaldırdı, ağzı bir karış açık, gözleri karşıya dikili olarak durdu odanın ortasında donakalmıştı. Dileği kabul olunsun diye imanla dua edişinin üzerinden daha üç beş dakika bile geçmemiş, dileği yerine getirilivermişti işte. Aslında, dileğinin böyle "şıp diye" yerine gelmiş olmasının bile bir başına, bu olayın Tanrı ile veya onun Tanrı'ya ettiği dua ile bir ilintisi bulunmadığını göstermeye yeter bir kanıt sayılması gerekirken, Nikolay bu sıradan rastlantıyı doğaüstü bir güce yorduğu için böyle küçük dilini yutacak hale gelmişti.*

---

* Tolstoy romanlarında, gerçek yaşamda kendi başından geçen olaylardan sık sık yararlanır; burada da bunun örneklerinden birini görmekteyiz.
Tolstoy yirmi üç yaşında Kafkasya'da subaylık yaptığı sırada bir gün, kumarda nakit parasının tümünü kaybettikten başka, beş yüz rublelik bir de senet imzalayıp vermişti. Senedin vadesi geldiğinde ise, beklediği para henüz eline ulaşmadığından, senedi ödeyecek durumda değildi. Bu yüzden, senedi elinde bulunduran kişi gidip de durumu komutanına bildirip, şikâyetçi olursa diye Tolstoy'un ödü kopuyor, bu utanılacak durumdan kurtulmanın çarelerini araştırıyordu. Umutsuzluk içinde nasıl çırpındığını ve işin sonunu Tatyana teyzesine yazdığı mektubunda şöyle anlatır Tolstoy:
'Akşam duaını ederken Tanrı'ya yalvardım, yakardım, hem de ne yakarış... Beni bu tatsız durumdan kurtarması için yalvardım durdum. Yatağıma yattığımda "Peki ama bu durumdan nasıl kurtulabilirim?" diye düşünüyordum. "Bu borcu karşılamamı kim sağlayabilir? Hiç kimse! Nasıl bir durum beni bu dertten kurtarabilir? Hiçbir durum!.. Yarabbi, sen bana yardım et!" dedim ve uyudum.'
Ertesi sabah Tolstoy, ağabeyi Nikolay'dan bir mektup alır, bir de açar ki, ne görsün? Mektubun içinden, Tolstoy'un borç senedi çıkar!.. Ağabeyi mektupta durumu açıklar; meğer, Tolstoy'un o sırada bulunduğu Kafkas kentinin yerlilerinden, Tolstoy'u çok seven bir Çeçen beyi kumarda birisinden Tolstoy'un bu senedini kazanmış ve Tolstoy'un ağabeyi Nikolay'a getirip "kendisinden bir hediye olarak" Tolstoy'a ulaştırmasını rica etmiş.
Bu gerçek olay ile romanda Nikolay'ın zor durumdan kurtuluşu arasında benzerlik açıkça görülmektedir. *–İngilizce çev.*

Nikolay'a ayak bağı olan ve çözülmesi de olanaksız gibi görünen düğüm işte Sonya'nın kendiliğinden yazdığı (Nikolay öyle yorumluyordu) bu beklenmedik mektupla çözülüvermişti. Sonya mektubunda, Rostov ailesinin Moskova'daki hemen hemen tüm varını yoğunu yitirmesine neden olan şu son feci olaylara ve Kontesin, Nikolay'ın Prenses Bolkonskaya ile evlenmesini istediğini sık sık dile getirmesine değindikten sonra, Nikolay'ın da son zamanlardaki suskunluğunu ve soğuk duruşunu göz önüne alarak onu verdiği sözden kurtarma, tamamıyla serbest bırakma kararına vardığını bildiriyordu. Mektubunun sonunda şöyle diyordu:

"*Bana bunca iyiliği dokunan bu aileye ve mutluluklarından başka bir şey düşünmediğim bütün sevgili bireylerine zararımın dokunacak olması, onların mutsuzluğuna yol açmak asla kabul edemeyeceğim bir şeydir. Bu yüzden de Nikolay, kendini tamamıyla serbest saymanı ve her şeye rağmen, seni benden çok ve benimkinden gerçek bir sevgiyle kimsenin sevemeyeceğini bilmeni rica ediyorum.* Seni seven, Sonya."

Her iki mektup da Troyça'dan yazılmıştı. Kontes ise mektubunda Moskova'daki son günlerinin nasıl geçtiğini, yola çıkışlarını, yangını ve bu arada kendilerinin de yangında her şeylerini yitirdiklerini anlatıyordu. Kontes ayrıca, kendileriyle birlikte yolculuk eden yaralılar arasında Prens Andrey'in bulunduğuna da değinerek, durumunun korkulu olduğunu ama yine de doktorun dediğine göre şimdi biraz daha umut belirdiğini, Prens Andrey'in bakımını da Sonya ile Nataşa'nın üstlendiklerini söylüyordu.

Nikolay ertesi gün, annesinden gelen mektupla doğru Prenses Mariya'yı görmeye gitti. Gerçi, Prens Andrey'in bakımını Nataşa'nın üstlendiği söylenmekle neyin anlatılmak istendiği konusuna Nikolay da, Prenses Mariya da hiç değinmediler; ama şurası da bir gerçek ki, bu mektup sayesinde Nikolay bir anda bir akraba kadar yakın olup çıkıvermişti Prensese.

Ertesi gün Nikolay, ta Yaroslavl'a kadar upuzun* bir yolculuk yapacak olan Prensesi uğurladı, kendi de birkaç gün sonra, alayına katılmak üzere Voronej'den ayrıldı.

VIII

Sonya'dan Nikolay'a gelen, genç adamın dualarının kabulü saydığı mektup Troyça'dan yazılmıştı. Bu mektubun yazılmasını doğuran olaylar da şöyle gelişmişti: Nikolay'ı ille de zengin bir kızla evlendirme düşüncesi her geçen gün biraz daha güçlü bir biçimde yer etmekteydi Kontesin kafasında. Kontes, bu niyetinin gerçekleşmesine biricik engelin Sonya olduğunu bildiği için de kızcağızı durmadan hırpalıyor; özellikle de Nikolay'dan Prenses Mariya ile tanıştığını bildiren mektup geldikten sonra, Sonya'ya o evde yaşamı zehir ediyordu. Kızcağızı üzmek için hiçbir fırsatı kaçırmıyor, sık sık onu utandıracak imalarda bulunuyor, kinayeli sözler söylüyordu.

Derken bir gün –Moskova'dan ayrılışlarından birkaç gün önce– olup bitenlerin de etkisiyle fazlaca heyecanlanıp duygusallaşan Kontes Hazretleri Sonya'yı yanına çağırdı ve onu azarlayıp hırpalayacağı yerde hüngür hüngür ağlamaya, bir yandan da ona yalvarmaya başladı; ailenin ona yaptığı bunca iyiliğe karşılık Sonya'nın da bir fedakârlıkta bulunarak, Nikolay'la nişanını bozmak suretiyle borcunu ödemesini rica etti.

"Senden bunun sözünü almadan bana bu dünyada huzur yok," dedi Kontes.

Sonya histeri krizleri geçirip ağladı, dövündü ve gözyaşlarıyla hıçkırıklar arasında ne isterlerse yapacağını söyledi, ama istenilen sözü vermeye de dili bir türlü varmadığından, açıkça söz vermedi. Evet, kendisini büyütüp yetiştiren aile için kendini feda etmesi gerekirdi. Başkaları için fedakârlık etmek zaten öteden beri hep

---

* Prenses Mariya'nın işgal altındaki Moskova'nın uzağından dolaşması gerekeceği göz önüne alındığında, aşağı yukarı 800 kilometrelik bir yolculuk oluyor. *–İngilizce çev.*

ona düşerdi, bu yüzden de fedakârlık onun tabiatı olmuştu âdeta. Çünkü evdeki konumu dolayısıyla ancak fedakârlık ettiği zamanlar değeri takdir edilen bir insandı o; böylece, fedakârlık yapa yapa bunu artık alışkanlık haline getiren Sonya kendini feda etmekten neredeyse zevk alır olmuştu. Ne var ki, o güne kadar ne gibi bir fedakârlık yaparsa yapsın her seferinde, ancak bu fedakârlığı sayesinde onların gözünde yükseldiğini ve yine bu fedakârlığı sayesinde onların oğluna –dünyada her şeyden çok sevdiği insana– layık sayılageldiğini bilirdi ve bu da onu mutlu ederdi. Oysa şimdi kalkıp ondan bunca fedakârlıklarının biricik ödülünü, yaşamının biricik amacını feda etmesini istiyorlardı. İşte bu yüzden Sonya, kendisine bunca iyiliği sanki sırf sonunda ona acıların en büyüğünü çektirmek için yapmış gibi olan velinimetlerine karşı –bütün aileye karşı– ömründe ilk kez bir kin duydu içinde. Böyle bir duyguyu hiç tatmamış olan; kendisinden hayatı boyunca hiçbir fedakârlık istenmemiş olan; buna karşılık herkesi kendisi için şu ya da bu biçimde bir fedakârlıkta bulunmaya zorlayıp o fedakârlığı mutlaka yaptıran, yine de herkes tarafından sevilen Nataşa'yı müthiş kıskandı. Yaşamında yine ilk kez olmak üzere yepyeni bir bilince de vardı Sonya: Nikolay'a duyduğu o katkısız sevginin içinden, o masum ve tertemiz sevginin içinden yepyeni, bambaşka bir tutkunun filiz vermekte olduğunu fark etti; ilkelerden de erdemden de dinden de güçlü bir duygu. Hep başkalarına bağımlı olarak yaşamanın ona ister istemez kazandırdığı "dilini tutabilme" alışkanlığı sayesinde ve o duygunun da etkisi altında, Sonya o andan sonra Kontese hep kaçamak cevaplar verip onu atlatmaya ya da konuşmamak için ondan kaçmaya başladı. Oysa içinden Nikolay'la bu konuyu mutlaka görüşmeye, ama nişanını bozup onu serbest bırakmak için değil, tam tersine, onu ömür boyu kendine bağlamak üzere görüşmeye karar vermişti.

Rostov'ların Moskova'dan ayrılmadan önceki son birkaç günlük yaşamlarına egemen olan gürültülü patırtılı hava, o hayhuy içinde Sonya yüreğini sıkan bu tür kasvetli düşüncelerden biraz uzaklaşabildi. Derdini düşünmemek için kendini seve seve

ev işlerine veren Sonya her işe kendisi koşuyordu. Derken, Prens Andrey'in de evlerinde kalan öbür yaralılar arasında bulunduğunu öğrenince –hem Prens Andrey'in durumuna, hem Nataşa'ya içtenlikle acımasına rağmen– kör inanca dayalı bir duyguya kapılarak deliler gibi sevinmekten kendini alamadı; sevgili Nikolay'ını elinden almalarına Tanrı'nın razı gelmediği inancına kapılmıştı. Nataşa'nın aslında Prens Andrey'den başkasını sevmediğini ve onu sevmekten hiçbir zaman vazgeçmediğini adı gibi biliyordu Sonya. Dolayısıyla, böyle korkunç koşullar altında bu iki insan kaderin cilvesiyle bir araya gelince, ikisi arasındaki aşkın yeniden alevleneceğinden de emindi. O zaman, Prenses Mariya ile Nikolay'ın evlenmeleri Ortodoks Kilisesi Akrabalık Yasaları uyarınca suya düşeceğinden, Nikolay yine Sonya'ya kalacaktı. Moskova'daki son günlerini korku içinde geçirmelerine ve Moskova'dan iyice uzaklaşamadıkları için yolculuklarının ilk günleri boyunca hep yürek çarpıntısı çekmelerine rağmen, kapıldığı bu duygu –yani onun kişisel işlerine karıştığı duygusu– sayesinde neşesini hiç yitirmedi Sonya.

Bu yolculuktaki yirmi dört saatlik ilk molalarını Troyça'da verip, Troyçki Manastırının misafirhanesinde kaldılar. Rostov'lar, manastırın misafirhanesinde kendilerine ayrılan üç büyük odadan birini Prens Andrey'e verdiler. O gün yaralının durumu eskisine oranla çok daha iyi idi. Nataşa onun yanında oturuyordu. Bitişik odada ise, bu manastıra çok yardımı dokunmuş olan Kont ve Kontes, odalarına kadar gelerek hatırlarını soran eski dostları başpapazla hoşbeş etmekteydiler. Sonya da onların yanındaydı ve bitişik odada Prens Andrey'le Nataşa'nın neler konuştuklarını iyice duyamadığı için meraktan çıldıracak gibi oluyor, ara kapıdan sızan seslerden bir anlam çıkarabilmek amacıyla içeriye kulak kabartıyordu. Bu sırada Prens Andrey'in odasının kapısı açıldı, Nataşa içeri girdi ve kendisine merhaba demek için saygıyla ayağa kalkıp el sıkışmak üzere sağ kol yenini yukarıya doğru çeken başkeşişi gözü bile görmeden heyecan içinde Sonya'nın yanına gelerek elini tuttu.

Kontes, "Ne oluyorsun, Nataşa? Buraya gelsene!" dedi.

Nataşa başkeşişin yanına gitti, o da Nataşa'yı kutsayıp, eğer bir derdi varsa, Tanrı'ya ve Tanrı'nın Aziz'ine* havale etmesini öğütledi.

Başkeşiş izin isteyip yanlarından ayrılır ayrılmaz Nataşa hemen arkadaşını elinden tutup, boş duran üçüncü odaya götürdü onu.

"Sonya, Sonyacığım, ne olursun evet de bana! O yaşayacak, değil mi? Ah hem o kadar mutluyum hem de o kadar perişan bir durumdayım ki sorma! Sonya, ah... Sonya... Sanki hiçbir şey değişmemiş gibi... Her şey eskisi gibi. Yalnız, Allah vere de o yaşasa! Ona bir şey olmamalı... olamaz... çünkü... çünkü..." derken, hüngür hüngür boşandı Nataşa.

"Yaa! Ben biliyordum zaten! Tanrı'ya şükürler olsun!" diye mırıldandı Sonya. "Yaşayacaktır."

Kuzininin bu hem sevinçli, hem üzüntülü hali ve -hiç kimselere açamadığı- kendi dertleri yüzünden sinirleri iyice gerilen Sonya'nın da Nataşa'dan aşağı kalır yanı yoktu; o da en az onun kadar perişandı. Bu yüzden, Sonya da hıçkırmaya başladı. Bir yandan ağlıyor, bir yandan Nataşa'yı avutmaya çalışıyor, bir yandan da 'Ah, Allah vere de yaşasa!' diyordu içinden. Ağlaşıp, dertleşip, içlerini döktükten sonra iki arkadaş kimseye görünmeden Prens Andrey'in kapısına sokuldular. Nataşa kapıyı usulcacık aralayıp içeriye bir göz atarken, Sonya da aralanan kapının önünde, Nataşa'nın yanı başında duruyordu.

Prens Andrey sırtı üç yastıkla beslenmiş olarak yatağında oturuyordu. Gözleri kapalıydı ve yüzünde huzurlu bir ifade vardı; iki kız onun düzenli soluk alıp verişini duyabiliyorlardı.

Sonya birdenbire kuzininin kolunu yakalayıp neredeyse çığlık gibi çıkan tiz bir sesle, "Aaaa, Nataşaa!" diye bağırarak dehşetle geri çekildi.

"Ne oldu? Ne var?" diye sordu Nataşa.

---

* Troyçki Manastırının kurucusu Aziz Sergey kastedilmektedir; manastırın adı da Sergeyevo-Troyçki (Troyça'lı Sergey)'dir. *-çev.*

Yüzü bembeyaz kesilen Sonya dudakları titreyerek, "Bu... bu... aynı şey... tıpkı o günkü gibi..." diyebildi.

Arkadaşının ne demek istediğini anlayamayan Nataşa kapıyı usulca kapatıp Sonya'yla birlikte pencerenin yanına gitti.

Sonya, yüzünde çok korktuğunu belli eden gergin bir ifadeyle, "Hatırladın mı" dedi, "hani, bir keresinde niyet tutmuştun da, senin için aynaya bakmıştım ben? Otradnoye'de, hani o Noel arifesiydi? Aynada ne görmüştüm, hatırladın mı?"

Sonya'nın o akşam aynada Prens Andrey'i yatar durumda gördüğünü söylediğini hayal meyal hatırlayan Nataşa, "Aaa evet, evet!" diye bağırırken gözlerini de testekerlek açmıştı.

"Hatırlıyor musun?" diye devam etti Sonya. "Onu gördüğümü sana da, Dunyaşa'ya da söylemiştim." Sonya, olanları bir bir anlatırken bir yandan sol elini sallıyor, bir yandan da sağ elinin parmaklarını kıvırarak sayıyordu: "Onu yatakta yatarken görmüştüm," diyerek bir parmağını kıvırdı. "Gözleri kapalıydı, üzerinde pembe bir yorgan vardı, ellerini de göğsünde kavuşturmuştu." Az önce odada gördüğü ayrıntılarla, o Noel arifesinde aynada gördüklerinin tıpatıp aynı olduğundan kesinlikle emin bulunduğunu belirten bir ses tonuyla bitirmişti sözünü.

Aslında, o Noel arifesinde Sonya aynada bir şey görmüş filan değildi; o sırada aklına ilk geliveren şeyi söylemişti, o kadar. Ne var ki, o gün oracıkta uyduruverdiği şeyin şimdi, aradan bunca zaman geçtikten sonra, gerçekten yaşadığı olaylarla ilgili anıları kadar sahici olduğuna kendini inandırıyordu. O kadar ki, o gün aynada Prens Andrey'i dönüp kendisine gülümser halde ve üstünde kırmızı bir örtü ile gördüğünü ve bunu Nataşa ile Dunyaşa'ya da böylece söylediğini şu anda da pekâlâ hatırlıyor olmasına rağmen yine de Prens Andrey'i gözleri kapalı ve üstünde pembe yorganla gördüğüne kendi kendini inandırmaya kalkıyordu. Evet, Prens Andrey'in gözleri açık değil, kapalıydı ve üstünde de kırmızı bir örtü değil, pembe bir yorgan vardı.

Sonya'nın ağzından o gün *pembe* kelimesi çıktığını kendisinin de hatırladığını sanan, aynı zamanda bunu doğaüstü bir gizli güce

yorarak, mutlaka bir anlamı olması gerektiğini düşünen Nataşa, "Yaa, evet, evet pembe demiştin!" diye bağırdı. Sonra düşünceli düşünceli mırıldandı:

"Peki, ama bu ne anlama geliyor?"

Sonya başını iki elinin arasına alarak, "Ah, bilmiyorum, o kadar tuhaf bir olay ki bu..." diye cevap verdi.

Birkaç dakika sonra, Prens Andrey'in çıngırağının sesi duyulunca Nataşa onun yanına gitti, ama gerginliği ve heyecanı hâlâ geçmemiş olan Sonya bir süre daha pencerenin yanında kalıp son olayların olağanüstü yanlarını bir kez daha birer birer kafasından geçirdi.

• • •

O gün orduya mektup göndermek için bir fırsat çıkınca Kontes hemen masanın başına geçip oğluna mektup yazmaya koyuldu.

Yanından geçen yeğenine gözü ilişince mektuptan başını kaldırarak, "Sonya!" diye seslendi. "Sonya, niye oturup sen de Nikolay'a bir mektup yazmıyorsun kuzum?" Kontesin gerek titrek çıkan yumuşak sesinden, gerek gözlüğünün üstünden bakan yorgun gözlerinden, onun bu sözlerle anlatmak istediği şeylerin tümünü anlamıştı Sonya. O gözlerin anlattığı şeyler arasında rica vardı; rica etmek zorunda kalmaktan duyulan utanç vardı; ricanın geri çevrilmesi olasılığından duyulan korku vardı... Ve ricanın geri çevrilmesi durumunda nefreti olanca şiddetiyle kusmak için, tetikte bekleyiş vardı.

Sonya gitti, Kontesin önünde dizlerinin üstüne çökerek onun elini öptü.

"Olur, anneciğim," dedi, "yazarım."

O gün olan bitenler, özellikle de az önce kehanetinin gerçekleştiğini görmüş olması Sonya'yı müthiş heyecanlandırmış, sinirlerini alabildiğine germiş, daha sonra da iyice gevşetmişti. Prens Andrey'le Nataşa arasındaki eski sevdanın yeniden canlandığına iyice aklı yattığından, bu ilişki dolayısıyla Nikolay'ın Prenses Mariya ile evlenmesi olasılığının kesinlikle ortadan kalkacağını da

çok iyi bildiğinden, gönül rahatlığı içinde o eski niteliğinin –vazgeçemeyecek kadar alışık olduğu fedakârlık niteliğinin– yeniden geri geldiğini sevinerek fark etmişti. Dolayısıyla, çok büyük bir fedakârlıkta bulunduğunu bilmenin verdiği manevi haz ve sevinç içinde oturdu ve –siyah kadife yumuşaklığındaki gözlerinin yaşlarla dolması nedeniyle sık sık ara vermek zorunda kalarak– Nikolay'ın eline geçtiği zaman onu o kadar büyük bir şaşkınlığa düşüren o dokunaklı mektubu yazdı.

IX

Piyer'i tutuklayan subay ve emrindeki erler onu nezarethaneye getirdikten sonra ona düşman gözüyle bakmalarına rağmen yine de saygılı davrandılar. Piyer'e yaklaşımlarında hâlâ onun kimliğini bilmemekten ileri gelen –belki de çok önemli biridir diye– kuşkulu bir çekingenlik ile bu adamla yaptıkları dövüşü bir türlü akıllarından çıkaramayışlarından ileri gelen bir düşmanlık yan yana yer almaktaydı.

Ne var ki, ertesi sabah nöbet değişiminde subay ve bütün erleriyle birlikte eski nöbetçiler gidip de yerlerine yenileri gelince, Piyer eski nöbetçilerin gözünde taşıdığı önemin de onlarla birlikte gittiğini, bu yeni gelenlerin kendisine metelik vermediklerini fark etti. Gerçekten de yeni gelen nöbetçiler köylü giysileri içindeki bu çam yarması gibi adamın kişiliğinde, ne yağmacılarla ve muhafızlarla ölesiye dövüşen gözünü kan bürümüş bir adamı, ne de bir küçük çocuğun kurtarılışı münasebetiyle nutuk çekercesine tumturaklı sözler söyleyebilen birini görüyorlardı; onların gördüğü tek şey, her ne sebeple ise, yüksek makamların emrine göre tutuklanıp burada alıkonan Rus tutuklularından No. 17 idi. Piyer'in onlara ilginç gelen tek yanı, 'şaşırtıcı' diye niteleyecek kadar iyi buldukları Fransızcası ile arpacı kumrusu gibi hep düşünceli duruşu idi. Ne var ki, onu bu yönleriyle ilginç bulmaları, Piyer'i kaldığı tek kişilik ayrı odadan alıp öteki tutukluların kaldığı koğuşa koymalarına da engel değildi; Piyer'in kaldığı odayı subayları istedikten sonra...

Koğuşta kalan tutuklu Rusların tümü de halkın en aşağı tabakasındandılar ve Piyer'i beyzade saydıkları için, hele Fransızca konuştuğuna da tanık olduktan sonra, ona hiç sokulmuyor, ondan uzak duruyorlardı. Piyer onların uzaktan kendisiyle alay ettiklerini duyuyor, buna çok üzülüyordu.

Ertesi günün akşamı Piyer bütün tutukluların (büyük olasılıkla kendisinin de) kundakçılıktan yargılanmak üzere mahkeme huzuruna çıkarılacaklarını öğrendi. Hemen ertesi gün de onu alıp öbür tutuklularla birlikte bir eve götürdüler. Burada büyük bir masanın arkasında kır bıyıklı bir general, iki albay ve kollarına pazubent gibi eşarplar bağlanmış başka adamlar oturuyordu; bunların hepsi de Fransız'dı.

Mahkeme heyetinin insanca duygulara kapılarak zayıflık göstermesine engel olacağı varsayılan o ruhsuz, kesin ve katı, bilinen sorgulama yöntemiyle, kimliği, nereli olduğu, ne amaçla Moskova'da bulunduğu konularında ötekilerle birlikte Piyer de sorguya çekildi.

Genellikle her duruşmada olduğu gibi burada da sorular, esastan uzaklaşılacak, hatta esasın ortaya çıkmasını önleyecek biçimde, ama sanığın ağzından, sorgulama heyetinin istediği sonucu –yani mahkûmiyet kararını– sağlayacak türden cevaplar alınmasını doğuracak bir doğrultuda, tıpkı kapakların açılıp kapanmasıyla bir kanaldaki suyun yönlendirilişi gibi, yönlendiriliyordu. Piyer istenilen amaca uygun olmayan bir cevap verdiği anda bir kapak kapatılıp başka kapak açılarak kanalın suyu hemen öbür yana çevriliyor, boşa alınıyordu. Piyer ayrıca, bu gibi sorgulamalarda çok kişinin hissettiği şeyi hissediyordu: Bütün bu soruları sorarak niçin zahmete giriyorlar, diye şaşma idi bu. Piyer onların böyle dolambaçlı yollardan sorguyu uzatmalarının da, sırf, yaptıkları işe uygarlık kılıfı giydirme kaygısından ileri geldiği düşüncesindeydi; çünkü kendisini bu adamların buraya zor kullanarak getirttiklerini, bu gücü ellerinde tuttuklarını ve onlara kendisini sorgulama olanağını sadece bu gücün verdiğini, ayrıca gücü ellerinde tutan bu heyetin biricik amacının kendisini suçlu çıkarmak olduğunu bili-

yordu. Eh, adamların niyeti kendisini suçlu çıkarmak olduğuna ve bunu yapabilecek güce de sahip bulunduklarına göre, gereksiz yere böyle uzun uzadıya sorgulamalarının uygarlık gösterisinden başka ne amacı olabilirdi? Piyer nasıl bir cevap verirse versin yine de sonunda onu suçlu çıkaracakları, mahkûm edecekleri besbelliydi. Tutuklanmadan önce orada ne yaptığı sorulduğunda, Piyer, konuşmasına biraz da dramatik bir hava katarak, yangından kurtardığı bir bebeği anasına babasına kavuşturma çabası içinde bulunduğu cevabını verdi. Peki, yağmacıyla boğuşmasının sebebi neymiş? Bu soruya da Piyer, kendisinin bunu "bir hanımı korumak" amacıyla yaptığını ve "saldırıya uğrayarak aşağılanan bir hanımı korumanın ise her erkeğin görevi olduğu" karşılığını verdi. "Ayrıca..." derken, susturdular onu; bunun konuyla bir ilgisi yokmuş. O şimdi şu soruya cevap vermeliymiş: Tanıkların kendisini gördükleri, o yanan evin avlusunda işi neymiş? Neden gelmiş oraya? Piyer bu soruya da, Moskova'da neler olup bittiğini merak ederek dolaşmaya çıktığı cevabını verdi. Piyer'i tekrar susturdular ve ona neden dolaşmaya çıktığını sormadıklarını, yangın yerinde işinin ne olduğunu sorduklarını söylediler. Sorgulamanın başında Piyer'in cevap vermeyi reddettiği ilk sorularına dönerek, kimliğini tekrar sordular. Piyer de tekrar, bu soruya cevap veremeyeceğini söyledi.

Kır bıyıklı, pancar suratlı general sert bir tavırla, "Tutanağa geçirilsin bu... kötüüü... çok kötü," dedi.

Dördüncü gün, Zubovski Şarampolü semtinde de yangınlar çıktı. Piyer'i tutuklulardan on üçüyle birlikte götürüp, Kırım Geçidi semtinde, bir tüccara ait konağın arabalığına kapattılar. Buraya yürüyerek gelirlerken, tüm kentin üstünü bir örtü gibi kapamış olan duman yüzünden zorlukla soluk alabilmişti Piyer. Dört bir yanda yangınların çıktığı görülüyordu. Moskova'nın yanmasının taşıdığı anlamı o sırada henüz kavrayamamış olan Piyer de bu yangınlara dehşet içinde bakmıştı.

Bir dört gün daha geçti ve Kırım Geçidi mahallesinde o tüccar konağının arabalığında kaldığı bu süre içinde Piyer, Fransız askerlerinin aralarındaki konuşmalardan, buradaki tutukluların

hepsi hakkında çok yakında "Mareşalden" karar çıkacağını öğrendi. Askerlerin ağzını birkaç kez yokladıysa da, bu mareşalin kim olduğunu bir türlü öğrenemedi. Görünüşe göre, bu "Mareşal" dedikleri her kimse, askerlerin gözünde en yüksek -ve biraz da gizemli- gücü temsil ediyordu.

Tutukluların ikinci bir sorgulama için sorgu yargıçları huzuruna çıkarıldıkları 8 Eylül tarihine kadar geçen bu ilk günler, Piyer'in kapalı kaldığı tüm süre içinde ona en zor gelen dönem oldu.

X

8 Eylül günü -nöbetçilerin adama gösterdikleri saygıya bakılırsa- çok önemli biri olduğu hemen anlaşılan bir subay, tutukluların kapatıldığı arabalığa girdi. Herhalde genelkurmaydan biri olan bu subay elindeki listeden bütün Rus tutuklularının adlarını teker teker okudu ve sıra Piyer'e gelince, "adını vermek istemeyen şahıs..." dedi. Bir yandan tutukluları hor gören bir tavırla süzerken, nöbetçi subaya, mareşalin huzuruna çıkarılmadan önce bütün tutuklularının üstlerine başlarına bir çekidüzen verilmesini emretti. Bir saat sonra da bir manga asker gelip Piyer'le öbür on üç tutukluyu alarak Dyeviçi Çayırı'na (Bakire* Çayırı) götürdüler.

Çok güzel bir gündü; yağan yağmurdan sonra hava pırıl pırıldı. Piyer'i Zubovski Şarampolü mahallesindeki nezarethaneden aldıkları günkü gibi havayı bütünüyle duman kaplamış da değildi; dumanlar ayrı yerlerden, ayrı ayrı sütunlar halinde yükseliyordu duru gökyüzüne. Ortalıkta hiç alev göze çarpmıyor, onun yerine kentin dört bir yanından duman sütunlarının yükseldiği ve Piyer'in gözünün erebildiği kadarıyla tüm Moskova'nın koskocaman tek bir yangın yerine döndüğü görülüyordu. Dört bir yanda yanmış evlerin boş arsaları bu arsaların ortasında borularıyla morularıyla duran sobalar, ara sıra da taş bir evden arta kalan kapkara olmuş yıkık birkaç duvar... Hepsi o kadar.

* Hz. Meryem. -*çev.*

Bu yangın yerlerine fal taşı gibi açılmış gözleriyle tekrar tekrar dönüp dönüp bakan Piyer, kentin çok iyi bildiği bu semtlerini tanıyamıyordu âdeta. Ateşlerin ulaşamadığı tek tük birkaç kilise sağlam kalmıştı. Uzaklarda Kremlin sarayı surlarının burçlarıyla ve Büyük İvan Kilisesi'nin çan kulesiyle bembeyaz, pırıl pırıl, sapasağlam yükseliyordu. Çok yakınlardaki Novo Dyeviçi (Yeni Bakire) kadınlar manastırının kubbesi güneş altında ışıldıyor ve manastırın çanları bu duru havada daha canlı duyuluyordu. Bu neşeli çan sesleri Piyer'e günlerden pazar ve Hazreti Meryem'in doğum günü olduğunu hatırlattı. Ama bu dini bayramı kutlayan kimse görünmüyordu ortalıkta; her yanda kapkara yıkıntılardan başka bir şey göze çarpmadığı gibi, sokaklarda karşılaştıkları ve tümü de paçavralar içinde dolaşan üç beş Rus da, Fransızları görür görmez hortlak görmüş gibi kaçışıyordu.

Rusya'nın ocağını söndürdükleri, Rusya'yı yerle bir ettikleri açıkça görülüyordu; ama ortadan kaldırılan Rus yaşam biçiminin ardından, yerle bir edilen Rus ocağının yerine bambaşka bir düzenin sağlam bir Fransız düzeninin kurulmuş bulunduğunu da görmezden gelemiyordu Piyer. Öbür sanıklarla birlikte kendisine refakat eden muhafız mangasının birerle kolda dimdik ve canlı yürüyen askerlerine baktığı zaman anlamıştı bunu; yolda karşılaştıkları çift atlı faytona kurulmuş önemli bir Fransız yüksek memuru ile onun arabasını süren Fransız erine gözü iliştiğinde anlamıştı; sol yanlarına düşen büyük çayırlığın arkasındaki kışlada Fransız askerlerinin topluca söyledikleri türkünün ta Piyer'in bulunduğu yere kadar gelen neşeli ezgilerinden anladığı gibi, asıl bu sabah o Fransız kurmay subayının listeden tutuklu adlarını okuyuşundan anlamış, yeni düzenin varlığı asıl ilk kez o zaman kafasına dank etmişti. Çünkü ta başından beri Piyer'i düzinelerce başka tutukluyla birlikte oradan oraya sevk ettikleri ve bu sevk sırasında bir grup asker onları alıp başka bir grup askere teslim ettiği için, Piyer'in içinde belki de kendisini unutup başkasıyla karıştıracakları umudu doğmuştu. Ama bu umudu boşa çıkmıştı: Sorgu sırasında adını vermemekle belirli bir kimlikten kurtulacağını sanır-

ken, subayın listeden okuduğu gibi, yepyeni bir kimliği yafta gibi boynuna asıvermişlerdi işte: "...adını vermek istemeyen şahıs..." Ve işte şimdi, Piyer'in de kimliğini kesin olarak bildiklerinden emin askerler onu da ötekilerle birlikte gitmesi gereken yere boynunda bu yafta ile -ona korku veren bu yeni adla- götürüyorlardı. Piyer nasıl işlediğini anlayamadığı, ama hiç aksamadan tıkır tıkır işleyen bir mekanizmanın dişlileri arasına düşmüş ufacık bir yonga parçası kadar önemsiz hissediyordu kendini.

Onu ve öteki tutukluları Bakire Çayırı'nın öbür yanındaki ve Bakire Manastırının bitişiğindeki çok büyük bir bahçe içinde bulunan beyaz, büyük bir konağa getirdiler. Eskiden sık sık ziyaretine geldiği Prens Şerbatov'a ait olan bu konağın şimdi (mareşal dedikleri) Eckmühl Dükü* tarafından karargâh olarak kullanılmakta olduğunu -askerlerin kendi aralarındaki konuşmalarından- anladı Piyer.

Tutukluları konağın cümle kapısı önüne getirdikten sonra birer birer içeri aldılar. Piyer içeri altıncı olarak girdi. Onu çok iyi bildiği camlı bir koridordan, bir bekleme odası ve sofadan geçirdikten sonra kapısında bir yaverin nöbet tuttuğu, alçak tavanlı uzun bir çalışma odasına aldılar.

Davout burnunda gözlüğü ile odanın ta öbür ucundaki bir masanın başında oturuyordu ve masanın üzerine doğru eğilmişti. Piyer önüne yayılmış duran kâğıtlarda bir şey aradığı belli olan Davout'nun yanına kadar sokulduğu halde, öbürü başını kâğıtlardan kaldırıp bir kere bile bakmamıştı. Yine başını kaldırmadan, sakin bir sesle sordu Piyer'e:

"Sen kimsin?"

Piyer cevap vermedi, ama cevap vermek istemediğinden değil, veremediğinden; nutku tutulmuştu çünkü. Karşısındaki Fransız generalinin Davout olduğunu anlamıştı, Davout'nun acımasızlığıyla ün yapmış biri olduğunu da bilirdi. Davout'nun buzdan heykele benzeyen suratına -sorduğu soruya cevap almak için bir süre sabırla beklemeye katlanan bir öğretmen gibi hiç kımıldamadan oturan adamın suratına- bakarken, bir anlık bir gecikmesinin bile yaşamı-

* General Davout. -*çev.*

na mal olabileceğini bal gibi biliyordu Piyer; bunu biliyordu, ama ne diyeceğini bilemiyordu. İlk sorgulamada verdiği cevabı burada da tekrarlamak istemiyordu; öte yandan unvanını ve mevkiini açıklamasının kendisi için hem küçük düşürücü hem de tehlikeli olabileceğini düşünüyordu. Konuşmadan duruyordu. Ne var ki, Piyer henüz ne yapacağına karar veremeden, Davout başını kâğıtlardan kaldırdı, gözlüğünü burnunun üstünden yukarıya itip alnına yerleştirdi ve gözlerini kısarak dik dik baktı Piyer'in suratına.

Besbelli Piyer'in gözünü korkutmak için sesine mahsus ölçülü biçili ve buz gibi soğuk bir ifade vererek, "Bu adamı tanıyorum ben," dedi.

Piyer'in deminden beri sırtında dolaşan soğuk ürperti bu kez tepesine kadar çıkarak, başını âdeta çelikten bir kıskaç gibi kavradı.

"Beni tanıyor olamazsınız, General, sizinle daha önce hiç karşılaşmadık ki..."

Ne var ki, Davout, Piyer'in o ana kadar dikkatini çekmemiş olan, odadaki bir başka generale hitap ederek, Piyer'in sözünü kesti:

"Bu adam bir Rus casusudur!" dedi ve başını öbür yana çevirdi.

Piyer birden onun dük olduğunu hatırlayarak:

"*Non, Monseigneur**" diye acele atıldı ve sesi titreyerek devam etti: "*Non Monseigneur*, beni tanımanız olanaksız. Ben bir milis subayıyım, Moskova'dan dışarı adımımı da atmadım."

"Adınız?" diye tekrarladı Davout.

"Bezuhov."

"Yalan söylemediğinize nereden inanayım?"

Piyer'in ağzından, "*Monseigneur*!" kelimesi dökülürken, sesinde yalancılıkla suçlanmaktan ileri gelen bir üzüntüden çok, kendini acındırma vardı.

Davout başını kaldırıp Piyer'i dikkatle süzdü. Birkaç saniye için bakışları karşılaştı ve işte bu bakışma Piyer'i kurtardı. İster savaş içinde bulunulsun, ister mahkemede –içinde bulundukları koşullar her ne olursa olsun– bu bakışma iki adam arasında insancıl bir ilişkinin kurulmasını sağlamıştı. O bir anlık süre içinde her

* Fr. Hayır, asaletlim. –*çev.*

ikisinin de içinden belli belirsiz binbir şey geçmiş ve bu iki adam, kendilerinin de insan olduklarını, bu anlamda kardeş sayıldıklarını hatırlamışlardı.

İnsanların ve canlarının sadece sayısal olarak yer aldığı listeden başını kaldıran Davout ilk bakışta Piyer'i de sadece önemsiz, sıradan, soyut bir olay olarak gördüğü için, vicdanı zerre kadar sızlamadan kurşuna dizdirebilirdi onu, ama şimdi Piyer'i de bir insan olarak görüyordu. Davout kısa bir süre düşündükten sonra, buz gibi bir sesle sordu:

"Doğru söylediğinizi bana nasıl kanıtlayabilirsiniz?"

Ramballe'i hatırlayan Piyer onun adını verdi, hangi alaya bağlı olduğunu söyledi, kaldığı evin adresini bildirdi.

"Söylediklerinizle kılığınız hiç birbirine uymuyor," dedi Davout.

Piyer titrek bir sesle ve kekeleye kekeleye ifadesinin doğruluğuna Generali inandıracak başka kanıtlar sıralamaya koyuldu.

Tam o sırada nöbetçi yaver içeriye girerek Davout'ya bir şey söyledi. Yaverin getirdiği habere pek sevindiği anlaşılan Davout, hızlı hızlı üniforma ceketinin düğmelerini iliklemeye başladı. Piyer'i tamamıyla unuttuğu belliydi.

Yaver kendisine tutukluyu hatırlatınca, Davout çatık kaşla, başının sertçe bir hareketiyle Piyer'i işaret ederek onu alıp götürmelerini emretti. Ama Piyer nereye götürüleceğini bilmiyordu, gerisin geriye, araba sundurmasına mı götüreceklerdi onu, yoksa Bakire Çayırı'ndan geçerlerken tutukluların işaret ederek birbirlerine gösterdikleri idam yerine mi?

Piyer başını geriye çevirip baktığında, yaverin Davout'ya başka bir soru yönelttiğini gördü.

Piyer, Davout'nun, "Evet, tabii!" diye cevap verdiğini duydu ama bu "evet"in ne anlama geldiğini çıkaramadı.

Piyer ondan sonra nereye gittiğini, nasıl gittiğini, gittiği yerin uzak mı, yakın mı olduğunu pek hatırlayamadı. Tüm duyguları uyuşmuş, beyni çalışmaz olmuştu, o yüzden, çevresinde olan bitenleri hiç fark etmeksizin, ötekiler adım attığı sürece o da adım atmaya devam etti ve ötekiler durunca o da durdu. O sırada kafasında bir tek düşünce vardı: Onu idama mahkûm eden asıl kişi

–bu işin asıl sorumlusu– kimdi? Kendisini ilk sorguya çeken sorgu yargıçları olamazdı. Piyer'i idama mahkûm etmek için yanıp tutuşuyor olamazdı o adamlar; hem zaten isteseler de onların elinde değildi bu. Piyer'e gözlerinde insancıl bir ifadeyle bakan Davout da olamazdı bu kişi. Piyer'e öyle bir ifadeyle bakan Davout, idam kararı vermiş bile olsa bir an sonra yaptığı yanlışlığı fark edecekti, ama tam o sırada içeri yaveri girip buna engel olmuştu. Yaver içeri girmese durum düzelecekti, ama yaver de bunu kötülüğünden ve bilerek yapmış olamazdı. Öyleyse onu idama mahkûm eden, öldüren –bütün anılarıyla, umutlarıyla, yaşamdan beklentileriyle onu, Piyer'i– yaşamdan yoksun bırakan kimdi?

Onu idama mahkûm edenin belli bir kişi olmadığını hissetti Piyer.

Bu bir sistemin işiydi, koşulların bir araya gelişiyle oluşan bir disiplinin işi.

Onu –Piyer'i– bir tür sistem öldürüyordu; bu sistem onu öldürüyor, yaşamdan ve her şeyden yoksun bırakıyordu.

XI

Tutukluları Şerbatov'un konağında kapatıldıkları yerden alıp dosdoğru Bakire Çayırı'nın alt başındaki, manastırın soluna düşen bostana getirdiler; bostanın orta yerine bir direk dikilmişti. Direğin arka tarafına yeni kazıldığı anlaşılan kocaman bir çukur açılmıştı ve direkle bu çukurun gerisinde yarım daire oluşturmuş büyükçe bir kalabalık toplanmıştı. Bu kalabalığı da üç beş tane Rus ile çeşit çeşit üniformaları içinde çeşit çeşit milletten –Fransız'ı, Almanı, İtalyan'ı– Napolyon'un askerleri oluşturuyordu; tabii, o sırada nöbetleri ya da görevleri olmayan askerlerdi bunlar. Direğin sağında ve solunda ise konçları dizlerin üstüne kadar çıkan çizmeleriyle, başlarında şakolarıyla,* kırmızı apoletli mavi üniformalarıyla Fransız askerleri saf tutmuşlardı.

* 18. yy. sonlarıyla 19. yy. ortalarına kadar Fransız ordusunda erat sınıfının giydiği yüksek, silindirik, küçük viziyerli, sorguçlu ve çene altından bağlı bir tür başlık. –*çev.*

Belirli bir sıraya –listedeki sıraya– göre dizdikleri tutukluları (Piyer baştan altıncı oluyordu) direğin yakınına yine bu sıraya göre dizili olarak götürdüler. Her iki yandan aynı anda ve kesintisiz çalınan trampetlerin gürültüsü yükseldi, bu trampet sesinin duyuluşuyla birlikte, Piyer ruhunun sökülüp alınır gibi olduğunu hissetti. Düşünme ve anlama yeteneğini olduğu gibi yitirdi. Sadece görebiliyor ve işitebiliyordu, o kadar. İçinde de tek bir istek kalmıştı Piyer'in: Şu korkunç iş bir an önce olsa, ne olacaksa bir an önce olup bitse bari. Piyer sağına soluna bakınıp öbür tutuklulara göz gezdirdi.

Baştan birinci ve ikincisi, kafaları usturaya vurulmuş kürek mahkûmlarıydı. Biri dal gibi ince uzundu; yassı burunlu olan öbürü ise güçlü kasları bulunan çok kıllı, esmer bir adamdı. Üçüncüsü, kırk beş yaşlarında, besili, tombulca ve saçları kırlaşmaya yüz tutmuş, toprak köleliğinden gelme bir uşaktı. Dördüncüsü, geniş kumral sakalı, kara gözleri olan bir köylüydü ve son derece yakışıklı bir adamdı. Beşincisi, sırtına bol gelen bir kaftan giymiş, son derece zayıf, solgun yüzlü, on sekiz yaşlarında bir fabrika işçisiydi.

Piyer, bölük pörçük kulağına çalınan Fransızca konuşmalardan, idam mahkûmlarını birer birer mi, yoksa ikişer ikişer mi kurşuna dizeceklerini aralarında görüştüklerini anladı. Oradakilerin amiri olan subay son derece sakin, buz gibi bir sesle, "İkişer ikişer," diyerek kestirip attı. Hepsini bir telaş –gönülden yapılacak bir işe koşmanın telaşı değil de yapılması zorunlu ama tatsız bir işi bir an önce bitirme telaşı– alan askerler koşuşmaya başladılar.

Hamaylı kuşanmış bir Fransız sivil memuru tutuklular dizisinin sağ başına gelip durdu ve elindeki kâğıttan hem Fransızca hem de Rusça olarak hükmü okudu.

Bunun ardından iki çift Fransız askeri hükümlülere yaklaşıp, subaylarının verdiği bir komut üzerine baştaki iki kişiyi aldılar. Direğin önüne getirilip orada durdurulan hükümlüler başlarına geçirilecek torbaların getirilmesini beklerken, avcının yaklaşmasını izleyen yaralı bir hayvan gibi donuk bakışlarla süzüyorlardı çev-

relerini. Biri hiç durmadan tekrar tekrar istavroz çıkarırken, öteki sırt kaslarını gevşetmek ister gibi geriniyor ve bu arada gülümser gibi dudaklarını kıvırıyordu. Askerler telaşlı elleriyle torbaları bu ikisinin başlarına geçirip direğe dayadılar, sıkıca da bağladılar.

Ellerinde çakmaklı tüfekler tutan on iki nişancı erden oluşan idam mangası saftan ayrılıp uygun adımla ve ayaklarını yere sertçe vurarak ilerlediler, direğe sekiz adım kala durdular. Olacakları görmemek için Piyer başını öbür yana çevirdi. Ansızın, Piyer'e en korkunç gök gürlemesinden bile daha şiddetli gibi gelen müthiş bir gümleme duyuldu. Ortalığa yayılan barut dumanlarının gerisinde, çukurun kenarında, yüzleri kireç kesilmiş Fransız askerleri titreyen elleriyle bir şeyler yapıyorlardı. Hükümlülerden ikisi daha alınıp getirildi direğin önüne. Bunlar da tıpkı ötekiler gibi bakınıyorlardı çevrelerine; yalnız, kendilerini seyredenlere boşu boşuna yalvarır gibi bakan bu iki hükümlünün ikisinin de gözlerinde, başlarına gelecek şeyi bir türlü anlayamıyorlarmış, böyle bir şeyin olabileceğine inanamıyorlarmış gibi bir ifade de vardı.

Piyer olacakları görmemek için yine başını çevirdi; başını çevirdi ama korkunç gümlemenin kulaklarına çarpmasını yine engelleyemediği gibi, yükselen barut dumanlarını da, Fransızların korku dolu bembeyaz yüzlerini de direğin başında bir şeyler yapan Fransız askerlerinin telaştan birbirine dolaşan ellerini de ister istemez tekrar gördü. Heyecandan derin derin solumaya başlayan Piyer bütün bu olan bitenlerin ne anlama geldiğini sorar gibi şaşkın şaşkın bakıyordu çevresine. Göz göze geldiği her insanın yüzünde de aynı soruyu soran bir ifade vardı.

Subayıyla eriyle ayrıcasız bütün Fransızların ve bütün Rusların yüzlerinde aynı korkuyu, aynı dehşeti ve çelişik duyguları anlatan aynı allak bullak ifadeyi okudu Piyer; kendi yüreğini de pençesine alan duygulardı bunlar. Kafasından bir an için şimşek gibi, "Peki ama sonuç olarak bütün bunların sorumlusu kim?" sorusu geçti. "Onlar da en az benim kadar acı çekiyorlar. Öyleyse kim? Kim?"

Bir komut duyuldu:

"Seksen altıncı alay nişancıları, ileri çıık!"

Beşinci hükümlüyü de –Piyer'in yanındakini– götürdüler; ama bu adamı tek olarak götürmüşlerdi. Piyer böylece canının kurtulduğunu; kendisiyle birlikte geri kalan tüm hükümlüleri buraya sadece idamları seyrettirmek için getirmiş olduklarını anlayamadı. Olup bitenleri seyrederken, ne kurtulduğundan ötürü bir sevinç, ne bir rahatlama duyuyordu; tam tersine, yüreğini kavrayan dehşet duygusu her an bir parça daha artıyordu. Beşinci olarak aldıkları hükümlü, sırtındaki kaftanı gövdesine bol gelen gençten fabrika işçisiydi. Adamı alıp götürmek için askerler ellerini uzatır uzatmaz kendini yana atan genç işçi, var gücüyle Piyer'e yapışmıştı. (Piyer dehşet içinde silkinerek kendini gencin pençelerinden kurtarmıştı.) Genç adam adım atacak halde değildi. Onu koltuk altlarından tutup sürüklerlerken, avaz avaz haykırıyordu. Ne var ki, direğin önüne getirdikleri zaman, sanki birden aklına bir şey gelmiş gibi susuverdi adamcağız. İster, haykırmanın hiçbir yararı dokunmayacağını akıl ettiğinden, isterse onu öldüreceklerine inanamadığından –her ne sebeple olursa olsun– birdenbire susup direğin önünde başına torbayı geçirmelerini uslu uslu beklemeye ve tıpkı kendinden öncekiler gibi, yaralı bir hayvanın bakışlarıyla çevresini süzmeye koyuldu.

Bu kez Piyer başını öte yana da çeviremedi, gözlerini de yumamadı. Bu beşinci cinayet işlenirken artık onun heyecanı da ötekiler gibi –tüm seyirci kalabalığı gibi– doruk noktasına ulaşmış, onun da merakı ağır basmıştı. Bu beşinci hükümlü de kendinden öncekiler gibi sakin görünüyordu şimdi; bedenine bol gelen kaftanının eteklerini toparlarken, bir yandan da, çıplak ayaklarından birini ötekine sürerek kaşıyordu. Başına torbayı geçirip bağladıkları sırada ensesini acıtan düğümü eliyle düzeltti. Daha sonra, onu kanlı direğe dayadıkları zaman da önce direğe yaslandı ve konumunu rahat bulmamış olacak ki, bedenini dikleştirerek ayak değiştirdikten sonra bir kez daha, sırtı acımayacak biçimde yaslandı. Piyer gözlerini bir an bile ayırmaksızın, hiçbir hareketini kaçırmadan izliyordu onu.

Bu sırada herhalde bir komut verilmiş olacak ki, aynı anda patlayan sekiz tüfeğin gümleyişi duyuldu. Oysa sonradan Piyer bu

anı hatırlamak için kendini ne kadar zorlarsa zorlasın, herhangi bir patlama ya da yaylım ateş sesi duyduğunu asla hatırlamayacaktı. Bütün hatırlayabildiği, direğe bağlı adamın ipler arasındaki gövdesinin nasıl bir anda gevşeyip boş bir çuval gibi sarkıverdiği; işçinin gövdesinin iki yerinden kanın nasıl fışkırdığı; sarkan gövdenin ağırlığı altında ip sargılarının nasıl bollaştığı; işçinin bir bacağının kıvrılmış durumda ve başının doğal olmayan bir biçimde yana doğru sarkarak nasıl ağır ağır çöktüğü idi. Piyer direğin yanına koştu. Kimse de ona engel olmadı. Korku dolu yüzlerinde renk kalmamış askerler işçinin çevresinde bir şeyler yapıyorlardı. İpleri çözmeye uğraşan pos bıyıklı bir Fransız erinin çenesi titriyordu. İpler çözülünce ceset olduğu yerde yığıldı kaldı. Cesedi direkten kaba bir biçimde sürükleyerek uzaklaştıran Fransızlar çukurun içine ite kaka tıkıştırmaya koyuldular.

İşledikleri suçun izlerini bir an önce ortadan kaldırmaya çalışan birer caniden başka bir şey olmadıklarını hepsinin de çok iyi bildikleri belliydi.

Çukurun içine bakan Piyer, fabrika işçisi gencin, dizleri neredeyse çenesine değecek biçimde iki büklüm sırt üstü yattığını, bir omzunun yere değdiğini, öbürünün havada kaldığını ve havada kalan omzunun kıpır kıpır oynamakta olduğunu gördü. Fabrika işçisinin bir omzu böyle hareket ettiği halde, üzerine kürek kürek toprak atılmaya devam ediliyordu. Bu manzaradan kendisinin de büyük acı duyduğu anlaşılan askerlerden biri Piyer'e boğuk bir sesle bağırarak geri çekilmesini söyledi. Onun ne dediğini anlamayan Piyer direğin yanı başında durmaya devam etti, kimse de gelip onu oradan uzaklaştırmadı.

Çukur tamamıyla doldurulunca bir komut verildi. Piyer'i tutup yerine götürdüler, bunun ardından, direğin iki yanında saf tutan askerler yarım çark ederek uygun adım yürüyüşe geçtiler; tüfeklerini ateşleyerek boşaltmış yirmi dört nişancı da, takımları önlerinden geçerken sıraları geldikçe koşarak gelip yerlerini alıyorlardı. Seyirci kalabalığının oluşturduğu yarım dairenin tam merkezinde duran nişancıların ikişer ikişer koşarak takımlarındaki yerlerini

almalarını buğulu gözlerle seyrediyordu Piyer. Nişancıların biri dışında hepsi yerlerini almıştı. Yerine geçmeyen ise, yüzü kireç gibi bembeyaz kesilmiş, şakosunu geriye yıkmış gençten biriydi ve çukura yakın bir noktada, ateş ettiği yerde, tüfeğinin dipçiği yere dayalı olarak dikiliyordu. Derken, tıpkı körkütük sarhoş biri gibi, düşmemek için bir öne, bir arkaya birkaç adım atarak olduğu yerde sallandı. Saflardan ayrılıp koşarak gelen yaşlıca bir astsubay bu genç askeri dirseğinden tuttu, ona yardım ederek takımındaki yerine kadar götürdü. Ruslardan ve Fransızlardan oluşan seyirci kalabalığı dağılmaya başladı. Herkes sessiz sedasız ve başı önünde ayrılıyordu oradan.

Fransızlardan biri, "Kundakçılığın ne demek olduğunu böyle öğretirler adama işte," dedi.

Bu lafı kimin ettiğini anlamak için başını çevirip bakan Piyer, bütün bu olanlardan ötürü kendini avutacak bir bahane arayıp da bulamayan erlerden biri olduğunu gördü. Başladığı sözün sonunu getiremeyen er "aman sen de!" gibilerinden bir el hareketi yaparak yürüdü gitti.

XII

İdamlardan sonra Piyer'i öbür mahkûmlardan ayırıp, tek olarak, yıkık dökük, içine pislenmiş, ufak bir kiliseye kapadılar.

Akşama doğru nöbetçi çavuşu, yanında iki erle gelip Piyer'e bağışlandığını, o yüzden de şimdi kendisini alıp savaş esirlerinin tutuldukları yere götüreceklerini bildirdi. Piyer denileni iyice anlayamamakla birlikte kalktı ve erlerle birlikte kiliseden çıktı. Onu alıp Bakire Çayırı'nın üst başında tahta parçaları, kalas, putrel gibi yangın artığı malzemelerden derme çatma kurulmuş barakaların bulunduğu yere götürüp bu barakalardan birine soktular. Ne oldukları, kim oldukları belirsiz yirmi kadar adam karanlıkta Piyer'in çevresini aldı. Onların kim olduklarını, niçin orada olduklarını, kendisinden ne istediklerini anlayamadan, sadece suratlarına bakıyordu Piyer. Adamların ağzından çıkan sözleri duyuyor ama ne

kelimelerin anlamını ne de kendisine anlatılmak isteneni anlayabiliyordu. Kendisine yöneltilen sorulara birtakım cevaplar veriyor ama cevaplarını dinleyip dinlemediklerini ya da anlayıp anlamadıklarını düşünmüyordu bile. Adamların şekline şemaline, suratlarına bakıyor, ancak hepsi de ona aynı derecede anlamsız geliyordu.

Cinayet işlemeye istekli olmayan askerlere zorla işletilen o korkunç cinayetlere tanık olduğu andan itibaren Piyer için her şeyin temel direğini oluşturan yapı, bütün yaşamı harekete geçiren ana zemberek sökülüp alınmış, temel direk yıkılmış, her şey anlamsız bir çöp yığınına dönüşmüştü sanki. İtiraf etmese bile, Piyer öteden beri tüm insanların vicdanları gibi kendi vicdanının da hatta tüm evrenin de bir büyük gücün düzenine bağlı bulunduğuna, Allah'ın varlığına inanan bir insandı; işte bu inancı yerle bir olmuştu şimdi. Piyer aynı duruma daha önce de düşmüştü ama etkisi bu derece güçlü olmamıştı o zaman. Daha önce yine böyle kuşkuya düştüğünde, bu kuşkuyu doğuran nedenlerin kendi kabahatleri olduğunu biliyor ve gerek kuşkularından, gerek umutsuzluğundan kurtulmanın yolunu yine kendi içinde araması gerektiğini az çok sezebiliyordu. Oysa şimdi koca evren gözlerinin önünde yıkılıp yerle bir oluvermiş, geriye sadece bir yıkıntı kalmıştı ama bu kez kabahat kendisinde değildi. O yüzden de hayatın bir anlamı olması gerektiği konusundaki eski imanını tazeleyebilmesine bu kez gücünün yetmeyeceğini hissediyordu.

Karanlıkta, ayakta dikilen birçok adamın çevresini sardığını ve kendisinde bu adamların son derece ilgisini çeken bir şey bulunduğunu fark edebiliyordu Piyer. Adamların kimi ona bir şey söylüyor, kimi bir şeyler soruyordu. Derken, onu aralarına alıp bir yana doğru götürdüler ve Piyer çok geçmeden kendini barakanın öbür ucunda bir köşede buldu; burada da gülen, konuşan adamlar arasında kalmıştı.

Barakanın öbür ucunda ise birisinin, "kendileri" sözcüğünün üstüne basa basa, "Yahu arkadaşlar, bu Prens var ya, bu Prens, *kendileri* kim olur biliyor musunuz? *Kendileri*, ister inanın ister inanmayın..." diye konuştuğu duyuluyordu.

Duvarın dibine atılmış bir kuru ot yığınının üstüne oturan Piyer gözlerini kâh açıyor, kâh kapıyordu. Gözlerini kapadığı anda hemen gözlerinin önünde fabrika işçisi delikanlının korkunç, hatta basitliğinden ötürü insana daha da korkunç gelen yüzü ile delikanlının katillerinin, çektikleri vicdan azabını da yansıttıkları için delikanlınınkinden de korkunç görünen yüzleri beliriyordu. Tekrar gözlerini açarak bomboş bakışlarını karanlıkta çevresinde dolaştırmaya başladı.

Yanı başında, öne eğilmiş durumda ufacık tefecik bir adam oturuyordu; bu adamın varlığını ilk kez, her hareket edişinde çevreye saldığı müthiş ter kokusundan fark etmişti Piyer. Karanlıkta ayaklarıyla uğraşan bu adamın yüzünü görememekle birlikte onun sürekli olarak kendisine baktığını da hissediyordu. Karanlığa gözleri biraz alışınca, adamın ayak sargılarını* çözmekte olduğunu anladı ve bu işi yapış biçimi Piyer'in çok ilgisini çekti.

Adam bir ayağındaki sargının ipini çözdükten sonra bir eliyle bu ipi kangal haline getirirken, öbür eliyle de hemen öbür ayağındakini çözmeye girişmişti; iki eliyle bu işleri yaparken de başını kaldırmış, Piyer'in yüzüne bakıyordu. Adam her iki kolunun hiç şaşmayan, dairesel, uyumlu hareketleriyle ayak bağlarını birbiri ardından çözdükten sonra, yaptığı kangalı başucunda duvara çakılı olan tahta takozlara astı. Sonra cebinden çakısını çıkardı, bir şey kesti, çakıyı kapatıp başucunda bir yere soktu ve döşeğinde daha rahat bir konuma geçerek, dikleştirdiği dizlerinin çevresine kollarını dolayıp gözlerini Piyer'in yüzüne dikti. Adamın kendi köşeciğinde kendine göre kurduğu düzenini, tertipliliğini, ayak bağlarını çözerken ellerinin dairesel hareketlerindeki yumuşaklığı, hatta adamın ter kokusunu bile huzur verici bulan, hatta bundan hoşlanan Piyer de gözlerini ayırmadan ona bakıyordu. Bu adam her nedense ona, hiçbir sivri ya da köşeli yanı bulunmayan, yusyuvarlak biriymiş gibi geliyordu.

Ufak tefek adam ansızın konuşarak, "Senin de başından epey şeyler geçmişe benzer beyim, ha?" dedi.

---

* Çizme ve/veya postal içinde çoraplar genellikle kat yapıp ayağı vurduğu için, onun yerine dolak gibi ayaklara sarılan şeritler halindeki çaput. *-çev.*

Adamın inceli kalınlı, tuhaf bir ezgiyle çıkan sesinde öyle sade bir sevecenlik, öyle bir içtenlik vardı ki, cevap vermek istediği halde alt çenesi titremeye başladığı için bunu başaramayan Piyer'in gözleri doldu. Piyer'in sıkılganlığını açık etmesine meydan bırakmayan bücür, aynı tatlı ses tonuyla hemen sürdürdü konuşmasını:

"Bu da geçer yahuu! Dert etme evladım!" Adamın sesinde yaşlı Rus kadınlarının seslerindeki o yumuşacık, o okşayıcı tını vardı. "Dert etme evladım, üzme kendini, ne demişler: 'Sabrın sonu selamettir!' demişler; yaaa benim evladım, öyledir gerçekten de. Bak, bizler de burada Allah'a şükür, patırtısız gürültüsüz yaşayıp gidiyoruz işte. Buradaki insanlar da başka türlü değil ya onların içinde de hem iyileri vaaar... hem kötüleri," diye konuşmasını sürdürürken, lafını hiç kesmeden çevik bir hareketle dizlerinin üzerinde dönüp ayağa kalktı, öksürdü ve barakanın öbür ucuna doğru yürüdü.

Piyer, barakanın öbür ucundan aynı sevecen sesin, "Vay, benim yaramaz kızıım!" diye konuştuğunu duyabiliyordu. "Demek geldin, haaa? Unutmamış da bizi... Hele hele! Dur bakayım, duuur! Yeter canım, yeteeer!"

Bu bücür asker ikide birde üstüne sıçrayarak, ayaklarına dolaşarak kendisiyle birlikte gelen ufak bir köpeği ayağıyla uzaklaştırmaya çalışarak geldi, yerine oturdu. Ellerinin arasında çaputa sarılı bir şey tutuyordu.

Çaputu açıp içinden çıkardığı külde pişmiş birkaç patatesi Piyer'e uzatırken, o saygılı tavrını hiç değiştirmeden, "Buyur hele bey, tadına bakıver accık," dedi. "Öğlende sade suya çorba verdilerdi ya, bu patateslere diyecek yok!"

Sabahtan beri kursağına bir lokma yiyecek girmemiş olan Piyer'e patateslerin kokusu pek iştah açıcı geldi. Bücür askere teşekkür edip atıştırmaya başladı.

Asker gülümseyerek, "İyi, hoş da, neden böyle yiyorsun, bey?" dedi. "Bak, bir de böyle deneyiver hele."

Patateslerden birini aldı, çakısını yerinden çıkarıp açtı ve patatesi avucunun içinde tam ortadan ikiye böldükten sonra, paçav-

ralarının arasından bir yerlerden çıkardığı tuzdan serperek uzattı Piyer'e.

Yine aynı sözü tekrarlayarak, "Bu patateslere diyecek yok!" dedi. "Hele bir de böyle deneyiver!"

Piyer'e ömründe bundan daha lezzetli bir şey yememiş gibi geldi.

"Madem ben burada can besliyorum böyle, ötekilerin ne günahı vardı, niye kurşuna dizdiler onları?.." dedi Piyer. "Sonuncusu henüz yirmisinde ya var, ya yoktu."

"Tüh... tüh... tüh," dedi bücür asker. Sonra da, sanki sözcükler hemen dilinin ucundaymış da ağzından kaçıvermiş gibi aceleyle, "Vah, vah, vah, vah... Çok yazık olmuş!.." diye ekleyerek sürdürdü: "Peki beyim, sen nasıl oldu da kaldın böyle Moskova'da?"

"Düşmanın Moskova'ya bu kadar çabuk gireceğini beklemiyordum. Aksilik işte!" diye cevap verdi Piyer.

"Peki, nasıl tutukladılar seni, evladım? Evine mi geldiler?"

"Hayır, yangına bakmaya çıkmıştım da, beni orada tutuklayıp kundakçılıktan mahkemeye verdiler."

Bücür asker Piyer'in sözünü keserek, "Bir yerde mahkeme varsa, orada haksızlık da var demektir!" diye bir yorumda bulundu.

Piyer sonuncu patatesi çiğnerken, "Ya sen çok oluyor mu buraya gireli?" diye sordu.

"Ben mi? Beni geçen pazar günü burada, Moskova'da hastaneden aldılar."

"Haa, yani asker misin sen?"

"Evet, biz burada hepimiz askeriz, Apşeron Alayındanız hepimiz de. Ben hummadan yatıyordum. Kimse de haber vermedi. Yirmi kişi kadar vardık orada yatan. Hiç ihtimal vermiyorduk, nereden aklımıza gelecek, yani?.."

"Burada bulunduğun için çok mu üzülüyorsun?" diye sordu Piyer.

"İnsan hiç üzülmez mi, evladım? Üzülmemek elde mi?" dedi bücür er, sonra da besbelli Piyer kendisiyle konuşurken rahat etsin diye hemen ekledi: "Bak, evladım, benim adım Platon, soyadım da Karatayev... Ama alayda herkes bana 'bücür şahin' der... Neyse

işte, üzülmemek elde mi? Moskova'mız bizim, bütün kentlerimizin anasıdır o. Olanları görüp de üzülmemek olabilir miymiş?" Karatayev bunların ardından çabuk çabuk konuşarak hemen ekledi: "Ama atalarımız ne demiş? 'Kurt lahanayı kemirse de lahana çürümeden kurdun kendisi geberir!' Yaa, işte öyle demiş atalarımız."

"Bir daha söyle bakayım nasıldı o dediğin?" diye sordu Piyer.

"Benim dediğim mi? Benim mi?" dedi Karatayev. Sonra, az önce söylediği lafı tekrarladığını sanarak, "Diyordum ki, insanın dediği değil, Tanrı'nın dediği olur!" diye cevap verdi ve lafının arasını uzatmadan sürdürdü konuşmasını:

"Eee, senin durum nasıldı bakalım, bey? Babadan kalma mal mülk? Han, hamam haddi hesabı yok, ha? Karnımız tok, sırtımız pek, öyle ya! Evinin hanımı da var mı? Ya anacığın, babacığın sağ mı?" diye art arda sıraladı sorularını.

Bulundukları yer zifiri karanlık olduğu için Piyer hiçbir şey göremiyordu ama yine de bu soruları sorarken askerin dudaklarının bastırmaya çalıştığı iyilikçi bir gülümsemeyle kıvrıldığını görür gibi oluyordu. Piyer'in ana babasının sağ olmadığına, hele annesinin ölmüş olmasına çok üzüldüğü anlaşılıyordu askerin.

"Bağdat gibi diyar olmaz, ana gibi yar olmaz!" dedi Karatayev. "Çoluk çocuk var mı?" diye sordu hemen ardından da.

Piyer'in olumsuz cevabına üzüldüğü anlaşılan adam hemen buna da bir yorum getiriverdi:

"Zararı yok, dert etme! Sizler daha gençsiniz. Allah sizlere de verir nasıl olsa. Asıl önemli olan, karı koca arasındaki dirlik düzenliktir..."

Piyer elinde olmaksızın, "Bundan sonra hiç fark etmez zaten," dedi.

"Yoo, öyle karamsar olmayacaksın! Atalarımız ne demişler? 'Çıkmadık candaaan... umut kesilmeeez!' demişler." Karatayev böyle deyip konumunu bir parça değiştirerek daha rahat oturdu ve boğazını temizledi; uzun bir hikâyeye hazırlandığı anlaşılıyordu.

"Eee evladım, dünya halidir bu, her şey gelir insanın başına," diye girdi lafa ucundan. "Biz de bir zamanlar ana baba kuzusuy-

duk. Bir elimiz yağda, bir elimiz balda. Toprağımız vardı ki, heeyy ucu bucağı görünmez. Köylük yer möylük yer ama her bir köylünün de hali vakti yerinde. Bizim de bir evimiz var ki, bakıp bakıp Allahımıza şükürler ediyoruz! Babamgille ot biçmeye bir çıktık mı, tam yedi kişi sıralanıyoruz, böööyle. Dinine, diyanetine bağlı iyi Hristiyanlarız hepimiz hiçbir eksiğimiz de yok çok şükür. Gelgelelim, günün birinde..."

Ve Karatayev, başka birinin korusundan nasıl odun kesmeye gittiğini, korucuya nasıl yakalandığını, nasıl mahkemeye verildiğini, nasıl kırbaçlandığını ve ceza olarak nasıl askere yollandığını uzun uzun anlattı. Lafını sürdürürken sesindeki tınının değişmesinden, gülümsediği anlaşılıyordu:

"Bak şimdi sen şu Allah'ın işine, evladım... Bunlar beni askere yollayınca biz ilkin bunu felaket belledik, ama aslında onlar bize iyilik ediyorlarmış da, bizim haberimiz yokmuş meğer! Öyle ya şimdi ben bu günahı işlemiş olmasam, bunlar beni askere yollamayacaklar ama bu sefer de küçük kardeşimi çağıracaklar. Eee, bizim küçük birader askere gidecek olsa geride bir karıyla beş tane de çocuk bırakacak, oysa ben gidince geride kuru başına karıyı bırakıyorum, o kadar. Bizim de bir kız çocuğumuz olduydu ya, askere gitmezden evvel Allah alıverdi yanına. İşte böylee... Ver elini asker ocağı... Derken, bir gün eve izinli gidiyorum ki, ne göreyim? Ben askere gitmezden önce evde bolluk bir ise, şimdi beş olmuş. Davarı, malları avlu almıyor. Karılar evde çalışıyor, kocaları dışarıda... Benim biraderlerin ikisi köyden dışarıda iş tutmuşlar gündelikçi olarak çalışıyorlar, evde bir tek benim en küçük birader Mihail kalmış. Babam beni görünce diyor ki: 'Çocuklarımın hepsi benim için birdir; insanın hangi parmağı kesilse, acısı aynıdır. Ama eğer Platon'u askere almasalardı, ister istemez Mihaylo gidecekti,'" dedi.

"Babam böyle dedikten sonra, evde kim var kim yok herkesi yanına çağırıp, Allah senin inandırsın, hepimizi ikonların önüne dizdi. Ondan sonra başladı hepimizi birer birer çağırmaya: 'Mihaylo, gel bakayım buraya, diz çök bakayım Platon'un önünde... Gelin hanımlar; siz de diz çökün bakalım... Siz de benim güzel to-

runlarım hadi bakayım, teker teker diz çökün ve ayaklarına kapanın amcanızın! Tamam mı, anladınız mı?' Yaaa, işte aynen böyle oldu, beyefendi evladım. Kaderden kaçılmaz ki... Oysa biz insanoğulları hep sızlanacak, yakınacak bir şey buluruz kendimize; yan yattı deriz, çamura battı deriz... İlle de bir şeyden şikâyet ederiz vesselam... Mutluluk dedikleri şey, evladım, suya attığın balık ağı gibidir; çekmeye kalkarsın, ağır gelir, bir de çıkarırsın ki, bomboş! Yaaa, işte böyle beyefendi oğlum."

Platon lafını bitirince kuru otlardan yapılma döşeğinin üstünde konumunu değiştirdi. Biraz öyle durduktan sonra ayağa kalktı.

"Senin de uykun gelmiştir herhalde, değil mi?" dedi ve hızlı hızlı istavroz çıkararak duasını okumaya başladı:

"Ey ulu Tanrım, Hazreti İsa ve Aziz Nikola ve Frola ve Lavra!* Ey ulu Tanrım, Hazreti İsa ve Aziz Nikola ve Frola ve Lavra! Bizden merhametini ve koruyucu elini eksik etme, Yarabbi!" diyerek duasını tamamladıktan sonra secdeye varıp alnını yere dokundurdu, doğrulup kalktı, derin bir iç çekti ve geçti yerine oturdu. Ottan döşeğinin üstüne uzanıp kaputunu üzerine çekerken kendi kendine mırıldandı: "Hadi bakalım. Ulu Tanrım beni taş gibi yatırsın, taze somun gibi kaldırsın!.."

"Neydi bakayım o ettiğin dua?" diye sordu Piyer.

Neredeyse uykuya dalmak üzere olan Platon, "Hıı? Ne mi diyordum? Dua ediyordum işte. Sen dua etmez misin?" diye mırıldandı.

"Ederim, tabii," dedi Piyer. "Ama neydi şu senin dediğin bakayım, hani, Flora ve Lavra dediklerin?"

Platon çabuk çabuk, "Haaa, onlaar..." dedi. "Tabii ya, atların koruyucusu iki azizdir onlar. Eee, hayvanların canı yok mu? Onlara da acımak lazım tabii..." Karatayev, Piyer'e cevap verdikten

---

* Frola ve Lavra. Russo-Grek Kilisesi'nin azizleri arasında yer alan bu iki kişi "atların" koruyucu azizleri olarak kabul edilmektedir ve bu adlar Rus köylülerinin yanlış telaffuzları sonucu bu biçimi almışlardır. Sözü edilen azizler Diocletian (M.S. 245-313) döneminde ve bu Roma İmparatorunun Hristiyanlara karşı giriştiği imha hareketi sırasında şehit edilen iki kardeş olup, adlarının doğru biçimleri, Florus ve Laurus'tur. *–İngilizce çev.*

sonra ayak ucuna kıvrılmış olan köpeğe ayak parmaklarıyla dokunarak, "Seni gidi arsız, seni!.. Ayaklarıma sokulup kıvrılmasını, güzel güzel ısınmasını nasıl da bilirsin sen; seni kancığın doğurduğu kaltak, senii!.." dedi ve öbür yanına dönüp hemen uykuya daldı.

Dışarıda, uzaklardan bir yerden çığlıklar ve ağlama sesleri geliyordu, derme çatma duvarın yarıkları arasından da alevlerin kızıllığı görülüyordu; buna karşılık barakanın içi kapkaranlıktı ve içeride çıt çıkmıyordu. Uzun bir süre uyuyamayan Piyer karanlıkta gözleri açık, yattığı yerde, yanı başındaki Platon Karatayev'in düzenli horultularını dinledi ve paramparça olup yıkılan iç dünyasının bu kez sapasağlam temeller üzerinde ve yepyeni bir güzellikle tekrar yükselmeye başladığını hissetti.

XIII

Piyer'i kapattıkları ve dört hafta tuttukları barakada yirmi üç er, üç subay, iki de memur kalıyordu. İleride Piyer bu adamları hatırlamaya çalıştığı zaman, Platon Karatayev dışında hepsi de çizgileri belli belirsiz, bulanık birer biçim olmaktan öteye geçemeyeceklerdi onun belleğinde. Karatayev ise tam tersine, Piyer'in belleğinde her zaman için onun en sevdiği anı, aynı zamanda Ruslara özgü her şeyin -sevecenliğin, yumuşaklığın- canlı bir simgesi olarak kalacaktı.

Piyer ertesi sabah gün doğarken komşusunun neye benzediğini görebildi ve bu adam hakkındaki ilk izleniminin -yani, onun köşesiz, yusyuvarlak biri olduğu biçimindeki izleniminin- doğru çıktığını anladı: Gerçekten de beline kemer yerine kaytan bağlanmış eski bir Fransız asker kaputu, bir asker başlığı ve ip tabanlı hasır örgü pabuçları içindeki tüm bedeni yusyuvarlaktı adamın. Kafası yuvarlacıktı; sırtı, göğsü, omuzları yuvarlacıktı; hatta birisini kucaklamaya hazırlanırcasına hep havada çember gibi duran kolları da... O yumuşacık gülümseyişi de sevecen bakışlı iri kahverengi gözleri gibi, yuvarlacıktı.

Ordunun emektar askerlerinden biri olarak katıldığı savaşların hikâyelerini dilinden düşürmeyen Karatayev'in yaşının -katıldığı savaşların tarihleri göz önüne alındığında- elli dolaylarında olduğu söylenebilirdi. Kendi yaşını kendi de bilmiyordu; bilmediği gibi, bir tahminde de bulunamıyordu. Şu da var ki, gülmesi hiç eksik olmayan Karatayev kahkahayı patlatmak için ağzını açtı mı, bembeyaz, pırıl pırıl inci dizileri gibi görünen dişleri sapasağlam ve noksansız görünüyordu; ayrıca, ne saçında, ne de sakalında bir tek ak vardı adamın.

Hareketleri kıvrak ve yumuşacık olan bedeninin kavi, özellikle de çok dayanıklı olduğu bir bakışta anlaşılıyordu.

Yumuşacık eğriler biçiminde ince ince kırışıklarla dolu olmasına rağmen çocuksu bir masumiyet taşıyan yüzü, genç duruyordu ve inceli kalınlı, âdeta ezgili çıkan sesinin tatlı bir tınısı vardı. Ama konuşmasının en göze çarpan özelliği, içten geldiği gibi, yani hazırlıksız oluşu ve tartışılmaz bir kesinlik taşımasıydı.

Öyle müthiş bir dayanıklılığa, öyle üstün bir güce sahipti ki, mahpusluğunun ilk günlerinde geçirdiği hastalığının ve hastalık sonrası zayıflığının bile bu adama vız geldiği anlaşılıyordu Her akşam, yatmadan önce, "Ulu Tanrım beni taş gibi yatırsın, taze somun gibi kaldırsın!" der, her sabah kalktığında da, "Yatarken kıvrılırım, kalkınca silkinir açılırım," derdi. Gerçekten de yattığı zaman başını kor komaz taş gibi uyur, uyanır uyanmaz da anında cin gibi hemen hazır durumda olurdu; hani küçük çocuklar gözlerini açar açmaz oyuna nasıl hazır olurlarsa, o da aynen onlar gibi, herhangi bir işe başlamaya anında hazır bulunurdu. Her iş gelirdi elinden Platon Karatayev'in; öyle ahım şahım işler çıkaramasa bile, fena da sayılmazdı. Elinden fırıncılık gelirdi, aşçılık gelirdi, dikiş gelirdi; marangozluk, hatta ayakkabı tamiri bile gelirdi. Bir an bile boş durduğu görülmeyen Karatayev -konuşmaya bayılmasına rağmen- gündüzün hiç konuşmaz, ancak akşam olunca ağzının kilidini açar, bol bol konuşur, bol bol türkü çığırırdı. Türkü çığırınası da öyle, eğitim görmüş, kendisini dinleyenlerin bulunduğunu bilen türkücülerinkine hiç benzemezdi; onunki daha çok

kuşların şakımasına benzerdi; hani gerinmek gibi, bacaklarının uyuşukluğunu gidermek için kalkıp dolaşmak gibi, kendiliğinden oluveren bir şeydi sesleri hançeresinden çıkarması. Hep tiz perdeden söylerdi ve âdeta kadın sesine benzeyen tatlı, yanık sesiyle türküsüne başladı mı, yüzü hemen ciddileşirdi.

Esir düştükten sonra sakal da koyveren Karatayev'in -yaradılışına ters gelen askerlikle ilgili diğer her şey gibi- baskı altında yapmak zorunda bırakıldığı ne varsa tümünü bırakıp eski köylü yaşantısına, eski alışkanlıklarına döndüğü anlaşılıyordu.

"Asker adam kıtasından ayrı düştü mü, gömleği de pantolonunun üstüne düşmeli," derdi.*

Gerçi askerlikten şikâyet ettiği duyulmazdı, hatta bir seferinde, askerlik yaşamı boyunca hiç dayak yemediğini söylemişti; ama yine de askerlikten söz etmeyi sevmediği belli oluyordu. Anlattıklarının çoğu askerlikten önceki -köylü yaşamı diyeceğine, kendisinin mahsustan *Hristiyanca*** dediği- yaşamı üzerine olurdu; eski günlerinin anılarına çok bağlıydı Karatayev. Konuşmalarında bolca yer verdiği atasözlerinin çoğu, askerlerin kullandıkları kaba ve edepsiz deyimler değil, halkın kullandığı şu bağlamından soyutlandığında hiçbir anlam ifade etmeyen, ama yerinde kullanıldıklarında birden anlam ve derin bir bilgelik kazanan özlü sözlerdi.

Platon Karatayev'in kısa sayılacak zaman araları içindeki konuşmalarında çelişkiye düştüğü, şimdi söylediğinin tam tersini biraz sonra söylediği çok olurdu; gelgelelim, birbiriyle çelişen her iki sözü de hep doğru düşerdi. Anlatmayı çok seven, anlattığını da güzel anlatan Karatayev'in konuşmalarını süslemek için bolca kullandığı atasözlerinin, özdeyişlerin bazılarını onun kendisinin uydurduğunu düşünürdü Piyer. Ama Karatayev'in konuşmalarını çekici kılan esas öğeyi meydana getiren olgu bambaşkaydı; Piyer'in

---

* Askerlerle köylüler aynı tip gömlek kullanmalarına rağmen, askerler gömleklerini pantolonlarının içine sokar, köylüler ise pantolonun dışında bırakıp belini bir kordonla sıkarlardı; Karatayev de bununla sivilliği anlatıyor. *-İngilizce çev.*

** Rusçada "köylü" sözcüğü, *krestiyanin*'dir. "Hristiyanca" anlamına gelen sözcük de *Kristiyanin*'dir. Karatayev iki sözcük arasındaki ses benzerliğinden yararlanarak sözcük oyunu yapıyor. *-İngilizce çev.*

yaşam içinde tanık olup da, değil üzerinde durmak, dikkat bile etmeden geçtiği, ona son derece önemsizmiş gibi gelen bazı olaylar Karatayev'in konuşmaları içine oturunca, bunların birdenbire bir önem ve ağırlık kazandıkları kuşkuya yer bırakmayacak bir olgu idi. Askerlerden biri masal anlatmaya meraklıydı; oturur masal anlatırdı akşamları ama her akşam aynı masalı... Karatayev de oturur aynı masalı dinlerdi her akşam ama olmuş şeyleri dinlemeyi daha çok severdi. Böyle gerçek yaşamla ilgili hikâyeleri dinlerken yüzüne keyifli bir gülümseme yayılır ve anlatılandan çıkarılacak hisseyi kendine göre belirginleştirmek için ara sıra sorular sorar ya da araya bir iki laf sıkıştırırdı. Piyer'in anladığı türden ne bir dostu, ne bir arkadaşı, ne de bir gönül ilişkisi vardı Karatayev'in; ama o, yaşamın rastlantıları içinde karşısına çıkan, ilişkiye girdiği hayvan olsun, insan olsun herkesle -özellikle de erkeklerle- ahbaplık kurmasını bilir, ahbaplığı severdi. Bu konuda hiç adam seçmez, karşısına kim çıkarsa onunla dost olur, onu severdi. Köpeğini de severdi Karatayev, silah arkadaşlarını da, Fransızları da, yatak komşusu Piyer'i de. Ama Piyer'e öyle geliyordu ki, bu adam ona gösterdiği bunca sıcak ve sevecen ilgiye (Karatayev bu sevgisi ve ilgisi ile bilmeden Piyer'in manevi iç dünyası üzerinde çok olumlu bir rol oynayacaktı) rağmen, Piyer'le yolları ayrılacak olsa bir nebze bile üzülmeyecekti. Bu yüzden Piyer de Karatayev'e buna benzer bir duyguyla yaklaşmayı yeğliyordu.

Mapushanedeki diğer tüm adamlar için Platon Karatayev sıra neferinden, hem de en önemsiz sıra neferinden başka bir şey değildi. Onu "bücür şahin" diye takma adıyla ya da "Platoşa" diye çağırırlar, her işlerine onu koştururlardı. Oysa Piyer için o, ilk gece hangi izlenimi bıraktıysa hep oydu: Sadelik ve gerçeklik denen niteliklerin süzülmüş özlerinin hiçbir sivrilik, hiçbir köşelilik taşımayan, sonsuz yumuşaklıktaki, yuvarlacık, somut simgesiydi bu adam.

Platon Karatayev -duaları dışında- hiçbir şeyi ezberinde tutmazdı. Bir lafa ucundan girdi mi, sonunu nasıl getireceğini kendi de bilmezdi. Bazı sözleri Piyer'i çok etkileyince, Piyer ondan o

sözü tekrarlamasını rica eder, ama Platon daha bir dakika önce ağzından çıkan kendi sözünü bir türlü hatırlayamazdı; tıpkı, en sevdiği şarkının güftesini de bir türlü bir araya getirip Piyer'e söyleyemediği gibi... Gerçi güftenin içinde "*anacığım*", "*fidan boylum*", "*yüreğim yanık*" gibi sözcüklerin geçtiğini hatırlıyordu Karatayev, ama bestesi de olmayınca, bu sözcükleri bir anlam ifade edecek biçimde toparlayamıyordu bir türlü. Zaten o hiçbir sözcüğün anlamını belli bir bağlam ya da belli bir konunun çerçevesi dışında bilemezdi. Onun ağzından çıkan her sözcük, yaptığı her hareket kendi yaşamının bir ifadesi olduğu halde o yaşamının ne olduğunu da bilmezdi. Yaşamı, yaşam olarak; ayrı bir kavram olarak algılayamıyor, böyle bir kavrama bir anlam yükleyemiyordu. Karatayev bir bütün olarak varoluşu bilirdi, yaşam da ancak bu bütünün bir parçası olarak nicelik kazandığı zaman anlam taşırdı onun gözünde. Tıpkı bir çiçeğin kokusunu dışarıya verişi gibi, Karatayev'in konuşmaları da, hareketleri de âdeta bir doğa yasasına, bir determinizme bağlı olarak kendiliğinden, yumuşacık, pürüzsüz doğuyordu onun benliğinden. Ama ayrı ayrı alındığında ne bir sözcüğün, ne de bir eylemin anlamını kavrayabiliyordu.

XIV

Prenses Mariya ağabeyinin Yaroslavl'da, Rostov'larda kaldığını Nikolay'dan öğrenir öğrenmez –onu bu işten vazgeçirmek için çok uğraşan– teyzesinin bütün çabalarına rağmen, üstelik yeğeniyle birlikte gitmek üzere hemen yol hazırlıklarına girişti. Bu iş zor muydu, kolay mıydı? Olur muydu, olmaz mıydı? Ne kimseye soruyor, ne de bilmek istiyordu Prenses Mariya. Onun üstüne düşen, şu sırada, belki de ölüm döşeğinde yatan ağabeyinin yanında bulunmak idi; üstelik bununla da bitmiyordu görevi; ne yapıp edip, ağabeyini oğulcuğuna da kavuşturmalıydı, işte bu yüzden, yola çıkma kararından kimse döndüremezdi onu. Şu ana kadar Prens Andrey mektup yazıp bunu ondan istememişse, bu herhalde ya mektup yazacak hali olmayışındandı ya da yolculuğun gerek

Prenses Mariya, gerek oğlu için tehlikeli olabileceğini düşünmesindendi, Prenses Mariya böyle yorumluyordu ağabeyinden mektup alamayışının nedenini.

Prenses Mariya bir iki gün içinde hazırlanıverdi. Taşıt topluluğunu, Boguçarovo'dan Voronej'e gelirken kullandığı babadan kalma kocaman landon -bu Bolkonski Prensliğinin resmî arabası idi-, yarım körüklü bir kaleska ve branda örtülü büyük bir yük arabası oluşturuyordu. Küçük Nikolay ile öğretmenini, kendi yaşlı dadısıyla üç hizmetçisini, Matmazel Bourienne'i, Tihon'u, bir de genç uşağı beraberinde götürüyordu; teyzesi de yanlarına bir çapar katmıştı.

Alışılmış yoldan, yani Moskova üzerinden gitmeyi düşünmeleri bile söz konusu olamayacağından ister istemez Moskova'nın uzağından dolaşacaklardı; ancak, Prenses Mariya'nın seçtiği, Lipetsk-Ryazan-Vladimir-Şuya üzerinden giden yol hem çok uzundu hem de atlarını değiştirebilecekleri menzil istasyonlarının bulunmayışı yüzünden çok çetin bir yoldu. Üstelik Ryazan dolaylarında Fransızların görüldüğü söylentileri çıktığı için, çok da tehlikeli sayılırdı.

Bu çetin yolculuk sırasında Prenses Mariya maneviyatının hiçbir koşulda bozulmayışıyla ve olağanüstü enerjisiyle gerek Matmazel Bourienne'le Dessales'a, gerek tüm uşak ve hizmetçilere parmak ısırttı. Geceleri yatağa en geç giren o, sabahları yataktan en erken kalkan yine oydu ve hiçbir engel gözünü yıldıramıyordu. Yol arkadaşlarını da gayrete getiren onun bu bitmek tükenmek bilmez enerjisi ve çalışkanlığıydı. Bunlar sayesinde yolculuklarının ikinci haftası sonunda Yaroslavl'a iyice yaklaştılar; yolculuk bitmiş sayılırdı artık.

Prenses Mariya'nın Voronej'deki son birkaç günü yaşamının en mutlu dönemi olmuştu. Rostov'a duyduğu aşk, bu dönem içinde bir üzüntü ve heyecan kaynağı olmaktan çıkmıştı artık. Çünkü aradan geçen zaman içinde yüreğindeki bu aşk gelişip olgunlaşarak tüm ruhunu kapladığı, artık benliğinin ayrılmaz bir parçası haline geldiği için Prenses de buna karşı direnmekten vazgeçmiş bulunu-

yordu. Gerçi şimdiye kadar kendi kendine bile olsa dile getirmiş veya açıkça itiraf etmiş değildi ama son zamanlarda bir gerçeğe aklı iyice yatar olmuştu: o, seven bir kadın, ama aynı zamanda da sevilen bir kadındı. Nikolay'la son görüşmelerinde, genç adam Prens Andrey'in kendi ailesinin yanında kaldığını haber vermeye geldiği gün anlamıştı bunu Prenses. Gerçi Nikolay bu durumda Prens Andrey'le Nataşa'nın nişanlarının (Prens Andrey'in iyileşmesine bağlı olarak) tazelenme olasılığının bulunduğu gerçeğine açık ya da kapalı tek kelimeyle olsun değinmemişti, yine de Prenses Mariya bu konunun sürekli olarak Nikolay'ın kafasını işgal ettiğini yüzünden anlamıştı. Prenses Mariya bunun farkında olduğu kadar, Nikolay'ın buna rağmen kendisine olan tavrını -nazik, anlayışlı, sevecen tavrını- hiç değiştirmediğinin de farkındaydı. Tavrını değiştirmek şöyle dursun, görünüşe bakılırsa, Prenses Mariya ile aralarında doğabilecek hısımlık sayesinde dostça yakınlığını Prensese daha rahat ifade etmek olanağına kavuşacağı için, Nikolay'ın bu durumdan fazlasıyla hoşnut kaldığına bile hükmedilebilirdi; yani, kesinkes böyle olmasa bile, zaman zaman Prenses Mariya'nın aklına böyle bir düşünce gelmiyor değildi. Ama bu konudaki tahminleri bir yana, Prenses Mariya öbür konuda -yani, seven ve sevgisine karşılık bulan bir insan olduğu konusunda- yanılmadığına emindi; bu bakımdan yüreği rahat olduğu için de mutluydu.

Ne var ki, manevi dünyasının böyle bir yanının mutlu olması, ağabeyi yüzünden büyük elem çekmesine engel olmuyordu. Hatta eleminin büyüklüğü, acısının derinliği o kadar belli oluyordu ki, Voronej'den yola çıktıkları sırada Prensesi uğurlamaya gelenler içinde, onun o bitkin ve harap yüzüne bakıp da bu yolculuk sırasında hasta düşeceğinden emin olmayan kimse bulunmuyordu. Bununla birlikte, yolculuk sırasında karşılaştıkları ve Prenses Mariya'nın birer birer üstesinden gelmek zorunda kaldığı işte o engeller, o güçlükler sayesindedir ki, kızcağız müthiş üzüntüsünü bir nebze unutabildi de güç toplayabildi.

Uzun yolculuklara çıkıldığında hep öyledir ya yolculuktan başka şey düşünülemez; Prenses Mariya için de öyle oldu ve yolculuk

ona yolculuğun amacını unutturdu. Gelgelelim Yaroslavl'a yaklaşılıp, kendisini -artık günlerce ileride değil, hemen o günün akşamında- bekleyen şey zihninde yeniden birinci plana yükselince, Prensesin heyecanı da son kerteye geldi dayandı.

Rostov ailesinin Yaroslavl'ın neresinde oturduğunu, Prens Andrey'in durumunun nasıl olduğunu öğrenmesi için Prensesin önden yolladığı çapar, uzun yolculuklar için yapılmış kocaman landonu kentin kapısında karşıladığında, landonun penceresinden uzanıp kendisine bakan bembeyaz suratı görünce önce adamakıllı korktu, sonra kendini toplayıp raporunu verdi:

"Her şeyi öğrendim, Prenses Hazretleri: Rostov'lar kentin göbeğindeki meydanda, Bronnikov adlı bir tüccarın evinde kalıyorlar. Buraya uzak sayılmaz, hemen Volga'nın kıyıcığında."

Asıl öğrenmek istediği şeyi adamın neden söylemediğini anlayamayarak, çaparın suratına korku dolu bir merakla bakmaya devam ediyordu Prenses; asıl öğrenmek istediği, ağabeyinin durumuydu. Prenses Mariya yerine soruyu Matmazel Bourienne yöneltti çapara.

"Prens Hazretleri nasıllar?" dedi.

"Prens Hazretleri de onlarla aynı evde kalıyorlar, efendim."

Aklından, 'Eh, öyleyse yaşıyor demektir,' diye geçiren Prenses, alçak sesle sordu: "Durumu nasıl?"

"Uşaklara sordum, durumu hep aynı, diyorlar."

Bu, "Durumu hep aynı" lafının ne anlama geldiğini Prenses artık sormadı; tam karşısında oturan ve o sırada hayran hayran kenti seyretmekte olan yedi yaşındaki Nikoluşka'sına -çocuğa hiç belli etmeden- gözünün ucuyla şöyle bir baktıktan sonra başını önüne eğdi ve kent sokaklarında sallana zıplaya, yaylana sarsıla tangır tungur ilerleyen koskocaman uzun yol arabası duruncaya kadar da bir daha kaldırmadı. Arabanın katlanır basamakları takırtıyla indirildi.

Arabanın kapısı açıldı. Solda su -gepgeniş bir ırmak- görünüyordu, sağda ise bir evin sokak kapısı önündeki merdivenleri. Merdiven başında ve kapı ağzında duran birileri vardı: Üç beş uşak ile

siyah saçları kalın örgülü ve Prenses Mariya'ya son derece tatsız, yapmacık gelen bir tavırla gülümsemekte olan pembe yanaklı bir kız. (Bu kız Sonya idi.) Prenses Mariya basamakları koşarak çıktı, pembe yanaklı kız da aynı sahte gülümsemeyle, "Buyursunlar efendim, buyursunlar efendim!" dedi. Prenses Mariya bir an sonra, antreye adımını atar atmaz, ileriden telaşlı adımlarla kendisine doğru gelen doğulu tipli, yüzünden heyecanlı olduğu anlaşılan yaşlıca bir kadınla karşılaştı. Bu, Kontes idi. Kontes Rostova, Prensesi kucaklayarak öptü.

"*Mon enfant,*" diye mırıldandı Kontes, "*je vous aime et vous connais depuis longtemps.*"*

Prenses Mariya heyecanından bir şey düşünecek durumda olmamasına rağmen bu hanımın Kontes olduğunu, kendisinin de ona bir şeyler söylemesi gerektiğini akıl edebildi. Nasıl başarabildiğini bilmiyordu ama bu hanımın kendisine hitap ederken kullandığı aynı tonla o da üç beş nazik sözü Fransızca olarak bir araya getirebildi; hemen ardından da sorusunu yöneltti:

"Ağabeyim nasıl?"

Kontes gerçi, "Doktorlar tehlikeyi atlattığını söylüyorlar," dedi ama bunu söyledikten sonra derin iç çekişi ve gözlerini yukarıya kaldırışı ile de kendi söylediğini yine kendi yalanlamış oldu.

Prenses neredeyse yalvaran bir sesle, "Nerede kendisi? Görebilir miyim onu görebilir miyim?" diye sordu.

"Şimdi görürsünüz Prenses, şimdi görürsünüz yavrucuğum," dedikten sonra, o sırada Dessales'la birlikte kapıdan giren Nikoluşka'ya doğru dönerek sordu Kontes: "Bu, Prensin oğlu mu? Neyse, ev çok büyük, herkese yer var. Aman, ne de sevimli oğlanmış bu böyle!"

Kontes, Prenses Mariya'yı misafir odasına aldığında Matmazel Bourienne ile Sonya orada sohbet etmekteydiler. Kontes küçük Nikolay'ı severken, içeriye Kont girdi ve Prensese "Hoş geldiniz," dedi. Prenses Mariya, onu son gördüğünden bu yana çok değişmiş buldu. Son gördüğünde de yaşlı başlıydı Kont, ama o vakitler özgü-

* Fr. Yavrucuğum, ben sizi çok severim ve çok eskiden beri bilirim.

veni yerinde, neşeli, dinç bir adamdı; oysa şimdi zavallı, şaşkın bir ihtiyarcık olup çıkmıştı. Prenses Mariya ile konuşurken bile yanlış bir iş yapıp yapmadığını anlamak ister gibi habire çevresine bakıp duruyordu adamcağız. Moskova'nın yanışıyla oradaki tüm malını mülkünü yitirip, alıştığı yaşantının ve düzenin dışına düşen Kont kendi varlığının önemini de yitirmiş gibi oluvermiş, âdeta dünyada kendisine artık bir yer bulunmadığı duygusuna kapılmıştı.

Prenses Mariya'nın şu anda biricik isteği bir an önce ağabeyini görmekti; öyleyken, ev sahiplerinin kendisini orada oyalamalarına, küçük Nikolay'a yapmacıklı bir ilgi göstererek sevip okşamalarına fena halde sinirleniyordu, ama yine de çevresinde olup bitenleri fark edebildiğinden, girdiği bu yeni ortamın koşullarına –bir süre için– boyun eğmesi gerektiğinin de bilincindeydi. Bunun gerekliliğini kabul ettikten sonra da –kendisi için ne kadar zor olursa olsun– bu insanlara kızmama başarısını gösterebiliyordu.

Kont, "Bu benim yeğenim," diyerek Sonya'yı takdim etti; "Siz onunla daha önce tanışmamış mıydınız, Prenses?"

Prenses Mariya Sonya'ya doğru döndü ve ona karşı içinde uyanan düşmanca duyguyu bastırmaya çalışarak öptü. Onu öperken de gerek bu kızın, gerek öbürlerinin şu anda kendi yüreğindeki duygulardan ne kadar uzak düştüklerini daha güçlü bir biçimde hissetti ve bulunduğu bu ortam ona daha da sıkıcı geldi.

Ortaya konuşarak, "Ağabeyim nerede?" diye tekrar sordu.

Sonya, "Kendileri alt katta kalıyor. Nataşa şu anda yanındadır," diye cevap verirken yüzü kızardı. "Durumunun müsait olup olmadığını sordurmak için demin birini yolladık. Siz de herhalde yorgunsunuzdur, Prenses."

Prenses Mariya'yı birdenbire öyle hafakanlar bastı ki, sinirinden gözleri yaşlarla doldu kızın. Kontese doğru dönüp ağabeyinin yanına nasıl gidebileceğini bu kez de ona sormaya hazırlandığı sırada, kapıdan ona doğru yaklaşan çevik, tüy gibi hafif ve âdeta kaygısızlık yansıtan ayak seslerini duydu. Başını o yana çevirince Nataşa'nın –uzun zaman önce Moskova'daki ilk karşılaşmalarında hiç hoşlanmadığı Nataşa'nın– neredeyse koşar adım geldiğini gördü.

Gerçi bu kızla ilk karşılaşmalarında ondan hoşlanmadığını çok iyi hatırlıyordu Prenses ama şimdi onun yüzüne daha ilk bakışında, kendisi gibi gerçekten üzüntü çeken biricik insanın Nataşa olduğunu, dolayısıyla bundan sonra biricik dostunun da o olacağını hemen anlayıvermişti. O da hemen Nataşa'ya doğru koştu, ona sarıldı ve omzuna kapanarak gözyaşlarını koyverdi.

Prenses Mariya'nın geldiğini Prens Andrey'in başucunda otururken öğrenen Nataşa odadan usulca çıkmış, sonra da Prensese kaygısız gibi gelen, çevik, hafif adımlarla Prensesin yanına koşmuştu.

Nataşa misafir odasına alı al moru mor girdiğinde, yüzündeki ifadeden çıkarılabilecek sadece bir anlam vardı, o da sevgiydi, Prens Andrey'e duyduğu sınırsız sevgi; Prenses Mariya'ya duyduğu sevgi; sevdiği erkeğin yakını olan herkese duyduğu sevgi. Yüzündeki ifade ayrıca, acıma duygusu da yansıtıyordu; sevdiği adamın yakınlarına duyduğu acımayı, onlar adına duyduğu üzüntüyü ve onlara yardımcı olabilme uğruna kendini tamamıyla feda etmeye hazır bulunduğunu yansıtıyordu bu ifade. Nataşa'nın o sırada yüreğini dolduran duyguların kendisiyle de Prens Andrey'le aralarındaki sevda ilişkisiyle de ilgili olmadığı besbelliydi.

Bütün bunları o aşırı duyarlılığıyla bir bakışta anlayıveren Prenses Mariya, şimdi Nataşa'nın omzuna kapanıp boşanırken, bunları anlamış olmasının verdiği haz da karışmaktaydı gözyaşlarına.

Nataşa onu bitişik odaya doğru çekerek, "Geliniz Mari, geliniz, sizi ona götüreyim!" dedi.

Prenses Mariya başını kaldırdı, gözlerini kuruladı ve Nataşa'ya baktı. Bakar bakmaz da, her şeyi Nataşa'dan öğrenebileceğini, sorularına anlamlı cevapları yalnız ondan alabileceğini anladı.

"Nasıl..." diye sorusunu yöneltmeye hazırlandıysa da arkasını getiremedi.

Ne kendisinin aklından geçen soruları dile getirebileceğini, ne de Nataşa'nın o soruların cevaplarını verebileceğini sezivermişti birden. Nataşa'nın gözleri ve yüzü, her şeyi ona sözlerin asla anla-

tamayacağı kadar çıplak, sözlerin asla veremeyeceği kadar manalı anlatmaktaydı zaten.

Nataşa'nın karşısındakinin gözlerinin içine dikili bakışlarında korku ve kuşku okunuyordu; bildiklerinin tümünü olduğu gibi söylesin miydi, söylemesin mi? Ama bütün korku ve kuşkusuna rağmen Nataşa, bakışları yüreğine işleyen bu içten parıltılı gözler karşısında, tanık olduğu tüm gerçeği söylemeden edemeyeceğini hissediyordu. Ansızın dudakları titremeye başladı, ağzının çevresi çirkin kırışıklarla buruş buruş oldu ve elleriyle yüzünü kapayarak hıçkırıklarını koyverdi.

Prenses Mariya bir anda her şeyi anladı.

Ama yine de üstelik sözcüklere güveni olmadığı halde, kafasından geçen soruyu son bir umutla dile getirdi:

"Peki, yarası nedir? Genel olarak ne durumda bulunuyor?"

Nataşa ancak, "Siz kendiniz göreceksiniz... işte..." diyebildi. Aşağı kata indikten sonra, Prens Andrey onları o halde görmesin diye, bir süre onun yattığı odanın bitişiğindeki odada oturup ağlamalarının dinmesini, yüz ifadelerinin sakinleşmesini beklediler.

"Durumunun kötüye gidişi nasıl oldu? Çoktan beridir kötü mü? Nereden geldi, buldu onu bu?" diye sorup duruyordu Prenses Mariya. Nataşa ona, başlangıçta tehlikenin yüksek ateş ve korkunç sancılardan ileri geldiğini ama Troyça'da bunların düzeldiğini ve ondan sonra doktorun sadece bir tek korkusu kaldığını, onun da kangren olduğunu söyledi. Gerçi o tehlike de atlatılmış, Yaroslavl'a vardıklarında yara yangılanmaya (Nataşa "yangı" gibi, "yangılanma" gibi konular üzerine epeyce bilgi sahibi olmuştu) başlamış, ama doktor bu yangılanmanın da korkulacak bir şey olmadığını, bu gibi durumlarda normal sayıldığını söylemiş. Derken, hastanın ateşi yükselmiş ve bir daha hiç düşmemiş, ama doktor bunun da korkulacak bir durum olmadığını söylüyormuş.

Nataşa hıçkırmamak için kendini zor tutarak, "Ama işte, iki gün önce ansızın bu *durumla* karşılaştık," dedi. "Neden oldu, nereden çıktı bilmiyorum, ne olduğunu siz kendiniz de göreceksiniz zaten."

"Halsiz mi, yani? Çok mu kilo kaybetti?" diye sordu Prenses.

"Hayır, öyle bir şey değil, daha kötü. Kendiniz de göreceksiniz ya. Ah, Mari, ah! Fazlasıyla iyi bir insan o; onun kadar iyi insanlara yer yok bu dünyada, çünkü..."

XV

Nataşa eli alışık olanlara özgü rahat bir hareketle kapıyı açıp Prenses Mariya'yı hastanın odasına önden buyur ederken, Prenses Mariya boğazının düğümlendiğini, hıçkırıkların gelip gelip yumruk gibi boğazına oturduğunu hissetti. Bu karşılaşmaya hazırlıklı olmak için gösterdiği onca çabaya ve şu anda sakin görünebilmek için kendisini çok sıkmasına rağmen yine de ağabeyinin yüzünü görünce gözyaşlarını tutamayacağını biliyordu.

Nataşa'nın, "...iki gün önce ansızın bu durumla karşılaştık" derken neyi anlatmak istediğini şimdi anlıyordu Prenses. Nataşa'nın o sözleriyle Prens Andrey'in birdenbire "yufka"laşıverdiğini, bu tür yufkalığın ise ölümün yaklaştığını gösterdiğini anlatmaya çalıştığını kavramıştı. Eşikten içeriye adımını atarken birdenbire gözlerinin önünde Prens Andrey'in çocukluğu ve çocukken bile onun yüzünde çok ender olarak gördüğü –ender olduğu için de kendisini her zaman çok derinden etkileyen– o yumuşak, sevecen, halden anlar ifadesi canlandı. Prenses Mariya ağabeyinin de tıpkı babasının –ölmeden önce– yaptığı gibi, kendisine yumuşak, dokunaklı sözler söyleyeceğinden, kendisinin de dayanamayarak onun önünde iki gözü iki çeşme ağlayacağından emindi. Ama bu iş er ya da geç nasıl olsa olacağı için, eşikten içeri adımını attı. Prenses Mariya miyop gözlerini kısarak uyum sağlamaya çalışır, ağabeyinin görüntüsü gittikçe daha netlik kazanırken, hıçkırıklar da birer yumruk olup oturuyordu boğazına. Derken, ağabeyinin yüzü birdenbire net bir biçimde beliriverdi önünde ve gözleri karşılaştı.

Yakası sincap kürklü ropdöşambır giymiş olan Prens Andrey arkadan ve yanlardan bolca yastıkla beslenmiş durumda, bir sedirin üstünde oturuyordu. Rengi solgun, yüzü süzülmüştü. Ne-

redeyse saydam denilebilecek bembeyaz, sıska ellerinden birinde bir mendil tutuyor, öbür elinin parmak uçlarıyla usul usul bıyığını sıvazlıyordu; ince bir bıyık bırakmıştı. Gözleri odaya girenlerin üzerine çevriliydi.

Prenses Mariya, ağabeyinin yüzünü gördüğü ve gözleri karşılaştığı anda hemen adımını ağırlaştırmış, bu arada da gözyaşlarının kuruyuverdiğini, boğazındaki düğümlenmenin geçtiğini hissetmişti. Ağabeyinin yüzüyle gözlerindeki ifadeyi fark eder etmez, ağlama ihtiyacının yerini bir sıkılganlık, bir utanma duygusu almıştı.

Prenses Mariya sordu kendi kendine: 'Peki ama benim suçum ne?'

Prens Andrey'in sert, soğuk bakışları cevap verdi: 'Ben ölüm döşeğinde yatarken, senin yaşıyor ve yaşayanları düşünüyor olman!'

Prens Andrey'in, kız kardeşiyle Nataşa'yı inceden inceye süzen -ve insanın üzerinde sanki dışarıya değil de kendi içine dönükmüş gibi bir izlenim bırakan- bakışlarında âdeta düşmanca bir ifade vardı.

Alışık oldukları üzere Prenses Mariya'nın elini iki avucunun arasına aldı ve kız kardeşini öptükten sonra da bir süre bırakmadı Prens Andrey. Sonra, bakışları kadar uzak, bakışları kadar soğuk bir sesle sordu:

"Nasılsın Mari? Nasıl gelebildin ta buralara kadar?"

Eğer Prens Andrey, etinden et koparırlar gibi bir çığlık atsaydı o sırada, o çığlık bile sesinin şu tonu kadar dehşet veremezdi Prenses Mariya'ya.

Belleğini toparlamakta zorluk çektiği açıkça anlaşılan Prens Andrey, aynı umursamaz, aynı soğuk tonla, ağır ağır sordu:

"Nikoluşka'yı da getirdin mi bari?"

"Asıl sen nasılsın, onu söyle şimdi?" dedi Prenses Mariya ve bu sözlerin ağzından nasıl çıkabildiğine kendi de şaştı.

Prens Andrey, "Bunu doktora sorman gerekir, yavrucuğum," diye cevap verdikten sonra bu kez de sevecen görünmek için çaba

harcadığı açıkça belli olarak (çünkü söyledikleriyle aklından geçenler aynı değildi) ve yalnızca dudaklarının ucunu oynatarak teşekkür etti:

"*Merci, chère amie, d'être venue.*"*

Prenses Mariya ağabeyinin elini kuvvetlice sıktı, bunun üzerine Prens Andrey belli belirsiz yüzünü buruşturur gibi oldu. Susuyordu; kız kardeşine söyleyecek bir şey bulamadığı belliydi. Prenses Mariya, iki gün önce ağabeyine ne olduğunu şimdi anlayabiliyordu. Onun gerek konuşmasında, gerek sesinin tonunda, özellikle de o düşman gibi bakışında -yaşayan bir insanda görülmesi dehşet verici bir duygu uyandıran- bu dünyayla her türlü ilişkinin kesilmiş olduğunun belirtisi, bu dünyaya şimdiden yabancılaşma kendini hissettiriyordu. Prens Andrey'in, bu yaşayanlar dünyasıyla ilgili herhangi bir şeyi anlayabilmek için çaba harcamak zorunda kaldığı açıkça gözlenebiliyordu. Ama bunca çabasına rağmen yine de -anlama yetisinin azlığından değil, fakat bu dünyada yaşayanların ne anladığı ne de anlayabileceği bambaşka bir şeyi anladığı ve bu bambaşka şey onun bütün zihnini doldurduğu için- yaşayanların dünyasını anlayamadığı belli oluyordu.

Prens Andrey, "Kaderin bizi onunla ne tuhaf bir biçimde bir araya getirdiğini gör işte," diyerek sessizliği bozdu ve Nataşa'yı işaret ederek ekledi: "Bana hep o bakıyor."

Prenses Mariya ağabeyini duyuyor, ama kulaklarına inanamıyordu. O duygulu, duyarlı, insanları incitmekten ödü patlayan insan nasıl oluyordu da, sevip sevildiği kızın önünde böyle şeyler söyleyebiliyordu? Yaşamaktan umudunu temelli kesmemiş olsaydı böyle soğuk ve incitici konuşmazdı. Öleceğini bilmese, sevdiği kızın önünde hiç böyle konuşabilir miydi? Hiç ona kıyabilir miydi? Bunun bir tek açıklaması olabilirdi ancak: Prens Andrey'e yaşayanlar dünyasındaki tüm varlıklardan, tüm kavramlardan çok daha büyük, çok daha önemli bir şey açık edildiği için bu dünyadaki her şey vız geliyordu.

---

* Fr. Geldiğin için teşekkür ederim, aziz dostum. -*çev.*

Konudan konuya atlanarak, soğuk bir hava içinde kopuk kopuk sürüyordu konuşmaları.

"Mari buraya Ryazan üzerinden gelmiş," dedi Nataşa.

Prens Andrey, Nataşa'nın Prenses Mariya'dan Mari diye teklifsiz bir ifadeyle söz ettiğini fark edemedi; kaldı ki, Nataşa kendi bile bunun ancak şimdi fark edebilmişti.

"Eee?" dedi Prens Andrey.

"Moskova'nın yanıp kül olduğunu söylemişler de o da o yüzden, yani..."

Nataşa lafının arkasını getirmedi, sustu; bu şekilde konuşamazdı. Prens Andrey söylenenleri dinlemek için kendini ne kadar zorlarsa zorlasın, lafların bir kulağından girip ötekinden çıktığı belliydi.

"Ya, öyle olmuş diyorlar... Yazık!" diye mırıldandı Prens Andrey; parmakları dalgın dalgın bıyıklarının üzerinde gezinirken gözleri çivi gibi karşıya dikiliydi. Sonra, sanki iki kızı hoşnut edecek bir şeyler söylemiş olmak içinmiş gibi, damdan düşercesine, "Demek, Kont Nikolay'la da tanıştın sen, öyle mi Mari?" dedi. Bu dünyada yaşayanların, kendisinin sözlerinden ne karmaşık anlamlar çıkarabileceklerini zerre kadar düşünmeden de sakin sakin sürdürdü konuşmasını: "Buraya yazdığı mektupta senden ne kadar hoşlandığını anlatıyormuş. Eh, sen de ondan hoşlandıysan, ne âlâ..." dedikten sonra Prens Andrey, deminden beri arayıp da bir türlü bulamadığı kelimeleri en sonunda bulabildiğine sevinmiş gibi çabuk çabuk, "Evleniverirsiniz, olur biter," diye ekledi. Prenses Mariya ağabeyinin söylediklerini işitmişti işitmesine ama bu kelimeler onun için -ağabeyinin bu canlılar dünyası ile ilgili her şeyden ne kadar çok uzaklaştığını göstermeleri dışında- hiçbir anlam taşımıyordu. Onun için, ağabeyine sakin sakin cevap verdi:

"Canım, şimdi benden söz etmenin sırası mı?" diyerek, Nataşa'ya baktı.

Nataşa onun kendisine baktığını fark etti ama bu bakışa karşılık vermedi. Üçü de tekrar suspus olmuşlardı.

Birdenbire Prenses Mariya titrek bir sesle, "Andrey acaba..." diyerek sessizliği bozdu, "acaba, Nikoluşka'yı görmek ister miydin? Hep seni sorup duruyor da!"

Prens Andrey kız kardeşini gördüğünden bu yana ilk kez olarak –o da, belli belirsiz– bir parçacık gülümsedi ama ağabeyini çok iyi tanıyan, onun huylarını çok yakından bilen Prenses Mariya bunun hoşnutluktan, evlat sevgisinden ileri gelen sevinçli bir gülümseme değil, alaycı bir gülümseme olduğunu dehşetle fark etti; Nikoluşka gibi son derece önemsiz bir şeyi kullanarak ağabeyinde yaşama bir ilgi uyandırmaya çalıştığı için kız kardeşiyle hafiften alay ediyordu Prens Andrey.

"Ya, Nikoluşka'yı görmeyi çok isterim; sevinirim. Nasıl o, iyi mi?"

• • •

Küçük Nikoluşka'yı odaya getirdiklerinde çocuk babasına korka korka baktı ama kimsenin ağlamadığını gördüğü için o da ağlamadı. Prens Andrey oğlunu öptüyse de ona söyleyecek bir kelime bile bulamamıştı anlaşılan.

Çocuk odadan dışarı çıkarıldıktan sonra Prenses Mariya tekrar ağabeyinin yanına yaklaştı, onu öptü ve kendini daha fazla tutamadığı için hüngür hüngür ağlamaya başladı.

Prens Andrey gözlerini kırpmadan bakıyordu ona.

"Nikoluşka yüzünden mi?" diye sordu.

Prenses Mariya ağlamasını kesmeden, olumlu anlamda başını salladı.

Prens Andrey, "Mari, bak biliyorsun, İncil'de..." diye başladıysa da, lafının sonunu getirmedi.

"Ne diyecektin?"

Prens Andrey kız kardeşine yine aynı soğuk bakışlarla bakarak, "Hiç" dedi. "Bak, burada ağlamak yok."

• • •

Prenses Mariya ağlamaya başladığı zaman Prens Andrey onun, Nikoluşka babasız kalacak diye ağladığını anlamıştı. Bu yüzden, büyük bir çaba harcayarak canlılar dünyasına dönmeye ve olayları onların açısından görmeye çalışmıştı bir an.

'Evet, onlar için bu acıklı bir durum olsa gerek!' diye düşünmüştü. 'Oysa o kadar basit bir olay ki!' Bunun hemen ardından, İncil'den bir ayet gelmişti aklına: 'Göğün kuşlarına bakın, onlar ne ekerler, ne biçerler, ne de ambarlara toplarlar ama yine de semavi Babanız onları besler,'* diye içinden tekrarlamış, bunu kız kardeşine de söylemek istemiş, ama hemen vazgeçmişti. 'Olmaz, olmaz; şimdi bunu anlamazlar, yine kendilerine göre başka türlü yorumlamaya kalkarlar! O kadar önemsedikleri bu gibi duyguların –bizler için büyük önem taşıyan bütün o kavramların– tümünün *beş para etmediğini* anlayamazlar ki!'

'Birbirimizi anlamamıza imkân yok!' diye düşünerek sessiz kalmayı yeğlemişti.

• • •

Prens Andrey'in oğlu, küçük Nikoluşka henüz yedisindeydi. Okumayı bile daha doğru dürüst sökmemişti; dünyadan haberi yoktu. Gözlem yapmak, bilgi edinmek, deneyim kazanmak için gideceği upuzun bir yol vardı önünde. Ama babasıyla karşılaştığı sırada, sonradan edineceği görgü, bilgi ve deneyimlerin tümüne birden sahip bulunsaydı bile, Prenses Mariya, Nataşa ve babası arasında geçen, kendisinin de tanık olduğu o sahnenin anlamını bütün inceliğiyle ve derinliğine kavrayabilmek bakımından bundan daha başarılı olamazdı. Her şeyi, ama her şeyi en başından, en sonuna kadar anlamış, orada bir damla gözyaşı bile dökmeden odadan çıkmış, arkasından gelen Nataşa'ya sokulmuş, başını kaldırıp o hülyalı güzelim gözleriyle Nataşa'ya bakmıştı. Ucu annesininki gibi yukarı kalkık minicik gül dudağı titrerken, başını Nataşa'ya yaslamış ve sessizce gözyaşlarını koyvermişti.

---

* İncil, Matta'ya Göre. 6/26. *–çev.*

O günden sonra Nikoluşka kendisini ikide birde okşamak isteyen Kontesten de Dessales'den de kaçar oldu; ya kendi başına bir köşeye çekilir ya da utana sıkıla gelir, Prenses Mariya'ya veya –öz halasından da çok sevmeye başladığı– Nataşa'ya sokulur, uslu uslu yanlarında otururdu.

Prenses Mariya da o gün ağabeyinin yanından ayrılırken, Nataşa'nın yüzünde ilk karşılaştıkları anda gözüne çarpan o ifadenin ne anlama geldiğini artık iyice anlamış bulunuyordu. O yüzden, bir daha da Nataşa'ya ağabeyinin kurtulması umudundan filan söz açmaya kalkmadı. Nataşa'yla nöbetleşe ağabeyini beklerken de bir daha ağlamadı; sadece, bütün ruhunu –ağabeyinin üzerinde gezinen ve artık varlığı elle tutulurcasına hissedilen– Ona, yüce Yaradana vererek, aralıksız dua etti durdu.

XVI

Prens Andrey kendisi için kurtuluş umudunun bulunmadığını bilmekle kalmıyor, ölmek üzere olduğunu, hatta yarı yarıya ölmüş sayıldığını da biliyordu. Dünya ile ilgili her şeyden uzaklaştığını hissederken, tüm benliğini de tuhaf, sevinçli bir hafifliğin doldurmakta olduğunu fark etmekteydi. Ne sabırsızlanarak, ne kaygılanarak; tam bir sükûnet içinde bekliyordu başına geleceği. Tüm yaşamı boyunca varlığını hep hissettiği o uğursuz, öncesiz ve sonrasız, bilinmeyen şey; o soğuk şey her ne ise, işte şimdi neredeyse elle tutulacak kadar yakınına gelmiş, algılanabilir olmuştu, bunu, içinde hissettiği o hafiflikten anlıyordu...

Eskiden ölümü düşününce korkardı. O müthiş azabı –ki ölüm korkusundan, son bulma korkusundan başka bir şey değildi– kendisi iki kez çekmişti yaşamında; şimdi ise ölüm korkusu onun için artık hiçbir anlam ifade etmiyordu.

O korkuyu ilk kez, humbara tam önüne düşüp de topaç gibi döndüğü zaman duymuştu – topaç gibi dönen humbaranın önünde büyülenmişçesine çakılı kalıp fundalara, anızlara baktığı, gökyüzüne baktığı ve bütün bunlara bakarken ölümle yüz yüze bu-

lunduğunu anladığı zaman. Yaralandıktan sonra ilk kez kendine gelip de yaşamın tüm bukağılarından birdenbire kurtulmuşçasına ruhunda, o bağımsız, o özgür sevginin çiçekleri açar açmaz, ne yüreğinde ölüm korkusu kalmıştı, ne de kafasında ölüm düşüncesi.

Yaralanışını izleyen dönemde, yarı ayık yarı baygın bir halde acılarıyla baş başa kaldığı o geçmek bilmez saatler boyunca hep bu -kendisine daha önce açık edilen- öncesiz ve sonrasız sevgi ilkesini kurcalayadurmuş, kurcaladıkça da bu dünyadaki yaşamdan -farkında olmaksızın- gitgide daha çok kopmuştu. Herkesi ve her şeyi sevmek, nefsi her zaman için sevgiye feda etmeye hazır olmak, aslında, belli bir kişiye sevgiyle bağlanmamak, bu dünyada yaşamamak demekti. Prens Andrey de işte bu sevgi ilkesine gitgide daha çok bağlandıkça, aynı oranda yaşam ipinin ucunu da koyverir oldu ve insanın içinde sevginin bu türlüsü bulunmadığı sürece yaşamla ölüm arasında hep bir engel gibi duran korkuyu, kökünden söküp attı. Bu ilk dönemde, öleceği aklına geldikçe, 'Ne çıkar? Daha iyi ya işte!' diyordu kendi kendine.

Ama vakta ki, Mitişçi'de o gece yarı baygın durumdayken, bunca zamandır özlemini çektiği, yüreğinin biricik dileği olan o kızı gördü ve vakta ki, o kız elini onun dudaklarının üstüne bastırarak usul usul mutluluk gözyaşları döktü, işte o zaman, her şeyi ve herkesi kucaklayan sevgiden apayrı bir sevgi -sadece ve sadece bu kıza yönelik, kişiye özel sevgi- hiç belli etmeden Prens Andrey'in ruhuna işleyerek onu yeniden bu dünyaya bağladı. Yaşama sevinci veren, heyecan veren düşünceler aklına gelmeye başlamıştı artık. Sahra hastanesinde Kuragin'i gördüğü anı hatırladığı halde, o anki duygularını tekrar geri getirememişti. "O yaşıyor mu?" sorusu Prens Andrey'i meraktan kıvrandırdığı halde, bir türlü cesaretini toplayıp soramamıştı.

Nataşa'nın, "...iki gün önce ansızın bu durumla karşılaştık" diyerek anlatmaya çalıştığı şey, Prenses Mariya'nın gelişinden gerçekten de tam iki gün önce ve Prens Andrey'in hastalığı fiziksel bakımdan normal bir seyir izlerken oldu. Aslında, olan şuydu: Yaşamla ölüm birbirleriyle son kez kapışmışlardı ve bu son kapışma-

da yenik düşen yaşam olmuştu. Yaşamın ölüme yenik düştüğü bu kapışma, Prens Andrey'in –Nataşa'ya duyduğu sevgiyle özdeşleştirdiği– yaşamın hâlâ kendisi için bir değeri bulunduğunu hayretle anlaması ve –daha sonra tamamıyla tepeleyeceği– ölüm korkusuna son bir kez kapılması biçiminde gelişmişti.

Bu olay gerçekleştiğinde vakit akşamdı. Yemeklerden sonra hep olageldiği gibi Prens Andrey'in yine biraz ateşi çıkmıştı ve kafası olağan dışı bir duruluktaydı. Hastayı bekleme sırası Sonya'da olduğu için masanın başında o oturuyordu. Prens Andrey bir aralık dalmıştı. Derken, birdenbire içinin büyük bir mutlulukla dolduğunu hissetmişti.

'Hah, Nataşa geldi!' diye düşünerek gözlerini açmıştı.

Gerçekten içine doğduğu gibi olmuştu: Masanın başında, Sonya'nın yerinde, içeriye hiç ses çıkarmadan girmiş olan Nataşa oturuyordu.

Nataşa'nın Prens Andrey'in bakımını üstlendiği günden bu yana, Prens Andrey onun geldiğini, hiç görmese ve duymasa bile, içgüdüsüyle fiziksel olarak hep böyle algılayabiliyordu.

Nataşa, mum ışığı Prens Andrey'in gözüne gelmesin diye onu kapatacak biçimde, alçak bir koltukta yan dönmüş olarak oturuyor, çorap örüyordu. (Daha önce bir gün, Prens Andrey laf arasında Nataşa'ya hasta üzerinde hiçbir hasta bakıcının çorap ören yaşlı bir dadı kadar şifalı etki yaratamayacağını; çorap ören birinin yakınında bulunuşunun hasta üzerinde yatıştırıcı bir etkisinin olduğunu söylemiş, bunun üzerine Nataşa da hemen örgü öğrenmişti.) Şişler, Nataşa'nın hızlı çalışan ince parmaklarının arasında hafif çıtırtılarla çarpışarak işliyor ve Prens Andrey onun düşünceli bir biçimde öne eğik duran başını yandan, bütünüyle görebiliyordu. Bir aralık Nataşa kımıldayınca yün yumağı kucağından yere yuvarlanmıştı. Nataşa irkilerek dönmüş, Prens Andrey'e bakmış ve mumu eliyle perdeleyerek, çevik, aynı zamanda yumuşak bir hareketle eğilip yumağı almış, tekrar aynı pozda yerine oturmuştu.

Onun bütün hareketlerini dikkatle incelemekte olan Prens Andrey, Nataşa'nın yumağı yerden aldıktan sonra derin bir soluk

alma ihtiyacı duyduğu halde böyle yapmayıp, ihtiyatlı bir biçimde, sessizce küçük küçük soluklar alıp verdiğini duymuştu.

Troyçki Manastırında kaldıkları sırada geçmişten de söz açmışlar ve bir ara Prens Andrey, eğer sağ kalırsa, yaralandığı için ömrünün sonuna kadar Tanrı'ya şükredeceğini, çünkü yaralanması sayesinde Nataşa'ya yeniden kavuşabildiğini söylemişti; ama o günden bu yana gelecekten hiç söz etmemişlerdi.

O akşam da Prens Andrey onun yüzünü yandan seyredip şişlerin hafif çıtırtılarını dinlerken, 'Yoksa gerçekten de kaderin oyunu mu bu bize?' diye içinden geçirmekteydi. 'Sırf ben öleceğim diye mi kader bizi böyle olmadık biçimde bir araya getirdi?.. Bütün bir ömrü boşuna geçirdiğimi, yaşadığım sürenin beş paralık değeri olmadığını kanıtlamak için mi açıklandı bana yaşamın gerçeği? İşte Nataşa'yı dünyada her şeyden çok seviyorum! Ama onu seviyorum da ne oluyor sanki?' Prens Andrey içinden bunları geçirirken, bir aralık farkında olmaksızın –yaralandığından bu yana çektiği acılar yüzünden alışkanlık haline geldiği için– inler gibi bir ses çıkarmıştı.

İnleme sesini duyan Nataşa elinden çorabı bırakıp hastaya doğru eğilmiş ve onun ışıl ışıl parlayan gözlerini görünce hemen yerinden kalkarak çevik adımlarla Prens Andrey'in yanına gelmiş, üzerine doğru eğilmişti.

"Uyumuyor muydunuz siz?"

"Hayır. Uzunca bir süredir sizi seyretmekteydim. Odaya girdiğinizi hissetmiştim... Sizin gelişinizle birlikte öyle bir dinginlik, öyle bir ışıma doluyor ki içime, anlatamam... Bu duyguyu sizden başka kimse veremiyor bana. Sevinçten ağlamak geliyor içimden..."

Nataşa ona biraz daha sokulmuş, Prens Andrey'in yüzünde mutluluğun sevincini görmüştü.

"Nataşa, sizi çok seviyorum haddinden fazla... Sizi dünyadaki her şeyden çok seviyorum."

"Ya ben?" diyerek bir an için başını öte yana çevirmişti Nataşa. Sonra, "Peki ama niçin 'haddinden fazla' diyorsunuz?" diye sormuştu.

"Niye mi 'haddinden fazla' diyorum?.. Peki, size nasıl görünüyor, yani, en içten, en gerçek düşüncenizi söylemek koşuluyla, siz ne diyorsunuz? Sizce yaşar mıyım?"

Nataşa tutkulu bir coşkuyla onun her iki elini avuçlarının arasına alarak neredeyse bağırmıştı: "Eminim hiç kuşkum yok yaşayacağınızdan!"

Prens Andrey bir süre konuşmadan durmuştu.

Sonra, "Keşke doğru olabilseydi!" diyerek Nataşa'nın elini öpmüştü.

Nataşa hem çok duygulanmış, hem çok mutlu olmuştu. Sonra birden bu yaptıklarının hiç de doğru olmadığını, hastanın sükûnete ihtiyacı bulunduğunu hatırlamış, sevincini belli etmemeye çalışmıştı.

"Ama siz hiç uyumamışsınız," demişti. "Hadi, biraz uyumaya çalışın hatırım için!"

Prens Andrey onun elini avucunun içinde sıkıp bırakmış, Nataşa da tekrar mumun yanındaki koltuğuna dönüp eski pozunda oturmuştu. Dönüp iki kez Prens Andrey'e bakmış, iki seferinde de gözlerinin açık olduğunu görmüştü. Bunun üzerine Nataşa kendi kendine bir hedef koymuş, elindeki örgü belli bir yere gelene kadar bir daha hiç dönüp Prens Andrey'e bakmamaya karar vermişti.

Nitekim Nataşa bir daha bakmayınca, Prens Andrey de çok geçmeden gözlerini yumarak uyumuştu. Ne var ki, uykusu çok sürmemiş, birdenbire soğuk bir ter dökerek uyanmıştı.

Az önce uykuya dalarken bile kafasından bir an bile çıkmayan o saplantı halindeki düşünceyle uğraşıyordu; yaşam ve ölüm düşüncesi ile. Daha çok da ölüm ile. Yaşamdan çok ölüme yakın olduğuna inanıyordu. Aklından hep aynı şeyler geçiyordu: 'Sevgi, öyle mi? Peki nedir sevgi?'

'Sevgi ölümün önündeki engeldir. Sevgi, yaşamdır. Eğer ben bir şey anlayabildiysem, anladıklarım hep sevgi sayesindedir. Her şey sevgiye bağlıdır. Sevgi demek, Tanrı demektir ve bana göre ölmek demek, sevginin bir zerresinin öncesiz ve sonrasız sevgi kaynağına dönmesi demektir.' Bu düşünceler onu rahatlatır gibi olmuştu.

Ne var ki, bunlar sadece düşüncede kalan şeylerdi. Bunlarda eksik kalan bir taraf vardı; tek yanlı, kişiye özel ve tamamıyla soyut idi bunlar, apaçık değillerdi. Üstelik insana huzursuzluk veren, insanı belirsizlik içinde bırakan bir yanları da vardı. Prens Andrey bunları düşüne düşüne uyuyakalmıştı.

Uykusunda bir de düş görmüştü; gerçekte hangi odadaysa, düşünde de aynı odada yatıyormuş, ama hasta filan değil turp gibiymiş. Çeşitli sınıftan, hiç önemi olmayan birçok insan varmış yanında. Prens Andrey bunlarla sudan bir konu üzerinde konuşup tartışmaktaymış. Bu adamlar galiba bir yolculuğa mı ne çıkmaya hazırlanıyorlarmış. Prens Andrey çok daha önemli işleri bulunduğunu, bu adamların aslında kendisini hiç ilgilendirmediğini düşünüyormuş ama yine de abuk sabuk konuşmaktan kendini alamıyor, saçma sapan nüktelerle adamları şaşkına çeviriyormuş. Derken, bu adamlar birer ikişer ortadan kaybolmuşlar ve kalkıp kapıyı kapatmak Prens Andrey'e kalmış. Prens Andrey de kapıyı kapatıp sürgüsünü vurmak için yatağından kalkmış, kapıya doğru yürümüş. Kapının yanına tam zamanında varıp kapatmak büyük önem taşıyormuş, bir ölüm kalım sorunuymuş; bunu başaramazsa her şeyin sonu demekmiş. Prens Andrey kapıya doğru hamle ediyor, acelesinden içi içini yiyormuş ama ayakları yerinden kımıldamıyormuş bir türlü; artık kapıya zamanında varamayacağını kendi de biliyormuş ama yine de elinden gelen çabayı harcamaktan geri kalmıyormuş yürümek için. Böyle çabalayıp didinirken, birden dehşete kapılmış Prens Andrey. Dehşetinin nedeni, daha doğrusu, dehşetin kendisi ölüm korkusu imiş. Çünkü kapının ardında bekliyormuş KORKU. Prens Andrey kapıya ulaşmak için böyle çabalayadursun, o sırada kapının öbür yanından KORKU da kapıyı açmak için yükleniyormuş. Evet, kapıya yüklenen şey; o korkunç, soğuk, insansı olmayan şey hiç kuşkuya yer bırakmayacak kesinlikle OYMUŞ ve Prens Andrey ne yapıp edip onu durdurmak zorundaymış. Son bir çabayla, ıkına sıkına kollarını uzatıp kapı kolunu yakalayabilmiş –kapının sürgüsünü vurmasına artık olanak kalmasa bile– hiç değilse ardına kadar açılmasını

önleyebilmek için canını dişine takarak abanmaya çalışıyormuş. Gelgelelim, halsizlikten eli ayağı kesildiği, gücünü bir türlü tam veremediği için kapıyı kapalı tutmayı başaramıyor, dışarıdaki o korkunç şeyin her yüklenişinde kapı açılıp açılıp kapanıyormuş.

O ŞEY dışarıdan son bir kez yüklenmiş. Prens Andrey insanüstü bir çabayla karşı koymaya çalışmaktaymış, ama nafile... Kapının her iki kanadı birden ardına kadar sessizce açılıvermiş. O ŞEY içeriye girmiş – evet, bu giren ölümün ta kendisi imiş... ve Prens Andrey ölmüş.

Prens Andrey düşünde öldüğünü görürken, bununla aynı anda, uykuda olduğunu da hatırlamış, tam ölmüşken büyük bir çabayla uyanmıştı.

"Evet, ölümden başka bir şey değildi! Ben öldüm ve gözlerimi ölüme açtım; ölümde uyandım. Ölüm bir uyanıştır!" Bu düşünceyle birlikte Prens Andrey içinde bir hafiflik hissetmiş ve o güne dek ruhunun gözlerini örten, onun bilinmeyeni bilmesine engel olan peçenin kalktığını fark etmişti. O güne kadar içinde kapalı kalan tüm güçler birdenbire zincirlerinden boşanır gibi olmuş ve içinde hissettiği o tuhaf hafiflik bir daha onu hiç bırakmamıştı.

Ter içinde gözlerini açıp, kerevetin üstünde kıpırdayınca, Nataşa hemen yanına gelip bir sıkıntısı olup olmadığını sormuştu. Prens Andrey ona cevap vermemiş, hatta ne demek istediğini anlamayarak tuhaf tuhaf bakmıştı.

İşte, Prenses Mariya'nın gelişinden iki gün önce Prens Andrey'e *olan* buydu. Prens Andrey'in bu durumunu doktor, onun o ter içinde uyanışından sonraki her yeni nöbetin bir öncekinden kötücül, daha öldürücü oluşuyla açıklıyordu ama doktor ne derse desin, Nataşa'nın gözlemlediği manevi belirtiler ona doktorun söylediklerinden daha inandırıcı geliyordu.

Prens Andrey için, uykudan öyle ter içinde uyanışıyla birlikte, daha başka bir uyanış da başlamış oldu – *yaşamdan uyanış*. Bu, *yaşamdan uyanışın* süresi, yaşam boyuna oranla hiç de Prens Andrey'in gözüne kısa görünmüyordu; tıpkı, düşten uyanış süresinin düşün süresine oranla kısa gelmeyişi gibi.

Yavaş olduğu bile söylenebilecek bu uyanış sürecinde hiçbir sertlik, silkinme, sarsıntı ya da irkilme yoktu.

Prens Andrey son günlerini ve son saatlerini, çok olağan, sıradan, basit bir iş yaparcasına büyük bir sükûnet içinde geçiriyordu. Yanından bir an bile ayrılmayan Prenses Mariya da, Nataşa da bunun farkındaydılar. Ağlamıyor ya da dehşete kapılmıyorlardı ama her ikisi de son birkaç gündür Prens Andrey'i değil (çünkü Prens Andrey artık orada değildi, çoktan onları bırakıp gitmişti), Prens Andrey'den geriye kalan ve onlara Prens Andrey'i en çok hatırlatan şeyi, yani, onun naaşını bekledikleri için bilincindeydiler. Hem o kadar bilincindeydiler ki, ölümün insana dehşet veren o dış yüzü onlar için artık korkulu olmaktan bile çıkmıştı; ayrıca, bu konuyu dile getirerek acılarını daha beter deşmek de istemiyorlardı. Prens Andrey'in yanında da, ondan uzakta da hiç ağlamıyor, bu konuyu da ağızlarına almıyorlardı. Algıladıkları, anladıkları şeyi birbirlerine sözle anlatamayacaklarını her ikisi de biliyorlardı.

Prens Andrey'in ağır ağır ve sessizce kendilerinden uzaklaşmakta olduğunu, sonsuzluğun derinliğinde kaybolmakta olduğunu her ikisi de görüyordu. Her ikisi de bunun zaten böyle olacağını ve böyle olmasının da gerektiğini biliyorlardı.

Prens Andrey'e günah çıkarttırdılar, kutsanmış ekmek de ağzına verildi, herkes onunla vedalaşmaya geldi. Nikoluşka'yı yanına getirdiklerinde, Prens Andrey oğluna dudaklarını şöylece bir değdirip hemen başına çevirdi (böyle davranmasının nedeni bu sahneyi acıklı bulmasından ve buna dayanamayışından değildi; zaten istemeyerek, sırf çevresindekilerin zoruyla yaptığı bir iş olduğundan öyle davranmıştı ve Nataşa ile Prenses Mariya bunu anlamışlardı). Ama sıra oğlunu kutsamasına gelince ve çevredekiler ona bunu hatırlatınca, istenileni yaptıktan sonra yapması gereken başka bir şey kalıp kalmadığını sorar gibi baktı onlara.

Can çekişmekte olan bedeni son çırpınışlarını yaparken Nataşa ile Prenses Mariya da oradaydılar.

Ruh bedenden uçtu, ceset soğumaya başladı; Prens Andrey'in bedeninde birkaç dakikadır hiç kımıltı olmadığını görünce. "Bitti

mi acaba?" dedi Prenses Mariya. Nataşa sedire yaklaştı ve eğilip gözlerine bakınca Prens Andrey'in öldüğünü anlayarak, çabucak gözlerini kapadı. Gözlerini kapadıktan sonra Nataşa onları öpmedi; Prens Andrey'den geri kalan ve onu en çok hatırlatan şeye, yani onun naaşına sarıldı. "Nereye gitti o? Şimdi nerede?.."

Naaşı yıkayıp, giydirdiler kuşattılar, tabutunun içinde masanın üzerine koydular. Onunla vedalaşmak için sıraya giren herkes ağlıyordu.

Küçük Nikoluşka ağlıyordu, çünkü kafasının içini allak bullak eden olay aynı zamanda yüreğini de parçalamaktaydı. Kontes ve Sonya ağlıyorlardı, çünkü Prens Andrey'in yokluğunu hem kendi yüreklerinde duyuyorlar hem de Nataşa'ya acıyorlardı. İhtiyar Kont ağlıyordu, çünkü kendisinin de aynı yolun yolcusu olduğunu, erinde gecinde o korkunç adımı kendisinin de atacağını düşünüyordu.

Bu kez, Nataşa ile Prenses Mariya da ağlıyorlardı ama yüreklerini dağlayan acıdan değil; gözlerinin önünde yer alan ölümün hem ne kadar basit, hem ne şakaya gelmez olduğunu anladıkları, böylece onun gizine vardıkları anda ruhlarını sarıveren o huzur verici coşkudan ağlıyorlardı.

İKİNCİ BÖLÜM

I

İnsan aklı herhangi bir fenomeni doğuran nedenlerin *tümünü* kavrayamaz. Oysa bu nedenleri araştırıp bulma merakı insanoğlunun yaradılışında vardır. Ve insanoğlu, ayrı ayrı bakıldığında her biri de nedenin ta kendisi olduğu izlenimini verebilecek sonsuz sayıda ve son derece karmaşık koşul bulunabileceğini hiç aklına getirmeksizin, akla yakın, kolay anlaşılabilir gibi görünen ilk açıklamaya dört elle sarılıp, "İşte neden budur!" deyiverir hemencecik. Tarihsel olayları doğuran (ki, burada gözlem konusu olan şey insanların eylemleridir) nedeni arayanlar, insanlığın ilkel dönemlerinde bunu tanrıların iradelerine bağlayarak "tanrısal irade" (takdiriilahi) kavramı diye bir kavram geliştirmişlerdi; bu kavramın yerini daha sonra, tarih sahnesinin en önünde bulunanların –yani, tarihsel kahramanların– iradeleri kavramı aldı. Ama herhangi bir tarihsel olayın özünü –esas itibariyle bu özü de o olay içinde yer alan insan yığınlarının toplu eylemleri oluşturur– bir parçacık eşeleyecek olsak şu gerçeği hemen görüveririz: İnsan yığınlarının ne yapıp ne yapmayacaklarını tarihsel kahramanlar belirlemez, tam tersine, bu tarihsel kahramanların eylemlerini, hem de sürekli olarak o insan yığınları belirler. Tarihsel olayların anlamını şu ya da bu biçimde yorumlamanın hiçbir önem taşımadığı düşünülebilir; oysa insan yığınlarının batıdan doğuya akmalarının Napolyon'un iradesi sonucu olduğunu ileri süren kişi ile bunun Napolyon'un iradesine bağlı olmaksızın gerçekleştiğini söyleyen kişi arasındaki fark ne ise, dünyanın sabit kalıp gezegenlerin dünya çevresinde döndüğü savını ileri sürenlerle –dünyanın nasıl olup da havada asılı durabildiğini bilmediklerini itiraf etmekle birlikte– gerek dünyanın, gerek gezegenlerin belli birtakım yasalara

göre devindiklerini ileri sürenler arasındaki fark da aynıdır. Tarihsel olayların da, tüm nedenlerin nedeni olan *saltık neden* (*cause absolute*: mutlak sebep) dışında, başkaca bir nedeni yoktur, olamaz da. Ancak, olaylara yön veren yasalar vardır. Bizler bu yasaların bazılarının varlığından bile habersizizdir, var olduklarını bildiğimiz bazılarını ise anlamaktan acizizdir. Gezegenlerin devinimiyle ilgili yasanın bulunabilmesi nasıl insanların dünyanın durduğu düşüncesini terk etmeleriyle mümkün olabildiyse, bu tarihsel yasaların bulunabilmesi de ancak, tarihsel olayları tek insan iradesine bağlayan düşüncenin terk edilmesiyle mümkün olabilecektir.

Tarihçilere göre 1812 savaşında Borodino Muharebesi ile Moskova'nın yanışından sonra gelen en önemli olay, Rus ordusunun Ryazan yolundan ayrılıp Kaluga yolu üzerinden, Krasnaya Palıra Irmağını aşarak Tarutino mevkiine ulaşması ve daimi ordugâhı burada kurmasıdır; başka bir anlatımla, *sapa harekât* adı verilen o yanlamasına yürüyüştür.* Başarıyla sonuçlanan bu dâlıice harekâtın şerefinin kime ait olduğu konusunda her biri bu şerefi başka bir generale vermek isteyen tarihçiler arasında anlaşmazlık vardır. Yabancı tarihçiler –hatta Fransız tarihçileri bile– bu *sapa harekât*'tan söz ederlerken, Rus generallerinin dehasını kabul etmektedirler. Ama Rusya'yı kurtaran ve Napolyon'un mahvına yol açan bu yanlamasına harekâtı, askerî tarih yazarlarıyla onları izleyen öbür tarihçilerin neden ille de tek bir kişinin "derin düşünüş"üne bağlamak istediklerini anlayabilmek güçtür. Bunu

* Moskova Irmağının küçük kollarından biri olan Krasnaya Pahra Irmağının aşılmasıyla gerçekleştirilen bu sapa harekât ya da başka deyişle, yanlamasına harekât şöyle gelişmiştir: Moskova'yı terk ettikten sonra Ryazan şosesini tutan Kutuzov, (eski usul takvime göre) 4 Eylül tarihinde Krasnaya Pahra Irmağına ulaşıncaya dek bu şoseyi bırakmadı. Daha sonra sağa doğru döndü ve Pahra Irmağı kıyısından ilerleyerek (5-6 Eylül'de) Podolsk'da, Tula şosesine kavuştu. Bu noktadan Pahra Irmağını aştı, yine batıya doğru ilerlemeye devam ederek (7 Eylül'de), Kaluga yolu üzerinde bulunan Krasnaya Pahra köyüne vardı. Başkomutanın çevresindeki yüksek komutaheyeti ilkin bu kesimde muharebe vermeye niyetlenmişler ama Kutuzov bu öneriyi dinlemeyip Kaluga yolu boyunca daha içerilere çekilmeyi yeğlemiş ve Tarutino denilen yere gelince, Nara Irmağı boyunda güçlü savunma mevzileri ile çevrili daimi ordugâhını burada kurmuştu. Murat'nın kuvvetleri ile ilk çarpışmanın 6 Ekim tarihinde gerçekleştiği yer de işte burasıydı. –*İngilizce çev.*

anlayabilmek güçtür, çünkü her şeyden önce, bu harekâtın dâhice oluşunun, derin bir düşünüş ürünü oluşunun nereden ileri geldiğini görmek gerekir. Taarruza uğramadığı sürece bir ordu için en iyi yerleşim bölgelerinin, ikmal kaynaklarının en bol bulunduğu yerler olduğu bir gerçektir; bu gerçeği görmek için öyle üstün bir zekâ da gerekmez. 1812 savaşında Moskova'dan geriye çekilen Rus ordusunun en iyi koşullara kavuşabileceği yerleşim bölgelerinin Kaluga yolu üzerinde bulunduğunu ise bir parçacık aklı bulunan herkes, hatta orta zekâlı on üç yaşında bir oğlan bile görebilir. Dolayısıyla, her şeyden önce, tarihçilerin bu manevrada ne gibi bir "derin düşünce" bulduklarını, daha doğrusu burada bir "hikmet" bulunduğu sonucuna nasıl vardıklarını anlayabilmek mümkün değildir. İkinci olarak, Rusya'nın kurtuluşu ile Napolyon'un çöküşünü tarihçilerin niçin bu olaya bağlamaya çalıştıklarını anlayabilmek daha da olanaksızdır. Çünkü bu yanlamasına yürüyüş harekâtı öncesinde, sırasında ya da sonrasında başka birtakım koşullar yer almış olsaydı pekâlâ tam tersi gerçekleşebilir, yani Ruslar mahvolur, Fransızlar kurtulabilirdi. Rus ordusunun durumu gerçi o yürüyüşün başından itibaren düzelmeye başlamış ve bu düzelme artarak sürmüştür, ama bu gerçek, o düzelişin o yürüyüş sonucu olduğu anlamına gelmez.

Eğer o sırada araya giren başka durumlar olmasaydı o harekâtın Rus ordusuna hiçbir yararı olmazdı, hatta tam tersine, bu manevra Rus ordusunun felaketine bile neden olabilirdi. Moskova yanmasaydı ne olurdu acaba? Murat eğer Rusları gözden kaybetmeseydi*

* Mareşal Murat'nın süvari kolordusunun Rus kuvvetlerini -gözden kaybetmesi- şöyle olmuştu: Moskova'yı düşmana bırakarak çekilme harekâtını sürdüren Rus ordusunu kovalama görevi Murat'ya verilmiş ve Murat takibe başladıktan bir süre sonra, yanlış istihbarat sonucu düşmanla teması kaybetmişti.
Kutuzov, Krasnaya Pahra Irmağına ulaştıktan sonra ordusunu sağa çark ettirirken, geride iki Kazak süvari alayı bırakıp, bunlara, Ryazan yolunda ilerlemeye devam etmeleri talimatını vermişti. Rus ordusu ana kitlesini takip ettiğini sanarak bu iki Kazak alayının peşine takılan Murat da, onları ta Bronnitz kasabasına kadar boş yere kovalamıştı. Yaptığı yanlışı fark edince hemen Kutuzov'un nerede olduğunu öğrenme gayreti içine düşmüş ama bu işte oldukça geç kalmıştı. Rus ordusunun nereye kaybolduğunu Fransızlar ancak 4 Eylül'de öğrenebilmişler ve bunu öğrenen de (ta Moskova'dan) yine Napolyon olmuştu. -*İngilizce çev.*

ne olurdu? Ya, Napolyon olduğu yerde çakılıp kalmasaydı? Ya, Rus ordusu Bennigsen'le Barclay'ın öğüdüne uyarak Krasnaya Pahra boyunda muharebeye tutuşmaya kalkışsaydı? Ya, Rus ordusu tam Krasnaya Pahra Irmağını geçerken Fransız ordusunun saldırısına uğrasaydı? Ya daha sonra Napolyon'un kuvvetleri Tarutino mevkiine ulaştıklarında, Rusların üzerine Smolensk'teki enerjilerinin onda biri kadarcık bir enerjiyle bile saldırsalardı ne olurdu? Ya Fransızlar Petersburg üzerine yürüselerdi ne olurdu?.. İşte bu olasılıkların bir tanesi bile gerçekleşseydi, Ruslara kurtuluş getiren o yanlamasına harekât, pekâlâ felaket de getirebilirdi.

Anlaşılması mümkün olmayan üçüncü nokta ise, tarihçilerin birtakım gerçeklere bile bile niçin gözlerini kapadıklarıdır. Çünkü bu çapraz harekâtı bir tek adama mal etmek mümkün değildir; çünkü bu harekât, bir kişinin önceden düşündüğü bir harekât da değildir, Fili'ye çekilişte olduğu gibi bütün olarak tasarlanmış bir geri çekilme harekâtı da değildir; birbirinden farklı bir dizi koşulun bir araya gelmesi sonucu birbirini izleyen küçük küçük olaylarla adım adım gelişen ve ancak olup bittikten, tarihe mal olduktan sonra bütünüyle kavranabilmiş olan bir harekâttır.

Fili'de toplanan savaş meclisinde Rus genelkurmayını oluşturan bütün generallerin kafalarında, geri çekilişi en bilinen, en düz, en dolaysız yoldan yani, Nijni Novgorod yolu üzerinden yapmak düşüncesi vardı. Bunun böyle olduğu, savaş meclisinde verilen oyların çoğunluğuyla kanıtlandığı gibi, Başkomutanın savaş meclisi toplantısından sonra –o sırada levazım dairesi başkanı olan– Lanski ile yaptığı o ünlü konuşmasıyla da kanıtlanmaktadır. Lanski, Başkomutana verdiği raporda erzak ve diğer ikmal maddeleri kaynaklarının Oka Irmağı boyunda, Tula ve Kaluga illerinde toplandığını, bundan ötürü de eğer ordu Nijni Novgorod yolu üzerinden çekilirse, ikmal kaynaklarıyla arasına gepgeniş Oka Irmağını almış olacağını, kış başlarında ise ırmak üzerinden ulaşımın mümkün olamayacağını* anlatmıştı. Nijni üzerinden yapılacak bir geri

---

* Kış başında ırmağın üzerindeki buz tabakası ince olduğundan ulaşıma elverişli değildir. *–İngilizce çev.*

çekiliş önceden herkese çok doğal göründüğü halde, Lanski'nin raporuyla birlikte, bu planda bir değişiklik yapma gereğinin ilk ipuçları da ortaya çıkmış oldu. Nitekim ordu, ikmal kaynaklarından uzaklaşmamış olmak için daha güneye düşen Ryazan yolunu tuttu. Bunun ardından, Fransız ordusunun Rusları gözden kaybederek takip harekâtından vazgeçmelerinin verdiği rahatlıkla ve gerek Tula ile Kaluga'daki mühimmat depolarını savunma kaygısı, gerekse genel olarak ikmal kaynaklarına yakın bulunmanın sağlayacağı avantajı kaybetmeme kaygısıyla, ordu ister istemez daha da güneye, ta Tula yoluna kadar kaydı. Pahra'yı geçip, ırmağın öbür yakasındaki Tula yoluna cebri yürüyüşle ulaştıktan sonra, Rus komutanları Podolsk'ta kalmayı düşünüyorlardı; Tarutino'da mevzilenmeyi akıllarından bile geçirmiyorlardı. Ne var ki, daha önce bir aralık Rus ordusunu gözden kaybetmiş olan Fransızların yeniden sahneye çıkışları ve Rus ordusunun muharebeye tutuşmasını öngören planların ortaya atılması gibi yeni yeni durumların hasıl olması dolayısıyla ve en önemlisi de Kaluga'da ikmal malzemeleriyle erzakın bol bulunuşu yüzünden Rus ordusu ister istemez daha da güneye kayarak Tula yolundan Kaluga yoluna geçti, tahıl deposu sayılan topraklar üzerindeki Tarutino'ya ulaştı. Moskova'nın terk edilmesi kararının ne zaman ve kimin tarafından alındığını söyleyebilmek nasıl mümkün değilse, Tarutino'ya intikal etme kararının ne zaman ve kimin tarafından alındığını söyleyebilmek de aynı biçimde mümkün değildir. Başka başka birçok etmenin bir araya gelişi sonucu olarak ordu oraya intikal ettikten sonra ise – ama ancak ondan sonra– birtakım kişiler ortaya atılıp, bu harekâtı kendilerinin öteden beri gerekli gördüklerini, bunun yapılmasını hep istediklerini ileri sürmeye başlamışlardır.

II

Bu ünlü *sapa harekâtının* esası şundan ibarettir: Rus ordusu kendisini kovalayan istilacıların önünden hep düz bir hat üzerinde geri çekilirken, Fransızların ileri harekâtının durması üzerine, Rus

ordusu da düz hattan ayrılmış, kendisini kovalayan olmadığı için de rahat rahat ikmal olanaklarının bol bulunduğu güneye doğru kaymıştır; bu da son derece doğal bir davranıştır.

Kendi kendimizi aldatarak Rus ordusunun başında deha sahibi generallerin bulunduğu kuruntusuna kapılacak yerde, bir an için Rus ordusunun tamamıyla başıboş kaldığını varsaysak, bu başıboş ordu için bile yapılacak en doğru işin, ülkenin tahıl ambarı sayılan en zengin topraklarından geçen bir yarım daire çizerek Moskova'ya geri dönmek olacağını görürdük.

Nijni-Ryazan yolundan ayrılıp Tula, Kaluga yoluna geçmek o kadar normal bir davranıştı ki, Rus asker kaçaklarının oluşturduğu çapulcu çeteleri bile bu yöne doğru gitmekte ve Kutuzov'un da ordusunu o tarafa kaydırması için Petersburg'dan Başkomutan üzerine sürekli baskı yapılmaktaydı. İmparator, Kutuzov'un eline Tarutino'da ulaşan mektubunda Başkomutanı, ordusunu Ryazan yolundan götürdüğü için neredeyse azarlıyor ve Kutuzov'a –onun şu sırada zaten varmış bulunduğu yer olan– Kaluga yakınlarındaki mevkii işaret ediyordu.

Rus ordusu sefer boyunca yediği darbelerin etkisiyle, tıpkı yediği tekme doğrultusunda yuvarlanan bir lastik top gibi, düşmanın vuruşları doğrultusunda gitmiş, düşmanın vuruş gücü tükenince –yani tekmeler tazelenmeyince– de kendi doğal yönelişini almıştı.

Kutuzov'un meziyeti, söylenildiği gibi dâhice bir stratejik manevra yapmış olmasında değil, olayların gelişmesiyle ortaya çıkan çok önemli bir durumu yalnız kendisinin görebilmiş oluşundadır. O sıralarda, Fransız ordusunun hareketsiz kalışının taşıdığı anlamı bir tek o anlayabilmiş, Borodino Muharebesi'nin kendileri için bir zafer olduğu tezini inatla yalnız o sürdürmüş ve –bir başkomutan olarak kendisinden saldırma azmi beklenirken– Rus ordusunu gereksiz çatışmalarla enerjisini tüketmekten alıkoymak için var gücüyle direnen yine bir başına o olmuştu.

Avcı, canavarı vurup kaçmıştı ve canavar şimdi avcının onu vurduğu yerde yaralı yatmaktaydı; ama canavarın hâlâ yaşayıp yaşamadığını, gücünün gerçekten mi tükendiğini yoksa gücünü tü-

kenmiş gibi gösterip aslında pusuya mı yattığını avcı bilmiyordu. Tam o sırada ansızın canavarın iniltisi duyuldu.

Yaralı canavarın (yani Fransız ordusunun) durumunun ne kadar perişan olduğunu gösteren bu inilti de Rus tarafını barış görüşmelerine oturmaya ikna etmek için Napolyon Hazretlerinin General Lauriston'u Kutuzov'un ayağına kadar yollamasıydı.

Kendi düşündüğünün her zaman en doğrusu olduğuna inanan Napolyon yine bu özgüveniyle, aklına ilk gelenleri, bir anlamı bulunup bulunmadığına bakmaksızın yazdı.

Monsieur le prince Koutouzov (diye yazıyordu),

Bazı ilgi çekici hususları görüşmek üzere size yaverlerimden birini yolluyorum. Alteslerinden ricam, yaverimin söylediklerine (özellikle de sizin için çok eskiden beri beslemekte olduğu derin saygıyı ifade eden sözlerine) inanmanızdır. Bu mektubumun bundan başka bir amaç taşımadığını belirtirken yüce Tanrı'dan zatıalinizi her daim esirgemesini niyaz ederim.

Moskova, 3 Ekim, 1812
(İmza)
Napolyon

Kutuzov da cevap olarak, "Ulusumun şu anda içinde bulunduğu ruh durumu öyle ki, şayet barış yollarını arayan kişi olarak beni görürlerse, ölümümden sonra lanetle anarlar," diye yazdı ama askerleri taarruza kalkışmasınlar diye de elinden geleni esirgemedi.

Fransız ordusunun Moskova'yı yağmalayarak, Rus ordusunun da Tarutino'da yan gelerek geçirdikleri ay içinde iki ordunun güçlerinin birbirine oranında (hem maddi, hem manevi bakımdan) bir değişme olmuş ve bu değişme sonunda üstünlük Fransızlardan Ruslara geçmişti. Gerçi Fransız ordusunun mevcudu hakkında da, durumu hakkında da Rusların hiçbir fikri yoktu ama sözü edilen değişiklik meydana gelir gelmez, Fransızlar üzerine taarruza geçmenin artık vacip olduğunu gösteren çeşitli belirtiler ortaya çıkmıştı. Bu belirtiler şöyle sıralanabilir: General Lauriston'un görevle Kutuzov'un karargâhına gönderilmesi; Tarutino'da Rus ordusu-

nun bolluk içinde yüzmesi; Fransız ordusunun kıpırdayamayacak durumda ve karışıklık içinde olduğu yolunda dört bir yandan, çeşitli kaynaklardan ulaşan haberler; Rus alaylarının mevcutlarını acemi erlerle tamamlamaları; havaların iyi gitmesi; Rus askerlerinin uzun süre iyice dinlenmiş olmaları ve bu yüzden -uzun süre dinlenen ordularda çoğunlukla görüldüğü üzere- askere alınışlarının sebebini meydana getiren işi yapmak için sabırsızlanmaları; çoktandır gözden ırak olan Fransız ordusunun ne yaptığını öğrenmek için duyulan merak; Tarutino yakınlarına sokulan Fransız ileri karakollarına Rus devriyelerinin cesaretle gece baskınları düzenlemeleri; Fransızlara sık sık saldırılar düzenleyen köylü gruplarıyla çetelerin kolay başarılar sağlamaları karşısında askerlerin bunlara gıpta etmeye başlamaları; Fransızlar Moskova'da durduğu sürece her Rus'un yüreğini kavuran intikam ateşinin ve -hepsinden önemlisi- her iki ordu arasındaki güç oranının tersine döndüğünü, üstünlüğün artık kendilerine geçtiğini her Rus askerinin az çok sezinliyor oluşu. İki ordunun güç dengesinde çok önemli bir değişiklik meydana geldiği için, düşman üzerine bir taarruz başlatmak artık vacip olmuştu. Yelkovan, saatin kadranı üzerinde tam bir dönüş yaptığı zaman nasıl hemen saat başı çalmaya başlarsa, güç dengesindeki bu değişiklik de ordunun üst kademelerine bir faaliyet artışı, bir hareketlilik biçiminde yansıyarak ses getirmeye başladı.

III

Rus ordusunu bir yandan genelkurmayıyla birlikte Kutuzov yönetirken, öbür yandan İmparator da ta Petersburg'dan başkomutanlık etmeye yelteniyordu. Daha Moskova'nın terk edildiği haberi Petersburg'a ulaşmadan önce, savaşın nasıl yürütüleceğine ilişkin ayrıntılı bir plan hazırlanarak buna göre davransın diye Kutuzov'a yollanmıştı. Bu plan Moskova'nın düşman eline düşmediği esasına göre hazırlanmış olmasına rağmen, genelkurmayca benimsenerek uygulama planı olarak kabul edilmişti. Kutuzov, uzaktan planlan-

mış harekâtları uygulamanın çok zor bir iş olduğunu söylemekle yetinmişti sadece. Bunun üzerine, karşılaşılabilecek güçlüklerin üstesinden gelsinler diye genelkurmay karargâhına bir yandan kurmay takviyesi yapılırken, bir yandan da Kutuzov'u gözleyip davranışlarını Petersburg'a rapor etme göreviyle karargâha yeni yeni adamlar yerleştirildi.

Bütün bunlar bir yana, Rus genelkurmay kadrosunu baştan aşağı değiştirmişlerdi. Savaşta ölen Bagratyon ile küserek istifa edip giden Barclay'dan boşalan yerlere yeni atamalar yapılması gerekiyordu. Bu konuda da –sonuç olarak, sanki içlerinden birinin gönlünün hoş edilmesinden başka bir önemi varmış gibi– A'nın yerine B'yi mi koymalı, yoksa B'yi mi alıp D'nin yerine getirmeli ya da en iyisi D'nin yerine A'yı mı atamalı diye, çok ciddi tartışmalar yapılmaktaydı.

Gerek, Kutuzov ile Genelkurmay Başkanı Bennigsen arasındaki çekemezlik yüzünden, gerek, genelkurmayda İmparatorun mutemet adamlarının bulunuyor oluşu dolayısıyla zaten düşman gruplara bölünmüş olan karargâhta –bu atamalarla ilgili çekişmeler de eklenince– şimdiye dek görülmemiş derecede büyük entrikalar dönmeye başlamıştı. A'nın tekerine B çomak sokarken, D de C'nin ayağının altına karpuz kabuğu koyuyor, her türlü alavere, dalavere gırla gidiyordu. Her biri de savaşı kendisinin yönettiğini sanan bu adamların birbirlerinin kuyusunu kazarken güttükleri tek amaç da, savaşın yönetimini başkasına bırakmamaktı. Oysa savaşın gidişatı o adamlardan tamamıyla bağımsız olarak, kendi doğal yatağı içinde –yani, bu adamların herhangi birinin planı sonucu olarak değil, insan yığınlarının verdikleri tepkilerin bir sonucu olarak– gelişmekteydi. Birbiriyle çelişen, birbirini çürüten bütün o planlara, olayların nasıl gerçekleşeceğini önceden belirleyen birer belge gözüyle bakıldığı biricik yer ise, imparatorluk sarayı idi.

Kutuzov'un eline Tarutino Muharebesi'nden sonra geçen 2 Ekim tarihli mektubunda İmparator şöyle yazıyordu:

Prens Mihail İlariyonoviç,

Moskova 2 Eylül tarihinden beri düşman elinde bulunuyor. Sizden aldığım son raporlar ise 20 Eylül tarihini taşıyor. Bu uzun süre içinde düşmana saldırmak ya da ata yadigârı başkentimizi kurtarmak için hiçbir girişimde bulunmadıktan başka, son sporlarınızdan anlaşıldığına göre, bir miktar daha da geri çekilmişsiniz. Serpuhov, bir düşman birliğinin eline geçmiş bile. Ünlü silah fabrikasıyla ordumuz için önemi son derece büyük olan Tula ise tehlike altında. General Wintzengerode'dan aldığım raporlardan anlaşıldığına göre on bin kişilik bir düşman kolordusu da Petersburg yolu üzerinde yürüyüşe geçmiş bulunuyormuş. Binlerce kişilik ikinci bir kolordu Dmitrov üzerine yürürken, bir üçüncüsü de Vladimir yolu üzerinde hareket halindeymiş. Düşman, Ruza ile Mojesk arasında da oldukça güçlü bir kolorduyla yığınak yapmış. Napolyon'un 25'ine kadar Moskova'da olduğu biliniyor. Bu durumda -düşman bütün gücünü böyle büyük birlikler halinde dağıtıp parçalamışken ve hazır Napolyon asıl vurucu gücü oluşturan hassa kolordusu ile Moskova'dan kımıldamamışken- sizin karşınızda bulunan düşman kuvvetlerinin taarruz edilemeyecek kadar güçlü olabilmeleri mümkün müdür? Sizi kovalamakta olan düşman kuvvetlerinin olsa olsa küçük birliklerden veya en çok bir kolordudan ibaret olduğu düşünülebilir ki, kolordu bile olsa, yine de komutanız altındaki orduya oranla hiç sayılır. Bu koşullardan ve sahip olduğunuz avantajlardan yararlanarak, sizden kat kat zayıf olan düşmana saldırmanız, onu imha etmeniz veya hiç değilse geri çekilmek zorunda bırakmanız ve böylelikle, şu anda düşman elinde bulunan büyük yurt parçasını elimizde tutarak Tula'ya ve daha içerlerdeki illerimize yönelebilecek tehlikeleri uzaklaştırmanız beklenirdi.*

Eğer düşman -içinde büyük bir askerî kuvvet alıkoymadığımız- Petersburg üzerine büyük sayıda askerle doğrudan bir taarruza kalkışacak ve başkenti tehdit edecek olursa bundan siz sorumlu tutula-

* Serpuhov (veya Serpoçov): Moskova eyalet sınırları içinde kalan, Moskova'nın 90 km. güneyinde, ufak -1885 yılı nüfusu: 23.018- bir kent. *-çev.*

caksınız; zira size emanet edilmiş bulunan koskoca ordu ve elinizin altında bulunan bunca olanakla, böyle yeni bir felaketi başlamadan önleyebilecek durumdasınız; yeter ki, azimli ve enerjik davranabilesiniz. Unutmayınız ki, Moskova'nın kaybedilmesinin hesabını da, onuru kırılmış yurdunuza henüz verebilmiş değilsiniz. Sizi ödüllendirmeye her zaman istekli olduğumu kendi deneyimlerinizle de bilirsiniz. Benim bu istekliliğim hiç eksilmiş değildir, bununla birlikte, gerek kişisel zekânızın ve askerî yeteneklerinizin, gerek emrinizdeki yiğit ordunun olanakları içinde bulunan her türlü gayreti, azmi ve başarıyı sizden beklemek de benim ve ülkemin hakkıdır.

Fransız ordusu ile Rus ordusu arasındaki güç dengesinin değiştiğine ilişkin görüşlerin Petersburg'a da yansıdığının kanıtı olan bu mektup henüz yoldayken, ordusunu daha fazla dizginleyemeyen Kutuzov ister istemez taarruz kararı almış ve muharebe verilmişti bile.

2 Ekim günü devriye görevine çıkan Şapovalov adındaki Kazak süvarisi bir tavşan vurup, bir başkasını da yaralar. Yaralı tavşanın peşinden ormanın içerilerine kadar dalan Kazak süvarisi ormanın içinde ordugâh kurmuş birtakım Fransız askerleriyle neredeyse burun buruna gelir; bu askerler, Murat'nın komutasındaki Fransız kolordusunun tamamıyla korumasız bırakılmış sol kanadındaki birliklerin erleridir. Kazak süvarisi Fransızların eline düşmesine ramak kaldığını arkadaşlarına anlatırken gülmekten neredeyse katılacak durumdadır. Kazağın hikâyesini duyan sancaktar gidip durumu komutanına bildirir.

Komutan bunun üzerine Kazak erini yanına çağırtıp sorguya çeker. Durumu öğrenen Kazak subaylarının tümü de bu fırsattan yararlanmak ve Fransızlar üzerine bir akın yaparak bir miktar Fransız atı ele geçirmek hevesindedirler ama genelkurmayla ilişkileri iyi olan yüksek rütbelilerden biri kalkar, genelkurmay başkanlığına haber uçurur. Son zamanlarda da genelkurmaydaki karşıt gruplar arasında ilişkiler neredeyse kopacak kadar gerginleşmiş bulunmaktadır. Bundan birkaç gün kadar önce Yermolov daha fazla dayanamayarak Bennigsen'e çıkmış, Başkomutan üzerindeki

nüfuzunu kullanarak onu taarruz kararı almaya ikna etmesini rica etmiş, Bennigsen de ona şu cevabı vermiştir:

"Eğer sizi tanımasaydım, benden istediğiniz şeyin aslında gerçekleşmesini istemediğinizi sanırdım. Çünkü ben Yüce Başbuğ Hazretlerine, 'Aman şu işi şöyle yapsak iyi olur' diye bir öneri götürecek oldum mu, kendilerinin tam tersini yapacağından emin olabilirsiniz."

Kazak devriye erinin getirdiği haber, çıkarılan atlı keşif birlikleri tarafından da doğrulanınca, demirin tavında olduğu, artık dövülmesi vaktinin geldiği de böylelikle hiçbir kuşkuya yer bırakmayacak kesinlikle ortaya çıkmış oldu. Zembereği kurulu tutan tırnak yana kaymış ve yay boşanmaya, çarklar dönmeye, saatin çanı çalmaya başlamıştı. Kutuzov bütün o sözüm ona gücüne kudretine rağmen bütün o zekâsına, bunca deneyimine ve insanları o kadar iyi tanıyor olmasına rağmen; –bütün generallerin aynı istekte birleşmelerini, İmparator Hazretlerinin de aynı düşüncede olduğuna herkesin inanmış bulunuyor oluşunu, Kazak süvari devriyesinin getirdiği haberi ve bu haberin doğrulanışını, (İmparatora kişisel raporlar gönderen) Bennigsen'in Çar Hazretlerine bu konuda bir rapor sunmaya hazırlandığını göz önüne alınca– artık o bile bu kadar baskıya dayanamayarak, hep kaçınmaya çalıştığı ve öteden beri yararsız, hatta zararlı saydığı şeye, yani taarruz harekâtına razı oldu. Kutuzov buna razı olmakla, aslında, olup bitmiş bir şeyi onaylamaktan başka bir şey yapmış da olmuyordu.

IV

Bennigsen'in raporu ile Fransız sol kanadının tamamıyla korumasız bırakıldığını bildiren Kazak süvari devriyesinin getirdiği haber, taarruz emrini vermenin artık kaçınılmaz hale geldiğini gösteren son işaretler oldu ve 5 Ekim tarihi, taarruz günü olarak kararlaştırıldı. Birliklerin arazide nasıl tertipleneceğini gösteren harekât planını Kutuzov 4 Ekim sabahı imzaladı. Bununla ilgili olarak yayımlanan başkomutanlık emrini Yermolov'a oku-

yan General Toll, geri kalan hazırlıklarla da bizzat ilgilenmesini Yermolov'dan rica etti.

Yermolov, "Peki, peki anladık. Ama şimdi hiç vaktim yok," diyerek Toll'un karargâhından ayrıldı.

Toll'un kaleminden çıkan tertiplenme ve harekât planına diyecek yoktu. Gerçi bu sefer Almanca kaleme alınmamıştı ama tıpkı Austerlitz'de olduğu gibi her şey yine en ince ayrıntısına kadar planda gösterilmişti:

"Birinci Kolordu falanca falanca yere... İkinci Kolordu filanca filanca yere... vb." diye yazıyor ve kâğıt üzerinde bu kolorduların hepsi de yerlerini tam belirlenen zamanda alıp, yine kâğıt üzerinde düşmanın hakkından geliyorlardı. İş yalnız planla kalsaydı hiç sorun olmayacak, her planda olduğu gibi her iş tıkırında gidecekti; gelin görün ki, plandan uygulamaya geçilince -yine her uygulamada olduğu gibi- kolorduların hiçbiri zamanında yerini alamadı.

Yeteri sayıda çoğaltılan plan, geri kalan hazırlıkları tamamlasın diye Yermolov'a gönderildi. Bunları General Yermolov'a yollamak için de Hassa Süvari Alayından, Kutuzov'un emir subaylığını yapmakta olan bir genci seçmişlerdi; kendisine böylesine önemli bir görev verildiği için sevincinden havalara uçan genç subay doğru Yermolov'un karargâhına vardı.

Yermolov'un emir eri ona, "Komutanım yok, gitti," dedi.

Yermolov'un genellikle kimin yanında bulunduğunu bilen Hassa Süvari Subayı, doğruca o generalin konutuna gitti.

"Hayır, burada değil; bizim komutan da evde yok!"

Atına atlayan genç Hassa Subayı başka yerleri de dolaştı.

"Yok, yok, yok!"

'İnşallah bu gecikmeden dolayı beni sorumlu tutmazlar!' diye içinden geçiren genç subay koskoca ordugâhta atıyla dolaşmadık yer bırakmadı. Kimi, Yermolov'u başka generallerle birlikte az önce geçerken gördüğünü söylüyordu, kimi de konutuna döndüğünü. Genç subay yemek molası bile vermeden akşam saat altıya kadar dolaştı durdu. Sanki yer yarılmış, yerin dibine girmişti Yermolov; ne bir yerde bulunabiliyor, ne de nerede bulunduğunu

bilen biri çıkıyordu. Arkadaşlarından birinin evinde ağzına iki lokma bir şeyler attıktan sonra tekrar atına atlayan Hassa Subayı, General Miloradoviç'i bulmak için uç birliklerinin yolunu tuttu. Gerçi Miloradoviç'i de bulamadı ama burada ona hiç değilse Miloradoviç'i nerede bulabileceğini söylediler: General Kikin'in evinde balo veriliyormuş da, General Miloradoviç de oraya gitmiş de belki General Yermolov'u da orada bulabilirmiş...

"Peki, neredeymiş bu balo verilen ev?"

Kazak subayı çok uzaklardaki bir köy evini işaret ederek, "Nah, orada, Yeçkino'da," dedi.

"Ne diyorsun sen bizim hatların ötesinde mi yani?"

"Canım, karakol göreviyle iki alay çıkardılar ileriye. Evde bir eğleniyorlar, bir eğleniyorlar ki, deme gitsin! İki tane orkestra, iki takım da şarkıcı var -gerisini sen hesap et artık!"

Genç subay, Rus uç birliklerinin tuttuğu ileri hattın öbür yanına geçerek, gösterilen eve gitmek üzere Yeçkino köyünün yolunu tuttu. Atını eve doğru sürerken, daha epeyce uzaktan kulağına evden yayılan neşeli şarkı sesleri gelmeye başladı; askerlerin çok sevdiği oynak bir dans havasıydı bu.

Keskin ıslık sesleriyle bir torban'ın* eşliğinde söylenen ve zaman zaman atılan naralarla kesilen şarkının sözlerini bile duyabiliyordu: "*Talim meydanında... Talim meydanında...*" Gerçi bu ezgi genç subayın da neşesini yerine getirmişti ama aldığı çok önemli emri vaktinde yerine getiremediği için yine de korkuyordu. Saat sekizi geçmiş, neredeyse dokuza geliyordu. Atından indi, Ruslarla Fransızların ortasında, ara yerde sağlam kalabilmiş, konak yavrusu sayılacak kadar büyük çiftlik evinin cümle kapısı önündeki sundurmanın basamaklarını tırmandı. Bir açık büfe haline getirilen antre ile bekleme odasında garsonlar vızır vızır gidip gelerek içki ve çerez yetiştirmeye çalışıyorlardı. Şarkıcılar ayrı ayrı gruplar halinde pencerelerin önünde yer almışlardı. İçeriye buyur edilen genç subay, orduya komuta eden koca koca generallerin tümünü birden bir arada görüverdi; Yermolov da o heybetli endamıyla ara-

* Rus telli sazlarından, Balalaykaya benzer bir sazdır. *-çev.*

larında hemen göze çarpıyordu. Hepsi de üniforma ceketlerinin düğmelerini çözmüş, hepsinin de kızarmış yüzlerinden neşe akan generaller, ayakta bir yarım daire oluşturmuşlardı. Odanın ortasında ise kısa boylu, yakışıklı genç bir general, suratı pancar gibi kızarmış bir halde, büyük ustalıkla, son derece çevik adımlarla *trepak** gösterisi sunmaktaydı.

"Hoppa, hoppa, hoppa! Yaşşa, Nikolay İvanoviç! Hoppa, hoppa, hoppa!.."

Genç subay, önemli emri tam da böyle bir sırada getirdiği için kendini iki kat suçlu hissettiğinden, beklemeyi yeğleyecekti ama generallerden birinin gözü ilişince Hassa Subayını yanına çağırıp ne istediğini sordu, geliş nedenini öğrenince de Yermolov'a bildirdi. Yermolov kaşlarını çatıp ileri çıktı, genç subayın söylediklerini asık bir suratla dinledi ve kendisine getirilen kâğıtları bir kelime bile etmeden aldı.

Genç Hassa Subayının genelkurmayda görevli bir arkadaşı aynı akşam ona, General Yermolov'u kastederek şöyle diyordu: "Ne yani, konutunda oturmayışını rastlantı mı sanıyorsun sen? Boş laf bunlar, boş... Baştan aşağı bir tertip bu sırf Konovnitsin'in başına belayı sarmak için düşünüp taşınılıp girişilmiş bir tuzak... Bak, yarın seyret sen, ne çıngar çıkacak!.."

V

Yılların yükünü artık taşıyamaz hale gelmiş, kocamış Kutuzov'u ertesi sabah –önceden verdiği emir üzerine– erken uyandırdılar. Başkomutan kalktı, giyindi, duasını etti ve hiç doğru bulmadığı bir muharebeyi yönetecek oluşunun verdiği hoşnutsuzlukla istemeye istemeye arabasına binip, Letaşovka'ya gitmek üzere yola koyuldu; burası, Tarutino'ya 6 kilometre uzaktaki, taarruza katılacak olan kolorduların toplanma yeri olarak seçilen bir köydü. Kaleskasında giderken uyukluyor, arada bir uyanıp, top sesi (sava-

* Ayaklar, çömelmiş durumdayken çabuk çabuk öne atılarak ve bacaklar yana açılırken havaya sıçrayarak yapılan çok hızlı tempolu bir Rus halk dansı. *–çev.*

şı başlatma işareti olarak yapılacak top atışıydı beklediği) var mı diye sağ yana doğru kulak kabartıyordu. Ama top sesi bir yana, çıt yoktu ortalıkta.

Nemli bir güz gününü müjdeleyen donuk bir şafak yeni yeni sökmekteydi. Tarutino'ya yaklaşırlarken, yolunun üzerine çıkan birtakım süvari erleri Kutuzov'un dikkatini çekti; erler atlarını yedeğe almışlar, yolun bir yanından öbür yanına geçirerek suvarmaya götürüyorlardı. Bunları bir an için merakla seyrettikten sonra arabasını durduran Kutuzov, hangi alaydan olduklarını sordu. Erlerin tümü de şu anda çoktan en ileri hatta yerini almış ve pusuda bekliyor olması gereken kolorduya bağlı bir alaydandılar. 'Bu işte bir terslik var,' diye düşündü kocamış Başkomutan. Biraz daha gidince, bu kez, tüfek çatmış bir piyade alayının istirahat halindeki eratını gördü; don paça dolaşan eratın bir bölümü karavana kazanını kaynatıyor, kimi de odun taşıyordu. Başkomutan bunların başındaki subayı yanına çağırttı. Gelen subay, taarruz konusunda hiçbir emir almadıklarını söyledi.

Kutuzov, "Emir almadınız da ne..." diye başlayacak olduysa da kendini tuttu ve hemen yanına gelmesi için karargâh subaylarından birine haber yollattı. Kaleskasından indi, başını önüne eğdi ve çağırttığı kurmay subayını beklerken burnundan soluyarak bir aşağı bir yukarı dolaşmaya başladı. Beklediği karargâh subayının adı Eyken idi; bu işte onun hiçbir suçu olmadığı halde, Yüce Başbuğun azarlamaya gönül indirebileceği kadar yüksek rütbeli subay olarak el altında o bulunduğundan, zavallı subay gelir gelmez Kutuzov öfkesinden pancar kesilerek bütün hırsını ondan çıkarmaya başladı. Böyle çok öfkelendiğinde bazen hırsını alamayıp yerlere yuvarlandığı olurdu ihtiyarın; yine aynı şekilde gazaba gelen Başkomutan ellerini, kollarını sallayarak kurmay subayın üstüne üstüne yürüyor, burnuna yumruğunu dayıyor, yakası açılmadık küfürler yağdırıyordu adama. Bu kurmay subay gibi yine hiçbir kabahati bulunmayan Yüzbaşı Brozin adındaki başka bir subay, ne oluyor diye meraklanıp oraya gelme gafletinde bulunduğu için, o da payını aldı.

Yeni gelen subayı görür görmez, tazelenen öfkeyle gözü dönmüş bir halde ve öfkeden kısılan sesiyle bağırmaya başladı Yüce Başbuğ:

"Bu hergele de kim oluyor bee? Alın götürün bunları, kurşuna dizin ikisini de namussuzların!"

Bağırırken, ayakları üstünde sallanıyor, ayakta zor duruyordu. Tüm vücuduna, her yanına sancılar giriyordu Kutuzov'un. O -o koskoca Başkomutan- Rusya'da bugüne dek kimseye nasip olmamış sınırsız bir gücü elinde tutan o *Yüce Başbuğ Hazretleri* bu hallere düşecek, koca ordunun maskarası olacaktı, ha! "Bugün zafer kazanalım diye ettiğim onca dualar, her bir olasılığı yeni baştan bir kez daha gözden geçirerek uyumadan sabahı sabah edişim, hep boşunaymış meğer!" diye kuruyor, kurdukça da küplere biniyordu. "Ben daha tüysüz bir asteğmenken bile kimse benimle alay etmeyi göze alamazdı yahu... Bir de şimdi şu halime bak!.." İşkence gören biri gibi şiddetli fiziksel acılar içinde kıvranan Başkomutan acısını, üzüntüsünü ve öfkesini çığlıklarla dile getirmekten kendini alamıyordu. Ne var ki, çok geçmeden bütün gücü tükendi; gerektiğinden çok konuştuğunu, çok ağır sözler söylediğini kendi de anlayarak çevresine şöyle bir bakındı ve arabasına binip hiç konuşmadan gerisin geriye karargâhının yolunu tuttu.

Kutuzov'un öfkesi bir kez yatıştı mı, bir daha kolay kolay alevlenmezdi; o yüzden, kendilerini temize çıkarmaya çalışanların ileri sürdükleri (Yermolov ertesi güne kadar Kutuzov'un gözüne gözükmemişti) mazeretleri de gerçekleştirilemeyen taarruzun ertesi gün mutlaka başlatılması gerektiği yolunda Bennigsen'in, Konovnitsin'in ve Toll'un dil dökmelerini de dalgın dalgın gözlerini kırpıştırarak dinledi. Ve böylece, koca Kutuzov onların isteklerine bir kez daha boyun eğmiş oldu.

VI

Kolordular ertesi akşam belirlenmiş yerlerde toplandılar ve karanlık çökene kadar bekledikten sonra, gece yürüyüşüyle ileri harekâtı başlattılar. Gökte koyu koyu mor bulutların sürüklendiği bir güz gecesiydi ama yağmur yoktu. Yerler nemli ama çamursuz olduğu için birlikler ses çıkarmadan ilerleyebiliyor, sadece arada bir, top arabalarından hafif bir takırtı duyuluyordu, o kadar. Eratın konuşması, çubuk yakması ya da çakmak çakması yasaklandığı gibi, herkes atının kişnemesini bile önlemek için gözünü dört açmaktaydı. Harekâtın gizlilik içinde yapılıyor oluşu işe renk katmış, büyüsünü arttırmıştı; o yüzden asker neşeli bir hava içinde yürüyordu. Karanlıkta böyle neşeyle yürürlerken, yürüyüş kollarının bazıları hedeflerine vardıklarını sanarak, ulaşmaları gereken yerlere ulaşmadan durdular ve tüfek çatıp nemli toprakların üstüne serildiler; yürüyüş kollarının büyük çoğunluğu ise hızlarını alamayıp bütün gece yürüdükleri için hedeflerinin çok ilerisine, asla ayak basmamaları gereken kesimlere düştüler.

Bulunması gereken yerde, bulunması gereken zamanda bulunabilen topu topu bir kolordu vardı, o da (tüm Rus kolorduları içinde en önemsizi olan) Kont Orlov Denisov komutasındaki Kazak süvari müfrezesiydi. Stromilovo köyünden çıkıp bir ormanın kıyısını izleyerek Dmitrovskoye'ye ulaşan bozuk toprak yol üzerinde, tam ormanın kıyısında bulunan hedefine varınca durdu bu müfreze.

Şekerleme yapmakta olan Kont Orlov Denisov'u şafak sökerken tatlı uykusundan ister istemez uyandırdılar; Fransız ordusundan bir kaçak asker yakalayıp getirmişlerdi Konta. Fransız ordusu saflarında yer alan, Ponyatovski komutasındaki Polonya kolordusuna bağlı birliklerden birinde çavuşmuş bu asker. Derdini ancak Lehçe anlatabilen çavuş, ifadesinde, kaçış nedeni olarak kendisine haksızlık edilmiş olmasını gösterdi; kendisi başkalarından çok daha büyük kahramanlıklar yaptığı ve herkesten daha çok subaylığa hak kazandığı halde erbaş olarak bırakılmakla mağdur edilmiş, o da bu yüzden onlardan öç almak peşindeymiş. Kaçak çavuş Mareşal Murat'nın geceyi şimdi bulundukları yerden topu topu bir kilomet-

re ileride geçirdiğini, yüz kişilik bir birlik emrine verilecek olursa Murat'yı sağ ele geçirip getirebileceğini söyledi. Kont Orlov Denisov bunun üzerine arkadaşlarına danıştı. Çavuşun önerisi geri çevrilemeyecek kadar çekiciydi doğrusu. Subayların hepsi bu denemeye girişilmesinden yana oldukları gibi, hepsi de gönüllü gitmek istiyorlardı. Uzun uzadıya danışılıp tartışıldıktan sonra Polonyalı çavuşun, başlarında Tümgeneral Grekov'un bulunduğu iki Kazak süvari alayı yanına katılarak gönderilmesi kararlaştırıldı.

Bu iş için görevlendirilen iki alaylık müfreze yola çıkarken, Kont Orlov Denisov, "Bak, sakın unutma," dedi Polonyalı çavuşa; "dediklerin yalan çıkarsa it gibi sallandırırım seni, ama doğru söylediysen yüz altın* var benden sana!"

Polonyalı çavuş cevap bile vermeden, kendinden son derece emin bir pozda atına atladığı gibi sürdü, General Grekov ve alelacele tertip edilen müfreze ile birlikte yola koyuldu. Onlar ormanın içinde gözden kaybolduktan sonra, gerek amirlerine danışmadan kendi başına çok önemli bir karar almış bulunmasının verdiği gerginlik, gerek nemli sabah serinliğinin verdiği ürperti yüzünden zangır zangır titremeye başlayan Kont Orlov Denisov, yavaş yavaş sökmeye başlayan şafağın ve sönmeye yüz tutan kamp ateşlerinin aldatıcı aydınlığında belli belirsiz seçilir gibi olan düşman ordugâhını seyretmeye koyuldu. Generalin sağ yanına düşen yamaç üzerinde Rus kolordularının şimdiye kadar çoktan görünmeye başlamış olmaları gerekirdi. Oysa çok uzaklardan bile rahatlıkla seçilebilecek olan Rus birliklerinden eser yoktu ortada. Üstelik Kont Orlov Denisov'a, sanki Fransız ordugâhında olağanüstü bir kaynaşma varmış gibi geldi, Kontun keskin gözlü yaveri de bunu doğruladı.

Fransız ordugâhını gözlemekte olan Kont, "Hay aksi, çok geç kaldık!" dedi.

Gözden ırak olan gönülden de ırak olur derler ya, aynen onun gibi, Polonyalı çavuş yola revan olur olmaz Kont Orlov-Denisov'un yüreğine bir kurttur düşmüştü zaten; onun Fransız ordusundan öylece kaçmasının düzmece olduğu, adamın yalan atarak kendi-

* Burada sözü edilen altın sikke, o günkü değeri 3 ruble (veya yarım İngiliz lirası) olan çernovets'dir. –*İngilizce çev.*

lerini kandırdığı kuşkusu ile birlikte, o alçak herifin kim bilir nerelere götürdüğü o iki Kazak süvari alayının eksikliği yüzünden bütün taarruzun başarısızlığa uğrayacağı korkusu kemirip duruyordu yüreğini. Hem bir yığın Fransız askerinin arasından koskoca bir komutan kolay kolay kaçırılabilir miymiş öyle!..

"Hiç kuşkum yok, kandırdı bizi bu hergele!" dedi Kont.

Kont Orlov'un maiyetindekilerden biri (ki, Fransız ordugâhına bakınca o da serüvenin başarısı konusunda kuşkuya kapılmıştı), "Onları geri çağırabiliriz," dedi.

"Ha? Sahi mi... Ne dersiniz? Gitsinler mi, gitmesinler mi?"

"Sizin kararınıza bağlı komutanım, geri döndürelim mi General Grekov'u?"

Kont Orlov saatine bir göz attıktan sonra, kesin bir tavırla, "Geri döndürelim, geri döndürelim," dedi. "Vaktinde yetişemeyecekler. Baksanıza, gün ışıdı bile."

Bunun üzerine yaver dörtnala ormana daldı General Grekov'un gittiği yönde. Gerek girişilen işin yarım bırakılması, gerek sabırsızlıkla beklediği piyade kolordularının hâlâ görünmemesi yüzünden heyecanlanmış bulunun Kont Orlov Denisov, düşmanın bu kadar yakınında bulunmanın da verdiği sinir gerginliği içinde, General Grekov geri dönünce hemen taarruza geçme kararı verdi. Onun bu heyecanı bütün askerlerine de bulaşmıştı.

Heyecandan kısılan sesiyle, âdeta fısıltı gibi bir "At başına!" komutu çıktı ağzından. Bütün erat hazır ola geçip istavroz çıkardılar...

"At bin! Allah'ın izniyle... İleri!.."

Kazak süvarilerinin hançerilerinden kopan "Hurraaa!" narası ormanın içinde dalga dalga yankılandı. Mızraklarını uçları yere eğik durumda koltuk altlarına sıkıştırmış süvari bölükleri birerle kolda yayılıp, dökülen tespih taneleri gibi ormandan dışarı uğrayarak önlerindeki dereyi bir solukta aştılar ve Fransız ordugâhına çullandılar.

Kazak süvarilerini ilk gören Fransız askerinin kopardığı korku dolu tek çığlık yetti de arttı bile; açık ordugâhta uyuyan, yeni uya-

nan, giyinik, don paça kim varsa bir anda çil yavrusu gibi dört bir yana kaçışmaya başladılar – hem de toplarını, tüfeklerini, mühimmatlarını, hatta atlarını olduğu gibi geride bırakarak.

Kazak süvarileri bu ganimet bolluğu içinde eğer fazlaca oyalanmayıp Fransızların ardına düşselerdi, Murat'yı tüm maiyetiyle birlikte ele geçirmeleri işten bile değildi. Kazak birliklerinin komutanlarının da istediği buydu zaten. Gelgelelim, ganimet toplamaya ve tutsak almaya kendini bir kez kaptıran Kazakları geri döndürebilene aşkolsun! Komutanlarının komutlarına da, emirlerine de zerre kadar kulak asmıyorlardı.

Ganimetler arasında Kazaklarca en değerli sayılan at, eyer ve at çullarının haddi hesabı olmadığından başka, sadece o kesimde ele geçirilen tutsak sayısı bin beş yüze, top sayısı ise otuz sekize ulaşıyordu, bir sürü sancak da cabası. Bütün bunlarla uğraşılması, toplarla tutsakların güvenceye alınması, ganimetlerin paylaşılması –tabii bu arada ganimet yüzünden birkaç Kazağın ölümüyle sonuçlanan ufak tefek arbedelerin olması– gerekiyordu; Kazaklar bu gibi işlerden başlarını alıp da başka işlere bakacak durumda değillerdi o sırada.

Arkalarından kovalayan olmadığını çok geçmeden fark eden Fransızlar hemen toparlanıp düzene girmeye ve ateş açmaya başladılar. Hâlâ öbür kolordular gelecek diye bekleyen Orlov Denisov, askerlerini daha ileriye sürmek istemedi.

Bu arada, Bennigsen'in "komutası" ve Toll'un "yönetimi" altındaki piyade kolorduları, "Birinci Kolordu filanca filanca yere yürüyecektir..." gibisinden ayrıntılı düzenlemelerle dolu harekât planına harfi harfine sadık kalarak tam bir düzen içinde yürüyüşe geçmişlerdi geçmesine ama böyle taarruzlarda her zaman olageldiği üzere, gitmeleri gereken yere değil, bambaşka bir yere gitmişlerdi; Kont Orlov'un dört gözle beklediği piyade kolordularının bir türlü ortaya çıkmayışlarının nedeni buydu. Piyade kolorduları neşe içinde yürüyüşe başlamış –yürüyüşler her zaman böyle neşeyle başlar zaten–, daha sonra yön belirleme konusundaki kararsızlıklar yüzünden yürüyüş ikide birde kesilmiş; der-

ken, neşenin yerini homurdanmalar almış ve sonuçta her şey iyice arapsaçına benzeyerek, ileri harekât diye başlayan yürüyüş, geri çekilme harekâtına dönüşmüştü. Atlarının üstünde dörtnala sağa sola seğirten yaverler, yüksek rütbeli karargâh subayları ortalıkta dört dönüp, emirlerin yanlış anlaşıldığını ileri sürerek birbirlerini suçlamış, çatacak yer aramış, hatta birbirlerine ağır sözler söylemişlerdi. En sonunda generaller böyle boşu boşuna uğraşmaktan bıkıp, 'bir yere ulaşalım da, neresi olursa olsun' kabilinden yine yürüyüşe geçirmişlerdi kolordularını. 'Nasıl olsa bir yere varırız sonunda!' düşüncesindeydiler. Nitekim düşündükleri gibi de olmuş, gerçekten de bir yerlere varmışlardı sonunda ama, varmaları gereken yere ulaştılarsa da, kararlaştırılan vakitten çok geç kaldıkları için, oraya ulaşmalarının taarruza hiçbir yararı olmadıktan başka, boşu boşuna düşman ateşi yemişlerdi. General Weirother'in, Austerlitz Muharebesi'nde oynadığı rolün aynısını bu muharebede üstlenmiş olan General Toll, atını dörtnala koşturup dört bir yana yetişmeye çalışıyor ama nereye ulaşsa orada işleri ters yüz buluyordu. Böyle oradan oraya koşarken yakınlardaki bir koruluğun içinde beklemekte olan General Bagovut'un kolordusuna, üstelik güneşin artık epeyce yükseldiği bir sırada rast geldi; oysa bu kolordunun çoktan -daha güneş yükselmeden- Orlov Denisov'un kuvvetlerine katılmış olması gerekirdi. Komutanların her işi böyle yüzlerine gözlerine bulaştırmalarından dolayı fena halde öfkelenen Toll, ille de bir suçlu bulmak azmiyle atını mahmuzlayıp dörtnala komutanın yanına vardı, o hızla koca kolordu komutanını bir güzel haşladıktan sonra, bu davranışından ötürü kurşuna dizilmeyi hak ettiğini söylemekten de geri kalmadı. General Bagovut yaşını başını almış, nice badireler atlatmış yiğit bir muharip subayıydı ve aslında yumuşak, sakin yaradılışlı bir insandı ama bunca karışıklıktan, birbiriyle çelişen emirlerden, emirlerin hiçbirinin kendisine zamanında ulaşmamasından iyice bunaldığı için, herkesi hayretler içinde bırakıp, kendisinden hiç beklenmeyecek bir davranışla ansızın parlayıverdi ve Toll'a neredeyse hakarete varan bir karşılık vermekten kendini alamadı.

"Kimseden ders alacak değilim ben; askerlerimin başında ölüme meydan okumaktan da kaçınmam, bu konuda da kimseden geri kalacak değilim!" dedi... Dedi ve sadece bir tümen asker alıp, dosdoğru düşmanın üzerine yürüdü.

O heyecanla (şu sırada bir tanecik tümenle gerçekten bir işe yarayıp yaramayacağını hiç düşünemeyen ve tümenini koruluktan çıkarıp her yandan düşman ateşine açık bir alana sokan) General, askerlerini dosdoğru düşmanın ateş hattı üzerine yürüttü. Öfkesinden gözü hiçbir şeyi görmeyen General Bagovut'un şu sırada istediği tek şey, humbaralara karşı, güllelere, kurşunlara karşı ölümün gözünün içine baka baka yürümek, ölüme meydan okumaktı. Üzerlerine açılan ateşte ilk kurşunla kendisi vuruldu, öbür kurşunlar da askerlerinden pek çoğunu biçti. General Bagovut'un tümeni hiçbir işe de yaramadan, o açık arazide uzun süre düşman ateşini yedi durdu.

VII

Bu arada, harekât planına göre kolordulardan birinin de Fransız kuvvetlerine merkezden saldırıya geçmiş bulunması gerekiyordu ama gelin görün ki, Başkomutan Kutuzov da bu kolorduda bulunuyordu. Onun bütün karşı koymalarına rağmen girişilen ve karışıklıktan başka bir sonuç getireceğine inanmadığı bu muharebede kuvvetlerini -elinden geldiği kadar-çatışmaya girmekten alıkoymaya çalışıyordu Başkomutan. Bu nedenle de sözü geçen kolordu komutanının aldığı taarruz kararı için bir türlü olur vermiyor, habire geciktiriyordu.

Ufak yapılı kır atının üstünde koskoca gövdesiyle ağır ağır birlikleri dolaşırken ağzını açmakta bile isteksiz davranıyordu.

General Miloradoviç'in taarruza geçmek için iznini istemesi üzerine ona şöyle dedi:

"Şu *taarruz* lafını ağzınızdan düşürdüğünüz yok; ama plan birazcık karmaşıkça olunca, daha yayılma ve yerleşme manevrasını bile doğru dürüst beceremediğimizi hiç görmüyorsunuz." Bir

başka generalinin ısrarına karşılık da şu cevabı verdi: "Sabahleyin gözünüzü açsaydınız da, Murat'yı tutsak edebilseydiniz ya da hiç değilse yerinize zamanında varmış olsaydınız; artık yapacak bir şey kalmamıştır!"

Kazakların verdiği ilk raporlar Fransız kuvvetlerinin artlarını korumasız bırakmış oldukları yolundaydı, yeni gelen raporlar ise, iki Polonya taburunun bu kesimi tuttuğunu gösteriyordu; bu durum Başkomutana bildirilince, Kutuzov gerisinden gelen -dünden beri de kendisiyle tek kelime bile konuşmadığı- Yermolov'a gözünün kuyruğuyla şöyle bir baktı.

"Hep böyledir zaten! Gelirler, ille de taarruz edelim diye insanın başının etini yerler, binbir türlü plan, binbir türlü tasarı dökerler ortaya; ondan sonra iş icraata dökülünce bir de bakarsınız ki, hiçbir hazırlıkları tamamlanmış değildir, üstelik de düşman çoktan uyarılmış ve önlemlerini almıştır."

Başkomutanın bu sözlerini Yermolov gözlerini kısıp, hafifçe gülümseyerek dinlemişti. Başkomutandan eninde sonunda yiyeceği zılgıtın bu kadarla geçiştirildiğini, öfkesi düne göre çok yatışmış bulunan Kutuzov'un bu kadarcık bir kinaye ile yetineceğini hissetmişti.

Atlarının üstünde, Raevski'yle yan yana idiler; Yermolov diziyle Raevski'nin dizini dürterek, "Bu taş bana; onun şakalaşması da böyle işte!" dedi.

Arayı fazla soğutmamak için de bunun hemen ardından atını baldırlayıp Başkomutanın yanına sokulan Yermolov saygılı bir tavırla maruzatını arz etti:

"Henüz geç kalmış sayılmayız Ekselans, düşman oracıkta duruyor. Ekselansları taarruza izin versinler, yeter. Yoksa koca Hassa Kolordusu bir kurşun bile atamadan bitecek bu iş."

Kutuzov buna hiçbir karşılık vermedi. Ama Murat'nın askerlerinin geri çekilmekte olduğu haberini alınca, o da ileri yürüyüşe izin verdi; ne var ki, bu sefer de yürüyüşe geçen kolorduya her yüz metrede bir kırk beşer dakikalık molalar verdiriyordu.

Sonuç olarak bu taarruzun tüm başarısı, Orlov Denisov'un Kazaklarının yaptıklarından ibaret kaldı; ordunun geri kalan

bölümü, hiçbir işe yaramadan, boşu boşuna yüzlerce askerini kırdırmıştı.

Bu harekât dolayısıyla Kutuzov elmas bezemeli bir nişan kazandı; Bennigsen'e de yine elmaslı bir nişan, ayrıca yüz bin ruble para da verildi; öteki generaller de rütbeleri oranında doyurucu ödüllere kavuştular; genelkurmay kadrosuna da, tabii, yeni yeni atamalar yapıldı.

Tarutino Muharebesi'nin ardından Rus ordusunda ne kadar subay, ne kadar general varsa, sanki o sırada orduya komuta edenlerin tümü budalaymış da, kendileri olsa başka türlü yaparlarmış gibi hemen çamur atmaya koyulmuşlardı: "Eeee, bizde işler böyledir zaten, hep arabayı atların önüne koşarlar!"

Oysa böyle konuşanların bir bölümü, ağzından çıkanı kulağı duymayan takımından insanlardı, bir bölümü ise bile bile kendini kandırmaktaydı. İster Tarutino olsun, ister Borodino ya da Austerlitz, hiç fark etmez, planlandığı biçimde, beklendiği biçimde bitirilebilmiş bir tek muharebe yoktur. Önemli olan da işte bu olgudur.

Savaşın gidişatını etkileyen birbirinden bağımsız, tam anlamıyla serbest hareket halinde bulunan (zira insanoğlu başka hiçbir yerde, bir ölüm kalım sorunuyla baş başa bulunduğu savaş alanında olduğundan daha serbest hareket edemez) sayısız etmen vardır ve işin nereye varacağı asla önceden kestirilemeyeceği gibi, tek insanın gönlünde yatan gidiş yönü ile sayısız etmenin etkisiyle belirlenen gidiş yönü de hiçbir zaman aynı olmaz.

Bir cisim üzerine vektörleri başka başka birçok moment aynı anda uygulanacak olursa o cismin alacağı doğrultu, o momentlerden herhangi birinin vektörü ile aynı olmaz, bu doğrultu her zaman, en kısa yolla belirlenen ortalama bir doğrultu ya da mekanik bilimindeki deyimiyle, "bileşke vektörü" olur.

Tarihçilerin, özellikle de Fransız tarihçilerinin bize aktardıkları savaş hikâyelerinde eğer önceden hazırlanmış planlara göre sonuçlanan muharebe örneklerine rastlıyorsak, bundan sadece bir sonuç çıkarılabilir, o da tarihçilerin yalan söylüyor oluşlarıdır.

Tarutino Savaşı'nın ne Toll'un gönlünde yatan amaç –yani, askerlerin plana harfi harfine uyularak yönetilmesi– doğrultusunda; ne Kont Orlov Denisov'un gönlünden geçirmiş olabileceği amaç –yani, Mareşal Murat'nın tutsak alınması– doğrultusunda; ne Bennigsen ve öbür yüksek komutanların düşledikleri amaç –yani, düşman kolordusunun bir darbe ile yok edilmesi– doğrultusunda; ne de kahramanlık gösterebilmek umuduyla çatışmaya giren askerin veya ele geçirdikleri ganimetten çok daha fazlasını uman Kazak süvarisinin beklentisi doğrultusunda geliştiği; bu amaçlardan hiçbirine uymadığı açıktır. Ama eğer bu muharebeden –muharebe öncesinde– beklenen ile bu muharebe sayesinde gerçekten elde edilenler uyuşuyor olsaydı –ki, gerçekte elde edilmiş olan şey tüm ülkenin tek yürek halinde istediği şeydir, yani ülkenin düşman ordusundan temizlenmesi, Fransız ordusunun imhasıdır– o zaman, Napolyon'la tutuşulan büyük savaşın bu kertesinde verilen bu Tarutino Muharebesi'nin, Ruslara, onlar için en gerekli olan kazancı sağlamış bulunduğu rahatlıkla söylenebilir. Gerçekten de bu muharebenin fiilen sağladığı kazançlardan daha önemli bir kazanç düşünebilmek mümkün değildir. Bütün karışıklıklara, bütün yanlışlıklara rağmen bu muharebede, çok az denilebilecek bir insan ve son derece önemsiz bir enerji kaybına karşılık, seferin başından beri elde edilebilen sonuçların en önemlileri elde edilmiştir: Geri çekilme durumundan, ilerleme durumuna geçiş; Fransızların güçsüz olduklarının ortaya çıkışı ve Napolyon'un ordusunun kaçışını başlatan darbenin indirilmiş oluşu.

VIII

Napolyon şu parlak *de la Moskowa* zaferinin ardından Moskova'ya girer; savaş alanı Fransızlara kaldığına göre, zaferin de onlara ait olması gerektiğine kimsenin en ufak kuşkusu yoktur. Ruslar geri çekilir ve ata yadigârı başkentlerini düşmana bırakırlar. Erzak ambarları, silah ve mühimmat depoları ağzına kadar dolu, zenginlik içinde yüzen kent artık Napolyon'un elindedir.

Mevcudu Fransız ordusunun ancak yarısı kadar olan Rus ordusu aradan geçen koskoca bir ay boyunca Fransızlar üzerine bir saldırı girişiminde bile bulunmaz. Napolyon her bakımdan tam bir üstünlüğe sahiptir. Canı istese, Ruslarınkinden iki kat büyük kuvvetiyle yüklenip Rus ordusunu imha edebilir; barış görüşmelerine oturmak istese, masaya çok avantajlı bir durumda oturabilir ya da barış önerilerinin geri çevrilmesi durumunda Petersburg üzerine yürüyerek başkenti tehdit edebilir; o da olmazsa, Smolensk veya Vilna üzerine yürüyebilir; hiçbir şey yapmasa da Moskova'dan çıkmaz, orada oturabilir; sözün kısası, Fransızların o sırada sahip oldukları gibi dört başı mamur bir üstünlüğü elden kaçırmamak için, insanın hiç de dâhi olması gerekmemektedir. Bu üstünlüğü elden kaçırmamak için son derece basit ve yerine getirilmesi kolay birkaç önlemin alınması yeterdi: askerlerin yağmacılığına izin verilmeyecekti; askerlere kışlık urba hazırlanacaktı –ki, o sırada Moskova'da tüm Fransız ordusunu giydirecek kadar kışlık askerî urba vardı debboylarda– ve sistemli bir biçimde erzak tedarikine girişilecekti (bu konuda da, Fransız tarihçilerinin yazdıklarına bakılırsa, tüm Fransız ordusunu altı ay besleyecek erzak varmış Moskova'da). Gelgelelim, dâhilerin dâhisi olan –ve tarihçilerin söylediklerine göre ordularını avucunun içinde tutan– Napolyon bu önlemlerin hiçbirini almadı.

Napolyon bu önlemleri almamanın dışında seçme olanağına sahip bulunduğu bir sürü yol arasından tuttu, en aptalca –ve kendisini de ordusunu da felakete sürükleyecek– olanını seçti. Seçebileceği çeşitli yollar arasında şunlar sayılabilir: kışı Moskova'da geçirmek; Petersburg veya Nijni-Novgorod üzerine yürümek; daha kuzeye düşen bir yoldan ya da (Kutuzov'un ileride seçeceği) daha güneydeki bir yoldan geri çekilmek. Oysa Napolyon tuttu, akla gelebilecek en aptalca ve çıkarlarına en ters düşen yolu seçti: Kasım ayına kadar Moskova'da oyalanıp askerlerinin kenti yağmalamasına izin verdi ve kentte bir garnizon bırakıp bırakmama konusunda uzun süre kararsızlık geçirdikten sonra Moskova'yı terk etti, Kutuzov'a yaklaştı ama muharebeye tutuşmaksızın sağa

dönüp Malo-Yaroslavets'e ulaştı. Bundan sonra, yine Kutuzov'la karşılaşmaktan kaçınarak, -dolayısıyla da onun tuttuğu yoldan gitmeyerek- taş üstünde taş kalmamış, kıtlık içindeki Smolensk bölgesi üzerinden Mojesk'e geldi. Bu noktadan sonra olanların da kanıtladığı gibi, Napolyon'un tuttuğu yoldan daha budalaca bir yolu kimse kırk yıl düşünse akıl edemezdi; çünkü onun tuttuğu yol, hepsini felakete sürükleyecek en güvenilir yoldu. Napolyon'un amacı eğer gerçekten de kendi ordusunu perişan etmek olsaydı ve bunun için strateji uzmanlarına danışsaydı -Rus ordusunun atacağı adımlar her ne olursa olsun- Fransız ordusunu mahvetmek amacını bu derece mükemmel sağlayacak böylesine akıl almaz manevraları, böyle arka arkaya getirmeyi hiçbir strateji dehası beceremezdi doğrusu.

Ama o Napolyon, o dâhiler dâhisi adam bu işi başardı! Bununla birlikte, "kendisi Moskova'ya gelmek istiyordu, çok büyük bir zekâya, dehaya sahip olduğu için de bunu başarabildi" demek ne kadar haksızlık olur idiyse, ordusunu mahvetmek istediğini ya da bunu budalalığı yüzünden yaptığını söylemek de aynı derecede haksızlık olur.

Sonuç üzerinde sıradan bir erinkinden hiçbir farkı bulunmayan onun kişisel eylemlerinin her iki durumda da olaylara yön veren yasalarla denk düşmüş olmasından ibarettir mesele.

Napolyon'un eylemleri istenilen sonuçları vermediği için, tarihçiler bu durumu, Napolyon'un düşünme gücünün Moskova'ya geldikten sonra zayıflamış olmasına bağlamaya kalkışmışlardır; ama tarihçilerin bu tezleri çok yanıltıcıdır. Aslında Napolyon o zaman da, tıpkı daha önce ve daha sonra da 1813'de yaptığı gibi, gerek kendisi, gerek ordusu için en iyi olanı gerçekleştirebilmek yolunda elinden gelen tüm çabayı harcamıştır. O sırada yaptığı işler de parmak ısırtan türdendi ve bu bakımdan Mısır'da yaptıklarından, İtalya'da, Avusturya'da veya Prusya'da yaptıklarından hiç de aşağı kalır yanları yoktu. Gerçi -kırk asırlık koskoca bir tarihin tepeden onun haşmetini seyrettiği- Mısır'da gösterdiği söylenen dehanın gerçek boyutunu tam olacak bilemeyiz, çünkü

onun Mısır'daki zaferleri konusunda tüm bildiklerimiz Fransız tarihçilerin bize aktardıklarına dayanmaktadır. Avusturya ve Prusya'daki dâhice işleri konusunda söylenenlere de pek güvenemeyiz, çünkü bu konularda da Avusturya ve Prusya kaynaklarıyla, yine Fransız kaynaklarına dayanmak zorundayız; Almanlar, koskoca bir kolordularının tek kurşun atmadan teslim oluşunun, yine bir kalelerinin kuşatmaya bile alınmadan Napolyon'a teslim edilişinin utancını hafifletmek için, ülkelerinin savaşlarda aldığı bu gibi sonuçları Napolyon'un dehasıyla açıklamayı yeğlemiş olabilirler pekâlâ. Bize gelince, kendi kusurumuzu örtmek için onun dehasına sığınmak zorunda değiliz, çok şükür! Biz, duruma çok sade, çok basit bir gözle bakabilme hakkını bir bedel ödeyerek elde ettik, onun için de bu hakkımızdan vazgeçmeyeceğiz.

Napolyon başka yerlerde ne kadar deha göstermişse, Moskova'da da o kadar göstermiştir; başka yerlerde yaptıkları ne derece hayret verici idiyse, Moskova'da yaptıkları da o kadar hayret vericiydi. Moskova'ya girdiği günden, Moskova'yı terk ettiği güne kadar plan üstüne plan yapmış, emir üstüne emir yayımlayıp durmuştur. Halkın kenti bırakıp gitmiş oluşu, kendisini kente buyur edecek bir temsilciler heyetinin çıkarılmayışı, hatta Moskova'nın yanışı bile onun şevkini kırmamıştır. Kendi ordusunun çıkarını düşünmediği bir an bile olmadığı gibi, düşman ordusunun hareketlerini sürekli olarak izlemekten de Rusya'daki halkların gönencini düşünmekten de Paris'te işlerin nasıl yürütüleceğini kararlaştırmaktan da, ileride gerçekleşmesi umulan barış görüşmelerinde takınılacak diplomatik tutumu belirlemekten de bir an geri kalmış değildir.

IX

Askerî önlemler açısından, Napolyon daha Moskova'ya girer girmez hemen General Sebastiani'ye kesin emirler vererek, Rus ordularının harekâtını izlemekle onu görevlendirir ve çeşitli yollara kolordular çıkarıp, Kutuzov'u bulma görevini Murat'ya verir. Daha sonra, Kremlin'in bir kale gibi berkitilmesi yolunda ayrıntılı

yönergeler çıkarır; arkasından da, gelecekte çıkacağı, Rusya haritasını baştan başa kapsayan çok büyük bir seferin planlarını inceden inceye hazırlar. Diplomatik açısından ise, Yüzbaşı Yakovlev'i* (Yüzbaşı Yakovlev de o sırada soyulup soğana çevrildiği ve paçavralar içinde kaldığı için kara kara Moskova'dan nasıl çıkacağını düşünmektedir) yanına çağırtıp –ne kadar yüce gönüllü bir insan olduğunu ballandıra ballandıra anlatmaktan da geri kalmadan– ona kendi politikasının ne olduğunu açıklar ve dostu, hatta kardeşi bildiği İmparator Aleksandr'a (Moskova'da bütün işleri allak bullak eden Rostopçin'in yaptıklarını haber vermeyi kendine gö-

---

* Emekli Hassa Yüzbaşısı Yakovlev, ünlü Rus romancısı Aleksandr Herzen'in babasıdır. Aslında varlıklı bir kişiyken, Moskova yangınında varını yoğunu kaybedince zarurete düşmüştü. Napolyon Moskova'ya girdiğinde Herzen henüz birkaç aylık bir bebekti gerçi ama babasının İtalyanca bilmesi sayesinde bir İtalyan subayının ilgisini çektiğini ve bu İtalyan subayının gerek Yakovlev'i, gerek ailesini açlıktan kurtarıp General Mortier'ye bundan söz ettiğini, Generalin de Yakovlev'i Paris'ten hatırlayarak gidip Napolyon'a onun acınacak halini anlattığını, bunun üzerine Napolyon'un "...onu yarın huzurumda istiyorum," dediğini –tüm bu bilgileri– Herzen'in *Anılar*'ından öğreniyoruz. Herzen şöyle anlatıyor bu bölümü: "...böylece babam Kremlin'in Çar salonunda İmparatorun huzuruna çıkar, ama ne çıkış! Sırtında mavi, eskimiş bir avcı ceketi –hem de düğmeleri pirinçten bir ceket–, ayaklarında günlerden beridir temizlenip boyanmamış çizmeler, içinde pislikten tutulacak yeri kalmamış çamaşırlar, suratında iki günlük sakal, başı perukasız... Babam, Moskova'dan ayrılabilmek için İmparatordan bir pasavan rica eder. İmparator:

"'Kimseye pasavan verilmeyecek diye emir çıkarttım ben. Niye Moskova'dan gitmek istiyorsun? Burada korkulacak bir şey mi var? Bak, bütün pazar yerlerinin, bütün dükkânların açılması için emir verdim.'

"Pazar yerlerinin, dükkânların açık olması iyi ise de konutlara gelince bunların kapalı olanlarının daha güvenli olduğunu ve bir Rus beyefendisi için ailesiyle birlikte sokakta kalıp Fransız askerlerinin arasında yaşamanın hiç de çekici bir yanı bulunmadığını İmparator Hazretleri herhalde düşünememiş olmalı. Babam bu noktayı işaret edince Napolyon bir an durup düşünmüş, sonra damdan düşer gibi sormuş:

"'Çar'a bir mektup yollayacağım, bu işi sen üzerine alır mısın? Sana ve ailene ancak bu şartla bir pasavan veririm.'

"Yakovlev Petersburg'a varınca derhal Arakçayev'in evine götürülüp orada alıkonulur. (Speranski'nin görevden uzaklaştırılmasının ardından Çar'ın baş danışmanlığına Arakçayev getirilmiştir o sırada.) Çar'a verilmek üzere mektubu Arakçayev alır. Babam tam bir ay süreyle Arakçayev'in evinde gözaltında tutulur, hiçbir ahbabıyla görüştürülmez. Bu süre içinde babamı ziyarete gelen tek kişi S. Şişkov'dur, onu da, Moskova yangını, Fransızların kente girişi ve babamın Napolyon'la görüşmesi hakkında ayrıntılı bilgi almak üzere Çar yollamıştır."

(Bu pasaj, Yale University Press tarafından yayımlanan, J. D. Duff çevirisi, The Memoirs *of Alexander Herzen adlı kitaptan alınmıştır.)*

rev saydığından ötürü) yazdığı mektubu bu Yüzbaşı Yakovlev ile Petersburg'a yollar.

Yine, şövalye ruhluluğunu uzun uzadıya anlatmaktan geri kalmayarak politik görüşlerini Tutolmin'e de bir güzel ezberletip, barış görüşmelerine zemin hazırlaması amacıyla bu ihtiyarı da Petersburg yollarına koyar.

Yargı açısından ise şu önlemleri alır: Yangınların baş göstermesinin hemen ardından yayımladığı emirlerle suçluların derhal bulunup idam edilmelerini ister; alçak Rostopçin'in cezasını da, onun Moskova'daki tüm konaklarını yakıp yerle bir ederek verir.

Yönetim açısından yaptıklarına gelince: Moskova için ayrı bir anayasa hazırlanır, belediye meclisi kurulur ve kentin her yerinde duvarlara şu bildiri asılır:

Moskova kenti sakinleri!

Çok acılar çektiniz, çetin günler geçirdiniz ama Majeste İmparator ve Kral çektiklerinizin artık son bulmasını diliyor. Zatı Şahaneleri itaatsizliği ve ağır suçları nasıl cezalandırdığını çeşitli örneklerle size yeterince göstermiş bulunuyorlar. Düzensizliğe son vermek ve asayişi yeniden tesis etmek amacıyla birtakım sert önlemler alınmıştır. Sizlere babalık edecek bir hükümet gerekli olduğundan, bu amaçla sizlerin kendi aranızdan seçeceğiniz kişilerden kurulu bir belediye ya da kent meclisi görev başına getirilecektir. Sizin her türlü ihtiyacınızı, çıkarlarınızı ve gönencinizi bu meclis gözetecektir. Bu meclis üyeleri göğüslerine çapraz olarak takacakları bir kırmızı hamaylı ile başkalarından ayırt edilecekler, belediye başkanı ise ayrıca, bir de beyaz kemer kuşanacaktır. Ne var ki, bu kişiler, görev başında bulundukları zamanlar dışında sadece sol kollarına kırmızı bir pazubent takmakla yetineceklerdir.

Kent polisi eski statüsünü korumaya aynen devam edecektir, zaten düzen de onların uyanıklığı sayesinde yeniden sağlanabilmiştir. Polis kuvvetlerinin başına hükümet tarafından iki tane emniyet genel müdürü, kentin yirmi ayrı kaza dairesinin başlarına da yirmi tane polis müdürü veya baş komiser atanmış bulunuyor. Bunları, sol kollarına takacakları beyaz pazubentlerden tanıyacaksınız. Çeşitli zümrelere ait kiliselerin bir kısmı ibadete açılmış olup dinsel törenler buralarda hiç-

bir engelle karşılaşmadan yürütülmektedir. Hemşerileriniz her gün bölük bölük evlerine dönmekte olup, geçirdikleri felaketin ardından hemşehrilerinizin evlerinde huzura yeniden kavuşturulmaları yolunda gerekli emirler verilmiş bulunmaktadır. Durumunuzun düzeltilebilmesi ve asayişin yeniden sağlanması yolunda hükümetimizin aldığı önlemler bunlardan ibarettir. Bununla birlikte bu önlemlerle ulaşılmak istenen amaçların elde edilebilmesi için, alınan önlemleri sizlerin de desteklemeniz ve elden geldiğince geçmişte çektiğiniz acıları unutmanız; daha çilesiz bir geleceğin sizleri beklediği yolunda umudunuzu yitirmemeniz; sizin şahsınıza ya da malınızdan geri kalanına yönelecek her türlü kötü niyetli girişimin asla cezasız kalmayacağına ve bu tür girişimde bulunanlar her kim olurlarsa olsunlar onların kesinlikle idam edileceklerine bütün yüreğinizle inanmanız ve son olarak da, hükümdarların en adili ve en büyüğü olan Hükümdarımızın iradesi bu yönde olduğu için canınızın da, malınızın da korunacağından asla kuşku duymamanız gerekmektedir. Moskova kentinde oturan sivil ya da asker hemşehriler, hangi ulustan olursanız olunuz, sizlere, hepinize sesleniyoruz: Devletin gönencinin kaynağını oluşturan kamu güvenini yeniden kurunuz! Kardeşçe yaşayınız. Birbirinize yardım elini uzatmaktan, birbirinizi koruyup kollamaktan geri durmayınız. Kötü niyetlilerin amaçlarını bozmak için el ele veriniz. Askerî ve sivil makamlara itaat ettiğiniz sürece gözyaşı dökmezsiniz!

Ordunun levazımını sağlamak ve askerini bu konuda bir süre için garantiye almak açısından, Napolyon, birliklerinin Moskova'ya birer birer ve sırayla girip yağma yapmalarına izin vermişti; böylece her asker kendi başının çaresine bakmış, levazım yönünden ihtiyaçlarını bir süre için sağlamış olacaktı.

Dinsel açıdan da Napolyon, kentten kaçan papazların geri getirilip, kiliselerde yeniden ibadete başlanmasını emretmişti.

Ticaretin sürdürülmesi ve ordunun iaşesi açısından ise kentin bütün duvarlarına aşağıdaki bildiriden yapıştırılmıştı:

BİLDİRİ

Barışsever Moskova halkı; talihsizliğin kurbanı olarak kentten ayrılmak zorunda kalmış tüm zanaatkâr ve esnaf; sebepsiz bir korkuya kapılarak hâlâ kırlarda saklanan rençperler, tüm emekçiler, dinleyiniz! Başkente sükûnet geri gelmektedir; kentte asayiş şimdiden sağlanmış bulunuyor. Bizlerden saygı gördüklerini anlayan hemşehrileriniz saklandıkları yerlerden birer birer çıkmaktadırlar. Hemşerilerinizin canına ya da malına kastedenler derhal cezalandırılmaktadır. Majeste İmparator ve Kral tüm hemşerilerinizi koruması altına almış olup, emirlerini dinlemeyenler dışında, aranızda hiç kimseye düşman gözüyle bakmamaktadır. Majestelerinin biricik dileği acılarınıza son verip sizleri bir an önce yuvalarınıza kavuşmuş görmektir. Dolayısıyla sizlerden beklenen de Majestelerinin sizlerin hayrı için düşündüğü önlemlere destek olmanız ve hiç korkmadan bize gelmenizdir. Moskovalılar, güven içinde evlerinize dönünüz! Pek yakında, bütün ihtiyaçlarınızın karşılandığını kendi gözlerinizle göreceksiniz. Her türlü esnaf, zanaatkâr ve ustalar, çalışkan emekçiler, işlerinizin başına dönün! Evleriniz, işlikleriniz, dükkânlarınız kapılarında onları koruyan muhafızlarla sizleri bekliyor! Her emekçi, emeğinin hakkı olan ücreti alacaktır. Son olarak da, siz, köylüler, korktuğunuz için sığındığınız ormanlardan çıkın artık. Güven içinde köylerinize, evceğizlerinize dönün ve devletin koruması altında olduğunuzu bilin. Köylülerin üretim fazlalarını, emeklerinin meyvelerini satabilecekleri pazarlar düzenlenmiş ve bu gibi ürünlerin serbestçe satılabilmesini sağlamak amacıyla hükümet tarafından şu önlemler alınmıştır: 1) Moskova dolaylarında oturan topraklı ya da topraksız tüm köylülerle çiftçilerin her türlü mallarını hiçbir tehlike söz konusu olmaksızın getirebilecekleri iki pazar yerinden biri Saman Pazarı, öbürü de Kuş Pazarı'dır; 2) Köylülerle çiftçilerin kente getirecekleri mallar bu pazarlarda satılacak ve satış fiyatını satıcı ile alıcı aralarında pazarlık usulüyle belirleyeceklerdir. Bununla birlikte satıcılar mallarına uygun fiyat bulamadıkları takdirde istedikleri malı gerisin geriye köylerine götürebilecekler ve hiç kimse, hiçbir gerekçeyle onların bu davranışına engel olamayacaktır; 3) Her hafta pazar ve çarşamba günleri toptan alım satım günleri olarak belirlenmiş olup, bu malların kente güvenlik içinde gelebil-

mesini sağlamak amacıyla kente giren tüm şoselerin üzerinde belli bir uzaklığa kadar salı ve cumartesi günlerinden jandarmalar çıkarılması kararlaştırılmıştır; 4) Köylü ve çiftçilerin atları ve arabalarıyla dönüş yolculuklarını selametle tamamlayabilmeleri amacıyla da benzer önlemler alınacaktır; 5) Günlük perakende satışların yapılabilmesini sağlamak amacıyla gerekli her türlü önlem hızla alınacaktır.

Kentli ve köylü ahali ve siz emekçilerle esnaf ve zanaatkârlar; milliyetiniz ne olursa olsun, sizleri bir baba gibi düşünen İmparator ve Kral Hazretlerinin sizlerin iyiliği için hazırladığı planları uygulamaya davet ediyoruz hepinizi; hepinizi, kamu yararı için Majesteleriyle iş birliği yapmaya çağırıyoruz! Majeste İmparator ve Krala saygıda, güvende kusur etmeden ve hiç gecikmeden bizimle el birliği ediniz!

Gerek askerin, gerek sivil halkın maneviyatını yükseltmek amacıyla sık sık geçit törenleri düzenleniyor, madalyalar dağıtılıyordu. İmparator kent sokaklarında atla dolaşarak halkın derdini dinliyor ve devlet işleri başından aşkın olmasına rağmen, kendi emriyle kurulan tiyatrolarda boy göstermekten geri kalmıyordu.

Bir hükümdarın tacındaki mücevherlerin en güzeli o hükümdarın insanseverliğidir; Napolyon işte bu konuda da elinden geleni yapıyordu. *Maison de ma Mère* sözcüklerini kentteki bütün hayır kurumlarının kapısının üstüne yazdırmıştı, böylelikle, insanseverlik açısından bir evlada yaraşır sevecenlikle, bir İmparatora yakışır hayırseverliği birleştirmiş oluyordu. Bir gün, Kimsesiz Çocuklar Yurdu'nu ziyaret etti, onun sayesinde kurtarılmış sayılan kimsesiz çocuklara pamuk ellerini öptürmek lütfunda bulunduktan sonra, büyük bir alçak gönüllülük göstererek Tutyolmin ile sohbet etti. Ondan sonra, Thiers'nin ballandıra ballandıra anlattığı gibi, askerlerinin maaşının kendi bastırttığı sahte Rus rubleleriyle ödenmesi emrini verdi. Thiers bunu şöyle aktarıyor bizlere: "*Bu gibi yöntemlerin kullanılış alanını genişletmek amacıyla da, gerek kendisine, gerek Fransız ordusuna yaraşır bir davranışta bulunarak, yangından zarar görenlere yardım elini uzattı. Bununla birlikte, yiyecek maddeleri, çoğu kendisinin düşmanı olan yabancılara*

verilemeyecek kadar değerli olduğundan, Napolyon onlara yiyecek yerine para yardımında bulunulmasını yeğledi ve bu insanların yiyecek satın alabilmeleri için onlara kâğıt Rus rublesi olarak bağışta bulundu."

Orduda disiplinin sağlanması açısından ise, gerek yağmacılığın durdurulmasını sağlamak amacıyla, gerek askerî görevlerini savsaklayanlara karşı uygulanmak amacıyla sürekli olarak, şiddetli cezalar getiren günlük emirler yayınlanmaktaydı.

X

Gelgelelim, ne gariptir ki, buna benzer durumlarda verilmiş başka emirlerden nitelik itibariyle hiç de aşağı kalır yanları olmadığı halde bütün bu emirler, kararlar, düzenlemeler ve çabalar bir türlü istenildiği gibi ses getiremiyor, dolayısıyla habire havanda su dövülüyordu.

Duruma askerî açıdan bakıldığında ise, sefer planı – hani şu, Thiers'nin "bundan daha anlamlı bir kafa ürünü, bundan daha büyük bir ustalık ve deha ürünü, bundan daha hayranlık uyandırıcı bir plan bugüne dek hiç yapılmamıştır" diye sözünü ettiği ve hazırlanış tarihi olarak 4 Ekim'in değil, 15 Ekim'in gösterilmesi gerektiği konusunda Mösyö Fain ile polemiğe giriştiği ünlü, insana dilini yutturacak kadar muazzam sefer planı gerçeklerden tamamıyla kopuk olduğu için hiçbir vakit uygulamaya konulamadı. Kremlin'in berkitilmesi tasarımı da (ki, bu tasarımın gerçekleştirilebilmesi için *Mosquée** –Napolyon, Vasili Blajenni Kilisesi'nden hep böyle *Mosquée* diye söz ederdi– ister istemez yerle bir edilecekti) hiçbir işe yaramayacağı anlaşılarak bir kenara bırakıldı. Kremlin'in temellerinin mayınlanmasının ise, Napolyon'un bu sarayı havaya uçurmak isteğinden, tıpkı yere düşen çocuğun, canının yanmasına sebep olan toprağı tekmelemesi gibi başka bir amaca hizmet etmesi düşünülemezdi. Napolyon'un

* Fr. Cami. –*çev.*

çok önemsediği, Rus ordusunun izlenmesi işinden de çıka çıka o güne dek dünyada örneği görülmemiş, işitilmemiş bir sonuç ortaya çıktı. Fransız generalleri altmış bin kişilik koskoca Rus ordusunu gözden kaybettiler ve Thiers'ye göre 'saman yığını içinde iğne aramaya benzeyen bu işin başarıyla sonuçlandırılması,' yani, altmış bin kişilik düzenli ordunun bulunduğu yerin en sonunda öğrenilebilmesi, görünüşe göre, Murat'nın becerisi ve dehası sayesinde gerçekleşti.

Diplomatik açıdan bakınca da görünen şuydu: Napolyon'un, gerek Tutyolmin'i, gerek (aslında tek istediği, sırtına geçirecek bir kaput ile yolculuk edebilmesini sağlayacak bir araba olan) Yakovlev'i inandırmak için onca dil dökerek anlatmaya çalıştığı ve İmparator Aleksandr'a iletilmesini istediği, *adil ve yüce gönüllü bir hükümdar olduğu* mesajını, Çar Hazretleri elinin tersiyle itti; Aleksandr, Napolyon'un elçilerini huzuruna kabul etmedikten başka, getirdikleri mesaja cevap bile vermedi.

Gelelim Napolyon'un aldığı adli önemlere: Moskova'nın yarısını yakan sözüm ona kundakçılar idam edildiler ve bunların tümü idam edildikten sonra da kentin geri kalan yarısı yanıp kül oldu.

Yönetim açısından duruma baktığımızda gördüklerimiz şöyle: Belediyenin sadece sayılı kişilere, yani kendi üyelerine yararı dokundu. Belediye meclisi üyesi olmalarının sağladığı avantajdan yararlanan bu kişiler –asayişi sağlama kılıfı altında– ya kendileri Moskova'yı yağmaladılar ya da kendi mallarını yağmadan korudular.

Din işlerine gelince: İmparator Hazretlerinin (Napolyon'un) Mısır'da camiyi ziyaret etmiş olması pek başarılı sonuçlar vermişti ama kendileri, benzeri bir ziyaretten Moskova'da aynı sonucu alamadılar. Kentte yakalanıp, Napolyon'un isteklerini yerine getirmeye zorlanan iki üç papaz her ne kadar ayin yönetmeye en sonunda razı oldularsa da, bunlardan birisi, kilisede ayin yönettiği sırada bir Fransız subayı tarafından tokatlandı. Bir başka Fransız subayının raporunda ise şunlar yazıyor: "Kentte bulduğum ve gelip kilisede ayin yönetmesini istediğim papaz gelip kiliseyi temiz-

ledikten sonra kapıları kapayıp üzerlerine kilit vurdu. Ne var ki, aynı akşam birileri gelip kapıları zorladılar, kilitleri parçalayıp içeriye girdiler, içeride ne kadar kitap varsa hepsini yırttılar ve daha başka suçlar işlediler."

Ticaretle ilgili olarak alınan önlemler de semere vermedi; 'çalışkan emekçi ve zanaatkârlara' hitaben kaleme alınan bildiriye kulak asan olmadı. Çalışkan zanaatkârlar hiç ortalıkta görünmedikleri gibi, bu bildiriyi köylülere ulaştırmak amacıyla kentten fazlaca uzaklaşmayı göze alan memurları da köylüler kendi elleriyle öldürdüler.

Moskova halkını ve askerleri tiyatrolarla eğlendirip oyalama girişimleri de bir yarar sağlamadı. Kremlin'de ve Pozniyakov'un konağında kurulan tiyatrolar kuruldukları gibi çarçabuk kapatılmak zorunda kalındı, çünkü aktörler ve aktrisler donlarına varıncaya kadar soyulup soğana çevrilmiş, bütün sahne kılıkları çalınmıştı.

Napolyon'un insanseverliğinden de umulan sonuç alınamadı. Moskova'da piyasaya sürülen kalp paralar gibi, gerçek kâğıt para da değerini yitirmişti. Hiç durmadan ganimet toplayan Fransızlar bunları elden çıkarırken altından başka paraya yüz vermiyorlardı. Bu yüzden sadece kalp paranın -Napolyon'un düşkünlere büyük bir cömertlikle bol bol bağışladığı kâğıt paranın- değeri sıfıra inmekle kalmadı, gümüş sikkelerin de altına göre belirlenmiş değerlerinde büyük düşme oldu.

Bununla birlikte, bu ortam içinde, yetkililerce çıkarılan emirlerin hiçbir işe yaramadığını ortaya koyan en çarpıcı örnekler, yağmanın önlenmesi ve asayişin sağlanmasıyla ilgili olanlarıdır. İşte, askerî makamlardan hiç durmadan gelen raporlardan bazı örnekler:

"Yağmacılığı yasaklayan kesin emirler bulunmasına rağmen kentte çapulculuğun önü alınamamaktadır. Asayiş henüz sağlanabilmiş değildir, bu yüzden kentte yasal ticaretle uğraşan bir tek tüccar bulunmamaktadır. Tüm ticaret çerçilerin elinde olup, onların sattıkları da hep hırsızlık malıdır."

"Yönetimim altındaki ilçenin kenar mahalleleri sürekli olarak Üçüncü Kolordunun yağmacı erlerinin saldırılarına uğramaktadır. Bunlar, yıkıntılara ve mahzenlere sığınmış zavallıların üstlerindeki paçavraları bile aldıktan başka, bununla da yetinmeyerek, kendi gözlerimle de kaç sefer tanık olduğum gibi, bunları kılıçlarıyla yaralamaktadırlar."

"Askerlerin bitmek bilmez yağma ve hırsızlıkları dışında rapor edecek yeni bir şey yok 9 Ekim."

"Soygunlar, çapullar sürüp gidiyor. Bizim ilçede türeyen bir soyguncu çetesini durdurabilmek için sonunda zora başvuracağız anlaşılan, 11 Ekim."

"Yağmacılığın önlenmesi için çıkarılan kesin emirlere rağmen, Hassa Tümenine bağlı askerlerden kurulu çapulcu gruplarının yağma dönüşü Kremlin'e girerken görülmüş olmaları ve bu durumun sık sık tekrarlanması İmparator Hazretlerini ziyadesiyle üzmektedir. Usta erattan kurulu Hassa Tümeninin bulaştığı yağmacılık olaylarıyla, çıkardığı karışıklık dün gece ve bugün görülmemiş bir düzeye ulaşmıştır. İmparator Hazretlerinin canını korumakla görevli olan ve disiplinleriyle tüm orduya örnek oluşturmaları gereken seçme askerlerinin emirlere itaatsizlikte herkesi geride bırakıp, işi askerî debboyları basmaya kadar vardırmalarını, bunlardan bazılarının nöbetçilerle alay etmeye ve onlara vurmaya kalkışmalarını Haşmetli İmparatorumuz esefle karşılamaktadırlar."

Valinin raporundan:

"Konulan bunca yasağa, alınan bunca önleme rağmen askerlerin defi tabii ihtiyaçlarını saray avlusunun her yerinde, hatta İmparator Hazretlerinin penceresinin dibinde gidermeye devam etmelerinden saray sorumlu müdürü acı acı yakınmaktadır."

Gözü hiçbir şey görmeyen azgın sığır sürüsü, kışın kendisini belki de açlıktan ölmekten kurtaracak olan yemin yetiştiği ekin tarlalarına dalıp başakları nasıl çiğner, yok ederse, Fransız ordusu da Moskova'da kalmaya devam ettiği sürece tıpkı azgın sığır sürüsü gibi her geçen gün biraz daha dağılıyor, her gün biraz

daha kendi sonunu hazırlıyordu. Buna rağmen Napolyon yine de Moskova'dan bir yere kımıldatmıyordu ordusunu.

Ama Tarutino Muharebesi'nin ardından ve iaşe konvoylarının Smolensk yolunda baskına uğrayıp Rusların eline geçmesinden sonra aniden müthiş bir paniğe kapılan Fransız ordusu, arkasına bakmadan kaçmaya başladı. Tarutino Muharebesi'yle ilgili haberler (Thiers'nin bize anlattığına göre) Napolyon'a bir geçit töreni sırasında, hiç beklemediği bir anda ulaşmış ve ordunun hanidir dört gözle beklediği 'Moskova'dan ayrılış' emrini hemen oracıkta, sırf 'nankör' Ruslara ceza olsun diye vermiş.

Fransız ordusu Moskova'dan kaçar gibi ayrılıp dönüş yoluna koyulduğunda, yağmacılık ve çapulculukla ele geçirdiği bütün hırsızlık mallarını da beraberinde götürmekteydi. Napolyon bile orada edindiği özel *trésor*'unu* yanında taşıyordu. Yine bize Thiers'nin aktardığına göre, ganimet eşyalarını taşıyan yük arabalarının oluşturduğu konvoylar yüzünden orduda düzen diye bir şey kalmadığını gören İmparator dehşete düşmüş. Gelgelelim bunca geniş savaş deneyimi bulunan (ve Moskova'ya gelişleri sırasında mareşallerinden birinin kafilesindeki arabaların fazlasını yaktırtmış olan) Napolyon, bu sefer ganimet taşıyan arabaların fazlasının yakılması emrini vermedi; askerlerinin sürdüğü veya içinde yolculuk ettiği kaleskaların, faytonların oluşturduğu uzun konvoyları seyrettikten sonra bunun aslında hiç de fena bir şey olmadığını, bütün bu taşıt araçlarının erzak, hasta ve yaralı taşımak için ileride işlerine yarayacağını söyledi.

Fransız ordusunun kaçışı, tıpkı ölümünün yakın olduğunu sezen ve ne yapacağını bilemeyen yaralı bir yabani hayvanın kaçışını andırıyordu. Napolyon'un ve ordusunun, Moskova'ya girişlerinden mahvoluşlarına kadarki süre içinde yaptıkları incelikli planları, uyguladıkları manevraları incelemenin, ölümcül yara almış yabani bir hayvanın can çekişmesi sırasındaki çırpınışlarını incelemekten hiçbir farkı yoktur. Yaralı hayvanların, en ufak bir hışırtı duyar duymaz doğrudan doğruya avcının tüfeğine doğru

* Fr. Hazine.

saldırdığı, bırakıp kaçtığı, tekrar saldırdığı ve böyle ileri geri koşarak kendini helak ettiği, ölümünü çabuklaştırdığı çok rastlanan olaylardandır. Napolyon da, koskoca ordusunun baskısı altında aynı biçimde hareket etmiştir. Avcının önündeki hayvanı harekete geçiren *hışırtı* öğesinin yerini burada Tarutino Muharebesi tutmuştu; burada Tarutino Muharebesi dolayısıyla paniğe kapılan yaralı hayvan avcının üzerine atılır gibi yapmış, avcının yanına kadar sokulduktan sonra gerisin geri dönmüş, tekrar avcıya doğru atılmış, böyle ileri geri bir süre gidip geldikten sonra o da her yabani hayvanın yapacağı şeyi yapmıştı; yanı, en elverişsiz, en tehlikeli yol olduğu halde, gelirken geçtiği için iyi bildiği geliş yolundan kaçmaya kalkmıştı.

İlkel insanlar, gemilerini yürüten gücün pruvalarındaki gemi aslanından* geldiğine nasıl inanırlarsa, aynı biçimde Napolyon'u da, Fransız ordusunun bütün bu ileri geri hareketlerinin ardındaki güç ya da bütün bu hareketlerin önündeki lider gibi göstermeye kalkışır bazıları; oysa bütün bu dönem boyunca Napolyon'un, yolcu arabasının içindeki kayışlara tutunup da arabayı kendisinin sürdüğünü hayal eden küçük çocuktan hiçbir farkı yoktu.

XI

6 Ekim sabahı erkenden salaş hapishanenin kapısına çıkan Piyer, dışarıya adımını atar atmaz hemen gerisin geri dönüp eşikte durdu ve deminden beri bacaklarının arasında dolaşarak oyun isteyen uzun gövdeli, kısacık paytak bacaklı, alacalı bulacalı bir postu olan karışık soylu bastıbacak kancıkla oynaşmaya başladı. Hapishane barakasını kendine yuva belleyen bu küçük köpek geceleri genellikle Karatayev'in yanı başında yatar, zaman zaman kentte dolaşmaya çıktığı da olur, ama her seferinde yine barakaya geri gelirdi. Herhalde sahipsiz bir sokak köpeğiydi ve belki hiçbir zaman bir adı olmamıştı. Fransızlar onu "Azor" diye çağırırlardı;

* Gemi aslanı: Yelkenli gemilerde, civadra bastonunun dibinden su kesimine kadar inen, baş bodoslamaya bağlanmış tahtadan oyma heykel. *-çev.*

masalcı asker "Femgalka" adıyla çağırırken, Karatayev ve ötekiler bazen "Bulanık", bazen de "Sarkık" derlerdi. Bir sahibinin olmayışını, doğru dürüst bir adının bulunmayışını ya da cinsinin bilinemeyişini, hatta belirli bir renginin bile bulunmayışını zerre kadar umursadığı yoktu alacalı bulacalı kancığın. Tüylü kuyruğunun ucu hotoz gibi hep kıvrık olarak havada durur ve bu ufak hayvan o kısacık, paytak bacaklarını o kadar ustalıklı kullanabilirdi ki, bazen sanki dört bacağını birden kullanmaya tenezzül etmezmiş gibi arka bacaklarından birini zarif bir biçimde kaldırıp üç bacak üstünde kolaylıkla ve oldukça hızlı koşardı. Yaşamın keyfini çıkarmasını çok iyi bilirdi. Bir bakardınız, keyifli homurtularla yerlerde yuvarlanıyordur; bir başka seferinde onu ciddi ve düşünceli bir suratla güneşlenirken ya da bir çomak parçasıyla, hatta bir saman çöpüyle neşe içinde oynaşırken görürdünüz.

Hapishaneye düştüğü günden bugüne eski giysilerinden Piyer'e kala kala bir tek gömleği kalmıştı ve giyim kuşamının tümünü bu yırtık pırtık, pis gömlek, bir tane uzun paçalı (Karatayev'in öğüdüne uyarak sıcak tutsun diye paçalarını bilekten sicimle bağladığı) asker donu, köylü işi bir palto ile bir kasket oluşturuyordu. Bu zaman içinde fiziksel yapısı oldukça değişmişti Piyer'in. Gerçi ailesinden kalıt aldığı iri yapısını hâlâ koruyordu ama artık o eski şişmanlığı kalmamıştı. Sakal bıyık da bıraktığı için yüzünün alt bölümü bunlarla örtülüydü, kıvırcık saçları ise iyice uzayıp birbirine dolanmış ve keçeleşmişti; kıvıl kıvıl bit kaynayan bu saçlar başının üstünde bir takke gibi duruyordu. Gözlerinde daha önce bulunmayan sakin, serinkanlı bir uyanıklık vardı. Eskiden gözlerinden bile belli olan o gevşek hali gitmiş, onun yerine bir kararlılık, bir azim ve gerektiğinde direnmeye hazır olduğunu gösteren enerjik bir ifade gelmişti. Yalın ayak dikiliyordu kapı ağzında.

Piyer gözlerini kâh ileriye çeviriyor, o sabah köprüden geçmeye başlayan ve ucu köprünün ötesinde gözden kaybolan atlı, arabalı asker kalabalığına bakıyor; kâh, ısırma numaraları yaparak ayaklarının dibinde oynaşan köpeğe; kâh, koca koca parmaklarını büyük bir haz duyarak oynatırken ağırlığını birinden ötekine aktardığı çıplak ayaklarına bakıyordu. Ayaklarına her bakışında

da hoşnutluğunu belli eden hafif bir gülümseme gelip geçiyordu yüzünden. Ayaklarının görüntüsü ona burada geçirdiği haftalar boyunca öğrendiklerini, burada edindiği deneyimleri hatırlatıyor ve Piyer bunları hatırlamaktan haz duyuyordu.

Son birkaç gündür havalar açık ve oldukça sıcak gidiyor, yalnız sabaha karşı azıcık ayaz yapıyordu; tam pastırma yazı denilen havaydı yani. O sabah da dışarıda güneş ısıtıyordu ve sabah ayazının çakı gibi soğuğu havada hâlâ kendini hissettirdiği için güneşin verdiği sıcaklık insanın daha da hoşuna gidiyordu.

Uzaktaki yakındaki tüm nesneler üzerinde güzün yalnız bu vakitlerinde görülen büyülü bir billur ışıltı vardı. Serçe Tepe sırtları –köyüyle, kilisesiyle, kocaman beyaz konağıyla– uzaktan rahatça görülüyordu. Yapraklarını dökmüş ağaçlar da, kumullar da, evlerin tuğla duvarları ve damları da, kilisenin çan kulesinin yeşil külahı da, o büyük beyaz konağın duvar köşeleri de bu duru ve saydam havada olağanüstü bir netlikle en ince ayrıntılarına varıncaya kadar seçiliyordu. Hemen oracıktaki, Piyer'in eskiden bildiği ve Fransız işgalinden sonra yanan bir konağın yıkıntılarıyla, bahçe çitinin önünü bir uçtan bir uca kapayan, koyu yeşil renklerini hâlâ kaybetmemiş leylak ağaçları sırası da aynı durulukta görülebiliyordu. Kapalı havalarda insanın midesini bulandıracak kadar çirkin görünen bu yanmış yapının kasvetli yıkıntıları bile bu duru, dingin, saydam havanın yumuşak parlaklığı içinde insanın gönlünü okşayan bir güzellik kazanıyordu.

Başında gecelik takkesi, sırtında düğmeleri açık üniforma ceketi ve dişlerinin arasına sıkıştırdığı çubuğuyla ev içinde dolaşır gibi sallana sallana sundurmanın köşesinden çıkan Fransız onbaşı, dostça göz kırparak, Piyer'e yaklaştı.

"Ne güneş ama değil mi Mösyö Kiril?" (Fransızlar Piyer'e bu adı takmışlardı.) İlkbahardan kalma bir gün yani."

Kapının kenarına yaslanan onbaşı (daha önce de aynı şeyi birçok kez yaptığı ve her seferinde de Piyer geri çevirdiği halde) birkaç nefes çekmesi için çubuğunu ikram etti Piyer'e.

"Yürüyüş dediğin böyle havada olacak ki..." diye de hemen lafa girdi.

Piyer ona Fransız kuvvetlerinin kentten ayrılmalarıyla ilgili yeni bir haber olup olmadığını sordu, onbaşı da hemen hemen bütün birliklerin ayrılma hazırlığı içinde bulunduğunu, mahpuslar hakkında da bugün talimat beklediklerini söyledi. Piyer'in barakasındaki mahpuslardan Sokolov adındaki Rus eri çok hastaydı; adamcağızın durumu gitgide daha da ağırlaştığı için Piyer bu konuda bir şeyler yapılması gerektiğini hatırlattı onbaşıya. Onbaşı ona hiç merak etmemesini söyledi, kent hastaneleri dışında ellerinde bir sürü sahra hastanesi de varmış, hastalarla mutlaka ilgilenirlermiş, nitekim yetkililer bu konuda ellerindeki her türlü olanağı seferber etmişlermiş.

"Zaten, Mösyö Kiril, bizim yüzbaşıya sizin bir sözünüz yeter, siz de bilirsiniz ya. Ah, bizim yüzbaşı, ah ne adamdır o... Hiçbir şeyi unutmaz. Yüzbaşı turunu atmaya çıktığında ona çıtlatıverin; sizin için yapmayacağı şey yoktur..."

(Sözü edilen yüzbaşı sık sık Piyer'le uzun sohbetlere girer ve elinden gelen hiçbir lütfu ondan esirgemezdi.)

"Sen de biliyorsun ya, Onbaşı Thomas," diyordu bana geçende yüzbaşım; "Bu Mösyö Kiril okumuş adamdır, Fransızca bilir. Kendisi bir Rus soylusudur, bahtı dönmüş bir adamdır ama sapına kadar da erkek adamdır yani. Hem bilgili hem de olgun adamdır... Bir isteği olursa hiç çekinmesin, bana söylesin yeter, bir dediğini iki etmem onun. Eee ne de olsa biz de azıcık mürekkep yalamış adam olduğumuz için çevremizde böyle okuyup yazmış kişilerin, böyle süzme beyefendilerin bulunması hoşumuza gidiyor doğrusu.' Bütün bunları anlatmaktan maksadım hep sizin iyiliğiniz için, Mösyö Kiril. Bakın mesela geçen günkü olayı alın, eğer sizin hatırınız olmasaydı o işin sonu çok kötü gelirdi."

Bir süre daha böyle çene çaldıktan sonra onbaşı çekti gitti. Onbaşının "geçen günkü olay" dediği şey, Rus mahpuslarla Fransız askerleri arasında çıkan kavgaydı; bu kavgada Piyer, mahpus arkadaşlarını yatıştırmayı başarmıştı.) Piyer'in onbaşıyla konuştuğunu gören birkaç mahpus hemen yanına gelip, Fransız'ın ne anlattığını sordular. Piyer onlara Fransız ordusunun Moskova'yı terk edişiyle

ilgili olarak onbaşıdan duyduklarını aktarırken, soluk benizli, sıskası çıkmış, hırpani kılıklı bir Fransız askeri barakanın kapısına gelip Piyer'e yaklaştı ve utangaç bir tavırla iki parmağını çabucak alnına götürüp indirerek sözüm ona selam çaktıktan sonra, "Platoş" adındaki bir Rus erine gömlek diktirdiğini, barakalarında bu adda birinin bulunup bulunmadığını sordu.

Bir hafta kadar önce Fransız askerlerine ordu tarafından ayakkabılık kösele ve elbiselik kumaş istihkakları dağıtılmış, onlar da kendilerine çizme ve gömlek yaptırmak için bunları Rus mahpuslarına vermişlerdi.

Karatayev, ellerinin arasında dikkatle katlanmış bir gömlekle, "Hazır yavrucuğum, hazır!" diyerek barakadan fırladı.

Hem havaların sıcak gidiyor oluşu yüzünden hem de çalışırken rahat etmek için Karatayev altına uzun paçalı bir don, sırtına da katran gibi kapkara kesilmiş yırtık pırtık bir gömlek geçirmekle yetinmişti. Alnının üzerinden bağladığı bir hasır şeritle uzun saçlarını işçi usulü arkada toplamıştı; değirmi yüzü her zamankinden daha yuvarlak, daha sevimli görünüyordu.

"İnsan pazarlıkta kesişti mi, sözünde durmalı!" dedi Karatayev, "Ben sana cumaya diye söz vermiştim ama bak, şimdiden hazır; bitti bile!" diyerek el emeğinin, göz nurunun ürünü olan katlanmış gömleği açtı.

Fransız askeri çekine çekine çevresine bir göz gezdirdi ve içindeki kuşkuyu yenmiş gibi birden üniformasının düğmelerine el atıp çabuk çabuk soyundu, yeni gömleğini sırtına geçirdi. Fransız'ın ceketinin altında gömlek yerine, doğrudan doğruya sarı renkli teninin üstüne giydiği, çiçek desenli ipek bir yelek vardı. Oradaki mahpusların kendisine gülmelerinden korktuğu için olacak, gömleği göz açıp kapayıncaya kadar geçirivermişti sırtına. Mahpuslardan ağzını açıp da bir laf eden olmadı.

Platon Karatayev ise bir yandan gömleğin eteklerini aşağı doğru çekiştirirken, bir yandan da, "Aman, aman, ne de güzel oturdu!" deyip duruyordu. Fransız, gömleği giydikten sonra da başını hiç kaldırmamıştı; gömleğin ötesini berisini inceliyor, dikişlerini yokluyordu.

Eserinden pek hoşnut kaldığı anlaşılan Platon, yine o yusyuvarlacık gülümsemelerinden biri suratını aydınlatırken, "Bak yavrucuğum," diyordu, "Burasının bir terzihaneye benzer yeri yok, doğru dürüst bir dikiş iğnesi bile bulamazsın burada; eh, atalarımız da demişler ya hani; elinde aletin yoksa bit bile kıramazsın!"

"*C'est bien, merci**" dedi Fransız. "Peki, kumaşın artanı nerede?"

Eserini övmeyi hâlâ sürdüren Platon, "Gövdene hele biraz alışsın, o zaman daha iyi oturacak," diyordu. "Çok rahat edeceksin bu gömlekle, üstelik sana çok yakıştı..."

"Eyvallah ihtiyar, eyvallah. Kumaşın artanından ne haber?" diye, gülümseyerek sorusunu yineledi Fransız. Cebinden bir banknot çıkarıp Karatayev'e verdi. "Eh, kalan parçaları alalım artık."

Piyer, Platon Karatayev'in, Fransız'ın anlatmaya çalıştığı şeyi anlamazlıktan geldiğini fark etmişti ama yine de hiç karışmadan seyretmekle yetiniyordu. Parayı Fransız'dan teşekkür ederek aldıktan sonra da eserini övmeyi sürdürmekteydi Platon. Kumaştan artan parçaların verilmesi için direten Fransız, söylediklerinin Rusçaya çevrilmesini Piyer'den rica etti.

"O parçalar ne işine yarayacakmış?" dedi Karatayev. "Oysa bizim ne güzel işimize yarayacaktı, mis gibi ayak sargısı yapacaktık o parçalardan. Neyse, boşver."

Birdenbire bütün neşesi kaçıp suratı asılan Karatayev bunları üzgün üzgün söylemişti Piyer'e; yine üzgün üzgün elini koynuna atıp, çıkın haline getirilmiş kumaş parçalarını çıkardı, hiç yüzüne bakmadan Fransız'a uzatırken, "Gitti, gider!" diye homurdandı ve topuklarının üstünde geriye döndü. Fransız, kumaş parçalarını elinde evirip çevirerek bir süre düşünceli durdu, sorar gibi Piyer'e baktı ve onun gözlerinden sorusunun cevabını okumuş gibi birdenbire kıpkırmızı kesilerek, cırlak sesiyle seslendi:

"Hey, Platoş! Platoş! Al, senin olsun bunlar!" Kumaş parçalarını Platon'un eline tutuşturduktan sonra da dönüp, hızlı hızlı yürüdü gitti.

---

* Fr. İyi, iyi, teşekkür ederim. *-çev.*

Karatayev başını anlamlı anlamlı sallayarak, "Bak sen şu işe!'" dedi. "Bir de bunlara kâfirdir derler, oysa bak ne candan adammış. Eskiler boşuna dememişler: Az veren candan, çok veren maldan! Al işte, bu oğlanın da cömertliğine bak, kendi sırtındaki ceket neredeyse dökülecek halde, ama o tutuyor bu kumaş parçalarını bana veriyor."

Karatayev elindeki kumaş parçalarına bir süre dalgın dalgın gülümseyerek baktı.

"Ama bunlardan da çok kıyak ayak sargısı olur, aslanım," dedi ve barakaya girdi tekrar.

XII

Piyer'in hapishaneye kapatılışının üzerinden dört hafta geçmiş bulunuyordu. Fransızlar onu isterse subayların bulunduğu barakaya nakledebileceklerini söylemişler, ama Piyer ilk konulduğu erler barakasında kalmayı yeğlemişti.

Yakılıp yıkılmış, soyulup soğana çevrilmiş Moskova'da Piyer'in katlanmak zorunda kaldığı yoksunluk, neredeyse insanın dayanma gücünün sınırlarını aşmak üzereydi; ama sağlam yapısı ve sağlıklı bünyesi sayesinde (o güne dek ne kadar güçlü ve sağlıklı olduğunu hiç fark etmemişti), daha çok da, bu yoksunlukların ilk olarak ne zaman başladıklarını unutturacak kadar yavaş yavaş, derece derece ortaya çıkışları nedeniyle, Piyer bu duruma rahatlıkla katlanabilmişti; hatta durumun eğlenceli yanlarını bile görebiliyordu. Daha önceleri elde etmek için boş yere didinip durduğu o huzura, kendi kendiyle barışıklığa da işte bu dönemde erişti. Borodino Muharebesi'nde savaşan erlerde görerek etkisinde kaldığı iç huzurunu, ruh dinginliğini elde edebilmek için yıllar yılı uğraşıp durmuştu Piyer. Bu huzuru insanlara yardım etmekte aramış, farmasonlukta aramış, sosyete yaşantısına dalıp kendini dağıtmakta aramış, olmamıştı; kendini şaraba vermiş, yine olmamıştı; fedakârlıklarda, kahramanca girişimlerde, Nataşa'ya olan romantik aşkında aramış, yine olmamıştı; aradığı huzuru akılcı düşünüş yollarında bulabileceğini ummuştu

ama nafile; bütün çabaları, bütün deneyleri, girişimleri hep boşa çıkmıştı. Derken, aradığı o iç uyumunu, o ruhsal barışı elde etmek için hiçbir çaba harcamadığı bir dönemde, sırf ölümün dehşetini yaşamış olması, yoksunluk çekmesi ve Karatayev'den edindiği izlenimler sayesinde kendiliğinden gelivermişti aradığı. Gerçekten de tanık olduğu o idamlar sırasında çektiği korkunç acılar, yaşadığı o müthiş anlar, öteden beri o kadar önemsediği bütün o huzur bozucu düşüncelerle duyguları, imgeleminden de belleğinden de bir daha geri gelmemek üzere silip götürmüştü. Artık uzun uzadıya ne Rusya'yı, ne savaşı, ne Napolyon'u ne de siyaseti düşünüyordu; bu konular üzerinde derin düşüncelere dalmak aklına bile gelmiyordu aslında. Bunları düşünmenin kendisine kalmadığını, kimsenin bu konularda ondan fikrini sormadığını, dolayısıyla bu konularda yargıda bulunmanın kendisine düşmediğini en sonunda anlamıştı. Karatayev'in ağzından duyduğu, "Rusya dedin mi yazı aklına getirmeyeceksin, yaz mevsimini düşünürken de Rusya'yı anmayacaksın, çünkü uyuşmaz bu ikisi!" özdeyişini sık sık kendi kendine tekrarlıyor ve tekrarladıkça içinde bir ferahlama hissediyordu Piyer. Napolyon'u öldürme düşüncesi de kabala falında çıkan sayılardan Apokalips'in canavarına varmak için giriştiği hesap işleri de şimdi ona saçma sapan geliyor, bunların akıllı işi olmadıklarını anlıyordu. Karısına gözü dönecek kadar öfkelenmesini de adına leke sürülecek diye o kadar kaygılanmış olmasını da şimdi sadece hafiflik olarak görmekle kalmıyor, aynı zamanda gülünç de buluyordu. Karısı şurada ya da burada canının çektiği gibi yaşadıysa, bu ne diye ilgilendirsindi Fransızları? Fransızlar ellerindeki mahpusun Kont Bezuhov olduğunu öğrenirlerse, hele artık kendi umurunda da olmadığına göre yer yerinden mi oynardı yani?

Sık sık hatırına Prens Andrey'le yaptığı konuşma geliyor ve o konuşmada ileri sürülen görüşleri hatırladıkça -kendisi her ne kadar Prens Andrey'in düşüncelerini biraz değişik yorumluyorsa da- arkadaşının düşüncelerine yüzde yüz katılıyordu şimdi. Prens Andrey öteden beri mutluluğu negatif bir olgu diye yorumlardı, o konuşmasında da yine aynı düşünceyi ileri sürmüştü. Yalnız,

bunu belirtirken, sesindeki acı ve alaycı ifadeden sanki başka bir şey söylemek istediği anlamı seziliyor gibiydi; âdeta şöyle demek istiyordu: "Mutlak mutluluk hiçbir zaman elde edilemeyeceğine göre, mutlak mutluluk peşinde koşma içgüdüsü insanlara sırf eziyet olsun diye verilmiştir." Piyer de şimdi bunun böyle olduğuna yüzde yüz inanmaktaydı, üstelik bu düşüncenin yanlış da olabileceği konusunda kıyıcığa hiçbir çekince koymadan. Acı çekmemek, zaruri ihtiyaçların giderilmiş olması, dolayısıyla da insanın uğraşı alanını seçebilme özgürlüğüne sahip bulunması –yani, yaşantısının nasıl olacağına kendisinin karar verebilmesi– şimdi Piyer'e insan mutluluğunun doruğu gibi geliyordu. Piyer, sırf acıktığı için yemek yemenin; sırf susadığı için su içmenin; uykusu geldiği için uyumanın; üşüdüğü için giyinmenin; sırf bir insan sesi duymuş olmak için, canı konuşmak istediği için konuşmanın zevkini tüm yaşamında gerçek anlamda ilk kez burada ve şimdi tadıyordu. Doyurucu bir yemek gibi, temizlik gibi, özgürlük gibi mübrem ihtiyaçlarının giderilebilmesi olanağından yoksun bulunduğu içindir ki, dört başı mamur bir mutluluk sanki sadece bunlardan ibaretmiş gibi geliyordu ona. Uğraşı alanını, başka bir deyişle yaşayış biçimini seçme özgürlüğü şimdi son derece sınırlanmış bulunduğu için de bu seçimi yapabilmek sanki çok kolay bir işmiş gibi görünüyordu gözüne; hem de o kadar kolay görünüyordu ki, tıpkı zaruri ihtiyaçları giderebilme açısından insanın sahip olduğu olanak bolluğunun bu ihtiyaçları giderirken alınan zevki köreltişi gibi, uğraşı alanını seçebilme açısından sahip olunan özgürlüğün –onun bu açıdan özgürlüğünü sağlayan olanaklar da aldığı eğitim, serveti ve toplumdaki yüksek yeri idi– fazlasının da aslında uğraşı alanı seçimini zorlaştırdığı, hatta insanda bir iş, bir uğraş sahibi olma hevesini kırdığı gerçeğini unutturuyordu Piyer'e.

Şimdi Piyer'in hayal evini dolduran biricik konu, ne zaman serbest bırakılacağı idi. Oysa ileride, hatta yaşamının sonuna kadar, Piyer bu bir aylık mahpus yaşantısından, yinelenmesi olanaksız o derin, o yoğun, o ferahlatıcı duygulardan ve en önemlisi de sadece o dönemde sahip olabildiği o mükemmel iç huzurundan, o kusur-

suz ruh dinginliğinden hep coşkuyla söz edecek, o günleri büyük bir zevkle anacaktı.

Mahpusta geçirdiği ilk gecenin sabahı erkenden kalkıp, sabah karanlığında barakanın kapısına çıkmıştı Piyer. İşte o sabah gözlerini kaldırıp da ileride, ilkin belli belirsiz karanlık bir siluet halinde izdüşüm veren Novo-Dyeviçi Manastırının kulecikleriyle, kuleciklerin tepesindeki haçları görürken; tozlu çimenlerin yüzünü kaplayan kırağı beyazlığını seyrederken; döne kıvrıla gözden ırayıp mor ufkun koyu renkleri içinde eriyen ırmağın ahşap rıhtımlarına ve bunların ardında kalan Serçe Tepe sırtlarına bakarken; Moskova'dan havalanıp çayırın üzerinden kendisine doğru uçan alakarga sürüsünün bağırışlarını dinler, serin sabah havasını teninin üstünde hissederken ve biraz sonra, doğu yönünden ışınların birer mızrak gibi fırlayıp güneşin bir bulutun ardından başını gururla doğrultmasıyla birlikte büyük kubbelerin de haçların da, çayırı örten kırağının da, ufukta kaybolan ırmağın da, ufkun da tümünün birden, âdeta evrenin yüzünde güller açar gibi aydınlanışlarını seyrederken, Piyer o güne dek hiç bilmediği türden bir dinçliğin vücuduna yayıldığını, hiç tatmadığı bir *joi de vivre** ile içinin dolduğunu hissetmişti. Bu duygu o günden sonra Piyer'i hiç terk etmemiş, hatta Piyer'in içinde bulunduğu koşullar çetinleştikçe bu duygu da gitgide güç kazanmıştı.

Piyer'in orada kazandığı azim, her şeye karşı hazırlıklı bulunma kararlılığı, oraya ilk geldiği günden itibaren mahpus yoldaşlarının kendisini el üstünde tutmalarıyla daha da güçlenmişti. Gerçekten de birkaç yabancı dil bilmesi; Fransızların ona gösterdiği saygı; gösterişçi olmayışı ve eli açıklığı, kendisinden bir şey istenildiğinde elindekini avucundakini (Piyer de subay mahpuslar gibi haftada üç rublelik tayın bedeli alıyordu) hiç düşünmeden verişi; koca koca çivileri barakanın tahta duvarına yumruğuyla vura vura çakarak oradaki bütün askerlere kanıtladığı üstün fiziksel gücü; kader arkadaşlarına gösterdiği sevecenlik ve hiç kımıldamadan saatlerce oturarak düşünebilmesi (bu oradakilere inanılmaz

* Fr. Yaşama sevinci.

bir olay gibi geliyordu), Piyer'i oradakilerin gözünde gizemli, insanüstü bir yaratık haline getirmişti. Sosyete yaşamında kendisine -zarar vermese bile- hep bir engel, bir tür ayak bağı olan fiziksel gücü, maddi rahatlığı hor görüşü, unutkanlığı, sadeliği ve bunlara benzer öbür nitelikleri burada onu âdeta bir efsane kahramanı yapmıştı. Arkadaşlarının onu böyle el üstünde tutuşlarına, böylesine sevip saymalarına karşılık Piyer de kendini onlardan sorumlu hissediyordu.

XIII

Fransızlar kenti boşaltmaya 6 Ekim'i 7 Ekim'e bağlayan gece başladılar; sahra mutfakları, sahra hastaneleri söküldü, ulaştırma araçları yüklendi ve yürüyüş kollarıyla ulaştırma katarları yola düzüldü.

Sabah saat yedide seferi durumda (başlarında şakoları, ellerinde tüfekleri, sırtlarında sırt çantaları, bellerinde de kocaman azık torbalarıyla) bir Fransız yürüyüş kolu gelip mapushane barakalarının önüne dizildi. Birlik durur durmaz bir baştan öbür başa, tüm askerler arada bir küfürleşmeyi de ihmal etmeden, yüksek sesle hemen konuşmaya başladılar.

Mahpuslar giyinip kuşanmışlar, barakalarında harekete hazır bekliyorlardı. Sokolov adındaki hasta asker de sararıp solmuş, avurdu avurduna çökmüş, gözleri çukura kaçmış bir halde ve giyinmemiş olarak, kendi köşeciğinde yalın ayak bir başına yatıyordu. Koca gözlerini (yüzü çok zayıfladığı için âdeta safi göz kalmış gibi geliyordu insana) dikmiş, bir yandan hiç kendisiyle ilgilenmeyen yoldaşlarına yalvarır gibi bakıyor, bir yandan da düzenli aralıklarla ve alçak sesle inliyordu. Böyle inlemesi hastalığının (dizanterinin) verdiği ıstıraptan çok, yalnız kalmaktan duyduğu korku ve üzüntüden ileri geliyordu.

Beline bir ip bağlamış, ayaklarına da postallarını (Fransız askerlerinden biri çizmelerine pençe vurdurmak için büyük çay sandıklarının üstüne kaplanan ham derilerden büyükçe bir parça ele

geçirip Karatayev'e getirmiş, o da derinin arta kalanından Piyer'e bir çift postal çıkarmıştı) çekmiş, yola çıkmaya hazır durumda olan Piyer geldi, hastanın yanı başına çömeldi.

"Bak, Sokolov, hepimizi birden götürecek değiller ya, canım! Hem adamların hastaneleri de var. Hiç kuşkun olmasın, senin durumun hepimizinkinden daha iyi olacaktır; rahat edeceksin hiç değilse," dedi.

Hasta bunun üzerine hemen sesini yükselterek, "Ah, benim güzel Allahım! Ah, Yarabbim, beni burada ölüme terk edecekler! Vay başıma gelenler!" diye inlemeye başladı.

Piyer, "Ben şimdi gider, onlarla konuşurum," diyerek kalktı, barakanın kapısına doğru yürüdü.

Piyer tam kapıya vardığı sırada, bir gün önce ona çubuğunu ikram eden onbaşı da yanında iki askerle kapı ağzında görünmüştü. Gerek onbaşının, gerekse askerlerin çantalarıyla, tüfekleriyle ve çene altlarından metal zincirle bağlı şakolarıyla seferi kılıkta oldukları için oradakileri yadırgatacak kadar değişmişti görünümleri.

Onbaşı aldığı emre uyarak barakanın kapısını kapatmaya gelmişti; mahpuslar dışarıya çıkarılmadan önce sayılacaktı.

Piyer, "Onbaşım, şu hastanın durumu..." diye başlayacak oldu.

Ama daha lafına başlarken, bu onbaşı onun tanıdığı onbaşı mı, yoksa başkası mı diye içine bir kuşku düşmüştü; o kadar yadırgatıcıydı adamın o anki görünüşü. Ayrıca, tam Piyer konuşmaya başladığı sırada her iki yandan çok yüksek sesle çalınan trampetlerin gümbürtüsü yükseldi. Piyer'in sözlerine küfürle karışık anlaşılmaz bir homurtuyla cevap veren onbaşı, kapıyı da Piyer'in suratına çarparak kapadı. Bir anda yarı karanlıkta kalan barakadaki hastanın iniltilerini, iki yandan yükselen trampet sesleri bastırıyordu.

"Tamam işte! İşte yine başladı!.." diye mırıldanan Piyer'in sırtında buz gibi bir ürperti dolaştı. Gerek onbaşının çok değişmiş yüzünde, gerek sesinin tonunda, gerek trampetlerin sinir bozucu, sağır edici gürültülerinde, insanları hiç istemedikleri halde birbirlerini öldürmeye zorlayan o gizemli gücü tanımıştı Piyer; hani, idamlar sırasında etkisine tanık olduğu o acımasız gücü. Bu güç-

ten korkmanın, ondan kaçmaya kalkışmanın veya kuklalar gibi bu güce hizmet edenlere yalvarıp yakarmanın hiçbir yararı yoktu. Bunu şimdi anlıyordu Piyer. Kaderine razı olup beklemekten başka çare yoktu. Piyer hastanın yanına dönmedi; kaşlarını çattı, sağına soluna bile bakmadan orada, barakanın kapısı dibinde sessizce dikildi kaldı.

Barakanın kapısı açılıp da mahpuslar koyun sürüsü gibi itişe kakışa, birbirlerini eze eze kapı ağzından dışarı çıkınca, Piyer de bunların arasından dirsekleriyle kendine yol açarak dosdoğru, onbaşının 'senin bir dediğini iki etmez' dediği yüzbaşının yanına gitti. Yüzbaşı da seferi kılıktaydı ve Piyer, onbaşının konuşma biçimiyle trampetlerin gürültüsünde tanıdığı o aynı şeyi yüzbaşını yüzünde de gördü.

Yüzbaşı kaşlarını çatmış, önünden itişe kakışa geçmekte olan mahpuslara, "Yürüyün hadi, yürüyün!" diyordu.

Piyer boşuna çaba harcadığını bile bile yine de yaklaştı yüzbaşıya.

Yüzbaşı onu, tanımamış gibi soğuk bir tavırla tepeden aşağı süzerek, "Evet, neymiş bakalım?" dedi.

Piyer ona hastanın durumunu anlattı.

Yüzbaşı, "Bal gibi yürüyebilir, Allah'ın belası!" dedi ve Piyer'e bakmaksızın mahpuslara çıkışmaya devam etti: "Yürüyün hadi, kımıldayın biraz!"

Piyer, yine, "Ama yürüyemez ki, adamcağız ölecek neredeyse..." diye başlayacak oldu.

Yüzbaşı öfkeyle kaşlarını çatarak, "Lütfen, bayım!.." diye bağırdı.

"*Dran-da-da-dan, dran-da-da-dan*" diye gümbürdüyordu trampetler. Piyer o gizemli gücün bu insanları pençesine çoktan aldığını, dolayısıyla da bundan sonra söylenecek hiçbir sözün bir yarar sağlamayacağını anladı.

Subay mahpusları er mahpuslardan ayırıp yürüyüş kolunun önüne koydular. Piyer'in de aralarında bulunduğu subaylar otuz kişi kadardı, eratın sayısı ise üç yüzü buluyordu.

Başka barakalardan gelen ve hepsinin de üstleri başları Piyer'den çok daha iyi durumda olan bu subayların hiçbiri Piyer'i tanımıyordu. Piyer'i kibirli bir tavırla ve kuşkulu gözlerle süzüyor, ayaklarındaki acayip kunduralara merakla bakıyorlardı.

Piyer'in az ilerisinde puf böreği gibi şiş suratlı, benzi solmuş, öfkesi burnunda, şişko bir binbaşı yürüyordu. Buradaki esir Rus subayları arasında saygın bir yeri olduğu anlaşılan binbaşı sırtına geçirdiği Kazan işi ceketinin beline kemer yerine bir havlu bağlamıştı. Tütün tabakasını bir elinde sıkı sıkı tutarak o elini koynuna sokmuştu, öbür eliyle de yine sıkı sıkı çubuğunu tutuyordu. Ortada hiçbir neden yokken herkesin acele ettiği ve birilerinin durmadan kendisini ittiği kanısında olan binbaşı bu nedenle, bir yandan oflaya poflaya yürürken, bir yandan da homur homur homurdanıyor, durmadan sağa sola çatıyordu. Bir başkası da (ufak tefek, sıska biriydi bu) kendilerini nereye götürdükleri ya da o gün kaç kilometre yol alabilecekleri gibi çeşitli konularda hiç durmadan tahminler yürütüyor ve herkesle iddialaşıp herkese laf yetiştiriyordu. Ayaklarında keçe çizmeler, sırtında da ordu hizmetinde çalışan sivil levazım memurlarının giydikleri türden üniforma bulunan bu sıska adam ikide birde yürüyüş kolunun bir sağına, bir soluna koşuyor, Moskova'nın yıkıntılarına bakıp bakıp, yüksek sesle, hangi yıkıntının hangi yapıya ait olduğu konusundaki gözlemlerini bildiriyor ya da bulundukları yerden kentin görünen kesiminin neresi olduğunu herkese duyuracak biçimde bağıra bağıra söylüyordu. Şivesinden aslen Polonyalı olduğu anlaşılan bir üçüncü subay da öbürünün söylediği semt adlarının yanlış olduğunu ileri sürerek bununla iddialaşıyordu.

Şişko binbaşı bir aralık, "Nedir alıp veremediğiniz be yahu?" diye patladı. "Ha Aziz Nikolay Mahallesi olmuş, ha Aziz Vlasa Mahallesi, ne fark eder yani? Görüyorsunuz işte... Her yer yanmış, yıkılmış... Yanacak başka bir şey kalmamış... Ne itip duruyorsun beni be adam? Koskoca yol dar mı geldi sana?" diye de bu arada dönüp, kendisine parmağının ucunu bile sürmemiş olan arkasındaki adama çattı.

Kömürleşmiş yıkıntılara bakan mahpuslar arasında sağdan soldan üzüntülü sesler yükseliyordu zaman zaman:

"Vah, vah, vah! Yazık be! Şu yaptıklarına bakın!"

"Yaa, şu hale bak! Irmağın öbür yakası olduğu gibi gitmiş, Zubova semti de öyle... Kremlin semtinde de epeyce yanan yer var... Hay Allah! Kentin yarısı bile sağlam kalmamış yahu. Yaa, ben söylemiştim ya sana, ırmağın öbür yakasında koskoca bir mahalle olduğu gibi gitti demiştim; nah, gör işte!.."

"Yahu, kentin yanıp kül olduğunu kendi gözlerinizle görüyorsunuz işte, bunun üstünde durmanın bir yararı var mı artık?" dedi binbaşı.

Kentte yangından kurtulmuş sayılı mahallelerden biri olan Hamovniki semtinden geçerlerken, tam semt kilisesinin önüne geldiklerinde, bütün kafile irkilerek sokağın öbür yanına doğru çekildi ve öfke, korku, tiksinti nidaları yükseldi:

"Namussuz oğlu namussuzlar! Vay Allahsızlar be! Tüüü, Allah kahretsin! Evet, evet ölmüş ölmesine, ölmüş de... Üstelik bir şeye de bulamışlar!"

Bu kadar tiksinti ve öfke yaratan nesnenin ne olduğunu anlamak için kilisenin bulunduğu yana doğru sokulan Piyer, kilise avlusunu çevreleyen parmaklığa dayanmış bir adam seçer gibi oldu ama iyice anlayamadı ne olduğunu. Gözleri kendisininkilerden daha iyi gören arkadaşlarının konuşmalarından anlayabildiği kadarıyla, ölü bir adamı ayağa dikip parmaklığa dayamışlar, yüzünü de ise bulamışlar.

Konvoyu götüren hapishane gardiyanları, "Yürüyün ulan köpoğulları! Kımıldayın ulan iblisin tohumları!" diye küfürü basarken, Fransız Muhafız Birliğinin süvarileri de kiliseye doğru sokulan kalabalığı geri sürmek için, tazelenmiş bir hınçla ve hiç acımadan kılıç namlularının yan tarafını kullandılar.

XIV

Mahpuslar yan yollardan, ara sokaklardan yürütülerek Hamovniki semtini bir uçtan öbür uca geçene dek arkalarında muhafızlarıyla yine bu muhafızlara ait kimi açık, kimi örtülü birkaç yük arabasından başka bir şey yoktu; ama kentin zahire stoklarının saklandığı büyük depoların bulunduğu semte yaklaştıkları zaman kendilerini birdenbire, aralarına yer yer sivillere ait arabaların da karıştığı upuzun bir topçu katarının ortasında buluverdiler; topları neredeyse birbirinin üstüne çıkacak kadar sıkışık bir katardı bu.

Köprüye varınca hep birlikte durdular, öndekilerin geçmesini beklediler. Mahpuslar köprünün üzerinde geniş bir görüş açısına kavuştukları için, gerek arkalarında, gerek önlerinde, her iki yönde de uçları ufukta kaybolan hareket halindeki taşıt katarlarını rahatça görebiliyorlardı. Sağ yanlarında ise, Kaluga şosesinin Neskuçni bahçelerinin çevresini dolandığı kesimden habire şoseye çıkmakta olan askerî yürüyüş kolları ucu bucağı görünmeyen sıralar halinde ufka doğru uzayıp gidiyordu. Bunlar, bütün Fransız birlikleri içinde yürüyüşe en önce başlayan, Beauharnais'nin kolordusuna bağlı askerlerdi. Öbür yandan da, gerek ırmak kıyısını kuşatan rıhtım boyundan, gerek Taş Köprü üzerinden Mareşal Ney komutasındaki askerlerle taşıt araçları geliyordu.

Davout'nun askerleri –bütün mahpuslar bu askerlerin sorumluluğuna verilmişti– ise Kırım Geçidini aşmaktaydılar, hatta bir bölümü Kaluga şosesine çıkınışlardı bile. Oysa taşıt konvoyları o kadar uzundu ki, Beauharnais'nin ulaştırma birliklerinin sonu Moskova'dan çıkıp, birliğin başı şoseye kavuştuğu sırada, Mareşal Ney'in komutasındaki ulaştırma birliklerinin öncüleri ancak Büyük Ordinka Caddesine varıyordu.

Mahpuslar da Kırım Geçidini aştılar ve bu andan sonra artık hep üçer beşer adım yürüyüp durmak, tekrar üçer beşer adım yürüyüp durmak zorunda kalarak ilerlediler; sağdan, soldan, geriden hiç durmadan akın akın gelen taşıt araçları yığıldıkça yığılıyordu. Kırım Geçidi köprüsüyle Kaluga şosesi arasındaki birkaç yüz

metre uzaklığı ancak bir saatte aşabilen mahpusları, Transmoskva Caddesiyle Kaluga şosesinin kesiştikleri alanda durdurdular, sıkışık durumda bir köşeye çektiler ve kavşakta tam bir saat ayakta beklettiler. Dört bir yandan gelen araba tekerleklerinin tangırtıları, uygun adım yürüyen askerlerin rap rapları, bitmez tükenmez bağrışmalar, küfürleşmeler fırtınalı bir deniz kükreyişi gibi göklere yükseliyordu. Piyer sırtını bir evin, yangından arta kalan kapkara duvarına vermiş, hayal evinde idam mangası trampetlerinin gümbürtüsüyle özdeşleştirdiği bu kükreyişe kulak veriyordu.

Tutsak Rus subaylarından beş altı tanesi çevreyi daha iyi görebilmek için, Piyer'in sırtını verdiği duvar yıkıntısının üstüne çıkmıştı. Gördükleri manzara karşısında şaşkınlıklarını yüksek sesle belli etmekten kendilerini alamıyorlardı:

"Üüüüh, şu izdihama bakın yahu! İğne atsan yere düşmez bu kalabalığın içinde!.. Yahu, şuraya bakın hele, şuraya, top arabalarına bile eşya yüklemişler! Ya sen, şuradakileri görüyor musun? Bak, bak, şu kürklere bak!.. Vay hergeleler be, amma talan etmişler, ha! Sen asıl şuradakine bir bak; bak, şurada, arkadaki arabanın içinde canım... İkona çerçeveleri değil mi onlar? Tabii ya, bal gibi ikona çerçeveleri işte... Vallahi de billahi de ikona çerçeveleri! Vay namussuzlar be! Mutlaka Alman soyundandır bunu yapanlar!.. Bakın bakın, aralarında bizim köylülerden de var bir tane, vallahi bir mujik bu be! Vay soysuz, vay! Yuh olsun sana! Namussuza da bakın hele, nasıl da yüklenmiş, adımını zor atıyor vallahi!.. Hey Yarabbim, çift tekerli gezinti arabalarına varıncaya kadar almış gözü doymazlar!.. Sandıkların üstüne çıkıp tünemiş şu herife bakın Allah aşkına! Hoppalaa! Şimdi de kavgaya tutuştular!..

"Yaşşaa! Tam gözünün üstüne acıma, yapıştır!.. Kır burnunu! Yahu, biz bu gidişle akşama kadar varamayız gideceğimiz yere. Aaa! Bakın, bakın diyorum size, şuraya bakın! Mutlaka Napolyon'un arabalarıdır bunlar. Şu atlara baksanıza!.. Hem içinde baş harfleri olan o taçlı armadan da belli! Sanki tekerlekli ev mübarek!.. Şu enayiye bakın, sırtından çuvalı düşürdü, haberi bile olmadı... Bakın, bakın, şurada yine kavgaya tutuştular... Aaa! Ba-

kın, kucağında çocuğuyla bir kadın. Hımm, hiç de fena parça değil üstelik!.. Ya, işte böyledir küçük hanım, elin oğlu böyle yapar sizin gibileri!.. Yahu baksanıza, öyle bir iki tane de değil bu karılar, sürüsüne bereket maşallah!.. Ne kadar Rus orospu varsa tümünü toplamış, arabalara doldurmuş bunlar! Nasıl da kurulmuşlar arabalara ama, oooh, gel keyfim, gel!.."

Derken, tıpkı Hamovniki kilisesinin önünde olduğu gibi mahpuslar kafilesinde bir kaynaşma oldu ve hep birden merakla yolun öbür yanına doğru koşuştular; Piyer de boyunun uzun oluşu sayesinde onların başlarının üzerinden, böyle meraklarını uyandıran şeyin ne olduğunu görebildi. Üstü açık mühimmat arabalarının üç tanesine, cephane sandıkları arasına süslü püslü, allıklı, sürmeli, rujlu, giysileri rengârenk birtakım kadınları tıka basa oturtmuşlardı. Son derece sıkışık, âdeta kucak kucağa oturan kadınlar cırtlak sesleriyle bağrışıp duruyorlardı.

Piyer, o gizemli gücün kendini gösterdiği andan itibaren, artık hiçbir olay karşısında şaşırmaz olmuştu; hiçbir şey artık ona şaşırtıcı ya da ürkütücü gelmiyordu; ne alay olsun diye suratını is karasıyla boyadıkları o ceset, ne kentten kaçırılan bu kadınlar alayı, ne de yanmış yıkılmış Moskova... Piyer'in şu anda gördüğü hiçbir şey en ufak bir iz bile bırakmıyordu üzerinde: Çok zorlu bir kavgaya hazırlanan ruhu, kendisini zayıflatabilecek veya yufkalaştırabilecek hiçbir izlenimi almak istemiyor, kapılarını bunlara kapıyordu, sanki.

Tıka basa kadın doldurulmuş yolcu arabaları, yük arabaları durmadan gelip geçiyordu. Bunların arasından başka arabalar, askerler, mühimmat arabaları; yine askerler, yaya giden birkaç kadın, askerler... askerler...

Piyer önünden geçip giden insanların yüzlerini tek tek seçemiyordu; onların tümünü birden, hareket halindeki bir bütün olarak algılıyordu.

Bütün bu insanlar, atlar âdeta görünmez bir güç tarafından arkalarından itiliyormuş gibi geliyordu Piyer'e. Piyer'in orada dikilip geleni geçeni seyrettiği o bir saat boyunca, o kavşak noktasına açı-

lan bütün caddelerden, dört bir yandan akın akın gelen bu canlıların tek bir amaçları vardı: Bu kentten elden geldiğince çabuk uzaklaşmak. Bu amaçla da itişip kakışıyor, hırlaşıyor, küfürleşiyorlardı; bu konuda hiçbiri ötekinden aşağı kalmıyordu. Kaşlar çatılıyor, suratlar buruşuyor, bembeyaz dişler meydana çıkıyordu; herkesin ağzında aynı küfürler, aynı tehdit sözleri ve herkesin yüzünde, bu sabah trampetler çalarken Piyer'in onbaşının suratında görüp de ürktüğü, her şeyi göze almış insanlara özgü o soğuk, o insanlık dışı, katı ve acımasız ifade...

Tutsaklar kafilesine refakat eden muhafız birliğinin komutanı ancak akşam geç saatte, artık onun da canına tak ettiği için, erlerini alıp bir yarma hareketine girişti; binbir küfürleşme, binbir kavga gürültüden sonra ulaştırma konvoyları arasından zor bela bir yol açabildi de dört bir yandan sıkıştırılan askerleriyle mahpusları Kaluga şosesine çıkarabildi.

Cebri yürüyüşle (hiç mola vermeden) yol alıp, ancak güneş batarken durdular. Mahpuslar kafilesine eşlik eden yük arabalarının atları çözüldü, arabalar iyice birbirine yaklaştırıldı ve askerler konaklama hazırlıklarına giriştiler. Herkesin suratı bir karış herkesin öfkesi burnundaydı. Küfürleşmeler, hırlaşmalar, dalaşmalar gece yarılarına kadar bitmek bilmedi. Bu arada sivillere ait arabalardan biri mahpuslar konvoyunun muhafız arabasına bindirip okuyla arabayı delince, hemen oraya üşüşen askerler kamçılar ve sopalarla atlara girişip suratlarına, kafalarına vura vura hayvanları geri bastırıp birbirine giren arabaları ayırmaya çalışırken, sivillerle de kavgaya tutuştular. Piyer, sivillerden Alman asıllı birinin, Fransız askerlerinden biri tarafından kafasından meçle yaralandığını gördü.

Bu soğuk güz gecesinde, bir tarlanın ortasında, açık havada ve karanlıkta konaklayan bu askerlerin hepsinin, o sabah yürüyüş hazırlıklarına başladıkları sırada kendilerini pençesine alan kaçış telaşının yarattığı gerginlikten hâlâ kurtulamadıkları ve bu tatsız duyguya bu tür tepkiler verdikleri anlaşılıyordu. Görünüşe bakılırsa, nereye gittiklerini ve yolculuklarında neyle karşılaşacaklarını bilmeyen bu insanlar bu gerçeği ancak şimdi, burada mola verince fark etmişe benziyorlardı.

Bu mola sırasında muhafızlar tutsaklara sabahkinden daha sert, daha acımasız davranıyorlardı. Ve tutsaklara yine ilk kez olarak bu mola sırasında, yemek olarak at eti verildi.

En yüksek rütbeli subayından sıra neferine kadar tüm Fransızların tutsaklara karşı takındıkları bu garezli tutumla, daha önceki dostça davranışları arasındaki fark inanılır gibi değildi.

Rus erlerinden birinin hasta numarası yapıp karın ağrısı bahanesiyle kaçınayı başardığı gerçeği sayımda ortaya çıkınca, Fransızların garezi büsbütün arttı. Piyer, Rus erlerinden birinin, yolun kıyısından biraz fazla uzaklaştı diye Fransızlardan insafsızca sopa yediğini gördü ve Fransız yüzbaşının kaçan Rus erinden sorumlu tuttuğu astsubayı askerî mahkemeye vermekle tehdit ettiğine tanık oldu. Astsubay mazeret olarak Rus erinin gerçekten de hasta olduğunu, yürüyemeyecek durumda olduğu için geride kaldığını ileri sürünce de yüzbaşı, yürüyemeyecek durumda olan tutsakların vurulması için emir bulunduğunu hatırlattı ona. Piyer, idam cezalarının infazı sırasında benliğini pençesine alan, ama ondan sonra tüm mahpusluk döneminde bir daha varlığını hissetmediği o acımasız, o kör gücün bir kez daha kendisini kıskıvrak yakaladığını fark ediyordu şimdi. Bir yandan müthiş bir korkuya kapılırken, bir yandan da, o öldürücü güç kendisini ezmeye çalıştıkça, ona karşı çıkan öz benliğindeki yaşama gücünün de aynı oranda arttığını, bu yaşama gücünün edilgenden etkene doğru geliştiğini hissediyordu.

Piyer yoldaşlarıyla birlikte çavdar lapası ve at etinden oluşan karavanaya kaşık sallarken, bir yandan da onlarla çene çalıyordu. Ne o, ne de yoldaşları bu konuşmaları sırasında Moskova'da gördükleri manzaraya, Fransızlardan gördükleri kötü davranışa ya da kaçakların vurulması için çıkarılan emre (bu emir kendilerine de bildirilmişti) değiniyorlardı. Durumlarının hep daha kötüye gidiyor oluşunu umursamıyorlarmış gibi, inadına neşeleri yerindeydi. Yürüyüş sırasında karşılaştıkları komik olayları anıp, hep böyle neşeli konulardan söz açıyor, şimdiki sıkıntılı durumlarından ise tek kelime etmiyorlardı.

Güneş batalı epeyce olmuştu. Gökyüzünde tek tük yıldızlar çıkmaya başlamıştı. Yükselmeye başlayan ay, yangın yeri gibi bir kızıl aydınlığa boyuyordu ufku. Çok geçmeden de ayın kan kırmızı koca tekerleği boz bulutların üstünde bütün görkemiyle yükseldi. Ortalık gitgide aydınlanmaya başladı. Akşam vakti sona ermiş, ama gece henüz başlamamıştı. Piyer subay tutsaklarla birlikte şosenin bir yanında kalıyordu, erlerden oluşan tutsaklar grubu da öbür yanında. Eski koğuş arkadaşlarıyla konuşmayı canı çeken Piyer yeni yoldaşlarının yanından kalktı, çoban ateşleri arasından kıvrıla dolana şosenin öbür yanına geçti. Karşısına çıkan bir nöbetçi onu durdurdu ve geri dönmesini emretti.

Piyer gerisin geri döndü, ama çoban ateşinin başında oturan yoldaşlarının yanına gitmeyip, atları çözülmüş bir yük arabasının tekerleğine sırtını vererek soğuk toprağın üstüne bağdaş kurdu, başını önüne eğdi, öyle dalgın dalgın, hiç kımıldamadan uzunca bir süre oturdu. Aradan bir saat geçti. Piyer'i hiç rahatsız eden olmadı. Derken birdenbire Piyer'i bir gülme nöbetidir tuttu; ama öyle bir gülme, öyle şen şakrak, öyle katıla katıla bir gülme ki, çevredeki tüm askerler bir başına bu kadar neşelenen de kim diye merakla bakmaya başladılar.

"Ha, ha-ha-ha!" diye makaraları koyveriyordu Piyer. Bir yandan gülerken, bir yandan da kahkahalardan fırsat buldukça, bağıra bağıra söyleniyordu: "Hale bakın yahu, geçmeme izin vermedi asker. Ha-ha-ha! Beni yakalayıp hapse de atarlarmış! Ha, ha-ha! Beni, ha? Hem de beni? Beni, benim ölümsüz ruhumu hapsedecekler, ha? Ha-ha-ha!.. Ha-ha-ha-ha!" diye gülmekten katılıyor, gözlerinden şakır şakır yaşlar iniyordu.

Kazık kadar adamın böyle bir başına neye güldüğünü merak edenlerden biri kalkıp ona doğru yaklaşınca, Piyer gülmeyi kesti, toparlanıp ayağa kalktı ve sağına soluna bakına bakına bu meraklı davetsiz konuğun yanından uzaklaştı.

Az öncesine kadar kamp ateşlerinin çatırtı, çıtırtılarıyla ve bağıra bağıra konuşan binlerce askerin sesiyle capcanlı duran uçsuz bucaksız açık ordugâh şimdi sessizliğe gömülmüştü; kamp ateşle-

rinin kızıl korları da gitgide küllenip, söndü. İçten aydınlanan bir fanusa benzeyen gökyüzünde, tam tepede dev bir lamba gibi duruyordu dolunay. Açık ordugâhın sınırları dışında kalan ve daha önce göze çarpmayan ormanların silueti şimdi inişli çıkışlı bir şerit gibi seçiliyordu uzaklarda. Bu ormanların da, geniş kırların da çok daha gerilerinde kalan ve ay ışığında yıkanırken kımıldadığı izlenimi yaratan sınırsız uzaklıklardan gözlerini bir türlü alamıyordu bir kez bakan. Piyer başını gökyüzüne doğru kaldırdı, sonsuz uzaklıklardan kendisine göz kırpan yıldızlara baktı. 'Üstelik de bütün bunları; benim olan ve benim özümle aynı şey demek olan bütün bunları benimle birlikte alacak, tahtadan bir barakaya hapsedecekler, ha?' diye içinden geçirdi. 'Bütün bunları tahta parçalarından yapılma derme çatma dört duvarın arasına kapayacaklar!..' diye kendi kendine gülümsedi ve gitti yoldaşlarının yanına uzandı, mışıl mışıl uykuya daldı.

XV

Ekim başlarında Napolyon yine bir özel elçi eliyle ve yine barış amaçlı bir mektup yolladı Kutuzov'a; Kutuzov'u yanıltmak için, mektubuna Moskova'dan yollandığı süsü vermişti, oysa kendisi o sırada eski Kaluga şosesi üzerinde ve Kutuzov'un oldukça yakınında bulunuyordu. Kutuzov, daha önce Lauriston'un getirdiği mektuba ne cevap verdiyse, bu mektuba da aynı cevabı verdi; barış diye bir şeyin söz konusu olmadığını bildirdi.

Bu mektup alışverişinden çok az bir zaman sonra, Tarutino'nun sol yanında çete savaşı yaparak faaliyet gösteren Dolohov'un müfrezesinden bir rapor geldi; raporda, General Broussier'nin tümenine bağlı birtakım askerlerin Fominsk yakınlarında görüldüğü ve bu tümenin –Fransız ordusunun ana kitlesinden kopmuş durumda bulunduğu için– kolaylıkla imha edilebileceği bildiriliyordu. Kutuzov'un ordusundaki tüm subaylar ve erat bu haber üzerine tekrar, 'ille de savaş isteriz' diye tutturdular. Genelkurmay karargâhındaki koca koca generaller bile, Tarutino'da kazanılan

kolay başarının tadı damaklarında kaldığı için, Dolohov'un önerisine uyularak saldırıya geçilmesi konusunda Kutuzov'a bastırıyorlardı. Kutuzov ise yerinden bir adım bile kıpırdamayı gerekli görmüyordu. Sonunda her iki tarafın da ödün vermesiyle ara yolda birleşildi: Broussier'ye saldırmak üzere Fominsk'e ufak bir müretteb birlik gönderildi.

Büyük önemi ve zorluğu sonradan anlaşılacak olan bu harekâtın sorumluluğu rastlantı eseri olarak Dohturov'a bırakılmıştı karargâh hizmetinde kalıp kâğıt işleriyle hiç uğraşmayan, ama hep alayların başında imdada koşan, dört bir yana yetişen; askerlerini aşka getirmek için ele geçirilmesini istediği bataryaya doğru madalyalar savuran, ama yine de tarih kitaplarında adı hiç geçmeyen; kendisinden sadece "ayırt etme yeteneğinden yoksun", "kararsız" diye bahsedilen ve böyle tanınan şu ufacık tefecik adama, bu alçak gönüllü Dohturov'a. Bu adam için şöyle böyle derler ama baktığımız zaman görürüz ki, Rus-Fransız savaşının ta en başından beri, Austerlitz'den 1813'e kadar, Rus ordusu ne zaman ve nerede çok sıkışmışsa oraya hemen Dohturov gönderilmiştir. Austerlitz'de tüm ordu perişan olduğu, artçı kuvvetlerin başında bir tek general kalmadığı, her şeyin sonunun geldiği bir zamanda alayları yüreklendirip düşman üzerine süren de odur; askerlerinden ve silahlarından kurtarabildiği kadarını kurtaran da odur; Augest Barajı Muharebesi'nde savaş alanını en son terk eden yine odur. Sıtma nöbetleri içinde kıvranırken yirmi bin kişilik kuvvetinin başında Smolensk'i savunmak için koskoca Napolyon ordusuna karşı yürüyen de odur. Smolensk'e vardığında, geçirdiği ağır bir nöbetin ardından, Malahov kapısı önlerinde, gözlerini daha bir parçacık yummaya fırsat bulamadan top seslerine uyanan ve korkunç bombardıman altında kenti savunarak bütün gün tutunan yine odur. Borodino'da General Bagratyon öldüğü, Rus sol kanadını tutan kuvvetlerin onda dokuzu yok olduğu ve Fransız topçusunun var gücüyle bu kesime yüklendiği sırada bu kesime ilkin bir başkasını yollayan Kutuzov'un –bu hatasını tamir etmek için– aynı yere alelacele yolladığı ikinci kişi de "ayırt etme yeteneğinden yoksun" ve

"kararsız" Dohturov'dan başkası değildir. Nitekim bu sessiz, kendi halindeki ufacık tefecik Dohturov sol kanat siperlerine ulaşır ulaşmaz Borodino Muharebesi'nin kaderi bir anda değişir ve bu muharebe Rus silahlı kuvvetlerinin tarihindeki en görkemli zafere dönüşüverir. Tarih kitaplarında olsun, başka eserlerde olsun kendilerine manzum ya da mensur övgüler düzülen, göklere çıkarılan pek çok kahramanın adı geçer de Dohturov için tek kelimeye rastlanmaz.

İşte, önce Fominsk'e, oradan da Fransızlarla Ruslar arasındaki en son muharebeye sahne olan -ki, Fransız ordusunun iyiden iyiye dağılışı bu muharebe ile başlamıştır- Malo Yaroslavets'e gönderilen yine Dohturov olmuştur. Ve savaşın bu dönemine ilişkin hikâyelerde de bize sürü sürü dâhiden, sürü sürü kahramandan söz ederler ama Dohturov'un adını yine ya hiç ağızlarına almazlar ya da pek az -o da, istemeye istemeye- anarlar. Dohturov'un yüksek yetenek ve niteliklerinin en büyük kanıtını ise, işte, tarihçilerin onun hakkındaki bu suskunlukları oluşturmaktadır.

Bir makinenin çarkları arasına rastlantı eseri düşmüş, oradan oraya savrulup duran, hatta çarkların dönüşünü zorlaştıran metal yongayı, makinelerden hiç anlamayan birisinin o makinenin en önemli parçalarından biri sanması yadırganmayabilir. Makinenin yapısını bilmeyen kişi, bütün mekanizmanın işlemesini sağlayan parçanın kendi halinde, sessiz sedasız dönen o minicik hareket aktarma dişlisi olduğuna, buna karşılık o yonganın hiçbir işlevi olmadıktan başka makinenin çalışmasını da engellediğine akıl erdiremez.

10 Ekim'de, yani Dohturov'un Fominsk yolunu yarılayarak Aristovo köyünde karargâhını kurduğu ve aldığı emirleri canla başla uygulamaya hazırlandığı gün, (Ruslarla savaşmak için sözde onların ardına düşmüşler gibi bir izlenim vermiş olsalar bile, aslında, bilinçsiz ölüm çırpınışlarından başka bir şey olmayan kesintili ve düzensiz yürüyüşlerle hemen hemen Murat'nın tuttuğu kesime kadar sürüklenmiş bulunan) Fransız ordusu ana kitlesi de görünürde hiçbir neden bulunmamasına rağmen, yeni Kaluga şosesi üzerinden sola çark edip, Broussier'nin bağlantısı kesilmiş

zayıf bir kuvvetle tutmakta olduğu Fominsk'e doğru ilerlemeye başladı. Bu sırada Dohturov'un eli altındaki tüm kuvvetler, mürettep birliği oluşturan iki küçük (başlarında Figner ile Seslavin'in bulunduğu) müfreze ile Dohturov'un emrine giren Dolohov'un çetecilerinden ibaretti.

11 Ekim günü öğleden sonra Seslavin tutsak aldıkları bir Fransız hassa eriyle birlikte Aristovo'daki karargâha geldi. Tutsak, o gün Fominsk'e giren birliklerin Fransız ordusunun öncüleri olduğunu, Napolyon'un da aralarında bulunduğunu ve tüm Fransız ordusunun Moskova'dan dört gün önce ayrıldığını söyledi. Aynı akşam, Borovsk'dan gelen bir köylüden, muazzam asker kalabalıklarının akın akın kasabaya girmekte oldukları haberi alındı. Dohturov'un mürettep kuvvetlerine bağlı Kazak devriye kollarından Borovsk yolu üzerinde ilerleyen Fransız Hassa askerlerini gördüklerine ilişkin raporlar da geldi. Bütün bu bilgilerden ve raporlardan şurası açıkça anlaşılmaktaydı: Onlar Fominsk'te bir tek Fransız tümeni bulacaklarını sanırken, beklenmedik bir zamanda Moskova'dan çıkıp, beklenmedik bir yöne -eski Kaluga yolunasapan koskoca Fransız ordusuyla karşı karşıya bulunuyorlardı şimdi. Bu durumda üstüne düşen görevin ne olduğunu pek kestiremeyen Dohturov, herhangi bir harekâta girişmekten kaçındı. Onun aldığı emir Fominsk'e saldırmaktı. Ama emri aldığı sırada orada sadece bir tanecik tümeniyle Broussier bulunuyordu; şimdiyse tüm Fransız ordusu oradaydı. Yermolov kendi inisiyatifini kullanarak harekete geçmek istiyor, Dohturov ise Yüce Başbuğ Kutuzov Hazretlerinden talimat almadan adım atmamakta diretiyordu. Sonunda, genelkurmay karargâhına kurye çıkarmaya karar verildi.

Bu iş için seçilen Bolhovitinov adındaki becerikli subay genel karargâha hem yazılı bir rapor götürecek, hem de durumu olduğu gibi ağızdan aktaracaktı. Sözlü talimatı ezberleyip, yazılı raporu çantasına koyan Bolhovitinov yanına iki yedek atla bir Kazak seyis alarak başkomutanlık karargâhına doğru gece yarısı dörtnala yola çıktı.

XVI

Yıldızsız, aysız, kapkaranlık ve ılık bir güz gecesiydi. Son dört gündür yağmur aralıksız yağıyordu. Islak, yapışkan balçık yolda iki kez at değiştirip, otuz kilometrelik yolu dörtnala bir buçuk saatte alan Bolhovitinov sabaha karşı birle iki arasında Letaşevka'ya vardı. Avlu kapısının üstündeki bir tabelada "Genelkurmay Karargâhı" yazılı bir köy evinin önünde atından inip dizginleri seyise fırlatan Bolhovitinov evin karanlık sofasına daldı.

Yattığı yerden irkilerek doğrulan ve ıslık gibi sesler çıkararak burnundan soluyan, sofanın karanlığında da kimin nesi olduğu anlaşılamayan birine, "Nöbetçi general, çabuk! Çok önemlidir!" diye bağırdı.

Emir eri olduğu anlaşılan adam yattığı yerden fısıltıyla ve yalvarır gibi, "Ekselansları dün akşamdan beri çok keyifsiz, son iki gecedir de hiç uyumadılar," dedi. "İyisi mi, önce yüzbaşıyı uyandıralım biz."

Bu arada emir eri kalkıp bitişikteki odaya girmişti bile; horul horul uyuyan birini uyandırmaya çalışıyordu. Karanlıkta el yordamıyla emir erinin ardından odaya giren Bolhovitinov, "Sana bunun çok önemli bir haber olduğunu söylüyorum ben General Dohturov'dan!" diye bağırdı.

"Komutanım, komutanım! Kurye geldi," deyip duruyordu emir eri.

Uykulu bir ses duyuldu en sonunda: "Hıı? Ne olmuş? Kim gelmiş?"

Konuşan adamın yüzünü karanlıkta çıkaramamakla birlikte, sesinden General Konovnitsin olmadığını anlayan Bolhovitinov acele acele, "Buraya Dohturov'un ve Aleksey Petroviç'in emirleriyle geldim," dedi. "Napolyon şu anda Fominsk'te bulunuyor."

Uyandırılan adam önce esnedi, sonra tatlı tatlı gerindi. Karanlıkta el yordamıyla bir şey ararken, "Kendilerini uyandırmak istemiyorum," dedi. "General Hazretleri hasta. Hem getirdiğiniz haber sadece söylentiden ibaret de olabilir."

"Buyrun, işte rapor burada!" dedi Bolhovitinov. "Aldığım emre göre raporu derhal nöbetçi generale teslim etmem gerekiyor."

Gerinmesini hâlâ bitiremeyen subayın sesi, "Durun hele azıcık, bir ışık yakayım," dedi, sonra da emir erine hitaben ekledi: "Ulan hergele, her şeyi kaldırıp sokuşturuyorsun bir yerlere; yine nereye sakladın bunları? (Sesin sahibi, General Konovnitsin'in yaveri Şçerbinin idi.) Hah, buldum, buldum!"

Şçerbinin mumu şamdana oturtmaya çalışırken, emir eri de çeliği çakmak taşına vura vura kavı tutuşturmaya uğraşıyor,* bir yandan da arada "Bak, yine inadı tuttu domuzun!" diye söyleniyordu.

Çakmak taşından fırlayan kıvılcımların aydınlığında Bolhovitinov, elinde şamdan tutan Şçerbinin'in genç yüzü ile onun yanında yatan bir başka adamın yüzünü gördü. Yatan adam General Konovnitsin idi.

Kor haline gelen kavın tutuşturduğu kükürtlü çöpler önce mavi, sonra da kırmızı bir ışık çıkararak yanmaya başlayınca Şçerbinin şamdandaki don yağı mumunu yaktı, aynı anda da don yağına üşüşmüş karafatmalar dört bir yana kaçıştı. Şçerbinin başını kaldırıp kuryeye baktı. Yolda gelirken baştan aşağı çamur içinde kalan Bolhovitinov kolunun yeniyle terini silmek isterken çamuru bütün suratına da bulaştırmıştı.

Şçerbinin uzatılan zarfı alırken, "Raporda yer alan bilginin kaynağı nedir?" diye sordu.

"Yeterince güvenilir bir bilgidir," diye cevap verdi Bolhovitinov. "Alman tutsaklar da, bizim devriyeler de casuslarımız da hep aynı bilgiyi veriyorlar."

---

* O dönemde güvenli İsveç kibritleri şöyle dursun, nereye sürülürse hemen tutuşan, bu yüzden de çok tehlikeli olan kükürtlü kibritler bile henüz icat edilmediğinden, Tolstoy'un burada oldukça ayrıntısına indiği ateş yakma işlemi şöyle cereyan ederdi: Bir yanı, üç dört parmak geçirilecek biçimde kıvrılmış, öbür yanı düz ve çok sert bir çelik parçası elde tutulan bir çakmak taşına vurularak kıvılcımlar çıkarılır ve kıvılcımlar, çakmak taşıyla aynı elde tutulan kav parçasına yönlendirilmeye çalışılır; bir yandan da üflenerek kor haline getirilen kavın ateşine kükürtlü çöpler değdirilerek tutuşturulur. Tutuşan bu kükürtlü çöple de mum ya da lamba yakılır. *-İngilizce çev.*

"Eh, öyleyse başka çaremiz kalmadı, ister istemez uyandıracağız," dedi Şçerbinin ve ayağa kalktı, sırtına kaputu örtülmüş olarak başında da gecelik takkesiyle uyuyan Generalin yanına gitti. "Piyotr Petroviç!" dedi. Konovnitsin'in kaşı bile oynamadı. Generali nasıl uyandıracağını çok iyi bildiği anlaşılan Şçerbinin gülümseyerek komutanın kulağına eğildi ve "Genelkurmaydan çağırıyorlar!" diye fısıldadı.

Gerçekten de Şçerbinin ağzından daha "genelkurmay" lafı çıkar çıkmaz takkeli kafa hemen doğruluverdi. Konovnitsin'in yüksek ateşten yanakları al al olmuş, ama güçlü bir iradeyi yansıtan genç ve yakışıklı yüzündeki güzel bir düşten uyananlara özgü o hülyalı ifade sadece bir an sürdü; General şöyle bir silkindi ve yüzü, her zamanki o heyecansız ama sert görünümünü hemen takınıverdi.

"Evet, nedir? Kimden geliyor?" diye çabuk çabuk, ama acele de etmeksizin sorarken mumun ışığına karşı gözlerini kırpıştırıp duruyordu.

Konovnitsin mührü kırarak raporu açmış, bir yandan kuryeyi dinlerken, bir yandan da raporu okuyordu. Daha raporun sonuna gelmeden bacaklarını karyoladan indirdi ve yünlü çorap giydiği ayaklarıyla toprak zemine basmaktan çekinmeksizin çizmelerini çekmeye girişti. Sonra başından takkesini çıkarıp fırlattı, şakaklarında kabarmış saçlarına bir iki tarak atıp kasketini başına geçirdi.

"Umarım kazasız belasız gelebilmişsinizdir buraya. Hadi, Yüce Başbuğun yanına gidelim."

Konovnitsin getirilen haberin son derece önemli olduğunu, kaybedilecek hiç zamanları bulunmadığını hemen anlamıştı. Ama iyi bir haber mi, yoksa kötü bir haber mi olduğuna gelince bu konuda hiçbir fikri yoktu; bunun üzerinde durup düşünmek gereğini de duymamıştı. İşin o yanı onu hiç ilgilendirmezdi. Onun zaten bu savaşı bütünüyle ele alış biçimi de başkalarına benzemezdi; bu konuda zekâsını veya aklını değil, bambaşka bir yeteneğini kullanırdı Konovnitsin. Yüreğinin ta içinde, her şeyin iyi sonuçlanacağına ilişkin sarsılmaz bir inanç besler, ama bundan hiç kimseye söz etmezdi o. Ayrıca, insanın sadece bu inançla yetinmemesi, hele

hele bundan hiç kimseye söz etmemesi ve görevini iyi yapması gerektiğine de inanır, tüm çabasını bu yönde harcardı.

Barclay'lar, Raevski'ler, Yermolov'lar, Platov'lar, Miloradoviç'ler gibi 1812 yılının sözde kahramanları arasında Piyotr Petroviç Konovnitsin'in adından da, tıpkı Dohturov gibi, sırf âdet yerini bulsun diye söz edildiği anlaşılmaktadır. Dohturov gibi o da yetenekleri ve bilgisi sınırlı bir asker olarak tanınmıştır ve yine Dohturov gibi Konovnitsin de hiçbir vakit cephe gerisinde kalıp plan hazırlamakla uğraşmamış, ama her zaman hep en kritik noktalarda, hep ateş hattında bulunmuştur. Kutuzov'un yaverliğine atandığı günden beri hep odasının kapısı açık olarak yatmakta direnmiş ve bir kurye geldiği takdirde hangi saatte olursa olsun kendisini uyandırmalarını sıkı sıkıya tembih etmişti. Muharebeye girildi mi ateş hattından ayrılmak istemediği için, bu yüzden birkaç kez Kutuzov'dan azar bile işitmiş ve Başkomutan, yine ön hatlara gider diye korkusundan cepheye yaveriyle haber yollayamaz olmuştu. Kısaca, Konovnitsin de tıpkı Dohturov gibi hiç göze çarpmayan, hiç ortalığı velveleye vermeyen, laf ebeliğinden hoşlanmayan, ama makinenin en önemli parçalarından birini oluşturan o mini mini çarklardan biriydi.

Yatağından kalkıp gecenin nemli havasına çıkan Konovnitsin yüzünü buruşturdu; yüzünü buruşturması kısmen başının ağrısının artmasından, kısmen de gelen haberle şimdi en başta, Tarutino Muharebesi'nden beri Kutuzov'la kanlı bıçaklı olan Bennigsen olmak üzere yüksek komuta heyetinin bütün omzu kalabalıklarının rahatlarının kaçacağını hatırlamış olmasındandı. Şimdi kim bilir ne öneriler ortaya atılacak, ne tartışmalar yapılacak, ne emirler verilip, ne emirler geri alınacaktı! Bunu önlemenin hiçbir çaresi olmadığını bilen Konovnitsin'in içine kötü kötü şeyler doğuyordu.

Nitekim Konovnitsin raporu Başkomutana iletilmek üzere Toll'a götürdüğünde; Toll, raporu alıp vakit geçirmeden Kutuzov a götüreceği yerde, bu konudaki kendi görüşlerini odasını paylaştığı generale uzun uzun açıklamaya girişti; uzun süre sesini çıkar-

madan dinleyen Konovnitsin sonunda daha fazla dayanamadı ve Yüce Başbuğa haberi iletmeleri gerektiğini Toll'a hatırlatmak zorunda kaldı.

XVII

Bütün ihtiyarlar gibi Kutuzov'un da gece uykusu pek azdı. Gündüzün olmadık yerde, olmadık zamanda pat diye başı önüne düşer, güzel güzel şekerlemeler yapardı ama geceleri yatağına hiç soyunmadan girer ve hemen hemen hiç uyumadan hep düşünürdü. Bu kez de yine öyle uyanık yatıyordu; savaş yarası yüzünden biçimi bozulan o kocaman, etleri pörsümüş şişko kafasını yastığının üstünde avucunun içine almış yan yatarken, fal taşı gibi açık tek gözünü karanlığa dikmiş, derin düşüncelere dalmıştı.

İmparatorla sürekli mektuplaşan ve İmparator üzerindeki etkisi genelkurmaydaki herkesten çok daha fazla olan Bennigsen kendisiyle görüşmekten kaçınır olduğundan beri Kutuzov'un içi bir bakıma daha rahattı; böylelikle hiç değilse askerlerini gereksiz ataklıklarla kırdırmak zorunda kalmamış oluyordu. Kutuzov, anıları kafasından hiç çıkmayan iki dersten –yani Tarutino Muharebesi ile muharebe arifesinde yaşanan olaylardan– herkesin kendine düşen payı almış olması gerektiği kanısındaydı.

'Bize davayı kaybettirecek tek şey taarruza kalkışmamızdır; bunu artık onların da anlamış olmaları gerekir,' diye düşünüyordu. 'Benim en yaman müttefiklerim zaman ve sabırdır!' Elmanın hamken koparılmayacağını, olgunlaşınca nasıl olsa kendiliğinden düşeceğini, oysa ham elmayı koparayım derken hem elmaya hem de ağacına zarar verilebileceğini, üstelik ham elmanın insanın dişini kamaştırdığını çok iyi biliyordu Kutuzov. Görmüş geçirmiş avcıların sezgisiyle, canavarın yara aldığını, ama bunun ancak tüm Rusya'nın gücünün bir araya getirilmesiyle başarılabilmiş olduğunu biliyordu. Gelgelelim, canavarın aldığı yara acaba ölümcül müydü? İşte bu nokta henüz kesinlik kazanmış değildi. Gerçi Lauriston ile Barthelemy'nin Kutuzov'un ayağına kadar gönderilmiş

olmaları, sonra çetecilerden alınan raporlar neredeyse Kutuzov'u yaranın ölümcül olduğuna inandıracak gibiydi. Ama yine de o bunlarla yetinemiyordu; ona daha çok kanıt gerekliydi. Dolayısıyla, beklemekten başka çare yoktu.

'Bizimkiler istiyorlar ki, onları bırakayım da, koşa koşa gidip yaralı canavara ne olduğuna baksınlar. Bekleyin canım biraz, nasıl olsa göreceksiniz. Hep, manevralara girişmek; hep, saldırıya geçmek, ağızlarından başka laf çıktığı yok!' diye aklından geçiriyordu. 'Hem de ne için? Sırf kendilerine bir pay çıkarmak, şan, şeref kazanmak için! Savaş denen şeyi bir tür yarışma filan sayıyor bunlar! Hani, birbirleriyle dövüşen oğlan çocuklarına "hayrola, ne oldu?" diye sorarsın da akılları fikirleri sadece kendi yaman dövüşçülüklerini ön plana çıkarmakta olduğu için bir türlü doğru dürüst anlatamazlar gerçekleri; işte, bunların da o oğlan çocuklarından kalır yerleri yok! Her neyse, asıl konu bu değil şimdi.'

'Ya öne sürdükleri taktik planlarına ne demeli? İlle de kendi planlarını kabul ettirecekler bana! Akıllarına iki üç tane olasılık geldi mi, (Kutuzov bunları içinden geçirirken, aklında, kendisine Petersburg'dan yollanan genel harekât planı vardı) bütün olasılıkları tükettiklerini sanıyor bunlar. Oysa olasılıklar tükenmez.'

Canavarın Borodino'da aldığı yaranın ölümcül olup olmadığı sorusuna Kutuzov bir aydan beridir durmadan kafa yoruyor, ama bir türlü tam bir cevap bulamıyordu. Terazinin bir kefesine Fransızların Moskova'yı aldıkları olgusunu koyuyordu. Ama öbür yandan, Rus ulusunun, gücünü son damlasına kadar kullanarak canavara indirdiği müthiş darbenin ölümcül bir yara açmış olması gerektiğini de bütün benliğiyle hissediyordu. Buna rağmen, ille de sağlam kanıtlar elde etmek istediği için bir aydan beridir bekliyor, bekleyiş süresi uzadıkça da sabırsızlanıyordu.

Böyle uykusuz geçirdiği gecelerde yatağında yatarken Kutuzov'un yaptığı şey de genç generallerinin yaptığı şeyden başka bir şey değildi; ama generalleri aynı şeyi yapınca Kutuzov onları azarlıyordu. Kutuzov da yatağına yattı mı tıpkı genç generalleri gibi hemen kafasını olasılıklara takıyordu, yalnız şu farkla ki, Ku-

tuzov öyle iki üç olasılıkla kalmayıp binlercesini aklına getiriyor ama bu olasılıklara dayanarak herhangi bir tez üretmeye kalkışmıyordu. Kutuzov olasılıklar üzerine kafa yordukça, yeni yeni olasılıklar ortaya çıkıyordu. Napolyon'un ordusunun gerek tüm gücüyle, gerek parçalar halinde -kendisine karşı cepheden veya kuşatma amacıyla ya da Petersburg üzerine- girişebileceği harekâtları binbir değişik koşul içinde, binbir değişik biçimde düşünüp, neler yapabilecekleri konusunda bir olasılıklar listesi çıkarıyordu kafasında. Bu arada, kendisinin Napolyon'a karşı kullandığı aynı silahı Napolyon'un da ona karşı kullanabileceği (ki, en korktuğu şey de buydu Kutuzov'un) olasılığını hiç aklından çıkarmıyordu: Kendisi nasıl sabırla Napolyon'u bekliyor idiyse, Napolyon da Moskova'ya iyice yerleşip aynı biçimde, sabırla ilkin Rusların harekete geçmesini bekliyor olabilirdi pekâlâ. Kutuzov daha da ileri giderek, Napolyon'un ordusunu ta Medin ve Yuhnov'a* kadar geri çekebileceği hesabını bile yapıyordu. Ama bütün bu olasılıklar içinde Kutuzov'un hiç aklına getirmediği bir tanesi gerçekleşti; Fransız ordusunun, Moskova'yı terk edişini izleyen ilk on bir gün içinde kafası kesilmiş bir tavuk gibi çırpınırcasına bir ileri, bir geri koşup durması ve böylelikle de kendi sonunu kendisinin hazırlaması, Kutuzov'un aklına hayaline getiremeyeceği bir olasılıktı. Broussier'nin tümeniyle ilgili olarak Dolohov'un yolladığı rapor da, Napolyon ordusunun çektiği sıkıntılar konusunda Rus çetecilerinin verdiği bilgiler de Fransızların Moskova'yı terk etmeye hazırlandıkları yolunda kulaklarına gelen söylentiler de - bunların tümü de Fransızların yenilgiyi kabullenip kaçmaya hazırlandıkları varsayımını destekleyen belirtilerdi. Gelgelelim bunlar ancak genç generallerin önemseyeceği, Kutuzov'un ise kılını bile kıpırdatmayacak birer varsayımdan ibaretti. Altmış yıllık yaşam deneyimiyle dedikodulara, söylentilere ne kadar itibar edilmesi gerektiğini iyi bilirdi Kutuzov; insanların çeşitli bilgileri alıp bunları kendi is-

* Medin ve Yuhnov kentleri, Napolyon'un batıya doğru çekilişte seçtiği Mojesk-Smolensk şosesinin oldukça güneyine düşen bir yol üzerinde ve Kaluga'nın kuzeybatısında yer alırlar. *-çev.*

teklerinin gerçekleşmesi yolunda değiştirerek ortaya sürmeye yatkın olduklarını, buna karşılık kendi isteklerine ters düşen olguları görmezden geldiklerini de bilirdi. Bundan ötürü de Fransızların yenildiğini gösteren belirtiler çoğaldıkça, Kutuzov da buna –bütün yüreğiyle inanmak istemesine rağmen– inanmamak için zorluyordu kendini. Beyin gücünün tümünü bu sorunun çözümüne adamıştı. Bunun dışında kalan her şey, her gün yinelenen yaşam düzeninin önemsiz ayrıntılarından ibaretti onun gözünde. Yüksek komuta heyetiyle yaptığı görüşmeler de Tarutino'dan Madame de Stael'e yazdığı mektuplar* da, okuduğu romanlar da, madalya ve nişan dağıtma törenleri de Petersburg'la yazışmaları da hep bu ayrıntılar içinde sayılıyordu onun gözünde. Onun tüm yüreğiyle, bütün benliğiyle bağlı olduğu biricik emeli Fransızların mahvolduğu günü görebilmek idi; böyle bir emel besleyebilmek için, bunun olabilirliğini görebilmek gerekir ki, bu uzak görüşlülüğe sahip biricik kişi de Kutuzov'du zaten.

11 Ekim gecesi Kutuzov elini başının altına almış, yatağında yan yatarken işte bunları düşünüyordu.

Bitişik odadan kıpırtılar kulağına çalındı, daha sonra, kendi odasına doğru yaklaşan üç kişinin ayak seslerini duydu: Toll Konovnitsin ve Bolhovitinov idi gelenler.

"Hey, kim var bakayım orada? İçeri gelin gelin, gelin! Haberler mi var?" diye seslendi Feldmareşal.

Uşaklardan biri mumu yakarken Toll haberin özünü aktardı Kutuzov'a.

Kutuzov, "Kim getirdi haberi?" diye sorduğu sırada yanan mumun alevi yüzünü aydınlattı; Başkomutanın yüzünde gördüğü soğuk ve katı ifade karşısında Toll afalladı.

"Haberin doğruluğundan kuşku duyulamaz, Ekselans."

"İçeri alın adamı, içeri alın."

---

* Madame de Stael, Napolyon'un can düşmanlarından biriydi; Napolyon ise ısrarla onun peşinden koşardı. 1812 yılında Petersburg'da bulunan Madame de Stael, İmparator I. Aleksandr'dan büyük hüsnü kabul görmüştü. Kutuzov başkomutanlığa atandığı zaman onu hararetle kutlayan, aynı zamanda muzaffer olacağı yolundaki inancını belirten ilk kişi de Madame de Stael olmuştu. *–İngilizce çev.*

Kutuzov doğrulup karyolasında oturdu, şişko göbeğinin altında kaybolan bir bacağını altına alıp, öbürünü aşağı sarkıttı. Nice zamandır kafasını kurcalayıp duran sorunun cevabını âdeta kuryenin yüzünde okumak ister gibi sağlam tek gözünü iyice kısarak inceden inceye süzdü onu.

Kutuzov gecelik gömleğinin biri bir yana, öbürü öbür yana kaymış yakalarını çekiştire çekiştire çıplak göğsünü kapamaya çalışırken o kısık, ihtiyar sesiyle ağır ağır, "Anlat bakalım, dostum," dedi. "Hepsini anlat bana. Yaklaş bana, daha yaklaş. Neymiş bakalım bu bana getirdiğin haber? Ha? Napolyon Moskova'yı terk mi etmiş? Emin misin? Ha?"

Bolhovitinov, harfi harfine iletmesi için kendisine ezberlettirilen raporu en ince ayrıntısına varana dek aktarmaya koyuldu.

Kurye anlatmasını sürdürürken, "Çabuk çabuk konuş da, beni meraktan çatlatma!" diye araya girdi Kutuzov.

Bolhovitinov raporu baştan sona aktardıktan sonra susup, Başkomutanın talimatını bekledi. Toll konuşmaya hazırlanırken Kutuzov işaret ederek susturdu onu. Besbelli kendisi bir şey söylemek istiyordu o sırada; ama birdenbire yüzünün etleri zangır zangır titremeye başladı, yüzü buruştu. Elini Toll'a doğru salladı ve ikonaların durduğu, odanın karanlık köşesine doğru döndü yüzünü.

Ellerini göğsünün üstünde kenetledi, titreyen sesiyle, "Ey ulu Tanrım, ey yerlerin ve göklerin yaradanı!" dedi. "Dualarımızı kabul buyurduğun için sana şükürler olsun! Rusya kurtuldu! Şükürler olsun, Yarabbi!"

Ve ağlamaya başladı.

XVIII

Fransızların Moskova'yı terk ettikleri haberini alışından ta savaşın sonuna dek Kutuzov'un başlıca etkinliğini, askerlerinin gereksiz ataklarını frenleme çabaları oluşturur; askerlerinin, hiç ilişmeden de zaten kendi kendine geberecek olan düşman üzerine gereksiz yere akınlar, hücumlar, taarruzlar düzenlemelerini önle-

mek için otoritesini de kullanır, yalvarmaktan da çekinmez, hileye de başvurur koca Başkomutan. Dohturov, Malo-Yaroslavets üzerine yürürken, Kutuzov, ordusunun ana kitlesiyle bulunduğu yerde oyalanıp durur ve -oradan da geriye çekilebilme olasılığını göz önünde bulundurarak- Kaluga kentinin boşaltılması emrini verir.

Kutuzov zaten dört koldan habire geri çekildiği halde, düşman onun geri çekildiğine bakmadan, tam ters yönde tabana kuvvet kaçmaktadır.

Napolyon'un tarihçileri bize onun Tarutino'da ve Malo-Yaroslavets'de başarılar kazandığından, manevralarının ne usta-ca olduğundan dem vururlar, bir de üstelik eğer Napolyon zengin illerin bulunduğu daha güneydeki topraklara kadar inseydi kim bilir neler olurdu diye alıkâm keserler.

Oysa (Rus ordusu yolu açık bıraktığı için) Napolyon'u güneye inmekten alıkoyacak hiçbir engelin bulunmadığı olgusu bir yana, Fransız ordusu, mahvına yol açacak ölüm mikrobunu kendi bünyesinde taşıdığı için, onları hiçbir şeyin kurtaramayacağı gerçeğini de göz ardı etmektedir bu tarihçiler. Moskova'da ambarları ağızlarına kadar erzakla dolu bulup da erzakı ilerisi için saklayacak yerde ayaklar altında çiğneyen bir ordu; Smolensk'e vardıklarında her türlü gıda maddesini gözleri gibi saklamaları gerekirken, erzak yağmasına girişen bir ordu Kaluga'da nasıl toparlanıverecekmiş birdenbire? Kaluga halkının da Moskova halkından aşağı kalır yeri yoktu ki, onlar da Rus'tu ötekiler de. Dolayısıyla, Moskova'da her şeyi silip süpüren yangının Kaluga'da çıkmayacağını kim garanti edebilirdi?

Gerçek şu ki, Fransız ordusunun -nereye giderse gitsin- kendisini toparlama olanağı kalmamıştı artık. Borodino Muharebesi'nde yediği darbe ve Moskova'nın yağmalanışıyla birlikte kimyasal dağılmayı, yani çürümeyi başlatan mikrop da bünyesine girmiş oluyordu bir kez.

Bir vakitler koskoca bir orduyu oluşturan askerler şimdi başlarında önderleriyle, nereye gittiklerini bile bilmeden tabana kuvvet kaçıyorlardı; Napolyon'un ve tüm askerlerinin biricik kaygıları,

kendi kendilerine düştükleri bu umutsuz durumdan bir an önce çıkmaya çalışmak, kaçıp kurtulmaktı, zira artık hepsi de durumun umutsuzluğunun -biraz da olsa- farkındaydılar.

Nitekim Napolyon'un Malo-Yaroslavets'de topladığı savaş meclisinde her biri ayrı telden çalan mareşallerle generaller sözüm ona müzakerede bulunmak için çağrıldıkları bu toplantıda bol bol kendi görüşlerinin reklamını yaptıktan sonra, sıra General Mouton'a geldiğinde, fikri en son alınan bu açık sözlü asker, herkesin kafasından geçirip de bir türlü söylemeye dilinin varmadığı şeyi pat diye söyleyince orada bulunanların tümü bir anda dut yemiş bülbüle dönüvermişlerdi; yapılacak tek şeyin buradan bir an önce kurtulmaya çalışmak olduğunu söyleyen General Mouton'a -bu sözler onların da kabul ettiği bir gerçeği yansıttığı için- Napolyon da dâhil olmak üzere hiçbiri verecek bir cevap bulamamışlardı.

Buradan bir an önce kurtulmanın şart olduğunu bilmesine herkes biliyordu ama madalyonun bir de öbür yüzü vardı; kaçıyor durumuna düşmeyi kendilerine bir türlü yediremediklerinden, bunu itiraf etmeye de dilleri varmıyordu. Bu utançlarını yenip harekete geçebilmeleri için şiddetli bir sarsıntı daha geçirmeleri gerekiyordu ve arası çok geçmeden, tam zamanında, böyle bir sarsıntıyı yaşadılar. Fransızların "*le Hourra de l'Empereur*"* diye andıkları olaydı bu.

Savaş meclisi toplantısının ertesi günü hem bir önceki muharebenin geçtiği alanı görmek hem de güya bundan sonra girişeceği muharebe için düşündüğü alanı önceden gezip incelemek ve bu arada askerlerini denetlemek isteyen Napolyon, mareşallerden oluşan maiyet erkânı ve muhafız kıtası refakatinde, ordusunun tuttuğu hatlar arasında dolaşmaya çıkmıştı. Ganimet ele geçirme amacıyla akınlar düzenleyen Kazak süvarileriyle bir anda burun buruna gelen Napolyon'un tutsak edilmesine ramak kalmıştı. Fransız ordusunun mahvına yol açan yağma hırsı, burada -bu kez yağmaya dalanlar Kazaklar olduğu için- Napolyon'un kurtulmasına yaradı.

---

* Fr. "İmparatora Saldırı;" Rusların düşmanlarına saldırırken "Hurra" diye bağırmalarından kinaye. *-İngilizce çev.*

Gerçekten de tıpkı Tarutino'da yağmaya dalıp düşmanı ellerinden kaçırdıkları gibi, Kazaklar burada da Napolyon'a boş verip ganimet toplama derdine düştüklerinden Napolyon canını kurtarabildi.

İşler, *les enfants du Don** tarafından İmparatorun hem de ordusunun ortasından kaçırılmasına ramak kalacak kerteye gelip dayandığına göre artık bu orduya da, bildikleri en kestirme yoldan son hızla kaçmak kalıyordu; başka çare kalmadığı apaçık ortadaydı artık. Kırkına dayanmış, göbek bağlamış, eski çevikliğiyle gözü pekliği de pek kalmamış olan Napolyon, atlattığı badirenin ne ifade ettiğini pek güzel anladığı ve Kazaklardan gözü adamakıllı yıldığı için, Mouton'un önerisine dört elle sarılıp –tarihçilerin dediklerine göre– Smolensk şosesi üzerinden geri çekilme emrini hemen verdi.

Napolyon'un Mouton'la aynı görüşü paylaşması ve Fransız ordusunun geri çekilmesi, ille de bu çekilmeyi Napolyon'un başlattığı anlamına gelmez; tüm Fransız ordusunun Mojesk (yani Smolensk) yolunu tutmasına neden olan harekete geçirici kuvvetlerin aynı anda Napolyon üzerinde de etkili olduklarını kanıtlar sadece.

XIX

İnsanoğlu ne zaman kendini bir devinim içinde bulacak olsa, hemen bu bedensel devinimine gerekçe olarak bir erek uydurur kendine. İnsanın yüzlerce kilometrelik bir yolu yürüyebilmesi için, o yüzlerce kilometrelik uzaklığın sonunda kendisini iyi bir şeyin beklediğine inanmış olması gerekir. Yoluna devam edebilmek için, yüreğinde, vaat edilmiş topraklara kavuşma umudunu taşımak zorundadır.

Fransızlar Rusya'yı istilaya başladıkları sırada, yüreklerindeki vaat edilmiş toprak Moskova idi; geri çekilmeye başladıkları zaman ise, vatanları. Gelgelelim, anavatanları çok uzaktaydı, ulaşılması zordu. Gideceği yere varabilmek için bin, bin iki yüz kilo-

* Fr. Don'un evlatları. Bununla, Don havzasında yaşayan Kazaklar kastediliyor. *–çev.*

metrelik yol tepmesi gereken bir insanın bunu başarabilmek için her şeyden önce son varış noktasını aklından atıp, kendi kendine, 'Ben bugün kırk, elli kilometre gideyim de geceyi falanca yerde geçireyim,' diyebilmesi lazımdır. Bunu becerebildi mi, yolculuğunun daha ilk etabında, o geceyi nerede geçireceği düşüncesi ağır basarak son varış noktasıyla ilgili tüm düşüncelerin, umut ve isteklerin yerini alır. Bireylerde belli bir biçimde kendini gösteren içgüdüsel tepkiler, kalabalıklarda her zaman için çok daha abartılı bir biçimde kendini gösterir.

İşte, Smolensk şosesi üzerinden dönüş yolunu tutan Fransız ordusu için de son varış noktası –yani, anavatanları– ulaşılması zor, çok uzak bir hedef olarak kalırken, yığın halinde bulunmaları dolayısıyla yeğinliği çok artan istek ve umutlarının yöneldiği yakın hedefi Smolensk oluşturuyordu. Bunun nedeni, Smolensk'de bol erzak ve takviye sağlayabileceklerini ummaları ya da kendilerine bu yolda bir vaatte bulunulmuş olması değildi (tam tersine, ordu yüksek komuta heyeti üyelerinin tümü de hatta Napolyon'un kendisi de orada erzakın çok kıt olduğunu biliyordu); biricik neden, zorluklara katlanabilmeleri, yollarına devam edebilmeleri için gereken gücü, kuvveti ancak Smolensk'de dinlenmekle yeniden kazanabileceklerini biliyor olmalarıydı. Bu yüzden, aklı başında olanı da, olmayanı da aynı biçimde kendi kendini kandırarak, hayal evinde Smolensk'i vaat edilmiş toprak gibi canlandırıp bir an önce oraya varmak için gayretle yürüyordu.

Fransız ordusu kötü yolları geride bırakıp şoseyi tuttuktan sonra müthiş gayrete gelerek hiç görülmemiş, duyulmamış bir hızla ilerlemeye başlamıştı. Ayrıca, bütün Fransız kalabalığını bir kitle halinde birleştiren ve onlara belli bir enerji veren ortak içtepinin yanı sıra, onları bir arada tutan başka bir sebep daha vardı; sayılarının çok büyük oluşu. Tıpkı fizikteki kitlesel çekim yasasında olduğu gibi, kaçan ordunun o muazzam kitlesi de tek tek kalmış atomlara benzeyen insan bireylerini çekerek kendi kitlesine katıyordu. Fransız ordusu yüz binlerce kişilik dev kitlesiyle âdeta hareket halindeki bir ulus gibiydi.

Bu muazzam kitlenin içindeki askerler tek tek ele alındıklarında, hepsinin de gönlünden geçen şey aynıydı, çekilen bu korkunç sıkıntılardan, yoksunluklardan kurtulmak için gidip düşmana teslim olmak. Gelgelelim, bir yandan, tüm kitleyi ortak erekleri olan Smolensk'e doğru iten sürü duygusuna kapılmış bireyler ellerinde olmaksızın sürüklenip gitmekteydiler, bir yandan da koca koca kolorduların gidip de düşman bölüklerine teslim olmaları kolay iş değildi; gerçi Fransız askerleri vicdanlarını rahatlatacak en ufak bir bahaneyi fırsat sayarak kaçıp teslim olmaktan geri kalmıyorlardı ama bu tür fırsatlar da pek sık doğmuyordu. Fransız ordusunun çok büyük, hem de çok büyük, müthiş yoğun bir kitle oluşturması ve bu çok yoğun, çok büyük kitlenin, üstelik müthiş bir hızla hareket ediyor oluşu dolayısıyla yarattığı muazzam kinetik enerjiye Rusların değil set çekebilmesi, önünde bile durabilmesi olanaksızdı. Bir makinenin yapısında oluşan çatlaklar o makinenin parçalanma sürecini gerçi hızlandırır, ama ancak bir noktaya kadar; belli bir sınırdan öteye geçemez.

Büyük bir kar yığını bir anda eritilemez. Karın tümünün eritilebilmesi için belirli bir sürenin geçmesi gerekir ve bu belli süreden önce ne kadar yüksek bir ısı verilirse verilsin, yine de eritilemez kar yığını. Hatta tam tersine, ısı yükseltildikçe, geri kalan kar kitlesi de o oranda yoğunlaşıp katılaşır.

Rus generalleri arasında bu gerçeği görebilen tek kişi Kutuzov idi. Fransız ordusunun Smolensk yolu üzerinden geri çekilişinin tam bir kaçışa dönüştüğü kesinlik kazanınca, Konovitsin'in 11 Ekim gecesi içine doğanlar bir bir gerçekleşmeye başladı. Rus ordusu yüksek komuta heyetinin ayrıcasız tüm üyeleri Fransızları asmak, kesmek, biçmek, yakalamak, yere çalmak ve kendilerini göstermek için müthiş bir hevese kapılarak ille de harekete geçilsin diye yaygara koparmaya başladılar.

Rus ordusunun taarruza geçmesini önlemek için elindeki tüm gücü (ki, bu gibi durumlarda başkomutanların elinde pek fazla bir güç de olamaz) kullanan Kutuzov tam anlamıyla tek başına kalmıştı.

Gerçi şimdi bizler için şöyle demesi çok kolay: "Canım, dövüşmenin ne âlemi var? Hazır, düşman kaçarken ne diye kesmeli önünü; askerimizi boşu boşuna ne diye kırdırmalı? Düşman zaten perişan olmuşken niçin kitlesel kırıma girişerek insanlık dışı bir davranışta bulunmuş olalım? Baksanıza, daha Moskova'dan Vyazma'ya varıncaya kadar savaşa mavaşa girmeden kuvvetlerinin üçte biri kendiliğinden eriyip gitti; bu durumda kendimizi zora koymanın ne gereği var?" Ama Kutuzov o sırada bunları söyleyemezdi generallerine. Dolayısıyla, tuttu, uzun yılların deneyimlerinden süzülmüş bir bilgelikle, onların anlayabileceği dilden konuşarak, kendi kendini mahvetmenin ne demek olduğunu anlatan "altın köprü" meselini hatırlattı onlara. Onlar da buna karşılık, tuttular, Kutuzov'la bir güzel dalga geçtiler, onu alaya aldılar, ona çamur attılar ve zaten can çekişmekte olan canavarın arkasından gözü dönmüşçesine yükselttikleri savaş naralarıyla ortalığı velveleye verdiler.

Vyazma yakınlarında Fransızlarla aralarındaki uzaklığın epey kapandığını gören Yermolov, Miloradoviç, Platov ve diğerleri gözlerine kestirdikleri iki düşman kolordusunu ana kuvvetlerden ayırıp imha etme isteğiyle yerlerinde duramaz oldular ve bu karşı durulmaz isteklerini Kutuzov'a bildirmek için de rapor yerine bir zarf içinde yazısız, bembeyaz bir kâğıt yollama yolunu seçtiler.

Kutuzov'un bütün çabalarına rağmen sonunda Rus askerleri Fransızların yolunu keserek saldırıya geçti. Yazılı kayıtlardan anlaşıldığına göre Rus piyade tümenleri bando mızıka eşliğinde ve trampetler çalarak saldırıya geçmişler ve binlerce Fransız'ı boğazlarken, kendileri de binlerce ölü vermişlerdi bu çarpışmalarda.

Gelgelelim, Fransızların geri çekiliş yolunu kesebilmek şöyle dursun, o koca kitleyi yolundan bir parçacık saptıramamışlardır bile. Tehlikeyi gören Fransız ordusu saflarını daha da sıklaştırmış ve o ölümcül Smolensk yolunda yavaş yavaş, azar azar eriyerek yoluna devam etmiştir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

I

Borodino Meydan Muharebesi ile bunun ardından Moskova'nın işgali ve işgalden sonra Fransızların başka bir meydan muharebesi yapmadan kaçmaları, tarihte ders alınacak büyük olaylar arasında başta gelenlerden biridir.

Devletler ve halklar arasındaki uzlaşmazlıkların dış görünüş bakımından ifadesini savaşta bulduğu ve devletlerin siyasal güçlerinin savaşlardaki başarıları ya da başarısızlıkları oranında artıp eksildiği konusunda hemen hemen bütün tarihçiler arasında bir görüş birliği vardır.

Tarih kitaplarında okuyunca şimdi bize tuhaf görünüyor ama gerçekten de tarih boyunca hep aynı şey olagelmiştir: Kralın ya da İmparatorun biri başka bir kral ya da İmparatorla bozuşur, hemen yeni vergiler salıp ordu toplar, gider düşmanının ordusuyla savaşa tutuşur; üç bin, beş bin ya da on bin kişiyi kılıçtan geçirip zafer kazanır ve bu zaferinin sonucu olarak, milyonlarca insandan oluşan koca bir ulusu ve koca bir hükümdarlığı boyunduruğu altına alır. Bir ulusun toplam gücünün yüzde birini oluşturan ordunun yenilgisinin neden ille bütün ulusun da boyunduruk altına girmesi sonucunu doğurduğunu anlayabilmek bizlere her ne kadar güç gelse de (bilebildiğimiz kadarıyla) tarihsel olgular şu ifadeyi doğrulamaktadır: Bir ulusal ordunun başka bir ordu karşısındaki başarısının küçüklüğü ya da büyüklüğü, o ulusun siyasal gücünün artış ya da eksilişinin nedenini veya hiç değilse doğrudan göstergesini oluşturur. Bir ulusun ordusu zafer kazandı mı, zafer kazanan ulusun sahip olduğu haklar hemen artarken, yenilen ulusun hakları ortadan kalkar. Bir ordu yenildi mi, ulus da, ordusunun uğradığı yenilginin ağırlığı ya da hafifliği oranında haklarının bir

bölümünü kaybeder; eğer ordu ağır bir yenilgiye, tam bir hezimete uğrarsa, ulus da tam anlamıyla boyunduruk altına girer.

En eski çağlardan ta günümüze kadar bu (tarihin bize söylediğine göre) böylece sürüp gelmektedir. Napolyon'un yaptığı bütün savaşlar da bu kuralı doğrular niteliktedir. Avusturya ordusunun aldığı yenilginin boyutları oranında Avusturya devletinin hakları kırpılmış, buna karşılık Fransız devletinin hakları ve kudreti artmıştır. Fransızlar Jena'da ve Auerstadt'da kazandıkları zaferler sayesinde Prusya devletinin bağımsızlığına son vermişlerdir.

Ama 1812'ye gelindiğinde işlerin birdenbire tersine dönüverdiğini görüyoruz: Fransızlar, Moskova yakınlarında bir zafer kazanıyorlar. Rusya'nın kadim başkentine giriyorlar, ondan sonra bir daha büyük bir muharebe yapılmıyor ve sonuçta ortadan kalkan Rusya değil, altı yüz bin kişilik koskoca Fransız ordusuyla birlikte Napolyon yönetimi oluyor. Hani, olguları tarihsel kurala uydurmak için orasından burasından çekiştirelim –"Efendim, Borodino Meydan Muharebesi'nin ertesinde savaş meydanı Rusların elinde kaldı," veya "Napolyon'un ordusu Moskova'yı terk ettikten sonra arka arkaya giriştikleri başka meydan muharebelerinde Ruslar tarafından imha edildiler," gibisinden mazeretler bulmaya çalışalım– desek, o da mümkün değil.

Borodino Meydan Muharebesi'nden sonra bir daha hiç meydan muharebesi, hatta önemli sayılabilecek bir çarpışma olmadığı halde Fransız ordusu ortadan kalkmıştır. Şimdi, bu olgu ne gibi bir anlam taşıyor? Böyle bir olay Çin'in siyasal tarihinde geçmiş olsaydı hemen bunun tarihsel gerçeğe uymadığını söylerdik (zira olgular tarihçilerin kuramlarıyla ters düştü mü, hemen bu bahaneye sığınmaya bayılır hazretler). Ya da ufak çaptaki kuvvetlerin katıldığı kısa süren bir çatışma olsaydı, bunu bir istisna diye kabul edip genel kuralı bozmayacağını ileri sürerdik. Oysa tüm olay atalarımızın, babalarımızın gözleri önünde cereyan ettikten başka, sonucu bakımından, atalarımız için vatanlarının ölümü ya da kalımı demek olan, o güne dek tarihin gördüğü en büyük boyuttaki savaştı bu...

1812 Rus-Fransız Savaşı'nın, Borodino Meydan Muharebesi'nden Fransızların Rusya'dan kovuluşuna kadarki dönemi şu gerçeği kanıtlar: Bir meydan muharebesinin kazanılması her zaman fethi getirmeyebileceği gibi, bazen, fethin güvenilir bir belirtisini bile oluşturmayabilir. Yine bu dönemde ayrıca şu gerçek de kanıtlanmıştır: Halkların kaderlerini belirleyebilme kudreti ne fatihlerin elindedir, ne ordulardadır, ne de meydan muharebelerindedir; bambaşka bir şeydedir o kudret.

Fransız kuvvetlerinin Moskova'yı terk etmelerinden önceki durumlarını anlatırken, Fransız tarihçileri bize, *Grande Armée*'nin sapasağlam olduğunu, sadece çekilen hayvan yemi kıtlığı dolayısıyla süvari, topçu ve ulaştırma sınıflarının biraz zor durumda kaldıklarını söylüyorlar. Ama bu hiçbir çaresi bulunmayan, kimsenin de önüne geçemeyeceği bir talihsizlikti onlar hesabına; çünkü Fransız ordusunun ayak bastığı her yerde köylüler hayvan yemi olarak kullanılan kuru otu Fransızlara vermektense ateşe vermeyi yeğliyorlardı.

Fransızların kazandığı zafer bu kez tarihsel kurala uygun sonuç vermemişti, çünkü kahramanlıktan yana hiç nasibi olmayan –hatta kahramanlık şöyle dursun Fransızlar Moskova'yı terk eder etmez arabalarına doluşup yağmalamak amacıyla kente dalan– o muazzam köylü kalabalığı, henüz Moskova işgal altındayken yetkili makamların kendilerine önerdikleri çok yüksek fiyatlara rağmen otlarını Moskova'ya getirmeyip yakmayı yeğlemişlerdir.

Şimdi bir an için gözümüzün önüne, kılıç kullanma sanatının tüm kurallarının geçerli olduğu bir düelloda, iki kişinin kılıçla vuruşmaya hazırlandıklarını getirelim. Düellocular vuruşmaya başlamış ve her şey kurallara uygun olarak bir süre devam etmiştir. Derken, düelloculardan biri ansızın, yaralandığını fark edip de işin şaka kaldırır yanı bulunmadığını, canının tehlikede olduğunu anlayınca, elinden kılıcı attığı gibi, oradan eline geçirdiği kalın bir sopayla girişsin rakibine. Ve yine varsayalım ki, amacına ulaşmak için böylece en kestirme ve en iyi aracı seçerek akıllılık göstermiş bu düellocu beri yandan da, şövalyeliğe uymayan bu işi (mertlik

anlayışına sığmadığı için) kendine yedirememiş ve gerçekleri gizlemek amacıyla sonradan, düelloyu tüm kurallarına uygun olarak kılıcıyla kazandığını iddia etmiş olsun. Şimdi bir de düellonun hikâyesini başkasının ağzından dinlediğinizi düşünün; herhalde aklınız karışır, hiçbir şey anlamazdınız bu işten!

Kılıç kullanma sanatının kurallarına uygun olarak düello isteyen taraf Fransız ordusudur; kılıcı atıp sopayı kapan taraf ise Rus halkı; olayı düello kurallarına uygun olarak geçmiş gibi göstermeye kalkışanlar da bunun tarihini yazan tarihçilerdir.

Gerçek şu ki, Smolensk'in yakılışıyla birlikte, bilinen geleneksel savaş tekniklerinden hiçbirine uymayan bambaşka bir savaş türü ortaya çıkmış bulunuyordu. Kentlerin, köylerin yakılması; her muharebenin ardından Rus ordusunun geri çekilmesi; Borodino'da düşmana esaslı bir darbe indirilip tekrar geri çekilinmesi; Moskova'nın terk edilip ateşe verilmesi; yağmacıların kovalanıp avlanması; iaşe konvoylarının vurulması; vurkaç biçimindeki çete savaşı; bütün bunlar, tümüyle kurallara uymayış örnekleriydi.

Bunu fark eden ve Moskova'ya girer girmez kurallara uyan düellocu rolüne soyunan Napolyon, karşısında rakibinin kılıcı yerine tepesine inmek üzere kalkmış topuzunu gördüğü andan itibaren, -sanki insan öldürmenin de kuralı olurmuş gibi- Rus tarafının savaşta kuralların dışına çıktığı konusunda gerek Kutuzov'a, gerek Çar Aleksandr'a durmadan şikâyette bulundu. Kurallara uyulmuyor diye Fransızlar istedikleri kadar şikâyet ededursunlar yüksek mevkilerdeki Ruslardan bazıları da -herhalde eskrim sporunun kurallarına uygun olarak bir, iki, üç diye sırayla hamle yapılmasından yana oldukları için- kılıca karşı sopayla çıkılmasını istedikleri kadar ayıplasınlar, bütün heyetiyle ve bütün görkemiyle bir kez havaya kalkmış bulunan bu halk savaşının sopası şuraya vurulur, buraya vurulmaz demeden, kimsenin de gözünün yaşına bakmadan, kafası pek çalışmasa bile sağduyusu sağlam o köylü yığınlarının elinde en yalın ve en kaba biçimiyle kalkıp indi, kalkıp indi - ta ki, Fransızların kafasını iyice ezip, tüm istilacı orduyu imha edene kadar...

1813 yılında Fransızlar yenildikten sonra, kibirli düşmanlarının önünde esas duruşa geçip onları tam kuralına göre ve saygıyla selamladıktan sonra büyük bir zarafetle kılıçlarının kabzasını muzaffer düşmanlarına uzatmışlardı; ne mutlu o halka ki, Fransızlar gibi davranmamıştır. Ve ne mutlu o halka ki, ölüm dirim sınavı gelip çattığında -böyle durumlarda başkaları ne yapar, hangi kuralı uygular diye bir an bile duraksamaksızın- elinin altına gelen ilk kalın sopayı kaptığı gibi veryansın etmiştir, ta ki, yüreklerini dağlayan öfke ve kin ateşi soğuyup da bunların yerini tiksinti ve acıma duyguları alana kadar...

II

Sözüm ona kural denilen şu alışılmış savaş yöntemlerinin dışına çıkma konusunda en çarpıcı ve en işe yarar örneklerden birini de sıkışık bir kitle halinde hareket etmek zorunda bulunan askerleri, dağınık ve küçük çetelerle vurma yöntemi oluşturur. Bu tür çete hareketlerine, kurtuluş savaşı karakteri kazanmış tüm ulusal savaşlarda her zaman rastlanır. Bu tür hareketlerde kalabalık bir asker grubuna saldırmak için kalabalık gruplar oluşturulmaz; tam tersine, savaşçılar elden geldiğince küçük gruplar oluşturacak biçimde birbirlerinden ayrılıp, düşmana ayrı ayrı saldırırlar. Başa çıkamayacakları kadar üstün bir güce çatınca hemen kaçarlar ama önlerine elverişli bir fırsat çıkar çıkmaz yeniden saldırırlar. İspanyol çetecilerinin de Kafkasya* dağlılarının da, 1812 savaşında Rus halkının da uyguladığı yöntemler bunlardı.

Bu tür savaşa "çete savaşı" adını veren halk, ona bu adı verdiğinde anlamını da açıklamış olduğunu varsayar. Şurası bir gerçektir ki, bu savaş türünün en önemli özelliği, hiçbir kurala bağlı bulunmayışının yanı sıra, savaş otoritelerince kusursuz taktik

* Tolstoy 1851-53 yılları arasında Rus ordusunda subay olarak Kafkasya da bulunmuş ve burada dağlı kabilelere karşı girişilen harekâtlara katılmış, ilk askerlik deneyimlerini burada edinmiştir. Tolstoy daha sonra Türklere karşı verilen savaşlarda, özellikle de Sivastopol savunmasında savaş deneyimini arttırmıştır. Savaş ve Barış'taki savaş tasvirlerinin canlılığı buradan gelir. -*İngilizce çev.*

diye kabul edilen en ünlü muharebe kuralına da ters düşmesinde yatar. Bu kurala göre, taarruza kalkan kuvvetler, vuruşma anında düşmanlarından daha kavi olabilmek için elden geldiğince toplu hareket etmek zorundadırlar.

Tarihsel gerçeklerin de tanıklık ettiği gibi her zaman başarılı olan çete savaşlarında ise bu kurala taban tabana zıt hareket edilir.

Bu çelişkinin nedeni, askerlik bilimine göre bir ordunun sayısal büyüklüğü ile gücünün özdeş sayılmasından ileri gelmektedir. Askerlik bilimi der ki: bir birliğin gücü o birliği oluşturan asker sayısıyla orantılı olarak azalır ya da çoğalır. *Sayı üstünlüğüne sahip taburlar, daima kuvvet üstünlüğüne de sahiptir.*

Askerlik biliminin bu tezi, mekanik biliminde momentum kavramının sadece kitle ile ifade edilmeye kalkışılmasına benzer: Sırf kitleler birbirine eşit olduğu ya da olmadığı için momentumlarının da birbirine eşit olduğunu veya olmadığını söylemekten hiçbir farkı yoktur bu tezin. Oysa biliyoruz ki, momentum (ya da başka deyimle "hareketin niceliği") kitle ile hızın çarpımına eşittir.

Dolayısıyla savaş konusunda da bir ordunun gücü, o ordunun kitlesi ile x diye tanımlayacağımız bilinmeyen bir başka niceliğin çarpımına eşittir.

Bir ordunun gücü ile sayısal büyüklüğünün orantılı olmadığına ilişkin pek çok örnekle, yine küçücük müfrezelerin koca koca birlikleri yendiğinin pek çok örneğine tarihte rastlayan askerlik bilimi kuramcıları, bilinmeyen böyle bir *x niceliğinin* var olduğunu ister istemez kabul etmek zorunda kaldıkları için, bunu sürekli olarak araştırmışlar ve işin sırrının kâh birliklerin geometrik düzenlenişinde olduğunu, kâh silah üstünlüğünde yattığını veya (daha çok da) komutanın dehasında olduğunu sanmışlardır. Gelgelelim, bilinmeyen öğeyi tanımlamak için ortaya atılan bu gibi hipotezlerin hiçbiri tarihsel olgulara uygun düşen sonuçlar verememiştir.

Oysa bizim şu bilinmeyeni, şu x öğesini bulmak için yapılacak biricik şey, büyük komutanların savaş sırasında yayımladıkları harekât emirlerinin işin özünü oluşturduğu görüşünü (her ne ka-

dar bu görüş birtakım "kahramanlar" yaratma ve bu kahramanları pohpohlama konusunda çok işe yarasa da) elimizin tersiyle bir kenara itmektir.

Aradığımız bu *x* aslında, ordunun "*maneviyatı*"dır. Başka bir deyişle ifade etmeye çalışırsak: İster dehasıyla ünlü bir önderin komutası altında bulunsunlar, ister bulunmasınlar; ister tek sıralı saflar, ister üçer beşer sıralı saflar içinde düzenlenmiş olsunlar; ellerinde ister sopalar, sırıklar bulunsun, ister dakikada otuz mermi atan silahlar; orduyu meydana getiren eratın büyük bölümünün savaşmaya ve ölümü göze almaya –bütün bu saydıklarımızla bağlı olmaksızın– hazır olması ya da olmaması durumudur. Vuruşmalarda üstünlük daima dövüşmeye istekli olan askerlerde kalır.

İşte, kitleyle çarpımının sonucu gücü veren etmen bu maneviyat öğesidir. Bu bilinmeyen (ya da maneviyat öğesi diye bilinen) etmeni bir anlam ifade edecek biçimde tanımlayıp formülleştirmek ise bilimsel bir problemin çözümüyle mümkündür.

Bu problemi çözebilmek için, denklemde *x*'in yerine, komutanın harekât planı gibi, askerî donanım gibi birtakım indi değerleri koymaktan vazgeçmemiz (yani, bunları esas öğe ile karıştırma yanılgısından kurtulmamız) gerekir. Bu bilinmeyen etmenin ne olduğunu iyice anlamalıyız her şeyden önce: Askerin dövüşmek ve tehlikeyi göze almak konusundaki etkin istekliliğinin azlık ya da çokluğudur bu. Ancak bunu böylece kabul ettikten sonra ve bilinen tarihsel olguları denklemlerle ifade etmek suretiyle bilinmeyen faktörün görece değerleri arasında bir karşılaştırma yapma olanağını elde edebiliriz. Yani, bilinmeyenin kendisini ancak bu yoldan bulabiliriz.

Eğer on beş erle veya on beş taburla veya on beş tümenle dövüşen on er ya da on tabur ya da on tümen, karşısındaki on beş birimlik gücü yenerse –yani bu on beşlik birimin tümünü öldürür ya da tutsak alırsa– ve bu arada kendisi de on birimlik gücünden dört birimi yitirirse, her iki taraf arasındaki kayıplar oranı dörde on beş demektir ki, bundan çıkan sonuç, dört birimin on beş birime bedel olduğudur. Bunu denklemle şöyle ifade edebiliriz: $4x = 15y$. Buna

göre x'in y'ye oranı 4'ün 15'e oranına eşit olur. Böylece, bize her ne kadar bilinmeyen faktörün (yani x'in) mutlak değerini vermese de iki bilinmeyen arasındaki orantıyı veren bir denklem elde etmiş oluyoruz. Bundan sonra, (muharebeler, seferler, savaşların süreleri vb.) bir sürü tarihsel veriyi bu tür denklemler içine yerleştirerek birtakım sayılar elde ederiz ve aradığımız yasayı –o yasayla ilişkili bulunması gereken– bu sayılardan çıkarabiliriz.

Taarruza geçilirken orduların sıkışık bir kitle halinde topluca hareket etmeleri, geri çekilirken ise ufak gruplara ayrılmaları gerektiği ilkesini benimseyen taktik kuramı –bu tezi ileri sürmekle– farkında olmaksızın, bir ordunun gücünün o ordunun maneviyatına bağlı olduğu gerçeğini de kabul etmektedir. Taarruz eden bir ordudaki eratı ateş altında hücuma kaldırabilmek için, savunma durumundaki bir orduda bulunması gerekenden çok daha büyük bir disipline ihtiyaç vardır ki, böyle bir disiplin de ancak safların sıkışık olduğu düzen içinde sağlanabilir. Gelgelelim maneviyat faktörünü hesaba katmayan bu kural, özellikle de askerlerin maneviyatındaki iniş çıkışların çok yeğinlik kazandığı ulusal savaşlarda çarpıcı örneklerine rastlandığı üzere, hep yanlış çıkmaktadır.

Fransızlar da 1812'de geri çekilirken –taktik kuralına göre kendilerini savunabilmek için ufak müfrezelere ayrılmaları gerekirken– maneviyatlarının sıfıra inişi yüzünden ancak sayıca üstünlükleri sayesinde ayakta kalabileceklerini kendileri de anladığından, koyun sürüsü gibi birbirlerine kenetlendiler. Öte yandan Ruslar –yine taktik kuralına göre– saldırırken kuvvetlerini bir araya toplamaları gerektiği halde, gerçekte ufak ufak müfrezelere, çetelere bölündüler; çünkü askerin maneviyatı o kadar yüksekti ki, eratı hücuma kaldırmak ve onların tehlikeye atılmayı göze almalarını sağlamak için herhangi bir disiplin uygulamaya gerek duyulması şöyle dursun, erler emir bile almadan kendiliklerinden saldırıyorlardı Fransızların üstüne.

III

Çete savaşı adı verilen bu savaşma yöntemi Fransızların Smolensk'e girişleriyle başladı. Rus hükümeti çete savaşını henüz resmen benimsemeden çok daha önce binlerce ve binlerce düşman askeri (bunların çoğunu yağmacılık için teker teker birliklerinden kaçan Fransız askerleri ile hayvan yemi aramaya çıkan küçük gruplar oluşturuyordu) Kazak süvarilerinin ya da köylülerin elinde can vermişlerdi; gerek Kazaklar, gerek Rus köylüsü, tıpkı köpek sürüsünün kuduran köpeğin üzerine saldırıp onu yok edişi gibi içgüdüsel bir davranışla ortadan kaldırıyorlardı bunları. Askerlik biliminin kurallarına uyup uymadığına bakmaksızın Fransızların tepesine ine kalka onları tepeleyen bu müthiş topuzun değerini – Rus insanına özgü sezgisiyle– ilk kavrayan kişi Denis Davidov'dur; bu tür savaşma yöntemini belli bir düzene sokmak için ilk adımları atan kişi olmak onuru da yine onundur. 24 Ağustos 1812'de Davidov ilk çeteyi örgütlemiş, bunu hemen başkaları izlemiştir. Savaşın ileriki evrelerinde de hiç durmadan buna benzer çeteler kurulmaya devam etmiştir.

Napolyon'un o koskoca ordusunu lokma lokma edip yutanlar işte bu başıbozuklardı. Bunlar bir yandan kurumuş ağaçtan –yani Fransız ordusundan– kendi kendine dökülen yaprakları devşirirlerken, bir yandan da zaman zaman ağacın gövdesini sarsalıyorlardı. Fransızların gerisin geriye Smolensk'e doğru kaçmaya başladıkları ekim ayına gelindiğinde, bu çetelerden –nitelik ve nicelik yönünden birbirinden çok farklı– yüzlercesi eyleme katılmış bulunuyordu. İçlerinde düzenli ordu yöntemlerini benimseyenler, hatta piyadesiyle, topçusuyla, kurmaylarıyla ve her türlü olanaklarıyla tam teşekküllü olanları bile vardı. Çetelerin bazıları sırf Kazak süvarilerinden, bazıları sadece yaya köylülerden oluşabildiği gibi, atlı ve yaya karışık olanları da vardı; bazı çetelerde topraksız köylüyle toprak ağası omuz omuza çarpışıyorlardı. Çoğunun adı sanı bile duyulmamıştır bunların. Örneğin, köy kilisesinin kayyumu tarafından yönetilen bir çete vardı; bir ay içinde bine yakın Fransız'ı tutsak almışlardı.

Sonra bir köy muhtarının karısı vardı – Vasilisa adındaki bu kadın kendi elleriyle yüzden fazla Fransız'ı boğazlamıştı.

Ekimin sonuna doğru çete savaşları iyice hızlanmış bulunuyordu. Çetecilerin kendi başarılarına kendilerinin bile inanamadıkları, sürekli olarak Fransızlar tarafından kuşatılıp yakalanma korkusu içinde yaşadıkları, atlarını daima eyerli tutup nadiren attan indikleri ve atlarından fazlaca uzaklaşmaya cesaret edemedikleri, takip edilme korkusu yüzünden hep orman içlerinde saklandıkları o ilk dönemler geride kalmıştı artık. Ekim sonunda bu çete savaşları tam anlamıyla belli bir biçim kazanmış, yerli yerine oturmuştu: Fransızlara karşı harekâta girişilirken kimin neyi yapabileceğini, kimin neyi yapamayacağını herkes biliyor, herkes kendi işlev sınırları içinde hareket ediyordu artık. Örneğin kurmay heyetleriyle, karargâhlarıyla dolaşan büyük çaptaki çetelerin komutanları Fransızlara fazlaca sokulmaya hâlâ cesaret edemedikleri ve –gözleri yemediği için– olanaksız deyip yanaşmadıkları pek çok iş bulunduğu halde, onlardan çok önce bu işe başlayıp sürekli olarak Fransızları gözleyen ufacık çeteler o büyük çetelerin komutanlarının akıllarından geçirmeye bile cüret edemeyeceği şeyleri yağlı iş sayıyorlardı. Fransız birliklerinin içine babalarının evine girer gibi dalıp çıkan Kazaklarla köylülerin sözcük dağarcığında "olanaksız" lafı yer almıyordu artık.

22 Ekim'de (bu küçük çetelerden birinin komutanı olan) Denisov, çetesinin başında ve girişeceği yeni bir işin heyecanı içindeydi. Denisov ve çetesi sabahtan beri dur durak bilmeden yol almaktaydılar, Denisov sabahtan beri, şose boyunca giden ormanın kıyıcığından (hiç ormandan dışarı çıkmadan), Rus tutsaklarıyla Fransız süvarilerinden ve bu süvarilerin ağırlıklarını taşıyan arabalarla bunlara refakat eden kuvvetli bir muhafız kıtasından oluşan büyük bir kafileyi izlemekteydi; Denisov'un tutsaklardan ve casuslarından edindiği bilgiye göre kafile Smolensk'e gidiyordu, Fransız ordusu ana bölümünden de ayrı düşmüştü. Bu kafileyi bilen sadece Denisov ile (onunkine yakın bir bölgede faaliyet gösteren küçük bir çeteye komuta etmekte olan) Dolohov değildi; çok büyük iki çetenin

başındaki iki general de kafilenin varlığını biliyor, her ikisi de kafileyi kendisi vurmak istiyordu. Denisov'un deyimiyle, generallerin "ağızlağının suyu akıyoğdu" bu vurgun için. Biri Polonyalı, öbürü ise Alman olan bu iki generalin ikisi de hemen hemen aynı anda haberci yollayıp, kafileye karşı girişilecek saldırıda kendileriyle güç birliği yapması için Denisov'a çağrıda bulunmuşlardı. İki pusulayı da okuyan Denisov, "Biz bu sakallağı değiğmende ağağtmadık ağkadaş, öyle yağma yok!" diyerek, Alman generale, gönlünde her ne kadar Ekselansları gibi yiğitliğiyle nam salmış bir generalin emrinde bulunmak yatıyorsa da, daha önce Polonyalı generalin emrine girmiş bulunduğundan, o zevkten ne yazık ki yoksun kalacağı mealinde bir mektup yazmıştı. Aynı mealde bir mektubu da Polonyalı generale yollayan Denisov ona da, daha önce Alman generalin emrine girmiş bulunduğunu söylemişti.*

Daha yüksek makamlara yansımadan bu işi böylece halledi veren Denisov, saldırıyı Dolohov'un çetesiyle birlikte yapmak ve bu koca kafileyi kendilerinin küçücük kuvvetleriyle vurmak niyetindeydi.

Ekim'in 22'sinde kafile Mikulino köyünden ayrılmış, Şamşevo köyüne doğru ilerlemekteydi. İki köy arasında yol boyunca sık ormanlar uzanıyor, bazı noktalarda ormanın kıyısı yola kadar yaklaşırken, bazı noktalarda da yoldan bin, bin beş yüz metre kadar uzaklaşıyordu. Kafileyi sabahtan beri bu ormanın içinden izlemekte olan Denisov ve çetesi, orman kıyısının konumuna göre bazen Fransızların burnunun dibine kadar sokulup, bazen onlardan adamakıllı uzaklaşıyor, ama hiçbir vakit onları gözden kaybetmiyordu. O sabah kafile Mikulino'dan ayrıldıktan kısa bir süre sonra, yolla ormanın birbirine çok yaklaştığı bir noktada yük arabalarından ikisi çamura saplanıp kalmış, kafile, arabaların çamurdan kurtarılmalarını beklemeden yoluna devam etmişti; Denisov'un Kazakları da tıka basa süvari er eyerleriyle yüklü bu iki arabayı ele geçirip ormanın içine kaçırmışlardı. Denisov ve çetesi o andan başlayarak öğleden sonra geç vakitlere kadar başkaca

* Denisov'un bağımsızlığını korumak için başvurduğu bu kurnazlığı Tolstoy, Denis Davidov'un *Çetecinin Günlüğü* adlı kitabından almıştır. -*İngilizce çev.*

bir akına girişmeksizin Fransızların hareketini izlemekteydiler. Denisov'un planı Fransızlara hiç ilişmeden, uyandırıp korkutmadan Şamşevo'ya girmelerine izin vermek, daha sonra Dolohov'la birleşip (Dolohov'la o akşam Şamşevo'ya bir, bir buçuk kilometre uzaklıktaki orman korucusunun kulübesinde buluşup bu işi görüşmek üzere anlaşmışlardı) sabah şafakla birlikte Fransızların üzerine çığ gibi inmek, onları böylece gafil avlayıp, bir vuruşta kafilenin işini bitirmekti. Mikulino'nun iki buçuk kilometre dışında, ormanla yolun birleştiği bir noktada altı tane Kazak süvariyi gözcü olarak geride bırakmışlardı; eğer Mikulino'ya veya Mikulino'dan beri yana doğru gelen daha başka Fransız askerleri görecek olurlarsa hemen Denisov'a bildireceklerdi.

Denisov gerisini böylece güvenceye aldıktan sonra, Şamşevo'nun öbür yanına da aynı biçimde gözcüler çıkarıp, öbür yandan gelebilecek Fransız askerlerine karşı da önlem almayı planlıyordu. Kafilede bin beş yüz asker bulunduğunu tahmin ediyorlardı. Denisov'un komutasındaki çete mevcudu iki yüz kadardı, Dolohov'un da bir o kadar adamı vardı. Düşman kuvvetiyle aralarındaki bu büyük sayı farkı vız geliyordu Denisov'a. Onun şimdi bilmek istediği tek şey bu kafiledeki askerlerin hangi kolorduya bağlı olduklarını anlamaktı; bunun için de Denisov'un "dil" – yani, konuşturup bilgi almak amacıyla tutsak edilen düşman askeri ele geçirmesi gerekiyordu. Kafileden geride kalan iki arabaya sabahleyin yaptıkları akın çok aceleye geldiğinden, arabacıları da, muhafızları da öldürmek zorunda kalmışlar, canlı olarak sadece kaçıp kurtulmaya çalışan ufak yaştaki bir trampetçi oğlanı ele geçirebilmişlerdi, ama kafilenin muhafız birliğini oluşturan askerler hakkında bu oğlandan kesin bir bilgi alamamışlardı.

Denisov "dil" ele geçireceğiz diye ikinci bir akına girişmeyi – tüm kafilenin durumu anlayıp baskına karşı hazırlanacağı düşüncesiyle– son derece tehlikeli bulduğu için, çetesine katılan Tihon Şçerbati adındaki bir köylüyü bu işle görevlendirmiş, kafiledeki askerlere yer ayarlamak üzere Şamşevo'ya önden gönderilmiş olmaları gereken konakçı subaylardan birini belki yakalayıp getirebilir diye onu yollamıştı köye.

IV

Yağmurlu ve ılık bir güz günüydü. Birbirine karışan gökyüzü ve ufuk çamurlu su rengindeydi. Zaman zaman koyu bir sis bastıracak gibi oluyor, ama hemen ardından yine bardaktan boşanırcasına yağmur iniyordu. Sırtındaki keçe yamçıdan ve başındaki Karakul kalpaktan şırıl şırıl sular akan Denisov böğürleri çökük, ince bir safkana biniyordu. Kulaklarını kısıp başını öne eğen atı gibi kendisi de başını omuzlarının arasına çekerek yağmurdan korunmaya çalışan Denisov gözlerini dikmiş, merak ve kaygıyla ilerisini kolluyordu. Kısa ama kapkara gür bir sakalla kaplı zayıf yüzünden öfkeli olduğu anlaşılıyordu.

Denisov'un yanı başında, yavuz bir Don küheylanına binmiş ve Denisov gibi sırtında keçe yamçı, başında Karakul kalpak bulunan bir başka adam gidiyordu; bu adam, düşmana karşı Denisov'la güç birliği yapmış olan Kazakların Başkomutanı Üçüncü Yasavul* Lovayski idi.

İnce uzun, tahta gibi dümdüz duran bölükbaşı Lovayski saz benizli, sarı saçlı, sert bakışlı, çakır gözlü bir adamdı. Yüzünden de at üstündeki duruşundan da kendine güvenen biri olduğu anlaşılıyordu. Bu biniciyle atını diğerlerinden ayıran bir özellik vardı; gerçi bu özelliğin ne olduğunu tam olarak kestirebilmek zordu ama insan bir bu Yasavul'a, bir de Denisov'a bakınca farkı hemen anlayıveriyordu:

Denisov sırılsıklam, ıslaklığından rahatsızlık duyduğu her halinden anlaşılan "at binen" herhangi sıradan bir kişi gibi göze çarparken, Yasavul'un hiçbir rahatsızlık duymadığı ve "at binen" sıradan bir kişi olmayıp, "atıyla bütünleşmiş" ve böylelikle gücünü iki katına çıkarmış bir kişi olduğu anlaşılıyordu.

---

* Yasavul: Don Kazakları arasında, özellikle de yukarı Don bölgesinde "Hetman" adı da verilen "bölükbaşı" anlamındaki bu sözcük Türkçe olup, romanda da aynen kullanılmıştır. Bak. Derleme sözlüğü, cilt: XII "Yasavul" *-çev.*
Tolstoy'un burada anlattığı bölüm de yaşanmış bir olaydan alınmıştır. Davidov'un (romandaki Denisov) ilk başarılarından sonra Kutuzov onun emrine iki Kazak alayını takviye olarak vermişti. Burada sözü edilen Yasavul Lovayski de aslında, Don Kazaklarının en tanınmış ailelerinden İlovayski ailesine mensuptur. *-İngilizce çev.*

Onların iki adım önünde, sırtında boz kaftanı, başında koyun postundan beyaz papağı ile bir köylü yürüyordu; iliklerine kadar ıslanmıştı bu köylü de.

Yine onların iki adım arkalarından da, yırtılmış ağzı kanayan ve yele ile kuyruğu upuzun olan ufarak bir Kırgız atına binmiş gençten bir subay geliyordu; sırtında mavi Fransız üniforması vardı bu subayın. Subayla at başı giden husar eri de sırtında yırtık pırtık Fransız er üniforması, başında mavi Fransız er başlığı bulunan bir delikanlıyı atının terkisine oturtmuştu. Delikanlı süvarinin beline sarılmış, kaşlarını iyice yukarı kaldırmış, üşüyen çıplak ayaklarını durmadan oynatarak şaşkın şaşkın çevresini seyrediyordu. Sabahki akında ele geçirdikleri trampetçi oğlandı bu.

Ormanda bir sıra ağaç kesilerek açılmış, zemini vıcık vıcık bu daracık patikada onların arkasından üçerli, dörderli gruplar halinde husarlar, onların da arkasından kimi keçe yamçılı, kimi sırtına bir Fransız asker kaputu geçirmiş, kimi de başına bir at çulu örtmüş Kazaklar* geliyordu. İliklerine kadar ıslanmış atların tümünün donları (bunlar ister al, ister doru olsunlar) bu ıslaklıklarından ötürü yağıza dönmüştü. Tümünün de yeleleri ıslanıp boyunlarına yapıştığından, boyunları incelmiş gibi görünüyordu hayvanların. Hepsinden buram buram buğular yükseliyordu. Tıpkı patikanın üstünü kaplayan çürümüş yaprak tabakası gibi, atlıların giysilerinden hayvanların koşumlarına varıncaya kadar her şey –tüm giysiler, eyerler, hayvanların başlıkları ve dizginleri– sırılsıklam, her şey vıcık vıcık kaygandı. Atlılar, enselerinden içeri sızan damlalar yüzünden zaten üşüyen gövdelerini bir parçacık koruyabilmek ve yeni yeni soğuk yağmur damlalarının enselerinden içeriye, uyluklarının altına, kabalarının altına sızmasını engelleyebilmek için eyerlerinin üstünde kamburlarını çıkarmış, dirseklerini gövdelerine iyice yapıştırmış durumda oturuyorlardı. Upuzun ve seyrek bir sıra halinde ilerleyen Kazak kolunun ortasın-

* Kazakların da hepsi atlı sınıf olmakla birlikte, husar adı verilen hafif süvari sınıfı ile dragon denilen ağır süvari sınıfından bunları ayıran özellik, kılıkları ve bir de Kazakların arasında başka etnik gruptan asker bulunmayışıdır. –*çev.*

da, eyerleri bile alınmamış binek hayvanlarının çıvgar atı niyetine en öne bağlandığı, ama aslında Fransız malı hizmet hayvanları tarafından çekilen bir yük arabası patikaya düşmüş kırık dallarla, kesilmiş ağaçlardan arta kalan kökler üzerinde seke hoplaya tangır tungur giderken, dört bir yanına çamur sıçratıyordu.

Bir ara Denisov'un atı, önüne çıkan su dolu çukurdan kaçmak için yana sıçrayınca, binicisinin dizini ağaca çarptırdı.

"Hay, seni eşşoğlu!" diye bağırmaktan kendini alamayan Denisov dişlerini gıcırdatarak bütün gücüyle kamçıyı üç kez basınca canı yanan hayvan da yerinde tepinerek hem kendi binicisini, hem yanındaki arkadaşını çamur içinde bıraktı.

Denisov'un huysuzluğunda yağmurun ve açlığın (sabahtan beri kimse ağzına bir lokma koymamıştı) rolü vardı gerçi, ama asıl neden hâlâ Dolohov'dan bir haber alamaması ve "dil" yakalamaya yolladığı adamının hâlâ dönmemesiydi.

Bir yandan, Dolohov'un habercisi ha göründü, ha görünecek diye durmadan yolu gözlerken, bir yandan da düşünüyordu Denisov: "Bunun gibi bir ulaştırma konvoyuna bir daha zor rastlarız; böyle fırsat bir daha kolay ele geçmez. Bunlara şimdi bir başıma saldırsam, çok büyük bir rizikoya girmiş olurum; saldırıyı bir gün daha erteleyelim desek, bu sefer de büyük çetelerden biri ağzımızın içinden kapacak lokmamızı."

Az önlerinde bir kayran vardı; sağ yana doğru uzunca bir görüş açıklığı sağlayan bu noktaya ulaşınca atının dizginini çekti Denisov.

"Biği geliyoğ bu yana," dedi.

Kazak bölükbaşı, Denisov'un gösterdiği yöne doğru baktı.

"Gelen iki kişi biri subay, öbürü de seyis," dedi Yasavul. "Yalnız, gelenin yarbayım (Dolohov) olduğunu söyleyebilecek *pozisyonda* değilim," diye de ekledi; Kazakların anlayamayacağı sözcükler kullanmaya bayılırdı Üçüncü Yasavul Lovayski.

Karşıdaki dik bir yamacı inmekte olan iki atlı yamacın dibinde gözden kayboldularsa da iki üç dakika geçmeden beri yamacın başında yeniden ortaya çıktılar. Su içinde kalmış, kılık kıyafetinin

düzgün bir yanı bulunmayan ve subay olan öndeki atlı hayvanını daha hızlı sürebilmek için meşin kırbacını habire kullanıyordu ama yorgunluktan mecali kalmamış at ancak ağır bir eşkinle gidebiliyordu. Hayvanın böğürlerine sürtüne sürtüne yukarıya doğru toplanan pantolon paçaları subayın dizlerinin altına kadar sıvanmıştı. Az gerisinden gelen Kazak seyis ise üzengilerinin üzerinde kalkmış, süratli ile geliyordu. Pembe yanaklı, ablak yüzlü, gözlerinin içi gülen tüysüz bir delikanlı olan subay, atını aynı hızla sürerek Denisov'un yanına kadar geldi ve dizginleri çekip, sırılsıklam bir zarf uzattı ona.

"Generalden getiriyorum, komutanım," dedi genç subay. "Kuru tutamadığım için özür dilerim."

Denisov zarfı çatık kaşla aldı, açtı.

Denisov mektubu okurken, mektubu getiren genç subay da Lovayski'ye dönerek, "Bir de bize bu işin tehlikeli olduğundan dem vuruyorlardı," dedi ve Kazak seyisini işaret ederek, "Oysa Komarov'la ben bütün önlemlerimizi almıştık. Her birimizin yanında ikişer piştov vardı... Aaa, bu da nesi?" dedi; Fransız trampetçisi oğlana gözü ilişmişti. "Hayrola, tutsak mı bu? Siz çarpışmaya girip çıkmışsınız bile anlaşılan, öyle mi? Tutsakla konuşmama izin var mı?"

Elindeki mektuba çarçabuk göz gezdiren Denisov, "Ğostov! Petya!" diye haykırdı. "Yahu, kendini daha önce niye tanıtmadın," diyerek döndü ve gülümseyerek elini uzattı.

Mektubu getiren genç subay Petya Rostov idi.

Petya buraya gelirken bütün yol boyunca, yetişkin bir erkeğe, bir subaya yaraşır biçimde nasıl davranması gerekeceğinin hesabını yapmış durmuş, Denisov'la konuşurken eski tanışıklıklarına hiç değinmemek kararını vermişti. Ama Denisov kendisine gülümseyince, Petya da hemen gevşeyivermiş, sevincinden kıpkırmızı kesilmiş ve subaylara yaraşır bir ağırbaşlılık göstermek için verdiği kararı hemen unutuvermişti; Fransız hatlarının yanı başından atını dörtnala sürerek nasıl geçip geldiğinden, bu görevi ne büyük bir sevinçle kabul ettiğinden başlayıp, Vyazma önlerindeki

çarpışmada kendisinin de "siftahını" yaptığına ve bu çarpışmada falanca husar subayının ne kahramanlıklar gösterdiğine varıncaya kadar anlatmaya girişmişti.

Denisov, "Yahu, seni göğdüğüme geğçekten de çok sevindim," diyerek onun lafını kesti. Yüzüne yine o kaygılı ifade gelmişti; yanı başındaki Yasavul'a döndü.

"Mihail Feoklitiç," dedi, "bu mektup da yine şu bizim Alman'dan geliyoğ. Bu teğmen de (Petya'yı işaret etti) onun emğinde."

Denisov bunu söyledikten sonra, ulaştırma konvoyuna saldırmak için güç birliği yapmaları konusunda Alman generalin daha önce yaptığı çağrıyı bu mektubunda da tekrarladığını anlattı Yasavul'a. Sözünü de şöyle tamamladı:

"Eğeğ bu konvoyu biz yağına kadağ vuğmazsak, ağzımızın içinden alacaklağ lokmamızı bunlağ."

Denisov bunları Yasavul'a anlatır, onunla konuşurken, onun hep çatık kaşlı durmasını kendi üniformasının perişan durumuna ve özellikle de pantolon paçalarının yukarıya toplanmış olmasına yoran, bundan dolayı da müthiş utanan Petya, elini yamçısının altına sokmuş, kimseye belli etmeden pantolon parçalarını düzeltmek için habire çekiştirip duruyordu, ama "yavuz savaşçı" pozundan vazgeçmeye de niyeti olmadığı belliydi. Nitekim bozuntuya vermeden elini kasketine götürüp, daha önce kafasında kaç kez provasını yaptığı, "General ile Yaveri" komedisinden bir salıneyi oynar gibi poz keserek cakalı bir selam çakıp, sordu Denisov'a:

"Ekselanslarının yanında mı kalacağım, yoksa komutanıının bana başka emirleri olacak mı?"

Denisov düşünceli bir tavırla, dalgın dalgın, "Emiğleğ..." diye mırıldandı. "Yağına kadağ bizimle kalsan oluğ mu?"

"A, tabii, emredersiniz komutanım... Sahi, sizinle kalabilir miyim?" diye sevinçle bağırdı Petya.

"Peki, senin geneğal ne emğetmişti sana? Değhal geği dönmeni mi?" diye sordu Denisov.

Petya kıpkırmızı kesildi.

"Kendilerinin bana herhangi bir talimatları olmadı bu konuda," diye cevap verdi. "Sanırım burada kalabilirim?" diye eklerken soru vurgusuyla söylemişti son kelimeyi.

"Peki öyleyse," dedi Denisov.

Denisov daha sonra adamlarına dönüp içlerinden bir grup ayırdı ve ormanın içinde Dolohov'la buluşma yeri olarak seçtikleri orman korucusunun kulübesine yolladı; kendisinin yaverliğini yapan subaya (Kırgız midillisine binen subaydı bu) gidip Dolohov'u her nerede ise bulmasını ve bu akşam buluşmaya gelip gelemeyeceğini öğrenmesini emretti. Denisov Fransızların durumunu öğrenmek ve ertesi gün yapılacak saldırı için en uygun yeri saptamak amacıyla, ormanın bittiği noktaya, yani Şamşevo köyüne kadar Yasavul ile Petya'yı da yanına alarak kendisi gitmek niyetindeydi.

Kendilerine kılavuzluk yapan köylüye dönerek, "Eee, hadi bakalım moğuk, götüğ bizi Şamşevo'ya," dedi.

Denisov, Petya ve Yasavul yanlarına birkaç kazak ile Fransız tutukludan sorumlu husarı da alarak, sollarına düşen bir kuru dere yatağı boyunca ormanın öbür başına doğru yola çıktılar.

V

Yağmur dinmişti; sadece ağaç dallarından süzülen sular damlıyordu. Arada sırada sis basıyor, açılıyor, yine basıyordu. Denisov, Petya ve Yasavul başı papaklı, ayağı çarıklı kılavuz köylünün ardı sıra sessizlik içinde ilerliyorlardı; onları ormanın öbür ucuna götürecek olan kılavuz köylü ise, yerleri örten kuru yapraklarla kuru dalların üstüne basarken bile çıt çıkarmıyordu.

Bir yamacı tırmanıp sırta çıkınca kılavuz bir an durdu, çevresine bakındı ve ağaçların daha seyrek olduğu yana doğru yürüdü. Oraya ulaşınca henüz yapraklarını dökmemiş ulu bir meşenin altında durdu ve eliyle gizli gizli işaret ederek onları da yanına çağırdı.

Denisov'la Petya atlarını sürüp kılavuzun yanına vardılar. Kılavuzun durduğu yerden Fransızlar tabak gibi görünüyordu. Ormanın bittiği yerin hemen dibinden başlayıp bayır aşağı inen bir

çavdar tarlası vardı. Sağda, derince bir vadinin karşı yamacında ufak bir köy ile köy ağasının çatısı çökmüş konağı görünüyordu. Beş yüz metre kadar uzaktaki köye giden yol aşağıdaki köprüden itibaren asker kaynıyordu; yolun üstü gibi, köyün içinin de köy meydanının da, kuyunun çevresinin de ağanın eviyle avlusunun da hep asker kaynadığı, görüntünün akıp geçen sis perdesiyle zaman zaman kesilmesine rağmen açıkça seçilebiliyordu. Köprüden sonra dik bir yokuş halini alan yolda arabaları çekebilmek için zorlanan atlara yabancı bir dilde bağıran, aralarında bağıra çağıra konuşan askerlerin sesleri de net bir biçimde duyuluyordu Denisov'la yanındakilerin bulundukları yerden.

Denisov gözlerini Fransızlardan ayırmaksızın, alçak sesle, âdeta fısıldar gibi, "Tutsağı buğaya getiğin," dedi.

Kazaklardan biri atından indi, genç Fransız trampetçiyi tuttuğu gibi atın terkisinden alıp yere bıraktı ve sürdü, Denisov'un önüne getirdi. Denisov eliyle Fransız askerlerini göstererek oğlana şunların ve şunların hangi birliklere bağlı askerler olduklarını sordu. Üşüyen ellerini ceplerine daldırıp kaşlarını yukarı kaldıran oğlan korkuyla Denisov'un yüzüne bakıyordu; bir şey bilse ya da kendisinden istenileni anlamış olsa bülbül gibi konuşacağı belliydi ama kafası iyice karışmıştı oğlanın; o yüzden de Denisov'un bütün sorularına sadece "evet" diye cevap veriyordu. Oğlandan umudu kesip kaşlarını çatan Denisov ona sırtını çevirip Yasavul'a döndü ve düşündüklerini ona anlatmaya koyuldu.

Bu önemli konuşmaların bir kelimesini bile kaçırmak istemediği için başını hızlı hızlı trampetçi oğlandan Denisov'a, Denisov'dan Yasavul'a çeviren Petya, arada sırada köydeki ve yoldaki Fransız askerlerine bir göz atmaktan da geri kalmıyordu.

Denisov, gözlerinde muzipçe bir ışıltıyla, "Dolohov isteğ gelsin, isteğ gelmesin, bu işi biz tek başımıza da yapağız... Ha, ne değsin?" dedi Yasavul'a.

"Bence bu iş için burası münasiptir."

"Piyadeyi kilizmanın içinden salağız aşağı," diye devam etti Denisov, "Oğadan hiç göğünmeden bahçenin dibine kadağ soku-

luğlağ, -eliyle köyün arka tarafındaki koruluğu işaret ederek- sen şuğadan Kazaklağınla saldığığken, ben de benim süvağileğle buğadan aşağı çığ gibi ineğ, bineğim tepeleğine. İşağet atışı duyuluğ duyulmaz da..."

"Kilizmanın içinden olmaz," dedi Yasavul. "Orası tekmil bataklık. Atlar geçemez, batarlar. Kilizmanın çevresinden, sol yanından dolaşmak lazım."

Bu ikisi aralarında fısıl fısıl böyle tartışırlarken, yamacın alt başından, oradaki göletin çukurluğundan bir tüfek patladı, bunu ikincisi izledi. İki beyaz ufak duman bulutu arka arkaya havaya yükseldi, bunun ardından da, aradaki uzaklığın aşağı yukarı yarı yerinden, bir ağızdan bağrışan Fransız askerlerinin -neşeli izlenimi veren- çığlıkları duyuldu. Denisov'la Yasavul irkilip ellerinde olmaksızın geriye çekildiler. Fransızlara o kadar yakındılar ki, bağrışmaları ve açılan ateşi kendilerine sanmışlardı. Oysa bağrışmaların da, açılan ateşin de kendileriyle hiçbir ilgisi yoktu. Yamacın dibinde, ta aşağıda, kırmızılı bir adam kilizmanın yüksek otları arasından kaçıyordu. Fransızların ona bağırıp ateş ettikleri belliydi.

"Yahu, bu bizim Tihon be!" dedi Yasavul.

"Ta kendisi! Ta kendisi!"

"Vay heğgele, be!" demekten kendini alamadı Denisov.

Yasavul gözlerini kısıp bakarak, "Kurtulacak ellerinden!" dedi.

Tihon dedikleri bu adam koşa koşa dereye kadar vardıktan sonra kendini kaldırdığı gibi suya öyle bir fırlattı ki, havalara kadar su çıktı. Adam suyun içinde bir an kaybolduktan sonra öbür yandan dört ayak üstünde çıkıp, ıslandığı için rengi kopkoyu görünen giysilerinden sular sızarak ok gibi seğirtti beri yana doğru. Ardına düşmüş olan Fransızlar oldukları yerde kalakaldılar.

"Kurnaz tilki!" dedi Yasavul.

"Ah, ne anasının gözüdüğ o heğgele!" diye homurdanırken, Denisov'un yüzüne yine o eski sinirli ifade gelmişti. "Bunca zamandığ ne yapıyoğdu kim biliğ, köpoğlusu?"

"Kim bu adam?" diye sordu Petya.

"Kim olacak, bizim plastun* işte. Bir 'dil'** yakalayıp getirsin diye yollamıştım onu."

Denisov'un söylediklerinin tek kelimesini bile anlamadığı halde, bu işleri çok iyi bilirmiş gibi, hemen başını sallayarak, "Tabii ya, tabii ya," dedi Petya.

• • •

Tihon Şçerbati, çetenin en yararlı elemanlarından biriydi. Gjat Irmağı boyundaki köylerden biri olan Pokrovska köyünden bir mujikti. Denisov çeteciliğe yeni başladığı sıralarda yolu bu köye düşmüş ve çete reisi sıfatıyla köyün muhtarını yanına çağırtıp Fransızlar hakkında ne biliyorsa kendisine anlatmasını istemişti; Denisov'un bu davranışı son derece olağandı. Muhtar efendi –her köy muhtarının yapacağı gibi– hemen savunmaya geçip Fransız diye birilerini ne duyduğunu, ne de gördüğünü söylemişti; muhtar efendinin davranışı da son derece olağandı. Ama Denisov amacının Fransız askerlerini öldürmek olduğunu açıkladıktan sonra bu yanlarda hiç Fransız görüp görmediklerini tekrar sorunca, bu sefer muhtar oralarda da bazı *çapullukçular**** görüldüğünü, ama köylerinde bu gibi konularla ilgilenen biricik insanın Tihon Şçerbati olduğu cevabını vermişti. Tihon'u yanına çağırttıran Denisov yaptığı işlerden dolayı onu övdükten sonra köy aksakallılarının huzurunda da birkaç kelime ile Çar'a bağlılık, yurtseverlik ve Fransız düşmanlığı gibi kavramlardan söz edip, bu toprakların her yurtsever evladının yüreğinin, Fransızlara duyulan nefret ateşiyle yanması gerektiğini söyleyerek bağlamıştı sözünü.

---

* Plastun: Bu terim, Karadenizin kıyı bölgelerinde yaşayan Kazak boylarının Kafkasya dağlılarıyla giriştikleri savaşlarda kullandıkları "özel müfreze"leri anlatır. Bu özel müfrezelerin başlıca görevleri düşmanı Kuban ormanları içinde izleyip, konakladığı yeri geriye bildirmekti. Bir tür "keşif birliği" denilebilecek bu müfrezeleri oluşturan adamların hepsi de genellikle keskin nişancı ve çok iyi birer "iz sürücü" idiler. Bu bakımdan, Denisov'un bu sözcüğü burada izci anlamında kullandığı varsayılabilir.

** Dil: Türkçede eskiden askerî bir terim olarak, "bilgi almak için konuşturulmak üzere düşmandan ele geçirilen kişi" anlamında kullanılan bu sözcük Rusçada da aynı biçimde "dil" olarak ve aynı anlamda kullanılmaktaydı. *–İngilizce çev.*

*** "Çapulcular" demek istiyor. *–çev.*

Bu müthiş nutuk karşısında Denisov'dan fena halde gözünün korktuğu anlaşılan Tihon da, "Vallahi billahi bizim hiçbir kötülüğümüz dokunmadı Fransızlara," demişti. "Biz sadece kendi aramızda bir parça eğlenelim dedik işte, hepsi o kadar. Hani, ne diyorlar, *çapullukçu* mudur nedir –işte o heriflerden– şöyle bir yirmi tane kadarını hallediverdik ama öyle Fransızların mıransızların kılına bilem dokunmadık..."

Ertesi gün köyden ayrıldıktan sonra Tihon'u hemen unutmuş gitmişti Denisov, ama bir süre sonra adamları gelip Tihon adlı köylünün çetelerine katılmak, kendileriyle kalmak istediğini haber vermişlerdi ona. Bunun üzerine Denisov da köylünün kendileriyle kalabileceğini söylemişti.

Önceleri kamp ateşini yakmak, su taşımak, ölen atların derisini yüzmek gibi angarya işlere koşturulan Tihon'un aslında çete savaşı için biçilmiş kaftan olduğu, üstelik savaşmaktan çok da hoşlandığı kısa zamanda meydana çıkmıştı. Geceleri ganimet avına çıkan Tihon her seferinde ya birtakım Fransız üniformasıyla ya da birkaç silahla geri dönüyor, hatta istendiğinde, bir iki tane tutsak bile yakalayıp getirdiği oluyordu. Bunu gören Denisov onu angarya işinden almış, Kazakların karavanasına yazdırmıştı; artık çatışmalara, keşiflere onu da yanında götürüyordu.

At binmeyi sevmeyen Tihon her yere yaya gider, ama hiçbir zaman da süvarinin gerisinde kalmazdı. Silahları (biraz da şakacıktan taşıdığı) kısa namlulu bir tüfek ve harbe* ile bir baltadan oluşuyordu. Balta kullanmakta da hani, bir kurdun dişlerini kullanmadaki ustalığından geri kalır yanı yoktu yani, isterse koca bir kemiği parçalar, isterse bir pireyi ikiye bölerdi bununla. Baltasıyla bir vuruşta koca bir kütüğü tam ortadan ikiye bölebilen Tihon aynı ustalıkla, demirinden tuttuğu baltasıyla kebaplık şişler de çıkarabilir, tahtadan oyma kaşıklar da yapabilirdi. Denisov'un çetesinde hiç kimseye benzemeyen, tamamıyla kendine özgü bir yeri vardı Tihon'un. Hiç kimsenin göze alamayacağı kadar tehlikeli ya da tiksindirici –örneğin, omuz vererek bir arabayı çamurun

* Kısa kargı. –*çev.*

içinden çıkarmak; bataklıkta boğulmuş bir atı kuyruğundan tutup çıkardıktan sonra derisini yüzmek; Fransız askerlerinin arasına sızmak ya da gözünü kırpmadan elli kilometre yol yürümek gibi– işler çıktı mı, herkes sırıtarak Tihon'u gösterirdi.

"O hergeleye vız gelir canım, öküz kadar güçlü nasılsa!" derlerdi.

Bir seferinde, ele geçirmeye çalıştığı bir Fransız askeri, tabancasıyla Tihon'u kaba etinden vurmuş ve onun (içten ve dıştan votka tatbikiyle iyileştirdiği) bu yarası tüm çetenin eğlence konusu olmuştu bir süre. Herkesin kahkahadan kırıldığı bu şakalara en çok gülen de yine Tihon'un kendisiydi.

Kazağın biri yanaşır, "N'aber lan, aldın mı ağzının payını? Tövbe mi, bir daha? Adamı böyle oyarlar işte!" derdi. Tihon da bunun üzerine canı yanarmış gibi mahsustan yüzünü buruşturup kıvranmaya başlar, Fransızlara veryansın edip en komik küfürleri sıralardı. Bu olayın Tihon üzerinde yarattığı biricik etki, çıktığı ganimet avlarından geriye tutsakla dönme hevesini kırmış olmasıydı; Tihon gerçekten de yaralandıktan sonra artık daha seyrek olarak tutsak yakalıyordu.

Çetenin en gözü pek, en yararlı adamıydı Tihon. Düşmana akın düzenleme konusunda hiç kimse onunla aşık atamaz, kimse onun gibi fırsat yaratmayı beceremezdi; onun kadar eline çabuk olanı da yoktu, onun kadar çok Fransız öldüreni de. Bu yüzden gerek Kazaklar, gerek husarlar ona takılmadan duramıyorlardı, Tihon da, onların kendisine yakıştırdıkları bu rolü seve seve kabulleniyordu. İşte bu sefer de bir gece önce Denisov'un emriyle *dil* yakalamak üzere Şamşevo'ya gönderilmişti. Ama herhalde ya geceleyin uyuyakalmış ve ancak sabahleyin gözünü açmış ya da bir tek Fransız tutsakla dönmeyi şanına uygun bulmamış olacak ki, böyle güpegündüz, sazlıkların arasından Fransızların burunlarının dibine kadar sokulup Denisov'un da tepeden izlediği gibi Fransızlar tarafından görülmüştü.

VI

Denisov, Fransızları böyle burnunun dibinde görünce artık saldırıyı gerçekleştirmeye kesin karar vermişti; bu konuda Yasavul ile bir süre daha görüştükten sonra atının başını geriye çevirip sürdü.

Petya'ya, "Hadi aslanım, gidelim de üstümüzü başımızı kuğutalım," dedi.

Korucunun kulübesine yaklaştıkları sırada Denisov atını durdurdu, ağaçların arasından dikkatle ilerisini gözlemeye başladı. Kısa ceketli, başına Kazan işi börk giymiş, ayağı çarıklı, upuzun bacaklı, upuzun kollu, sırtında tüfeği çapraz asılı, kuşağına balta sokulu bir adam ağaçların arasından iri ve çevik adımlarla, kollarını sallaya sallaya geliyordu. Adam Denisov'u görür görmez elinde taşıdığı bir şeyi çalıların arasına fırlattı ve külah kısmı pörsüyüp yana yatmış sırılsıklam börkünü başından çıkarıp komutanının yanına yaklaştı. Tihon idi bu. Kırışıklarla kaplı çopur suratından da, kısık göz kapakları arasından boncuk gibi bakan gözlerinden de adamın hayatından çok memnun olduğu bir bakışta anlaşılıyordu. Başını kaldırıp Denisov'a bakarken gülmemek için kendini zor tutuyormuş gibi bir hali vardı.

"Sen neğeleğe kayboldun ulan?" diye sordu Denisov.

Tihon biraz kısık olmakla birlikte ahenkli bas sesiyle, hiç çekinmeden hemen yapıştırdı cevabı:

"Nereye mi kayboldum? Fransız tutmaya gittimdi ya işte."

"Güpegündüz heğifleğin buğnunun dibine kadağ sokulunuğ mu ulan? Eşşek heğif! Ee, Fğansız tuttun mu bağı?"

"Tutmasına tuttum ya," dedi Tihon.

"Neğdeymiş, bakalım?"

Tihon, uçları yukarıya ve geriye doğru kıvrık çarıklarının içindeki kocaman ayaklarını biraz daha yana açarak, "Ben de onu deyiverecektim," diye girişti açıklamaya. "Sabah şafakla iş ben bu kefereyi tuttum. Aldım bunu, getiriverdim ormana. Velakin bunu benim gözüm pek tutmadı. 'I-ıh,' dedim kendi kendime, 'bu bizim komutanın işine yaramaz, gidip bir başkasını tutayım,' dedim; 'oldu olacak, şöyle eli yüzü düzgün biri olsun bari.'"

Denisov, "Göğüyoğsun ya?" dedi yanındaki Yasavul'a. "Az soytarı değildiğ... Tam da benim düşündüğüm gibi." Sonra tekrar Tihon'a döndü Denisov:

"Peki, bu tuttuğun ikincisini niye getiğmedin?"

Kafası kızan Tihon çabuk çabuk konuşarak yapıştırdı cevabı:

"Ne varmış getirecek? O da senin işine yaramazdı ki. Sana nasıl biri gerekli, hiç bilmez miyim ben?"

"Ulan ğezil... Eee, sonğa?"

"Sonrası, başka birini tutmaya gittim," diye sürdürdü Tihon anlatmayı. "Hemen ormana dalıp yana doğru şöyle bir kıvrıldım, dümdüz yapıştım yere." Bunu der demez de göz açıp kapayana kadar yüzükoyun uzanıverdi yere; niyeti onlara bu işi nasıl yaptığını göstermekti. "O sırada bir tane göründü, şöyle bir el attığım gibi kaptım kefereyi." Aynı hafiflikle, hop diye ayağa fırlayıverdi. "'Gel bakalım,' dedim ben buna, 'hadi yürü, albaya gideceğiz.' Velakin, bu yaygarayı bir bastı, basmasıyla dört kişi oluverdi bunlar. Ellerinde de ufacık ufacık kılıca benzer bir şeyler var, onlarla üstüme geliyorlar... Ya, öyle mi, o zaman ben de sarıldım benim baltaya, nah, şöyle. 'Hadi, bakalım, yer misin, yemez misin?' diye giriştim bunlara. 'Allah sizin yardımcınız olsun!' deyip yallah ettim baltayı," derken, bir yandan kollarını savura savura nasıl yaptığını gösteriyor, bir yandan da baba hindiler gibi kabarıyordu Tihon.

Yasavul ışıl ışıl pırıldıyan gözlerini iyice kısarak, "Öyle, öyle," dedi, "dereymiş, bataklıkmış gözün görmeden nasıl tabanları yağlayıp kaçtığını tepeden hep seyrettik biz!"

Petya kendini tutmasa katıla katıla gülecekti ama çevresinden cesaret bulamıyordu, çünkü herkesin yüzü son derece ciddiydi. Bütün bu olup bitenden bir anlam çıkarabilmek için ikide birde gözlerini Denisov'dan Yasavul'a, Yasavul'dan Denisov'a çevirip duruyordu.

Denisov öfkeli öfkeli boğazını temizledikten sonra, "Bığak şimdi soytağılığı," dedi. "İlkini neden getiğmedin peki?"

Tihon bir eliyle sırtını, öbür eliyle kafasını kaşımaya başladı ama çok geçmeden ablak suratı bir yandan öbür yanına kadar sa-

lakça bir sırıtışla yarılarak, noksan dişli -zaten "Şçerbati" (yani noksan dişli) adını da bu yüzden takmışlardı ona- koca ağzı açılıverdi. Bunun üzerine Denisov gülümsedi, onun gülümsediğini gören Petya da makaraları koyverdi; Tihon hiç durur mu, o da bastı kahkahayı tabii...

"Canım, beş para etmezdi o herif, onun için getirmedim," dedi Tihon. "Üstü başı dökülüyordu pöf, safi paçavra! Nesini getireceğim onun? Üstelik çok da şirret biri, komutanım! 'Ben general oğluyum, yok bilmem neyim. Ben gelmem,' diye tutturdu."

"Ah, ulan köpoğlusu, ah ulan, ğezil, ne güzel soğguya çekecektim heğifi..." diye hayıflandı Denisov.

"Sen dert etme, komutanım, ben sorguya çektim onu," dedi Tihon. "Dedi ki yani, işte, aslında o da pek bir şey bilmezmiş ya, şöyle deyiverdi bana: 'Sen bizim bu kadar kalabalık olduğumuza kulak asma, bizim içimiz kof,' dedi. 'Asker bile sayılmayız biz canım, hani şöyle bir öksürüversen tekmilini tutsak alırsın,' diye söyledi." Tihon lafını böyle bağlarken, gözlerini şen ve azimli bir ifadeyle Denisov'un gözlerinin içine dikmişti.

Denisov haşin bir tavırla, "Ben sana yüz kığbaç vuğduğayım da, benimle dalga geçmeyi o zaman anlağsın sen!" diye gürledi.

"Yahu, şimdi kızacak ne var şunun şurasında?" diye itiraz etti Tihon. "Sana nasıl bir Fransız askeri lazım olduğunu ben bilmiyor muyum sanki? Hele karanlık basana kadar bekleyiver canım, istediğinden âlâsını kapıp getiriveririm, hemi de üç tane birden, bak gör."

"Hadi, gidelim," dedi Denisov ve korucunun kulübesine varana kadar da ağzını bıçak açmadı, hep somurttu yol boyunca.

Tihon en arkalardan geliyordu. Ormanın içinde komutanıyla burun buruna geliverince kaldırıp çalıların arasına fırlattığı bir çift çizme yüzünden kendisiyle dalga geçen Kazakların kahkahaları ta Petya'nın kulağına kadar ulaşıyordu.

Tihon'un anlattıklarını dinleyip adamın suratına yayılan sırıtışı da gördükten sonra daha fazla kendini tutamayarak katıla katıla gülmeye başlayan Petya hızını alamamış, hâlâ kıkırdıyordu ama

aklına birdenbire bu Tihon'un adam öldürdüğü gelince, gülmesi bıçakla kesilircesine bir anda kesiliverdi ve içini bir huzursuzluk kapladı. Dönüp, tutsak trampetçiye, o tüysüz oğlana bir baktı ve yüreği cız etti. Ne var ki, Petya'nın bu huzursuzluğu sadece bir dakika sürdü. Aralarına katıldığı bu çetecilere layık biri olabilmek için başını dik tutup kendini toparlamasının ve ertesi gün girişilecek akınla ilgili olarak Yasavul'a hiç değilse bir iki soru sormasının yerinde olacağını düşündü.

Dolohov'u bulması için yolladıkları subay geri dönerken yarı yolda onlarla karşılaştı ve Dolohov'un biraz sonra korucunun kulübesinde olacağı ve Dolohov açısından işlerin yolunda gittiği haberini getirdi.

Neşesi hemen yerine gelen Denisov işaret edip Petya'yı yanına çağırdı. "Eee, anlat bakalım," dedi, "biğaz da kendinden bahset bana."

VII

Moskova'dan hareketlerinden kısa bir süre sonra ailesinin yanından ayrılıp alayına katılan Petya'yı çok geçmeden, büyük bir çeteyi komuta eden bir general, emir subayı olarak yanına almıştı. Subaylığı onandığı, hele kıta hizmetine girip Vyazma çarpışmasında yer aldığı andan itibaren erkekler arasına katılmanın sevincini yaşayan, mutluluktan havalara uçan Petya'nın gözü artık hiçbir şeyi görmüyordu; bir an önce çarpışmaya katılmak, bir an önce yiğitliğini gösterip kahraman olmak için can atıyordu delikanlı. Askerlik hayatı çok hoşuna gidiyordu gitmesine ama aklı fikri hep başka yerlerdeydi; ona öyle geliyordu ki, bütün yiğitlikler, bütün kahramanlıklar sanki mahsus hep onun bulunmadığı yerlerde gerçekleşiyordu. O yüzden o da, bulunmadığı o yerlerde bulunmak için can atıyor, kabına sığamıyordu.

21 Ekim günü Petya'nın generali, Denisov'un çetesine bir adam yollamak istediğinden söz edince, Petya kendisini yollaması için komutanına öyle yalvarmış, öyle acıklı dil dökmüştü ki, komutanı

dayanamayıp razı olmuştu. Ama Petya'yı bu işle görevlendirir görevlendirmez de aklına delikanlının ataklığı gelen General, onun Vyazma çarpışmasında nasıl delice kendini öne attığını, gönderildiği yere şoseden gitmesi gerekirken nasıl atını ateş hattına, hem de tam Fransızların üstüne sürdüğünü, nasıl tabancasını iki kez kullanmak zorunda kaldığını hatırlamış ve Denisov'un yanına vardığında sakın ola onların girişeceği herhangi bir çarpışmaya katılmasın diye sıkı sıkıya tembih edip, kesin emir vermişti Petya'ya. Denisov kendisine ertesi güne kadar yanlarında kalıp kalamayacağını sorduğunda Petya'nın kızarıp bozarmasının ve ne diyeceğini şaşırmasının nedeni de buydu işte. Ormanın kıyısına ulaştıkları ana kadar Petya komutanından aldığı emirlere kesinlikle uymak ve ilk fırsatta geri dönmek kararını taşıyordu; ama ne zaman ki, Fransızları burnunun dibinde gördü; ne zaman ki Tihon'u tanıdı ve o gece mutlaka bir saldırıya girişileceğini öğrendi, çarçabuk fikir değiştiriveren her körpe delikanlı gibi o da fikrini değiştiriverdi ve –o ana kadar büyük saygı beslediği– generalinin ciğeri beş para etmez Almanın teki olduğuna; oysa Denisov'un da, Yasavul'un da, Tihon'un da birer kahraman olduklarına ve böyle zor bir anda onları bırakıp geri dönmesinin hiç de erkekliğe sığmayacağına oracıkta karar verdi.

Denisov, Petya ve Yasavul, orman korucusunun yangın gözleme kulübesine vardıklarında akşam karanlığı çökmek üzereydi. İleride, Fransızların gözlerinden ırak çukurluk bir kayran üzerinde, eyerleri alınmamış binek hayvanları ile kendilerine çalı çırpıdan çerge çatıp çoban ateşi yakan Kazaklar ve husarlar seçilebiliyordu alacakaranlıkta; Fransızların, bulundukları yerden bu çoban ateşlerinin dumanını görmelerine olanak yoktu. Korucu kulübesinin kapısı önünde bir Kazak kollarını çemreyip oturmuş, yüzülmüş bir koyunu parçalıyordu. İçeride ise, Denisov'un çetesinden üç subay rezelerinden söktükleri bir kapıyı masa tahtası yerine kullanarak sofra kurmaya uğraşıyorlardı. Petya sırtındaki ıslak giysileri çıkarıp kurutması için seyisine verdi ve hemen sofra kurmaya çalışan subaylara yardıma koştu.

On dakikaya varmadan masa çatılmış, örtüsü serilmiş, üzerine votka dolu bardaklar dizilmiş, bir matara rom, beyaz ekmek, tuz ve kızarmış koyun etleri de konularak sofra bir tamam hazır edilmiş bulunuyordu.

Subaylarla birlikte sofraya oturup, kokusu insanın ağzını sulandıran vıcık vıcık yağlı koyun etini elleriyle parçalarken, Petya tıpkı çocuklar gibi sevinç içinde yüzüyor, âdeta kendinden geçiyordu; o sofrada oturan bütün adamlara kanı kaynayan Petya, aynı şekilde onların da kendisini sevdiklerine inanıyordu.

Bu ruh hali içinde, Denisov'a, "Sahi, siz ne dersiniz Vasili Dimitriç? Bir gün daha yanınızda kalsam bana bir şey demezler, değil mi?" diye sordu ve Denisov'un cevabını beklemeden kendi sorusunun cevabını yine kendi verdi: "Zaten bana 'git de gününü gör bakalım,' demişlerdi ya, ben de görgü ediniyorum işte... Ama ne olur izin verin de bir kez ben de şu işin *sahicisini* göreyim... Hani, şöyle en zorlusundan, sahici vuruşmanın içinde yer alayım... Ödülde, madalyada gözüm yok... Bütün istediğim..."

Petya dişlerini sıktı, başını geriye aldı, kılıç çalar gibi savurdu kolunu.

Denisov gülümseyerek, "Sahicisiii..." dedi.

"Ne olursunuz, benim de bir birliğe komuta etmeme izin verin" diye devam etti Petya. "En küçük birlik de olsa olur, yeter ki komutanlık yaptığımı görebileyim bir kez. Bunun için sizin sözünüz yeter de artar bile!" dedikten sonra, koyun etinden bir parça koparmak için uğraşıp duran yanındaki subaya döndü "Öyle olmayacak, size bir bıçak gerek," dedi ve cebinden çakısını çıkarıp uzattı subaya. Subay çakıya bayıldı.

"Buyurun, sizin olsun. Bende bunun gibi daha çook var," derken yüzü kızaran Petya, hemen ardından "Tüühhh! Az daha unutacaktım!" diye bağırdı. "Yanımda kuru üzüm vardı, hem de en âlâsından, hani, şu çekirdeksiz olanından. Bizim yeni çerçi öyle güzel şeyler getirdi ki, sormayın. O kuru üzümden tam beş kilo aldım. Tatlı bir şey yemeden duramam ben, ne yapayım! Siz de ister miydiniz?.." Petya sözünü bitirir bitirmez sofada bekleyen

seyisinin yanına koşup, her birinde ikişer buçuk kilo kuru üzüm bulunan iki şişkin torbayla geri döndü. "Buyrun beyler, buyrun!"

Yasavul'a dönerek, "Siz herhalde, 'ah, bir cezvem olsa,' diyorsunuzdur," dedi Petya. "Bizim çerçiden harika bir kahve cezvesi satın aldıımdı geçende. Adamın sattığı her şey birinci sınıf. Üstelik de çok dürüst bir insan bizim bu çerçi. Önemli olan da dürüstlüktür zaten. Ben o cezveyi mutlaka yollarım size. Çakmak taşınız ne durumda? Aşınmış, ufalanmışsa eğer bazen öyle olur ya. Bakın, benim yanımda bolca var," diyerek cebinden başka bir torba çıkardı Petya "Burada yüz tane çakmak taşı var. Yok pahasına aldım. Buyurun, alın, ne kadar lazımsa alın isterseniz hepsini alın, sizin olsun..."

Derken, birdenbire, çok fazla gevezelik etmiş olabileceği aklına gelerek korktu, lafını bitirmeden sustu, aynı anda da kıpkırmızı kesildi. 'Acaba bu arada pot da kırdım mı' diye, neler söylediğini hatırlamaya çalışıyordu. O günkü olayları ve konuşmaları bir bir aklından geçirirken Fransız trampetçiyi hatırladı. 'Bizim burada karnımız tok, sırtımız pek ama onun hali nasıldır acaba?' diye içinden geçirmeye başladı. 'Kim bilir nereye koymuşlardır onu? Karnını doyurmuşlar mıdır acaba? İnşallah bir kötülük yapmamışlardır zavallıcığa.' Petya bunları içinden geçiriyor, ama çakmak taşları konusunda fazla gevezelik ettiğini kendi de bildiğinden, şimdi bu konuda soru sormaya cesaret edemiyordu.

'Sormasına sorardım ama,' diye içinden geçiriyordu, 'şimdi bunlar ya başka türlü düşünürlerse, ya, "Bak işte, kendisi daha ana kuzusu da, onun için öteki ana kuzusuna acıyor!" derlerse? Ama ben yarın onlara gösteririm kimmiş bakalım ana kuzusu! Hem ne diye utanacakmışım, sormak da mı ayıp? Utanmanın, sıkılmanın yeri mi burası?' diye kafasında kuran Petya o hırsla gözünü kararttı ve aynı zamanda da, subayların hepsi ona güleceklermiş gibi geldiğinden çekine çekine sağına, soluna bakıp kızararak sordu:

"Şu tutsak oğlanı buraya çağırtmamda bir sakınca var mı? Hani, bir iki lokma bir şey verseydik ona da diyordum, acaba?.."

Petya'nın bu hatırlatmasında ayıplanacak bir şey görmediği anlaşılan Denisov, "Sahi ya, pek peğişan o zavallı çocuk," dedi. "Alın getiğin onu buğaya. Adı, Vincent Bosse. Getiğin bakalım."

"Ben gideyim," dedi Petya.

"Oluğ, oluğ, sen git," dedi Denisov ve tekrar, "peğişan zavallı," diye ekledi.

Denisov bunu söylediği sırada Petya kapı ağzında duruyordu. Hemen subayların arka taraflarından dolanarak Denisov'un yanına kadar geldi.

"Bu söylediğiniz söz için, eğer izin verirseniz sizi kucaklamak istiyorum, aslan komutanım benim!" dedi. "Ah, ne iyi insansınız siz! Ne yüce gönüllüsünüz!"

Denisov'u kucakladıktan sonra bir koşuda kulübenin kapısı önüne fırladı Petya. Kapının önünde durup seslendi:

"Vincent Bosse!"

Karanlığın içinden bir ses, "Kimi emretmiştiniz, komutanım?" diye sordu.

Petya, o gün tutsak edilen Fransız gencini istediğini anlattı.

"Haaa, şu bizim Vesenni mi?" dedi Kazaklardan biri.

Fransız oğlanın "Vincent" olan adını Kazaklar ("baharlık" anlamında) *Vesenni*'ye, köylülerle askerler de *Vesenya*'ya çevirmişlerdi bile. Rusça bahar (*vesna*) sözcüğüyle ilişkili olan bu iki uyarlama da körpecik delikanlının insanda bıraktığı izlenime pek güzel uyuyordu doğrusu.

"Şurada, ateşin başında ısınıyordu. Hey Vesenya! Vesenya! Vesenni!" diye biri bırakıp öteki, öteki bırakıp beriki şen seslerle Fransız'ı çağırmaya başladılar.

Petya'nın yanında duran süvari eri, "Çok açıkgöz oğlan, cin gibi," dedi. "Demin karnını doyurduk. Kurt gibi acıkmış vallahi!"

Karanlığın içinden ayak sesleri duyuldu, biraz sonra da vıcık vıcık çamurların içinde yalın ayak yürüyerek Fransız oğlan çıktı geldi kapının önüne.

"*Ah, c'est vous!*" dedi Petya. Çekine çekine oğlanın eline dokunarak, "*Voulez-vouz manger? N'ayez pas peur, on ne vous fera pas de mal*"** diye ekledi. "*Entrez, entrez.*"***

Trampetçi oğlan küçük bir çocuğunkini andıran titrek sesiyle, "*Merci, monsieur,*" deyip hemen çamurlu ayaklarını eşiğe sürterek çamurları sıyırmaya koyuldu. Petya'nın bu trampetçi oğlana söyleyecek pek çok şey geçiyordu aklından, ama bir türlü cesaret edemiyordu. Konuşayım mı, konuşmayayım mı diye kararsızlık içinde oğlanın yanı başında dikiliyordu kapı ağzında. Derken, elini uzatıp karanlıkta Fransız oğlanın elini tuttu ve sıktı. Fransız'ı yüreklendirmek için, yumuşak bir sesle, "Hadi, gelin, girin içeriye," diye tekrarladı. 'Bu çocuk için acaba elimden ne gelir; ne yapabilirim onun için?' diye aklından geçirirken kulübenin kapısını açıp Fransız'ı önden soktu içeriye.

Fransız trampetçi içeriye girdikten sonra Petya ondan uzakça bir yere oturdu; Fransız'a fazla ilgi göstermesinin ağırbaşlılığına gölge düşüreceğini sanıyordu. Ama beri yandan da cebindeki paraları elleyip duruyor ve trampetçi oğlancağıza biraz para verirse ayıp kaçıp kaçmayacağını düşünüyordu.

VIII

Dolohov'un içeriye girmesiyle Petya'nın dikkati (Denisov'un emriyle biraz koyun eti ve votka verildikten başka, öbür tutsaklarla gönderilmeyip çetede bırakılması kararlaştırıldığı için Rus giysileri de giydirilen trampetçi oğlandan) yeni gelene çevrildi. Petya asker olduğundan bu yana Dolohov'un olağanüstü gözü pekliği ve Fransızlara karşı müthiş gaddarlığı üzerine pek çok öykü dinlemişti, bundan ötürü de daha Dolohov içeri girdiği andan itibaren ona takılan gözlerini bir daha ondan ayıramadı; Dolohov gibi biriyle bir arada bulunmak onuruna erdiği için şimdi başını daha da dik tutup, daha bir kurumlanıyordu.

---

* Fr. Hah, sizmişsiniz! *-çev.*

** Fr. Yemek ister misiniz? Korkmayın, size zararı dokunmaz kimsenin. *-çev.*.

*** Fr. İçeri girin, girin. *-çev.*

Dolohov'un süssüz, gösterişsiz kılığı da çok etkilemişti Petya'yı. Denisov sırtına Kazak kaftanı giyerdi, sakal koyvermişti, boynunda koruyucu Aziz Nikolay'ın bir tasviri asılıydı. Denisov gerek konuşmasıyla, gerek bütün tavır ve hareketleriyle düzenli ordu disiplininin dışında, alışılmadık bir konumda bulunduğunu belli ederdi. Dolohov'a gelince, Moskova'dayken Acem giysileriyle çevresine caka satan o Dolohov gitmiş, askerî disipline ve kurallara sıkı sıkıya bağlı, titiz bir Hassa subayı gelmişti. Yüzü sinek-kaydı tıraşlıydı; düğme iliklerinden birine Aziz Giyorgi nişanının kurdelesi iliştirilmiş hassa subayı seferi üniforması giymiş, başına da sıradan, viziyerli bir subay kasketi geçirmişti. Sırtındaki ıslak yamçıyı odanın bir köşesinde çıkaran Dolohov kimseye merhaba demeden dosdoğru Denisov'un yanına gidip hemen gündemdeki konu üzerine sorularını peş peşe sıralamaya başladı. Denisov ona büyük çetelerin Fransız konvoyunu ele geçirme niyetlerinden söz etti, Petya'nın getirdiği mesajı ve kendisinin her iki generale verdiği cevabı anlattı. Bunun ardından da, Fransız konvoyunun durumu hakkında tüm bildiklerini aktardı.

"Bütün bu anlattıkların iyi, hoş da, bizim asıl bunların hangi birliğe bağlı olduklarını ve sayılarını bilmemiz gerekiyor," dedi Dolohov. "Gidip bir bakmalıyız. Kaç kişi olduklarını bilmeden, gözümüz kapalı giremeyiz işe. Ben yapacağım işi yoluyla, yordamıyla yapmayı severim. Eveet, siz, beyefendiler; Fransız ordugâhına kadar benimle birlikte bir at gezintisine çıkmak isteyen var mıdır acaba içinizde? Yanımda Fransız subay üniforması da getirdim, hem de iki kişilik."

"Ben, ben... ben sizinle gelirim!" diye atıldı Petya.

Dolohov'a doğru dönen Denisov, "Canım ille de senin gitmene geğek yok; onun gitmesi ise söz konusu bile olamaz," dedi.

"Öp babanın elini!" dedi Petya. "Niçin gidemezmişim ben?"

"Hiç geğeği yok da, ondan."

"Lütfen beni bağışlayınız ama... ama ben gidiyorum, işte o kadar," dedi Petya. Sonra Dolohov'a dönerek sordu: "Beni de alırsınız yanınıza, değil mi?"

Fransız trampetçi oğlanı seyretmekte olan Dolohov dalgın dalgın, "Neden olmasın?.." dedi. Sonra, Fransız'ı işaret ederek, "Bu sübyanı çoktandır mı taşıyorsun yanında?" diye sordu Denisov'a.

"Bugün tutsak alındı, ama biğ şey bildiği yok onun. Yanımda alıkoymaya kağağ veğdim."

"Ya, öyle mi, peki öbürkülerini ne yapacaksın?" diye sordu Dolohov.

Denisov bir anda kıpkırmızı kesilerek, "Ne mi yapacağım? Makbuz kağşılığında ğefakatçileğe teslim edip göndeğeceğim," diye bağırdı. "Bak, sana açık açık söyleyeyim, ben daha biğ tek tutsağın kanıyla kiğletmiş değilim elimi, vicdanım bu bakımdan teğtemizdiğ. Tutsaklağı kente ğefakat biğliğiyle yolladıktan sonğa, ha otuz tutsak yollamışsın, ha üç yüz senin için ne fağkedeğ yani bak, ben dobğa dobğa konuşuğum insanın askeğlik onuğunu lekelemesine değeğ mi hiç?"

Dolohov soğuk ve alaycı bir gülümseyişle, "Böyle muhallebi çocuğu laflarını on altı yaşındaki şu Kontçuğun ağzından duysak hadi neyse," dedi, "ama senin gibi koca adama hiç yakışmıyor doğrusu."

"Benim ağzımı açtığım yok ki! Ben sizinle mutlaka geleceğimi söyledim, o kadar," diye çekine çekine lafa karıştı Petya.

Denisov'u sinirlendiren konu üzerinde inatla durmaktan ayrı bir zevk duyduğu anlaşılan Dolohov, "Her neyse, dostum, seninle ben artık karta kaçtık, böyle zevzeklikler bize yakışmaz," diye sürdürdü konuşmasını. Onaylamadığını, beğenmediğini anlatan bir tavırla başını iki yana sallayarak, "Mesela, al işte, ne diye yanında alıkoyarsın sanki bu sübyanı? Yoksa acıdın mı, ha? Hem senin o 'makbuz' dediklerinden çoook gördük biz! Sen yüz tane tutsak yollarsın böyle 'makbuzla', bir düzinesi ya varır, ya varmaz. Gerisi ya açlıktan kırılır ya da temize havale edilir. Dolayısıyla, yol yakınken şunlardan kurtuluvermek daha akıl kârı değil mi yani?"

Yasavul çakır gözlerini kısmış, Dolohov'un dediklerini onaylar yollu başını ağır ağır sallayarak dinliyordu.

"Sen benim ne demek istediğimi anlamıyoğsun; mesele o değil. Bu konuyu seninle buğada daha fazla tağtışmak da istemiyoğum.

Onlağın kanına elimi bulaştığımam ben. Yolda nasıl olsa ölüğleğ diyoğsun. Ölüğleğse ölüğleğ. Günahı benden gitsin de."

Dolohov bir kahkaha attı.

"Yahu, onlara kalsa beni şimdiye kadar yirmi sefer yollamışlardı öbür dünyaya; yapmazlar mıydı sanıyorsun sen? Beni bir ele geçirseler –hem yalnız beni değil, seni de üstelik senin o şövalyeliğin filan da vız gelir– hiç gözümüzün yaşına bakmaz, en yakın ağaçta sallandırıverirler ikimizi birden bunlar." Dolohov susup bir an bekledi. "Her neyse, biz şimdi işimize bakalım. Benim seyise söyleyin de getiriversin terki bağımı, içinde iki tane Fransız üniforması olacak. Ee, geliyor musun benimle?" diye sordu Petya'ya.

"Ben mi? Evet, tabii... tabii geliyorum!" diye çığlığı basan Petya bir anda kıpkırmızı kesildi, sevincinden gözleri dolu dolu oldu ve yan yan Denisov'a baktı.

Dolohov'la Denisov tutsaklara ne yapılması gerektiğini aralarında tartışırlarken Petya daha önce, Tihon'un yüzüne bakarken duyduğu o huzursuzluğun aynısını yine duyar gibi olmuş ama tartışma çabuk kesildiği için tartışma konusunun özünü tam olarak anlayamamıştı. 'Anlı şanlı koskoca adamlar böyle diyorsa, böyledir; demek ki doğrusu bu,' diye aklından geçiriyordu. 'Ama asıl önemlisi, Denisov'un artık her dediğine körü körüne boyun eğmeyeceğimi anlamış olmasıdır; canı istediği gibi emir veremez bana öyle. Dolohov'la Fransız ordugâhına gitmek istiyorsam giderim, kimse karışamaz. Hem madem Dolohov bu işi yapabiliyor, ben de yapabilirim pekâlâ!'

Böylece Petya, Denisov'un onu bu işten vazgeçirmek için döktüğü dillere karşılık olarak, kendisinin de yoluyla, yordamıyla iş yapmasını bildiği, hiçbir şeyi oluruna bırakmadığı ve bu işte kendisi için herhangi bir tehlike görmediği cevabını verdi.

"Ayrıca, siz de kabul edersiniz ki, eğer düşmanın mevcudunu öğrenmezsek, iki kişinin canını tehlikeye atmamak yüzünden belki de yüzlerce kişiyi kaybedebiliriz. Hem oraya gitmek için seve seve canımı vermeye razıyım ben, o nedenle mutlaka gideceğim," dedi Petya. "Dolayısıyla, lütfen bana engel olmaya çalışmayın, sonra daha kötü olur..."

IX

Dolohov'la Petya sırtlarına Fransız subay kaputlarıyla başlarına Fransız subay şakolarını geçirdikten sonra atlarına atlayıp, Denisov'un Fransız ordugâhını gözetlediği kayrana geldiler ve zifiri karanlıkta ormanın içinden çıkıp dimdik yamaçtan aşağı dere yatağına kadar indiler. Yokuşun dibine vardıklarında Dolohov onlarla birlikte gelen Kazaklara burada beklemelerini söyledi ve atını yola çıkarıp köprüye doğru süratle sürdü. Heyecandan yüreği ağzında vuran Petya da onun yanı başında at sürüyordu.

"Eğer yakalanırsak, canlı teslim alamazlar beni. Piştovumu yanımda getirdim," diye fısıldadı Petya.

Dolohov da fısıltıyla, "Rusça konuşma sakın!" dedi çarçabuk. Aynı anda da ileriden bir nöbetçinin uyarı niteliğindeki, "*Qui vive*?"* diye seslenişiyle, bir çakmaklı tüfeğin horozunun kurulurken çıkardığı çıtırtı duyuldu.

Bir anda yüzüne kan hücum eden Petya hemen piştovuna el attı.

"*Lanciers du 6-me*"** diye cevap veren Dolohov atını yavaşlatmadan ya da hızlandırmadan, aynı kararda sürmeye devam etti.

Köprünün üstünde nöbetçinin karaltısı dikiliyordu.

"*Mot d'ordre*!"***

Dolohov dizgini çekip hayvanını yavaşlatarak sordu nöbetçiye:

"*Dites donc, le colonel Gérard est ici?*"****

Soruya cevap vermeksizin önlerini kesen nöbetçi, "*Mot d'ordre*!" diye tekrarladı.

Dolohov birden tepesi atmış gibi atını dosdoğru nöbetçinin üstüne sürerek, "*Quand un officier fait sa ronde, les sentinelles ne demandent pas le mot d'ordre...*' diye bağırdı. '*Je vous demande si le colonel est ici*?"*****

---

* Fr. Kimdir o? -*çev.*

** Fr. Altıncı Alayın mızraklı süvarileri. -*çev.*

*** Fr. Parola! -*çev.*

**** Fr. Söyle bakayım, Albay Gérard burada mı? -*çev.*

***** Fr. Devriyeye çıkmış subaya parola soramaz nöbetçiler... Ben sana bir soru sordum, albay burada mı diye? -*çev.*

Dolohov, yana doğru çekilen nöbetçinin vereceği cevabı beklemeksizin, ağır ağır yokuşa doğru yürütmeye devam etti atını. Yolda karşıdan karşıya geçmekte olan bir askerin karaltısını seçince askeri durdurup komutanla subayların nerede olduklarını sordu. Sırtında bir çuval taşıyan asker durdu, Dolohov'un yanına yaklaşıp atının boynunu okşadı ve komutanla subayların yukarıda, yokuşun başındaki çiftlik evinin avlusunun sağ tarafında olduklarını sade bir dille kuzu kuzu anlattı; çiftlik evi dediği de köy ağasının konağıydı.

Her iki yanında çoban ateşleri yanan ve ateşlerin çevresinden Fransızca konuşmalar duyulan köy yolunu yokuş yukarı tırmandıktan sonra Dolohov ağa konağının avlusuna saptı. Avluda atından indi ve çevresinde kalabalıkça bir grubun gürültülü bir biçimde konuşmakta olduğu, harlı harlı yanarak ortalığı aydınlatan çoban ateşine doğru yürüdü. Ateşin kıyısındaki ufak karavanada bir şey kaynıyordu; viziyerli kasket takmış mavi kaputlu bir er de ateşin başına çömelmiş, elindeki harbiyle habire karavanayı karıştırıyordu.

Ateşin öbür yanında oturduğu için karanlıkta kalan subaylardan biri, "Yahu, çok çetin cevizdir o," diyordu.

Bir başkası da gülerek, "Şimdi tabanı yanmış it gibi koşturur bunların hepsini!" dedi.

Atlarını yederek ateşe doğru yaklaşmakta olan Dolohov ile Petya'nın ayak seslerini duyunca gözlerini karanlığa diken subayların ikisi de sustular.

Dolohov herkesin duyabileceği kadar yüksek sesle, "*Bonjour messieurs*!"* dedi. Ateşin öbür yanında oturan subaylar arasında bir kımıldanma oldu ve uzun boylu, uzun boyunlu bir subay kalkıp ateşin çevresini dolanarak Dolohov'un yanına geldi.

"Sen misin, Clément?" diye sordu. "Hangi cehennemde?" diyecekken, yanlışını anlayıp lafını yarıda bıraktı, kaşlarını çatıp resmî bir tavır takınarak Dolohov'u bir yabancı olarak selamladıktan sonra ne gibi bir yardımda bulunabileceğini sordu.

---

* Fr. İyi günler, beyler! –*çev.*

Dolohov, yanındaki arkadaşıyla kendisinin, alaylarına yetiş meye çalıştıkları cevabını verdikten sonra, ortaya konuşarak, Altıncı Alayın nerede olduğunu bilen bulunup bulunmadığını sordu. İçlerinden bilen çıkmadı. Petya'ya sanki subaylar onlara düşman gözüyle, kuşkuyla bakıyorlarmış gibi geliyordu. Birkaç saniye hiç kimse konuşmadı.

Ateşin öbür tarafından, gülmemek için kendini zor tuttuğu belli olan birinin sesi, "Akşam çorbasına kaşık sallamaya geldiyseniz hava alırsınız!" diyerek sessizliği bozdu.

Dolohov karınlarının aç olmadığını, sabaha kadar yol almaları gerektiğini söyledi.

Atların dizginlerini karavanayı karıştıran erin eline tutuşturan Dolohov, uzun boyunlu subayın yanı başına çömeldi. Gözlerini bir an olsun Dolohov'dan ayırmamış olan bu uzun boyunlu subay, "Hangi alaydandınız?" diye bir kez daha sordu. Soruyu duymazlığa getirip cevap vermeden geçiştiren Dolohov cebinden Fransız işi kısa bir tütün çubuğu çıkarıp yaktıktan sonra subaya, Kazaklarla karşılaşma tehlikesi olmadan buradan öteye ne kadar gidebileceklerini sordu.

Ateşin öbür yanından bir subay cevap verdi:

"O haydutların olmadığı yer yok ki!"

Dolohov, Kazakların sadece kendisi ve arkadaşı gibi birliklerinden ayrı düşmüş askerlere saldırdıkları görüşünü ileri sürdükten sonra, soru vurgusuyla, "Ama böyle büyük birliklere saldırmaya cesaret edemezler, herhalde?" diye ekledi. Hiç cevap veren olmadı.

Ateşin başında dikildiği yerden konuşmaları dinleyen ve Dolohov'un foyası meydana ha çıktı, ha çıkacak diye deminden beri yürek çarpıntısı geçirmekte olan Petya, 'Tamam işte, bu sefer yakayı ele verdi!' diye düşündü.

Ne var ki, kesilen konuşmaları Dolohov yeniden canlandırdı ve bu kez, birliklerinin kaç taburdan oluştuğu, tabur mevcutlarının kaçar kişi olduğu, yanlarında kaç tutsak bulunduğu gibi soruları açıktan açığa yöneltmeye başladı. Rus tutsaklarla ilgili sorusunu yönelttikten sonra da bu konudaki kendi yorumunu söyledi Dolohov:

"Bu leşleri, insanın böyle beraberinde sürüklemek zorunda olması da çekilir iş değil yani! En iyisi, vuruvermeli itlerin hepsini, gitsin!" Lafını bitirir bitirmez de öyle yüksek perdeden, öyle acayip gülmeye başladı ki, Fransızlar şimdi içyüzlerini anlayacaklar diye ödü patlayan Petya elinde olmaksızın bir adım geri çekildi ateşin yanından.

Dolohov'un yorumuna da, gülmesine de hiçbir karşılık verilmedi; yalnız, ateşin karanlık yanında (kaputuna sarılmış olarak) yattığı için Petya ile Dolohov'un göremedikleri bir subay yattığı yerden doğrulup oturdu ve yanı başındakinin kulağına bir şeyler fısıldadı. Bunun üzerine Dolohov da ayağa kalkarak, atlarını tutan ere seslendi.

Petya, 'Acaba atlarımızı verecekler mi, vermeyecekler mi?' diye aklından geçirirken, içgüdüyle Dolohov'a doğru yanaşıyordu.

Atları getirildi.

"İyi akşamlar, beyler," dedi Dolohov.

Petya da "iyi geceler" dilemeye niyetlendi ama bir kelime bile çıkaramadı ağzından. Subaylar aralarında fısıldaşıyorlardı. Huysuzlanan atına binebilmesi epeyce uzun sürdü Dolohov un; en sonunda eyere oturdu ve hiç acele etmeden, atını ağır ağır yürüterek avludan çıkardı. Onun yanı başında atını süren Petya'nın meraktan içi içini yiyor, acaba Fransızlar arkalarından koşacak mı diye dönüp arkasına bakmak istiyor, ama bir türlü buna cesaret edemiyordu.

Yola çıktıklarında Dolohov geldikleri yöne, yani açık araziye doğru dönmeyip, köyün içine doğru yol üzerinden ilerledi. Bir yere gelince durdu, kulak kesildi. "Duyuyor musun?" diye sordu Petya'ya. Kulağına Rusça konuşmalar çalınan Petya, çoban ateşlerinin çevrelerine toplanmış Rus tutsakların koyu gölgelerini hayal meyal seçebildi. Tekrar köprüye dönen Dolohov ve Petya köprünün üzerinde asık suratla gezinmekte olan nöbetçinin yanından ağır ağır geçip gittiler ve Kazakların kendilerini beklemekte oldukları dere yatağına indiler.

"Hadi bakalım, sana güle güle buradan. Denisov'a söyle, şafakla, ilk silah sesi duyulduğunda..." diyen Dolohov tam atını baldırlamaya hazırlanırken Petya onu kolundan yakaladı.

"Vallahi de billahi de sizin gibi bir kahraman görmedim ben daha!" diye coşkuyla döküldü kelimeler Petya'nın ağzından. "Ah, Yarabbim! Ne muhteşem! Ne muazzam! Böyle şey görülmemiş! Size hayranım!"

Dolohov sabırsızlanarak, "Peki, peki, anladık!" dediyse de Petya bir türlü bırakmıyordu onun kolunu. Dolohov onun karanlıkta kendisine doğru, kucaklamak amacıyla eğildiğini fark etti. Gülümseyerek o da Petya'yı kucakladı ve atının başını çevirip karanlığın içinde kayboldu.

X

Ormanın içindeki korucu kulübesine varan Petya sofada, ayakta buldu Denisov'u. Petya'nın gitmesine izin verdiği için daha baştan kendi kendine kızan Denisov delikanlıyı büyük bir heyecan, merak ve kaygı ile beklemekteydi. Petya'yı görür görmez, "Çok şüküğ!" diye bağırdı, hemen ardından, "Tanğı'ya şüküğleğ olsun!" diye tekrarladı. Petya'nın anlattıklarını dinlerken de "Benimse buğada gözümü uyku tutmadı senin yüzünden," dedi. "Neyse, Tanğı'ya şüküğleğ olsun! Hadi şimdi git yat. Şafağa kadağ daha vaktimiz vağ, biğ pağça kestiğebiliğiz."

Önce "Peki..." diyen Petya hemen ardından, "Yok yok..." diye ekledi, "daha uykum gelmedi benim. Hem ben kendimi iyi bilirim, şimdi bir uyuyacak olursam bir daha top patlatsalar uyandıramazlar. Zaten, böyle çatışmaların arifesinde hiç uyku tutmaz beni."

Petya bir süre kulübede oturdu, o geceki serüvende başlarından geçenleri büyük bir zevkle bir bir yeniden yaşadı ve ertesi gün olacakları gözlerinin önünde canlandırdı. Derken, baktı ki Denisov uyuyor, kalktı kapının önüne çıktı.

Hava hâlâ karanlıktı, henüz gün ağarmaya yüz tutmamıştı. Yağmur dinmişti ama ağaçlardan şıpır şıpır damlalar dökülüyordu. Kulübenin yakın çevresinde Kazakların çergeleriyle, küme küme bağlanmış atların karaltıları seçiliyordu. Kulübenin hemen arkasında da koşumları alınmış atları yanı başlarına çekilmiş iki yük

arabasının koyu karaltısı ile az ilerideki çukurlukta sönmeye yüz tutmuş bir çoban ateşinin donuk donuk parlayan korları görülüyordu. Kazaklarla süvarilerin bazıları henüz uyumamıştı; yem kesen atların yakından gelen ağız şapırtıları ve ağaçlardan damlayan suların şıpırtıları arasından alçak sesle, fısır fısır konuşmalar duyuluyordu. Petya kapının önündeki basamakları indi, bir an durup gözlerini karanlığın içine dikti, sonra yük arabalarının yanına doğru yürüdü. Arabalardan birinin altından birinin horlaması duyuluyor, arabanın çevresinde eyerleri alınmadan bağlanmış atlar da boyunlarına asılı yem torbalarından hıtır hıtır yulaf kesiyorlardı. Petya, aslında Ukrayna cinsi bir at olmasına rağmen "Karabah"* demekten hoşlandığı kendi atını karanlıkta tanıyarak yanına gitti.

Hayvanın burnunu koklayıp öptükten sonra, "Eee, Karabah... Yarın ikimize epeyce iş düşecek," diye konuştu onunla.

Arabalardan birinin altından bir Kazak, "A, siz daha yatmadınız mı komutanım?" dedi oturduğu yerden.

"Hayır, ben... şey, Lihaçev'di senin adın, değil mi? Evet, ben biraz önce geldim. Fransızlara ufak bir ziyarette bulunmuştum, döndüm oradan."

Ve Petya, o geceki askerlik serüvenini baştan sona, en ince ayrıntısına kadar anlattıktan başka, Kazak neferine bir de niçin o serüvene atıldığının açıklamasını yaparak, kendisinin "nemelazımcılardan" olmadığını, üstünkörü iş yapmaktansa canını tehlikeye atmayı yeğleyen biri olduğunu belirtti.

"Eh, bari şimdi yatıp biraz uyusaydınız, komutanım," dedi Kazak.

"Yok, canım, ben böyle şeylere alışığım," cevabını verdi Petya. "Sen şimdi söyle bakayım bana; piştovunun çakmak taşı aşınmış mı? Bir bakıver hele. Ben yanımdan hiç eksik etmem yedeğini, onun için yanımda hep bolca bulunur. Sana da lazım mı acaba? Lazımsa vereyim istediğin kadar."

Kazak, arabanın altından başını dışarıya uzatıp, Petya'yı daha yakından görmek için dikkatlice baktı.

---

* Bugünkü Azerbaycan'ın Karabağ özerk bölgesi. Cins atlarıyla ünlüdür. *-çev.*

"Ben çok titizimdir, hiçbir işi öyle oluruna bırakmam da..." dedi Petya, "çakmak taşlarının yedeğini de o yüzden hiç eksik etmem yanımdan. Ama bazıları vardır, işte, her işlerini şansa bırakırlar. Önceden hazırlıklı olayım diye düşünmezler, sonra da pişman olurlar. Ben hiç sevmem öyle şeyi."

"Haklısınız, komutanım," dedi Kazak.

"Ha, sahi, bir şey daha diyecektim, şu benim kılıcı bileyiversene, hadi benim aslanım, göreyim seni, olur mu? Ağzı adamakıllı kör... (Petya, "...ağzı adamakıllı *köreldi*," diye yalan kıvıracaktı ama dili varmadı.) Bugüne dek hiç bilenmedi de. Yapar mısın, benim için?"

"Elbette yaparım, komutanım."

Lihaçev kalktı, heybesini karıştırdı, çok geçmeden de bileyi taşına sürülen çeliğin ağzından bir savaş türküsü dökülmeye başladı. Kazak neferi arabanın altında kılıcı bilerken, Petya da çıkıp arabanın kenarına oturdu.

"Bizim aslanlar yattı mı, hepsi uyuyor mu?" diye sordu Petya.

"Kimi uyuyor, kimi uyanık, bizim gibi."

"Ya o oğlan?"

"Vesenni mi, yani? Şuracıkta, samanların üzerine kıvrılivermiş. Çektiği onca korkudan yorgun düşmüş, sonra da sevinçten gevşemiş besbelli, kütük gibi uyuyor!"

Bu konuşmadan sonra uzunca bir süre Petya sessiz kaldı, karanlığın içinden duyulan seslere kulak verdi. Bir aralık yaklaşan ayak sesleri duydu, biraz sonra da karanlığın içinden bir adamın kopkoyu gölgesi heyula gibi belirdi.

Arabanın yanına yaklaşan neferin gölgesi, "Nedir o bilediğin?" diye sordu arabanın altındakine.

"Komutanımın kılıcı."

Petya'nın hayal meyal süvari erine benzettiği gölge, "Ha, iyi yapıyorsun," dedi. "Maşrapa burada mı kalmış ne?"

"Nah, şuracıkta, tekerleğin dibinde duruyor."

Süvari eri maşrapayı aldı. Dönüp giderken geniş geniş esneyerek, "Şafak da neredeyse sökecek," dedi.

Yoldan bir kilometre içeride, ormanın göbeğinde, bukağıları vurulmuş atların ortasında, bir yük arabasında –Fransızlardan ele geçirilen bir yük arabasında– oturuyordu Petya ve arabanın altında Lihaçev adında bir Kazak neferi onun kılıcını biliyordu; sağ yanda yükselen o iri karaltı orman korucusunun kulübesi, sol yandaki çukurlukta donuk donuk parlayanlar da sönmeye yüz tutmuş korlardı; maşrapayı almaya gelen adam ise, susamış bir süvari eri idi, birinin çıkıp da bütün bunları Petya'ya söylemesine hiç gerek yoktu, çünkü bunların tümü de onun doğallıkla bilmesi gereken şeylerdi. Gelgelelim Petya bunların hiçbirini bilmiyor, bilmek de istemiyordu. O şimdi, hiçbir şeyin gerçektekine benzemediği bir masal dünyasında, bir periler ülkesinde yaşıyordu. Sağ yandaki büyük karaltı korucunun kulübesi olabilirdi, ama pekâlâ, yer dibi ülkesine inen bir mağaranın ağzı da olabilirdi. Sol yanda seçilen donuk parıltılar sönmeye yüz tutmuş korlar olabileceği gibi, pekâlâ dev bir ejderhanın gözleri de olabilirdi. Kendisi, yani Petya şu anda arabanın kenarında oturuyor olsa da, oturduğu bu araba pekâlâ bir şatonun korkunç yükseklikteki –hem de bir düşecek olsa yere varması günler aylar alabilecek kadar, hatta belki hiç yere ulaşamayacağı kadar yüksek– kulesinin tepesinde bulunuyor olabilirdi! Arabanın altında onun kılıcını bileyen Lihaçev adındaki Kazak, aslında kimsenin adını sanını bilmediği, ama dünyanın en iyi yürekli, dünyanın en mükemmel, dünyanın en gözü pek adamı olabilirdi. Susadığı için gelip maşrapayı aldıktan sonra geri dönen süvari eri korların parladığı çukurlukta gözden kaybolmuştu, ama aslında sadece gözden kaybolmuş değil, belki tamamıyla yok olmuş, buhar olup uçmuş da olabilirdi.

Şu anda gözüne görünebilecek hiçbir şey şaşırtamazdı Petya'yı. Çünkü her şeyin olabileceği büyülü bir dünyadaydı o şimdi.

Başını kaldırdı, gökyüzüne baktı. Gökyüzü de tıpkı yeryüzü gibi, büyülü bir dünyaya ait gökyüzü idi. Gün yavaş yavaş ağarıyor ve yıldızların yüzünden sıyrılan bir tül peçe gibi bulutlar, ağaçların tepesinden ağır ağır çekiliyordu. Bazen bulutlar sıyrılıp gökyüzünün bir parçası görünürken, bazen de koyulaşarak müthiş bir fırtı-

nanın habercileri gibi görünüyordu Petya'nın gözüne. Yine gökyüzü bazen yükseklere, çok yükseklere çekilirken, zaman zaman da elini uzatsa değecekmiş kadar alçalıyordu başının üstünde.

Göz kapakları ağırlaşan Petya oturduğu yerde ağır ağır gidip gelmeye başladı.

Dallardan süzülen yağmur suları tıpır tıpır damlıyordu. Alçacık sesle konuşanların mırıltıları çalınıyordu kulağa. Atlar ara sıra kişniyor, ara sıra tepişiyordu. Bir yerden birinin horultusu geliyordu. Kılıç, bileği taşına sürüldükçe, savaş türküsünü mırıldanıyordu: Ojnik-jik, Ojek-jek... Ojnik-jik, ojek-jek... Tam bu sırada Petya'nın kulağına çok sesli bir orkestranın çaldığı hiç duyulmamış bir ilahinin pes perdeden yükselen tatlı ezgileri ulaştı. Petya da, Nataşa gibi müzikten zevk alan ve müziğe doğuştan yeteneği olan bir insandı, hiç değilse, müzik kulağı Nikolay'dan daha iyiydi, ama hiç müzik eğitimi görmedikten başka, müziğe hiç kafa yormazdı o; bu bakımdan, böyle hiç beklenmedik bir zaman ve yerde kulağına çalınan bu melodi ona olağanüstü tatlı ve yepyeni bir parça gibi geldi. Müziğin sesi gittikçe yükseliyordu. Sazlardan birinin alıp diğerinin bıraktığı melodi gittikçe daha egemen oluyordu müziğin bütününe. Petya'ya füg nedir diye sorsalar cevap veremezdi, çünkü bu konuda hiç fikri yoktu, ama yine de bu çalınan parçanın bir füg olduğunu anlamıştı. Kâh keman sesi öne çıkıyor, kâh trombon onu bastırıyor ve her biri kendi partisyonunu –hem de son derece net, olağanüstü durulukta çıkan seslerle– çalarken, bunlara başka sazlar da eşlik etmeye başlıyor; birisi partisyonunu daha bitirmeden ötekinin partisyonu başladığı için, üçüncüsü, dördüncüsü, beşincisi derken bütün sazların aynı melodiyi çalan sesleri birbirine karışıp hallihamur oluyor, sonra tekrar ayrılıp teker teker, birbirlerinden ayrı olarak duyuluyor, tekrar birleşip, tekrar ayrılıyor ve kâh ağırbaşlı, haşmetli bir kilise müziği, kâh son derece renkli, hareketli, gümbür gümbür bir zafer marşı ortaya çıkıyordu.

Gövdesi öne doğru kayarken irkilen Petya, 'Ah, rüyaymış meğer yahu!' diye içinden geçirdi. 'Ama gerçekmiş gibi kulağımda

daha. Belki de benim kendi bestemdir. Hadi bakayım, benim güzel besteciğim! Hadi bakayım, çal da duysun seni bütün dünya! Başlıyoruz!..'

Petya gözlerini kapadı ve kapamasıyla birlikte dört bir yandan, ta uzaklardan gelir gibi sesler duyulmaya başladı; bu sesler yaklaştı, yaklaştı, büyüdü, birbirine karıştı, birbirinden ayrıldı ve yine o tatlı ilahi melodisini oluşturdu hep birden. 'Ah, ne güzel şey bu böyle!' diye düşünüyordu Petya. 'Çal, çalabildiğin kadar, hem de gönlünce!' Ve Petya, müziği çaldırmak için, o muazzam orkestrayı yönetmeye girişti.

'Şimdi, yumuşak... yumuşak bir dekreşendoyla sönüyoruz!..' Ve sesler onun isteğine boyun eğiyor. 'Şimdi, dolu dolu bütün sazlar, kreşendoyla giriyoruz, hep birlikte! Daha neşeli, daha oynak, daha hareketli!' diye emrini veriyor Petya. Aynı anda, ta uzaklardan önce erkek sesleri, sonra da kadın sesleri duyuluyor. Sesler tam bir uyum içinde, bir zafer marşı korosu olarak yükseliyor, yükseliyor ve Petya bu olağanüstü güzellikteki müziği kendinden geçercesine, içercesine, huşu içinde dinliyor.

Kreşendoyla sona eren bu zafer marşının notalarına bir türkünün ezgileri karışıyor – daha sonra, ağaçlardan süzülen damlaların şıpırtıları, tıpırtıları ve kılıcın savaş türküsü: *Ojek-jek, ojnik-jik, ojek-jek*... Tekrar atların kişnemeleri, tekrar tepişmeleri – ama bütün bunlar sona ermekte olan zafer marşını hiç bozmuyor, marşın ezgisiyle bütünleşiyor.

Bunun ne kadar sürdüğünü bilemiyordu Petya, ama başından sonuna kadar büyük bir zevkle dinlerken, bir yandan da yanında bu zevki paylaşabileceği hiç kimsenin bulunmayışına hayıflanıyordu. Lihaçev'in yumuşacık, sevecen sesi uyandırdı onu.

"Hazırdır, komutanım bir vuruşta ikiye biçersiniz Fransızları bununla."

Petya gözlerini açtı.

"Ooo, gün ışımış ortalık aydınlanmış bile!" dedi.

Daha önce karanlıkta seçilmeyen atlar şimdi kuyruklarının tellerine varıncaya kadar görünüyor, yapraklarını dökmüş dallar

arasından solgun bir ışık, su gibi süzülüyordu. Petya şöyle bir silkindi, hoplayıp yere indi ve cebinden bir ruble çıkarıp Lihaçev'e verdi; sonra kılıcını bir iki savurarak denedi, kınına soktu. Kazaklar atların bukağılarını çözüp, kolan kayışlarını sıkılıyorlardı.

"Hah, komutan da çıktı işte," dedi Lihaçev.

Denisov korucu kulübesinin önüne çıkmıştı; Petya'yı yanına çağırıp hazırlanmasını emretti.

XI

Askerler alacakaranlıkta atlarını çarçabuk ayırıp kolanlarını sıktılar ve bölükleri oluşturacak biçimde dizildiler. Denisov korucu kulübesinin önünde dikiliyor, son direktifleri veriyordu. Çetenin piyade müfrezesi, vıcık vıcık çamurlara dalıp çıkan yüzlerce ayağın çıkardığı şapırtılar arasında önden yürüyüp, sabah sabah bastıran sise dalarak göz açıp kapayana kadar kayboldu ağaçlar arasında. Yasavul adamlarına emirler yağdırıyordu. Petya atının kantarma kayışını toparlamış, sabırsızlık içinde "At bin!" komutunu bekliyordu. Soğuk suyla yıkadığı yüzü, özellikle de gözleri biber gibi yanıyor, sırtından aşağı soğuk ürpertiler iniyor, vücudu tepeden tırnağa zangır zangır titriyordu.

"Eh, hazığ mıyız ağtık? Getiğin atlağı bakalım," dedi Denisov.

Atlar getirildi. Kolan kayışları iyi sıkılmamış diye Kazak seyisi haşlayan Denisov, atına binerken bile hâlâ sövüyordu seyise. Petya ayağını üzengiye koydu. Atı (her zamanki alışkanlığıyla) yine binicisinin ayak ucuna doğru başını hızla döndürüp kapar gibi yaptı şakacıktan ama Petya oralı olmadı ve âdeta yer çekimi kaybolmuşçasına tüy gibi bir hafiflikle hoplayıp eyerine oturdu, döndü, gerisinde, alacakaranlıkta saflarını sıklaştırmakta olan süvarilere baktı ve sürüp Denisov'un yanına vardı.

"Vasili Fiyodoroviç, bana da bir görev veriniz. Ne olursunuz! Allah aşkına!.." dedi.

Denisov besbelli Petya'yı unutmuş gitmişti. Sesini duyunca dönüp bir baktı ona.

"Senden biğ tek ğicam vağ," diye sertçe karşılık verdi. 'Emiğleğime itaat edeceksin ve hiçbiğ yeğde kendiliğinden öne atılmaya kalkışmayacaksın."

Petya'ya başka bir şey söylemeden atını süren Denisov yol boyunca da hiç ağzını açmadı. Ormanın ilerisindeki kayrana vardıklarında hava iyiden iyiye ağarmıştı. Denisov, Yasavul'un kulağına fısır fısır bir şeyler söyledi, bunun arkasından Kazaklar, Petya ile Denisov'un yanından geçerek ilerlemeye koyuldular. En son Kazak da geçip gittikten sonra Denisov hayvanını baldırlayıp, dimdik bayırdan aşağı sürdü. Dimdik yamaçta hayvanlar sırtlarında binicileriyle kıçları yere değe değe kayarak iniyorlardı dere yatağına. Petya hiç ayrılmıyordu Denisov'un yanından. Tüm gövdesini saran o titreme de gittikçe artıyordu. Hava ağarmaya devam ediyordu ama sis yüzünden uzaktaki nesneler hâlâ seçilemiyordu. Hepsi vadinin dibine indikten sonra Denisov arkasına dönüp Kazaklardan birini başıyla yanına çağırdı.

"İşağeti ver!" dedi.

Kazak kolunu havaya kaldırdı ve kaldırmasıyla bir silah sesi duyuldu. Silah sesiyle birlikte dörtnala ileri fırlayan atların toynak sesleri yer altından gelen bir gümbürtü gibi yeri göğü sarsarken dört bir yandan naralar yükseliyor, bunlara başka silah sesleri katılıyordu. Toynakların daha ilk gümbürtüsü ve ilk duyulan narayla birlikte Petya kamçıyı basıp hayvanının başını koyvermiş, arkasından bağıran Denisov'a aldırış bile etmeden dörtnala fırlamıştı ileriye. İşaret tabancasının gümlemesini duyduğu anda, sanki birdenbire gün ortası aydınlığıyla her yer ışığa boğulmuş gibi gelmişti Petya'ya. Hücum dörtnalıyla köprüye doğru gidiyordu Petya. Önünde, yolun üstünde dörtnala giden Kazakları görüyordu. Köprü üstüne ulaştığında, diğerlerinin gerisinde kalan bir Kazağın atına arkadan bindirdi ama hiç durmadan yoluna devam etti. Biraz ilerisinde birtakım piyadeler (bunlar herhalde Fransız erleri olmalıydı) yolun bir yanından öbür yanına doğru koşuyorlardı. Bunlardan biri çamurda kayıp yuvarlandı ve Petya'nın atının ayakları altında kaldı.

Kazaklar bir köy evinin çevresini sarmışlar, aralarına aldıkları birtakım insanlara bir şeyler yapıyorlardı. O Kazakların oluşturduğu çemberin ortasından yürek paralayıcı çığlıklar yükseliyordu. Petya atını yeniden baldırlayıp hızını arttırırken gözüne çarpan ilk şey az ilerisinde dikilen bir Fransız erinin ölüm sarılığındaki suratı oldu; göğsünden girip sırtından çıkan kargının sapını iki eliyle kavramış olan adamın alt çenesi atıyordu.

"Hurra aslanlarım!" diye narayı patlatan Petya gemi azıya almak isteyen atının başına hâkim olduktan sonra, köyün ana caddesinde içerilere doğru sürdü.

İlerisinden bağrışmalar duyuluyordu. Kazaklar, husarlar ve yolun her iki yanından koşarak gelen perişan kılıklı Rus tutsaklar hep bir ağızdan bağrışıyor, o vaveyla içinde kimin ne dediği anlaşılmıyordu. Mavi üniformalı, başından şapkası düşmüş babayiğit bir Fransız eri kaşlarını çatmış, Rus husarlarına karşı kendini süngüsüyle kan ter içinde savunmaya çalışıyordu. Petya atının başını o yana çevirip yıldırım gibi atıldıysa da, yanlarına vardığında Fransız'ın işi bitirilmiş bulunuyordu. 'Tüh, yine yetişemedik!' diye içinden hayıflanan Petya bu kez atını silah seslerinin bolca geldiği bir noktaya doğru sürdü. Silah sesleri bir gece önce Dolohov'la birlikte ziyaret ettikleri ağa evinin avlusundan geliyordu. Her yanını yabani otların bürüdüğü bir sebze bahçesini çevreleyen çitin arkasında siper alan Fransızlar savunmaya çekilmişler, direniyorlar ve avlu kapısının ağzında kümelenen Kazakların üzerine kurşun yağdırıyorlardı. Barut dumanları arasından geçerek avlu kapısına varan Petya'nın gözü bir aralık, bağıra bağıra askerlerine bir şeyler söyleyen Dolohov'a ilişti. Suratının rengi irin gibi sarı yeşile dönmüş olan Dolohov, dörtnala yaklaşan Petya'yı görür görmez, "Arka tarafa! Arka tarafa! Piyadeleri bekle!" diye bağırmaya başladı.

"Ne beklemesi?.. Hurraa!.." diye narayı patlatan Petya bir saniye bile duraklamaksızın, karşılıklı açılan yaylım ateşlerden yükselen barut dumanlarının koyu bir tabaka oluşturduğu, cayırtıların göklere yükseldiği o hengâmenin orta yerine daldı. Yine bir yaylım atışı oldu, kurşunlar ıslık çalarak geçip giderken bir tanesi yumu-

şak bir şeye çarparak "şap!" diye ses çıkardı. Kazaklarla birlikte Dolohov da Petya'nın ardı sıra dörtnala atılarak avlu kapısından içeriye girmişlerdi bu sırada. Havada asılı kalan duman tabakasının arkasından, bazı Fransızların silahlarını atarak ellerini kaldırıp çitin arkasından Ruslara doğru teslim olmaya geldikleri, bazılarının da bayır aşağı, gölete doğru tabana kuvvet kaçtıkları görülüyordu. Petya atının üstünde avluda yıldırım hızıyla dört dönüyordu, ama dizginleri bırakmış, kollarını havada deliler gibi hızla savuruyor ve bu arada eyerinin bir yanına doğru yavaş yavaş kayıyordu. Sabahın ilk ışıkları altında korları ölgün ölgün parlayan bir çoban ateşinin kül yığınlarından ürken atı ansızın duralayıp yana fırlayınca, Petya da atın üstünden uçup boylu boyunca çamurların üzerine serildi. Ne oldu diye bakan Kazaklar Petya'nın başının kımıldamadan durduğunu, buna karşılık kollarıyla bacaklarının hızlı hızlı silkelenmekte olduğunu gördüler. Bir kurşun kafatasını delip geçmişti.

Kılıcının ucuna beyaz bir mendil bağlayarak teslim olduklarını bildirmek için evden çıkan en yüksek rütbeli Fransız subayıyla konuştuktan sonra atından inen Dolohov, yerde kolları iki yana açık hareketsiz yatmakta olan Petya'nın yanına gitti.

Şöyle bir baktı ve kaşlarını çatarak, "İşi bitmiş!" dedikten sonra, atının üstünde o yana gelmekte olan Denisov'a doğru yürüdü.

Ölü insan gövdesinin –asla yanılmayacak kadar iyi bildiği– o kımıltısız yatışını ta uzaktan tanıyabildiği için Petya'yı yere serili görür görmez, "Öldü mü?" diye haykıran Denisov'un sesi çığlık gibi fırlamıştı hançeresinden.

Dolohov, bu sözü söylemekten âdeta özel bir haz duyar gibi, tekrar, "İşi bitmiş!" dedikten sonra, bütün Kazakların bir anda dört bir yandan üşüşerek çevrelerini sardıkları Fransız tutsaklara doğru hızlı adımlarla ilerledi. Giderken de "Tutsak almaca yok!" diye seslendi Denisov'a.

Denisov karşılık vermedi. Atını sürdü, Petya'nın yanına vardı, yere indi, Petya'nın –şimdiden bembeyaz kesilmiş– kanlara ve çamurlara bulanmış yüzünü tutup kendine doğru çevirdi. Petya'nın

sözleri aklına geldi: "*Tatlı bir şey yemeden duramam ben, ne yapayım! Siz de ister miydiniz?*" Dönüp çite doğru giderek çit kazıklarından birine tutunan Denisov'un hançeresinden kopan köpek ulumasını andırır feryadı duyan Kazaklar irkilerek dönüp hayretle bakakaldılar.

Denisov'la Dolohov'un kurtardığı Rus tutsaklar arasında Piyer Bezuhov da vardı.

XII

Piyer'in de aralarında bulunduğu Rus tutsaklar kafilesi Moskova'dan ayrıldıktan sonra ta yolculuklarının sonuna kadar, Fransız makamlarınca bunlarla ilgili hiçbir yeni emir yayınlanmadı. Moskova'dan ulaştırma birliklerine ait yük arabaları ve askerlerin refakatinde çıkan tutsak kafilesi 22 Ekim gününe gelindiğinde, askerlerin ve ulaştırma kollarının refakatinden yoksun kalmış bulunuyordu. Askere tayın olarak verilen taş gibi sert peksimetlerle dolu olan ve yolculuğun ilk merhalelerinde tutsaklarla birlikte giden yük arabalarının yarısı hızla yol alarak önden çekip gitmiş, geri kalan yarısı da Kazakların eline geçmişti. Atları arabalara koşulduğu için yaya bırakılan ve tutsak kafilesinin önünde yürüyen Fransız süvarilerinden ise bir tanesi bile kalmamıştı ortada; hepsi sırra kıdem basmıştı. Yolculuğun ilk günlerinde tutsakların önlerinde gördükleri topçu birliklerinin yerini ise, Vestfalyalı askerlerin koruyuculuğu altında yol alan, Mareşal Junot'nun özel eşyalarını taşımaya ayrılmış yük arabalarının oluşturduğu muazzam katar almıştı. Tutsakların ardından da, süvarilerin eyerlerini ve diğer eşyalarını taşıyan yük arabaları katarı geliyordu.

Vyazma'ya kadar üç ayrı kol halinde gelen Fransız ordusu, Vyazma'dan sonra yoluna birleşik tek bir koca kitle olarak devam etti. Moskova'yı terk etmelerinden kısa bir süre sonra Piyer'in Fransız ordusunda gözlemlediği düzensizlik belirtileri gitgide artarak Vyazma'da son kertesine ulaşmış bulunuyordu.

Yürüdükleri yolun her iki yanı da at leşleriyle doluydu. Çeşitli birliklerden ayrı düşmüş hırpani kılıklı askerler ve asker kaçakları durmadan gelip gidiyor, kâh bu yürüyüş koluna katılıyor, kâh yeniden ayrılıyorlardı.

Yürüyüş boyunca birçok sefer yanlış alarm verilmiş, refakatçi askerler tüfeklerini doğrultup ateş açmışlar, düşman kovalıyoruz diye ileriye doğru atılıp birbirlerini çiğnemişler, sonunda bir şey olmadığı anlaşılınca yeniden bir araya toplanıp birbirlerini boşuna panik yaratmakla suçlamışlardı.

Birlikte yolculuk eden bu üç grubun –süvarilerin eşyalarını taşıyan katar, Mareşal Junot'nun kişisel eşyalarını taşıyan katar ve Rus tutsak kafilesi– her birinin mevcudu hızla erimekle birlikte yine de hâlâ başlı başına bir bütün oluşturmaktaydı.

Süvarilerin eşyalarını taşıyan katar yolculuğun başında yüz yirmi arabadan oluşurken, şimdi altmış araba ya kalmış ya kalmamıştı; öbürkülerin kimini Kazaklar ele geçirmiş, kimi de başını alıp kaçmıştı. Junot'ya ait katardan da bir sürü araba yine böyle, kimi kaçmak, kimi de kaçırılmak suretiyle eksilmişti. Aynı gruptan üç araba da, Davout'nun birliklerinden kaçan askerlerin silahlı saldırısına uğrayarak soyulmuştu. Bir seferinde Almanların kendi aralarındaki konuşmalarına kulak misafiri olan Piyer, yük katarının tutsak kafilesinden daha iyi korunduğunu, hatta bir Alman neferinin eşyaları arasında mareşale ait bir gümüş kaşık bulundu diye mareşalin emriyle adamı kurşuna dizdiklerini duymuştu.

Tutsak kafilesinin mevcudu, öbür iki gruba oranla daha büyük bir hızla eksilmekteydi. Moskova'dan üç yüz otuz kişi olarak çıkan kafileden sağ kalanların sayısı yüz kişiyi bile bulmuyordu. Tutsaklardan geriye kalan bu kadarcık insanın yükü, refakatçi koruma birliğinin erlerine, süvari gereçleri katarının yükünden de Junot'nun kişisel eşya katarının yükünden de ağır geliyordu. Koruma birliğinin erleri için, süvarilerin eyerlerinin ya da hatta Mareşal Junot'nun gümüş kaşığının bile değerli bir eşya olarak korunmasının yine de anlaşılabilir bir yanı vardı, ama soğuktan donan ve açlıktan nefesi kokan bu askerlere, en az kendileri kadar üşüyen,

kendilerinden de aç ve bu yüzden adım atamayacak hale gelmiş (bu duruma gelip de kafilenin gerisinde kalan tutsaklar için vur emri vardı) şu Rusların başında nöbet beklemenin gereğini anlatabilmek şöyle dursun, adamlar kendilerini aşağılanmış sayıyorlardı yaptıkları işin niteliği dolayısıyla.

Bu ruh durumu içindeki koruma birliği erleri, kendi acınacak durumlarına bakmadan, üstelik bir de bu tutsaklara acımaya kalkıp kendi işlerini daha da zorlaştırmaktan korkar gibi, tutsaklara büsbütün katı, büsbütün acımasız davranıyorlardı.

Dorogobuj'da, kafileyi korumakla görevli erler, Rus tutsakları bir ahıra kilitleyerek kendi debboylarını soymaya gittiklerinde, ahır duvarının altından tünel açan tutsakların bir bölümü kaçmış, ama kaçanların tümünü ele geçiren Fransızlar bunları kurşuna dizmişlerdi.

Kafile Moskova'dan ayrıldığında subay tutsaklarla sıra neferlerini birbirlerinden ayrı tutma ilkesi benimsenmişti; çoktandır bu düzenden de vazgeçilmiş bulunuluyordu: Yürüyebilecek durumda olan herkesi toplayıp bir arada yürütmeye başladıkları için üçüncü merhaleden sonra Piyer hem Karatayev'e, hem de Karatayev'i sahibi bellemiş olan o alacalı bulacalı bastıbacak köpeğe yeniden kavuşmuştu.

Moskova'dan ayrılışlarının üçüncü günü Karatayev'i hastanelik eden humma onu yeniden yoklamaya başlamış ve adamın durumu gittikçe ağırlaşmıştı yol boyunca; Karatayev'in durumu ağırlaştıkça da Piyer ondan uzaklaşır olmuştu. Gerçi nedenini kendi de bilmiyordu, ama işte her nedense, Karatayev güçten düşmeye başladığı andan itibaren Piyer'in de adamdan sıdkı sıyrılmaya başlamış, bir tür soğukluk gelmişti; yanına yaklaşmak bile istemiyordu Karatayev'in. Verilen molalarda ya da konak yerinde Karatayev'in yakınındaysa, adam usul usul inlemeye ve vücudundan çevreye yayılan koku artmaya başladığı anda hemen yerinden kalkıp oradan uzaklaşıyordu Piyer; gidip daha uzakça bir yerde oturuyor ve Karatayev'i hiç aklına getirmemeye çalışıyordu öyle zamanlarda.

Piyer hapishanedeyken bir şey öğrenmişti, üstelik bunu akıl yoluyla değil, yaşamın içinden, kendi yaşantısı içinden çıkararak öğrenmişti: İnsanoğlu mutlu olmak için yaratılmıştır, mutluluk insanın içindedir, en basit insan ihtiyaçlarının doyurulmasındadır ve bütün mutsuzluklar yoksunluktan değil, tam tersine aşırı bolluktan kaynaklanır. Hapishanedeyken edindiği bu bilgiye şimdi, üç haftalık yolculukları sonunda bir yenisi daha eklenmiş, Piyer insanın içini rahatlatan yeni bir bilgi daha edinmiş bulunuyordu: Yeryüzünde korkulacak hiçbir şey yoktu. İnsanoğlu için nasıl mutlak bir mutluluğa ve mutlak bir özgürlüğe erişmek söz konusu değilse, aynı biçimde, insanın mutlak mutsuzluğu ve mutlak bağımlılığı diye bir durum da söz konusu olamazdı; işte bunu öğrenmişti Piyer. Piyer, ıstırabın da, mutluluğun da bir sınırı bulunduğunu ve sınırların birbirine çok yakın olduğunu; gülden yataklarda yatmaya alışmış bir adamın, gül yapraklarından birinin kırışık olması durumunda, şimdi kendisinin rutubetli çıplak toprak üstünde bir yanı ateşte ısınırken öbür yanı buz keserek yattığı sırada çekmekte olduğu acıya denk bir acı duyabileceğini; ayakkabıları çoktan parçalanıp gittiği için yalın ayak yürümekten yaralanan, kan revan içindeki ayaklarının şu anki acısının, eskiden balolarda giydiği sımsıkı dans pabuçları ayaklarını vurduğu zaman duyduğu acıdan hiç de farklı olmadığını öğrenmişti. Kendi özgür iradesiyle evlendiğini sandığı karısıyla evliyken sahip olduğu özgürlüğün, geceyi geçirmek için kapatıldıkları şu ahırdaki özgürlüğünden hiç de daha çok olmadığını keşfetmişti Piyer. İleride çektiğim acılar diye niteleyeceği, ama şu sırada hiç umursamadığı koşullar içinde en kötüsü, yara bere içindeki, kan revan içindeki ayaklarının durumuydu. (At eti besleyici olduğu kadar, lezzeti de hiç fena değildi; tuz yerine kullandıkları barut güherçilesinin tadı hiç yabana atılmazdı; soğuktan da pek şikâyetleri yoktu –gündüzleri hep yürüdükleri için üşümüyorlardı, geceleri de çoban ateşleri yanıyordu– ayrıca, vücudunu yiyip bitiren bitler de onu haşlıyor, bir bakıma sıcak tutuyordu.) Piyer'e dünyayı dar eden biricik derdi ayaklarıydı.

Yolculuğun ikinci günü, çoban ateşinin ışığında ayaklarında açılan yaraları gözden geçirdikten sonra, bir adım daha atamayacağına karar vermişti Piyer; ama herkes ayaklanınca o da toparlanıp kalkmış, yola koyulmuş ve az sonra ayakları ısınınca da artık acısını duymaz olmuştu. Gelgelelim geceleyin ayaklarının görünümü eskisinden de beterdi. Ne var ki, Piyer kafasını ayaklarına takınayıp başka şeyler düşünmeye çalışmıştı.

Piyer işte ancak şimdi ve ömründe ilk kez, insanoğlundaki yaşama gücünün büyüklüğünü tam olarak algılayabiliyordu; buhar kazanının basıncı tehlikeli düzeye yükselir yükselmez açılıp buharın fazlasını salan emniyet valfi gibi, dikkatimizi başka yerlere vermemizi sağlayan bir emniyet valfinin de biz insanların içinde bulunduğunu ilk kez anlıyordu.

Tutsaklardan geride kalanların vurulduğunu ne gözü görüyor, ne de kulağı işitiyordu; oysa yüz kişiden çoğu böyle telef olmuştu. Her gün gücü biraz daha tükenen ve hiç kuşku yok ki, pek yakında ötekilerin akıbetine uğrayacak olan Karatayev'i aklına getirmiyordu. Kendini ise hemen hemen hiç düşünmüyordu Piyer. İçinde bulunduğu durum, çevre koşulları ağırlaştıkça ve geleceğin görüntüsü karardıkça, Piyer'in aklına bunlarla taban tabana zıt, neşeli, mutluluk veren düşünceler, anılar ve hayaller geliyordu hep.

XIII

22 Ekim günü öğle vakti Piyer vıcık vıcık çamurlu yolda yokuş yukarı yürürken ikide birde kayan ayaklarından gözlerini pek ayıramıyor, eğri büğrü yoldaki çukurlarla tümsekleri kollamaya çalışıyordu. Ara sıra gözlerini kaldırıp çevresindeki tanıdık, bildik nesnelere şöyle bir bakıp yine hemen ayaklarına çeviriyordu gözlerini. Çevresindeki varlıklar da en az ayakları kadar yakındılar ona ve tıpkı ayakları gibi, onun bir parçası olmuşlardı artık. Alacalı bulacalı bastıbacak kancık yolun kenarından neşeli neşeli koşuyor, zaman zaman da keyfini belli etmek ve marifetini göstermek için arka ayaklarından birini kaldırıp üç ayak üstünde zıplaya zıplaya

gittikten sonra, yine dört ayağını basarak şimşek gibi atılıyor, leşlere konan kargalara havlıyordu. Sarkık, Moskova'daki haline göre şimdi daha oyuncu, daha besiliydi. Dört bir yanlarında, çürümenin çeşitli aşamalarını geçirmekte olan insan cesetleriyle hayvan leşlerinin sağladığı et bolluğu vardı nasıl olsa; eh, nasıl olsa yürüyüş kolundaki askerler de kurtları yanaştırmadığından, Sarkık tıka basa doyurabiliyordu karnını.

Sabahtan beri aralıksız yağan yağmur zaman zaman kesilir ve bulutlar sıyrılır gibi oluyorduysa da, hemen ardından besbeter bastırıyordu. Yağmuru yiye yiye doymuş hale gelen toprak artık suyun fazlasını içemediği için yol boyunca hendeklerden seller gidiyordu.

Piyer, bir yandan çevresine bakınarak bata çıka yürürken, bir yandan da içinden adımlarını üçer üçer sayıp her üç adımda bir parmağını kıvırarak, havaya doğru, "Yağ, yağ yağmur! Teknede hamur! Ver Allahım ver, sicim gibi yağmur!" diye mırıldanıyordu.

Piyer hiçbir şey düşünmediğini sanıyordu kendince; oysa bilincinin ta derinlerinde önemli, aynı zamanda huzur verici bir düşünce yumağı oluşum halindeydi. Bir gece önce Platon Karatayev'le yaptığı bir konuşmadan etkilenen beyninin derinden derine, sezdirmeden yaptığı çalışmalarla vardığı birtakım çıkarsamalardan oluşuyordu bu düşünceler.

Önceki gece konakladıkları yerde, sönmeye yüz tutmuş ateşin başından titreye titreye kalkan Piyer, gürül gürül yanan az ilerideki başka bir çoban ateşinin yanına gitmişti. Platon Karatayev de o ateşin yanında oturuyordu; kaputunu papaz örtüsü gibi başının üstünden geçirerek suratının yalnız önü açıkta kalacak biçimde sıkı sıkı örtünmüş, artık eski gücü ve canlılığı kalmamış olmakla birlikte tatlılığından hiçbir şey yitirmeyen ezgili sesiyle askerlere Piyer'in bildiği bir hikâyeyi anlatıyordu. Vakit gece yarısını geçeli çok olmuştu; ancak bu saatlerde Karatayev'in nöbetleri hafifler, adamcağız yeniden kendine gelirdi. Piyer ateşe yaklaşıp da Platon'un cılız, hastalıklı sesini duyunca, hele ateşin parlak ışığında adamın suratının o acıklı durumunu görünce yüreği cız etmişti. Yüreğinin böyle yufkalaşıvermesi, adamcağıza acıması Piyer'in

gözünü öyle bir korkutmuştu ki, hani, ortalıkta başka bir ateş olsa hemen burayı bırakıp öte yana giderdi, ama başka ateş olmadığından ister istemez orada kaldı, Platon'un yüzüne bakmamaya çalışarak ateşin başına çöktü.

"Ey, nasılsın bakalım?" diye sordu Karatayev'e.

Karatayev, "Nasıl mıyım?" diye karşılık verdi; "insan hastalığından şikâyetçi olursa, Tanrı ona ruhunu kolay kolay teslim ettirmez sonra," dedi ve hemen hikâyesine kaldığı yerden devam etti.

"Ondan sonracığıma, efendime söyleyeyim," diye hikâyesine yeniden girerken sapsarı, sıska yüzüne bir gülümseme, gözlerine de bambaşka bir ışık, bir mutluluk gelmişti. "Efendime söyleyeyim..."

Piyer eskiden de dinlemişti bu hikâyeyi. Karatayev aynı hikâyeyi en az beş altı sefer, hem de her seferinde aynı zevki alarak anlatmıştı Piyer'e. Gelgelelim, bu kadar iyi bildiği bu hikâyeyi Piyer yine de yepyeni bir hikâyeymiş gibi merakla dinlerken, anlatıcının kendinden geçmişçesine duyduğu zevki de farkından olmaksızın paylaşmıştı. Allah korkusu nedir bilen, iyilikçi bir insan olan ve ailesiyle birlikte kendi halinde yaşayıp giden yaşlı bir tüccarın hikâyesiydi bu.

Bu yaşlı tüccar günün birinde varlıklı bir tüccar arkadaşıyla birlikte, her yıl Nijni ilinin Makari ilçesinde kurulmakta olan panayıra gitmek üzere yola çıkar.

İki arkadaş geceyi geçirmek için yollarının üstündeki bir hana inerler ve odalarına çekilip yatarlar. Ertesi sabah, yaşlı tüccarın yol arkadaşı olan varlıklı tüccar boğazlanmış ve soyulmuş olarak bulunur. Yaşlı tüccarın yastığının altında da kanlı bir bıçak bulurlar. Adamcağızı doğru mahkemeye çıkarırlar, falakaya yatırırlar ve burnunun bir kanadını da -Karatayev'in deyimiyle "usulünce, bir tamam"- kestikten sonra kürek cezasına çarptırıp Sibirya'ya yollarlar.

"Ondan sonracığıma, efendime söyleyeyim (Piyer hikâyenin tam burasında gelmişti), aradan tam on yıl geçmiş. Zavallı ihtiyarcık on yıl boyunca karıncayı bile incitmeden yaşamış; tam bir ke-

şiş gibi vaktini ibadetle, duayla geçirir, etliye sütlüye karışmazmış. Yalnız, durmadan Tanrısına dua eder, bir an önce canını alsın diye yakarırmış. Gel zaman, git zaman bir gece mahkûmlar böyle bizler gibi toplaşmışlar da, ihtiyarcığı da aralarına almışlarmış. Bunlar birer birer hangi suçtan ceza yediklerini anlatır, yüreklerinin gizlisini saklısını ortaya döker, gerçek suçlarını itiraf ederlermiş orada. Berikisi ağabeyinin karısını kaldırmaktan, ötekisi iki kişiyi boğazlamaktan ceza yemiş, başka biri ev kundaklamış; bir tanesi de sırf serserilikten hüküm giymişmiş, yoksa elini hiç kirli işe bulaştırmamışmış. 'Eee, anlat bakalım dede, senin suçun neydi?' diye buna da sual etmişler. 'Sen neden düştün buralara?' İhtiyarcık, 'Ben,' demiş, 'hem kendi günahlarımın hem de başkalarının günahlarının kefaretini ödemek için buradayım. Ben ne bir kimsenin canına, ne de malına kıydım; üstelik ömrüm boyunca, muhtaç din kardeşlerime yardım eli uzatmaktan hiç geri kalmadım. Tüccar olduğum için malım da vardı, mülküm de; varlık içinde yüzerdim kardeşlerim.' İhtiyar tüccar bunlara başından geçenleri eksiksiz gediksiz bir tamam anlatmış usulünce. 'Ben,' demiş, 'kendi halime üzülmüyorum. Besbelli ki, beni sınamak için Cenabı Allah bu işi başıma getirdi. Yalnız,' demiş, 'evde hanım, çoluk çocuk perişan, onlar içindir bütün üzüntüm.' İhtiyarcık böyle deyip, başlamış iki gözü iki çeşme ağlamaya. Öbür tüccarı, hani şu zengin olanını, yani ya ihtiyarın yol arkadaşını soyup öldüren esas katil de oradaymış meğer o sırada. Bu katil, 'Bu anlattıkların ne zaman olmuştu bakayım, dede?' diye sormuş. 'Hangi yılın, hangi ayında?' Adam bunları ihtiyarcığa sorarmış, ama bir yandan da yüreğine bir ateş düşmüşmüş, böyle yakarmış içini, sonunda dayanamamış, kaldırmış kendini, 'paaat!' diye ihtiyarın ayakları dibine atmış. 'Vah benim dedeciğim, çektiklerinin cemi cümlesi benim yüzümden – bunların hepsi benim yüzümden geldi başçağızına. İncil'e el basarım ki, bu ihtiyarcığın hiçbir suçu yoktur arkadaşlar; kendisi bebek kadar masumdur. O işi yapan benim,' demiş. 'O işi de ben yaptım, bıçağı da yastığının altına ben koydum sen uyurken. Ben ettim, sen eyleme dedeciğim – gel hakkını helal et, Hazreti İsa aşkına!'"

Karatayev susmuş, mutlu mutlu ışıldayan gözleri bir süre ateşe dikili kalmış, sonra ateşteki odunları eliyle düzeltmişti.

"İhtiyarcık da, 'Ben hakkımı helal ettim gitti, Allah da senin günahını affetsin,' demiş buna. 'Biz,' demiş, 'Cenabı Allah'ın gözünde hepimiz birer günahkârız. Ben de kendi günahlarının kefaretini ödüyorum işte,' demiş, acı gözyaşlarını koyvermiş." Hikâyesinin burasında, sanki işin asıl can alacak noktası bundan sonra söyleyeceği şeydeymiş gibi yüzü kendinden geçmişçesine mutlu bir gülümsemeyle aydınlanarak, "Ondan sonra ne olmuş, bilin bakalım!" demişti Karatayev. "Ne olmuş, biliyor musunuz arkadaşlar? Asıl katil, efendicağızıma söyleyeyim, yetkili makamlara çıkıp olanı biteni olduğu gibi anlatmış, suçunu bir tamam itiraf etmiş usulünce. 'Ben,' demiş, 'altı kişinin kanına girdim,' demiş (çok azılı biriymiş bu) 'ama' demiş, 'vicdanımı en çok sızlatan şu ihtiyarcık oldu. Benim yüzümden çektikleri yeter zavallıya, daha fazla çekmesin.' Bu böylece suçunu onların önünde de ikrar etmiş, söyledikleri bir tamam kâğıtlara geçirilip gerekli yerlere yollanmış usulünce. Kâğıtların gittiği yer de çok uzakmış, üstelik bir tamam okunup, mahkemesi bilmem nesi görülesiye kadar, bunlar –yani, yetkili makamlar diyorum– usulünce karar veresiye kadar çok zaman geçmiş. Sonunda bu iş gelmiş, Çar'a kadar dayanmış. Derken, efendime söyleyeyim, Çar'dan ferman çıkmış: bizim ihtiyar salıverilecek, bir de üstüne üstlük, usulüne göre kararlaştırılan bir tazminat ödenecekmiş buna. Kâğıtları gelmiş, başlamışlar ihtiyarı aramaya. 'Suçsuz olduğu halde burada boşu boşuna hapis yatırılan ihtiyar nerededir? Çar Hazretlerinden ferman var!' diye fellik fellik ararlarmış bunu." Hikâyenin burasında Karatayev'in alt çenesi titremeye başlamıştı. "Onlar ihtiyarcığı böyle arayadursunlar, meğer Cenabı Hakk onu çoktan affetmiş, ölüp gitmiş ihtiyarcık! Yaa, işte böyle canlarım," diye sonunu bağlayan Karatayev, dudaklarında gülümsemeyle uzunca bir süre dalgın dalgın önüne bakmıştı.

Piyer'in bilinçaltında belli belirsiz gelişerek içini huzurla dolduran da, zaten, hikâyenin kendisinden çok, bu hikâyeyi anlatırken Karatayev'in yüzünde beliren o vakur ve pek çok gizemli anlamlar içeren ifadeyi hatırlamış olmasıydı.

XIV

"Herkes sıraya!" diye ansızın tüfek gibi patladı bir ses.

Kafiledeki bütün askerler ve tutsaklar arasında bir anda neşeli bir kaynaşma baş gösterdi; herkesi, hem çok sevinçli hem de çok önemli bir olayı bekleyenlerin sabırsızlığı ve merakı sarmıştı. Dört bir yandan tabanca gibi patlayan komutlar duyuldu ve sol yandan görünen, küheylanlara binmiş, son derece şık giyimli bir süvari birliği süratle tutsaklar kafilesinin önünden geçmeye başladı. Herkesin yüzünde, yüksek rütbeli kişiler geleceği zaman duyulan o heyecanın gerginliği vardı. Merakla birbirinin üstüne yığılan tutsakları yolun kıyısına ittiler. Tüm kafile sıraya girdi.

"İmparator! İmparator! Mareşal! Dük Hazretleri!" avazları yükselirken ve o şık süvari birliğinin geçişi henüz tamamlanmadan, altı tane kır atın çektiği bir saltanat arabası tangır tungur önlerinde belirdi. Piyer arabanın içinde oturan, üç köşeli şapka giymiş adamın yakışıklı, tombulca, beyaz yüzünü ve yüzündeki dingin ifadeyi bir an için görebildi. Mareşallerden biriydi bu adam. Onun gözü de koskoca cüssesiyle göze çarpan Piyer'e bir an için ilişmiş ve Piyer, adamın kaşlarını çatarak başını öte yana çevirmesinde bir acıma ifadesiyle, bu acımayı belli etmeme isteği sezinler gibi olmuştu.

Ağırlıkları taşıyan yük arabaları katarından sorumlu general, korku dolu pancar gibi bir yüzle saltanat arabasının ardından doludizgin yetişmeye çalışıyor, altındaki lagar atı durmadan kamçılıyordu. Birçok subay bir araya toplanmış, askerler de merakla onların çevresini sarmışlardı. Hepsinin yüzünde korku ve kaygı okunuyordu.

Kendi aralarında konuşan askerlerin heyecanlı sesleri Piyer'in kulağına çalınıyordu:

"Ne demiş, ne demiş? Mareşal Hazretleri ne buyurmuş?"

Mareşalin arabası geçerken tutsaklar bir araya toplandıkları için, sabahtan beri görmediği Karatayev'i görebilmişti Piyer. Kaputunun içinde, sırtını bir huş ağacına vermiş, ağacın dibinde

oturuyordu. Karatayev'in yüzünde hem dün akşamki, suçsuz yere ceza çeken tüccarın hikâyesini anlattığı sırada görünen o mutlu ve heyecanlı ifade hem de vakur bir dinginlik vardı şimdi.

Karatayev yaşlarla dolu, yumuşacık bakışlı yuvarlak gözlerini Piyer'e çevirmiş, bir şey söylemek ister gibi bakıyordu; Piyer'i bakışlarıyla yanına çağırdığı besbelliydi. Ne var ki, Piyer yüreğinin yufkalaşmasından korkuyordu. Karatayev'i görmemiş gibi yaparak çabucak oradan uzaklaştı.

Tutsaklar tekrar yola düzüldüklerinde Piyer başını çevirip geriye baktı. Karatayev hâlâ yolun kıyısındaki o huş ağacının dibinde oturuyor, iki tane Fransız askeri de üzerine doğru eğilmişler, ona bir şey söylüyorlardı. Piyer ondan sonra bir daha başını çevirip bakmadı. Topallaya topallaya bayırı tırmanmaya çalışarak yoluna devam ediyordu.

Geriden, Karatayev'in oturduğu yerden bir silah sesi duyuldu. Piyer silah sesini açıkça duymuş, ama aynı anda da, Smolensk'e daha kaç menzillik yol kaldığını hesaplamayı –bu hesap işine mareşalin arabası geçtiği sırada başlamıştı– tamamlamamış olduğunu hatırlamıştı. Yeniden saymaya başladı Piyer. Bir tanesinin elinde taşıdığı tüfeği hâlâ tüten iki Fransız askeri Piyer'in yanından geçip gittiler. Yanından geçerlerken, Piyer her ikisinin de bembeyaz kesilmiş yüzlerinde, hele bir tanesinin –Piyer'le göz göze gelince utananın– yüzünde, idam mangasında yer almış olan o genç askerinkine benzer bir ifade bulunduğunu görür gibi oldu. Piyer daha dikkatle bakınca, iki gün önce, ateşin başında gömleğini kuruturken yakan askeri tanıdı ve o zaman hep birlikte ne kadar güldüklerini hatırladı.

Karatayev'in ağacın dibinde oturduğu yandan köpeğin ulumaları geliyordu. 'Sersem yaratık! Uluyacak ne var sanki?' diye içinden geçirdi Piyer.

Tutsaklar, onunla birlikte yürümekte olan yoldaşları da, silah sesinin geldiği ve köpeğin uluduğu noktaya doğru dönüp bakmamaya gayret ediyorlardı; hepsinin yüzüne katı bir ifade gelmişti.

XV

Süvarilerin eyerleriyle gereçlerini taşıyan yük katarı, mareşalin kişisel eşyalarını taşıyan arabalar ve tutsaklar kafilesi Şamşevo köyünde mola verdiler. Askeriyle, tutuklusuyla, subayıyla herkes öbek öbek çoban ateşlerinin çevresinde toplandı. Kalabalığın arasında kendine bir yer açıp harlı ateşe sırtını vererek yere çöken Piyer de at eti kebabıyla karnını doyurup oracığa uzandı, hemen uyudu. Borodino Savaşı'nın ertesinde, Mojesk'te uyurken de tıpkı böyle olmuş, uyku arasında gerçek olaylarla düşler birbirine karışmıştı.

Burada da yine gerçekle düş birbirine karışıyor, yine (kendisi ya da başka biri olan) bir kimse kendi kulağına birtakım düşünceleri aynen Mojesk'te olduğu gibi fısıldıyordu.

"Yaşam demek, her şey demektir; Tanrı demektir! Her şey bir değişim içinde, her şey ileri geri hareket halindedir ve bu hareket Tanrı'nın ta kendisidir. Yaşam var olduğu sürece, tanrısallığın bilincine ermekten doğan sevinç de var demektir. Yaşamı sevmek, Tanrı'yı sevmek demektir, insanın acı çekerken –hele nahak yere acı çekerken– yaşamı sevebilmesi, her şeyden daha zor, ama her şeyden daha makbuldür Tanrı katında."

"Karatayev!" diye bir şimşek çaktı Piyer'in kafasında.

Aynı anda da, vaktiyle İsviçre'deyken kendisine coğrafya dersi veren, ondan sonra da Piyer'in bir daha hiç hatırlamadığı o nazik ihtiyar adam bütün canlılığıyla gözlerinin önünde beliriverdi. "Bekle azıcık," dedi ona ihtiyar öğretmen ve bir küre çıkarıp Piyer'e gösterdi. Bu küre belirli buutları olmayan, her yanı bıngıl bıngıl hareket eden top gibi canlı bir varlıktı. Yüzeyini, aralarında hiç boşluk kalmayacak biçimde yan yana getirilmiş damlacıklar oluşturuyordu bu topun. Bu damlacıkların tümü de sürekli hareket halindeydi; bunların bir bölüğü birbirleriyle çarpışıp birleşirken, kimileri de parçalanıp başka başka damlacıklar oluşturuyordu. Her damla, genleşmeye ve elinden geldiği kadar büyük bir uzay parçasını doldurmaya çalışırken, bunu kimileri başarıyor, kimileri ise başaramayıp, genişleyeyim derken ya tam tersine arada sıkışıp eziliyor ya da çatlayıp parçalanarak bütünün içinde eriyip gidiyordu.

"İşte bu gördüğün yaşamdır," dedi ihtiyar öğretmen.

'Ne kadar da basit, ne kadar da anlaşılması kolay,' diye düşündü Piyer. 'Nasıl oldu da daha önce akıl edemedim ben bunu?'

"Tanrı bunun merkezidir ve her bir damla kendi sureti içinde Tanrı'yı elinden geldiğince iyi yansıtabilmek için alabildiğine genleşme çabası içindedir. Dolayısıyla, damlalar büyürler, birbirleriyle kaynaşırlar, yüzeyden kaybolup derinlere gömülür ve yeniden yüzeye çıkarlar. Karatayev de aynen bu damlalar gibi yaptı; önce alabildiğine yayıldı, sonra eriyip ortadan kayboldu. Anlayabildin mi, yavrum?" diye sordu öğretmen.

"Anladın mı ulan, Allah'ın belası?" diye bağıran bir sese uyandı Piyer. Başını kaldırdı ve doğrulup oturdu. Az önce Rus tutsaklardan birini dürte dürte oradan uzaklaştıran bir Fransız askeri ateşin başına çömelmiş, tüfek harbisinin ucuna geçirdiği bir et parçasını ateşte kebap ediyordu. Ceketinin kollarını çemremişti; kıllı, kaslı, damarlı, küt parmaklı kıpkırmızı elleriyle dünyayı umursamaksızın harbiyi çevirip duruyordu. Çoban ateşinin donuk donuk parlayan korlarından adamın çatık kaşlı, yanık tenli suratına soluk bir aydınlık vuruluyordu.

Arkasında dikilmekte olan bir Fransız erine doğru başını çevirerek, "Onun sanki pek umurundaydı!" diye homurdandı eti pişiren Fransız. "Neyse, hadi bakalım, sen de çek arabanı!"

Bir yandan harbiyi çevirmeye devam ederken, yüzünü Piyer'e döndü, bunun üzerine Piyer hemen başını öte yana çevirip karanlığa bakmaya başladı. Öbür tarafta, tutsaklardan biri (az önce Fransız askerinin oradan kovduğu Rus eri) ateşin yanına yakın bir yer bulup çöktü ve bir şeyi tapışlamaya başladı. Piyer biraz daha dikkatli bakınca adamın okşadığı şeyin alacalı bulacalı bastıbacak kancık olduğunu anladı; hayvan art ayaklarının üstüne oturmuş, habire kuyruk sallıyordu. 'Ha, demek geri geldi?' diye düşündü Piyer. 'Peki, ya Platon...' diye düşünmeye devam edecek olduysa da sonunu getiremedi.

Belleğinde bir sürü anı, birbiri ardınca ve bir anda canlanıvermişti: Platon Karatayev'in ağacın dibinden kendisine o bakışı;

onun durduğu yerden gelen silah sesi; köpeğin uluması; yanından geçen iki Fransız erinin yüzlerindeki suçlu ifade; erlerden birinin elinde taşıdığı, dumanı tüten tüfek ve Karatayev'ın bu molada ortalıkta görünmeyişi – işte bütün bu anıların bir anda canlanışı sayesinde Piyer artık Karatayev'in öldürülmüş olduğunu tam algılayacağı sırada, böyle bir anda nereden aklına geldiğini bilemediği bir anısının görüntüsü pat diye araya giriverdi: gözlerinin önünde, Kiev'deki evinin verandasında bir akşam Polonyalı bir dilberle oturuşu canlandı. O günkü olaylar arasında bağlantı kurmaya ya da bunlardan bir sonuç çıkarmaya fırsat bulamadan, göz kapakları düştü Piyer'in. Yazlık malikânesinde Polonyalı dilberle birlikte yüzme sefalarına ait sahneler, bıngıl bıngıl oynayan sıvı küreyle birbirine karışırken, Piyer de yavaş yavaş sulara gömüldü ve su, başının üstüne kadar çıkıp onu örttü.

• • •

Güneş daha doğmadan bağrışmalar, çığlıklar ve çatır çatır atılan tüfek seslerine uyandı Piyer. Tabana kuvvet kaçan Fransız askerleri geçiyordu yanı başından.

Fransızlardan birinin, "Kazaklar!" diye bağırdığını duydu, az sonra da kendisini Rus askerlerinin arasında buluverdi.

Başına gelenlerin ne olduğunu uzunca bir süre tam olarak algılayamadı Piyer. Çevresinde, tutsak yoldaşlarının hüngür hüngür ağladıklarını, hıçkıra hıçkıra gözyaşları döktüklerini görüyordu.

Tutsak erlerin yaşlı olanları Kazaklarla Rus süvari erlerini bir yandan gözyaşları arasında kucaklarken, bir yandan da, 'Kardeşler! Bizimkiler! Canlarımız!' diye bağrışıyorlardı.

Kazaklarla süvari erleri tutsakları aralarına almışlardı; kimi onlara bir çift çizme uzatıyordu, kimi bir takım giysi veriyor, kimi de ekmeğini sunuyordu. Piyer hepsinin ortasında yere çökmüş, bir kelime bile söylemeyi başaramadan, gözlerinden şıpır şıpır yaşlar süzülerek öylece oturuyordu; yanına yaklaşan ilk Rus askerini yakalayıp bağrına bastı, gözyaşlarını adamın yüzüne gözüne bulaştırdı.

• • •

Dolohov köy ağasının kağşamış konağının avlu kapısı önünde dikilmiş, önünden tek sıra halinde geçirilen silahları alınmış Fransız tutsakları seyrediyordu. Hâlâ olayın heyecanını üstlerinden atamamış olan Fransızlar aralarında bağıra bağıra konuşuyorlardı; ama cam gibi donuk gözlerinin o meymenetsiz, buz gibi bakışıyla kendilerini seyrederken bir yandan da kamçısıyla usul usul çizmesinin koncunu dövmekte olan Dolohov'un önüne geldiklerinde, hepsinin sesi soluğu kesiliveriyordu. Sırayla geçen tutsakların öbür yanında da Dolohov'un Kazaklarından biri durmuş tutsakları sayıyor, her yüz kişide bir avlu kapısına tebeşirle bir çizgi çekiyordu.

"Kaç oldu?" diye sordu Dolohov.

"İki yüzü geçtik," diye cevap verdi Kazak.

Fransızlardan kaptığı deyimi kullanarak, "*Filez, filez*!"* diye durmadan önünden geçen tutsaklara bağıran Dolohov, onlardan biriyle göz göze gelince zalim bir ışıkla çakmaklanıveriyordu gözleri.

Ağa konağının bahçesinde yeni kazılmış bir çukura Petya Rostov'un ölüsünü taşımakta olan üç beş Kazağın ardı sıra çatık kaşlı, kederli bir yüzle Denisov gidiyordu.

XVI

28 Ekim'den sonra, havalar ayaza çekmeye başlayınca, kaçış yoluna düşmüş Fransızların durumu da daha içler acısı bir görünüm almaya başladı: Ateş bulamayanları donarak ölüyor, ateş bulabilenleri ısınayım derken öldürücü yanıklar alıyor, bu arada İmparatorun, kralların ve düklerin uğruladıkları malları ve kalın kürklere bürünmüş beyzadeleri taşıyan katar katar arabalar durmadan geçiyordu; ama Fransız ordusunun kaçışı ve gitgide eriyişi temelli hiçbir değişiklik olmaksızın sürüyordu.

* Fr. Açın ayaklarınızı! *-çev.*

İmparatorun göz bebeği (tüm savaş boyunca yağmacılıktan başka hiçbir şey yapmamış) olan Hassa Tümenini saymazsak, Moskova'dan yetmiş üç bin kişi çıkan Fransız kuvvetleri –savaşarak ölenlerin sayısı beş bini aşmamasına rağmen– Vyazma'ya varana kadar otuz altı bine düşmüştü. Bu matematik ifadesinin ilk terimine bakıp, bundan sonrasını da matematiksel bir kesinlikle hesaplamak mümkündür.

Fransız ordusunun Moskova'dan Vyazma'ya, Vyazma'dan Smolensk'e Smolensk'den Brezina'ya ve Brezina'dan Vilna'ya erime ve yok olma oranı –soğuğun azlığına çokluğuna, Rusların izleyip izlememesine, yolu kesip kesmemesine ya da herhangi başka bir koşula bağlı olmaksızın– hep aynı kalmıştır. Vyazma'ya kadar üç kol halinde gelen Fransız ordusu oradan itibaren birleşip tek bir büyük kitle haline gelmiş ve sonuna kadar hep böyle gitmiştir. Berthier'nin İmparatoruna yazdığı mektupta (üstelik ordularının durumundan söz ederlerken, komutanların gerçekleri yansıtmakta pek o kadar titiz davranmadıklarını da biliriz) ordusunun durumunu kendi kaleminden okuyoruz:

Son iki üç günkü yürüyüş boyunca çeşitli kolordularımızda gözüme çarpan durumları Majestelerine iletmeyi görev sayıyorum. Kolordularımız neredeyse bir başıbozuklar kalabalığına dönmüş durumdadır. Alay sancaklarının altında kalan erat sayısı mevcudun dörtte birini ya bulur ya bulmaz; geri kalanlar ya yiyecek arama bahanesiyle ya da ordu disiplininden kurtulmak amacıyla kimseye sormadan birliklerini terk edip çeşitli yönlere dağılmış bulunuyorlar. Askerlerin tümünün de aklı fikri, dinlenip kendilerini toparlayabileceklerini umdukları Smolensk'te. Son birkaç gün içinde silahlarını ve cephanelerini kaldırıp atan pek çok asker görüldü. Majestelerinin nihai hedefleri her ne olursa olsun, Majestelerinin askerî açıdan çıkarları, Smolensk'e varır varmaz orduya yeniden ve iyice bir çekidüzen verilmesini, her şeyden önce de atları alınmış süvariler gibi, gereksiz sayıdaki yük katarları gibi, birliklerimizin şu anki mevcutlarıyla orantılı olmaktan çıkan topçu mühimmatı gibi ağırlıklardan behemehal kurtulunmasını gerekli kılmaktadır.

Yol yürümekten ve açlıktan bitap düşmüş askerin iaşesinin sağlanması ne kadar gerekliyse, hiç değilse bir iki gün dinlendirilmeleri de o derece gereklidir. Sadece şu son bir iki gün içinde yolda ve açık ordugâhlarda kırılan eratın haddi hesabı yoktur. Gidişat kötü olup, durumun bu şekilde sürmesi ve acilen önlem alınmaması halinde, herhangi bir çatışma anında artık askerin emir ve komutadan tamamıyla çıkmasından korkulur.

9 Kasım: Smolensk'e 30 km. kala.

Fransızlar düşlerindeki vaat edilmiş topraklar olan Smolensk'e kör topal nihayet ulaştıktan sonra, oradaki yiyecekleri paylaşma kavgasına düştüler, ardından kendi debboylarını yağmaladılar ve yağmalanacak hiçbir şey kalmayınca yeniden kaçış yoluna düştüler.

Nereye gittiklerini, niçin gittiklerini bilmeden tabana kuvvet kaçıyorlardı. Niçin böyle kaçıldığını içlerinde en az bilen ise o büyük deha, yani Napolyon'un kendisiydi, çünkü ona günlük emir çıkaran kimse yoktu. Oysa gerek Napolyon, gerek yakın çevresindekiler eski alışkanlıklarını hâlâ sürdürmekteydiler: Direktifler veriliyor, mektuplar yazılıyor, raporlar kaleme alınıyor, günlük emirler yayınlanıyor, aralarında *asaletlim, sevgili yeğenim, değerli Prens d'Eckmühl, Napoli Kralı* vb. şatafatlı hitaplar gırla gidiyordu. Ne var ki, tüm direktifler, tüm raporlar sadece kâğıt üzerinde kalıyor, bunlar esasen uygulanabilirliği bulunmayan istekler olduğundan, hiçbir uygulayıcı çıkmıyordu ortaya. Sonra, bunlar her ne kadar aralarında birbirlerine *Majesteleri, Sevgili Yeğenim* filan diye hitap ediyorlarsa da, şimdi cezasını çekmek zorunda oldukları pek büyük suçların faili, sefil yaratıklardan başka bir şey olmadıklarını hepsi de pekâlâ biliyorlardı aslında. Ayrıca, sözüm ona orduyla ilgileniyormuş süsü verseler de aslında hiçbirinin kendinden başka düşündüğü, bir an önce kaçıp kendi paçasını kurtarmaktan başka kaygısı yoktu.

XVII

Fransız ordusunun Moskova'dan Niemen'e çekilişi sırasında gerçekleştirilen Fransız ve Rus manevraları, bir Rus oyunu olan ve iki kişiyle oynanan körebe oyununa benzer: Bu oyunda her iki oyuncunun da gözleri bağlıdır, yalnız, bir tanesinin elinde bir çıngırak vardır ve kendisini yakalaması gereken öteki oyuncuya yerini belli etmek için ara sıra bu çıngırağı çalar. Çıngıraklı oyuncu başlangıçta durumu iyiyken çıngırağı fütursuzca çalar, ama vakta ki köşeye sıkışır, işte o zaman çıngırağı çalmak şöyle dursun, hiç ses etmeden usulcacık oradan kaçıp kurtulmak için dört dönmeye başlar ve bu telaşı arasında da çoğu kez bilmeden ebenin kollarına doğru atılır.

Tıpkı bunun gibi, Napolyon'un ordusu da başlangıçta, Kaluga şosesi üzerinden ilerledikleri sırada gizlenmeye hiç gerek görmüyorlarken, Smolensk şosesine çıkar çıkmaz çıngıraklarının sesini kestiler ve ondan sonra pek çok kez de kaçıyoruz derken Rusların kucağına düştüler.

Gerek Fransızların kaçışlarının çok hızlı olması ve Rusların soluğunu her an enselerinde hissetmeleri yüzünden, gerek bu hızlı kaçış dolayısıyla atların çok yorgun düşmesi yüzünden her iki ordu da birbirlerinin durumu hakkında az çok doğru bilgi edinebilmelerini sağlayacak biricik araçtan –yani, süvari keşif harekâtı olanağından– yoksun bulunuyordu. Ayrıca, her iki ordunun da sık sık ve çok hızlı yer değiştiriyor oluşu yüzünden, edinilen bilgiler de yerine zamanında ulaştırılamıyordu. Bugün falanca düşman birliğinin dün şu noktada bulunduğuna ilişkin bir haber alınıp da, ertesi gün bir şeyler yapmak için hazırlığa girişildiğinde, ertesi gün bir de bakılıyordu ki, söz konusu birlik iki günlük yol kadar uzaklaşmış, tertipleniş biçimi de değişmiş bile.

Bu böylece sürüp gidiyor, ordunun biri kaçıyor, öbürü kovalıyordu. Smolensk'ten öteye Fransız ordusunun önünde seçebileceği çeşitli şoseler vardı ve insan aklı, Fransızların Smolensk'te geçirdikleri dört koca gün içinde düşmanlarının yerini iyice öğrenmiş,

buna göre de daha iyi birtakım planlar ve manevralar hazırlamış bulunmalarını, sonra da değişik bir yoldan çekilmeyi sürdürmelerini gerektirirdi. Oysa o dört günlük dinlenmeden sonra disiplinli bir ordudan başka her şeye benzeyen güruh, üstelik hiçbir planı, hiçbir hazırlığı da olmaksızın -veya sağa ya da sola sapması gerekirken- seçe seçe yolların en alışılmışını, dolayısıyla da kendileri için en kötüsü olanını, Krasnoye ve Orşa üzerinden giden yolu seçti.

Düşmanın kendilerinden ileride değil, geride olduğuna inanan Fransızlar son hızla yola koyuldukları için, artçı birlikleriyle öncü kuvvetleri arasındaki uzaklık yirmi dört saat çekecek kadar açılmıştı. Kaçanların en önünde imparatorları gidiyor, onu krallar, kralları da dükler izliyordu. "Aklın gereği olarak tutulacak biricik yol Dinyeper'in öbür yakasındaki yoldur; dolayısıyla Napolyon da bu yolu tutmuştur," diye düşünen Ruslar da, sağa doğru dönüp Krasnoye şosesine çıktılar. İşte bu noktada da, tıpkı körebe oyunundaki gibi, Fransızlar dosdoğru Rus öncü kuvvetlerinin kucağına düştüler. Hiç beklemedikleri bir biçimde düşmanlarını karşılarında görünce ne yapacaklarını şaşıran Fransızlar o panik havası içinde ilkin bir duraladılarsa da hemen yeniden ve geride bıraktıkları silah arkadaşlarını hiç düşünmeden, tabanları kaldırıp kaçmaya koyuldular. Bundan sonraki üç gün boyunca Fransız ordusunun ayrı ayrı parçaları -önce kral naibi Murat'nın birlikleri, sonra Davout'nunkiler, daha sonra da Mareşal Ney'inkiler- sağdan ve soldan Rusların şamarını yiye yiye, hırpalana hırpalana sürdürdüler kaçışlarını. Kaçarken yalnız kendi silah arkadaşlarını -mevcutlarının yarısını- değil, bütün ağırlıklarını, bütün yük katarlarını, bütün toplarını da geride bıraktılar ve gece karanlığından yararlanarak sağa doğru Rusların yanından bir yarım daire çizmek suretiyle gerçekleştirdikleri manevra sayesinde tamamıyla imha olmaktan kurtulabildiler.

Smolensk'ten çıkışta kuvvetleriyle en sona kalan Ney, sanki kendilerine bir zararı varmış gibi, harıl harıl kentin surlarını havaya uçurmakla oyalandığı için gecikmişti; onun bu davranışının nedeni -tıpkı yere düşüp de dizini acıtan çocuğun düştüğü

yeri tekmelemesi gibi– Fransız ordusunun düştüğü bu acıklı durumun acısını surlardan çıkarmak arzusu ile açıklanabilir ancak. Smolensk'te emrindeki kolordunun mevcudu on bin kişiyi bulan Ney, topunu tüfeğini, tüm mühimmatını ve askerinin neredeyse tümünü geride bırakıp, Dinyeper'i ormanlık bir kesimden geceleyin gizlice geçerek Orşa'da Napolyon'a kavuştuğunda, yanında topu topu bin askeri kalmıştı.

Orşa'dan sonra yine aynı şose üzerinden ve kendilerini izleyen Rus ordusuyla yine körebe oynayarak Vilna'ya doğru kaçışa devam ettiler. Brezina'da disiplinleri tekrar bozuldu, bir bölüğü ırmağı geçerken boğuldu, bir bölüğü teslim oldu, ırmağı geçmeyi başaranlar ise ileriye doğru kaçışlarını sürdürdüler. Yüce önderleri ise kürklere bürünüp bir kızağa kurulmuş, silah arkadaşlarının tümünü terk etmiş, bir başına en önden ılgarla kaçıyordu. Yapabilenler aynı biçimde arabalarla, kızaklarla kaçıp kurtuldular; yapamayanlarsa ya teslim oldular ya da öldüler.

XVIII

Napolyon'un Moskova seferinin kaçıştan ibaret olan bu evresinde Fransızlar kendi kendilerini mahvetmek için ellerinden geleni artlarına koymadıkları için; Kaluga yoluna çıktıkları andan ta önderleri tarafından terk edildikleri ana kadar yaptıkları hiçbir şeyin akla izana sığar yanı bulunmadığı için, –kitlelerin davranışını bir tek adamın iradesiyle açıklama eğiliminde olan– tarihçiler herhalde kaçışın hikâyesini yazarken bunu da kendi kuramları içerisine oturtma olanağı bulamamış olsalar gerekir diye düşünür insan. Aman efendim, ne münasebet! Sırf bu sefer üzerine binlerce cilt kitap yazmıştır tarihçiler ve biz bunların tümünde de hep aynı şeyleri okuruz: Napolyon'un derin düşünüş ürünü olan hazırlık ve taktik planları; askerlerin başarıyla gerçekleştirdiği manevralar; parlak bir strateji ve orduları yöneten mareşallerin dehaları.

Malo-Yaroslavetz'den çıktıktan sonra Napolyon'un tahıl ambarı sayılan zengin iç bölgelere yönelmesini önleyecek hiçbir engel

bulunmadığını ve daha sonra Kutuzov'un onu izlemek için kullanacağı paralel yol o sırada Napolyon'a apaçık olduğu halde onun tamamıyla gereksiz bir davranışla geri çekiliş yolu olarak bu kıtlık içindeki, mahvolmuş bölgeden geçen yolu tercih edişini, tarihçiler bize, en ince noktaları bile hesaba katan bir derin düşünüşün ürünü diye sunmuşlardır. Napolyon'un Smolensk'den Orşa'ya çekilişi de aynı şekilde derin düşünüş ürünü diye gösterilmiştir. Bununla yetinmeyen tarihçiler bir de üstelik Napolyon'un Krasnoye'de nasıl büyük bir kahramanlık örneği ortaya koyduğunu ballandıra ballandıra anlatırlar bizlere. Orada, Krasnoye'de Napolyon sözde, bir ara askerlerinin başına kendisi geçerek bir meydan muharebesi vermeye hazırlanmış ve bu sırada elinde bir kavak dalıyla bir aşağı bir yukarı gezinirken ağzından şu sözler dökülmüş: *"J'ai assez fait l'empereur; il est temps de faire le général.** Ama her nedense, bu lafı eder etmez de yeniden kaçınayı sürdürmüştür, hem de paramparça olmuş ordusunun artıklarını geride kendi kaderlerine terk ederek.

Tarihçiler daha sonra bizlere mareşallerin, özellikle de Mareşal Ney'in ruh asaletinden söz ederler; neymiş bu ruh asaleti diye sorulacak olursa, cevabı şudur: Bu ruh asaleti, bir gece yarısı ormanın sağladığı perdeden yararlanarak dolambaçlı yoldan savuşmaktır; Dinyeper'in karşı yakasına gizlice geçmektir ve topunu tüfeğini, alay sancaklarını, askerlerinin onda dokuzunu düşmana terk edip kaçmak, Orşa'ya kapağı atmaktır!

Son olarak, tarihçiler İmparator Hazretlerinin ordusunu kesin olarak terk edişini bile bizlere yüce bir davranış, bir deha eseri diye göstermeye kalkışmışlardır. Bu son hareket -hani, çocuklara bile asla yapmamaları gerektiği, çünkü utanç verici bir davranış olduğu öğretilen ve avam deyimiyle ifade edilecek olunursa alçaklığın dik âlâsı diye tanımlanması gereken- bu kaçış bile tarihçinin gözünde bir haklılık kazanabilmiştir.

Tarihçilere özgü uslamlama yönteminin, bu son derece esnek düşünüş örgüsünün tellerini bile daha fazla çekip uzatma olana-

* Fr. Uzun zamandır imparator rolü oynuyorum, artık general rolü oynamanın zamanı geldi. *-çev.*

ğı kalmadığı zaman -tüm insanlık dünyasının paylaştığı iyi ya da doğru kavramlarıyla apaçık bir biçimde çelişen bir davranışla karşılaşıldığı zaman da- tarihçiler bir can simidi gibi hemen "yücelik" kavramına sığınırlar. "Yücelik" dendi mi, orada akan sular durur; bunun önünde "iyilik" ve "doğruluk" kavramları geçerliğini yitirir âdeta. "Yüce" adam yanlış iş yapmaz; "yüce" adam asla cinayetle suçlanamaz.

Tarihçiler bir kez, "Aman, ne yüce davranış!" diye bağırmayagörsünler, akan sular durur. Bundan sonra artık ne "iyilik" kalır ortada, ne de "kötülük"; "*Yüce*" *ve "yüce olmayan*" kalır sadece. *Yüce olan* iyidir, *yüce olmayan* da tu kaka! Yücelik, tarihçilerin gözünde, "kahramanlar" denilen birtakım sıra dışı *hayvanlara* özgü bir niteliktir. Nitekim kalın kürklere bürünüp vatanının yolunu tutar ve geride sadece silah arkadaşlarını değil, (kendi iradesiyle oralara kadar getirdiğini sandığı) tüm askerlerini de kaderlerine terk ederken, Napolyon da yaptığı şeyin yüce bir davranış olduğu inancındadır; o yüzden de vicdanı rahattır.

"*Ululuk ile* (besbelli kendinde bir ululuk görüyordu) *rezillik arasında sadece bir adımlık mesafe vardır*" diyen de Napolyon'dur. Ve tam elli yıldır,* bütün dünya hep aynı nakaratı tekrarlayıp durmaktadır: "*Ulu! Yüce! Yüce Napolyon! Ululukla yücelik arasında sadece bir adımlık mesafe vardır!*"

Ama bu elli yıllık süre içinde, bu nakaratı tekrarlayanlar arasında hiç kimsenin aklına da şu basit gerçek gelmedi: İyilik ya da kötülük kavramlarının mihenk taşına vurulamayan bir yüceliği insanın kabul etmesi demek, kendi hiçliğini, kendi ölçüye vurulmaz adiliğini kabul etmesi demektir sadece.

İyiliği de kötülüğü de birer ölçüt olarak Hazreti İsa'dan kalıt alan bizler için bu yasanın dışında kalabilecek hiçbir şeyin bulunmaması gerekir. Sadeliğin, iyiliğin ve doğruluğun bulunmadığı yerde yüceliğin de var olduğu düşünülemez.

---

* Savaş ve Barış'ın 1860-1866 yılları arasında yazıldığını okurlara hatırlatırız. *-çev.*

XIX

Rus olup da, 1812 seferinin son evresini anlatan yazıları okuyunca sinirlenmeyeni, kızmayanı, şaşırmayanı var mıdır acaba? Fransız ordusu soğuktan titreyen, açlıktan kırılan, sürüler halinde kendiliğinden teslim olan bir çapulcular alayına dönmüşken ve (tarihin bize aktardığına göre) Rusların biricik amacı bunların önünü kesip çevirmek, tümünü tutsak etmek iken, sayıca onlardan çok daha üstün ordularımızın üçü birden onları tam bir çember içine aldığı halde nasıl olmuş da Fransızların tümü tutsak ya da imha edilememiş diye sormayan bir Rus çıkmış mıdır?

Sayıca Fransızlardan çok daha zayıfken onlarla Borodino'da başa baş dövüşebilen Rus ordusu, üstelik de Fransızları toptan tutsak etmeyi amaç edindikten sonra, tam onları üç yandan çevirmişken, nasıl oldu da ulaşamadı amacına? Yani, Fransızlar nitelik bakımından bizden o kadar üstün müymüş ki, bizim ordularımız sayıca onlardan fazla olduğu ve Fransızları çember içine aldığı halde onlarla başa çıkabilme becerisini gösterememiş, kesin yenilgiye uğratamamış onları?

Tarih (ya da işte, bu ad verilen her neyse), bu sorulara cevap olarak bize, sorularımızın açıklamasını falanca falanca manevraları yapabilme becerisini gösteremeyen Kutuzov'un, Tormasov'un, Çiçagov'un ve falanca filanca generallerin başarısızlıklarında aramızı söylüyor.

Peki, ama o generaller neden yapmamışlar o manevraları? Sonra eğer bunlar hazırlıklı değil idiyseler, önceden hazırlanmış planları bulunmadığı için manevra yapamadılarsa, bu bir suç olduğuna göre niçin sonradan bu suçtan ötürü yargılanıp cezalandırılmadılar? Ama Rus başarısızlığının sorumlularının Kutuzov, Çiçagov ve öbür Rus generalleri olduğunu bir an için kabul etsek bile, (Rus ordusunun amacı gerçekten de Fransızları toptan yakalamak idiyse) gerek Krasnoye'de, gerek Brezina'da sayıca Fransızlara çok üstün ve onları generalleri, mareşalleri, kralları ve imparatorlarıyla birlikte toptan ele geçirecek biçimde çepeçevre kuşatmış durumdayken neden bunu yapmadıklarını anlamak mümkün değildir.

Bu garip olguya -tıpkı Rus askerî tarihçilerinin yaptığı gibi- şöyle bir açıklama getirilebilir elbette: "Efendim, saldırılarımızı hep Kutuzov engelledi." Gelgelelim, bu açıklama tamamıyla temelsizdir; çünkü Kutuzov'un bir saldırıyı sonuna kadar engelleyebilecek gücü olmadığını Vyazma ve Tarutino örneklerinden biliyoruz.

Hem Rus ordusu sayıca Fransızlardan çok daha zayıfken Borodino'da onlarla dişe diş çarpışabildiği halde, bu kez sayı üstünlüğü kendisine geçmişken ve Fransızlar maneviyatı sıfıra inmiş bir başıbozuklar sürüsüne dönüşmüşken neden yenildiler onlara Krasnoye'de ve Brezina'da?

Eğer, "Rusların *gerçek amacı* Fransızları toptan çevirip onları Napolyon'uyla, mareşalleriyle birlikte tutsak almaktı," diye düşünülecek olursa -Rus ordusunun bu amaçla atıldığı her girişimde sadece hayal kırıklığına uğramakla kalmayıp, rezil de olduğu gerçeği üstelik ortadayken- savaşın bu son evresinin hiç de Rusların göstermek istedikleri gibi kesin Rus zaferinin başlangıcını oluşturmadığı görülür, tam tersine, Fransızların art arda kazandıkları bir zaferler dizisi olduğunu ileri sürenlerin haklarını teslim etmemiz gerekirdi.

Rus askerî tarihini kaleme alanların da (bir parçacık mantıktan nasipleri varsa) yukarıdaki kabulle aynı sonuca varmaları ve yiğitlik, kahramanlık, yurtseverlik edebiyatını bir yana bırakıp, Moskova'dan başlayan Fransız çekilişini Napolyon hesabına kazanılmış bir zaferler dizisi ve Kutuzov hesabına da yenilgiler dizisi diye kayda geçmeleri gerekirdi.

Gelgelelim, ulusal gururu bir yana bıraksak bile, yine de böyle bir çıkarsamanın kendi içinde önemli bir çelişki taşıyacağını görmezden gelemeyiz; öyle ya, art arda zafer kazanan Fransızlara kendi zaferlerinin sonuçta felaket getirdiği, topyekûn kırılmalarına sebep olduğu, buna karşılık arka arkaya yenilgiler alan Ruslara da yenilgilerinin sonuçta kesin zaferi sağladığı ve düşmanın yurtlarından kovulmasına, ülkelerinin özgürlüğe kavuşmasına sebep olduğu gerçeği apaçık ortada duruyor.

Aslında, bu çelişki de yine tarihçilerden kaynaklanmaktadır: Tarihi sadece krallarla generallerin birbirlerine yazdıkları mektupların, bunların kaleme aldıkları anıların, raporların, tasarıların ışığı altında inceleyen tarihçiler, 1812 savaşının bu son evresine, gerçekte hiçbir zaman var olmamış bir amacı (Ruslar hesabına) kendiliklerinden eklemişlerdir – Fransızları toptan kuşatma ve Napolyon'u mareşalleri ile tüm ordusu ile birlikte ele geçirme amacını.

Hiçbir vakit böyle bir planları olmamıştı Rusların, olamazdı zaten. Çünkü hem böyle bir planı gerektiren bir neden hem de böyle bir planın gerçekleştirilebilme olanağı yoktu.

Böyle bir plana şu nedenlerle gerek yoktu: Her şeyden önce, Napolyon'un maneviyatı sıfıra inmiş ordusu zaten tabana kuvvet kaçmaktaydı Rusya'dan, yani, Rusların istediğini onlar kendiliklerinden yapıyordu. Var güçleriyle zaten kaçmakta olan Fransızlara karşı bir dizi askerî manevraya girişmenin yararı ne olacaktı ki?

İkinci olarak da, kaçmaktan başka bir şey düşünmedikleri için tüm enerjilerini bu amaca adamış bulunan askerlerin önünü kesmeye kalkışmak akılsızlık olurdu.

Üçüncüsü, dışarıdan başka bir gücün uygulanmasına hiç gerek kalmadan kendi kendine görülmemiş bir hızla zaten eriyip yok olan Fransız ordusunu daha çabuk yok edeceğiz diye birçok askeri feda etmek de saçma olurdu; nitekim Fransızların önünde bütün yollar apaçık olduğu, onları engelleyecek hiçbir şey bulunmadığı halde, bu koskoca ordudan aralık ayında geriye kalanlar ve sınırı geçebilenler çok az olmuştur – bunların sayısı, başlangıçtaki ordu mevcudunun yüzde birini ancak bulur.

Dördüncüsü, İmparatoru kralları ve dükleriyle birlikte tutsak etmek kadar aptalca bir davranış olamazdı: Bunlar, zamanın en önde gelen, en akıllı (Joseph de Maistre* ve diğerleri gibi) diplo-

---

* Joseph de Maistre (1754-1821): Bir Neo-Katolik ve Fransız Devrimi karşıtlarından olan Sardinyalı bu yetenekli yazar, o dönemde Sardinya'nın Petersburg nezdindeki büyükelçisiydi. Petersburg'da on beş yıl kalan, Çarlık sarayında büyük hüsnü kabul gören bu kişinin Çar üzerinde, antiliberal yönde önemli etkileri olmuştur. *-İngilizce çev.*

matlarının da çok iyi gördükleri üzere, Rusların başına bela olmaktan başka işe yaramayacaktı. Hele koca Fransız ordusunu tutsak almak çok daha büyük aptallık olurdu; öyle ya, Rus ordusunun kendisi daha Krasnoye'ye varmadan açlıktan yarı yarıya kırılmışken, bir kolorduluk düşman tutsağına muhafız olarak bir tümen asker gerekirken, Ruslar kendi askerlerinin karnını doğru dürüst doyuramaz ve tutsakların çoğu açlık ve soğuk yüzünden daha yolda mahvolup giderken, bir de Fransız ordusunun tümünü mü beslemeye kalkışacaklardı?

Napolyon'la ordusunu çevirip tutsak etmeye yönelik bir plan yapmayı düşünen, bunu tasarlayan bir kimse her kim olursa olsun, ancak şu dangalak bahçıvanın durumuna düşürürdü kendini: Hani, bostana bir başından girip çiğnedikten sonra öbür yandan çıkmak için sığır sürüsü bostanın kapısına doğru ilerlerken, onlardan önce gidip kapı yanında dikilen ve elindeki topuzla kapıdan her çıkan sığırı öldüren bahçıvanın durumuna. Şimdi, böyle bir şey yapan bahçıvanı haklı göstermek için yapılabilecek biricik şey, olsa olsa, bahçıvanın öfkeden gözünün döndüğünü ileri sürmek olurdu. Ne var ki, bu uydurma amacı ve hayal ürünü tasarıyı yaratıp ortaya atanlar için böyle bir mazeret de ileri sürmek mümkün değildir; öyle ya, çiğnenen bostan onların bostanı ve mahvolan ürün onların ürünü değildi ki, öfkelenmeye hakları olsun!

Napolyon'un ve ordusunun önünü kesip onları çember içine almak aptallıktan başka bir şey olmayacağı gibi, zaten gerçekleşmesine de olanak yoktu bunun.

Böyle bir şey olanaksızdı, zira her şeyden önce –beş altı kilometre uzunluğundaki bir cephe hattı üzerinde hareket eden kolorduların arasında bile tasarlandığı gibi bir eşgüdüm tam olarak sağlanamazken– Çiçagov'un, Kutuzov'un ve Wittgenstein'in belli bir yerde, belli bir gün ve saatte buluşabilmeleri kesinlikle mümkün olamazdı. Nitekim Kutuzov da böyle düşündüğü içindir ki, Petersburg'da hazırlanıp kendisine yollanan planları eline aldığı zaman, büyük mesafeler içinde girişilen kuşatma harekâtlarının asla istenilen sonucu vermediği yorumunda bulunmuştu.

Olanaksızlığın ikinci nedeni de hızla geri çekilmekte olan Fransız ordusunun büyük momentine karşı koyup onu durdurabilmek için Rus ordusunun sahip olduğundan çok daha büyük sayılarda bir güce ihtiyaç duyduğu gerçeğiydi.

Olanaksızlığın üçüncü nedeni, bir ordunun "önünün kesilemeyeceği" gerçeği idi; bir askerlik terimi olarak, "önünü kesmek" sözü hiçbir anlam taşımıyordu. Ordu ekmek değil ki, bıçakla dilim keser gibi kesebilesiniz yolunu. Orduların önünü kesebilmek –yani, yollarını kapamak– hemen hemen olanaksızdır; önü kesilen bir ordu her zaman için yandan dolaşma olanağı bulabileceği gibi, gece karanlığından da yararlanabilir. Strateji uzmanlarının bu gerçeği anlayabilmeleri için ve akıllarının yatması için Krasnoye ile Brezina'ya bir kez göz atmaları yeter. Ayrıca, bir orduyu tutsak alabilmek için, askerlerin teslim olmayı istemeleri gerekir; tıpkı, elinize konan serçeyi tutabilmeniz için serçenin yakalanmaya razı olması gerektiği gibi. Almanlar bütün strateji ve taktik kurallarına uygun olarak, hesaplı kitaplı bir biçimde teslim olurlar genellikle; onların teslim oluşları, bilinçli bir karar sonucunda ve onların isteği üzerine gerçekleşir. Fransız ordusunu da teslim alabilmek için, onların teslim olmayı istemeleri gerekirdi. Oysa Fransız askerleri teslim olmakta kendileri için hiçbir çıkar görmüyorlardı, bunda da yerden göğe kadar haklıydılar, zira ha teslim olmuşlar, ha kaçmayı sürdürmüşler, onlar için bir fark yoktu; her iki durumda da kendilerini bekleyen koşullar aynıydı: açlık, soğuk ve ölüm.

Olanaksızlığın dördüncü ve en önemli nedenine gelince: Dünya kuruldu kurulalı, bu 1812 yılındaki kadar korkunç koşullar altında geçen bir savaş olmamıştır; işte bu korkunç koşullar altında Fransız ordusunu adım adım izleyebilmek için canını dişine takmış olan Rus ordusunun elinden bundan daha fazlası zaten gelemezdi – biraz daha fazla zorlayacak olsa kendisi mahvolurdu.

Rus ordusu Tarutino'dan Krasnoye'ye kadarki yürüyüşü içinde hasta ve asker kaçağı olarak elli bin kişi –yani, irice bir taşra kentinin nüfusuna denk sayıda asker– yitirmiştir. Bu kaybın yarısı hiç savaşmadan verilmiştir. Bu kayıplara neden olan koşullara şöyle

bir bakalım: Savaşın bu evresinde askerlerin ne ayaklarında doğru dürüst çizmeleri kalmıştı, ne de sırtlarında gocukları; tayın istihkakları yarıya indikten başka, kendilerine bir yudum bile votka verilemiyordu; aylarca süren yürüyüş boyunca açık ordugâhlarda ve eksi on beş dereceyi bulan ayazda geceliyorlardı; günlerin gittikçe kısalması dolayısıyla aydınlık topu topu yedi sekiz saat sürüyor, yirmi dört saatin geri kalan upuzun karanlık saatlerinde de askeri disiplin altında tutabilmek hemen hemen olanaksızlaşıyordu; askerler bir meydan savaşındaki gibi sadece birkaç saat boyunca değil, günün her saniyesinde açlık ve soğukla pençeleşe pençeleşe, aylar boyunca ölümle burun buruna yaşıyorlardı – ölüm ise disiplin misiplin tanımazdı. Savaşın o son evresinde bu koşullar yaşanırken, evet, bu koşulların yaşandığı pekâlâ herkesçe bilindiği halde, tarihçiler yok, Miloradoviç şöyle bir çevirme harekâtına girişmeliydi; yok, Tormasov da aynı anda öbür yandan benzeri bir harekât yapmalıydı; yok, Çiçagov Irmağı başka bir noktadan (hem de her yerde karlar diz boyunu aşarken) geçmeliydi; falanca birlikler Fransızları bilmem nasıl "çevirmeli", filanca birlikler de önlerini bilmem nasıl "kesmeliydi" diye fetva vermeye kalkışıyorlardı.

Mevcutlarının yarısını yitiren Ruslar uluslarının yararına yapılabilecek olanın ve yapılması gerekenin tümünü yapmak için ellerinden geleni artlarına koymamışlardır; sıcacık odalarında oturup, savaşanlardan olanaksızı başarmış olmalarını bekleyen başka birtakım Rusların keyfi öyle istediği için de ellerinden geleni yapmış bulunan o insanlar suçlanamaz.

Gerçek olaylar ve olgular ile resmî kayıtlar arasındaki birbirinden garip tutarsızlıkları, çelişkileri gören bizlere bunun nedenini anlayabilmek zor geliyor; oysa bütün bu çelişkiler, tarihçilerin tarih kitaplarını yazarken, bizlere tarihsel olguları aktaracakları yerde, birtakım generallerin soylu duygularını, süslü söylevlerini aktarmalarından kaynaklanmaktadır.

Bu tarihçiler falanca ya da filanca generale verilen nişan münasebetiyle Miloradoviç'in irat ettiği nutka çok büyük önem atfederek bundan kendi tahminlerine dayalı birtakım sonuçlar çıkarma-

ya kalkar, bu uğurda sayfalarca yazı yazarlar da, mezarlarında ya da hastanelerde çürüyen o elli bin kişinin başına bunların neden geldiği sorusunu, kendi araştırma alanlarına girmediği için es geçerler.

Oysa daha önce cevaplanması olanaksızmış gibi görünen soruların kolaylıkla ve son derece basit bir biçimde cevaplanabilmesi için, araştırmalarımız sırasında generallerin raporlarını, söylevlerini incelemeyi bırakıp, doğrudan doğruya olaylarda rol alan o yüz binlerce askerin harekâtı üzerinde durmamız yeter.

Napolyon ve ordusunun önünü kesme düşüncesi, belki bir düzine adam dışında hiç kimsenin aklından geçmemiş, kimse böyle bir emel beslememiştir. Böyle bir emel var olmamıştır, çünkü böyle bir emelin uygulanabilirliği yoktu; çünkü böyle bir emel beslemek boş hevesler peşinde koşmak demek olurdu.

Halkın bir tek amacı vardı: Toprağını müstevliden kurtarmak. Fransız ordusunun ters yüzü kaçmaya başlaması ve yapılması gereken biricik şeyin yapılmasıyla (yani, kaçanların önünü kesmeye kalkışmamakla), bu amaç kendiliğinden gerçekleşmiştir, Fransızları parça parça kemiren çete savaşı da bu amacın gerçekleştirilmesini hızlandıran bir etmen olmuştur. Üçüncü olarak, Fransızların kaçmaktan vazgeçmeleri durumunda hemen tepelerine binmeye hazır koca Rus ordusunun soluğunu düşmanın ensesinde hissettirmesinin de bu amaca ulaşılmasında büyük payı vardır.

Rus ordusunun yapması gereken biricik şey, kendiliğinden koşan hayvanın tepesinde sallanan kırbaç rolü oynamaktan ibaretti. Deneyimli sürücü ise, kırbacı zaten koşan hayvanın tepesinde sallandırmanın, ikide birde ona vurmaktan daha etkili olacağını çok iyi biliyordu.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

I

Can çekişmekte olan bir hayvan gördüğünde insan dehşet duyar; kendi hamuruna benzer hamurdan yaratılmış bir canlı gözlerinin önünde yok olmaktadır çünkü. Ne var ki, bu ölüm halindeki varlık eğer bir insansa, hele sevdiğimiz biriyse, bir yaşamın yok oluşunun yarattığı dehşeti solda sıfır bırakan -ve tıpkı bedensel bir yara gibi bazen insanı ölüme kadar götüren, bazen de iyileşebilen, ama iyileşse bile sızısı hiçbir zaman geçmeyip dışarıdan gelebilecek sert dokunuşlara karşı duyarlığını hep koruyan- derin bir manevi yara açılır ruhumuzda; içimizden bir şey koparılmış gibi olur.

Prens Andrey'in ölümünden sonra Nataşa da, Prenses Mariya da işte bu duyguyu aynen hissettiler içlerinde. Manen yıkılan her iki kız da, tepelerine heyula gibi inen o ölüm bulutunun yarattığı dehşet içinde gözlerini sımsıkı yummuşlardı; tekrar gözlerini açıp yaşama bakabilme yürekliliğini bir türlü gösteremiyorlardı. Henüz kanayan taze yaralarını dış dünyanın acı veren, sert dokunuşlarından dikkatle sakınıyorlardı. Her şey, ama her şey - sokaktan bir faytonun biraz hızlı geçişi, hizmetkârların sofranın hazır olduğunu bildirişleri, bir hizmetçinin gelip hangi elbisenin hazır edileceğini sorması, hele hele o içtenlikli olmaktan uzak, âdet yerini bulsun diye edilen taziye lafları yaralarını yeniden açıyor, zonklatmaya başlıyordu; onlara bir hakaret gibi geliyordu; çınlaması kulaklarından hâlâ gitmeyen o korkunç ve acımasız koronun sesini hayallerinde yeniden canlandırabilmek için muhtaç oldukları sessizliği bozuyor ve bir an için gözlerine görünüp kayboluvermiş olan o gizemli, o sonsuzluğa açılan kapı üzerine rahat rahat derin düşüncelere dalabilmelerini engelliyordu.

Ancak ikisi baş başa yalnız kaldıkları zaman, kendilerini bu gibi tecavüzlerden ve bu gibi acılardan kurtulabilmiş sayıyorlardı. Birbirleriyle çok az konuşuyorlardı, konuştuklarında da sadece havadan sudan söz ediyorlardı. Her ikisi de geleceğe ilişkin herhangi bir imada bulunmaktan özenle kaçınıyordu.

Bundan sonra kendileri için bir geleceğin var olabileceğini kabul etmek, Prens Andrey'in anısına hakaret olurmuş gibi geliyordu onlara. Ölenle ilgili herhangi bir konuya konuşmalarında değinmekten büyük bir özenle kaçınıyorlardı. Görüp geçirdikleri, yaşayıp hissettikleri şeyler kelimelere sığmazmış gibi geliyordu onlara; Prens Andrey'in hayatta olduğu zamanlara ait, onunla ilgili herhangi bir ayrıntıya değinmenin, kendi gözleri önünde gerçekleşen o gizemli olayın kutsallığına ve görkemine gölge düşüreceği inancını taşıyorlardı.

Konuştuklarına ve söylediklerine hep dikkat etmek zorunda bulunmaları; Prens Andrey'in adını ağızlarına almalarına yol açması olasılığı bulunan her şeyden kaçınmak için gösterdikleri sürekli dikkat ve titizlik –hakkında konuşma yasağı koydukları kişiden kendilerini böyle çepeçevre engellerle ayırmaları– her ikisinin de hissetmekte oldukları şeyin gözlerinin önünde daha keskin çizgilerle ve daha duru canlanmasına neden oluyordu.

Ne var ki, tam anlamıyla katıksız, yüzde yüz saf bir üzüntü de tıpkı yüzde yüz katıksız bir sevinç gibi olanaksızdır. Prenses Mariya kaderini belirleme olanağını kendi elinde bulundurduğu, karışanı görüşeni bulunmadığı ve yeğeninin vasilik sorumluluğunu taşıdığı içindir ki, ilk on beş gün boyunca gömüldüğü yasın derinliklerinden yaşamın zorlayıcı eliyle çekilip alınarak ayakları üstüne bastırılan da ilk o oldu. Akrabalarından gelen mektuplara cevap vermesi gerekiyordu; küçük Nikolay'ın kaldığı oda rutubetli olduğundan çocukcağız öksürüğe tutulmuştu; Yaroslavl'a kadar gelen Alpatiç genel olarak işlerin gidişatı üzerine gerekli bilgileri aktardıktan sonra, Moskova'da Vozdvijenski Bulvarındaki evlerinin olduğu gibi durduğunu, sadece bir iki ufak tefek onarım gerektirdiğini söylemiş, bu hatırlatmalardan sonra da

orada oturmalarını salık vermişti. Yaşam dur durak bilmiyordu, insanların ise yaşaması gerekiyordu. Prenses Mariya'ya bir süredir içine kapandığı bu düşünce ve yalnızlık dünyasından kopmak her ne kadar zor gelse de ve Nataşa'yı yalnız bırakacağı için ne kadar üzülse, hatta utansa da, yaşam zorla onun dikkatini kendi üzerine çekiyordu; Prenses, istese de istemese de yaşamın istemlerine boyun eğmek zorundaydı. Dolayısıyla, Alpatiç'le hesapları gözden geçirdikten, Dessales'le yeğeni hakkında görüşüp gerekli emirleri verdikten sonra Moskova'ya gidiş hazırlıklarına başladı.

Bir başına kalan Nataşa, Prenses Mariya yolculuk hazırlıklarına giriştiği andan itibaren ondan uzak durmaya başladı.

Nataşa'yı da yanında Moskova'ya götürmek için Prenses Mariya'nın Kontesten izin istemesi üzerine, kızlarının her geçen gün biraz daha güçten kuvvetten düştüğünü gören ve bir parça hava değişiminin ona yarayacağını, ayrıca Moskova'daki doktorlara da bir görünmesinin hiç fena olmayacağını düşünen ana baba, Prensesin bu önerisini sevinçle kabul ettiler.

Öneri kendisine bildirildiğinde, "Ben hiçbir yere gitmiyorum," dedi Nataşa. "Lütfen beni kendi halime bırakın, yeter!" Nataşa bu cevabı verdikten sonra –üzüntüden çok, sinirinden ve hırsından– ağlamamak için kendini zor tutarak koşa koşa çıktı odadan.

Prenses Mariya tarafından terk edildiği ve üzüntüsüyle baş başa bırakıldığı duygusuna kapıldığı andan itibaren Nataşa zamanının çoğunu odasında yalnız başına geçiriyordu; ayaklarını altına alarak kanepenin bir köşesine büzülüyor, gözlerini bir noktaya dikip, eline aldığı herhangi bir şeyi ince uzun parmaklarıyla habire didikleyip duruyordu dalgın dalgın. Bu yalnızlığın onu yiyip bitiriyor olmasına rağmen Nataşa âdeta yalnızlık bağımlısı haline gelmiş, yalnızlık onun kesinlikle vazgeçemeyeceği bir şey olmuştu. Odasına biri girecek oldu mu derhal doğrulup oturuyor, pozunu değiştirdikten başka yüzündeki ifadeyi de değiştiriyor, eline ya bir kitap ya da bir dikiş alarak, rahatını kaçıran kişinin çıkıp gitmesini hiç de saklamadığı bir sabırsızlıkla bekliyordu.

Bütün bu zaman içinde ona öyle geliyordu ki –kaldıramayacağı kadar ağır bir yük oluşturan derin bir sorgulamayla– iç dünyasının manevi gözlerini üzerine diktiği şeyin sırrına her an erebilecektir; bu sadece bir an meselesidir.

Aralık ayının sonuna doğru bir gün Nataşa solgun ve zayıf, örülü saçlarını gelişigüzel ensesinde topuz yapmış, sırtında koyu renkli yünlü bir entariyle yine böyle kanepenin bir köşesinde ayaklarını altına alarak büzülmüş otururken, bir yandan kuşağının ucunu ellerinin arasında sinirli hareketlerle buruşturup buruşturup düzeltiyor, bir yandan da gözlerini dikmiş kapının köşesine bakıyordu.

Nataşa o sırada iç dünyasının manevi gözleriyle Prens Andrey'in kaybolup gittiği noktaya –yaşamın gözle görülmeyen ta öbür yakasına– bakmaktaydı. Eskiden var olduğunu aklına bile getirmediği ya da kendisine çok uzak, erişilmez gibi görünen o karşı yaka, şimdi ona yaşamın bu yakasına –boşluktan, yalnızlık ve ıssızlıktan, acıdan ve onursuzluktan başka bir şeyin bulunmadığı beri yakasına– oranla çok daha yakın, çok daha bildik, çok daha anlaşılır görünüyordu.

Nataşa'nın bakışları, Prens Andrey'in şimdi bulunduğunu bildiği dünyaya dikiliydi; gelgelelim Prens Andrey'i burada, yeryüzünde bulunduğu zamanki görünüşünden değişik bir biçimde gözünün önüne getiremiyordu bir türlü. Onu yine Mitişçi'deki, Troyça'daki, Yaroslavl'daki haliyle görüyordu.

Prens Andrey'in yüzünü görüyor, sesini duyuyor; kendisinin ona, onun kendisine söylediği sözleri tekrarlıyor, zaman zaman da birbirlerine hiç söylemedikleri sözleri sanki söylemişler gibi uyduruyordu kafasından.

Prens Andrey'i kenarları kürklü kadife peleriniyle bir koltuğa oturmuş, başını soluk tenli eline dayamış olarak gördüğü sahneyi hatırlıyordu şimdi Nataşa. Omuzlarını dikleştirdiği için Prens Andrey'in göğsü korkunç bir biçimde çökük duruyordu, Prens Andrey dudaklarını sıkıyor, gözleri kıvılcımlar saçıyordu; ara sıra yüzünü buruşturunca sapsarı alnı kâh kırış kırış olu-

yor, kâh düzeliyordu. Bir bacağı zangır zangır titriyordu. Nataşa onun korkunç bir sancı içinde kıvrandığının farkındaydı. 'Nereden çıktı şimdi bu sancı? Nasıl bir sancıdır bu böyle? Acaba neler hissettiriyor ona? Çok mu acıyordur canı?' diye içinden geçiriyordu Nataşa. Nataşa'nın bakışlarını sürekli olarak üzerinde hisseden Prens Andrey gözlerini kaldırmış, ağır ağır konuşmaya başlamıştı:

"Acı çeken bir sakata ömür boyu bağlanmak kadar kötüsü yoktur. Bitmez bir çile demektir bu," demiş ve sorgu dolu bakışlarını –o bakışlarındaki ifadeyi Nataşa şimdi anlıyordu ancak–Nataşa'ya dikmişti. Nataşa ise her zamanki gibi, önce bir durup düşünmek zahmetine katlanmaksızın, dilinin ucuna geldiği gibi şu cevabı verivermişti: "Hayır, bu şekilde devam edemez bu, edemez. Nasıl olsa iyileşeceksiniz... Mutlaka iyileşeceksiniz."

Nataşa şimdi de onu aynen o günkü haliyle görüyor ve o gün hissettiklerini aynen şimdi de belleğinde yeni baştan yaşıyordu. Verdiği o cevap üzerine Prens Andrey'in kendisine ciddi bir ifadeyle nasıl uzun uzun baktığını hatırlıyor, o sürekli bakıştaki derin hüznün ve sitemin nedenini ancak şimdi anlayabiliyordu.

'Tabii,' dedi Nataşa kendi kendine, 'o sözleri söylemekle, sürekli acı çeken birine bağlanmanın feci bir şey olacağı görüşünü onaylamış oldum onun. Ben bunu, sürekli acı çekmenin onun için feci olacağı anlamında söylemiştim, oysa o, benim için feci olacağı anlamında söylediğimi sandı. O sırada hâlâ yaşama isteğini taşıyor ve ölümden korkuyormuş demek. Bense tuttum, aptallar gibi koskoca bir çam devirdim. Oysa hiç de öyle bir anlama çekilebileceğini düşünmemiştim. Bambaşka bir alamda söylediğimi düşünüyordum. Meğerse aklımdan ve yüreğimden geçenleri doğru ifade etmek için şöyle demem gerekirmiş: "Can çekişiyor bile olsan ve can çekişmen sonsuza dek hep benim gözlerimin önünde sürüp gitse bile, senin yokluğunun vereceği acıyla karşılaştırıldığında ben yine de bunun acısına katlanmayı yeğler, kendimi mutlu sayarım!" Oysa şimdi hiçbir şey yok... Kimse yok. Benim böyle düşündüğümü biliyor muydu acaba? Hayır. Bilmiyordu, hiçbir zaman

da bilmeyecek. Bundan sonra bunu düzeltebilmenin olanağı yok artık, asla da olmayacak.' Nataşa'nın belleğinde Prens Andrey yine aynı sözleri tekrarlamaya başladı, ama Nataşa bu sefer hayalinde ona bambaşka bir cevap verdi. Onun sözünü yarıda kesti ve şöyle dedi: 'Senin için feci, ama benim için değil. Çok iyi biliyorsun ki, sensiz yaşam benim için hiç demektir ve seninle birlikte acı çekmek benim için mutluluktur.' Bunun üzerine Prens Andrey tıpkı ölümünden dört gün önceki o korkunç akşamüstü yaptığı gibi, Nataşa'nın elini avucunun içine alarak sıktı. Nataşa da ona, o akşamüstü de pekâlâ söyleyebileceği sevgi ve sevecenlikle dolu sözleri geçirdi hayalinden, ama bunları hayalinden geçirirken, şimdi – şu anda– ağzından sadece şu kelimeler döküldü: 'Seni seviyorum... seni... seni seviyorum, seviyorum...' Bunları söylerken parmaklarını âdeta kırmak ister gibi kıvıran, büken Nataşa'nın dişleri birden kenetlendi, katıldı kaldı kız.

Yüreğini dağlayan acıyı dayanılır kılan gözyaşları tatlı tatlı gözlerini doldurmaya başlarken, birdenbire aklı başına gelerek, deminden beri kiminle konuştuğunu sordu kendi kendine: 'Nerede şimdi o acaba; ne biçim *bir şey* oldu?'

Aynı anda her şey yine insanın aklını karıştıran o katı, kuru bilinmezlik perdesiyle örtüldü ve Nataşa yine gergin bir yüz ifadesiyle, çatık kaşlarla, içinde bulunduğu dünyaya dikti gözlerini. Çünkü, evet, tam bilinmeyenin gizine ermek, tam da bu bilmeceyi çözmek üzereydi. Ne var ki, tam da bilinmeyen gizlerini ona açık edeceği sırada kapı kolu tıkırdamış ve bu tıkırtı kulaklarının zarını patlatacak gibi gelmişti ona. Hizmetçi kız Dunyaşa, Nataşa'ya hiç aldırmadan, korkudan nevri dönmüş bir halde paldır küldür daldı odaya.

Heyecan içinde, büyük bir telaşla, "Gelin küçük hanım, gelin... Hemen beybabanızın yanına gelin," dedi Dunyaşa. "Felaket... felaket... Kont Piyotr İliniç (Petya) hakkında mektup var..." deyip, sözünü bitiremeden hıçkırmaya başladı.

II

O sıralarda Nataşa herkese karşı bir soğukluk duyuyor, en çok da kendi ailesinden uzak duruyordu. Tüm ailesi –babası, annesi, Sonya– Nataşa'nın o kadar yakınındaydılar, gözüne o kadar tanıdık ve *sıradan* görünüyorlardı ki, onların ağızlarından çıkan her söz, ifade etmeye çalıştıkları her duygu Nataşa'nın son zamanlarda içinde yaşadığı değişik dünyanın kutsallığını bozuyormuş gibi geliyordu ona; bu nedenle de onları görmek bile istemiyor, hatta daha da kötüsü, onları birer düşman gibi görüyordu. Dunyaşa'nın çığlık çığlığa Kont Piyotr İliniç diye, felaket melaket diye bir şeyler geveledığini kulakları duydu, ama ne olduğunu anlayamadı.

'Onların başına ne felaketi gelebilirmiş? Onlar felaketten filan ne anlarlar sanki? Onların bütün derdi kendi alışılmış, miskin yaşantılarını sürdürüp günlerini gün etmek işte,' diye içinden geçiriyordu.

Nataşa misafir odasına girerken, babası da Kontesin odasından çıkıyordu. Kontun gözyaşlarıyla ıslanmış yüzü allak bullaktı. Hıçkırıklarını uzun süredir boğmaya çalıştığı ve sonunda rahatça boşanabilmek için kendini odadan dışarıya attığı anlaşılıyordu. Nataşa'yı görür görmez umutsuzluk anlatan bir hareketle ellerini kollarını çırpınır gibi sallamaya başladı ve yuvarlak, yumuşak çizgili tombul yüzü buruşup ağzı burnu birbirine karışarak, omuzları sarsıla sarsıla boşandı.

"Pe... Petya... Annenin yanına... gi-git... se-seni... seni istiyor," diye zorlukla konuşabilen Kont çocuklar gibi hüngür hüngür ağlayarak, gövdesini ancak taşıyan dermansız bacaklarının üstünde zar zor birkaç adım atabildi ve hemen oracıktaki bir iskemleye yığıldı, yüzünü elleriyle kapadı.

Birdenbire Nataşa'nın vücudundan bir elektrik akımı geçer gibi oldu. Son derece keskin, müthiş bir acı saplandı yüreğine. İçi parçalanırcasına şiddetli bir sancıyla birlikte başı döner gibi oldu, öleceğini sandı. Ama bu şiddetli acının hemen ardından da Nata-

şa, yaşamdan o kopmuşluk halinin bir çırpıda üstünden kalkıverdiğini hissetti. Babasının durumunu görüp, annesinin odasından dışarıya kadar gelen o boğuk, korkunç çığlıkları duyar duymaz kendini ve kendi üzüntüsünü unutuverdi.

Nataşa babasının yanına seğirtecek olduysa da, Kont, dermansız bir el hareketiyle annesinin odasını işaret etti ona. O sırada Prenses Mariya sapsarı bir yüzle, çenesi titreyerek Kontesin odasından çıktı, gelip Nataşa'nın elini tuttu ve ona bir şey söyledi. Nataşa ne onu görecek, ne duyacak durumdaydı. Uçar gibi annesinin kapısına doğru seğirtti, iç mücadelesi geçirir gibi kapının önünde bir an duraladı ve içeriye dalıp annesine doğru koştu.

Kontes geniş bir koltukta acayip, biçimsiz bir pozda, aynı zamanda tüm gövdesini kaskatı gererek yayılmış yatıyor ve başını kaldırıp kaldırıp arkadaki duvara vuruyordu. Sonya ile birkaç hizmetçi, kollarından sımsıkı tutuyorlardı.

"Nataşa!.. Nataşa!.." diye bağırıp duruyordu Kontes. "Yalan... Hepsi yalan... Yalan söylüyorlar bana... Baban da yalan söylüyor... Nataşa!" diye çığlık çığlığa bağırırken, bir yandan da Sonya'yla hizmetçileri itmeye, ellerinden kurtulmaya çalışıyordu. "Defoluuun! Hepiniz defoluuun! Yalancılaaar! Vurulmuş diyorlar utanmadan! Ha, ha, ha!.. Yalan söylüyorlar!"

Nataşa bir dizini koltuğa dayadı, annesinin üzerine eğildi, onu kucakladı ve kendinden hiç umulmayan bir güçle kaldırdığı gibi dikine oturttu, yüzünü kendisine doğru çevirip göğsüne bastırdı.

"Anneciğim... Annem benim... Bir tanem... Canım annem benim, bak, ben yanındayım işte," diye, bir an bile soluk almadan, aralıksız fısıldamaya koyuldu annesinin kulağına.

Annesini kollarının arasından bırakmadan, onunla usul usul mücadele ediyordu. Odadakilerden bir yastık ve biraz su getirmelerini istedi, annesinin entarisinin göğsünü, -önce düğmelerini çözmeye çalışarak- boydan boya yırtıp açtı.

Bir yandan, "Anneciğim, bir tanem benim... Canım annem..." diye durmadan kulağına fısıldarken, bir yandan annesinin saçlarını, yüzünü gözünü, ellerini öpücüklere boğuyor ve bu arada

tutamadığı gözyaşları sicim gibi inerken Nataşa'nın burnunu, yanaklarını gıdıklıyordu.

Kontes kızının elini avucunda sıktı, gözlerini kapadı ve bir an için sakinleşir gibi oldu. Sonra ansızın, zemberek gibi doğruldu yerinde ve kazık gibi dimdik otururken boş gözlerini çevresinde gezdirdi. Nataşa'yı görünce hemen kızının başına yapışıp var gücüyle göğsüne bastırdı. Daha sonra kızının can acısından buruşturduğu yüzünü iki eli arasına alarak kendine doğru çevirdi, sorgu dolu gözleriyle uzun uzun baktı ona.

Yumuşak, güvenen bir sesle, "Nataşa, bilirim, sen beni seversin, öyle değil mi?" dedi. "Nataşa, beni kandırmazsın sen, değil mi? Gerçeği olduğu gibi söylersin bana, değil mi?"

Bütün benliğiyle annesinden sevgi ve bağışlanma dilendiğini gösteren bir ifadeyle ve dolu dolu gözleriyle bakıyordu annesine Nataşa.

Sevgisinin tüm gücünü, annesini ezen kederin bir parçasını olsun kendi üzerine alma çabasına veren, tüm gücüyle bunun çaresini araştıran Nataşa, hiç durmadan, tekrar tekrar, "Anneciğim... Güzel annem benim!" diye fısıldıyordu.

Sevgili oğulcuğu henüz yaşamın baharında ölüp giderken kendisinin hâlâ yaşayabiliyor olduğu katı gerçeğini bir türlü kabullenemeyen anne ise çırpınıp dövünmekten mecalsiz düştüğü için, acı gerçekten kaçmanın yolunu ikide birde kendinden geçip bayılmakta buluyordu.

Bundan sonrasını artık hatırlamıyordu Nataşa; ne o günü ne o geceyi ne de ertesi günü ve geceyi nasıl geçirdiğini asla hatırlayamadı sonradan. Bir saniye bile gözünü kırpmadan ve bir an bile annesinin yanından ayrılmadan geçirdi o geceyi. Nataşa sabırlı ve dirençli sevgisiyle -herhangi bir avutucu söz söylemeden, herhangi bir açıklamada bulunmaya çalışmadan- her saniye annesini bir parça daha sevgisiyle sarmalayıp sevginin etkisini duyurarak onu yaşama döndürmeye uğraşıyor ve bunda başarılı oluyordu. Üçüncü günün gecesi Kontes birkaç dakikalığına tam bir sükûnete ermiş ve Nataşa başını oturduğu koltuğun kenarına dayayarak gözlerini

kapamıştı. Bir ara karyola gıcırdadı; Nataşa hemen gözlerini açtı. Kontes karyolasında doğrulup oturmuş, usul usul, kendi kendine konuşuyordu.

"Ah benim güzel oğlum, ne kadar sevindim geldiğine. Yorulmuşsundur. Bir fincan çay ister miydin?"

Nataşa kalkıp annesinin yanına gitti. Kızının elini tutan Kontes, "Ne kadar da yakışıklı maşallah, aslanlar gibi, kocaman adam olmuş," diye sürdürdü konuşmasını.

"Anneciğim, neler diyorsun öyle?"

"Nataşa, o öldü, artık yok!"

Ve kızına sarılarak ilk kez o zaman ağlamaya başladı Kontes.

III

Prenses Mariya Moskova'ya gidişini erteledi. Kontese göz kulak olmak için Sonya ile Kont nöbeti Nataşa'dan devralmak istedilerse de bu mümkün olmadı. Kontesi umutsuzca bir davranıştan, çılgınca bir hareket yapmaktan alıkoyabilecek tek kişinin Nataşa olduğunu onlar da görüyorlardı. Üç hafta hep annesinin odasında kalan Nataşa bir divanda yatıp kalkıyor, annesini o yedirip içiriyor ve hiç aralıksız, sürekli olarak konuşuyordu onunla, çünkü Kontesi sadece Nataşa'nın yumuşak, sevecen sesi yatıştırabiliyordu.

Kontesin yüreğinde onulmaz bir yara açılmış, Petya'nın ölümü kadıncağızı yaşamdan koparıp almıştı. Oğlunun ölüm haberini alıncaya kadar elli yaşlarında, ama tazeliğini hâlâ koruyan capcanlı bir kadındı; haberi aldıktan bir ay sonra ilk kez odasından çıkarken ise, yaşamdan elini eteğini çekmiş, dizleri titreyen bir ihtiyardı artık. Oysa bu aynı darbe, yani neredeyse Kontesin ölümüne yol açacak olan bu ikinci darbe, Nataşa'yı yeniden yaşama döndürdü.

İnsan ruhunu parçalayan bir darbenin açtığı manevi yara da, -her ne kadar bu bize biraz tuhaf görünse de- tıpkı bedensel bir yara gibi zaman içinde iyileşir ve yara ne kadar derin olursa olsun kesik parçalar bir araya gelip tekrar birbirine kaynar; ama ister

ruhsal olsun, ister bedensel olsun, bir yaranın gerçekten de tam anlamıyla iyileşmesi ancak, yaranın içinden dışarıya doğru dolmasını sağlayan bir canlılık varsa mümkündür.

İşte Nataşa'nın manevi yarasının iyileşmesi de böyle gerçekleşti. Kendisi için yaşamın sonunun geldiğine inanmıştı Nataşa. Oysa ana sevgisi ona bir anda, yaşamın asıl cevherinin –yani sevginin– benliğinde hâlâ etkin bir biçimde varlığını sürdürmekte olduğunu göstermişti. Sevgi uyanmış, sevgiyle birlikte yaşam da uyanmıştı.

Prens Andrey'in son günleri, Nataşa ile Prenses Mariya'yı bir araya getirmişti. Bu ikinci büyük yürek acısı ise ikisi arasındaki yakınlığı iyice perçinledi. Gidişini erteleyen Prenses Mariya üç hafta boyunca âdeta hasta bir çocuğa bakar gibi Nataşa ile ilgilendi hep. Bu üç haftayı annesinin odasından dışarıya adım atmadan Nataşa ile birlikte geçirmek Prenses Mariya'yı da tüketmiş, onun dayanma gücünü de zorlamaya başlamıştı artık.

Bir akşamüstü Nataşa'nın ateşi yükselmiş gibi tir tir titrediğini fark eden Prenses Mariya onu alıp kendi odasına götürdü ve kendi karyolasına yatırdı. Nataşa hiç itiraz etmeden uslu uslu girdi yatağa, ama Prenses storları indirip tam odadan çıkacakken, seslenip onu yanına çağırdı.

"Uykum yok Mari, biraz yanımda otursana."

"Yorgun düşmüşsündür, hadi, biraz gayret et de uyumaya çalış."

"Hayır, istemiyorum. Beni niye oradan alıp buraya getirdin? Şimdi annem beni arayacaktır."

"Annenin durumu şimdi çok daha iyi. Bugün basbayağı normal konuşuyordu," dedi Prenses Mariya.

Nataşa sırtüstü yattığı yerden Prenses Mariya'nın yüzüne bakıyor, odanın ölgün aydınlığında onun yüzünü incelemeye çalışıyordu.

'Acaba Prens Andrey'e benziyor mudur?' diye içinden geçiriyordu Nataşa. 'Aslında, benzeyen yeri de var, benzemeyen yeri de. Yalnız, Prenses Mariya'nın hiç kimseye benzemeyen, tamamıyla kendine özgü bir yanı da var – daha önce başkasında hiç rastlamadığım, bambaşka bir kişilik var onda. Hem beni de seviyor. Dış

görünüşünün altında yüreği nasıldır acaba? Sırf iyilik doludur herhalde. Ama nasıl? Kafa yapısı nedir? Benim hakkımda ne düşünüyordur kim bilir? Evet evet, harika bir insan o!'

Prenses Mariya'nın elini tutup çekine çekine göğsüne doğru yaklaştırarak, "Mari, sevgili Mari," dedi. "Ne olursun, beni kötü bir insan olarak düşünme. Düşünmeyeceksin, değil mi? Canım, Mariciğim, seni o kadar seviyorum ki! Gel, seninle ahiret kardeşi olalım!"

Kollarını Prenses Mariya'nın boynuna dolayan Nataşa onun yüzünü gözünü, ellerini öpmeye koyuldu. Bu duygusallık gösterisi karşısında Prenses Mariya hem utanmış hem de mutlu olmuştu.

O günden başlayarak da, Prenses Mariya ile Nataşa arasında –ancak kadınlar arasında var olabilecek türden– son derece sıcak ve tutkulu bir dostluk bağı kurulmuş oldu. Birbirleriyle durmadan öpüşüyor, birbirlerine tatlı sözler söylüyor, artık bütün vakitlerini birlikte geçiriyorlardı. Birinden biri öbürünü yalnız bırakıp odadan çıkacak olsa, geride kalan çarçabuk sabırsızlanmaya başlıyor, arkadaşına bir an önce kavuşmak için can atıyordu. Bir aradayken, yalnız başlarına kaldıkları zamankinden çok daha huzurlu hissediyorlardı kendilerini. Arkadaşlık bağından çok daha güçlü bir bağ oluşmaktaydı aralarında; ancak birbirlerinin yanındayken yaşadıklarını, hayatta olduklarını hissediyorlardı.

Bazen saatlerce hiç konuşmadan oturdukları oluyordu; bazen de gece, yataklarına yattıktan sonra bir konuşmaya başlıyor, sabaha kadar susmak bilmiyorlardı. Genellikle uzak geçmişten söz açarlardı bu konuşmalarında. Prenses Mariya çocukluğunu anlatır, annesiyle babasından ve yüreğinde beslediği umutlardan söz ederdi. Mariya'nınki kadar dine bağlılığı, onunki gibi bir feragati ve Hristiyan olmanın gerektirdiği bu tür fedakârlıktaki şiirselliği, eskiden olsa, çocukluk uçarılığı ve vurdumduymazlığı ile elinin tersiyle itecek kadar kaba bir anlayışsızlıkla karşılayacak olan Nataşa ise, şimdi, kendisini Prenses Mariya'ya bağlayan duygudaşlığın ürettiği sevgi sayesinde, kendi geçmişine de sevgiyle bakmayı ve daha önce varlığından bile haberdar olmadığı, yaşamın bu

değişik yanını anlamayı öğrenmiş bulunuyordu. Gerçi böylesine bir feragat ve fedakârlığı kendi yaşantısına uygulamak aklının köşesinden bile geçmezdi, çünkü o hep yeni yeni sevinçler peşinde koşmaya alışmış bir insandı ama eskiden kendisine pek anlamsız gelen bu gibi erdemleri şimdi bir başkasında görünce anlayışla karşılayıp, varlıklarını seve seve kabullenebiliyordu. Buna karşılık Prenses Mariya da, Nataşa'nın çocukluk ve genç kızlık hikâyelerini dinlerken, o güne dek varlığından habersiz kaldığı bambaşka ufuklara –yaşama ve yaşamın verdiği sevinçlere inanmak diye bir kavramın da var olduğu gerçeğine– açıyordu gözlerini.

Her ikisi de hâlâ *ondan* söz etmemeye özen gösteriyorlardı; çünkü her ikisi de yüreklerinde taşıdıkları yüce duyguları dile getireyim derken onlara toprak bulaştırmaktan korkuyorlardı. Ne var ki, onların bu çekingenlikleri –kendileri kabul etmese bile– yavaş yavaş her ikisine de onu unutturmaktaydı.

Nataşa öyle zayıflamış, öyle solmuş, genel olarak bedence öylesine çökmüştü ki, artık herkes onun sağlığından başka bir şey konuşmaz olmuştu; eh, bu da Nataşa'nın pek hoşuna gidiyordu tabii. Ama bazen de birdenbire müthiş bir korkuya kapılıyordu – ama ölüm korkusuna değil; daha çok bir tür hastalık korkusuydu bu: Hastalanmak ve çirkinleşmekten korkar oluyor, tutup ötesini berisini yoklamaya, çıplak kollarını incelemeye başlıyor, kollarının inceliği karşısında şaşırıyor, bazen de sabahları aynanın önüne geçip acınası suratına bakakalıyordu. Bunca üzüntünün üstüne bütün bunları normal karşılamak gerektiğini düşünse de durumuna üzülmekten yine de kendini alamıyordu.

Bir gün, evin alt katından üst katına merdivenleri fazlaca hızlı çıkınca tıkanıvermişti Nataşa. Aklına başka şeyler getirmeye çalışmışsa da, dayanamayıp alt kata inmek için kendi kendine bir bahane uydurmuş, aşağı indikten sonra basamakları koşa koşa çıkarak gücünü sınamıştı.

Bir başka sefer, Dunyaşa'ya seslenirken sesi çatallaşınca – Dunyaşa'nın geldiğini duyduğu halde– şarkı söylerken kullandığı o dolgun göğüs sesiyle bir kez daha bağırıp, kendi sesine kulak ver-

mişti. Nataşa'ya sorulacak olsa asla ihtimal vermez, böyle bir şeyin olabileceğini asla aklı almazdı gerçi, ama onun kendince kurşun işlemeyecek kadar katılaşmış saydığı, ruhunu örten dış kabuğunun altında mini mini, körpecik, gencecik yeşillikler filiz vermeye başlamıştı bile; işte bu cılız, bu körpecik otlar gelişip kök salacak ve Nataşa'nın yüreğini paralayan acının yarasını o capcanlı göverti kısa zamanda öyle bir örtecekti ki, yaranın izi bile görünmeyecekti bir daha. Yara, içinden iyileşmeye başlamıştı.

Ocak ayı sonunda Prenses Mariya Moskova'ya hareket etti; Kont, Nataşa'nın da Prensesle birlikte gidip ille Moskova'da doktora görünmesi için dayattı.

IV

Askerlerinin, yok düşmanı tepeleyeceğiz, yok önünü keseceğiz, bilmem ne yapacağız diye gösterdikleri karşı konulmaz isteği daha fazla gemleyemeyen Kutuzov'un pes etmesi üzerine, Vyazma'da Fransızlarla bir kez kapışıldıktan sonra, Fransızların tabana kuvvet kaçıp, Rusların tabana kuvvet kovalaması ta Krasnoye'ye kadar, başka bir kapışma olmadan sürdü. Fransızlar öyle hızlı kaçıyorlardı ki, onları kovalayan Rus ordusu bir türlü arkalarından yetişemiyordu: Gerek süvari birliklerinin, gerek topçu birliklerinin atları çatlayıp yollara seriliyor, ayrıca, Fransızların ne yaptığı, ne yapacağı konusunda elde edilen istihbarat da hiçbir zaman güvenilir olmuyordu.

Her Allah'ın günü kırk kilometre yol tepen Rus askerleri büyük mola verilmeden yapılan bu sürekli cebri yürüyüş yüzünden bir adım daha atamayacak hale gelmişlerdi.

Rusların ne derece tükendiklerini daha iyi anlayabilmek için şu olgu üzerinde bir parça durup düşünmek yetecektir: Rus ordusu Tarutino'dan yüz bin asker mevcuduyla çıkmış ve –bu noktadan sonraki çarpışmalarda ölü ve yaralı olarak kayıpları beş bini, verdiği tutsak sayısı da yüzü aşmadığı halde– Krasnoye'ye vardığında elli bin kişi kalmıştı.

Fransızların çok hızlı kaçmaları nedeniyle birliklerinin darmadağın olduğu ne kadar gerçekse, bu hızlı gidişin Rus ordusu üzerinde de bir dağılma etkisi yaptığı o derece gerçektir. Aradaki biricik fark, Rus ordusunun, Fransızlar gibi ölümün soluğunu enselerinde hissetmeden, imha edilme korkusu olmaksızın, sırf kendi isteğiyle hareket ediyor oluşu idi; tabii ayrıca, Fransız askerlerinden geride kalanların, hastalananların Ruslara tutsak düştüklerini, buna karşılık Rus askerlerinin hep kendi halkı başında bulunduklarını da hesaba katmak gerek. Fransız ordusunun durmadan kayıp vererek küçülüşünün belli başlı nedeni, çok hızlı yol alıyor oluşu idi; bunun böyle olduğunun en sağlam kanıtı ise, Rus ordusunun da onlara eş değer bir oranda durmadan küçülmekte oluşuydu.

Tıpkı Tarutino'da ve Vyazma'da olduğu gibi, Kutuzov bütün enerjisini -tabii gücü oranında- ölümüne koşan Fransız ordusunun (ki, gerek Petersburg'un, gerek tüm Rus generallerinin istediği de zaten Fransızların ölümüydü) hızını kesmeye değil tam tersine, kendi ordusunun hızını düşürüp, Fransızları daha hızlı koşturmaya yöneltmişti.

Şurası da bir gerçek ki, Kutuzov'u acele etmemeye, askerlerinin hızını azaltmaya yönelten nedenlerin başında her ne kadar bu korkunç hız dolayısıyla ordusunun sürekli kayıp veriyor oluşu geliyorduysa da, Kutuzov'un göz ardı etmediği bir başka neden daha vardı. Rus ordusunun amacı kaçan Fransız ordusunu kovalamaktı. Fransızlar ise kaçarken hiçbir vakit doğru yolu izlemediklerinden, Ruslar onları ne kadar yakından kovalarlarsa, kendileri de Fransızlarla birlikte, onlar kadar uzun yol tepmiş oluyorlardı. Oysa Fransız artçılarına fazla sokulmadan, daha geriden kovalamaları durumunda, Fransızların yaptığı zikzakları izlemek zorunda kalmaksızın, bu zikzak yolu keserek kendi yürüyüş mesafelerini kısaltabilirlerdi Ruslar. Rus generallerinin önerdikleri bütün o ustalıklı manevralar, bütün harekât planları hep, çok büyük mesafeler aşılmasını, dolayısıyla uzun uzun cebri yürüyüşleri gerektiriyordu. Oysa cebri yürüyüşleri en aza düşürmeyi hedefleyen bir plan bu durumda en akıllıcası olurdu. Kutuzov'un da Moskova'dan

Vilna'ya kadar tüm sefer boyunca biricik hedefi işte bu olmuş, Başkomutan bu amacına sımsıkı sarılmış ve ara sıra bile olsa hedefinden hiç sapmamıştır.

Fransızların işinin bittiğini, düşmanın artık kaçmaktan başka bir şey düşünmediğini ve Ruslara artık sadece onları sınırdan uğurlamak kaldığını Kutuzov -fenni yollardan ya da akıl yoluyla değil- her Rus askeri gibi ta benliğinin içinde hissederek biliyordu; ayrıca, bu eşi görülmemiş hızlı yürüyüşün, hele yılın bu mevsiminde ne gibi çetin sorunlar ortaya çıkardığını da, askerleriyle birlikte yaşayarak biliyordu o.

Gelgelelim, Rus ordusundaki -kendilerini göstermekten, dünyayı ağzı açık bırakacak manevralar ortaya koymaktan ve her ne sebeptense ille de bir dük ya da kral tutsak almaktan başka bir şey düşünmeyen- generaller (özellikle de ecnebi generaller) böyle en uygunsuz ortamı, yani herhangi bir muharebeye girişmenin akıl dışı, hatta insanlık dışı sayılmasını gerektiren koşulları muharebe için en uygun ortam olarak görmekteydiler. Bir ay içinde, üstelik hiç önemli bir muharebe vermeden yarı yarıya kırılmış olan bu askerin; yalın ayak, karnı aç, sırtı açık, yürümekten tabanları patlamış durumdaki bu askerin; düşmanın kaçışı (inşallah) sürdüğü takdirde, daha sınıra kadar önlerinde geldiklerinden de uzun bir yol bulunan bu askerin komutanları olan koca koca generaller, bu askerlere yaptırmaya düşündükleri birtakım harekât planlarıyla, manevra taktikleriyle önüne geldikçe, sadece omuzlarını silkmekle yetiniyordu Kutuzov.

Rus ordusu arkadan gelip Fransız ordusuna dayandıkça, bu generallerin kendilerini gösterme istekleri, hemen bir manevraya girişip Fransızların önünü çevirme, onları imha etme arzuları daha da depreşiyor, iyice ortaya çıkıyordu.

Ruslar Krasnoye'de Fransızların üç kolordularından birini bulacaklarını sanırken, on altı bin kişilik bir kuvvetin başında Napolyon'un bizzat kendisiyle burun buruna geldikleri zaman da işte yine öyle oldu. Askerlerini esirgemekten başka bir şey düşünmeyen Kutuzov, felaketle sonuçlanabilecek bu çatışmaya girişmek-

ten generallerini alıkoymak için çok çaba harcadıysa da başaramadı ve böylece başlayan çarpışmalarda darmadağınık Fransızların bitkin Rus askerleri tarafından kırılması tam üç gün sürdü.

Toll'un kaleme aldığı bir harekât planında şöyle emirler yer alıyordu: "Birinci Kolordu falanca, İkinci Kolordu filanca yere vb." Ama tabii, her zaman olduğu gibi, yine her şey planlardakinin tam tersine gerçekleşti. Prens Eugenen von Würtemberg, kaçmakta olan Fransızların üzerine bir tepeden ateş açtırdı, sonra takviye istedi; tabii, takviye gelmedi. Rusların elinden kurtulan Fransızlar dağılıp ormana sığındılar ve gece karanlığından yararlanıp elden geldiğince dolambaçlı yolları yeğleyerek kaçışlarını sürdürdüler.

Kendi müfrezesinin iaşesini düşünmeyi bile bir küçülme sayan, arandığında hiçbir vakit yerinde bulunamayan ve Fransızlarla çene çalmaya bayılan General Miloradoviç -kendi kendine taktığı adla, bu *chevalier sans peur et sans reproche**- aldığı emirleri uygulamayıp, hiç durmadan Fransızlara elçiler yollayarak teslim olmalarını talep etmekle değerli zamanı heba etti.

Atını sürüp askerlerinin önüne çıkan Miloradoviç, süvarilerine Fransızları işaret ederek, "Bu kolorduyu size armağan ediyorum aslanlarım!" diye kükredi.

Ve adım atacak hali kalmamış lagar beygirlerini mahmuzlarıyla, mızraklarının saplarıyla dehleyerek ancak biraz hızlı yürütebilen süvariler kendilerine armağan edilen -aslında, açlıktan ve soğuktan taş kesilmiş bir avuç sefil yaratıktan başka bir şey olmayan- Fransız kolordusunun üzerine varır varmaz, zaten haftalardan beri böyle bir fırsatın çıkmasını dört gözle bekleyen Fransız askerleri hemen silahlarını atıp teslim oluverdiler.

Rus ordusunun generalleri Krasnoye'de yirmi altı bin tutsak aldılar, onlarca sahra topu, bu arada -derhal *mareşal asası* diye nitelendirilen- bir de tuhaf bir sopa ele geçirdiler, en büyük başarıyı içlerinde hangisi gösterdi diye aralarında bol bol tartıştılar ve Napolyon'u ya da Fransız kahramanlarından birini veya hiç değilse bir mareşalcik ele geçiremediklerine çok üzülmelerine,

* Fr. Korkusuz ve kusursuz şövalye. *-çev.*

bu yüzden birbirlerini, en çok da bu başarısızlığın baş sorumlusu gördükleri Kutuzov'u suçlamalarına rağmen, yine de pek hoşnut kaldılar, başarılarıyla tatmin oldular.

Tutkularının peşinden sürüklenen bu adamlar aslında, hazin bir determinizmin elinde oyuncak haline gelmiş kör kuklalardan başka bir şey değildiler; ama onlar birer kahraman olduklarına inanıyor, dünyanın en saygıdeğer, en onurlu işini başardıklarını sanıyorlardı. Kutuzov'u eleştiriyor, seferin ta en başından beri Napolyon'u tepelemelerine engel olmakla; kendi koca göbeğinin keyfinden başka bir şey düşünmemekle; Keten Fabrikaları bölgesinde rahat ettiği için oradan ayrılmamakla; Krasnoye'de -Napolyon'un da orada olduğunu duyunca korkudan aklı başından gittiği için- kendilerine engel olmaya kalkışmakla; belki de Napolyon'la gizlice anlaşmış olmakla; Napolyon tarafından satın alınmakla,* daha neler nelerle suçluyorlardı.

Bu ağzı kullananlar sadece Kutuzov'un çağdaşları değildi: Ölümünden sonra da, tarihçiler Napolyon'u muhteşem diye yüceltirlerken, Kutuzov yabancılar tarafından "sinsi, ahlaksız, iradesiz bir ihtiyar saray entrikacısı" diye; Ruslar tarafından da, "Rus adı taşımaktan başka hiçbir erdemi bulunmayan işe yaramaz biri, bir çeşit kukla – ne idüğü bellisiz bir yaratık" diye tanımlanmıştır.

V

1812 ve 1813'de Kutuzov'u açıktan açığa, bir çuval inciri berbat etmekle suçladılar. İmparator ondan hoşnut değildi. Yakın zamanlarda "en yüksek makamların" emriyle yazılan bir tarih kitabında**

---

* Wilson'un *Günce*'si. L. Tolstoy.

** Bogdanoviç'in yazdığı, *1812 yılı Tarihi. Kutuzov'un karakteri ve Krasnoye muharebelerinin doyurucu olmayan sonuçları üzerine düşünceler*, adlı kitap. L. Tolstoy. (Okurların dikkatine: Yukarıdaki her iki dipnot da Savaş ve Barış'ın orijinal metninde yer alan ve doğrudan doğruya L. Tolstoy tarafından verilmiş olan dipnotlarıdır. Tolstoy'un dipnotuyla zikrettiği *Günce*'nin yazarı Sir Thomas Wilson'dur (1774-1849). Bu zat bir süre Portekiz ordusunun ıslahı ile uğraştıktan sonra 1812-1814 yıllarında Rus Genelkurmay Karargâhı nezdinde İngiliz askeri komiseri olarak bulunmuştur. *Özel Günce* adını verdiği anıları ölümünden sonra, 1861'de yayımlanmıştır.) *-çev.*

ise Kutuzov'un, "*Napolyon'un adından bile korkan yalancı bir saray entrikacısı*" ve "*Krasnoye ve Brezina'da işlediği büyük hatalarla Rus ordusunu Fransızlara karşı ezici bir zafer kazanma olanağından yoksun bırakan kişi*" olduğu ileri sürülmektedir.

Rus insanının kendi kafasıyla hiç de büyük diye kabul etmediği o büyük adamların -(*grands hommes*) değil de Cenabı Hakk'ın iradesini önceden sezerek kendilerini Onun iradesine adayan, hep yalnız kalmaya mahkûm, o eşine ender rastlanan bireylerin- kaderleri hep böyledir işte. Onlar, sıradan insanların aklının ermediği insanüstü yasaların varlığını görebildikleri içindir ki, o sıradan insan kalabalığının nefreti ve aşağılamasıyla cezalandırılırlar.

Ne tuhaf ve ne acıdır ki, Napolyon -hiçbir yerde, hatta sürgünde bile insanlık onurunu koruyamamış bu adam, tarihin bu en önemsiz kuklası- Rus tarihçilerinin gözünde en övülecek, en göklere çıkarılacak kişi mertebesindedir; Rus tarih yazarlarının gözünde *grand*'dır o! Onların gözünde Napolyon *grand*'dır da, Kutuzov'a gelince o - 1812 seferinin ta başından sonuna dek, Borodino'dan Vilna'ya dek doğru bildiği yoldan ister sözüyle, ister davranışıyla zerre kadar sapmamış olan; gerek, içinde yaşanılan günün gelecek bakımından taşıdığı önemi daha o günden kestirebilecek bir insan oluşuyla, gerek gösterdiği büyük fedakârlıklarla, tarihte eşi görülmemiş bir örnek ortaya koyabilmiş olan bu insan - aynı tarihçilerin gözünde ne idüğü belirsiz, acınası bir yaratıktır; o yüzdendir ki, bizim bu tarihçilerimiz Kutuzov'dan ve 1812 yılından hep bir parça utançla söz ederler.

Oysa bütün eylemlerini sarsılmaz bir iradeyle tek bir amaca yöneltmiş olan, üstelik amacı tüm ulusunun ortak dileğine layık ve onunla özdeş bulunan böyle başka bir kahramana tarihte kolay kolay rastlanamaz. Ayrıca, Kutuzov'un 1812 yılında ulaşmak için tüm çabasını harcadığı amaca benzer bir amaca onun gibi tam olarak ulaşabilmiş başka bir tarihî kişi bulabilmek daha da zordur.

Kutuzov hiçbir zaman öyle, "Piramitlerin tepesinden bizleri seyreden kırk asır,"* gibi cafcaflı laflar etmediği gibi, vatanı için

* Napolyon'un Mısır seferi sırasında askerlerine verdiği bir söylevden. -*çev.*

yaptığı fedakârlıkları da, neler başarmak istediğini ya da neler başardığını da hiç ağzına almamıştır: Kısacası, Kutuzov hiçbir zaman kendinden söz etmemiş, gösterişli tavırlar takınmamış, hep en alçak gönüllü, en sıradan adam kimliğiyle görünmüş, her zaman en sade ve en gösterişsiz sözleri o söylemiştir. Kızlarıyla ve Madame de Stael'le mektuplaşır, roman okumayı sever, yakınında güzel kadınların bulunmasından hoşlanır, generallerle, subaylarla, eratla şakalaşır, kendi aleyhine ileri sürülen iddiaları da asla yalanlamaya kalkışmazdı. Örneğin, Kont Rostopçin Moskova'da, Yauza Köprüsü'ne hışımla gelip de Kutuzov'u Moskova'nın yıkımından sorumlu tutarak, ona, "Moskova'yı savaşmadan asla terk etmeyeceğini söyleyen siz değil miydiniz?" diye bizzat teessüflerini bildirdiği zaman, Kutuzov –Moskova çoktan terk edilmiş olduğu halde– şu cevabı vermişti: "Savaşmadan terk edecek değilim ki zaten!" Bir başka seferinde, İmparatorun yanından gelen Arakçeyev kendisine, Yermolov'un topçuların başına getirilmesi gerektiğini söylediği zaman, –bundan birkaç dakika önce başka birine tam tersini söyleyen– Kutuzov'un cevabı, "Ben de zaten aynen öyle düşünüyordum," olmuştu. Kutuzov'un –o günlerde yaşanan olayların gelecek için ne muazzam bir önem taşıdığını sağduyudan yoksun bir kalabalığın ortasında sezebilen tek kişi olan onun– zerre kadar umurunda değildi. Rostopçin'in Moskova'nın uğradığı felaketten onu ya da başkasını sorumlu tutması; Kutuzov için önem verilecek şey miydi bu o sıralarda? Hele, topçu sınıfının başına kimin getirildiği hiç, ama hiç önem taşımıyordu onun gözünde.

İnsanları harekete geçiren etmenlerin ne fikirler, ne de fikirleri ifadede kullanılan sözcükler olduğunu yaşam deneyiminden çıkaran bu kocamış adamın ağzından çıkan saçma sapan sözler sadece bu kadarla kalsa yine iyi; Kutuzov her geçen gün daha çok saçmalayan, aklına gelen ilk lafı hiç düşünmeden pat diye söyleyiveren biri haline geliyordu.

Ama işte bu adam –ağzından çıkanı kulağı duymayan bu aynı adam– başkomutanlığı süresince bir kez bile, savaşın başından beri ulaşmaya çabaladığı amacına aykırı düşecek tek kelime etmemiştir.

Çeşitli durumlarda birçok kereler –ne yazık ki anlaşılmayacağını çok iyi bildiği için istemeye istemeye de olsa– başkalarıyla tamamıyla ters düşen kendi gerçek düşüncelerini açıkladığı olmuştur. Kanılarında çevresindekilerden tamamıyla ayrıldığının ilk belirtisi Borodino Muharebesi dolayısıyla ortaya çıkar: Borodino Muharebesi'nin Ruslar hesabına bir *zafer* olduğunu ileri süren ve bunda ısrar eden tek kişi odur. Bu kanısını gerek sözlü olarak, gerek mektuplarında ve raporlarında yazılı olarak ta ölümüne kadar sürdürmüştür. "*Moskova'yı kaybetmek, Rusya'yı kaybetmek demek değildir*" diyebilen yalnızca bir kişi çıkmıştır o sıralarda; o da yine Kutuzov'dur. Barış masasına oturmak için ağız yoklamaya gelen Lauriston'a da hak ettiği cevabı tek başına veren odur: "*Barış asla söz konusu olamaz, çünkü halkımız istemiyor.*" Fransızların geri çekilişi sırasında şu düşünceleri de yine sadece o ileri sürmüştür: "*Bizim yaptığımız bütün manevralar yararsızdır; her şey zaten kendiliğinden, hem de bizim istediğimizden de iyi gerçekleşmektedir,*' sözü onun olduğu gibi, '*bizim, düşmana bir altın köprü sunmamız gerekir,*' lafı da ona aittir; '*Tarutino'da da, Krasnoye'de de Vyazma'da da boşu boşuna savaştık biz,*' diyen, '*sınıra varıncaya kadar hiç değilse birkaç askerimiz sağ kalsın bari,*' diyen, '*On Fransız'a karşı bir tek Rus askerini bile feda etmem ben,*" diyen de hep odur.

Ve tarih kitaplarında bize aktarıldığı kadarıyla, sırf İmparatoru hoşnut etmek için Arakçeyev'e yalan söylemiş olan bu saray entrikacısıdır ki –sadece bu adamdır ki– Vilna'da İmparatora, "*Savaşı sınırlarımızın ötesine taşımak bize hiçbir yarar sağlamayacak, üstelik zararımıza da olacaktır,*" diyebilmiştir; hem de İmparatorun husumetini üzerine çekme pahasına, bunu bir tek o söyleyebilmiştir.

Olayların anlamını kavrayabilen tek kişinin o olduğu gerçeğini sadece sözleri kanıtlamıyor Kutuzov'un. Başından sonuna kadar en ufak bir sapma göstermediği tüm eylemleri de üç yönlü tek bir amaca yönelikti: 1) Fransızlarla çatışmaya girmek için bütün gücünü toplamak; 2) Fransızları yenmek; 3) Onları Rusya'dan sürüp atarak hem kendi halkımızın çektiklerine hem de düşmanın çektiklerine bir son vermek.

Şiarı "sabır ve zaman" olan, her zaman her girişimi ertelemeye meraklı bu ağırkanlı adam, her türlü atılganlığın yeminli düşmanı olan bu adam, işte bu Kutuzov, büyük bir ağırbaşlılık içinde her türlü hazırlığı yaptırdıktan sonra, Borodino Meydan Muharebesi gibi bir muharebeyi de verebilmiş olan adamdır. Austerlitz'de, daha muharebenin başlamasından önce, bu muharebenin kaybedileceğini söylemeye başlayan aynı Kutuzov, herkesin söylediğinin tam tersini ölümüne kadar savunarak, Borodino'nun bir Rus zaferi olduğunu söyleyen biricik insandır – hem de generallerinin bu savaşın yitirildiğini ileri sürmekte ağız birliği etmiş olmalarına rağmen; üstelik o güne kadar tarihte zafer kazanan bir ordunun zaferin ardından geri çekildiği hiç görülmemiş olmasına rağmen, yine de Borodino'nun kendi zaferleri olduğu görüşünde diretebilmiştir. Fransız, geri çekilişinin başından sonuna kadar, o dönemde ve o koşullarda, muharebeye girişmenin yararsız olduğunu, asla muharebeye girişmemek gerektiğini, hele yeni bir savaşı başlatmaktan kesinlikle kaçınmak gerektiğini, Rus sınırının ötesine geçmenin doğru olmayacağını bir tek o söylemiştir.

Bugün bizler için o olayların nasıl bir önem taşıdıklarını ve neyi ifade ettiklerini anlayabilmek –tabii, o gün büyük halk yığınlarının gönlünde yatan amacın sadece beş on kişinin kafasında var olduğunu sanma saplantısından kendimizi kurtarabilmemiz koşuluyla– çok kolaydır, çünkü olaylar da, olayların sonuçları da gözümüzün önünde bulunuyor şimdi.

Peki, ama tüm çevresindekilerin paylaştıkları kanıya karşı bir başına direnebilen bu tiridi çıkmış ihtiyar, nasıl oluyor da halkının olaylara hangi gözle baktığını bu kadar iyi çözümleyebiliyor ve bu nedenle de ölümüne kadar bir daha bu inancından sapmayabiliyor?

Kendi yaşadığı dönemde yer alan olayların anlamını Kutuzov'un böylesine derinlemesine ve tam olarak çözümleyebilmesini sağlayan gücün, bu olağanüstü gücün sırrı, ulusal bilinç denilen o ortak duyguyu en arı ve en güçlü biçimde yüreğinde taşıyor olmasında yatar.

İşte, halkın da, onun bu bilinci taşıdığını anlamış olması yüzündendir ki, -sadece ve sadece bu nedenledir ki- o halk daha önce görülmemiş bir davranışta bulunarak Çar'ın isteğinin tersine bir istek ileri sürmüş ve ulusal savaşta kendilerini temsil edecek Başkomutan olarak bu insanı -bu gözden düşmüş ihtiyarı- seçmiştir. Ve yine, Kutuzov'un yüreğinde taşıdığı bu duygudur ki, onu insanlık merdiveninin en üst basamağına kadar çıkarmış ve o, bir Başkomutan olarak sahip bulunduğu büyük güce rağmen, çıktığı o yüce insanlık katında gücünü askerleri öldürmek, yok etmek amacıyla değil, onlara merhametli davranılmasını sağlamak, onları esirgemek amacıyla kullanmıştır.

Bu sade, bu alçak gönüllü ve dolayısıyla da gerçekten *büyük* insanın cüssesi, *Avrupa'nın kahramanı*, insanlığın sözüm ona *önderi* diye yutturulmaya çalışılan kişi için tarihçiler tarafından hazırlanan düzmece kalıba elbette sığmazdı.

Büyüklüğün ne demek olduğunu uşak ruhlular bilemez; çünkü onların büyüklük kavramı da kendileri gibi aşağılıktır.

VI

Adını Krasnoye'den alan meydan muharebesinin birinci günü 5 Kasım'a rastlar. Akşama doğru -bir sürü tartışmalardan, tertiplenme planındaki yerlerini bir türlü almayan generallerin sebebiyet verdiği akıl almaz karışıklıklardan ve dörtnala ortalıkta dönen yaverler sağa sola çelişik emirler yetiştirdikten sonra- düşmanın her yerde darmadağınık kaçtığı, dolayısıyla muharebeye tutuşmanın söz konusu olmadığı ve olamayacağı iyice ortaya çıkınca, Kutuzov Krasnoye'den ayrıldı ve o gün daha önceden başkomutanlık karargâhını naklettirdiği Dobroye'ye gitmek üzere yola çıktı.

Hava açıktı ve ayaza çekmişti. Kutuzov atla gidiyordu Dobroye'ye; yine o ufak tefek kır atına binmişti. Maiyetini oluşturan muazzam kalabalık -başkomutanlarından hiç de hoşnut olmayan generaller kalabalığı- aralarında fısır fısır Kutuzov'u çekiştiriyorlardı arkasından. Bütün yol boyunca, o gün ele geçirilen

Fransız tutsakları (sayıları yedi bini buluyordu) görülüyordu; bunlar küme küme, çoban ateşleri çevresinde ısınmaya çalışıyorlardı. Dobroye'ye yaklaşırlarken, yol kenarına upuzun bir sıra halinde dizilmiş, ele geçirilen -atları ve toparlakları alınmış- toplarla birlikte uzayıp giden büyük bir tutsak grubuyla karşılaştılar. Ellerine geçirdikleri çaputlarla, işe yarar ya da yaramaz her şeyle örtünmeye çalışan, paçavralar içinde soğuktan tir tir titreyen tutsakların sesleri bir uğultu halinde kulağa çarpıyordu. Başkomutanın yaklaştığını gören tutsak kalabalığında konuşmalar durdu, uğultu bir anda kesildi ve bütün gözler, başında kırmızı kurdeleli beyaz kasketi, sırtında onu daha da kambur gösteren kapitone gocuğuyla, kır atının üstünde ağır ağır yaklaşmakta olan Kutuzov'a çevrildi. Yaver generallerinden biri Başkomutana toplarla tutsakların nerede ele geçirildiği konusunda bilgi vermekteydi.

Görünüşe bakılırsa kafası bambaşka bir yerde olan Kutuzov'un Generali dinlemediği belliydi. Gözlerini kısmış, üzüntülü bakışlarını perişan bir görünüm içindeki tutsaklara dikmişti. Çoğunun yanakları, kulakları, burunları donarak dökülmüştü ve hemen hemen tümünün kan çanağına dönen irinli gözleri yumru yumruydu.

Bunlardan ufak bir grup yolun hemen kıyısında duruyorlardı; içlerinden -birisinin suratı yara bere içinde olan- ikisi yere çömelmiş, kocaman bir çiğ et parçasını didikliyorlardı elleriyle. Yaklaşan atlılar kalabalığına ara sıra kayan kaçamak bakışlarında insanın tüylerini ürperten, hayvanca bir ifade vardı; gözlerinde aynı ifadeyi taşıyan, yüzü yaralarla kaplı asker de kısa bir an Kutuzov'a yiyecek gibi baktıktan sonra yine hemen başını önüne çevirip işine devam etti.

Kutuzov uzun bir süre gözlerini bu iki askerden ayıramadı. Gözlerini kısmış, yüzünü buruşturmuş, başını üzüntüyle iki yana sallayıp duruyordu ihtiyar Başkomutan. Biraz ileride, bu sefer, bir Fransız tutsağın omzunu tapışlayarak ve dostça gülerek ona bir şeyler söylemeye çalışan bir Rus erine gözü takılan Kutuzov, yüzünde yine aynı ifadeyle, üzüntülü üzüntülü yine salladı başını.

O sırada yaveri, Başkomutanının dikkatini, Fransızlardan ele geçirilen ve önünden geçmekte oldukları Preobrajenski Alayının önünde duran Fransız alay sancaklarına çekmeye çalışıyordu; Kutuzov yaverine dönerek, "Ha, bir şey mi diyordun?" diye sordu.

Sonra, kafasını meşgul eden düşüncelerden büyük bir çabayla silkinerek kendini kurtardı ve, "Ha, şu sancaklar!" dedi.

Kutuzov dalgın dalgın çevresine bakınırken, dört bir yanını kuşatan ve ondan bir konuşma bekleyen binlerce askerin gözleri onun üzerine dikiliydi.

Başkomutan, Preobrajenski Alayının önünde durdu, derin bir göğüs geçirdi ve gözlerini kapadı. Maiyetindeki generallerden biri ganimet sancakları tutan erlere işaretle öne çıkmalarını, sancakları getirip Kutuzov'un çevresinde bir daire oluşturacak biçimde ve gönder diplerini yere dayayarak dikine tutmalarını emretti. Kutuzov birkaç saniye sessiz kaldıktan sonra besbelli ki istemeye istemeye, sırf mevkii dolayısıyla taşıdığı yükümlülükler gereği olarak başını kaldırıp konuşmaya başladı. Preobrajenski Alayı subayları bir anda koşarak fırlayıp Başkomutanın çevresinde dar bir halka oluşturmuşlardı. Kutuzov gözlerini ağır ağır çevresini saran kıta subayları üzerinde dolaştırdı, yüzlerine dikkatle baktı ve içlerinden bazılarını tanıdı.

Önce erata doğru dönüp, "Hepinize teşekkür ederim!" dedikten sonra tekrar subaylara doğru döndü. O koskoca kalabalıktan bir soluk sesi bile çıkmadığı için Başkomutanın sözleri tane tane duyuluyordu:

"Çetin görevinizi sadakatle yerine getirdiğiniz için hepinize teşekkür ederim. Zaferimiz tamdır ve Rusya sizleri unutmayacaktır. Şan ve şeref hep sizlerin olsun!"

Sustu, bakışlarını çevresinde dolaştırdı.

Fransızlardan ganimet olarak ele geçirilen sancakları tutan Rus erlerinden biri o sırada, elinde tuttuğu Fransız sancağının alemini –Fransız kartalı başını– Preobrajenski sancağı geçerken elinde olmaksızın hafifçe eğmişti. Kutuzov bu ere dönerek, "İndir, daha aşağı indir şunun kafasını!" diye seslendi. "Daha indir, daha aşa-

ğıya, hah şöyle! Hurra aslanlarım!" diye bağırırken de askerlerine doğru çevik bir hareketle çenesinin ucunu yukarıya kaldırdı.

Binlerce hançereden aynı anda, "Hurra!" kükreyişi yükseldi.

Askerler coşku içinde alkış tutarlarken gövdesini hafifçe öne doğru verip başını öne eğerek bekleyen Kutuzov'un gözleri yumuşak, ama aynı zamanda şakacı bir ışıkla parlıyordu.

Alkışlar kesildikten sonra, "Evet, kardeşlerim..." dedi Kutuzov.

Bunu söylerken yüzünün ifadesi bir anda değişivermişti. Şimdi konuşan bir başkomutan değil, yoldaşlarına çok önemli bir şey söylemeye hazırlanan sıradan bir ihtiyarcık idi.

Başkomutanlarının diyeceğini daha iyi duyabilmek için biraz daha sıkışan subay kalabalığı arasında da, erat safları arasında da bir dalgalanma oldu.

"Evet, kardeşlerim, çok büyük sıkıntılara katlandığınızı ve bu sıkıntıları hâlâ çekmekte olduğunuzu biliyorum, ama hiç çaresi yok. Biraz daha dişinizi sıkacaksınız – çoğu gitti, azı kaldı. Konuklarımızı hele bir uğurlayalım, ondan sonra dinleniriz. Çar Hazretleri sizleri unutmayacaktır. Sıkıntınızın büyük olduğunu biliyorum, ama hiç değilse sizler kendi yurdunuzda bulunuyorsunuz, oysa onlar – bakın, ne hale gelmişler," diyerek tutsakları işaret etti. "Bizim en yoksul dilencilerimizden bile beter durumdalar. Onlar güçlüyken bizler kendimize bile acıyacak durumda değildik, ama şimdi merhametimizi onlardan bile esirgememek elimizde artık. Onlar da insan evladı; öyle değil mi, kardeşlerim?"

Çevresini süzen Kutuzov, göz kırpmadan üzerine dikilmiş saygı ve hayranlık dolu bakışlarda, duygularının paylaşılmakta olduğunu okudu. Ağzının ve gözlerinin kenarlarını kırışıklar içinde bırakan o yumuşacık ihtiyar gülümseyişi yüzüne yayıldıkça yayıldı; gözlerinin içi gülüyordu şimdi ihtiyarın. Sustu ve ne diyeceğini bilemezmiş gibi başını önüne eğdi.

"Ama kardeşlerim, her şey bir yana, tabii onları da buraya biz davet etmedik, değil mi?" Sonra birdenbire başını kaldırarak haykırdı: "Layıklarını buldular, bok oğlu boklar!"

Saflarını bozup neşe içinde el çırpan, gırtlaklarını paralarcasına "Yaşşa, var ol!" diye haykıran eratı ardında bırakarak atının başını çeviren Kutuzov kırbacını savurdu ve savaşın başından beri ilk kez olarak atını dörtnala kaldırdı.

Kutuzov'un söylediklerinden erat pek bir şey anlayabilmiş değildi. Feldmareşalin önce son derece vakur başlayıp, sıradan bir ihtiyara yakışır biçimde sona eren söylevini tekrar et deseler, hiçbiri tek kelimesini bile tekrar edemezdi; ama hepsi de sadece onun sözlerinin gerisindeki içtenliği anlamakla kalmamış; aynı zamanda -ihtiyarın kötülük taşımayan o kendine özgü küfürbazlığıyla pek güzel ve eksiksiz ifade ettiği- zafer sevincinin, düşmana acımanın, ama kendi davasından da asla vazgeçmemek gerektiği bilincini taşımanın bir karışımı olan o yüce, o insanca duygu da her bir askerin sinesinde yankısını bulmuş ve onları coşturarak böyle uzun uzun alkışlamalarına yol açmıştı. Bunun ardından, Başkomutanın yanına sokulan yaverlerinden biri ona faytonunun getirtilmesini isteyip istemediğini sorduğunda, aşırı derecede duygulanmış bulunan Kutuzov'un ağzından cevap olarak ancak hıçkırıkları duyulabilmişti.

VII

Krasnoye Muharebesi'nde çarpışmaların sonunun alındığı 8 Kasım günü askerler geceleyecekleri noktaya vardıklarında güneş devrilmiş, alacakaranlık çökmek üzereydi. O gün sabahtan beri hava genellikle rüzgârsız ve ayazdı, sadece bir iki kez hafif kar serpiştirmiş, akşama doğru da hava açmaya yüz tutmuştu. Seyrek atıştıran karların arasından karaya çalan mor gökyüzü ve pırıl pırıl yıldızlar görünüyor, ayaz gittikçe daha ısırıcı oluyordu.

Askerlerin o geceyi geçirecekleri yere -burası şoseye yakın bir köydü- ilk varan birlik, Tarutino'dan üç bin kişilik bir kuvvet olarak çıkıp, mevcudu dokuz yüze inen bir piyade alayıydı. Alayı yolda karşılayan konakçı subayları köyün baştanbaşa yaralı Fransızlarla, Fransız cesetleriyle, Rus süvarileri ve karargâh subayla-

rıyla dolu olduğunu, bir tek boş kulübe bulunmadığını bildirdiler. Sadece alay komutanı için kulübenin birinde tek kişilik bir yer sağlayabilmişlerdi.

Komutan hemen atını sürüp kulübenin yolunu tuttu. Alay köyün içinden geçip, son köy evlerini de geride bırakır bırakmaz hemen oracıkta, evlerin burnunun dibinde tüfek çattı.

Kırk kollu, kırk bacaklı dev bir ejderha gibi barınağını hazırlamaya, yiyeceğini aramaya girişti alay. Erlerden bir grup, diz boyu karlara bata çıka, köyün sağına düşen huş koruluğuna yöneldiler ve çok geçmeden oradan neşeli gülüşmelerle balta, kılıç sesleri, kırılan dal sesleri gelmeye başladı. İkinci bir grup, alaya ait, bir araya toplanmış yük arabaları ve beygirlerin arasında koşuyor, su kovalarını, sıkıştırılmış kuru ot balyalarını çıkarıp yayma ve hayvanları doyurma işiyle uğraşıyorlardı. Köyün içine dağılan üçüncü bir grubun kimi erleri karargâh subaylarına konak ayarlamaya çalışırken, kimileri evlerin içindeki Fransız cesetlerini dışarıya atmakla, kimileri de çoban ateşi yakmak için ellerine geçirdikleri kaplama, tahta, kuru odun diye ne varsa hepsini, hatta çatıları örten kuru otları taşımakla uğraşıyor, kendilerine barınak yapmak için bahçelerdeki, avlulardaki çitleri sökmekten de geri kalmıyorlardı.

On beş kadar er, çatısı daha önce sökülüp götürülmüş bir samanlığın çit gibi dallardan örülerek yapılmış olan epeyce yüksek duvarını sallaya sallaya devirmeye çalışırlarken neşeli kahkahalar atıyor, şakalaşıyorlardı bir yandan da.

"Haydi! Hep beraber!" diye birbirlerini gayrete getirirlerken, dış yüzü üzerinde hâlâ parça parça karlar kalmış olan ve ayaz yüzünden çıtır çıtır çıtırdayan koskoca çit duvarın akşam karanlığında heyula gibi sallandığı görülüyordu. Çitin alt kenarını tutan kazıklar çatırdaya çatırdaya gittikçe yattı, yattı ve en sonunda çitten duvar onu iten erlerle birlikte devrildi. Kaba saba kahkahalar patladı, neşeli bağrışmalar göklere yükseldi.

"Hadi bakalım, bir bu yanından, bir öte yanından ikişer ikişer tutun şimdi! Ver bakayım şu küsküyü bana! Hah şöyle! Nereye sokuyorsun onu yahu?"

"Hadi, hep beraber! Ha, durun, durun, bir dakika durun, çocuklar... Türkünün tam sırasıdır şimdi!"

Herkes sustu ve kadife gibi yumuşacık, tatlı bir ses türküye başladı. Türkücü üçüncü dizenin sonuna geldiğinde, en son çıkardığı ses sönerken, yirmi erin hançeresinden aynı anda bir kükreme koptu:

"Haaaay-daaaa! Tamamdır! Hep beraber! Kaldırın çocuklar!.." Gelgelelim, yirmi erin bütün güçlerini aynı anda vermelerine rağmen devrik çitten duvar yine de kımıldamadı yerinden; çöken sessizlikte erlerin derin derin soludukları duyuluyordu "Hey, oradakiler, Altıncı Bölüğün erleri! Ulan, Allahsızlar! Ulan insan gelip de bir el vermez mi be? Gün gelir, sizin de bir işiniz düşer bize."

Altıncı Bölükten köye gitmekte olan yirmi kadar er gelip çiti sökenlere katılınca, on metre uzunluğunda, iki buçuk metre yüksekliğindeki dikenli çit kendi ağırlığından bel vererek yerden kalktı ve zorlanmaktan çatlayacak hale gelen erlerin omuzlarına yüklenip, değdiği yerleri kese biçe, sallana sallana ve erlerin canlarını yaka yaka köy yolundan ilerlemeye başladı.

"Bastığın yere baksana, ulan! Yuh be, adım atmasını bilmiyor daha! Durmasana, ulan, ne duruyorsun? Hah, işte öyle..."

Şen şakrak, şakacıktan söve saya, bir gürültü bir şamata yol alıyorlardı. Onlar böyle dünyayı umursamadan, sırtlarındaki yükleriyle güle söyleye giderlerken ansızın burun buruna geldikleri bir kıdemli başçavuşun otoriter sesi:

"Nedir ulan, bu haliniz?" diye kulaklarında patladı. "Bütün kurmaylar burada oturuyor... Generalim nah şuracıktaki evde... İtoğlu itler, ağzı bozuk pezevenkler, işiteniniz yokmuş gibi dümdüz gidiyorsunuz birbirinize! Ben size öğretivereyim hele ağız bozmayı!" diye bas bas bağırarak, önüne ilk rastgelen erin sırtı budur diyerek okkalı bir yumruk indirdi. "Patırtısız iş göremez misiniz siz, ulan?"

Erlerden tıs çıkmaz oldu. Yumruğu yiyen asker sendeleyip yüzünü çite yasladığı için yanağı dikenlerle yırtılmış, kanıyordu;

ahlaya oflaya yüzünü siliyordu zavallı. Başçavuş çekilip gittikten sonra, korka korka yanındakine fısıldadı yüzü yaralanan er:

"Bok soyunun eli de amma ağırmış, haa! Yüzümü gözümü kan içinde bıraktı."

Gülmesini zor tuttuğu anlaşılan erlerden birinin sesi, öteden, "Hoşuna gitmedi mi, yani? Hayret!" dedi. Erler seslerini alçaltarak yollarına devam ettiler.

Köyün dışına çıkar çıkmaz yine seslerini alabildiğine yükselttiler; amaçsız küfürleşmeleri yine eksik etmez oldular. Bu erlerin az önce önünden geçtikleri evin içindeyse karargâh subaylarıyla büyük birliklerin komutanları toplanmışlar, bir yandan çaylarını içerlerken bir yandan da o günün olayları ve ertesi gün girişilecek manevralar üzerine hararetli bir konuşmaya dalmışlardı. Düşmanı soldan çevirip önünü keserek kral naibini (yani, Murat'yı) yakalama önerisi ortaya atılmış, bu tartışılıyordu.

Erler söktükleri çit duvarı istedikleri yere taşıdıklarında, her yanda çoktan yanmış olan çoban ateşleri, karavanaları pişirecek kıvama gelmiş bulunuyordu. Ateşlerden çatırtılar yükseliyor, çevredeki karlar eriyor ve ezilmiş karlarla örtülü tüm ordugâh alanında hareket halindeki erlerin gölgeleri dolaşıyordu hızlı hızlı.

Dört bir yanda baltalar, nacaklar arı gibi işliyordu. Emir veren kimse olmadığı halde bütün işler kendiliğinden görülüyordu. Gece boyunca yakılacak odunlar getirilip dağlar gibi istif ediliyor, subaylar için çergeler çatılıyor, karavana kazanları kaynıyor, cephane sayımı ve silah bakımları yapılıyordu.

Erlerin taşıyıp getirdikleri çit, Sekizinci Piyade Bölüğünü karayelden korumak için yarım daire biçiminde dikilip tüfekliklerle desteklenmiş, tam ortasına da bir çoban ateşi yakılmıştı. İçtimalar ve akşam yoklamaları bitirildi, istirahati bildiren trampetler çalındı, karavanalar yendi ve bütün erat geceyi geçirmek üzere çoban ateşlerinin çevresine öbek öbek toplandı; kimi çizmesini, postalını onarıyor, kimileri çubuklarını tüttürüyor, kimileri de çırılçıplak soyunmuş, bitlerden arındırmak için çamaşırlarını tütsülüyorlardı.

VIII

Rus askerlerinin o sıralarda içinde bulunduğu inanılamayacak kadar berbat koşullar -kalın çizmelerden ve gocuklardan yoksun, başlarını sokacak bir dam altı bulamadan karların üstünde eksi on sekiz derecelik* ayazda, yarı aç yarı tok (levazım dairesi eratın tümüne her zaman yetişemiyordu) yaşadıkları- düşünülünce, insanın aklına bunların son derece acıklı bir görüntü sergiledikleri gelir.

Oysa tam tersine idi durum: En mükemmel maddi koşullar altında bile ordu moral gücü bakımından bu derece yüksek bir düzey gösterememişti daha. Bunun nedeni, moral ve fizik güçlerini kaybedenlerin ordudan her gün elenmekte oldukları gerçeğinin altında yatıyordu. Moral ve fizik yapıları zayıf olanların tümü çoktan elenip gitmişler, geriye sadece ordunun -kafaca ve bedence en güçlülerden oluşan- kreması kalmıştı.

Sekizinci Piyade Bölüğünü koruyan çit perdenin arkasında, başka bütün çoban ateşlerinin çevresinde olduğundan daha çok asker toplanmıştı. İki başçavuşlarıyla birlikte oturan Sekizinci Bölüğün çoban ateşi de bütün öteki ateşlerden daha harlı yanıyor, daha büyük bir alanı aydınlatıyordu. Sekizinci Bölük efradı, ateşlerinin başına çökmek için izin isteyen başka birliklerden erlere, kendi odunlarını getirmeleri koşuluyla izin veriyorlardı.

Kızıl saçlı, pancar suratlı bir er dumandan yanan gözlerini kırpıştıra kırpıştıra -ama yine de ateşin yanından geri çekilmeyerek- bas bas bağırıyordu:

"Heey, Makayev! Nerede kaldın ulan, piç kurusu? Yolunu mu kaybettin, yoksa kurtlar mı yedi seni? Çabuk, odun getir buraya!" Aynı er bir başka ere dönerek, ona da, "Hey, Karakarga, kaldır kıçını bakalım, odun taşıyıver azıcık sen de!" diye emretti.

Bu kızıl saçlı ne çavuştu, ne de onbaşı; sadece bileğine güvenerek kendinden zayıflara hükmedebiliyordu. Gerçekten de karga burunlu, sıska, kara kuru biri olan, "Karakarga" adını taktıkları

* O dönemde Rusya'da Réaumur termometresi kullanılmaktaydı. Eksi on sekiz derece Réaumur, aşağı yukarı eksi on üç derece santigrad (ya da celsius) demektir. *-çev.*

er uslu uslu söz dinleyerek yerinden kalktı, tam gitmeye hazırlanırken, ateşin aydınlığında genç, yakışıklı, tığ gibi bir er bir kucak dolusu odunla göründü.

"Buraya getir bakayım, buraya bak, bunu beğendim işte!"

Odunları yarıp, ateşi beslemek için korların üzerine güzelce yerleştirdiler, sonra da ağızlarıyla üflemeye, kaputlarının etekleriyle yellemeye koyuldular; çok geçmeden alevler yükselmeye, odunlar tıslayıp çatırdamaya başladı. Askerler ateşe biraz daha sokulup çubuklarını yaktılar. Odunları getiren genç, yakışıklı er ellerini kalçalarına dayamış, dirsekleri yana açık olarak olduğu yerde zıpzıp gibi sıçrayıp tepinerek donmuş ayaklarını ısıtmaya çalışıyor, bir yandan da her hecesini mahsustan hıçkırır gibi çıkararak, bir tekerleme tutturmuş onu söylüyordu:

Ah, anacım, vah anacım; hava duru, ayaz var,
Tüfek çatmış oğlundan sağlığına niyaz var.
Piyadeyim, piyade; ayacıklar dondu ziyade!

Dans eden erin postallarından birinin tabanının kopmuş, sarkmakta olduğunu gören kızıl saçlı, "Hey, dikkat et, bu gidişle pabucunun tabanı uçup gidecek!" diye seslendi. "Yaman da dans edermiş, ha!" diye ekledi ardından.

Dans eden er durdu, postalının sarkan tabanını çekip kopardı, kaldırdı ateşin ortasına fırlattı.

"Haklısın, babalık," dedi, gelip ateşin başına çöktü. Sırt çantasını açtı, içinden Fransız malı mavi bir kumaştan kesilmiş uzunca bir parça çıkarıp ayağını sarmaya koyuldu. "Islak pabuçları ateşe gösteriyoruz ya, çıkan buhar canına okuyor köselenin," diye ekledikten sonra, ayaklarını ateşe doğru uzattı.

"Yakında yeni postal dağıtırlar bize. Dediklerine bakılırsa, onların işini hele bir tamam edelim, bize çifte istihkak çıkaracaklarmış her şeyden!"

Başçavuşlardan biri, "Yahu, bana kalırsa şu Petrov hergelesi geride kalma numarasıyla kirişi kırdı herhalde," dedi.

"Ne zamandır gözümü üzerinden ayırmıyordum onun," dedi öteki başçavuş.

"Canım, zaten asker olacak adam değildi ki, biçarenin teki işte..."

"Sen asıl şu Üçüncü Bölüğe bak; dünkü sayımda dokuz kişi noksan çıkmış diyorlar."

"Hepsine eyvallah da, ayakları donan asker nasıl yürüsün? Söylesenize..."

"Ne dedin, ne? Zırvalamasana sen bakayım!" dedi başçavuşlardan biri.

Yaşlıca usta erlerden biri, donmuş ayaklarla yürüme zorluğundan söz eden ere dönerek, "Yoksa senin de mi gözün kirişi kırmakta?" diye çıkıştı.

Karakarga dedikleri, karga burunlu asker ateşin öbür yanında oturduğu yerden doğrulup ayağa kalkarken, cırtlak ve titrek sesiyle, "Söylemesi kolay elbet," diye lafa karıştı. "Şişman adam kilo verir, sıska olur. Sıska adam kilo verirse geberir gider. Benim şu halime baksanıza, bi sıkımlık canım kaldı." Sonra kararlı bir tavırla aniden başçavuşa dönerek ekledi: "Sen git söyle onlara, beni çürüğe çıkarsınlar; koysunlar arabaya, yollasınlar hastaneye. Romatizma sancılarından tutar yanım yok billahi. Bu gidişle ben de yolda kalacağım."

"Anladık, yeter, kes artık!" dedi başçavuşlardan biri, sesini yükseltmeden.

Asker de uzatmayıp sustu; konuşmalara kaldığı yerden başlandı yine.

Askerlerden biri, "Yahu, bugün binlerce Fransız keferesi tutsak aldık, bir tekinin bile ayağında doğru dürüst bir şey yok; hani, pabuç demeye bin şahit ister hepsi de" diyerek ortaya yeni bir konu attı.

Dans eden yakışıklı er, "Kazaklar soyup soğana çevirmiş herifleri, bir şey bırakmamışlar ki, üstlerinde başlarında. Hallerini bir görseniz, içiniz acır vallahi, arkadaşlar," diye cevap verdi ötekine. "Bugün bizim albaya evlerden birini hazırlıyorduk da, ölüleri de içeriden dışarıya hep Kazaklar taşıyordu; o vakit soymuşlar – hallerini bir görecektiniz yani... İçlerinden biri de inanmayacaksınız

ama hâlâ yaşamıyor muymuş!.. Fan, fin, fon diye gâvurca bir şeyler geveleyip duruyordu zavallı."

"Gâvur mavur ama hepsi de çok temiz bu adamların," diye ilk konuşan er devam etti. "Ben gözlerimle gördüm, bembeyaz adamlar; kavak kabuğu gibi ak pak hepsinin tenleri, hele içlerinde bazıları var ki, ellemeye kıyamazsın yani, aynen kişizade."

"Tabii ya, ne sanıyorsun? Orada her tabakadan adamı askere alırlarmış, eh, soyluları da alırlar, elbet."

Dansçı er, bu işe pek şaştığını belli eden bir ifadeyle hafif tertip gülümseyerek, "Ama bizim dilimizi hiç anlamıyorlar," dedi. "Herife diyorum ki: 'Söyle bakayım bana,' diyorum, 'sen kimin tebaasısın?' Cevap yerine bana 'Fan, fin, fon, fan, finifon' diyor da ağzından başka laf çıkmıyor; sözüm yabana, konuşuyor belleyeceksin şimdi sen bunu. Tuhaf adamlar bunlar, canım!"

Fransızların beyazlığına hayran kalan er, "Arkadaşlar, bakın yahu ne tuhaf bir şey anlatacağım size," dedi. "Mojesk'te köylülerle konuşuyordum da geçende, bana dediler ki, ölüleri gömmeye geldiklerinde –hani, muharebeyi verdiğimiz yer var ya, işte orada– efendime söyleyeyim, bunların cesetleri neredeyse bir aydır böyle, yerde yatarmış... Dedi ki, köylü, 'Yahu, kardeşim,' dedi, 'gömerkene, biz bunlara baktık ki, kâğıt gibi apak bu adamlar, nah şu kadarcık da kokmuşlukları yok,' eyi mi?"

"Acaba soğuktan mıdır, dersin?" dedi erlerden biri.

"Bak şuna, bak, ettiği lafa bak şimdi! Soğuktan mıymış! Ne soğuğu be, üstelik sıcak! Soğuktan olsa, bizimkilerin cesetleri de çürümeden kalırdı. 'Oysa,' dedi o konuştuğum köylü, 'bir de bizimkilerin yanına vardık ki, amanıııın, hepsi çürümeye başlamış, kokmuş, her bir yanlarını kurtlar sarmış. Bunun üzerine biz de,' dedi köylü, 'burunlarımıza yağlıklarımızı bağladık da, öyle tutabildik ayak uçlarından; o da, güç bela, öğüre öğüre. Ama öbürkülerine bakıyorsun,' dedi köylü, 'kar gibi adamlar yahu! Bir de şu kadarcık koksalar ya, ı-ıh, o da yok.'"

Çoban ateşinin çevresinde oturan erlerden çıt çıkmıyordu.

"Belki de yedikleri yiyeceklerdendir," dedi başçavuş. "Bunların erleri de aynen soylu takımı gibi tıkınırlarmış!"

Hiç itiraz eden çıkmadı.

"Mojesk'teki köylü dedi ki, oraya, hani savaşın olduğu yere işte, yöredeki on köyün tekmil erkekleri çağrılmış, bunlar arabalarıyla tam yirmi gün durmamacasına ceset taşımışlar, yine de bitirememişler. Tabii, dağlardan inen kurtlar da rahat vermiyormuş, ama..."

"Eee, yaman bir vuruşma olduydu canım," dedi yaşlı erlerden biri. "Yani, insanın aklından çıkacak gibi değil; ama o gün bugündür... ha babam yol tepmekten gına getirdik; başka bir şey yaptığımız yok ki, Allah kahretsin!"

"Haberin var mı, babalık? Evvelsi gün biz bunlardan bir bölüğüne daha çattıktı da, üstlerine varacak olduk, Allah seni inandırsın daha yanlarına sokulmamıza fırsat bırakmadan bunlar ellerinden tüfeklerini attıkları gibi dizlerinin üstüne çöktüler. 'Pardong!' deyip duruyorlar da, başka bir şey demiyorlar. Bu daha bir şey değil. Sen asıl bunu dinle, bak. Diyorlar ki, bizim Platov iki kez ele geçirmiş Napolyon'u şahsen. Ama işin kötüsüne bak sen! Napolyon'un büyüsünü nasıl çözeceğini bilmediğinden, herifi her iki seferinde de elinden kaçırmış bizimki... Bizimkinin avucunun içinde kuş oluveriyormuş her seferinde herifçioğlu – ondan sonra pırrr! Öldürmeye kalksan, bu Napolyon'u öldürmenin bir mümkünatı da katiyetle yok imiş."

"Ulan, Kiselov, meğer az palavracı değilmişsin sen be!"

"Ne palavrası be? Palavraymış! İki gözüm önüme aksın yalanım varsa!"

"Bana kalsa, onu bir ele geçirdim mi yarı beline kadar yere gömerdim, elime de şöyle esaslı bir kızılcık sopası alırdım, yer misin, derdim yemez misin... Kanına girdiği her bir yiğit için bir tane!"

Yaşlı başlı er esnemesini bitirdikten sonra, "Amaaan canım, öyle de bitirdik, böyle de bitirdik bu işi artık," dedi ortaya. "Buralara gelmeye kalkmaz herifçioğlu bir daha."

Konuşmalar yavaş yavaş kesildi, erat uyku hazırlığına başladı. Erlerden biri hayran hayran samanyoluna bakarak, "Yahu, şu

yıldızlara bakın!" dedi. "Nasıl da ışıldıyorlar! Sanırsın ki, köyün kadınları çarşaflarını yıkamışlar da, kurutmaya asmışlar boylu boyuna!"

"Önümüzdeki yıl hasadın iyi olacağına alamettir bu."

"Keşke biraz daha odunumuz olsaydı."

"Yahu, dönüp karnını ısıtıyorsun sırtın donuyor, sırtını ısıtıyorsun karnın donuyor; amma iş be!"

"Sana şükürler olsun, Yarabbi!"

"Ne diye itip duruyorsun beni be? Ateş yalnız senin mi? Bak, bak! Şunun yayılmasına bak, babasının evi sanki!"

Bunu izleyen sessizlikte, uykuya varanların horlamaları duyulmaya başladı. Uyuyamayanlar ise ateşe kâh sırtlarını, kâh yüzlerini vererek sık sık dönüyorlardı; arada bir tek tük konuştukları oluyordu aralarında. Bunlarınkinden yüz adım kadar ötedeki bir başka çoban ateşinin çevresinden neşeli kahkahalar yükseliyordu. Erlerden biri, "Hele hele, şu Beşinci Bölüğe de bakın hele," dedi. "Herkes oraya toplanmış, amma da kalabalık, ha!"

Yatanlardan biri kalktı, Beşinci Bölüğün olduğu yere doğru yürüdü. Dönüp geldiğinde, "Bir eğleniyorlar, bir eğleniyorlar ki, demeyin gitsin!" diye haber verdi. "İki Fransız gâvuru kendi ayaklarıyla gelmişler, bunlara yanaşmışlar. Heriflerden biri yarı buza kesmiş, ama öbürküsü turp gibi! Bir de türkü çığırıyor ki..."

"Yok yahu? Ooo, biz de gidip bir bakalım öyleyse..."

Yatanların pek çoğu kalkıp, Beşinci Bölüğe doğru uzandılar.

IX

Beşinci Bölüğün açık ordugâhı huş ormanının kıyısındaydı.

Karların ortasında güldür güldür yanan dev gibi çoban ateşinden yükselen alevlerin aydınlığı baştanbaşa kırçla örtülü ağaç dallarına vuruyor, ışıltılar saçarak yansıyordu.

Gece yarısına doğru bölük eratının kulağına ormanın içinde çiğnenen karların gıcırtısı ve kırılan kuru dal, çalı çırpı sesleri çalınmıştı.

"Ayı bu, arkadaşlar," demişti erlerden biri.

Hep birden başlarını dikip kulak kesilerek ormanın kıyısını gözlemeye başlamışlardı. Derken, ağaçların arasından ateşin aydınlığına doğru tuhaf giysilere bürünmüş, birbirine destek olarak yürüyen iki insan karaltısı çıkmıştı çıka çıka.

Ormanda saklanmış iki Fransız'dı bunlar. Rus askerlerinin anlamadığı bir dilde, boğuk sesle bir şeyler anlatmaya çalışarak ateşe yaklaşmışlardı. Ötekinden daha uzun boylu olanının başında subay şapkası vardı ve çok bitkin görünüyordu. Ateşin yanına geldiğinde oturmak isterken yuvarlanıvermişti yere. Kısa boylu, tıknazca olan ötekisi başını bir atkıyla sarmıştı ve uzun boylusuna göre gücü kuvveti yerinde görünüyordu. Bu kısa boylusu yere yuvarlanan yoldaşını tutup kaldırmış, sonra da eliyle ağzını işaret ederek bir şeyler söylemişti. Erler Fransızların çevresini alıp hastayı yatırmak için yere bir kaput sermişler ve hemen bir karavana dolusu karabuğday lapası ile votka getirip bunların önüne koymuşlardı.

Bitkin durumdaki Fransız subayı Ramballe, başı atkıyla sarılı olan da Ramballe'in emir eri Morel idi.

Morel bir tas lapayı gövdeye indirip biraz da votka yuvarladıktan sonra birden delice bir neşeye kapıldı ve çenesi iyice düşerek soluk almadan konuşmaya başladı; askerler bir kelimesini bile anlamadıkları halde, o anlatıyor da anlatıyordu. Yemeğe elini sürmeyen Ramballe ise ateşin kıyısında başını koluna dayayarak uzanmış, sessiz sedasız yatıyor, kan çanağına dönmüş gözleriyle boş boş Rus askerlerine bakıyordu. Arada sırada acı acı uzun bir inilti koyveriyor, sonra yine sessizliğe gömülüyordu. Ramballe'in omuzlarını göstererek onun subay olduğunu, sıcak bir yere götürülmesi gerektiğini anlatmaya çalışıyordu Morel. Ateşin yanına gelen bölük subaylarından biri alay komutanına birisini yollayarak, ısınmaya ihtiyacı olan bir Fransız subayını evine kabul edip etmeyeceğini sordurdu; haberci geri geldiğinde albayın Fransız subayını yanına çağırttığını bildirince Ramballe'e kalkıp gitmesini söylediler. Ramballe kalkıp yürümeye çalıştıysa da beceremeyip sendeledi; yanındaki er tutmasa yine yuvarlanacaktı.

Rus erlerinden biri Ramballe'e şakacı bir tavırla göz kırparak, "N'aber? İçkiyi fazla mı kaçırdın ahbap?" diye takıldı.

Bir anda öbür askerlerden sert çıkışlar yağmaya başladı ve şakacı er adamakıllı yedi sapartayı:

"Yuh olsun sana! Çüşş be! Adam gibi laf etmesini bilmez ki zaten, ne olacak, mujik işte! Mujik ki ne mujik; dağdan inme!"

Hemen Ramballe'in çevresini saran askerler altın beşik yapıp Ramballe'i oturtarak, albayın kulübesine kadar böyle taşıdılar. Kendisini taşıyan askerlerin boynuna sarılarak onlara tutunan Ramballe bir süre, acıklı acıklı konuştu durdu; söyledikleri şunlardı:

"Ah, sizler ne yiğit askerlermişsiniz! Ah, sizler ne iyi yürekli insanlarsınız! Ah, benim aziz kardeşlerim! Asker diye ben size derim! Ah, benim aslanlarım, ah benim yiğitlerim!"

Ramballe daha sonra başını askerlerden birinin omzuna bir bebek gibi dayadı.

Bu arada Morel ateşin kıyısında askerlerin arasında başköşeye kurulmuş, keyfine bakıyordu. İltihaplanmış gözlerinden şakır şakır yaşlar akan bodur Fransız, sırtına bir kadın mantosu geçirmiş, bir kadın atkısını da şapkasının üstünden yine kadın usulü bağlamıştı. Sarhoşladığı belliydi; kolunu yanı başındaki askerin boynuna dolamış, boğuk sesiyle Fransızca bir şarkı tutturmuştu. Onu seyreden Rus askerleri ise gülmekten kırılıyordu.

Morel'in kolunu boynuna doladığı er -kendisi de güzel şarkı söyleyen şarkıcı bir adamdı bu- durmadan, "Bize de öğretsene yahu şunu," diyordu Morel'e. "Sen bana bir öğret, ben hemen kaparım! Nasıldı bakayım?"

"*Vive Henri Quatre! Vive ce roi vaillant! Ce diable a quatre...*"* diye şarkısını sürdürürken, Rus erine bir de göz kırptı Morel.

Ezgiyi gerçekten de hemen kapıveren Rus eri, bir kolunu havaya kaldırıp eliyle tempo tuta tuta başladı tekrarlamaya:

---

* Fransızca bir şarkıdan:
"Yaşasın Dördüncü Henri!
Yaşasın yiğit kral!
O iblisin dört katı..."

"Vivarika! Vif-seruvaru! Sedlyablyaka!.."

Dinleyenler makaraları koyverirken, bir yandan da, "Yaşşaa! Varoool!" diye bağrıştılar.

Gülerken yüzü kırış kırış olan Morel de onlardan geri kalmadı, o da başladı onlarla birlikte gülmeye.

"Hadi, hadi! Devam, devam!.."

"Qui eut le triple talent,
De boire, de battre,
*Et d'être un vert galant..."**

"Bu da hiç fena değilmiş be! Hadi bakalım, Zalatayev, göster kendini!"

Zalatayev ıkındı sıkındı, zor bela, "Kiyuu..." diyebildi. "Kiyuuu!" diye dudaklarını büzerek tekrarladı ve bir çırpıda arkasını getirdi: "le-trip-ta-la-de-bu-de-ba, e-de-tra-va-ga-la!"

"Yaşşaaa!.. Gâvurdan aşağı kalır yeri yok be! Ha-ha-ha! Hey, biraz daha karavana verelim mi sana, ister misin, ha?"

"Hadi, biraz daha lapa getirin şuncağıza. Bu kadar acıkmış adamın karnı kolay doymaz."

Getirilen üçüncü tas dolusu lapaya da çalakaşık girişti Morel. Erlerin genç olanları kenardan gülümseyerek seyrediyorlardı. En yaşlılar böyle cıvıklıklarla ilgilenip eğlenmeyi vakarlarına yedirememiklerinden, ateşin öbür yanında kalıp yatmayı yeğliyorlardı, ama ara sıra onların içinden de dirseğinin üstünde şöyle bir doğrulup Morel'e gülümseyerek bakanlar olmuyor değildi.

Yaşlı erlerden biri, sarındığı kaputunun kenarlarını sıkıştırırken, "Eee, ne de olsa onlar da insan," dedi. "Isırgan otunu bile hor görmeyeceksin; onun da bir kökü var, onun da bir canı var."

"Vay babam, vaaay! Şu yıldızlara bakın yahu! Amanın! Bir ayaza çekecek ki..."

Herkes sustu, ortalığa sessizlik çöktü.

---

* Fransızca bir şarkıdan:
"İçki içmek, dövüşmek,
Bir de sevişmek,
Bu üç yeteneğiyle o..." *–çev.*

Artık kimsenin yukarıya bakmadığını biliyorlarmış gibi, kapkara gökyüzünde neşeli neşeli oynaşmaya başlamıştı yıldızlar: Kimi yanıp sönüyor, kimi kırpışıyor, kimi parlayarak kayıyor ve aralarında böyle sessizce işaretleşerek birbirlerine gizemli bir haberi, sevinçli bir haberi iletiyorlardı.

X

Fransız ordusu aritmetik diziyle, düzenli bir biçimde eriyip yok oluyordu. Hakkında bunca yazılar yazılmış olan ve "Berezina Irmağının Aşılması" diye tarihe geçen şu muharebe ise, Fransız ordusunun yok oluş süreci içindeki ara aşamalardan sadece bir tanesiydi; asla savaşın sonucunu belirleyen kesin bir olay değildi. Berezina üzerine bunca yazının yazılmış ve hâlâ yazılıyor olmasının Fransızlar açısından nedeni, o güne dek hep teker teker gelen felaketleri göğüslemeye alışmış bulunan Fransız ordusunun, Berezina üstündeki kırık köprüden geçerken, kimsenin aklından kolay kolay çıkmayacak bir anlık trajik bir olay içinde, bundan öncekilerin tümüne bedel çok büyük bir felaket yaşamış olmasıdır. Berezina olayını Rusların bu derece büyütmelerinin biricik nedeni ise, Napolyon'u Berezina Irmağı kıyılarında stratejik bir tuzağa düşürme amacını güden bir planın Petersburg'da -savaş sahnesinden çok uzaklarda- (yine Pfuel tarafından) hazırlanmış bulunmasıdır. Rus tarafında herkes, her şeyin plana uygun olarak gerçekleşeceğine kendi kendini iyice inandırdığından, Fransız ordusunu mahveden şeyin Berezina Irmağının Aşılması olayı olduğu kanısını taşıyordu. Oysa rakamlardan da görüleceği gibi, asker ve silah kaybı yönünden bu geçişin Fransızlara maliyeti, Krasnoye Muharebesi maliyetinin bile altındadır.

Berezina Irmağının Geçilişi olayı eğer bir önem taşıyorsa, düşmanın kaçış yolunu kesme planlarının ne derece boş olduğunu, buna karşılık biricik doğru hareket tarzının ise Kutuzov ile Rus ordu kitlesinin tümüyle desteklediği hareket tarzı -yani, düşmanı kovalamakla yetinmek- olduğu gerçeğini hiçbir kuşkuya, hiçbir

tartışmaya yer bırakmayacak kadar açık bir biçimde göstermiş bulunmasındadır bu önem sadece. Fransızlar artık darmadağınık bir insan kalabalığı halinde hızlarını gittikçe arttırarak kaçmakta ve tüm enerjilerini bu amaç için harcamaktaydılar. Fransız ordusu yaralı bir yabani hayvan gibi kaçıyordu, dolayısıyla, önüne çıkılması olanaksızdı. Bunun böyle olduğunu da, Fransızların ırmağı geçmek için giriştikleri hazırlıklardan çok, köprülerin üzerinde gerçekleşen olaylar kanıtlamıştır. Köprüler çöktüğünde birçok silahsız Fransız askeri, Moskova'dan kaçan sivil ahali, Fransız ulaştırma kollarıyla birlikte gelen kadınlar, bunca insan -*süredurum yasası* gereği- yine ileri doğru hareketlerini sürdürmüşler ve teslim olmaktansa kendilerini kayıklara, hatta buzlu sulara atmışlardı.

Onları böyle davranmaya yönelten içtepiyi anlayışla karşılamak gerekir. Zira kovalayanların içinde bulunduğu koşullar da en az kaçanlarınki kadar kötüydü. Kaçanlar, teslim olmayıp kendi yoldaşları arasında kaldıkları sürece bir yardım görme, hiç değilse belirli hakları bulunan insan konumlarını sürdürebilme umudunu taşıyabilirlerdi. Oysa teslim olanların acınacak maddi durumları değişmedikten başka, bunlar üstelik zaruri ihtiyaç maddelerinin paylaşılmasında bir hak talep edebilecek konumdan da çıkmış, aşağılık bir konuma düşmüş oluyorlardı. Nasıl başa çıkacaklarını Rusların kendilerinin de bilmediği Fransız tutsakların yarısının -Rusların onları kurtarmak istemelerine rağmen- soğuktan ve açlıktan kırıldığını Fransız tarafında bilmeyen yoktu; başka türlü olamayacağını da biliyorlardı. Rus komutanlarının en yufka yüreklileri -Fransızlar arasında adları sevgiyle anılanlar- hatta Rus ordusunda görev yapan Fransız generalleri bile tutsaklara yardım konusunda çaresizdiler; yapabilecekleri hiçbir şey yoktu. Fransız tutsaklar hangi kötü koşullar yüzünden kırılıyor idiyse, Rus ordusu efradı da aynı koşullar yüzünden kırılmaktaydı. Rus vatanı için her biri gerekli olan Rus erlerinin tayınını, giyeceklerini alıp, -nefret edilen suçlular ya da zararlı kişiler gözüyle bakılmamakla birlikte- hiç de gerekli olmayan Fransız tutsaklara vermek, aklın

alacağı iş değildi. Gerçi Ruslar arasında bunu bile yapanlar vardı ama bunlar kural dışı kalan tek tük olaylardı.

Yani, Fransızlar arkalarına baktıklarında, şu ya da bu biçimiyle ölümü görüyorlardı, oysa önlerinde bir umut vardı. Bir kez bütün gemilerini yakmış bulunuyorlardı ve topluca kaçmaktan başka bir kurtuluş yoktu onlar için; dolayısıyla, onlar da bütün güçlerini bu amacı gerçekleştirme yolunda seferber ediyorlardı.

Fransızların durumu kaçış sürdükçe kötüden betere giderken, hele (Petersburg'da hazırlanmış plana göre Rusların büyük umutlar bağladığı) Berezina geçişinden sonra, geriye kalanların çileleri artık dayanılmaz kerteye ulaşmıştı; onların durumunu bilen ve birbirlerini, en çok da Kutuzov'u suçlayan Rus komutanlarının hırsları da bu arada adamakıllı bilenmiş bulunuyordu. Petersburg'da hazırlanmış Berezina planının başarısızlığı durumunda suçlanacak biricik kişinin Kutuzov olacağını bilen generaller, Kutuzov'dan hoşnut olmadıklarını gösterme konusunda oldukça ileri gidiyor, Başkomutanı hor görme ve onu alaya almaya kadar vardırıyorlardı işi. Pek tabii, bu hor görme ve alaya alma işini saygı kuralları çerçevesi içinde yaptıkları için Kutuzov neyle suçlandığını onlara sorabilme olanağını bulamıyordu. Kutuzov'la ciddi hiçbir şey konuşmuyordu bu komutanlar; onun emirlerine hazır bulunduklarını belirtirken ya da herhangi bir konuda olurunu alırlarken son derece sıkıcı bir formaliteyi istemeye istemeye yerine getirir gibi davranıyorlar, ondan sonra da Başkomutanın arkasından hemen birbirlerine göz kırpıyor ve Kutuzov'u yanlış yola yönlendirmek için hiçbir fırsatı kaçırmıyorlardı.

Hiçbiri Kutuzov'u anlayabilecek kıratta adamlar olmadıkları için, bunların tümü de *morukla* (Kutuzov'la) konuşmayı gereksiz sayıyorlardı. Kendi ustalıklı ve incelikli planlarına bu ihtiyarın aklının ermeyeceğine inanıyor, yine kalkıp kendilerine yok bilmem "altın köprü"den, yok bilmem sınırın bir başıbozuklar alayı ile geçilmesinin mümkün olamayacağından (bunların tümünü boş laf olarak değerlendirdikleri için dinlemek bile istemiyorlardı) söz edeceğine inanıyorlardı. Bunları daha önce de çok dinlemişler-

di. Onun söylediği "Erzakın gelmesini beklemek gerek," "Askerin ayağında postal kalmadı" gibisinden her lafın sıradanlığı, kendi ağızlarından çıkan her parlak önerinin de birer zekâ ürünü olduğu göz önüne alındığında Kutuzov'un aptal bir moruk, kendilerinin ise -ipleri ellerinde tutmasalar da- gerçek birer deha sahibi, gerçek birer komutan oldukları kendiliğinden ortaya çıkıyordu zaten.

Petersburg sarayının gözde kahramanı, dâhi amiral Wittgenstein'in komutasındaki orduyla birleşildikten sonra, genelkurmaydaki bu tutum ve dedikodular doruk noktasına ulaştı. Kutuzov her şeyin farkındaydı ama omzunu silkerek gülüp geçiyordu. Yalnız her seferinde, Berezina olayının ardından gerçekten de tepesinin tası adamakıllı atınca, oturup (İmparatorla doğrudan temasta bulunan) Bennigsen'e şu mektubu yazdı:

"Sık sık yinelenen hastalanmalarınızı göz önüne alarak, Zatı âlilerinin, bu mektubum ellerine geçer geçmez lütfen derhal Kaluga'ya intikal ederek, İmparator Hazretlerinin tevcih edecekleri yeni görevinizle ilgili emirlerini orada beklemenizi rica ederim."

Ne var ki, Bennigsen yola çıktıktan kısa bir süre sonra bu kez de ana orduya Grandük Çareviç Konstantin Pavloviç katıldı. Grandük, seferin başında orduda rol almış, ama daha sonra Kutuzov tarafından uzaklaştırılmıştı. Bu kez yeniden orduya katılınca ilk iş olarak, ordunun yavaş ilerlemesinden ve başarılarının yetersiz kalışından İmparator Hazretlerinin duyduğu hoşnutsuzluğu bildirdi Kutuzov'a. İmparatorun pek yakında bizzat ordunun başına geçmek niyetinde olduğunu eklemeyi de unutmadı.

Yalnız askerlikle ilgili konularda değil, aynı zamanda saray entrikaları konusunda da çok deneyimli olan İhtiyar Kont daha ağustos ayında Hükümdarın arzusuna rağmen başkomutan seçilen ve Çareviç Grandük Pavloviç'i ordudan uzaklaştırmış olan Kutuzov; Çar'ın iradesine karşı çıkıp kendi yetkisine dayanarak Moskova'yı terk etmiş olan aynı Kutuzov kendi döneminin artık sona erdiğini, artık hiçbir rolü kalmadığını ve görünüşteki yetkilerinin de elinden gittiğini hemen anladı. Bu sonucu sadece sarayın davranışından çıkarıyor değildi Kutuzov. Bir yandan, savaşın -kendisinin de

içinde rol aldığı bölümünün– sona ermiş bulunduğunu görüyor, öte yandan da, yaşlanan bedeninin artık daha fazla yükü kaldıramayacak duruma geldiğini, dinlenmeye şiddetle ihtiyacı olduğunu fark ediyordu.

Kutuzov, 29 Ekim'de Vilna'ya –kendi deyimiyle, "canım Vilna"sına– geldi. Askerlik yaşamı boyunca Kutuzov iki kez Sina'da valilik yapmıştı. Savaştan zarar görmeyen bu zengin kentte sadece uzun zamandır hasretini çektiği maddi rahatlığa kavuşmakla kalmadı, eski ahbaplarını, eski tanıdıklarını da buldu. Tüm askerî işlere, devlet işlerine birdenbire sırt çeviren Kutuzov çevresindeki gözünü hırs bürümüş insanların çevirdikleri dolaplardan fırsat bulabildiği oranda, tarih sahnesinde yapılmış ve daha yapılması gereken işler kendisini hiç mi hiç ilgilendirmezmiş gibi, alışık olduğu ve özlemini çektiği o eski dingin tekdüze yaşantının kucağına attı kendini.

Kutuzov'a konut olarak ayrılmış bulunan şatonun kapısında Başkomutanı ilk karşılayan Çiçagov; hani, Napolyon'un "önünün kesilmesi", "Fransız ordusunun imha edilmesi", türünden önerilerin şampiyonluğunu yapan; önce Yunanistan üzerine, daha sonra da Varşova'ya doğru bir şaşırtma taarruzuna girişilmesini öneren, ama kendisine "hadi şuraya git," denildi mi, her seferinde görevden kaçan ve Hükümdarın önünde gözünü kırpmadan düşündüklerini söyleyebilmesiyle ün kazanan şu Çiçagov oldu. Bu, Çiçagov, 1811 yılında Kutuzov'dan ayrı olarak Hükümdar tarafından özel görevle, barış sağlaması için Türkiye'ye gönderildiğinde barışın çoktan sağlanmış olduğunu görünce, bu başarıdaki en büyük payın aslında Kutuzov'a ait olduğunu Çar'a açıkça söylediği için, Kutuzov'u kendini ona borçlu saymaktaydı. Çiçagov sırtında deniz subayı üniforması ve belinde meçi ile kasketini sol kolunun altında taşıyarak Kutuzov'u karşılayıp, ona kentteki garnizonla ilgili raporuyla birlikte kentin anahtarlarını sundu. Kutuzov'un gözden düştüğünü, birçok suçlamayla karşı karşıya bulunduğunu bilen Çiçagov'un davranışlarında, gençlerin yaşlı bunaklara gösterdikleri sahte saygıya büründürülmüş aşağılama sırıtıyordu.

Konuşurlarken laf arasında Kutuzov, Çiçagov'a ait porselen takımlarla yüklü olarak Borisov'da Fransızların eline geçen arabaların kurtarıldığına değinerek hepsinin kendisine teslim edileceğini söyledi.

Kiminle, ne zaman ve ne konuşuyor olursa olsun hep kendisinin ne kadar dürüst olduğunu gösterecek biçimde kinayeli konuşmayı seven Çiçagov, Kutuzov'un sözlerinde de bir kinaye gizli olduğunu sanarak kıpkırmızı kesildi ve lafın altında kalmamak için Fransızca olarak şu karşılığı verdi:

"Siz bana yemek yiyecek tabağımın bile bulunmadığını ima etmek istiyorsunuz ama çok yanılıyorsunuz... Size her türlü sofra takımlarını sağlayabilecek durumdayım, isterseniz şölen bile verebilirsiniz."

Kutuzov omuzlarını silkti ve insanı can evinden vuran o şeytanca gülümsemesiyle, kendisi de Fransızca olarak, "İmalı bir şey söylediğim yok," dedi. "Sözlerim neyi ifade ediyorsa, onu söylemek istemiştim."

Kutuzov, İmparatorun isteğinin tersine, ordunun büyük bölümünü Vilna'da tuttu. Çevresindekiler onun Vilna'ya yerleştikten sonra vücutça da, kafaca da iyiden iyiye çöktüğünü söylüyorlardı. Kutuzov orduyla hiç ilgilenmek istemiyor, bütün işleri generallerine bırakıyor ve İmparatorun gelmesini beklerken vaktini sefahatle geçiriyordu.

Kont Tolstoy, Prens Volkonski ve Arakçeyev'den oluşan maiyetiyle birlikte 7 Aralık Petersburg'dan yola çıkan Çar, ayın 11'inde Vilna'ya ulaştı ve içinde yolculuk ettiği kızaktan inmeden dosdoğru Kutuzov'un kaldığı şatoya çekmelerini emretti. Semyonov Alayından bir ihtiram kıtasıyla birlikte, müthiş ayaza rağmen tören üniformaları içinde yüze yakın general ve kurmay subay şatonun kapısı önünde hazır bekliyorlardı.

Ilgarla önden gönderilen kurye, atları köpük içinde kalmış troykasıyla şatonun avlusuna "Geliyooor!" diye bağırarak girince, kapıcının bölmesinde beklemekte olan Kutuzov'a haberi yetiştirmek için Konovnitsin hemen merdivenlerden yukarıya seğirtti.

Bir dakika sonra da ihtiyar adam göğsü madalyalar ve nişanlarla kaplı büyük üniforması içinde badi badi yürüyerek merdiven başına çıktı. İki köşeli tören şapkasını, köşeleri kulaklarının üstüne gelecek biçimde başına oturttu, eldivenlerini bir elinde tutup basamakları yan yan ve zorlukla inerek, İmparator için kaleme aldığı raporu sunmaya hazırlandı.

Koşuşmalar, fısıldaşmalar arasında İmparator Hazretleri beklenirken bir troyka daha yıldırım gibi avludan içeriye daldı ve bunun ardından bütün gözler yaklaşmakta olan başka bir kızağa çevrildi; kızak daha epeyce uzakta olduğu halde içindekileri herkes tanımıştı: İmparator ile Volkonski idi kızaktakiler.

Elli yıllık askerlik yaşamının da etkisiyle, bu telaşlı bekleyiş İhtiyar Generali heyecanlandırmıştı. Acele acele ama dikkatle üstünü başını elleyip çekiştirerek kendisine bir çekidüzen verdi, şapkasını düzeltti, gövdesini dikleştirdi ve tam İmparator kızaktan indiği sırada gözlerini kaldırdı; Çar'ın gözlerinin içine bakarak ilerleyip raporunu uzattı ve yaltaklanırcasına yumuşak bir ses tonuyla konuşmaya başladı.

İmparator onu tepeden tırnağa çarçabuk bir süzdü, hafifçe kaşlarını çatar gibi oldu ama hemen kendini toplayarak ihtiyara yaklaştı ve kollarını açarak kucakladı onu. Kutuzov'un yüreğinin en derin köşelerinde gizli duyguları ve anıları bu kucaklamayla depreşiverince, bu gibi duygusal anlarda hep yaptığı gibi, iç çeke çeke ağlamaya başladı koca Başkomutan.

İmparator, subaylarla Semyonov ihtiram kıtasını selamladıktan sonra tekrar ihtiyar adamın elini sıktı ve onunla birlikte şatodan içeri girdi.

Başkomutanla yalnız başlarına kalınca, İmparator, düşmanının kovalanmasında yavaş hareket edilmesinden ve Krasnoye ile Berezina'da yapılan yanlışlardan duyduğu hoşnutsuzluğu belirttikten sonra yakın gelecekte savaşı Rusya sınırları dışına taşımak niyetinde olduğunu bildirdi. Kutuzov ne bir cevap verdi, ne de bir görüş belirtti. Yedi yıl önce, Austerlitz Muharebesi sırasında, savaş alanında İmparatorunun emirlerini tamamıyla ifadesiz bir yüzle nasıl kuzu kuzu dinlemiş idiyse, şimdi de aynı yüzü takınmıştı.

Kutuzov çalışma odasından başı öne eğik bir halde çıkıp ağır gövdesiyle badi badi yürüyerek balo salonundan geçerken, birisinin kendisine, "Yüce Başbuğ Hazretleri!" diye seslenmesiyle duraladı.

Başını kaldırdı, üstünde küçük bir nesne bulunan gümüş bir tepsiyle karşısında dikilen Kont Tolstoy'un gözlerinin içine uzun uzun baktı. Besbelli, kendisinden ne istendiğini anlayamamamıştı Kutuzov; anlaması da epey zaman aldı.

Sonunda kafasını toparlayabildi; yüzünde belli belirsiz bir gülümseme bir an için görünüp kayboldu ve ihtiyar adam büyük bir saygıyla eğildi, sonra yine büyük bir saygıyla tepsinin üstündeki nesneyi aldı. Birinci rütbeden* Aziz Giyorgi nişanı idi bu.

XI

Ertesi gün Başkomutanlık konutunda İmparatorun da onurlandırdığı yemekli bir balo verildi. Kutuzov gerçi Birinci rütbeden Aziz Giyorgi nişanıyla ödüllendirilmişti; gerçi, İmparatorun saygısına, yüksek iltifatlarına mazhar olmaktaydı ama aslında İmparatorun ondan hoşnut olmadığını herkes biliyordu. Gerekli saygıyı göstermekte kimse kusur etmiyor, İmparator da bu konuda herkese örnek oluyordu ama Kutuzov'un gözden çıkarılmış işe yaramazın biri olduğu da herkesçe biliniyordu. Kutuzov, Büyük Katerina zamanından kalma bir göreneğe uyarak, ele geçirilen düşman sancaklarının, İmparator salona girerken ayaklarının dibine serilmesini emredince, İmparator yüzünü buruşturarak bir şeyler mırıldandı ve birkaç kişi İmparatorun ağzından, "İhtiyar komedyen!" sözcüklerinin çıktığını duydu.

Kutuzov açılacak yeni seferin önemini anlamadığı, anlamak da istemediği için, İmparatorun ihtiyardan duyduğu hoşnutsuzluk Vilna'da bir kat daha artmıştı.

---

* Aziz Giyorgi nişanı 1796 yılında Büyük Katerina tarafından, savaş kahramanları için ihdas edilmiş bir nişandır. Bu nişanın Birinci rütbeden olanı (kurdeleye bağlı bir yıldız ve haçtan ibarettir) en yüksek onuru ifade ederdi; nişanı alabilen çok az sayıda insan vardır. *–İngilizce çev.*

Balonun ertesi günü, sabahleyin subaylarını çevresine toplayan İmparator onlara, "Sizler sadece Rusya'yı kurtarmakla kalmadınız, aynı zamanda Avrupa'yı da kurtardınız!" diye hitap edince, savaşın henüz sona ermediğini anlamayan kalmadı.

Bunu anlamak istemeyen sadece bir kişi vardı, o da Kutuzov'du; anlamak istememesi bir yana, buna karşı olduğunu orada açıkça dile getirmekten de çekinmedi ve yeni bir savaşın Rusya'nın yararına olmayacağını, vatana şan ve şeref kazandırmayacağını, tam tersine, Rusya'nın elde etmiş bulunduğu onurlu yeri yitirmesine yol açacağını söyledi. Yeniden asker toplamanın olanaksızlığını İmparatora kanıtlamaya çalışarak, halkın şu ana kadar zaten yeterince sıkıntı çekmiş bulunduğundan, yeni savaşın başarısızlıkla sonuçlanması olasılığından vb. dem vurdu.

Feldmareşalin düşünce yapısı bu olduğundan, yeni bir seferin karşısındaki biricik engel olarak doğallıkla o görülüyordu.

İhtiyarla gereksiz yere çatışmaya girip de tatsızlık çıkarmamak için, tıpkı savaşın başında Austerlitz'de Kutuzov'a ve şimdiki savaşın başında Barclay'a uygulandığı gibi en gürültüsüz yönteme başvurulması kararlaştırıldı: Başkomutanlık yetkileri İmparatorun elinde toplanacak, böylelikle de hem bir yetki değişikliğini açıklamak zahmetinden hem de ihtiyarı gücendirmekten kurtulunmuş olacaktı.

Bu amaçla Kutuzov'un karargâh subayları yavaş yavaş değiştirildi, Genelkurmay yeni bir yapıya kavuşturuldu ve başkomutanlığın tüm yetkileri İmparatora devredildi. Toll'a, Konovnitsin'e ve Yermolov'a yeni görevler verildi. Artık herkes Başkomutanın gücünün sıfıra indiğinden, sağlığının çok bozulduğundan uluorta söz ediyordu. Kutuzov'un yerine başkasını getirmek için, Kutuzov'un sağlığının bozuk olması gerekiyordu çünkü. Ama dedikodular bir yana, Kutuzov'un sağlığı gerçekten de bozuktu.

Kutuzov Türkiye'den döndüğünde Maliye Bakanlığına, Milis Toplama Dairesi Başkanlığına ve daha sonra kendisine gerek duyulduğunda ordunun başına nasıl sessiz sedasız getirildi idiyse, şimdi de artık rolü ve gereği kalmayınca, yavaş yavaş, sessiz sedasız, usullacık başka biri –kendisine gerek duyulan başka bir aktör– çıkarıldı sahneye onun yerine.

Her Rus'un yüreğinde ulusal anlamda önemli bir yeri olan 1812 savaşı yepyeni ve bambaşka anlamlar taşıyan bir kisveye –Avrupai bir kisveye– bürünecekti bundan sonra.

İnsan yığınlarının batıdan doğuya akınlarının yerini bu kez doğudan batıya insan akını alacaktı; bu yeni sefere de Kutuzov'unkinden çok daha değişik görüşler ve nitelikler taşıyan başka bir başkomutan gerekirdi.

Rusya'nın onurunu ve özgürlüğünü kurtarmak için nasıl Kutuzov gerekli idiyse, bu kez de insan yığınlarını doğudan batıya sevk ederek Rusya'nın yeni ulusal sınırlarını çizmek için I. Aleksandr gerekliydi.

Kutuzov'un aklı ne Avrupa sorununa, ne güçler dengesine ne de Napolyon'un taşıdığı öneme ererdi. O bunlardan anlamazdı. Rusya'nın, düşmanı yere serilip, Rusya kurtarıldıktan, şan ve şerefin doruğuna çıkarıldıktan sonra, bir Rus olarak –Rus halkının temsilcisi olarak– Kutuzov'un yapabileceği başka bir iş yoktu artık. Ulusal kurtuluş savaşının temsilcisine, ölmekten başka iş kalmamıştı. O da öldü.

XII

İnsanların çektiği fiziksel yoksunlukların, sıkıntıların acısı genellikle sonradan çıkar ya, işte Piyer'e de öyle oldu; tutsaklık döneminde yaşadığı tüm sıkıntıların acısı, bunlar geride kaldıktan sonra çıktı. Piyer özgürlüğüne kavuştuktan sonra Orel'e geldi ve gelişinin üçüncü günü, tam Kiev'e gitmeye hazırlanırken, yatağa düştü, üç ay da kalkamadı. Hekimlere bakılırsa hastalığı "safra kesesi yangısı" idi. Ama Piyer hekimlerin yaptıkları bütün o hacamatlara, yutturdukları bütün o ilaçlara, denedikleri tüm tedavi yöntemlerine rağmen iyileşmeyi başardı.

Kurtuluşundan hastalanışına kadarki süre içinde olup bitenlerden hemen hemen hiçbir şey hatırlamıyordu Piyer. Sadece zaman zaman karlı, zaman zaman yağmurlu ama hep kapalı geçen koyu kurşuni havayı, bir de ona âdeta fiziksel bir acı veren iç sıkıntı-

sını ve ayakları ile belindeki ağrıyı hatırlıyordu. Felaket geçirmiş halkın çektiği eziyeti, durmadan sorular soran meraklı subaylarla generallerin kendisini ne kadar usandırdığını belli belirsiz genel bir izlenim halinde, buna karşılık, at ve araba bulmakta çektiği sıkıntıları, özellikle de bütün o dönem içinde düşünme ve duyma yetilerini yitirmiş bulunduğunu çok daha iyi hatırlıyordu. Tutsaklıktan kurtarıldığı gün Petya Rostov'un cesedini görmüştü. Prens Andrey'in Borodino Meydan Muharebesi'nde yaralandıktan bir ay kadar sonra Yaroslavl'da, Rostov'ların evinde öldüğünü de aynı gün öğrenmiş ve ona bu haberi veren Denisov –Piyer'in herhalde çoktan duymuş olacağı düşüncesiyle– laf arasında Elen'in öldüğüne de değinmişti. Bütün bunları Piyer o sırada sadece hayretle karşılamıştı; duyduklarının anlam ve önemini tam olarak kavrayabilecek durumda değildi kafası. O sıralarda onun biricik kaygısı, insanların birbirlerini boğazladıkları bu yerlerden bir an önce kaçıp, rahat rahat dinlenebileceği, kendini dinleyebileceği ve en son duyduğu bu garip olgular üzerine enine boyuna rahat rahat düşünebileceği sakin bir yere canını atabilmekti; ne var ki, Orel'e varır varmaz yatağa düştü. Hastalığı atlatıp kendine geldiği vakit, ona bakan insanları yanı başında buldu; bunlar Moskova'dan gelen iki uşağı, Terenti ve Vaska ile Piyer'in Elez'deki yurtluğunda yaşayan ve onun tutsaklıktan kurtulup hastalandığı haberini alır almaz koşup gelen kuzini, büyük Prenses idi.

Şu son birkaç ay içinde kendisinde âdeta ikinci bir tabiat gibi yer etmiş olan duygulardan Piyer ancak nekaheti sırasında, derece derece kurtulabildi; yarın kendisini kimsenin şuraya ya da buraya gitmeye zorlamayacağı, kimsenin sıcak yatağını altından çekip almayacağı fikrine; çayını, kahvaltısını, yemeğini vermemezlik etmeyecekleri fikrine zorlukla, yavaş yavaş alışabildi. Ama yine de düşlerinde kendini tutsaklık günlerinin koşulları içinde görmekten uzun zaman kurtulamadı. Tutsaklıktan kurtarılışı sırasında duyduğu haberlerin –Prens Andrey'in ve karısı Elen'in ölümüyle, Fransızların tepelendiğine ilişkin haberlerin– anlamını da yine öyle, yavaş yavaş algıladı. Yalnız insanoğluna

özgü ve insanoğlunun doğasında var olan, insan benliğinin ayrılmaz bir parçasını oluşturan o sevinçli özgürlük duygusunu –ilk kez, tutsaklar kafilesiyle Moskova'dan ayrıldıktan sonra verilen birinci mola sırasında tattığı o tam anlamıyla eksiksiz özgürlük duygusunu– bir kez de nekaheti sırasında bütün ruhuyla yaşadı Piyer. İlk kez, o sırada içinde bulunduğu dış koşullardan tamamıyla bağımsız olarak tattığı, insanın sadece iç dünyasıyla ilgili bu duygunun şimdi içinde bulunduğu ortamın sağladığı bolluk, rahatlık ve lüksten de ayrıca güç kazandığını görmek Piyer'i şaşırtmıştı. Kimseleri tanımadığı bu yabancı kentte yapayalnızdı. Ne kimse ondan bir şey istiyor, ne de kimse onu bir yerlere yolluyordu. İstediği her şeye sahipti. Karısını da düşünmek zorunda değildi artık; onun yüzünden çektiği azap, onun yüzünden beynini bir kurt gibi kemiren bütün o kaygılı düşünceler yok olup gitmişti.

Tertemiz örtüsüyle tekerlekli yemek masasının üstünde ayağına kadar getirilen nefis et suyunu her içişinde, kar gibi çarşaflar üstünde uyumak üzere yumuşacık yatağına her yatışında veya Fransızlardan da, karısından da kurtulduğunu her hatırlayışında bir "Oh!" çekiyor, "Aman ne güzel şeymiş, ne büyük mutlulukmuş bu!" diyordu.

O eski alışkanlığıyla da hemen ardından, 'Peki ama şimdi ne olacak?' diye soruyordu kendi kendine. 'Şimdi ne yapacağım ben?' Ama kendi sorusuna yine kendi cevap vermekte gecikmiyordu: 'Ne olacak, yaşayacağım işte. Aman, ne güzel şeymiş yaşamak!'

Eskiden hep kafasını kemiren, bitmez tükenmez çileli bir arayış biçiminde yaşamını zehir eden, "*Yaşamın anlamı nedir*" sorusu artık yoktu kafasında. Yaşamın anlamına erme kaygısından kurtuluşu geçici de değildi üstelik; bu kaygının kendisi için artık var olmadığını, bir daha da var olamayacağını biliyordu Piyer. Nekahet döneminde tattığı mutluluğu oluşturan o özgürlük duygusunu böylesine tam, böylesine eksiksiz ve mükemmel kılan da işte bu kaygının bulunmayışı idi.

Piyer'in "*Yaşamın amacı nedir*" diye bir sorunu olamazdı çünkü artık bir inancı vardı: Herhangi bir kurala, herhangi bir söze ya da herhangi bir düşünceye değil, her zaman ve her yerde varlığını gösteren Tanrı'ya olan inancı. Eskiden, kendi kendine koyduğu birtakım amaçlara ulaşma yoluyla arardı Tanrı'yı. O amaçlardan birine ulaşmak, Tanrı'ya ulaşmak demekti onun için. Derken, tutsaklığı sırasında, herhangi bir öğreti ya da mantıksal düşünüş sayesinde değil de çok eskiden dadısından duyduğu bir sözü hatırlaması sayesinde, doğrudan doğruya içine doğarak anlayıvermişti, *Tanrı'nın her zaman ve her yerde var olduğu gerçeğini*. Yine tutsaklığı sırasında şu gerçeği de anlamıştı: Farmasonların inançlarında yer alan "Evrenin Mimarı" kavramında ifadesini bulan Tanrı'ya kıyasla Karatayev'in içindeki Tanrı çok daha büyük, çok daha sınırsız, çok daha yüce ve derindi. Piyer şimdi kendini, gözlerini zorlayarak çok uzaklarda aradığı şeyi birdenbire ayaklarının dibinde bulan birine benzetiyordu. Gözlerini zorlamasına hiç gerek kalmadan ayaklarının dibine bakmak varken, o tüm yaşamı boyunca kafasını yukarılara kaldırıp insanların başları üzerinden ufukları kolaçan etmiş durmuştu boşu boşuna.

Geçmişte bütün arayışlarına rağmen o yüceliği, o sonsuzluğu, o derinliği hiçbir şeyde bulamıyordu. Onun var olduğunu, onu bir yerde mutlaka bulacağını sezinliyor, o yüzden de arayıp duruyordu. Ele gelir, gözle görülür ve anlaşılabilir her şeyde sadece sınırlılığı, sıradanlığı, adiliği ve anlamsızlığı buluyordu. Gücüne güç katacağını sandığı akıl teleskobuyla durmadan taradığı uzaklıklarda, sisler puslar arasında gözüne ilişen küçücük, değersiz, önemsiz şeyleri iyice seçemediğinden bunları gözünde büyütür, önemli bir şey gördüğünü sanırdı o zamanlar. Avrupa'daki yaşamında da bu böyle olmuştu, siyaset alanında da böyle olmuştu, farmasonlukta da, felsefede de insanlık idealinde de; hep görüş bulanıklığının doğurduğu aynı yanılgıya düşmüştü. Ama -kendisinin "zayıflık anlarım" diye nitelediği- o zamanlarda bile, çok uzaklardan bakıyor da olsa, incelediği şeyleri biraz daha net seçebildiği ve bunlarda

da aynı sıradanlığı, aynı adiliği, aynı anlamsızlığı gözlemlemediği anlar olmuyor değildi.

Oysa şimdi, öncesiz ve sonrasız olanın, sınırsız ve yüce olanın her şeyde görülebileceğini, ama bunu yapabilmek için de vaktiyle herkesin başının üzerinden uzakları seyretmek için kullandığı o dürbünü fırlatıp atması gerektiğini öğrenmiş bulunuyordu; Piyer de öyle yapmış, dürbünü fırlatıp atmıştı. Çevresindeki, sürekli bir değişim içinde olan o sınırsız, o dipsiz, o engin ve yüce yaşamı sevinç içinde, âdeta yudum yudum tadarak, zevkini çıkararak seyrediyordu şimdi Piyer. Yaşama ne kadar yakından bakarsa mutluluğu, iç huzuru o kadar artıyordu. Vaktiyle Piyer'in akıl yapısını temelinden çökertmiş olan o korkunç "*neden?*" sorusu kendisi için artık yok sayılırdı. Bu "*neden?*" sorusuna verebileceği basit bir cevap her an hazır duruyordu şimdi ruhunda: "Çünkü insanın başından bir telin düşmesi bile Onun iradesine bağlıdır; eğer o saç teli düştüyse, Tanrı böyle istemiştir de ondan düşmüştür."

XIII

Dıştan bakıldığında Piyer hiç değişmemişti. Görünüşü yine eskisi gibiydi. Yine eskiden olduğu gibi dalgındı, yine gözünün önünde olan bitenle değil de bambaşka şeylerle ilgileniyormuş gibi görünüyordu. Eski durumuyla şimdiki durumu arasındaki fark şuradaydı: Eskiden gözünün önünde olanı ya da kendisine söylenileni kavrayamadığı vakit üzülür, çok uzaklardaki bir şeyi seçmeye çalışıyormuş gibi alnını kırıştırırdı. Gerçi şimdi de söylenilenleri unutuyordu, şimdi de gözünün önündekini görmediği oluyordu ama söylenenlerden ve gördüklerinden bambaşka anlamlar çıkarmasına rağmen, şimdi her söylenene ve her gördüğüne belirgin bir alaycılıkla gülümsüyordu. Eskiden iyi yürekli ama mutsuz bir insan olarak tanındığı için herkes ondan uzak durmaya bakardı. Oysa şimdi dudaklarının kenarında hep yaşama sevinciyle dolu bir gülümseme oynaştığı, gözlerinin içi hep insan sevgisiyle güldüğü ve yüzünde hep başkalarının da kendisi kadar

mutlu olup olmadıklarını anlamaya çalışır gibi bir ifade bulunduğu için, insanlar da onunla birlikte olmaktan zevk alıyorlardı.

Eskiden Piyer çok konuşur, konuşurken coşar ve pek az dinlerdi; şimdi ise konuşurken kendini kaybetmediği ve dinlemesini bildiği için insanlar da ona yüreklerini açmaktan kaçınmıyorlardı.

Piyer'i hiç sevmeyen, hele İhtiyar Kontun ölümünden sonra Piyer'e karşı minnet altında kaldığı için ona iyice düşman kesilen büyük Prenses –sırf, Piyer'in vefasızlığına rağmen kendisinin yine de ona bakmayı bir borç bildiğini dünya âleme kanıtlamak için geldiği– Orel'de kısa bir süre kaldıktan sonra, Piyer'e kanının kaynadığını fark ederek hem şaşırmış hem de kendi kendine kızmıştı. Aslında, Prensesin gönlünü kazanmak için özel bir çaba filan harcadığı yoktu Piyer'in: Onun bütün yaptığı Prensesi merakla incelemekten ibaretti. Prenses eskiden Piyer'in hep kendisine alaycı davrandığı ya da kendisini hiç umursamadığı kuşkusunu taşıdığından –esasen sokulgan biri de olmadığı için– daha beter kabuğuna çekilir ve Piyer'e yaradılışının sadece hırçın yanlarını gösterirdi. Oysa şimdi, yüreğinin en mahrem köşelerini araştırır gibi bir hali vardı Piyer'in; sanki kendisini anlamak, tanımak ister gibi inceliyordu onu Piyer. İşte bu yüzden Prenses, başlangıçta bir güvensizlik duymakla birlikte yavaş yavaş Piyer'e yüreğini açmaya, ona yaradılışının yumuşak yanlarını da göstermeye, hatta bundan ötürü Piyer'e şükran duymaya başladı.

En hinoğlu hin erkek gelse, Prensesin genç kızlık çağlarına ilişkin anılarını tazeleyip duygularını paylaşarak güvenini kazanmakta böylesine bir beceri, böylesine bir başarı gösteremezdi doğrusu. Oysa Piyer'in hinliğinin filan hiçbir rolü olmamıştı bu işte; onun bu başarısının biricik nedeni dünyaya küskün, insandan kaçan, katı ve (kendine göre) gururlu bu Prensesin insancıl niteliklerini bulup çıkarmaktan zevk alıyor oluşuydu.

'Kötü insanların değil de benim gibilerin etkisi altına girince pek de iyi bir insan olabiliyormuş demek ki,' diye düşünüyordu Prenses onun hakkında.

Piyer'in uşakları –Terenti ve Vaska– bile efendilerindeki değişliği fark etmişlerdi kendilerine göre. Onlara göre Piyer eskisi-

ne oranla çok "basitleşmiş"* idi. Terenti, efendisinin soyunmasına yardım edip ona iyi geceler diledikten sonra çoğu kez giysiler bir kolunda, pabuçlar öbür elinde, efendisi onunla biraz konuşsun diye oyalanırdı odada. Terenti'nin kendisiyle gevezelik etmek istediğini anlayan Piyer de genellikle onu alıkordu.

"Eee, anlat bakayım bana şimdi... Nereden yiyecek buluyor, nasıl doyuruyordunuz karnınızı?" diye bir soru atardı Terenti'nin önüne.

Terenti de Moskova'nın yanıp yıkılışından başlayıp gerilere gider, İhtiyar Kontu anlatır, elinde giysiler ve pabuçlarla orada uzun süre ayakta konuşur da konuşurdu; ya da bazen o Piyer'in hikâyelerini dinler, sonra da, efendisiyle aralarındaki bu yakın ilişkinin verdiği yürek hoşluğuyla ve içi efendisine duyduğu sevgiyle dolu olarak çıkardı odadan.

Piyer'i tedavi eden ve her gün onu görmeye gelen doktor, değerli vaktinin her dakikasını insanlığın acılarını dindirmeye adamış bir doktor pozunda görünmeyi her ne kadar hiç ihmal etmese de Piyer'in yanında saatlerce oturur, hastalarının karakterlerine ilişkin en sevdiği anekdotları, ilginç gözlemlerini anlatır, en çok da hanımlardan konuşmaya bayılırdı.

Başkalarına Piyer'den söz ederken de, "Böyle bir insanla konuşmak bulunmaz nimet; bizim buralılara, taşralılara hiç benzemiyor o," derdi.

Fransız ordusundan tutsak alınan pek çok insan bulunuyordu Orel'de; bunlar arasından genç bir İtalyan subayını** yanına alıp Piyer'le tanıştırmaya getirdi doktor.

---

* Buradaki "basitlik" Rusya'daki yaygın kullanılış biçimiyle, "sadelik", "doğallık," "gösterişsizlik" anlamındadır. *-İngilizce çev.*

** *Savaş ve Barış*'ın ilk müsveddesinde Tolstoy, sonradan Yüzbaşı Ramballe tipiyle değiştirdiği Emilio Poncini adında (ve Yüzbaşı Ramballe'den çok daha büyük yer verdiği, daha önemli rolü olan) bir kişi yaratmıştı. O ilk müsveddede Piyer'le Poncini arasında Ramballe ile olduğundan çok daha yakın bir dostluk kurulur: Poncini, Piyer'i Moskova'da hapishanede sık sık ziyaret eder, daha sonra Tambov'da tekrar karşılaşırlar ve dostluklarını daha da pekiştirerek sürdürürler. Romanın bu bölümünde adı verilmeden kısaca değinilen İtalyan, ilk müsvedde de önemli bir tip olarak yaratılan Emilio Poncini'den arta kalandır. *-İngilizce çev.*

Bu İtalyan subayı daha sonra Piyer'i sık sık ziyaret etmeye başladı; Piyer'e öyle yakınlık gösteriyordu ki, bu aşırı düşkünlüğünden dolayı Prenses ona sık sık takılmaktan kendini alamıyordu.

Görünüşe bakılırsa İtalyan mutluluğu ancak Piyer'in yanında bulabiliyor, görmeye geldiğinde Piyer'e içini döküyor, ona geçmişinden, ailesinden, sevgilisinden söz ediyor, sık sık da Fransızlara ve özellikle Napolyon'a olan nefretini dile getiriyordu.

Bir gün Piyer'e, "Eğer bütün Ruslar size benziyorsa, böyle bir ulusa karşı savaşmak günaha girmekten başka bir şey değildir," dedi. "Siz, Fransızlar yüzünden bunca çile çektiğiniz halde, yine de onlara düşmanlık beslemiyorsunuz."

Piyer bu adamın sevgi ve saygısını, sırf, onun karakterinin en iyi yanlarını ortaya çıkarmaktan zevk duyuşu sayesinde kazanmıştı.

Piyer'in Orel'den ayrılışından kısa bir süre önce, onu 1807 yılında mason locasına takdim eden mason biraderi Kont Vilarski ziyaretine geldi. Orel'de büyük yurtlukları bulunan zengin bir Rus hanımla evlenen Kont Vilarski bu ilin İaşe Müdürlüğünde geçici bir görevle bulunuyordu.

Bezuhov'un Orel'de olduğunu duyunca, aralarında eskiden fazla bir samimiyet olmamasına rağmen, çölün ortasında tanıdıkla karşılaşan bir insanın hissedebileceği duygularla dolu olarak hemen koşup gelmiş, böyle iki insanın o koşullarda birbirine göstermesi doğal sayılabilecek aşırı sevgi ve bağlılık gösterilerinde bulunmuştu. Orel'de sıkıntıdan patlıyordu Vilarski; o nedenle, kendi sınıfından -ve aynı ilgi alanlarını paylaştıklarını sandığı- birini bulunca çok sevinmişti.

Ama çok geçmeden, Piyer'in çağın çok gerilerinde kaldığını ve -kendi düşüncesine göre- tamamıyla kabuğuna çekilmiş, duyarlığını yitirmiş bencil biri haline geldiğini fark etti Vilarski.

"Kendinizi kapıp koyvermişsiniz, yazık ediyorsunuz dostum," diyordu Piyer'e.

Ama her şeye rağmen Piyer'in şimdiki halini eskisinden daha ilginç bulduğu için yine de her gün onu görmeye geliyordu. Piyer'e

gelince, o da Vilarski'ye bakıp bakıp, çok kısa bir süre önce kendisinin de bunun gibi biri olduğunu düşünerek şaşıyordu bu işe.

Vilarski çoluk çocuğa karışmış, evli barklı bir adam olmuştu, dolayısıyla, ailesinin işleriyle, karısının malının mülkünün idaresiyle ve kendi resmî göreviyle uğraşmaktan başını kaşıyacak vakit bulamıyordu. Bütün bu uğraşları, gönlüne göre yaşayabilmesine birer engel olarak görüyor ve harcadığı çabaların sadece kendi çıkarlarını, ailesinin çıkarlarını kollamak amacına yönelik olduğu düşüncesiyle de tüm yaptıklarını küçümsüyordu. Onun asıl ilgi duyduğu alanlar askerlik, devlet idaresi, siyaset ve masonluk olduğu için hep bu konularda konuşmak istiyordu. Piyer ise, son zamanlarda huy edindiği o hafif alaycı, şen gülümsemesiyle ve karşısındakinin görüşlerini mahkûm etmeye ya da değiştirmeye hiç kalkışmaksızın, öteden beri bildiği ama yine de kendisine şimdi tuhaf gelen bu fenomeni ilgiyle karşıdan seyrediyordu.

Piyer'in gerek Vilarski, gerek Prenses, gerek doktor, gerek burada tanıdığı bütün öbür insanlarla olan ilişkilerinde, ayrıcalıksız tümünün kendisine iyi niyetle yaklaşmalarını sağlayan yeni bir nitelik vardı; o da şuydu: Piyer artık insanların inançlarının lafla değiştirilemeyeceğini ve herkesin kendisininkinden değişik düşünceleri, duyguları, görüş açıları bulunabileceği fikrini peşin peşin kabul eder olmuştu insanlarla ilişkilerinde. Vaktiyle Piyer'in sinirine dokunan ve onu coşturup kızdıran bu gerçek, yani herkesin kendine göre başka başka özellikler taşıyabileceği gerçeği, onun başka insanlara duyduğu sempati ve ilginin temelini oluşturmaktaydı şimdi. İnsanların bazen taban tabana zıt düşen görüş ayrılıklarını; tutum ve davranışlarındaki, yaşayış biçimlerindeki ayrılıkları hoşgörüyle, anlayışla, tatlı tatlı gülümseyerek izliyordu.

Piyer pratik konularda da, daha önceleri eksikliğini hissettiği bir ruhsal dengeye kavuşmuştu. Eskiden parayla ilgili işler karşısında, hele zengin de olduğu için sık sık insanların ondan bir şeyler istemeleri karşısında ne yapacağını şaşırır, bocalar dururdu. 'Vermeli mi, vermemeli mi?' diye sorardı kendi kendine. 'Bende çok var, onda ise hiç yok. Ama buna, ondan daha çok ihtiyacı olan

başka biri de var. Hangisinin ihtiyacı daha büyük acaba? Ya her ikisi de düzenbazsa?' Eskiden bu gibi kaygıları onu içinden çıkılmaz bir duruma sokar ve Piyer çıkış yolunu elindekini avucundakini her isteyene vermekte bulurdu. Eskiden, serveti konusunda ona öğüt vermek için birbirleriyle yarışanlar karşısında, bunların yönelttikleri sorular karşısında ne yapacağını şaşırırdı Piyer.

Oysa şimdi bu gibi sorular karşısında en ufak bir kuşku ya da şaşkınlık hissetmediğini sevinerek görüyordu. Ne yapılması, ne yapılmaması gerektiğine kendisinin yerine karar veren bir yargıç gizliydi sanki içinde. İçinde bu yeni keşfettiği yargıcın kararına ilk kez başvurması da şöyle olmuştu: Kentteki Fransız tutsaklarından albayın biri ziyaretine gelmiş, savaşta gösterdiği kahramanlıklardan dem vurup uzun uzadıya kendini övdükten sonra dilinin altındaki baklayı çıkarmış ve ricadan çok dayatmaya benzer bir edayla, çoluk çocuğuna yollamak için dört bin frank istemişti Piyer'den. Piyer bu isteği gözünü kırpmadan geri çevirmiş, sonra da, vaktiyle kendisine o kadar zor gelen böyle bir şeyi nasıl başardığına kendi de şaşmıştı. Piyer albayın isteğini oracıkta geri çevirirken, aynı anda da, Orel'den ayrılmadan bir miktar parayı –bu paraya gerçekten de ihtiyacı bulunan– İtalyan'a kabul ettirebilmek için kurnazlığa başvurması gerekeceğini düşünmüş ve bu yolda bir karar almıştı. Pratik konulara eskisinden daha sağlıklı ve dengeli bir tutumla yaklaşabilme yeteneği kazandığını kendi kendisine kanıtlayan bir başka örneği de karısının borçlarının ödenmesi ve Moskova yakınlarındaki konaklarının yeni baştan yapılması konularını karara bağlarken yaşadı Piyer.

Vekilharcı Orel'e geldiğinde Piyer onunla hesaba oturup, kuruyan gelir kaynaklarının durumunu görüştü. Moskova'nın yanıp yıkılışı yüzünden Piyer'in uğradığı kayıplar, vekilharcın hesaplarına göre, iki milyon rubleyi buluyordu.

Piyer'i uğradığı kayıplardan ötürü teselli etmek amacıyla vekilharcı ona bir akıl verdi; dedi ki: "Eşinizin borçlarını ödemekle yükümlü değilsiniz, dolayısıyla, bunları ödemezseniz ve size bir kuruş irat getirmeyip üstelik yılda seksen bin ruble masraf yi-

yen Moskova'daki konağınızla Moskova dışındaki evinizi yenilemekten vazgeçerseniz, tüm kayıplarınıza rağmen yine de kârlı çıkarsınız."

Piyer, "Öyle ya," dedi tatlı tatlı gülümseyerek; "bunların hiçbirine ihtiyacım yok benim. Desene, şimdi ben yangından kârlı çıkmış oluyorum."

Ama ocak ayında Saveliç geldi Moskova'dan. Piyer'e işlerinin genel durumu hakkında bilgi verip, Moskova'daki eviyle kent dışındaki çiftlik evinin yenilenmesi için bir mimara çıkarttığı kaba hesabı gösterdi. Saveliç evlerin yenilenmesinden söz ederken bu işe olmuş bitmiş gözüyle bakıyordu besbelli. Yine o aralarda Piyer karısının borçları konusunda hem Prens Vasili'den hem de Petersburg'daki başka ahbaplarından mektuplar aldı. Vekilharcının çıkardığı -kendisinin de işine gelen- bütün o hesapların yanlış olduğunu anlayan Piyer, Petersburg'a gidip karısından kalan borçları temizlemesi ve Moskova'daki evlerini yenilemesi gerektiği kanısına vardı. Bunu yapmasının neden gerekli olduğunu bilemiyordu ama gerekli olduğuna inanıyordu. Bu işleri bitirdiği zaman servetinin dörtte üçünü de yitirmiş olacağını bile bile, yapması gerektiği inancındaydı.

Vilarski de Moskova'ya gitmeye hazırlandığından, birlikte yolculuk etmeye karar verdiler.

Piyer nekahet dönemi boyunca, Orel'de bulunduğu sürece hep içinde bir yaşama sevinci, neşe ve özgürlük duygusu hissetmişti; Moskova'ya yaptığı bu yolculukla dış dünyaya açılıp yeni yeni yüzler görünce bu duyguları daha da yoğunlaştı. Bütün yolculuk boyunca tatile çıkmış bir okullu gibi hissetti kendini. Posta arabasının sürücüsünden başlayarak, menzil evlerinin yöneticileri, hizmetçiler, yollarda ve geçtikleri köylerde karşılaştığı köylüler -kısaca, yolculuk boyunca gördüğü herkes- yepyeni bir anlam taşımaktaydı Piyer için. Yanı başında oturan Vilarski'nin hiç durmadan konuşarak karamsar bir dille hep Rusya'nın yoksulluğundan, bilgisizliğinden, Avrupa'ya göre geri kalmışlığından dem vurması bile içini karartacağına, tam tersine neşelendiriyordu Piyer'i. Vilarski'nin çöküntü ve ölüm gördüğü yerde, Piyer olağanüstü

bir yaşama gücünün -baştanbaşa karlarla örtülü uçsuz bucaksız toprakların üstüne dağılmış bu eşsiz, türü yalnız kendine özgü ve bağdaşık ulusun ayakta kalmasını sağlayan o inanılmaz gücün- varlığını görüyordu. Karşısındakiyle hiçbir sonuca varmayacak tartışmalara girmekten kaçınmanın en kestirme yolu, onunla aynı fikirdeymiş gibi görünmek olduğu için, Piyer de öyle yapıyor, Vilarski'nin sözlerine hiç itiraz etmeyip, tatlı tatlı gülümseyerek dinliyordu onu.

XIV

Bozulmuş bir karınca yuvasının çevresindeki karıncaların yuva yıkıntısının altından yumurta kabuğu parçalarını, kırıntıları, ölü karıncaları taşıyarak neden öyle telaşla koşuştuklarını ya da niçin birbirleriyle yarıştıklarını ve öne geçmek çabasıyla neden birbirleriyle dövüştüklerini anlayabilmek ne kadar zorsa, Fransızlar çekip gittikten sonra Rusların Moskova demeye bin tanık isteyen o yangın yerine üşüşmelerine bir neden gösterebilmek de o derece zordur. Ama bozulmuş karınca yuvasının çevresinde gördüğümüz karıncaların çokluklarına, müthiş enerjilerine, azim ve inatlarına bakınca bunların asıl güçlerini ele dile gelmez bir nitelikten -yok edilmesi mümkün olmayan bir nitelikten- aldıklarını, yuvaları yıkılmış olsa da onların bu gücü hâlâ taşıdıklarını anlarız. Aynen bunun gibi, ekim ayında Moskova'da hükümet diye, kilise diye; adak yerleri, konutlar, ot ocak diye bir şey kalmamış olmasına rağmen yine de Moskova, ağustostaki Moskova idi. O ele dile gelmez, yok edilmesi mümkün olmayan nitelik dışında, her şey yerle bir olmuştu.

Fransızlar gittikten sonra halkın kente üşüşmesinin -adamına göre değişen- çeşitli nedenleri vardı ve bu nedenler başlangıçta, genellikle son derece vahşice, son derece ilkel dürtülerden kaynaklanıyordu; ama yine de bu insanların ortak bir nedeni vardı: Vaktiyle Moskova olan bu yere ulaşmak ve enerjilerini orada çalışarak harcamak.

Moskova'ya gelenlerin sayısı bir hafta içinde on beş bine, ikinci haftanın sonunda yirmi beş bine ulaşmıştı. Bu sayı gittikçe arta arta, 1813 güzü sonunda kentin nüfusu, 1812 nüfusunu geride bıraktı.

Kente ilk giren Ruslar, Wintzingerode'un Kazak Müfrezesi, süvarileri, yakın köylerden akın eden mujikler ve Moskova'dan kaçtıktan sonra fazla uzaklaşmadan o yakınlarda saklanan Moskovalılar oldu. Ruslar Moskova'ya girip de baştan aşağı talan edilmiş olduğunu görünce, bir de onlar talan ettiler kenti; Fransızların başlattığı işi onlar tamamladılar. Yanmış yıkılmış evlerden arta kalan döküntüleri sokaklardan toplamak için civar köylerden kalkan köylüler, yük arabalarıyla akın akın doluşuyorlardı kente. Kazaklar ellerine ne geçerse kaldırıp ordugâhlarına götürüyor, kentin yerli halkı da başkalarının evlerinden ele geçirebildiklerini babalarının malıymış gibi kendi evlerine taşıyorlardı.

Ne var ki, yağma ve talan bu kadarla bitmedi. Bu birinci dalgayı, sayıları gittikçe artan yağmacıların ikinci ve üçüncü dalgaları da izleyince yağmacılık zor bir zanaat haline geldi ve ister istemez belirli kurallar içine alınması, bu işe de bir çekidüzen verilmesi gereği doğdu.

Fransızlar Moskova'ya girdiklerinde gerçi kenti terk edilmiş bulmuşlardı ama günlük yaşamı düzenleyen tüm kurumlar, esnaf ve zanaatkâr loncaları, din ve devlet kurumları, zenginlik ve konfor yerli yerinde duruyordu. Gerçi bunların hiçbirinde canlılık yoktu ama biçimsel olarak da olsa yine de varlıklarını sürdürüyorlardı. Çoğu tıka basa malla dolu dükkânlar, mağazalar, depolar, tahıl ambarları, çarşılar, pazar yerleri vardı; fabrikalar, atölyeler, saraylar ve konaklar, lüks eşyayla dolup taşan zengin evleri; hastaneler, cezaevleri, devlet daireleri, kiliseler ve katedraller yerli yerinde duruyordu. Fransızların Moskova'da kalışları uzadıkça, kent yaşamının bütün bu karakteristik öğeleri yavaş yavaş dağılıp yok oldu ve sonunda bu yaşam biçimlerinden geriye karmakarışık, cansız bir çapul yeri kaldı.

Fransızların talanı sürdükçe, Moskova'nın servetiyle birlikte talancıların gücü de eksilip yok olmuştu. Oysa halkının geri dönü-

şü de talanla başlayan Moskova'nın talancıları Rusların kendileri olunca, bu durum, Fransızlarınkinin tam tersine bir etki yarattı: Rusların talanı sürdükçe ve talana katılanların sayıları arttıkça, kentin zenginliği de o oranda hızla artmaya, düzen hızla geri gelmeye başladı.

Yağmacılardan başka, çok çeşitli nedenlerle birçok insan; kimi meraktan, kimi görevli olarak, kimi ekmek parası kazanmak için evini barkını bırakarak gelenler, din adamları, her sınıftan memurlar, tüccarlar, zanaatkârlar, köylüler, tıpkı damarlara yürüyen kan gibi akın akın geliyorlardı kente.

Bir haftaya kalmadan, kendiliğinden ortaya çıkan görevliler çapul malı kaldırmak için boş yük arabalarıyla kente gelen köylüleri durdurmaya ve bunlara zorla ölüleri taşıtmaya başladılar. Hemşerilerinin başlarına geleni öğrenip akıllanan köylüler bunun üzerine kente araba araba arpa, yulaf, saman çekmeye başladılar ve birbirleriyle giriştikleri rekabette fiyatları kıra kıra işgal öncesi fiyatlarının bile altına indirdiler. Yevmiyelerin yüksek olduğunu öğrenen marangozlar, duvarcı ustaları başka kentlerden her gün bölük bölük Moskova'ya akıyor, kentin dört bir yanında bıçkıhaneler kurulup kereste biçiliyor, yeni evler yükseliyor, yanan evler onarılıyordu. Sokak aralarında tezgâh kuran tüccarlar mal satıyor, yarısı yanmış yarısı ayakta duran evlerin alt katlarında aşçı dükkânları, meyhaneler açılıyordu. Yanmaktan kurtulmuş kiliseleri, din adamları çoktan ibadete açmışlardı. Eşyaları yağmalanan kiliselere dini bütün yurttaşlar bağışta bulunuyorlardı. Tek göz odalara yerleşen devlet memurları çuha kaplı masalarını kurup, evrak dosyalarını derme çatma dolaplara yerleştiriyorlardı. Fransızların götüremeyip geride bıraktıkları malların sahiplerine bir düzen içinde dağıtılması işini yüksek memurların gözetiminde polisler yürütüyordu. Başka evlerden taşınan mallarla tıka basa doldurulmuş evlerin sahipleri, eşyaları ellerinden alınıp Kremlin'deki Granovitaya Saray'a taşındıkça, kendilerine haksızlık ediliyor diye yaygarayı koparırlarken, beri yandan da başka ev sahipleri, Fransızların çeşitli evlerden yağmaladıkları tüm eşyaları

böyle belirli evlere yığdıklarını, dolayısıyla asıl haksızlığın bunca eşyayı bir kişiye bırakmak olacağını ileri sürüyorlardı. Rüşvet verilerek görevini kötüye kullanmaya zorlanan polise sahte evrak düzenlettiriliyor, vaktiyle devlet daireleri için halktan kiralanmış olup da yangında kül olan özel mülklere gerçek fiyatlarının on katı değer biçtirilerek tazminat talepleri bu değer üzerinden yapılıyordu. Bu arada Kont Rostopçin de durmadan bildiriler yayınlıyordu.

XV

Ocağın sonunda Piyer Moskova'ya geldi ve konağının yangından sağlam kurtulan bir kanadına yerleşti. İki gün içinde Petersburg'a gitmek üzere yola çıkmak niyetindeydi; bu arada Rostopçin'i ziyaret etti ve Moskova'ya dönmüş olan ahbaplarına uğradı. Herkes zaferi kutluyor, yanmış ve yıkılmış ama dirilmekte olan kentte fıkır fıkır bir canlılık görülüyordu. Karşılaştığı herkes Piyer'i gördüğüne çok seviniyor, herkes onu görmek ve başından geçenleri öğrenmek istiyordu. Piyer de herkese son derece iyi davranıyor, ama şu ya da bu biçimde herhangi bir bağlantıya girmekten korktuğu için de içgüdüsel bir savunma eğilimiyle hep tetikte duruyordu. Nerede oturmayı düşündüğü, yanan evlerini yenilemeyi düşünüp düşünmediği, Petersburg'a ne zaman gideceği ya da kendisine bir paket verseler Petersburg'da filanca kişiye ulaştırıp ulaştırmayacağı türünden –önemli veya önemsiz– bütün sorulara, "Evet, olabilir," ya da "Sanırım" gibi cevaplar vermekle yetiniyordu.

Rostov'ların Kostroma'da olduklarını öğrenmişti ama Nataşa'yı pek aklına getirmiyordu. Ara sıra hatırlayacak olursa da, çok eskilerden kalma tatlı bir anı gibi geliyordu bu ona. Yalnız toplumsal yükümlülüklerinden değil, aynı zamanda –kendi kendine gelin güvey olmak diye adlandırdığı– o sevdadan da kurtulmuş varsayıyordu kendini Piyer.

Moskova'ya gelişinin üçüncü günü Drubetskoy'lardan Prenses Mariya'nın da Moskova'da bulunduğunu öğrendi. Prens Andrey'in çektiği acılar, son günleri ve ölümü zaten hiç aklından çıkmazken,

şimdi bu haber üzerine Piyer'in acıları büsbütün tazelendi. Prenses Mariya'nın Moskova'da bulunduğu ve Vozdvijenski Bulvarındaki –yangından her nasılsa kurtulan– evinde kalmakta olduğu haberini öğle yemeğini yerken öğrenen Piyer hemen o gün ikindiye doğru arabasına atlayıp doğru Prensesi görmeye gitti. Prensesin evine giderken yolda hep Prens Andrey'i, arkadaşlıklarını, onunla yaptığı çeşitli konuşmaları, özellikle de Borodino'daki son karşılaşmalarını düşünüyordu. Prens Andrey'in o sırada içinde bulunduğu ruh durumunu hatırlayarak, 'Kafasının içinde o düşüncelerle mi öldü yoksa? Ölmeden önce yaşamın anlamı kendisine açık edilmemiş olabilir mi acaba?' diye kendi kendine sorup duruyordu Piyer. Bir ara Karatayev ve Karatayev'in ölümü aklına gelince, ister istemez bu iki adamı –her ikisi de Piyer' in sevdiği iki insan olarak yaşayıp ölmüş bulunmaları dışında benzer yanları bulunmayan bu iki adamı– mukayese etmeye başladı.

Prenses Mariya'nın babadan kalma konağının kapısında arabası durduğunda, derin düşünceler içindeydi Piyer. Yapı yangından ucuz kurtulmuştu; az çok zarar gördüğünü belli eden izleri taşıyordu ama genel görünüşünde önemli bir değişiklik olmamıştı. İhtiyar Prens Bolkonski'nin artık bu dünyada bulunmayışının evin düzeninde hiçbir şeyi değiştirmediğini konuğa belli etmek ister gibi son derece ciddi bir suratla Piyer'i karşılayan ihtiyar uşak, Prenses Hazretlerinin şu anda dairelerine çekilmiş bulunduklarını ve kabul gününün pazarları olduğunu bildirdi.

"Siz hele bildirin benim geldiğimi. Belki kabul buyururlar," dedi Piyer.

"Başüstüne, efendim," dedi uşak. "Şöyle, portreler galerisine buyurunuz efendim."

Birkaç dakika sonra uşak, yanında Dessales ile geri geldi; Dessales, Prenses Hazretlerinin kendisini sevinerek kabul edeceklerini, ama ev hali içinde karşılayacağı için kusuruna bakmamasını ve üst kata, kendi dairesine buyurmasını rica ettiğini bildirdi Piyer'e.

Prenses alçacık tavanlı, tek mumla aydınlatılmış küçük bir odada oturuyordu, yanında siyahlara bürünmüş bir kadın daha vardı.

Prensesin eskiden de yanında hep hanım ahbaplarının bulunduğunu hatırlıyordu Piyer, ama kim olduklarını da, neye benzediklerini de unutmuş gitmişti. Siyahlara bürünmüş hanıma gözünün ucuyla şöyle bir bakıp, 'Herhalde can yoldaşlarından biridir yine,' diye aklından geçirdi.

Piyer'i karşılamak için hemen ayağa kalkan Prenses ona elini uzattı. Elini öptürdükten sonra Piyer'in değişmiş bulduğu yüzüne bakarak, "Eveet," dedi, "demek sizinle tekrar görüşmemiz böyle kısmetmiş." Prenses daha sonra Piyer'i şaşırtan bir anlık bir kararsızlık geçirerek gözlerini Piyer'den öbür hanıma çevirip, "Ağabeyim son gününe kadar hep sizi andı durdu," diye sürdürdü konuşmasını.

"Güvenlik içinde olduğunuzun haberini alınca çok sevindim. Uzunca bir zamandır duyduğum ilk sevindirici haber bu olmuştu."

Prenses kaçamak bir bakışla ve deminkinden de huzursuz bir tavırla bir kez daha baktı siyahlı hanıma, bir şey söylemeye hazırlandı, ama daha ağzını açamadan Piyer atıldı.

"Olacak şey değil, düşünün bir kere; onun başına neler geliyor ve benim bunlardan hiç haberim olmuyor!" dedi. "Andrey'in vurulup öldüğünü sanıyordum ben. Tabii, edinebildiğim bilgiler hep kulaktan dolma oluyordu. Yalnız, Rostov'larla rastlaştığını biliyorum... Kaderin cilvesine bakın!"

Piyer heyecanlı ve hızlı konuşuyordu. Bir ara gözü Prensesin arkadaşına ilişince onun iyilikle dolu dikkatli bakışlarının kendisine çevrili olduğunu fark ederek yas giysilerine bürünmüş bu hanımın iyilikçi, fevkalade bir insan olduğunu ve onun yanında da Prenses Mariya ile rahat rahat konuşabileceğini düşünmüştü. Ne var ki Rostov'ların adını ağzına alınca Prenses Mariya'nın yüzünün birdenbire bulutlandığı gözünden kaçmadı. Huzursuz bir tavırla ve çabucak, gözlerini Piyer'in yüzünden siyahlı hanımın yüzüne çeviren Prenses Mariya tekrar Piyer'e dönerek:

"Hanımefendiyi tanımadınız mı yoksa?" diye sordu.

Değişik bir ağız biçimi olan bu iri kara gözlü, solgun yüzlü hanıma bakınca, çoktan unutulmuş ama tatlı bir anı olmaktan daha

ileri bir anlam taşıyan sımsıcak, yüreğine yakın bir insanın, o kara gözlerin içinden kendisine baktığını gördü Piyer.

'Ama olamaz, bu gerçek olamaz!' diye düşündü. 'Çok yaşlı duran bu solgun, sıska, kederli yüz mü yani? Hayır, o olamaz. Sadece bana onu hatırlatıyor, o kadar.'

Ne var ki, Prenses Mariya'nın ağzından da aynı anda "Nataşa!" sözcüğü döküldü. Yine aynı anda, bakışları dikkatle kendisine çevrili o solgun yüz, tıpkı paslı bir kapının ağır ağır, zorlanarak açılışı gibi hafifçe gülümsedi ve bu aralanan kapıdan Piyer'in yüzüne doğru ıtırlı kokularla yüklü bir hava akımı yayılarak, çoktandır unuttuğu, hele şu son zamanlarda düşüncelerinde hiç yer almayan bir mutluluğa boğdu onu. Nataşa bir kez gülümsedi mi, kuşkuya yer kalmazdı artık: Evet, Nataşa'nın ta kendisiydi bu... ve Piyer ona vurgundu.

Piyer, varlığından kendisinin bile habersiz olduğu bir sırrını böylece bir çırpıda hem Nataşa'ya, hem Prenses Mariya'ya hem de –en önemlisi– kendi kendine açık etmiş oluverdi. Azap veren bir utanç duygusu ile ama sevincini gizlemeyerek kızardı, bozardı. Heyecanlandığını belli etmemeye çalıştıysa da boşuna; çabaladıkça daha çok belli ediyordu Nataşa'yı sevdiğini – hem Prenses Mariya'ya, hem Nataşa'ya hem de kendine.

"Yok, yok, ansızın karşılaşmanın yarattığı şaşkınlıktan ileri geliyor heyecanım," diye düşünmeye çalışıyordu. Ama Prenses Mariya ile konuşmasını kaldığı yerden sürdürmeye çalışırken gözü Nataşa'ya kayınca yüzü daha da beter kızardı ve tüm benliği daha da büyük bir sevinç ve korku dalgasıyla derinden sarsıldı. Lafını şaşırıp cümlesinin orta yerinde kalakaldı.

Piyer onu orada göreceğini aklının köşesinden bile geçirmediği için ilk ağızda fark edememişti Nataşa'yı. Gerçi tanıyamamasının asıl nedeni, son gördüğünden bu yana kızın çok değişmiş olmasıydı. Çok zayıflamış, solmuştu Nataşa. Ama onu tanınmaz hale getiren şey bu değişiklikler değildi: Piyer'in odaya girdiğinde dönüp ona baktığı halde tanıyamamasının asıl nedeni vaktiyle içinden hep coşkun bir yaşama sevincinin fışkırdığı; bu yaşama sevinciyle

parıldayan o kara gözlerde en ufak bir gülümseyişin bile izinin görülmeyişi idi; odaya girdiği sırada Piyer'in bütün görebildiği, kederli ve sorgu dolu gözlerin iyilikçi bir ifadeyle, dikkatle kendisini izlediği idi.

Piyer'in bu şaşkınlığına şaşırmakla karşılık vermedi Nataşa sadece, hoşnutluğunu belli eden çok hafif bir gülümseme yayıldı bütün yüzüne.

XVI

"Nataşa benimle geldi, bende kalıyor," dedi Prenses Mariya. "Kontla Kontes de birkaç güne kalmaz burada olurlar. Kontesin durumu içler acısı. Nataşa'nın da durumu pek iyi değildi ya... Zaten Kontla Kontesin zoruyla geldi buraya, doktora görünmek için."

Piyer, Nataşa'ya dönerek, "Yaa, acısı olmayan aile kaldı mı zaten?" dedi. "Ne kadar garip bir rastlantı... Tam da bizi kurtardıkları güne rastlıyor Petya'nın ölümü. Onu gördüm. Ne de tatlı bir çocuktu!"

Nataşa onun yüzüne bakarken, sanki bu sözlerine bir cevap gibi, gözleri iri iri açılmış ve aydınlanmıştı.

"Teselli edecek ne söyleyebilir ki insan?" dedi Piyer. "Hiç! O kadar tatlı, o kadar yaşam dolu bir oğlanı nereden de gelip bulur ölüm?"

"Yaa, yaaa, bu günlerde iman gücü olmadan ayakta kalabilmek çok zor..." diye araya girdi Prenses Mariya.

Piyer onun sözünü keserek, acele acele, "Evet, evet, çok haklısınız," dedi.

Nataşa büyük bir dikkatle, dimdik Piyer'in gözlerinin içine bakarak, "Niçin haklı buluyorsunuz Prensesi?" diye sordu.

"Aaa, bu da sorulur mu, şekerim?" dedi Prenses Mariya. "Biz insanları neyin beklediğini düşünmek bile..."

Nataşa onun lafını bitirmesini beklemeden tekrar başını çevirip Piyer'e dikti gözlerini.

"Haklı buluyorum, çünkü," diye kaldığı yerden sürdürdü Piyer, "...Çünkü, Prenses Hazretlerinin... ve sizin uğradığınız kayıp gibi büyük felaketler karşısında, ancak, bizleri yöneten bir Tanrı'nın varlığına iman edenler dayanabilme gücü gösterebilirler."

Piyer daha sözünü bitirmeden ona cevap vermek için ağzını açmıştı Nataşa, ama her nedense vazgeçti, hiç sesini çıkarmadı. Piyer de hemen başını Prenses Mariya'ya çevirerek, arkadaşının son günleri ile ilgili sorular yöneltti.

Bu arada Piyer başlangıçtaki o şaşkınlığını üzerinden atmıştı, ama o eski özgürlüğünden de eser kalmadığının farkındaydı. Ağzından çıkacak her sözü, yapacağı her hareketi yargılayacak bir yargıç karşısındaymış gibi hissediyordu kendini ve işin garibi, o yargıcın vereceği hükümlerden daha önemli bir şey de yoktu gözünde. Artık konuşurken kafasında hep, ağzından çıkacak sözcüklerin Nataşa üzerinde nasıl bir etki yaratacağı kaygısı vardı. Gerçi konuşurken sırf Nataşa'yı hoşnut edecek sözcükleri bile bile seçiyor değildi, ama söyleyeceği her sözü bir de Nataşa'nın açısından irdeleyip önce bir süzgeçten geçiriyordu.

Prenses Mariya -bu gibi durumlarda genellikle olageldiği üzere- istemeye istemeye anlatmaya başladı ağabeyini hangi koşullarda bulduğunu. Ama ne kadar istemese de Piyer'in aşırı duyarlılıktan tir tir titreyen yüzü, her şeyi öğrenmek için gösterdiği aşırı isteklilik ve üst üste yönelttiği sorular yüzünden, o acıları bir kez daha yaşamaktan korktuğu için konuşmanın başından beri hep kaçınmaya çalıştığı ayrıntılara yavaş yavaş girmek zorunda kaldı.

Piyer gövdesini öne vermiş, Prenses Mariya'nın anlattıklarını yutarcasına dinlerken, bir yandan da habire, "Evet, evet, ya sonra?" diye soruyordu. "Evet, evet. Yani, huzura erdi, değil mi? O eski katılığı yok olmuştu diyorsunuz, öyle mi? Onun öteden beri ulaşabilmek için tüm ruhuyla çabaladığı bir tek amacı vardı: ölümden korkması için hiçbir neden kalmayacak kadar iyi olabilmek. Kusurları -tabii, eğer bir kusuru varsa- onun kendisinden gelmiyordu. Demek, katılığı yok oldu?" dedikten sonra, birdenbire, yaşlı gözlerini Nataşa'ya çevirerek ona hitap etti Piyer:

"Sizi tekrar görebilmek onu ne kadar mutlu etmiştir..."

Nataşa'nın dudakları seğirdi. Kaşlarını çatarak gözlerini önüne eğdi ve bir an için, konuşup konuşmama konusunda bir duraksama geçirdi, sonra pes perdeden, dolgun bir ses tonuyla cevap verdi:

"Doğrusunu isterseniz, evet... Benim için büyük bir mutluluk oldu gerçekten de." Bir an sustu. "Kendi... kendi... kendisine gelince, daha odasına girdiğim anda bana söylediği ilk söz şey oldu... Hep bunun özlemiyle yaşıyormuş..."

Nataşa'nın sesi titredi. Yüzü kıpkırmızı kesildi, sımsıkı kenetlediği ellerini dizlerine bastırarak büyük bir çabayla kendine hâkim olduktan sonra başını kaldırdı ve hızlı hızlı konuşmaya başladı yeniden.

"Moskova'dan ayrıldığımız sırada hiçbir şeyden haberimiz olmamıştı. Ben de onun hakkında bir şey sormaya çekiniyordum. Sonra bir ara, onun da bizimle birlikte yolculuk ettiğini Sonya ağzından kaçırdı. Tabii, durumu hakkında hiçbir fikrim yoktu... Bilemezdim..." Soluk soluğa kalan Nataşa, sesi titreyerek, "Tek isteğim bir an önce onu görmek, ona kavuşmaktı," diye ekledi. Ve sözünü kesmelerine meydan vermeden, bugüne dek kimselere anlatmadığı şeyleri –o üç haftalık yolculuk boyunca ve Yaroslavl'da yaşadıklarını– bir bir anlatıp içini döktü.

Piyer ağzı açık dinliyordu onu; Nataşa'ya dikili gözleri yaşlarla doluydu. Nataşa'yı dinlerken ne Prens Andrey vardı kafasında, ne ölüm, ne de Nataşa'nın anlattıkları. Sadece, onun şimdi bunları anlatırken neler çektiğini düşünerek, Nataşa'ya acıyordu.

Nataşa'nın yanı başında kaşları çatık oturan, ağlamamak için kendini zor tuttuğu her halinden anlaşılan Prenses Mariya da, ağabeyinin son günleriyle ilgili anlatılanları dinlerken, Nataşa'nın Prens Andrey'e olan aşkını da ilk kez onun ağzından duymuş oluyordu.

Hem iki âşığın birbirine kavuşma sevincini hem de onulmaz acıları içeren o unutulmaz günleri anlatmadan, içini iyice dökmeden duramayacağı anlaşılıyordu Nataşa'nın.

Yüreğinin en mahrem köşelerinde gizli sırlarını dökerek, bunların arasına en önemsiz ayrıntıları katarak konuşuyor da konuşuyordu; konuşmasının sonu gelmeyecek gibiydi. Aynı şeyleri ikişer, üçer kez tekrarladığı oluyordu.

Bir aralık dışarıdan Dessales'ın sesi duyuldu; küçük Nikolay'ın iyi geceler dilemek için içeri girip giremeyeceğini soruyordu.

"Evet, bu kadar, hepsi bu kadar, işte," diye sözünü bağladı Natasa. Sonra, tam küçük Nikolay içeri girerken hızla yerinden kalktı, koşarak kapıya doğru gitti ve o hızla –kapıyı örten kalın perde ile onun ardında açık kalan kapı kanadı arasındaki mesafeyi ayarlayamadığından– başını kapıya çarptı; başının acısından mı, yüreğinin acısından mı olduğu anlaşılamayan bir inilti koyvererek odadan dışarıya attı kendini.

Natasa'nın çıktığı kapıdan gözlerini bir türlü ayıramayan Piyer birdenbire, her nedense, kendini dünyada kimsesiz hissetti.

Prenses Mariya onun dikkatini odaya giren yeğenine çekerek bu dalgınlığından uyandırdı.

Küçük Nikolay'ın tıpatıp babasınınkini andıran yüzünü görmek, zaten ağlamak için bahaneye bakan Piyer'e öyle dokundu ki, küçük çocuğu öper öpmez yerinden fırlayıp kalktı, mendilini çıkardı, pencerenin yanına dar attı kendini. Gitmek için izin istediyse de Prenses Mariya bırakmadı.

"Hayır, Natasa'yla biz bazen sabahın ikilerine kadar otururuz, onun için kalın siz de. Ben şimdi sofrayı hazırlatacağım. Siz lütfen aşağıya buyurun, biz de birazdan ineriz."

Piyer odadan çıkarken, Prenses Mariya onun yanına yaklaştı:

"Natasa'nın ağabeyimden böyle söz ettiğine ilk kez tanık oluyorum."

XVII

Piyer'i iyice ışıklandırılmış büyük yemek salonuna aldılar.

Çok geçmeden ayak sesleri duyuldu ve Prenses Mariya ile Natasa salona girdiler. Natasa gerçi kendini toparlamış gözüküyor-

du ama yüzüne de yine o kederli, kasvetli ifade gelmişti. Üçünün de üzerine, o aşırı gerginliğin ve boşalmanın ardından, garip bir durgunluk çökmüştü. Aynı konulara dönmeleri olanaksızdı, havadan sudan konuşmak yakışıksız kaçardı; oysa üçünün de canı konuşmak istiyor, üçüne de böyle susup oturmak yapmacıklı bir davranış gibi geliyordu. Sessizce sofraya doğru yürüdüler. Uşaklar sandalyelerini çekip altlarına sürdü. Piyer dürülü peçetesini açtı ve sessizliği bozmaya kararlı bir ifadeyle önce Nataşa'ya, sonra da Prenses Mariya'ya baktı. Her iki hanımın da kendisi gibi sessizliği bozmaya kararlı olduklarını gözlerinden okudu; her ikisinin de gözleri, yaşamda üzüntüler kadar sevince de yer olduğunu bildiklerini ve yaşıyor olmaktan sevinç duyduklarını gösteren bir ışıkla parlıyordu.

Prenses Mariya, "Votka alır mıydınız, Kont?" diye sorunca, bu sözcükleriyle, geçmişin bütün ağırlığıyla üstlerine çöken gölgesini bir anda silip yok edivermiş oldu. "Hadi şimdi bize biraz da siz kendinizi anlatın bakalım, siz ne âlemdeydiniz? Başınızdan geçenlerle ilgili o kadar çok şey, hem de öyle inanılmaz şeyler duyduk ki," diye devam etti Prenses.

Piyer, son zamanlarda huy edindiği o hafif alaycı gülümsemesiyle, "Yaa, hiç sormayın," diye karşılık verdi. "Bana bile benim hakkımda, rüyamda görsem inanamayacağım şeyleri anlatmaya kalkıyorlar! Geçen gün Mariya Abramovna beni evine davet etti, sonra da oturdu, benim başımdan geçenleri, daha doğrusu, kendine göre geçmiş olması gereken şeyleri, uzun uzun bana anlattı. Stepan Stepaniç de öyle, o da bana, başımdan geçenleri nasıl aktarmam gerektiği konusunda ders verdi. Yani, çevreme şöyle bir bakıyorum da, ilginç insan olmak (ben ilginç bir adam oldum çıktım şimdi) meğer ne kadar kolaymış, diyorum. Beni davet etmek için herkes birbiriyle yarışıyor, herkes bana beni anlatmaya bayılıyor."

Nataşa gülümsedi ve tam bir şey söylemeye hazırlandığı sırada Prenses Mariya ondan önce lafa girdi.

"Moskova'daki kayıplarınız iki milyonu buluyormuş diye duyduk," dedi. "Aslı var mı?"

"Ama yine de eskisinden üç kat daha zenginim," diye karşılık verdi Piyer.

Karısının borçlarını ödemeye ve evlerini yenilemeye karar vermekle kendi durumunu kendisi zora soktuğu halde, yine de eskisinden üç kat daha zengin olduğunu ileri sürebiliyordu Piyer.

Ciddi bir ifadeyle, "Her şeyden önce, özgürlüğümü kazandım, bu biiir..." diye söze başladıysa da, bu konunun kendisinden başka kimseyi pek ilgilendirmeyeceğini, dolayısıyla bencillik etmiş olacağını düşünerek arkasını getirmedi.

"Evlerinizi yenileyecek misiniz?"

"Evet. Saveliç'e bakılırsa yenilemem gerekiyormuş!"

Prenses Mariya, "Söyler misiniz bana, Moskova'da oturmaya karar verdiğinizde eşiniz Kontes Hazretlerinin öldüğünden haberdar mıydınız?" diye bir soru yöneltti Piyer'e; aynı anda da -sorusu Piyer'in özgürlükten söz edişinin hemen arkasından geldiği için- Piyer'in sözünü belki de onun aklından bile geçirmediği bir anlama çekmiş durumuna düştüğünü fark ederek kıpkırmızı kesildi.

Sözünün Prenses Mariya tarafından yorumlanış biçiminde yadırganacak bir yan görmediği anlaşılan Piyer, "Hayır," diye cevap verdi. "Orel'de haberdar oldum; nasıl sarsıldığımı tahmin edemezsiniz." Nataşa'ya gözü ilişip de karısından nasıl söz edebileceğini onun büyük bir merakla beklediğini fark edince, hemen, "Gerçi örnek bir çift sayılmazdık biz, ama," diye ekledi, "ölümü yine de büyük bir darbe oldu bana. Eğer iki insan geçinemiyorlarsa bunda mutlaka her ikisinin de kusuru vardır, ama ikisinden biri ölünce, geride kalanın gözünde kendi kusurları birden bire çok ciddi bir nitelik kazanır. Üstelik böyle bir ölüm haberi alındığında insanın yanı başında hiçbir dostu, onu teselli edecek kimsesi de yoksa!.. Ona o kadar acıdım, o kadar acıdım ki..." diye sözünü bitirdi ve Nataşa'nın yüzündeki ifadeden sözlerinin olumlu bir etki yarattığını anlayarak sevindi.

"Evet, şimdi dul kaldığınıza göre," dedi Prenses Mariya, "evlenmeye yeniden aday sayılırsınız."

Aniden kıpkırmızı kesilen Piyer uzunca bir süre Nataşa'nın yüzüne bakamadı. Cesaretini toparlayıp gözlerini ondan yana çevirdiği zaman da, Nataşa'nın yüzünde soğuk, sert ve Piyer'e aşağılayıcı gibi gelen bir ifade vardı.

Prenses Mariya, "Bize anlatılanlara göre Napolyon'u görmüş, hatta onunla konuşmuşsunuz, doğru mu?" diye sordu.

Piyer bir kahkaha attı.

"Yok, efendim, aslı astarı yok! Herkes kendi kafasından bir şey uyduruyor işte; tutsak edilmeyi Napolyon'a konuk olmak sayıyor bunlar besbelli. Napolyon'u hiç görmediğim gibi, benim bulunduğum yerde onun adını bile kimse ağzına alamazdı; Napolyon'dan daha alt düzeyde kişilerle oldu benim ahbaplığım daha çok!"

Yemek bitmiş ve ilkin tutsaklığından söz etmeyi pek istemeyen Piyer'in dili yavaş yavaş çözülmüştü; soru soruldukça daha ayrıntılı, daha etraflıca anlatmaya hazır olduğu anlaşılıyordu.

Nataşa çok hafif bir gülümsemeyle, "Moskova'da sırf Napolyon'u öldürmek amacıyla kaldığınız doğru mu?" diye sordu. "Sizinle Suharov Kulesinin orada karşılaştığımızda bunu tahmin etmiştim ben, karşılaşmamızı hatırladınız mı?"

Piyer doğru olduğunu kabul etti ve ondan sonra Prenses Mariya'nın, daha çok da Nataşa'nın sorularından cesaret alarak, başından geçen serüvenlerin ayrıntılarına kadar inmeye başladı.

Başlangıçta konuşmasına yine o alaycı ton, son zamanlarda çevresindekilere, özellikle de kendi kendine karşı takındığı alaycı tavır hâkimdi, ama tanık olduğu şiddet olaylarını, çirkinlikleri, insanların çektiği çileleri anlatmaya sıra gelince, farkında olmaksızın kendini kaptırdı ve alaycı tonunu bir yana bırakıp, geçmişte yaşananların güçlü ve derin izlerini kafasından silemeyen her insan gibi o da, heyecanlanmamaya ne kadar çalışırsa çalışsın yine de olayları yeniden yaşar gibi oldu.

Prenses Mariya dudaklarında nazik bir gülümsemeyle kâh Piyer'e, kâh Nataşa'ya bakıyordu. Bütün dinlediklerinden çıkarabildiği tek belirgin sonuç Piyer'in iyiliği idi. Nataşa ise dirseklerini masaya yayarak öne doğru eğilmiş, yüzünün ifadesi hikâyenin gi-

dişine göre sürekli değişerek ve anlatılanları âdeta kendi de yaşayarak can kulağıyla dinliyordu. Yalnız yüzündeki ifadeyle değil, ağzından kaçırdığı ünlemler ve ara sıra yönelttiği kısa sorularla da, Piyer'in aktarmaya çalıştığı şeyi çok iyi anladığını gösteriyordu. Sadece Piyer'in anlattıklarını değil, istediği halde sözcükler yetmediği için anlatmadıklarını da anladığı belliydi Nataşa'nın. Piyer, yangından kurtardığı çocuk ve korumaya kalkıştığı için tutuklandığı kadınla ilgili bölümü üstünkörü üç beş sözcükle geçiştirmek istedi: "Korkunç bir manzaraydı..." dedi; "çocuklar öyle terk edilmiş, ortalıkta... kimi alevler içinde... Bir tanesini gözümün önünde alevlerin arasından kapıp çıkardılar... Sonra, kadınlara yapılanlar; üstlerinde başlarında ne varsa koparırcasına çekip alıyorlardı... küpelerini bile..." derken Piyer kızardı ve ne diyeceğini bilemeyerek cümlesini yarım bıraktı. "Sonra devriyeler geldi," diye devam etti. "Oradaki bütün erkekleri, yani, çapulculukla hiçbir ilgisi olmayanları, bu arada beni de tutukladılar."

Nataşa, "Eminim, bize hepsini anlatmıyorsunuz siz; eminim sizin de yaptığınız," diyerek çok kısa bir duraklamadan sonra, "iyilikler vardır," diye tamamladı.

Piyer hikâyesini anlatmayı sürdürdü. İdam sahnesini anlatırken korkunç ayrıntıları atlamak istediyse de en ufak ayrıntıyı bile anlattırmakta diretti Nataşa.

Piyer bir aralık sofradan kalktı ve bir aşağı, bir yukarı salonda gidip gelerek hikâyesini anlatmayı sürdürdü; o böyle gidip gelirken Nataşa da onu gözleriyle izliyordu. Karatayev'i anlatmakta olan Piyer bir ara yarıda kesti anlatmayı ve bir süre suskun kaldı. Sonra:

"Yok, olmayacak; o okuması yazması bile olmayan adamdan neler öğrendiğimi sizlere anlatabilmem olanaksız... o basit adamdan."

"Olsun, olsun; siz yine de anlatın!" dedi Nataşa. "Nerede şimdi o?"

"Vurdular – olay gözlerimin önünde oldu sayılır."

Ve Piyer hep titreyen sesiyle tutuklular kafilesinin yolculuğunun son günlerini, Karatayev'in hastalığını, ölümünü anlatma-

yı sürdürdü. Başından gelip geçenler içinde sonradan bir daha hiç aklına getirmediği bölümleri de ilk kez olarak şimdi burada anlatıyordu. Yaşadığı o deneyimlerin tümü şu anda kendi gözünde yepyeni bir anlam kazanmaktaydı. Ayrıca, deneyimlerini Nataşa'ya aktarırken, anlattıklarını dinlemesini bilen bir kadın buldukları zaman erkeklerin duyduğu o büyük zevki –ama erkeklerin anlattıklarını sırf ileride yeri geldiğinde başkalarına tekrarlayabilmek için dinleyen veya erkeklerin duyduklarını hemen kendi düşüncelerine uyarlayıp, o küçücük beyninin tezgâhında şıpınişi hazırlayıverdiği bir yorumu yumurtlamaya bayılan aklı evvel bir kadından değil, erkeklerin en iyi yanlarını görmesini ve onların bu en iyi yanlarından yararlanmasını bilecek kadar yetenekli, gerçek bir kadından aldıkları zevki– de tadıyordu Piyer. Nataşa dikkat kesilmişti: Piyer'in ne bir kelimesini, ne bir mimiğini, ne bir jestini, ne de sesinin tonundaki en ufak bir değişikliği kaçırıyordu. Henüz tamamlanmamış sözleri Piyer'in ağzından havada kapıyor, yüreğinin içine soğuruyor ve böylelikle, Piyer'in çekmekte olduğu zihinsel azabın içerdiği gizli anlamları duygudaşlık yoluyla seziyordu.

Gerçi Prenses Mariya da Piyer'in anlattıklarını anlıyor, gerçi onun da yüreği burkuluyordu dinledikçe, ama o şimdi Piyer'in anlattıklarının dışında, bambaşka bir şey fark ettiği için dikkati daha çok oraya kayıyordu. Piyer'le Nataşa arasında bir aşkın doğabilmesi olasılığının bulunduğunu fark etmiş ve fark ettiği anda yüreği sevinçle kanatlanmıştı.

Sabahın üçünü etmişlerdi. Şamdanlardaki mumları değiştirmeye gelen uşaklar suratlarını asarak ortalıkta dolandılarsa da kimse oralı olmadı.

Piyer hikâyesini bitirdi. Nataşa, anlatılmadan geçiştirilmiş, atlanmış başka bir şey kalıp kalmadığını anlamak ister gibi, heyecandan iri iri açılmış pırıl pırıl gözleriyle pür dikkat bakmayı sürdürüyordu Piyer'in yüzüne. Utancından diyeceğini şaşırıp dili dolaşan Piyer de yüreği mutlulukla çarparak, bu durumu sürdürebilmek için anlatacak yeni bir şeyler bulmaya çabalıyordu. Pren-

ses Mariya susuyordu. Saatin üç olduğu, yatma zamanının çoktan geçtiği hiçbirinin aklına bile gelmiyordu.

"Kime sorsanız size tutsaklığın kötülüğünden, çilelerinden dem vurur," diye lafa yeniden girdi Piyer; "ama şu anda bana soracak olsalar ve deseler ki: 'Tutsaklığından önceki Piyer mi olmayı isterdin, yoksa çektiklerinin tümünü yeni baştan yaşamayı mı yeğlerdin?' Hiç kuşkunuz olmasın, derdim ki: 'Aman, hepsi sizin olsun, bana tutsaklığı ve at etini geri verin, yeter!' Ayağımızın alıştığı yoldan bizi birileri çekip çıkarıverdi mi, hemencecik her şeyin mahvolduğu sanısına kapılırız bizler; oysa tüm yenilikler, tüm iyilikler alışkanlıklarımızın cenderesinden kurtulduğumuz zaman başlar. Önümüzde daha çok, pek çok şey bizi bekliyordur. Bunu özellikle size söylüyorum," diye ekledi Nataşa'ya dönerek.

Nataşa ise, kafasının içindeki bambaşka bir şeye cevap verir gibi, "Evet, evet," dedi. "Her şeyi yeni baştan yaşayabilsem, başka hiçbir şey istemezdim."

Piyer ona merakla ve dikkatle baktı.

"Yok, yok, başka bir şey istemezdim," diye tekrarladı Nataşa.

"Yanlış, yanlış!" diye bağırdı Piyer. "Yaşıyorum diye, yaşamak istiyorum diye suçlanamam ki, siz de suçlanamazsınız."

Ansızın Nataşa başını önüne eğip yüzünü elleriyle kapadı ve ağlamaya başladı.

"Ne var, ne oluyor Nataşa?" diye sordu Prenses Mariya.

Nataşa gözlerinden yaşlar süzülürken, Piyer'e doğru bakıp gülümsedi ve, "Yok bir şey; önemli değil," dedi. "Hadi, iyi geceler. Yatma zamanı."

Piyer ayağa kalktı ve hanımların iznini istedi.

• • •

Nataşa ve Prenses Mariya her zaman yaptıkları gibi Mariya'nın yatak odasına gidip bir süre daha baş başa oturdular. Hep Piyer'in anlattıkları üzerine konuştular. Piyer'in kendisinden ise ne Nataşa tek laf etti, ne de Prenses Mariya onun hakkında düşüncelerini belirtti.

"Eh, hadi artık, Allah rahatlık versin, Mari," dedi Nataşa. "Bazen düşünüyorum da, duygularımız incinir korkusuyla adını (Prens Andrey'i kastediyordu) anmamakla onu unutuyoruz gibi geliyor bana."

Prenses Mariya bir göğüs geçirdi ve böylece Nataşa'nın haklılığını kabul ettiğini belli etmiş oldu, ama bunu sözle ifade etmedi.

"Hiç unutmak mümkün mü?" dedi.

"Bugün bu konuların böyle açık açık konuşulmasının bana büyük yararı oldu. Tabii, çok acı geliyor insana, kolay değil. Ama iyi oldu. Çok iyi oldu!" dedi Nataşa. "Andrey'in yakın arkadaşıymış, onu çok sevdiği belli. Ben de zaten o yüzden ona söyledim ya..." Sonra, birdenbire kızararak, "Yanlış bir iş yapmış olmadım ya, inşallah?" diye ekledi.

"Piyer'e söylemekle mi? Yok canıım. Ne kadar da iyi yürekli bir insan," dedi Prenses Mariya.

Nataşa'nın yüzüne, Prenses Mariya'nın çok uzun bir zamandır onda görmediği için neredeyse unuttuğu, yaramaz çocuklara özgü o muzip ifade geldi ve damdan düşercesine, "Biliyor musun Mari..." dedi, "Piyer'e bir hal olmuş; hamamdan yeni çıkmış gibi tertemiz, pırıl pırıl, terütaze bir görünüş kazanmış; anlayabiliyor musun? Hani, manevi bir banyodan çıkmış gibi. Doğru söylemiyor muyum?"

"Doğru," dedi Prenses Mariya. "Büyük bir gelişme gördüm kendisinde."

"O kısa ceketiyle, hele o kısacık kırpılmış saçlarıyla... Ne bileyim, işte... Aynen hamamdan çıkmışa benziyordu canım... Babacığımın bir sözü vardı, derdi ki..."

Prenses Mariya, "Ben şimdi anlıyorum onun (Prens Andrey'i kastediyordu) neden hiç kimseyi Piyer kadar sevmediğini," diyerek Nataşa'nın lafının arasına girdi.

"Haklısın. Üstelik ondan da çok değişik yapıda bir insan. Ama diyorlar ki, erkekler birbirlerinden değişik yapıda olunca arkadaşlıkları da daha sağlam olurmuş. Bu sözde bir doğruluk payı var besbelli. Öyle ya, ona (Prens Andrey'i kastediyordu) zerre kadar benzemiyor; hiçbir bakımdan."

"Evet, ama fevkalade bir insan."

"Eh, hadi artık, Allah rahatlık versin," dedi Nataşa.

Ve o yaramaz, o muzipçe ifade, orada unutulmuş gibi uzun süre yüzünde kaldı Nataşa'nın.

XVIII

O gece uzun bir süre yatamadı Piyer. Kâh kafasındaki zor bir soruna çözüm bulma çabası içinde kaşlarını çatarak, kâh yüzünü buruşturup omuz silkeleyerek, kâh mutlu mutlu gülümseyerek odayı arşınlayıp durdu.

Prens Andrey'i, Nataşa'yı, onların aşkını düşünüyor, şimdi Nataşa'yı kıskanırken bir an sonra da kıskançlığından ötürü kendi kendini kınıyordu. Sabahın neredeyse altısı olduğu halde o hâlâ bir aşağı, bir yukarı geziniyordu odasında.

Bir ara kendi kendine, 'Eh, ne yapalım? Kaderden kaçılabilir mi yani? Elden ne gelir? Demek ki, alın yazımız böyleymiş,' diye mırıldandı ve çabucak soyunup yatağa girdi. Heyecandan ve mutluluktan uçuyordu Piyer, ama ikircimliğinden, kararsızlığından eser kalmamıştı.

'Böyle bir mutluluğu düşünmek bile tuhaf geliyor, olanaksız gibi geliyor, ama olsun; yine de ben onun karım olması için elimden geleni esirgememeli, üzerime düşeni yapmalıyım,' dedi kendi kendine.

Piyer Petersburg'a gitme kararını günlerce öncesinden vermiş, yola çıkış günü olarak da öbür güne rastlayan cuma gününü kararlaştırmıştı. Perşembe günü yataktan kalktığında Saveliç yanına gelip yolculuk için valizleri hazırlayacağını söyledi ve hangi giysilerini istediğini sordu.

Piyer, 'Nereden çıktı şimdi bu yolculuk? Ne Petersburg'uymuş? Kim var ki, Petersburg'da,' diye içinden söylendi. Sonra, 'Haa, sahi, bu durum ortaya çıkmadan çok önce bir aralık, her ne sebeptense Petersburg'a gitmek gibi bir laf çıkmıştı galiba ağzımdan,' diye düşündü. 'Nedendi acaba? Her ne ise gidebilirim de.' Soveliç'in ihti-

yar suratını süzerken, 'Ne iyi insandır şu bizim ihtiyar, ne kadar da titiz ve dikkatli, nasıl da hiçbir şeyi unutmaz,' diye içinden geçirdi. 'Hele gülümsemesi ne kadar da tatlı.'

"Eee, Saveliç, söyle bakayım şimdi bana, özgürlük belgeni eline almayı hâlâ istemiyor musun?" diye sordu ihtiyar uşağına.

"Özgürlüğün bana ne yararı olacak, efendimiz? Cennetmekân pederiniz Kont Hazretlerinin zamanında da, sizin zamanınızda da gül gibi yaşadık işte, hiçbir şikâyetimiz yok ki."

"Ya çocukların?"

"Onlar da güzel güzel yaşarlar. Sizin gibi efendileri olduktan sonra."

"Peki, ya mirasçılarım olursa?" dedi Piyer. "Tut ki, birdenbire karar verip evlenivermişim..." Ardından da, elinde olmaksızın gülümseyerek ekledi: "Olmayacak şey de değil hani!"

"Efendimiz cüretimi bağışlarsa, çok da iyi etmiş olurlar," dedi Saveliç.

'Ne kadarda hafife alıyor bu işi,' diye içinden geçirdi Piyer. 'Bu işin tehlikelerinden hiç haberi yok ihtiyarın; insanın başına ne korkunç işler açabileceğini bilmiyor ki... Er de kalsan korkunç, geç de kalsan korkunç...'

"Peki, efendimiz, emirleriniz nedir şimdi? Yarın yola çıkıyor muyuz?" diye sordu Saveliç.

"Hayır; biraz erteliyorum. Ben sana sonra söylerim. Boşuna zahmete soktum seni, özür dilerim," dedi Piyer. Saveliç'in tatlı tatlı gülümsediğini görünce de, 'Ama benim için artık Petersburg diye bir şey olamayacağını, her şeyden önce o işin bitirilmesi gerektiğini akıl edemeyişi ne tuhaf!' diye içinden geçirdi. 'Ama belki biliyordur da, mahsus bilmiyormuş gibi yapıyordur. Bir ağzını yoklasam mı acaba? Yok, şimdi kalsın, başka bir zaman,' diye düşündü.

Piyer kahvaltıda kuzini Prensese evvelsi gün Prenses Mariya'yı görmeye gittiğinden söz etti ve, "Orada kimi görsem beğenirsiniz? Nataşa Rostova'yı!" dedi.

Piyer ha Nataşa Rostova'yı görmüş, ha Anna Semyonovna'yı; kuzini için arada hiçbir fark bulunmadığı belliydi.

"Kendisini tanır mısınız?" diye sordu Piyer.

"Prensesi görmüşlüğüm var," dedi kuzini. "Duyduğum kadarıyla Prensesle genç Rostov'u evlendirmek için planlar yapıyormuş. Doğrusu, Rostov'lar için çok da iyi olur, çünkü dedikodulara bakılırsa beş parasız kalmışlar."

"Yok, ben Nataşa Rostova'yı demek istemiştim."

"Vaktiyle onun başından birtakım şeyler geçtiğini duymuştum. Acımıştım kızcağıza."

'Yok, yok; bu kadın benim dediğimi ya gerçekten anlamıyor ya da numara yapıyor bana,' diye içinden geçirdi Piyer. 'İyisi mi, onunla hiç konuşmamalı bu konuda.'

Piyer yarın yola çıkacak diye Prenses de ona biraz yolluk hazırlamıştı.

'Hepsi de ne kadar iyi insanlar,' diye içinden geçirdi Piyer. 'Ama işin ilginç yönü, yolculuğu filan hiç düşünmemeleri gerektiği, hele benim aklımdan bile geçirmediğim bir sırada hepsinin birden yolculuk hazırlığına girmiş olmaları!'

Aynı gün polis müdürü Piyer'i ziyaret ederek, yağmacılardan kurtarılan eşyanın Granovitaya Sarayı'nda sahiplerine iade edileceğini bildirdi ve kendisini temsil edecek birini oraya yollamasını rica etti.

Polis Müdürünün yüzüne dalgın dalgın bakmakta olan Piyer, 'İşte, bu da öyle!' diye aklından geçiriyordu o sırada. 'Ne temiz yüzlü, ne de yakışıklı bir adam; melek gibi bir insan! Bu kadar önemsiz bir iş için, ayağına üşenmemiş, kalkmış buraya kadar gelmiş! Bir de bu adama tutup kara çalarlar, namussuz olduğunu, rüşvet yediğini söylerler. Kuru iftira! Ama iftira olmasa bile, ne önemi var? Neden yemeyecekmiş? Gözünü açmış dünyaya, herkesin rüşvet yediğini görmüş, o da yer elbet! Aman, ne kadar da iyi bir yüzü var; nasıl da tatlı tatlı gülümsüyor bana bakarken.'

Piyer o akşam Prenses Mariya'ya, yemeğe gidiyordu.

Yanmış yıkılmış evlerle dolu sokaklardan arabasıyla geçerken yıkıntılarda çarpıcı bir güzellik bulan Piyer şaşırdı bu işe. Kentin yangından kurtulamayan mahallelerinde, birbirinin ardın-

da gizlenerek sıram sıram uzayıp giden yıkık duvarlar ve moloz yığınları arasında sipsivri kalmış bacaların pitoresk görüntüleri ona bir yandan Rhine'ı, bir yandan da Colesseum'u hatırlatıyordu. Gelip geçen arabacılar, arabacıların yolcuları, yapmakta oldukları yeni evlerin merteklerini ellerindeki keserlerle düzelten dülgerler, işportacı kadınlar, bakkal çakkal, kime gözü ilişse, sanki hepsi Piyer'e neşe içinde, gözlerinin içi gülerek bakıyor ve yine hepsi de sanki "Hah, işte kendisi de geliyor! Bu işin üstesinden nasıl geleceğini göreceğiz şimdi!" diyorlardı.

Prenses Mariya'nın evinin kapısından içeriye adımını atarken Piyer'in içine bir kuşku düştü: Evvelsi akşam gerçekten de buraya gelmiş, burada Nataşa'yı gerçekten de görmüş ve konuşmuş muydu? Yoksa hepsi bir hayalden mi ibaretti? 'İçeri girince belki de kimseyi bulamayacağım,' diye düşündü. Ne var ki, daha odadan içeri adımını atar atmaz, Nataşa'nın orada olduğunu bütün benliğiyle hemen anlayıverdi; özgürlük duygusunu bir anda yitirivermiş olmasından anlamıştı bunu. Nataşa yine, üzerinden dökülen yumuşacık kumaştan yapılmış kara bir entari giymiş, saçlarını yine evvelsi günkü gibi yapmıştı, ama nedense üzerinde bir başkalık vardı bugün. Eğer evvelsi gün onu ilk gördüğünde de böyle olsaydı Nataşa, onu tanımakta bir saniye bile gecikmezdi Piyer.

Gerçekten de Piyer onu ta çocukluğunda, daha sonra da Prens Andrey'in nişanlısıyken hep bu haliyle görmüş, Nataşa'yı hep böyle bilmişti. Gözleri sorgu dolu bakışlarla ışıl ışıl parlıyordu ve yüzünde hem yumuşak hem de aynı zamanda yaramaz çocuklarınkine benzer o muzip ifade vardı.

Piyer yemeğini yedikten sonra bıraksalar sabaha kadar onlarla otururdu, ama Prenses Mariya akşam ayini için kiliseye gideceğinden, Piyer de onunla birlikte çıktı.

Ertesi gün daha erken saatte geldi, yemeğe de kaldı ve tüm akşamı orada geçirdi. Prenses Mariya ile Nataşa konuklarını görmekten her ne kadar şikâyetçi değil idilerse de ve her ne kadar Piyer'in yaşamındaki biricik odak noktasını bu ev oluşturuyor idiyse de akşamın geç saatlerine gelindiğinde konuşulacak ne varsa konu-

şulup tüketilmiş bulunduğundan, artık entipüften konulara el atılıyor ve sık sık hiç konuşulmadan durulduğu oluyordu. Piyer ziyaretini o kadar uzattı ki, Prenses Mariya ile Nataşa, acaba ne zaman kalkıp gidecek diye bakışmaya başladılar. Durumu Piyer de fark etmişti, ama yine de bir türlü kalkıp gidemiyordu. İzinlerini istemeye bir türlü dili varmadığı için, mahcubiyetine, sıkılmasına, kızarıp bozarmasına rağmen hâlâ oturmaya devam ediyordu.

Bunun sonunun gelmeyeceğini ilk anlayan Prenses Mariya oldu; ayağa kalktı ve baş ağrısını bahane ederek iyi geceler dilemekten sonra da sordu:

"Demek şimdi siz yarın Petersburg'a gidiyorsunuz?"

"Yoo, gitmiyorum," diye acele cevap verdi Piyer; sesinden şaşırdığı, hatta biraz alındığı anlaşılıyordu.

"Hayır... yani, evet... yani, Petersburg'a mı? Haa, yarın... Ama durun bakalım daha, hemencecik allahaısmarladık denmez ki, öyle. Yola çıkmadan önce bir kez daha uğrayıp, Petersburg için bana emirlerinizin olup olmadığını soracağım."

Piyer bütün bunları Prenses Mariya'nın önünde dikilerek, üstelik kızara bozara söylemiş, ama yine de gitme lafını ağzına almamıştı.

Nataşa ona elini uzattı ve çıktı gitti odadan. Buna karşılık, gitmeye ilk davranan Prenses Mariya olduğu halde odada kalan da yine o oldu; bir koltuğa çöktü ve kaşlarını çatarak, o ışıl ışıl parlayan pırıltılı gözlerini dikti Piyer'e. Az önce belli etmekten çekinmediği o bıkkınlığından eser kalmamıştı şimdi. Derin bir iç geçirmesinden de uzunca bir konuşmaya kendini hazırladığı anlaşılıyordu.

Nataşa odadan çıkar çıkmaz Piyer'in sıkılganlığı da, şaşkınlığı da hemen gidivermiş, onun yerine bir heves, bir heyecan gelmişti. Hemen o da bir koltuk alıp Prenses Mariya'nın yanına çekti. Sanki Prenses Mariya bir şey söylemiş de ona cevap verirmiş gibi, "Ben de zaten size anlatmak istiyordum," dedi. "Prenses ne olursunuz yardım edin bana! Ne yapacağım ben? Umut besleyebilir miyim? Prenses, aziz dostum, ne olur beni dinleyin! Biliyorum, biliyorum,

hepsini biliyorum! Ona layık biri olmadığımı da biliyorum, şimdi bunu konuşmanın sırası olmadığını da. Beni kardeşiniz saymanızı rica ediyorum. Yo, hayır... onu demek istemedim... yani, beni onun yerine koymanızı düşünemem bile... asla..."

Piyer sustu, yüzünü avuçlarının arasına alarak ovuşturdu. Heyecanını bastırıp derli toplu konuşabilmek için büyük bir çaba harcadığı belli oluyordu. Sonunda, tekrar konuşmaya başlayabildi:

"Bakın," dedi, "ne zaman başladığı bilmiyorum ama ona gerçekten de vurulduğumu biliyorum; hem ömrüm boyunca ondan başkasını da sevmedim ben... O kadar çok seviyorum ki, onsuz bir yaşamı düşünemiyorum bile. Gerçi şu anda tutup da evlenme teklifinde bulunamam ona, ama öte yandan, onun bir gün karım olabileceği umudunu taşırken bu fırsatın kaçabileceğini düşünmek... Böyle bir olasılık... Çok korkunç bir şey. Söyleyin bana, lütfen. Benim için bir umut söz konusu olabilir mi?" Bir an sustuktan sonra, "Ne yapacağımı lütfen siz söyleyin bana!" diye ekledi ve Prenses Mariya'dan cevap çıkmayınca, onun eline dokundu.

Prenses Mariya, "Bana anlattıklarınız üzerinde düşünüyordum." dedi. "Size söyleyebileceğim şey şu olacaktır: Çok haklısınız; şu sıralar kendisine aşktan söz etmenin..."

Prenses Mariya cümlesini tamamlamadan sustu. Aşktan söz etmenin düşünülmemesi gerektiğini söyleyecekti, ama iki gün önce Nataşa'da meydana gelen değişikliği hatırlayıp susmuştu; öyle ya, Nataşa'nın o haline bakılınca, Piyer'in ilanı aşk etmesi karşısında kızacağını düşünmek şöyle dursun aslında bunun için can attığını görmemek mümkün değildi ki...

Ama yine de, "Şu sıralar aşktan söz etmenin zamanı değil," demekten kendini alamadı Prenses.

"Peki, ne yapayım ben?"

"Siz bu işi bana bırakın," dedi Prenses Mariya. "Zaten biliyorum ki..."

Piyer onun gözlerinin içine bakıyordu. "Evet?.." dedi; "Evet?.."

"O da sizi seviyor..." dedi Prenses Mariya ve der demez, "yani, sevecektir," diye hemen düzeltti.

Daha Prenses Mariya cümlesini bitirmeden zemberek gibi yerinden fırlayan Piyer, korka korka eline sarıldı onun.

"Nereden biliyorsunuz? Sahiden de umut besleyebilir miyim? Yani, sizce?"

"Evet, sanırım," dedi Prenses Mariya gülümseyerek, "Siz ailesine bir mektup yazın, gerisini bana bırakın. Uygun zamanını yakalayıp ona açarım ben. İnşallah bu iş olur, içimden bir ses de olacağını söylüyor."

Piyer bir yandan Prenses Mariya'nın elini öpücüğe boğarken, bir yandan da, "Olamaz! Hayır, olamaz! Yarabbim, ne mutlu adamım ben! Ama olamaz! Ben ne mutlu adamım Yarabbi!.. Hayır, olamaz!" diye tekrarlayıp duruyordu.

"Siz şimdi Petersburg'a gidin; en doğrusu budur. Ben size yazarım," dedi Prenses Mariya.

"Petersburg'a mı? Oraya mı gideyim? Peki, giderim. Ama yarın yine gelebilir miyim size?"

Ertesi gün Piyer allahaısmarladık demek için uğradı. O gün Nataşa düne göre daha az heyecanlı görünüyordu. Piyer ise ona bakarken, zaman zaman tüm çevreyle birlikte Nataşa da gözünün önünden silinip yok oluyormuş gibi hissediyordu; sanki her şey, ama her şey yok oluyor, sadece mutluluk kalıyordu geriye. Nataşa'ya her bakışında; ruhunu sevinçle dolduran her hareket, her davranış, her bakış, her söz karşısında, 'Mümkün mü bu? Hayır, olamaz!' diyordu kendi kendine.

Nataşa'ya allahaısmarladık derken onun zayıf, incecik elini eline aldığında bir süre bırakamadı.

"Bana şu anda yabancı olan bu elin, bu yüzün, bu gözlerin, büyüleyici dişiliğin ta kendisi olan tüm bu hazinelerin bir gün benim olacağı ve sonsuza dek benim kalacağı, kendimden bir parçaymış gibi bana yakın geleceği hiç düşünülebilir mi?.. Hayır, böyle bir şey olamaz!"

Yüksek sesle, "Güle güle gidiniz, Kont," dedi Nataşa. Sonra da fısıldayarak ekledi: "Dönüşünüzü dört gözle bekleyeceğim."

Bundan sonraki koskoca iki ay boyunca Piyer'in tüm düşüncelerinin, tüm yorumlarının, sonsuz mutluluk hayallerinin konusunu işte Nataşa'nın bu çok sade üç beş sözcüğü ve o sözleri söylerkenki yüz ifadesi ile bakışı oluşturdu. "Dönüşünüzü dört gözle bekleyeceğim." Evet, evet, aynen öyle söylemişti: "Dönüşünüzü dört gözle bekleyeceğim..." "Ah, Yarabbi, ne mutlu insanım ben! Ne oluyor bana böyle, ben nasıl bu kadar mutlu olabilirim?" dedi durdu iki ay boyunca Piyer.

XIX

Elen'le söz kestikleri sıralarda Piyer'in ruhunda esen fırtınalarla şimdiki duyguları arasında hiçbir benzerlik yoktu. O zamanlar, Elen'e söylediği sözler aklına geldikçe korkunç bir utanç duygusuyla kıvranarak, 'Neden sanki şöyle şöyle demedim ona?' ya da 'Ona bunları söylemenin hiç âlemi var mıydı?' diye hiç durmadan kendi kendini yer bitirir, 'Hay dilim kopsaydı da, *Je vous aime* demez olsaydım,' derdi kendi kendine. Oysa şimdi, kendisinin ya da Nataşa'nın ağzından çıkan her bir sözü içinden tekrarlarken, yüzünün ve gülümseyişinin her bir ayrıntısını gözünün önünde canlandırırken o zamankinin tam tersine, bunlardan ne bir şey eksiltmek, ne de bunlara bir şey eklemek istiyordu; şimdi tek istediği, hiç durmadan bunları tekrar etmekti. Böyle bir işe kalkışmakla doğru mu ya da yanlış mı yaptığı konusunda en ufak bir kuşku bile yoktu kafasında. Ama başka bir kuşkunun, korkunç bir kuşkunun aklından gelip geçtiği olmuyor değildi ara sıra: 'Sakın bütün bunlar bir düş olmasın? Prenses Mariya yanılmış olabilir mi acaba? Yoksa ben çok mu kendini beğenmiş, aşırı derecede kendine güvenen biriyim de ondan mı uyduruyorum bütün bunları? Şimdi Prenses Mariya ona gidip söyleyecek, o da mutlaka gülerek dudak kıvırıp şöyle diyecektir: 'Hayret! Kendi kendine gelin güvey olmuş anlaşılan. Herhangi bir erkekten farksız, sıradan biri olduğunu bilmiyor mu o? Oysa ben... Ben ondan ne kadar üstün bir insanım... Aramızda en ufak bir benzerlik bile yok!'

Piyer'in sık sık huzurunu kaçıran biricik kuşku buydu işte. Artık eskisi gibi ileriye dönük planlar yapmıyordu. Kavuşmayı umduğu mutluluk öyle akıl almaz bir şeydi ki, ancak gerçekten de o mutluluğa erdiği zaman kurtulabilecekti bu kuşkulardan. O mutlulukla birlikte her şey bitecekti.

Zaman zaman neredeyse cinnete varan sevinç nöbetlerine tutulduğu oluyordu; eskiden, günün birinde böylesine bir sevinç fırtınası yaşayacağını söyleseler asla inanmaz, yaratılışının buna elverişli olmadığını düşünürdü. Yaşamın merkezi, yaşamın anlamı –yalnız kendisi için değil, tüm dünya için– Piyer'in sevgisinden ve Nataşa tarafından sevilebilme olasılığından ibaretti sanki; sanki evrenin merkezi bu olasılık idi. Bazen Piyer'e dünyadaki bütün insanların biricik işi, biricik kaygısı onun gelecekteki mutluluğunu düşünmekmiş gibi geliyordu. Bazen de öyle geliyordu ki, sanki bütün insanlar aslında kendisinin sevincini paylaşmaktadırlar, ama sevinçlerini belli etmemek için mahsus başka şeylerle uğraşır görünmekteydirler. Her şey, ama her şey ona bu mutluluktan söz ediyor gibiydi. Karşılaştığı kimselere bazen –sanki bir sırrı paylaşırlarmış gibisinden– mutlu bir suratla öyle anlamlı anlamlı baktığı, öyle anlamlı gülümsediği oluyordu ki, karşısındaki şaşırıyor ve bunu neye yoracağını kestiremiyordu. Bazen de karşılaştığı insanların onun mutluluğunun farkında olmayabilecekleri aklına geliyor, o zaman bütün yüreğiyle bu zavallılara acıyor ve kendi mutluluğu burada dururken onların tutup son derece önemsiz ıvır zıvırla uğraşarak vakitlerini ziyan ettiklerini bu insanların kafalarına sokmak geçiyordu içinden.

Ona, "Niye devlet hizmetinde bir görev almıyorsunuz?" diye sordukları ya da tüm insanlığın mutluluğu sanki şu veya bu olayın, şu veya bu biçimde çözümlenmesine bağlıymış gibi savaştan ve genel siyasetten söz açtıkları, eleştirilere giriştikleri vakit Piyer onları hoş gördüğünü belli eden hafif bir gülümsemeyle dinliyor, dinliyor, sonra da önünde deminden beri konuşup durmakta olan adama öyle bir şey söylüyor, öyle bir yorumda bulunuyordu ki,

herkes donakalıyordu bir anda. Ama bu dönemde karşısına çıkan kişiler ister yaşamın gerçek anlamını –yani, Piyer'in duygularını– kavramış talihliler, isterse bundan haberleri bulunmayan zavallı, sefil, talihsiz yaratıklar olsun, Piyer bunların tümünü de yüreğinden taşan mutluluğun tüm dünyayı saran yumuşacık ışığı altında görüyordu; dolayısıyla da, kiminle karşılaşırsa karşılaşsın, en ufak bir çaba bile harcamasına gerek kalmaksızın o insanın en iyi yanlarını –yani, Piyer'in sevgisine layık yanlarını– bulup çıkarabiliyordu ortaya.

Ölen karısının evraklarını veya özel eşyalarını gözden geçirirken, karısının anısı Piyer'in yüreğinde, acımadan başka en ufak bir duygu uyandırmıyordu; kendisinin duyduğu şu mutluluğu o hiçbir zaman tadamadı diye Elen'e acıyordu, o kadar. Getirildiği yeni görevinin önemi ve aldığı nişanlar yüzünden o sıralarda şişindikçe şişinen Prens Vasili ise Piyer'in gözüne içi geçmiş, zavallı, acınası bir ihtiyarcık olarak görünüyordu sadece.

İleriki yaşamında Piyer bu mutluluk cinneti dönemini sık sık hatırladı. İnsanlar ve koşullar üzerine o dönemde edindiği izlenimlerle geliştirdiği fikirlere hep bağlı kaldı, bağlı kalmakla yanlış bir şey yapmadığını da her fırsatta gördü. O dönemde edindiği fikirleri sonradan değiştirmek şöyle dursun, herhangi bir konuda kararsızlığa düştüğü, kuşkuya kapıldığı zaman hep o eski delilik döneminden kalma fikirlerine başvurdu ve her seferinde o fikirler doğru çıktı.

'O zamanlar herhalde başkalarına çılgının biri gibi görünüyordum,' derdi kendi kendine; 'Ama aslında hiç de göründüğüm kadar deli değildim. Tam tersine, her zamankinden daha akıllıydım o zamanlar, yaşamda anlaşılmaya değer ne varsa tümünü kavrayabilecek kadar derin bir anlayış gücüne sahiptim, çünkü... çünkü mutluydum.'

Eskiden, Piyer'in birisini sevebilmesi için önce bu insanda –kendi deyimiyle– iyi nitelikler bulabilmesi gerekirdi. Bu çılgınlık döneminde ise, birini sevmek için iyi nitelikleri keşfetmeyi hiç beklemiyordu; çılgınlığı da zaten bundan ibaretti: İnsanlara olan

sevgisi yüreğinden taşan Piyer, böyle hiç sebepsiz kimi severse sevsin, o kişiyi sevilmeye layık kılan tartışılmaz gerekçeleri de yine o gerekçesiz sevginin içinde buluyordu her seferinde; hem de hiç yanılmadan.

XX

Piyer'le ilk karşılaştıkları akşamdan itibaren –hani, Piyer gittikten sonra, Nataşa'nın muzip bir gülümsemeyle Piyer'i kastederek, Prenses Mariya'ya, "O kısa ceketiyle, hele o kısacık kırpılmış saçlarıyla... ne bileyim, işte... aynen hamamdan çıkmışa benziyordu canım..." dediği andan itibaren– Nataşa'nın ruhunda, kendisinin de varlığını bilmediği, gizli, ama karşı konulmaz bir duygu uyanmaya başladı.

Nataşa'nın her şeyi; yüzü, yürüyüşü, bakışı, sesi aniden değişiverdi. Nataşa'nın kendisini de hayretler içinde bırakan bir yaşama gücü, bir mutluluk umudu derinlerden gelip yüzeye çıkmış, "Beni doyur!" diye feryat ediyordu. Başına gelenlerin tümünü o akşamdan sonra unutmuş gibiydi Nataşa. Ne halinden şikâyet ediyor, ne geçmişi ağzına alıyor, ne de artık gelecek üzerine mutluluk planları kurmaktan korkuyordu. Gerçi kendisi Piyer'i pek ağzına almıyordu, ama Prenses Mariya onun sözünü edecek oldu mu, çok eskiden sönmüş bir ışık Nataşa'nın gözlerinde hemen yeniden tutuşuyor ve dudaklarının uçları tuhaf bir gülümsemeyle kıvrılı kıvrılıveriyordu.

Nataşa'da gördüğü bu değişikliği Prenses Mariya ilkin yadırgamıştı; değişikliğin nedenini anlayınca da üzüldü bu kez. Nataşa'nın uğradığı değişiklik üzerine kafa yorarken, 'Ağabeyime sevgisi bu kadarcık mıydı ki, böyle çarçabuk unutuverdi gitti onu?' diye düşündü kendi kendine. Ama Nataşa'yla baş başa olduklarında ne sinirlendi, ne de Nataşa'yı ayıpladığına ilişkin tek kelime etti ona. Gördüğü kadarıyla, Nataşa'yı kavramış olan bu güç, yaşamın uyanan gücü öyle ansızın bastırmış, Nataşa'yı öyle gafil avlamıştı ki, kızcağızın elinden hiçbir şey gelemezdi; o yüzden de Prenses

Mariya, Nataşa'yla karşı karşıya geldiğinde, içinden bile olsa bu kıza gücenmeye hakkı bulunmadığını düşündü.

Nataşa'ya gelince, o kendini bu yeni duyguya öylesine içten, öyle açık yürekle kaptırmıştı ki, artık üzülmeyi bıraktığını ve eski neşesine kavuştuğunu gizlemeye bile gerek görmüyordu.

Prenses Mariya, Piyer'le gece yarılarına kadar uzayan o konuşmayı yaptıktan sonra odasına döndüğünde Nataşa onu kapının eşiğinde karşıladı ve başladı hemen sormaya:

"Söyledi mi? Ne dedi? Söyledi, değil mi?"

Böyle sorarken, Nataşa'nın yüzünde hem sevinçli hem de sevincinden dolayı özür dilermiş gibi acıklı bir ifade vardı.

"Önce, kapıdan dinleyeyim diye niyetlendim, ama sonradan nasıl olsa senin bana söyleyeceğin aklıma geldi."

Gözleri merakla kendisine dikili Nataşa'nın bu hali ne kadar acıklı olursa olsun, onun bu heyecanını anlamaya ve ona acımaya kendini ne kadar hazırlamış bulunursa bulunsun, bu son sözler yine de çok dokundu Prenses Mariya'ya. Ağabeyini hatırladı ve onun sevdiklerini ne biçim sevdiği aklına geldi.

'Ama ne yapsın kızcağız. Elinde değil ki,' diye düşündü.

Üzgün ve azıcık sert bir ifadeyle, Piyer'in söylediklerinin hepsini anlattı Nataşa'ya. Piyer'in Petersburg'a gideceğini duyunca küçük dilini yutacak gibi oldu Nataşa.

Anlayamamış gibi, "Petersburg'a mı?" diye bir daha sordu.

Ne var ki, o anda da Prenses Mariya'nın yüzündeki üzüntülü ifadeyi fark etti ve sebebini hemen anlayarak aniden koyverdi gözyaşlarını.

"Mari, ah, Mari," dedi Nataşa, "sen söyle bana, ne yapayım ben? Kötü ruhlu bir insan mı oluyorum diye ödüm kopuyor. Sen ne dersen yaparım... Yeter ki, sen söyle..."

"Seviyorsun onu, değil mi?"

"Evet," çıktı Nataşa'nın ağzından fısıltı halinde.

"Öyleyse bu ağlama niye? Baksana, ben bile mutluyum senin adına," dedi Prenses Mariya. Nataşa'nın gözyaşları, biraz önceki sevincini bağışlatmıştı bile.

"Hemen olacak demiyorum, tabii ama ileride, günün birinde... Bir düşün hele, ben onun karısıyım, sen de Nikolay ile evlenmişsin... Mutluluğa bak!"

"Nataşa, kaç sefer rica ettim senden, bunun lafını etme diye. Biz şimdi seni konuşalım."

Bir süre ikisi de suskun kaldı.

Derken, Nataşa damdan düşer gibi sordu yüksek sesle: "Peki ama Petersburg'a gitmek de nereden çıktı şimdi, durup dururken?" Sonra cevabını da, acele acele, yine kendi verdi: "Yok, yok, gitmesi daha iyi... Evet, Mari, evet... Doğrusu da bu zaten..."

EPİLOG

BİRİNCİ BÖLÜM

I

Aradan yedi yıl geçmişti. Avrupa'yı kucaklayan tarih okyanusunda fırtına dinmiş, kabaran deniz yeniden yatağına çekilmişti; ortalık sütliman görünüyordu. Gelgelelim, insanlık âlemini harekete geçiren gizemli (yasaları tarafımızdan henüz bilinmediği için gizemli) kuvvetler hâlâ işlerlikteydi.

Tarih okyanusunun yüzü ne kadar durgun görünürse görünsün, tıpkı zamanın akışı gibi insanlık âleminin devinimi de dur durak bilmeden sürüp gidiyordu. İnsanların kâh bir araya gelip gruplar oluşturdukları, kâh birtakım grupların dağıldığı gözleniyor ve bütün bunlar olurken bir yandan da alttan alta, gelecekteki krallıkların oluşup dağılmalarının, gelecekte de insanların kitle halinde oradan oraya taşınmalarının zemini hazırlanıyordu.

Ansızın patlayıveren boralar tarih okyanusunun yüzünü ikide birde allak bullak etmiyor, okyanus eskisi gibi sık sık kıyılarını dövmüyordu artık. Yüzeyin altında sular kımıltısızdı. Bir kıyıdan ta öbür kıyıya kadar uzayan dalgaların sırtına binmiş, doludizgin giden tarihî kişiler görünmüyordu artık sahnede; sığ suların minicik burgaçlarına kapılmış, bir nokta çevresinde dönüp duran tarihî kişilere kalmıştı meydan şimdi. Kitlesel insan hareketlerini, verdikleri bir tek emirle savaşlara, seferberliklere, muharebelere dönüştüren eski tarihî kişilerin yerini alanlar, huzursuz kımıldanışları siyasal ve diplomatik manevralara, uluslararası yasalara, antlaşmalara dönüştürüyorlardı şimdi.

O dönemde ortaya çıkan yeni tarihsel kişilerin bu eğilimlerine tarihçiler *gericilik* diyorlar.

Tarih sahnesinde yer alan bu tür kişilerin oynadıkları rolleri anlatırken, bir yandan da, kendilerinin *gericilik* diye adlandır-

dıkları şey her ne ise, bu gericilikten o kişileri sorumlu tutar ve şiddetle eleştirir tarihçiler. I. Aleksandr ve Napolyon'dan tutunuz da, Madame de Stael'e kadar; Photius'a,* Schelling'e, Fichte'ye, Chateaubriand'a, daha bilmem kimlere kadar onların yargıç kürsülerinin önünden geçmeyen ve *gerici* ya da *ilerici* oluşlarına göre bu çatık kaşlı yargıçların hışmına uğramayan veya övgüsünü almayan kimse kalmamıştır o dönemden.

Tarihçiler bu dönemde Rusya'nın da gericiliğe sahne olduğunu ileri sürerler ve bu gericilik hareketinin başlıca sorumlusu olarak da Birinci Aleksandr'ı –yine bizzat kendileri tarafından Rusya'da başlatılan liberal akımın öncüsü ve Rusya'nın kurtarıcısı olarak göklere çıkarılmış bulunan aynı Aleksandr'ı– gösterirler.

Çağdaş Rus edebiyatında bugün artık –en basit bir risale yazarından tutun da, en allame profesörüne kadar– yönetiminin o döneminde yaptığı yanlışlardan ötürü I. Aleksandr'ı az ya da çok kınamayan bir tek kişiye rastlayamazsınız:

"Öyle yapmamalıydı da, böyle yapmalıydı. Yaptığı o iş doğruydu, ama bu işinde de hatalıydı. İktidarının ilk döneminde, hele 1812 savaşında başarılıydı, ama Polonya'ya meşrutiyeti getirmekle, Kutsal İttifak'ı kurmakla, önce Golitsin ve onun mistisizmini, sonra da Şişkov ve Photius'u tutmakla, bütün iktidarı Arakçeyev'in ellerine teslim etmekle çok hatalı hareket etti. Hele ordunun iç

---

* Dokuzuncu yüzyıl sonlarına doğru öldüğü bilinen Bizanslı din adamı ve ilahiyatçı Feti'nin adının Latinceleştirilmiş biçimini kendine takma ad olarak alan bu kişi –Photius (1792-1838)– sözü edilen dönemde Novgorod Manastırı Başpapazı idi. O sıralarda Rusya'da mevcut düzene ve Ortodoks Kilisesine bağlılıklarından kuşku duyulan "masonlar ve mistikler"e, Kitabı Mukaddes Cemiyetine ve bunlara benzer, liberalizmle lekelenmiş başka akımlara karşı 1820 yılında, Orlova-Çesmenskaya adındaki çok nüfuzlu bir soylu kadınla işbirliği içinde ve gerici Ortodoks Kilisesinin ilkeleri adına girişilen şiddet hareketlerinin öncülüğünü yapmıştır. Bu papazın başlattığı hareket kısa zamanda, dönemin Milli Eğitim ve Diyanet İşleri Bakanı A. N. Golitsin'i hedef alan kişisel bir savaşa dönüşmüştü. Bu başpapazın, kendisinden bir parça daha batılı bir mistik olan, aynı zamanda Kitabı Mukaddes Cemiyeti Başkanlığını da yürüten Golitsin'den üstün hiçbir yanı olmamakla birlikte, yine de 1824 yılında Golitsin'in işine son verildi. Bir zahit olan ve gaipten haberler verdiğine inanılan Photius tam anlamıyla bir felaket tellallığı yaparak Çar Aleksandr'ın gözünü epeyce korkutmakla birlikte, saray üzerindeki güçlü etkisini fazla uzun sürdürememiştir. –*İngilizce çev.*

işlerine burnunu sokması ve tutup Semyonov Alayını dağıtması büyük yanlıştı."

İnsanlık için en iyisinin ne olduğunu yalnız kendilerinin bildiğini sanan tarihçilerin bu sanılarına dayanarak ona yönelttikleri suçlamaların tümünü saymaya kalksak en azından on sayfa doldurmamız gerekir.

Peki, bunca kınamanın anlamı nedir?

I. Aleksandr'ın tarihçiler tarafından göklere çıkarılan -iktidara gelişini izleyen ilk dönemde başlattığı liberal akım gibi, Napolyon'a karşı verdiği mücadele gibi, 1812'de gösterdiği büyük azim ve 1813 seferi gibi- davranışlarının da, aynı tarihçiler tarafından yerden yere vurulan -Kutsal İttifak'ı kuruşu gibi, Polonya'ya meşrutiyeti getirmesi gibi, 1820 ve sonrasındaki gericilik hareketlerine göz yumması gibi- icraatının da kaynakları (yani soyu sopu, aldığı eğitimi, yaşam biçimi, kısaca, kişiliğini oluşturan tüm öğeler) aynı değil miydi?

Öyleyse nereden ileri geliyor bütün bu kınamalar?

Bir ölümlünün erişebileceği iktidarın doruğunda bulunan, tarihin göz kamaştırıcı tüm ışıklarını kendi üzerinde toplayan I. Aleksandr gibi bir tarihsel kişinin -iktidar sahiplerinin çevresinden hiçbir zaman eksik olmayan en güçlü etkilere, entrikalara, pohpohlamalara, göz boyamalara her an maruz bulunan; yaşamının her döneminde Avrupa'da tüm olan bitenlerle yakından ilgilenerek bu konuda hep bir sorumluluk yüklenmiş olan; uyduruk bir tarihî kişi değil de gerçek bir insan olduğu için herkes gibi kendine özgü alışkanlıkları, tutkuları ve iyiliğe, güzelliğe, gerçeğe eğilimi bulunan bu tarihsel kişinin- erdem yönünden hiçbir eksiği görülemese de (tarihçiler onu hiç değilse bu bakımdan suçlamıyorlar), bundan elli yıl önceki insanlık âleminin gönencine bakış açısı yönünden, ta genç yaşından beri kendini sadece bilime -yani kitaplardan okuyup öğrenmeye, kitaplardan okuyup öğretmeye, kitaplardan okuyup not almaya- adamış günümüz profesöründen çok daha değişik bir konumda bulunuyor olmasından ileri geliyor bütün o kınamalar.

Ama insanlık âleminin gönencini neyin oluşturduğu konusundaki görüşlerinde I. Aleksandr'ın bundan elli yıl önce yanılmış olabileceğini bir an için kabul etsek bile, aradan bunca zaman geçtikten sonra, aynı konuda tarihçilerin de aynı biçimde yanılgıya düşebileceklerini kabul etmemiz gerekir. Hele, tarihin akışını gözleyen bizler, insanlığın gönencini neyin oluşturduğu konusundaki görüşlerin yıldan yıla değiştiğini gördükçe; on yıl önce iyi sayılan şeyin on yıl sonra tu kaka edildiğini ya da tersinin yapıldığını gözlemledikçe yukarıdaki varsayımımız kendiliğinden güç kazanmış oluyor. Daha da ötesi, insanlığın gönencini tarihte neyin oluşturduğu konusunda aynı dönemde, aynı yerde, aynı anda birbiriyle taban tabana zıt fikirlerin ortaya atıldığını da görüyoruz: Aleksandr'ın Kutsal İttifak'ı kurmasını, Polonya'ya meşrutiyeti getirmiş olmasını kimileri överken, aynı anda başkaları yeriyor.

Neyin yararlı, neyin zararlı olduğunu bilemeyeceğimiz için, I. Aleksandr ile Napolyon'un icraatı hakkında "yararlı" ya da "zararlı" diye hüküm veremeyiz. Biri çıkıp Aleksandr'ın ya da Napolyon'un icraatını beğenmediğini söyleyebiliyorsa, insanlık için neyin iyi olduğu, neyin olmadığı konusundaki kendi sınırlı anlayışı ile o icraat bağdaşmadığındandır böyle söylemesi. Moskova'daki baba evimin savaştan sağlam çıkabilmiş olmasını, Rus silahlı kuvvetlerinin kazandığı şan ve şerefi, Petersburg üniversitesi gibi öbür üniversitelerimizin de çalışır durumda bulunuşunu, Polonya'ya özgürlük verilmesini, Rusya'nın yücelişini, Avrupa'da kuvvetler dengesi diye bir olgunun da, "ilericilik" adı verilen kendine özgü bir tür Avrupa kültürünün de var olduğu gerçeğini, bunların tümünü ben beğenebilir ya da beğenmeyebilirim, ama şurasını kabul etmem gerekir ki, o tarihsel kişilerin davranışlarına yön veren, bunlardan başka ve benim bilmediğim daha genel nitelikli pek çok amaç vardır.

Ama biz bir an için bütün bunları bir yana bırakarak, iyilik ve kötülük kavramları için bilimin elinde değişmez birtakım mihenk taşları bulunduğunu, bu bilim adamlarının tarihsel kişileri ve olayları bilimin bu mihenk taşlarına vurarak değerlendirebile-

ceğini; ayrıca, her türlü çelişkiyi ortadan kaldırabileceğini var sayalım ve diyelim ki; tüm icraatını bambaşka bir biçimde yapmak Aleksandr'ın elindeydi ve yine -tabii, insanlığın devinimindeki sonuçsal amacın ne olduğunu kendilerinin bildiğini iddia ederek Aleksandr'ı kınayanların gösterdiği yoldan giderek- diyelim ki, bugün onu suçlayanların gerek milliyet, gerek özgürlük, gerek eşitlik ve ilericilik alanlarında (başka da alan kalmadı galiba) kendisi için çizecekleri bir program içinde her şeyi onların istediği gibi yapabilirdi İmparator. Bir an için, böyle bir programın yapılabileceğini, o dönemde de yapılmış olduğunu ve Aleksandr'ın bu programa göre icraat yaptığını varsayalım. Peki, o zaman, o günkü hükümette yer alan ve görüşleri bugünün tarihçileri -Aleksandr'ı yeren tarihçiler- tarafından insanlığın hayrına sayılan muhaliflerin tüm etkinlikleri, onca emekleri ne olurdu? Hiç olurdu, yani, var olamazdı: ne onların etkinlikleri, ne bir canlılık, ne bir yaşam var olurdu.

Yaşamın iplerinin insan aklıyla yönetilebileceğini bir kez kabul ettiğiniz anda, yaşamın var olabilme olasılığını da kökünden yok etmiş olursunuz.

II

Biz de tarihçilerle aynı düşünce yolunu izleyip, büyük adamların -Rusya'yı ya da Fransa'yı yüceltmek, Avrupa'da güç dengesi kurmak, Fransız Devrimi'nin fikirlerini yaymak, ilerlemeyi sağlamak gibi- birtakım amaçlar uğruna insan yığınlarını arkalarından sürüklediklerini varsayarsak, o zaman, *şans* ve *deha* kavramlarına yer vermeden tarihseler olguları açıklamanın mümkün olamayacağını görürüz.

On dokuzuncu yüzyılın başında Avrupa'yı allak bullak eden savaşlar Rusya'yı yüceltmek amacıyla yapılmıştır deniliyorsa, o zaman, bütün o savaşlara ve Rusya'yı istila etmeye gerek kalmadan da yapılabilirdi bu yüceltme işi. Yok, eğer amaç Fransa'nın yüceltilmesi idiyse, bu da devrime ya da emperyalist yayılmacılığa gerek kalmadan yapılabilirdi. Amaç, fikirlerin yayılması idiyse, matbaa

makineleri bu işi savaş makinelerinden çok daha iyi başarabilirdi. Güdülen amaç, uygarlığın geliştirilmesi idi deniliyorsa, uygarlığı yaymanın, insanların birbirini boğazlamalarından, birbirlerinin ülkelerini yağmalamalarından çok daha etkili başka yolları da bulunduğunu görebilmek hiç de zor olmasa gerekir.

Peki, bütün bu olan biten neden böyle oldu da, öyle olmadı? Böyle olduğu için öyle olmadı.

"Fırsatları şans yaratır, *deha* da kullanır," diyor tarih.

Peki, ama şans nedir? Deha nedir?

Şans ve *deha* sözcükleri gerçek varlıkları ifade etmedikleri için, tanımlanamazlar. Bunlar sadece, fenomenleri algılayışımızdaki belirli bir düzeyi ifade ederler. Şu ya da bu olayın niçin olduğunu anlayamadığım ve buna benim aklımın ermeyeceğini düşündüğüm zaman onu anlamak için bir çaba harcamayıp hemen şans sözcüğüne sarılırım. İnsan gücünün yaratabileceği etkilerden çok daha büyük etkiler yaratabilen bir gücün varlığını görür de nedenlerini kavrayamazsam, hemen deha der, çıkarım işin içinden.

Çobanın her akşam sürüden ayırıp ayrı bir bölmede besiye çektiği, dolayısıyla semire semire ötekilerin iki katı yağ bağlayan koç da, tüm koyun sürüsünün gözüne dâhi görünür herhalde. Her akşam sürünün kapatıldığı ağıla konmayıp, dam altına alınan ve (yemliği hep yulafla dolu bulundurulan) ayrı bir bölmede besiye çekile çekile semirtilen bu koçu sonunda kesip kasaplık et yaptıklarını gören sürü, bu durumu da herhalde, tamamıyla rastlantısal birtakım olaylar dizisi ile olağanüstü bir *deha*'nın *şans* eseri bir araya gelişi diye yorumlar.

Bu koyun sürüsü, kendilerine reva görülen şeylerin sırf onların koyunca amaçlarına hizmet amacıyla yapılmakta olduğu düşüncesinden bir vazgeçseler; başlarına gelen olayların, kendi anlayamadıkları bambaşka nedenleri bulunabileceğini bir kabul etseler, semirtilen koçun başına gelen tüm olaylarda bir tutarlık, bir amaç birliği bulunduğunu hemen göreceklerdir. Böyle ayrı ayrı bölmelere neden alınıp, hangi amaçla besiye çekildiklerini anlayamasalar bile, hiç değilse, koçun başına gelenlerin bir rastlantı olmadığını

anlayacak ve bundan sonra bir daha *şans* ve *deha* kavramlarına başvurmayacaklardır.

Tarihsel kişilerin yaşamlarında yer alan olaylar arasındaki mantıksal ilintiyi görebilmemiz ve bu insanların yarattığı (sıradan insanlarınkiyle ölçüştürülemeyecek kadar büyük ölçekli) etkilerin oluşum nedenlerini kavrayabilmemiz için, bizim de her şeyde hemen anlaşılabilir bir amaç arama sevdasından vazgeçip, nihai amacın bizim anlayış sınırlarımızın ötesinde kaldığı olgusunu kabullenmemiz gerekir; o zaman, *şans* ve *deha* kavramlarına başvurmaya da ihtiyacımız kalmaz.

Avrupa'yı birbirine katan, Avrupalı ulusların birbirlerine girmelerine neden olan amacı bilemediğimizi; bizim ancak somut gerçekleri –yani, önce Fransa'da, sonra İtalya'da, ardından Afrika'da, daha sonra Prusya, Avusturya, İspanya ve Rusya'da işlenen cinayetleri– bilebileceğimizi ve aslında bütün bu olayların özünü, nedenini insanların kitle halinde batıdan doğuya, sonra da doğudan batıya akın edişlerinin oluşturduğunu kabul edelim yeter: O zaman, ne Napolyon'da veya Aleksandr'da olağanüstü bir yetenek arama ihtiyacını hissederiz, ne onları sıradan insanlardan farklı olağanüstü yaratıklar gibi görürüz, ne de onları birer Napolyon ve Aleksandr yapan ufak tefek birtakım olayları *şans* ile *deha* ile açıklamak zorunda kalırız – bütün bu ufak tefek olayların determinizm gereği olduğu gerçeğini kavrayıveririz.

Herhangi bir bitkinin yetişmesi için o bitkinin kendi ürettiği tohumdan daha elverişli bir tohumun var olabileceğini, başka bir çiçeğin o bitkiye kendi çiçeğinden daha çok yakışabileceğini düşünmek nasıl olanaksız ise, kaderin Napolyon'la Aleksandr'a biçtiği görevi yerine getirmek için, öncülleri arasında onlardan –karakterleri en ince ayrıntısına kadar yapacakları işe uyarlanmış bu iki insandan– daha uygun birini düşünebilmek de aynı derecede olanaksızdır; bu gerçeği tüm açıklığıyla görebilmemiz için sadece, "nihai amacın ne olduğunu biz biliriz" iddiasından vazgeçmemiz yetecektir.

III

Yüzyılımızın başlarında Avrupa'da gelişen olayların anlam ve önemini kavrayabilmek için bunların altında yatan nedene, yani, önce batıdan doğuya, sonra da doğudan batıya doğru yapılan kitlesel askerî hareketlere bakmamız gerekir. Bu kitlesel hareket önce batıdan doğuya doğru başladı. Batı Avrupa halklarının ta Moskova'ya kadar uzanacak bir askerî harekâtı başarabilmeleri, 1) Doğunun sayısal askerî gücüyle çarpıştıklarında ayakta kalabilecek kadar sayısal bakımdan büyük bir askerî güç oluşturabilmelerine, 2) Eski gelenek ve göreneklerini toptan terk etmelerine ve 3) Girişilecek askerî harekât sırasında işlenecek (soygunlar, ihanetler, cinayetler türünden) suçları gerek kendi kendine, gerek kitlelere haklı gösterebilecek kıratta birini bulup bu harekâtın başına geçirmelerine bağlıydı.

Nitekim Fransız Devrimi'nin daha başlarında bunların gerçekleştirilmeye başlandığını görüyoruz: Sayısal gücü yeterli sayılmayan eski askerî güç dağıtılıyor; eski alışkanlıklar, eski görenekler terk ediliyor; çok daha büyük boyutlarda yepyeni bir askerî güç adım adım oluşturuluyor; yeni gelenekler, yeni görenekler ediniliyor; ileride girişilecek büyük harekâtın başında bulunarak işlenecek tüm suçların sorumluluğunu üstlenebilecek kıratta bir adam bu iş için hazırlanıyor.

Ne inançları, ne gelenekleri, ne de bir adı bulunan, hatta aslen Fransız bile olmayan adamın biri –talihin akıl almaz bir cilvesi sayesinde– birbiriyle çekişen onca grubun arasından sıyrılarak öne çıkıyor.

Meslektaşlarının cahil, muhaliflerinin de çapsız kişiler olmaları yüzünden ve son derece sıradan kişiliğini son derece parıltılı gösteren müthiş özgüveni ile sahte içtenliği sayesinde, bu adam ordunun en tepesine kadar yükselebiliyor. İtalya'ya savaşa yollanan seçme Fransız askerlerinin üstün nitelikleri ile karşısına çıkanların ödleklikleri bir araya gelip, bir de buna onun o inanılmaz özgüveni ve çocuksu küstahlığı eklenince, askerî alanda büyük bir ün sahibi oluveriyor bu adam. Şans denilen rastlantılar bu adamın

meslek yaşamında pek çoktur; şansı her gittiği yerde onu adım adım izlemektedir. Direktuvar yönetiminin gözünden düşmesi kendi yararına oluyor; kaderin kendisine çizdiği yoldan kaçma girişimlerinde uğradığı başarısızlıklar da öyle: Önce Rusya, ona ordusunda bir hizmet vermeyi reddediyor, daha sonra da kendisini Türkiye'ye atandırmak için giriştiği çabalar boşa çıkıyor. İtalya'daki savaşlarda kaç kez felaketle burun buruna gelmesine rağmen, her seferinde de hiç beklenmedik bir biçimde kurtuluveriyor. Bu adam Avrupa'da savaş sahnelerinde boy gösterdiği sırada, Rus ordusu –o sıralarda onun o askerî ününü bir anda sıfıra indirebilecek güçte olan Rus ordusu– birtakım diplomatik mülahazalar nedeniyle Avrupa'da bulunmuyor.

Bu adam, İtalya'dan döndüğünde Paris hükümeti dağılmak üzeredir ve durum son derece tehlikelidir (nitekim o hükümette yer alanlardan hiçbiri yok olmaktan kurtulamayacaktır), ama o bundan da kurtuluyor; o sırada hiç gereği olmayan, anlamsız bir Afrika seferi açılıyor ve bu kişi de bu sefere katıldığı için Paris hükümetinin kaderini paylaşmaktan paçayı kurtarmış oluyor. *Şansı* bu Afrika seferinde de yaver gidiyor. O zapt edilmez Malta, tek kurşun atmadan teslim bayrağını çekiyor; adamın en pervasız girişimleri zaferle taçlanıyor. Arasından (daha sonra) bir tek kayığın bile geçemeyeceği müttefik donanması bu kez, her nedense, koskoca Fransız ordusunun geçmesine göz yumuyor. Afrika'da hemen hemen silahsız sayılabilecek masum halklara karşı en akıl almaz, en korkunç, iğrenç insanlık suçlarını –başta bu adam olmak üzere– işleyen askerler yaptıklarına zafer adını verebilecek kadar ve yaptıklarının Sezar ile Büyük İskender'in yaptıklarından aşağı kalır yeri bulunmadığını, dolayısıyla şanlı şerefli işler olduğunu söyleyecek kadar kendi kendilerini kandırabiliyor.

Bu suçları işleyenleri suç işlemediklerine inandırmakla kalmayıp, işlenen her suça doğaüstü bir anlam yüklemelerini ve bunlardan kendilerine bir övünç payı çıkarmalarını da sağlayan o *şan* ve *şeref* ülküsü –ileride de gerek bu adama gerek onun yardakçılarına kılavuzluk edecek olan ülkü– gelişip serpilmek için

en uygun toprağı Afrika'da buluyor. Bu adamın elinin her dokunduğu şey başarıya dönüşüyor. Veba salgını ona dokunmuyor. Savaş tutsakları hunharca öldürülüyor, ama kimse çıkıp da bu insanlık suçundan onu sorumlu tutmuyor. Silah arkadaşlarını Afrika'da felaketleriyle baş başa bırakıp hiçbir akla, hiçbir ölçüye ve hiçbir ahlak anlayışına sığmayacak bir davranışla –üstelik hiç gerek de yokken– kaçması bile bu adamın başarı hanesine yazılıyor ve müttefik donanınası yine, iki kez onu avucundan kaçırıyor. İşlediği bunca başarılı cinayetin verdiği zafer sarhoşluğu içinde, tamamıyla başı dönmüş olarak Paris'e ulaştığında, bir yıl önce onun da başını yiyebilecek cumhuriyet hükümetini tam bir çöküş içinde buluyor. Parti entrikalarının uzağında kalmış bulunması ve hükümetin en zor günlerinde birdenbire ortaya çıkıvermesi onun bir kez daha el üstünde tutulmasına yol açacaktır; kendisi ise –her ne kadar kafasında hiçbir plan yoksa da– yeni bir role soyunmaya hazırdır.

Kafasında hiçbir plan yoktur, suya sabuna dokunmaktan ödü kopmaktadır, ama partizanlar yine de yakasına yapışıp zorla politikanın içine çekerler onu.

Yapılmak istenileni haklı gösterebilecek –İtalya ve Afrika'da edindiği *şan* ve *şeref* ülküsü sayesinde, neredeyse çılgınca bir tapınmaya varan kendini beğenmişliği sayesinde, onların tasarladıkları hükümet darbesini dünya âleme haklı bir dava diye yutturabilecek– bir tek kişi vardır ortada, o da işte bu adamdır.

Tasarladıkları kukla rolü için biçilmiş kaftan olan bu adama ihtiyaçları vardır ve bu adam –kararsızlığına rağmen, plansızlığına rağmen, sürüyle yanlışına rağmen, neredeyse kendi iradesi dışında– iktidarı ele geçirmek için tasarlanan darbe girişiminin içine çekilir ve darbe başarıyla sonuçlanır.

Onu alırlar, neredeyse ite kaka, yasama meclisinin toplantılarından birine sokarlar. Adam müthiş bir korkuya kapılır, hapı yuttuğunu düşünerek oradan kaçmak ister. Baygınlık geçiriyormuş numarasıyla –aklı başında herhangi bir politikacının mahvına yol açabilecek– abuk sabuk laflar eder. Gelgelelim, bir zamanların kılıç

gibi keskin zekâlı o mağrur yöneticileri, artık kendi rollerinin kalmadığını gördükleri ve o sırada bu adamın kapıldığı korkudan da daha büyük bir dehşet içine düştükleri için, onu mahvetmelerine ve iktidarlarını korumalarına yetecek sözleri bir türlü söyleyemezler.

Şans, milyonlarca *şans* sayesinde bu adam iktidara konar ve herkes de sanki aralarında anlaşmış gibi, onun iktidarını perçinlemek için işbirliğine girer. Fransa'yı yöneten adamların karakterlerinin bu adama boyun eğecek biçimde yoğrulmuş olması *şans* işidir; Rus Çarı I. Pavel'in karakterinin, bu adamın kurduğu hükümeti tanıyacak biçimde yoğrulmuş olması *şans* işidir; bu adama karşı bir suikastın tasarlanması da şans, adamın o suikasttan kurtulması ve bu sayede iktidarının perçinlenmesi de bir *şans*tır. *Duc d'Enghien*'in bu adamın eline düşmesi, daha sonra yine onun emriyle öldürülmesine yol açacak biçimde davranması ve bu adamın bu sayede –güç kimdeyse hak da ondadır diye düşünen halk yığınlarının gözünde– iktidarını tam olarak kanıtlaması hep *şans* işidir. İngiltere'ye karşı büyük bir sefer ve çıkarma harekâtı tasarlarken (eğer bu harekâta girişebilseydi, sonunda mahvolacağı kesindi) bu niyetini gerçekleştirme fırsatı bulamayışı da *şans* işidir; başında Mack'ın bulunduğu Avusturya ordusuyla karşılaşması da, bu ordunun meydan muharebesi vermeden teslim olması da yine *şans* işidir. Ona Austerlitz zaferini kazandıran ve bunun üzerine yalnız Fransa'nın değil, İngiltere dışında tüm Avrupa'nın ileri gelen simalarının –onun vaktiyle işlediği cinayetleri nefretle, tiksintiyle karşılamış olan onca insanın– bu adamın iktidarını da, kendi kendine verdiği unvanı da, (şimdi kendi kulaklarına da pek hoş gelen) *şan* ve *şeref* ülküsünü de kabullenmelerini sağlayan hep *şans* ve *deha*'dır.

Batılı güçler, âdeta gelecekteki o dev boyutlu akına bir hazırlık ve deneme niteliğinde olmak üzere doğuya doğru 1805'te, 1806'da, 1807'de ve 1809'da art arda akınlar düzenleyerek güçlerine güç katıp büyürler. Çekirdeğini Fransızların oluşturduğu, evvelce kurulmuş bulunan grup 1811 yılında merkezî Avrupa halklarıyla birleşerek dev boyutlu bir insan gücü yaratır. Bu insan kitlesinin

sayısal gücü arttıkça, o kitlenin başında bulunan adamın da gücü artar ve gücü arttıkça da yaptığı her iş haklılık kazanır. Doğuya yapılacak büyük seferden önceki on yılı kapsayan dönem içinde bu adam Avrupa'nın tüm taçlı kafalarıyla şu ya da bu biçimde ilişkiye girmiştir. Avrupa'nın onurlarını yitirmiş hükümdarları şimdi, Napolyon'un o saçma sapan *şan* ve *şeref* ülküsüne karşı ileri sürülebilecek akla uygun bir ülkü bulamamaktadırlar. Bu adamın karşısında her biri acizlik içindedir ve her biri arka arkaya bunu kanıtlamaktadır. Prusya Kralı, bu büyük adamdan merhamet dilenmek için tutar, karısını onun ayağına kadar yollar; Avusturya İmparatoru, koskoca Kayzer, kızlarından birinin bu adamın koynuna girmesini onur sayar; Hristiyanlık âlemini oluşturan ulusların kutsal saydıkları tüm değerlerin koruyucusu Papa Hazretleri, bu büyük adamın gücünün yaygınlaştırılması işine dini alet eder.

Bu dönemde işlenmekte olan suçlarla gelecekte işlenecek suçların sorumluluğunu yüklenecek kişi rolünü oynamaya Napolyon kendiliğinden hazırlanmış değildir; onu bu role daha çok çevresindekiler hazırlamışlardır. Onun söylediği bir tek yalan yoktur ki, onun işlediği küçük ya da büyük bir tek suç yoktur ki, çevresindekilerin ağzında hemen çok büyük bir iş niteliğine büründürülmüş olmasın. Büyük adamın onuruna acaba nasıl bir şenlik düzenlesek diye düşünen Töton kafası, başka şey kalmamış gibi tutar, Napolyon karşısında aldıkları iki yenilgiyi, Jena ve Auerstadt yenilgilerini kutlamakta bulur çareyi. Büyük olan sadece o değildir; onun tüm soyu sopu da, kardeşleri de üvey oğulları da, kayınbiraderleri de büyüktür hep. Adamı, tarihte oynayacağı korkunç role hazırlamak amacıyla, kafasında akıl kırıntısı diye ne kalmışsa yok etmek için elden gelen her şey yapılır. Ve o adam hazır olduğunda, artık güçler de hazırdır.

İstila doğuya doğru dalgalar halinde ilerleyerek hedefine – Moskova'ya ulaşır. Kent alınır; Rus ordusu, Austerlitz'den Wagram'a kadar Napolyon'a karşı çıkanların giriştikleri tüm savaşlarda verilen kayıpların toplamından fazlasını bu savaşta verir. Derken, o ana kadar art arda kazanılan zaferlerle Napolyon'u nihai hedefine kadar taşımış olan şansı birdenbire tersine dönüverir, de-

hası da sıfırı tüketir; arka arkaya bir sürü *şanssızlıklar* sökün eder: Borodino'da başını üşütüp nezle olur, bir kıvılcım tüm Moskova'yı yangın yerine çevirir, acı soğuklar bastırır ve *-deha* yerine- inanılmaz bir aptallık, inanılmaz bir düzeysizlik her yerde sırıtır.

İstilacılar tabanları yağlayıp kaçmaya başlarlar; kaçarlar, durur yine kaçarlar, döner yine kaçarlar. Napolyon'un *şansı* artık tamamıyla tersine dönmüştür.

İşte bu sırada, tıpkı batıdan doğuya doğru girişilen akına benzer bir akın, bu kez doğudan batıya doğru başlatılır. Doğudan batıya doğru bu büyük istila hareketinin öncesinde, yine tıpkı batıdan doğuya doğru olan hareket öncesindeki 1805, 1807, 1809 yoklamalarına benzer birtakım yoklama harekâtları yapılır; yine tıpkı batıdan doğuya yönelik harekette olduğu gibi halkların bir araya gelmesiyle muazzam bir sayısal güç oluşturulur; yine geçen sefer olduğu gibi, merkezî Avrupa halkları bu sefer de bu karşı harekete bağlılıkla katılırlar; yine ötekisinde olduğu gibi tam hareketin orta yerinde bir kararsızlık geçirilir ve yine öbüründe olduğu gibi, hedefe yaklaşıldıkça hareket hızlanır.

Hareket batıya doğru ilerleye ilerleye nihai hedefine - Paris'e ulaşır. Napolyon'un ordusu da, hükümeti de yok edilir. Napolyon'un artık hiçbir önemi kalmamıştır; giriştiği her hareket artık sadece acıma ve tiksintiyle karşılanmaktadır, ama işte tam bu sırada, herhangi bir nedenle açıklanamayacak yeni bir durum, yeni bir *şans* çıkar Napolyon'un karşısına. Müttefikler tüm acılarına o neden oldu diye Napolyon'dan nefret etmektedirler; gerçi Napolyon'un ordusu dağılmış, tüm gücü elinden alınmış, düzmeceliği de yalanı dolanı da, işlediği suçlar da hep ortaya dökülmüştür ve dolayısıyla müttefiklerin bu adama tıpkı on yıl önce baktıkları ve bir yıl sonra bakacakları gözle -yani, kanun kaçağı haydut gözüyle- bakmalarının sırasıdır artık. Gelin görün ki, hangi *şans* eseriyledir bilinmez, hiç kimse bu gerçeğin farkında olmamıştır. Napolyon'un rolü henüz bitmemiştir. On yıl önce kanun kaçağı haydut gözüyle baktıkları -ve bir yıl sonra yine aynı gözle bakacakları- adamı tutarlar, yelkenle Fransa'dan topu topu iki günlük uzaklıktaki bir

adaya yollar ve bununla da kalmayıp, her nedense bu adayı ona, egemen bir hükümdarlık toprağı olarak sunar, bir de üstüne üstlük milyonlarca altını avucuna sayarlar.

IV

İnsan yığınlarını oradan oraya savuran fırtına diner, deniz yavaş yavaş çekilmeye başlar. O büyük fırtınanın kabarttığı dalgalar ufalmakta, sular durulmakta, sığ suların yüzeyinde ters akıntılar ufak burgaçlar oluşturmakta ve bu burgaçların üstünde (dinginliği kendi marifetleri sanan) diplomatlar fırıl fırıl dönmektedir.

Ne var ki, durulan deniz bir kez daha yeniden kabarıverir. Ulusal güçlerin ayranının böyle yeniden kabarıvermesini diplomatlar kendilerinin bir türlü aralarında anlaşmaya varamayışlarına yormakta ve hükümdarlarının yakında birbirleriyle savaşa tutuşacaklarını sanmaktadırlar; durum, diplomatların gözüne umutsuz görünmektedir. Ne var ki, diplomatların kokusunu aldıkları fırtına onların düşündükleri yerden kopmaz. Yine ilk koptuğu yerde patlak verir – Paris'te. Batıdan doğuya doğru fırtına bir kez daha eser, son soluğunu da üfler ve bu son soluğuyla, çözülmez gibi görünen diplomatik zorlukları çözümleyerek, tarihin o dönemindeki askerî harekâtlarını sona erdirir.

Fransa'nın yere serilmesine neden olan adam, yanında bir tek askerî, bir tek yardakçısı olmadan, bir başına döner Fransa'ya. Bir tek jandarma bile onu tutuklamaya yetebilecekken, şans işi, kimsenin aklına bunu yapmak gelmez, hatta tutuklamak şöyle dursun, daha dün onu lanetlemiş olan –ve bir ay sonra tekrar lanetleyecek olan– herkes candan gönülden baş tacı eder adamı.

Son perdenin inebilmesi için tüm oyuncuların hep birlikte sahnede bulunmaları, dolayısıyla bu adamın da sahnede son bir kez boy göstermesi gerekmektedir.

Bu son perde oynanır. Bu aktör de son rolünü oynamış olur: Aktörden kostümünü üstünden çıkarması, makyajını silmesi istenir; artık ona ihtiyaç kalmamıştır.

İşte bu adam bu sefer de bir başına kapatıldığı ıssız bir adada kendi kendine komedi oynamayı sürdürür, daha yıllarca acınası haliyle –artık kimse ondan hesap sormadığı halde– en adice yalanlara, en aşağılık kandırmacalara, küçük numaralara başvurarak kendini haklı çıkarmaya çalışır ve böylelikle de davranışlarına görünmez bir elin yön verdiği dönemlerde gözü boyanan insanların yanlışlıkla güç sandıkları şeyin aslında neyden ibaret olduğunu tüm dünyanın gözleri önüne serer.

Oyun sona erdikten sonra kuklanın sırtındaki dominoyu* çıkarıp atan sahne amiri, kuklayı ensesinden tutup bize gösterir: "Bakın, sahici diye inandığınız şey işte budur! İşte, önünüzde duruyor! Duygularınızı harekete geçirenin o değil, ben olduğumu anladınız mı şimdi?"

Ama hareketli oyunun etkisinden hâlâ kendini kurtaramayan gözleri kamaşmış halkın bunu anlayabilmesi çok uzun zaman alacaktır.

Determinizmdeki neden-sonuç ilişkisinin mantıksal tutarlığına Napolyon örneğinden daha da çarpıcı bir örnek olarak, doğudan batıya doğru gelişen karşı dalga hareketinin başında bulunan adamın –yani, I. Aleksandr'ın– yaşamı gösterilebilir.

Doğudan batıya doğru gelişecek olan karşı hareketin başına geçebilmek, hem de birçok hükümdarın arasından sıyrılarak başa geçebilmek için ne kıratta bir insan olmak gerekir? Böyle bir harekete öncülük edecek adamda bulunması gereken nitelikler nelerdir?

Bu adamda her şeyden önce, bir adalet duygusu bulunması gerekir; aynı zamanda bu adam Avrupa'nın sorunlarına kendi ufak tefek çıkarlarını hiç hesaba katmadan tarafsız bir gözle bakabilecek biri olmalıdır; akranlarından –yani, çağdaşı olan öbür hükümdarlardan– ahlakça daha üstün olmalıdır ve bu adamın Napolyon'la görülecek kişisel bir hesabı bulunmalıdır. Bunların tümü de I. Aleksandr'da vardı. Bütün bunları, yaşamı boyunca çeşitli dönemlerde *şans* eseri ortaya çıkan çeşitli durumlarda ha-

---

* Maskeli balolarda giyilen kukuletalı, alacalı bulacalı soytarı köstümü. *–çev.*

zırlamıştır: Aldığı eğitim; gençliğinde liberalizme yönelik oluşu; çevresindeki danışmanlar; Austerlitz, Tilsit ve Erfurt deneyimleri.

Ulusal kurtuluş savaşı içinde Aleksandr önemli bir rol üstlenmez, çünkü bu savaşta onun rolüne ihtiyaç yoktur. Ama tüm Avrupa'yı ilgilendiren bir savaşa girilmesi kaçınılmaz hale gelince, Aleksandr tam vaktinde, tarihsel rolünü oynamak üzere sahnede yerini alır, Avrupa uluslarını birleştirir, başlarına geçerek onları hedefe yöneltir.

Hedefe ulaşılır. 1815 savaşı sonunda I. Aleksandr artık her türlü güce kudrete sahiptir. Peki, o bu gücü nasıl kullanır?

I. Aleksandr –ta gençlik yıllarından beri yalnız halkının iyiliğini düşünen ve yaşamını buna adayan; halkının gönenci için vatanında özgürlükçü yenilikleri başlatan adam– işte bu adam, halkı için düşlediği gönenci ona sağlayabilecek tüm kudrete sahip olduğu anda (sürgündeki Napolyon, eğer elinde yeterince kudret bulunsaydı insanlığa mutluluğu nasıl sağlardı diye yalan yanlış, çocukça planlarla uğraşırken) o kudrete gerçekte sahip olan adam, tarihsel rolünü yerine getirmiş bir insanın gönül rahatlığı içinde olması gerekirken Tanrı'nın elini üzerinde hissedip, sahip olduğu tüm kudret ve kuvvetin aslında bir hiç olduğunu anlar, iktidara sırt çevirir ve elinde tuttuğu onca gücü kudreti kendi gözünde bile beş paralık değeri bulunmayan aşağılık kimselerin ellerine teslim eder. Bunu yaparken de şöyle der: "Bize değil ya Rab, bize değil, fakat senin inayetin ve hakikatin uğruna!* Ben de hepiniz gibi bir insanım. Bırakın da insan olarak kalayım, kendi ruhumu ve Tanrımı düşüneyim."

• • •

Havadaki her bir atom ve güneş nasıl ki, hem kendi içinde küresel bir bütün hem de aynı zamanda insan aklının alamayacağı büyüklükteki bir bütünün minicik bir parçasını oluşturuyorsa, aynı şekilde her birey de içinde hem yalnız kendine özgü ufak te-

* Kitabı Mukaddes, Eski Ahit. Mezmurlar, 115:1. *–çev.*

fek amaçlar taşır hem de insan aklının eremeyeceği çok büyük bir genel amaç.

Çiçeğin üstüne konmuş arı çocuğu sokar. Çocuk arıdan korkar ve arıların insanları sokmak için yaratıldıklarına inanır. Arıyı çiçeğin taç yaprakları arasında bal özü emerken gören ve onu hayran hayran seyreden şair ruhlu adam, arıların çiçeklerden bal özü emmek için yaratıldıklarını söyler. Arıların çiçeklerden polenleri toplayıp kovana taşıdıklarına bakan arıcı, onların bal yapmak için yaratıldıklarını ileri sürer. Arı oğulunun yaşayışını daha yakından inceleyen başka bir arıcı, arıların polenleri kovana yavru arıları beslemek ve arı beyi yetiştirmek için taşıdıklarını, varoluşlarındaki amacın da arı soyunu sürdürmek olduğu görüşünü ortaya atar. Arının bir çiçekteki polenleri alıp onu başka bir çiçeğin dişilik organı üzerine bıraktığına bakan botanik bilgini, arıların varoluşlarını bitkilerin döllenmesi amacına bağlar. Melez bitkilerin nasıl oluştuklarına bakan bir başka botanikçi de kalkar, arıların bitkileri melezleştirmek amacıyla yaratıldıklarını söyler. Oysa arının varoluş nedeni olarak ileri sürülen amaçları böyle arka arkaya ne kadar sıralarsak sıralayalım, bu amaçların sonunu getiremeyiz. İnsan zekâsı, olası bir nihai amaç peşinde ne kadar yükseklere çıkarsa, nihai bir amacı insan aklının alamayacağı gerçeğini de o derece açıklıkla görür.

İnsan aklı, yaşamın başka başka görünüşleri ile arının yaşamı arasında birtakım benzerlikler bulunduğunu az buçuk sezer, ama daha ötesine ermez. Tarihsel kişilerin ve ulusların varoluşlarındaki nihai amaç konusunda da durum aynıdır.

V

Nataşa'nın 1813'te Bezuhov'la evlenmesi, Rostov ailesinin yaşlı kuşağı için sevindirici son olay oldu. Kont İlya Rostov aynı yıl öldü ve her yerde olduğu gibi, babanın ölümüyle aile de dağıldı.

Geçen yıl bütün darbeler -Moskova'nın yanışı, başkentten kaçmak zorunda kalmaları, Prens Andrey'in ölümü, Nataşa'nın

umutsuzluğa düşmesi, Petya'nın ölümü ve İhtiyar Kontesin acıdan yataklara düşmesi– yağmur gibi art arda inmişti tepesine Kontun. Başlarına bunca felaketin neden geldiğini bir türlü anlayamayan, anlamak için çaba harcayacak mecali de kendinde bulamayan Konta, âdeta daha başka darbeler insin de işini tamamıyla bitirsin diye bekler gibi bir hal gelmişti; ihtiyar başını –mecazi anlamda– eğmiş, kaderine razı olmuştu. Kâh müthiş bir korkuya kapılıp süklüm püklüm bir kıyıya çekiliyor, kâh anormal bir canlılıkla olmadık işlere kalkışıyordu.

Nataşa'nın düğün hazırlıkları Kontun bir süre için oyalanmasına yaradı. Eşi dostu öğlen yemeklerine, akşam yemeklerine çağırıyor ve besbelli büyük bir çaba harcayarak, neşeli görünmeye çalışıyordu; ama onun bu sözüm ona neşeli hali hiç de eskisine benzemiyor, çevresindekileri de neşelendirmiyordu artık: Tam tersine, onun böyle neşeli görünmeye çalışması Kontu tanıyan ve sevenlerin yüreklerini burkuyordu.

Piyer karısını alıp götürdükten sonra üzerine durgunluk çöken Kont iç sıkıntısından yakınmaya başladı. Birkaç gün sonra da hastalanıp yatağa düştü. Doktorların onu iyi olacağına inandırmak için türlü türlü diller dökmelerine rağmen, daha yatağa düştüğü ilk günden itibaren, bir daha o yataktan kalkamayacağı içine doğmuştu Kontun. Kontes iki hafta boyunca üzerinden giysilerini bile çıkarmadan, kocasının karyolası başında iliştiği bir sandalyede onu bekledi. Karısı ilacını içirirken, Kont her seferinde sessiz sessiz ağlamaya başlıyor, sarılıp sarılıp onun elini öpüyordu. Yaşamının son gününde Kont, vicdanında yük olarak taşıdığı biricik günahından ötürü, yani, ailesinin servetini idare edemeyip batırmasından ötürü, gerek karısından, gerek o sırada yanlarında bulunmayan oğlundan kendisini bağışlamalarını diledi. Liturya'da şaraplı ekmek ağzına verilip, kutsanmış yağla da ovulduktan sonra sessiz sedasız öldü. Ertesi gün, Rostov'ların oturdukları kiralık ev, ölene son kez saygılarını sunmaya gelen eş dost kalabalığının hücumuna uğradı. Vaktiyle Kontun evinde yiyip içtikleri halde hep onunla alay etmiş olan bu insanların tümü de son derece duygulanmış-

lardı ve bu duygusal hava içinde nedamet getirircesine, âdeta ağız birliği etmişler gibi hepsi de aynı şeyi söylediler: "Her şeye rağmen, değerli bir insandı. Onun gibisi kolay bulunmaz... Hem hepimizin de bir kusuru yok mu sanki?.."

Kontun bu ani ölümü, işlerinin tam anlamıyla arapsaçına döndüğü, iyice içinden çıkılmaz bir hal aldığı sıraya rastladı; hani, bir yıl daha yaşasaydı neler olabileceğini kimse kestiremezdi doğrusu.

Babasının ölüm haberi Nikolay'a Rus ordusuyla birlikte Paris'te bulunduğu sırada ulaştı. Hemen istifayı basan Nikolay, istifasının onaylanmasını bile beklemeden, mazeret izni alarak Moskova'nın yolunu tuttu. Kontun mali durumunun ne kadar kötülemiş olduğu, ölümün üstünden bir ay bile geçmeden ortaya çıktı, herkesin de ağzı şaşkınlıktan bir karış açık kaldı; hiç kimsenin bilmediği, ama toplama vurulunca inanılmaz boyutlara varan bir sürü ufak tefek borç bırakmıştı Kont geride. Borçların tutarı, ailenin elinde kalan varlıkların toplam değerini iki kat aşıyordu.

Nikolay'ın arkadaşları, eşi dostu reddi miras başvurusunda bulunmasını salık verdiler. Ne var ki, böyle bir girişimin babasının aziz anısına gölge düşüreceği gerekçesiyle Nikolay reddi mirasın lafını bile ettirmeyip, tüm borç yükümlülükleriyle birlikte mirası kabul etti.

Kontun sağlığında onun o tatlı dilinin, güler yüzünün güçlü etkisi altında kaldıkları ve her nedense Konttan çekindikleri için seslerini çıkaramayan alacaklılar, o ölür ölmez hemen Nikolay'ın başına üşüştüler, yapılacak ödemelerde öncelik hakkının kimde olduğu konusunda da, tabii, birbirlerine düştüler. İşin tuhafı, alacaklılar içinde en çok bastıranlar da –Mitenka gibi– ellerinde (sırf kendilerine iyilik olsun diye verilmiş) hatır senetleri bulunanlar idi. Nikolay'ın yakasını bir an bırakmayan, ona bir saniye rahat soluk aldırmayan bu adamlar, kayıplarının –aslında kayıp da sayılmaz ya– gerçek sorumlusu olan babaya anlayış gösterenler sanki kendileri değilmiş gibi, şimdi, borçların oluşmasında hiçbir sorumluluğu olmadığı halde sırf kendi dileğiyle ödeme yükümlülüğü altına giren mirasçı oğulu sıkıştırıp duruyorlardı.

Nikolay'ın başvurmadığı çare kalmadıysa da, hiçbiri yeterli olamadı: Yurtluğu haraç mezat yarı fiyatına sattıkları için ellerine geçen para borçların ancak yarısını ödemeye yetti; vadesi gelen senetler içinde hiç değilse gerçek borç karşılığı olarak imzalananları ödeyebilmek için, eniştesi Bezuhov'un önerdiği otuz bin rubleyi Nikolay kabul etmek zorunda kaldı; geri kalan borçlar yüzünden hapse girmemek için de yeniden devlet memuriyetine girdi.

Askerlikte kalsaydı, sırası geldiği için ilk münhalde albaylığa yükseltilecekti Nikolay, ama yeniden askerliğe dönmesi artık olanaksızdı, çünkü annesi, yaşamda tutunacak tek dalı olarak kalan oğluna sıkı sıkıya sarılmış, bırakmıyordu. Bu yüzden Nikolay, kendisini tanıyan, eski halini bilen pek çok kimsenin bulunduğu Moskova'da, o insanlar arasında dolaşmak her ne kadar ağrına da gitse, sivil memurluktan her ne kadar nefret de etse, istemeye istemeye Moskova'da bir devlet memurluğuna girdi, sevgili üniformasını sırtından çıkardı ve annesiyle Sonya'yı alıp Sivtsevey Vrajyok* semtinde ufak bir kata taşındı.

Bu sıralarda Piyer'le Nataşa Petersburg'da oturdukları için Nikolay'ın durumundan pek haberleri yoktu. Nikolay eniştesinden borç aldıktan sonra, ne yapmış etmiş, yoksulluğa düştüğünü ondan gizlemişti. Bin iki yüz rublelik maaşıyla hem üç kişiyi (kendisi, annesi ve Sonya) geçindirmek hem de annesine yoksulluğu hissettirmeyecek bir yaşam düzeyi sağlamak zorunda oluşu Nikolay'ın durumunu daha da güçleştiriyordu. Çocukluğundan beri gördüğü lüks yaşam koşullarından başka türlüsünü düşünebilmesi söz konusu olmayan, oğlunun içinde bulunduğu sıkıntılı durumu da bilmeyen Kontesin istekleri hiç bitmiyordu: Bir gün ahbaplarını evlerinden aldırmak için (çoktan ellerinden gitmiş olan) landonun gönderilmesini isterse, öbür gün canı pahalı çikolatalar, şekerlemeler çekiyor; kâh oğulcuğuna en pahalı türünden şarap aldırmak için, kâh Nataşa'ya, Sonya'ya veya Nikolay'a bir hediye almak için para istiyordu.

Evi Sonya çekip çeviriyor, İhtiyar Kontese bakıyor, ona kitap okuyor, kadının kendisine karşı yürüttüğü sinsice düşmanlığı,

* 'O dönem Moskova'sının yoksul mahallelerinden biri. *-çev.*

türlü türlü kaprisleri sineye çekiyor ve yoksulluklarını Kontesten gizlemek için Nikolay'a yardımcı oluyordu. Annesinin her türlü kaprisine katlanıp onu böylesine el üstünde tutan Sonya'ya şükran borcunu nasıl ödeyeceğini bilemeyen Nikolay ise, kızın sabır ve sadakatini takdir etmekle birlikte, elden geldiği kadar ondan uzak durmaya bakıyordu. Çünkü bir yandan da, sırf Sonya bu kadar mükemmel ve kusursuz olduğu için, sitem edecek hiçbir yanını bulamadığı için gizliden gizliye düşmanlık besliyordu ona. Herkesin en beğendiği erdemlerin tümüne sahipti Sonya, ama bunlar Nikolay'ın onu sevmesine yetmiyordu. Hatta tam tersine, Nikolay onun bu beğenilecek yanlarını gördükçe daha çok soğuyordu ondan. Sonya'nın kendisini serbest bıraktığını bildiren mektubundaki sözünü senet sayan Nikolay sanki aralarında hiçbir şey geçmemiş gibi ya da her ne geçmişse geçmiş, ama çoktan unutulup gitmiş ve yenilenmesi olanaksızmış gibi davranıyordu.

Nikolay'ın durumu gün günden beter oluyordu. Maaşından üç beş kuruş arttırıp da bir köşeye koyabilmek düşte kalmıştı. Tasarruf yapabilmek bir yana, annesinin isteklerini karşılayabilmek için ufak da olsa yeni yeni borçlar altına giriyordu. Hiçbir kurtuluş umudu gözükmüyordu ufukta. Hanım arkadaşları Nikolay'a akıl veriyor, zengin bir kadın bulup evlenmesini söylüyorlardı, ama bu da ona çok ters geliyordu. Annesi ölse işler bir parça yoluna girerdi, ama işler yoluna girecek diye annesinin ölümünü beklemek de Nikolay'ın aklının alacağı şey değildi. Yaşamdan ne bir isteği, ne bir beklentisi, ne de umudu vardı Nikolay'ın; kopkoyu bir karamsarlık içinde ona kala kala, bütün sıkıntılara hiç yakınmadan katlanabilmenin verdiği o acı doygunluk kalmıştı.

Kendisine acımaları ve yardım önerilerinde bulunmaları onuruna dokunduğu için tanıdıklarından da kaçar olmuştu; iş dışında evinden dışarı adımını atmıyor, tüm vaktini annesiyle iskambil oynayarak, çubuk üstüne çubuk tüttürerek, evin içinde hiç konuşmadan bir aşağı, bir yukarı dolaşarak geçiriyordu. Durumuna katlanabilmek için, yüreğini sıkan karamsar duygulardan medet umuyor, gittikçe daha çok bu karamsarlığa sığınıyor gibiydi Nikolay.

VI

Kışın başında Prenses Mariya Moskova'ya geldi. Kentteki dedikodulardan Rostov'ların ne durumda olduklarını ve el âlemin dilinden düşürmediği deyimle, "oğulun annesi için kendini nasıl feda etmekte olduğunu" öğrendi.

Bu nedenle Nikolay'a sevgisi bir kat daha perçinlenen Prenses Mariya kendi kendine, 'Ben de zaten ondan böylesini beklerdim!' diye düşündü. Bir vakitler Rostov ailesinin kendisine gösterdiği yakın dostluğu, onu neredeyse aileden biri yerine koyduklarını hatırlayarak, Rostov'ları ziyaret etmeyi görev saydı. Ama Voronej'de Nikolay'la aralarında gelişen ilişki aklına gelince, gidip gitmemek arasında bocaladı. Bununla birlikte, kendini zorlayarak kararını verdi ve Moskova'ya gelişinden birkaç hafta sonra ziyaretlerine gitti.

Kontesin odasına Nikolay'ın odasından geçilerek girildiği için, Prensesi ilk karşılayan da Nikolay oldu. Ne var ki, sevinçle karşılanacağını bekleyen Prenses Mariya daha ilk bakışta, Nikolay'ın yüzünde daha önce hiç görmediği soğuk, uzak ve kasıntılı bir ifadenin belirdiğini fark etti. Nikolay hal hatır sordu, yol gösterip onu annesinin odasına aldı ve yanlarında beş dakika oturup çıktı.

Prenses Mariya İhtiyar Kontesin odasından çıktığında onu yine Nikolay karşıladı, çok belirgin bir soğuklukla ve yine o aynı kasıntılı ifadeyle sokak kapısına kadar ona eşlik etti. Prenses Mariya'nın bu arada Kontesin sağlığıyla ilgili olarak söylediği sözlere de hiç cevap vermedi Nikolay. İçinden, 'Sana ne? Rahat bırakşana beni,' dediği yüzünden okunuyordu.

Prensesin arabası çekip gittikten sonra da, sinirinin hâlâ yatışmamış olduğu anlaşılan Nikolay bas bas bağırdı Sonya'nın yanında: "Bunun hiç işi yok mu yahu, kalkıp buralara kadar geliyor? Nedir bizden istediği? Benim böyle kadınlara da tahammülüm yok, o yapmacıklı tavırlarına da!"

Aslında –Nikolay'ın bu tutumundan dolayı– sevincinden havalara uçan ve bunu belli etmemek için büyük çaba harcayan Sonya, "Aaa, Nikolay, hiç yakıştıramadım sana bu sözleri!" diye sözüm

ona çıkıştı. "Çok iyi yürekli bir insan o, hem *cici annem* de onu çok seviyor!"

Nikolay cevap vermedi; ona kalsa bir daha Prensesin adını bile ağzına almayacaktı. Gelgelelim Prenses Mariya'nın ziyaretinden sonra İhtiyar Kontes günde üç beş kez onun adını anmadan duramaz olmuştu.

Her fırsatta Prenses Mariya'yı öve öve göklere çıkarır, oğlu ille de iade-i ziyarette bulunsun diye dayatır, daha sık görüşmeleri gerektiğinden söz eder, ama Prenses Mariya'dan böyle her laf açışında nedense hep de sinirli olurdu Kontes.

Nikolay annesinin yanında dilini tutup bir şey söylememeye çalışır ama bu sefer de onun bu sessizliği Kontesi çileden çıkarırdı.

"Hayran olunacak, mükemmel bir hanımefendidir o," diye lafa başlardı Kontes, "mutlaka ziyaret etmelisin onu. Hiç değilse böylelikle sen de bir insan yüzü görmüş olursun; burada bizimle kukumav gibi oturmaktan için sıkılıyordur herhalde."

"Anneciğim, kimseyle görüşmek istemiyor benim canım."

"Niyeymiş? Eskiden bayılırdın insanlarla ahbaplık etmeye. Şimdi bir 'canım istemiyor' tutturmuşsun, gidiyor. Vallahi şekerim, hiç anlayamıyorum seni. Bir dakika önce can sıkıntısından patladığını söylüyorsun, bir dakika sonra canının kimseyle görüşmek istemediğinden söz ediyorsun."

"Ama canımın sıkıldığından hiç söz etmedim ki ben."

"Olsun, onunla bile görüşmek istemediğini söyledin ya, bu da yeter. O kadar harika bir kız, üstelik eskiden sen de bayılıyordun ona; şimdi ne olup bittiyse, takmışsın kafanı bir şeye, direnip duruyorsun. Ne olup bittiğinden, kafanın içinden neler geçirdiğinden de benim hiç haberim olmuyor; hep karanlıkta bırakıyorsun beni!"

"Hiç de değil, anneciğim."

"Senden olmayacak bir şey istediğim yok ki; benim bütün istediğim, bir iade-i ziyarette bulunman. Başka hiçbir şey olmasa, yalnız görgü kuralları bunu yapmanı gerektirir... Her neyse, bir kerecik senden bir şey isteyeyim dedim, ama madem senin annen-

den gizlin, saklın varmış; ben de bir daha senin hiçbir şeyine karışmam."

"Peki, peki, madem istiyorsun, giderim."

"Bana göre hava hoş, canım. Ben senin için söylemiştim."

Nikolay içini çeker, bıyığını ısırır, annesinin dikkatini başka yana çekmek için pasyans açmaya başlardı.

Aynı tür konuşmalar bir gün, iki gün, üç gün derken, günlerce aynı minval üzere tekrarlanıp durdu.

Prenses Mariya da Rostov'ları ziyaretinde Nikolay'dan gördüğü soğuk karşılama üzerine, 'Keşke önce onların gelmesini bekleseymişim; ilk düşündüğüm doğruymuş demek ki,' diye aklından geçirdi. Sonra gururu imdadına yetişti, 'Hem başka türlüsü beklenmezdi ki,' dedi kendi kendine, 'üstelik benim onunla bir alışverişim yok. Ben sırf Büyük Hanımı ziyaret amacıyla gitmiştim; bana her zaman son derece nazik davranmış bir hanımefendi, üstelik pek çok nedenle şükran borcum da var kendisine.'

Ne var ki, kendi kendine olan kızgınlığını yatıştırmaya bu gibi düşünceler yetmiyordu: İlk ziyareti kendisinin yapmış olmasına müthiş pişmandı Prenses Mariya. Bir daha Rostov'ların evine ayak basmamaya, olanı biteni kafasından çıkarıp atmaya karar vermesine rağmen bu küçük düşürülme olayı sık sık aklına takılıyor, aklına takıldıkça da içini sıkıntılar basıyordu. Bu sıkıntısının nereden ileri geldiğini kendi kendine sorduğunda ise, tek nedenin Rostov ile arasındaki ilişki olduğunu kabul etmek zorunda kaldı. Nikolay o terbiyeli ama buz gibi tavrı ile kendisine olan gerçek duygularını yansıtıyor değildi (bunu biliyordu Prenses Mariya), ama bu tavrı ile bir şeyi gizlemeye çalıştığı da bir gerçekti ve bunun ne olduğunu öğreninceye kadar da Prenses Mariya'nın içi rahat etmeyecekti.

Kış ortasında bir gün derslikte oturmuş, yeğeninin dersleriyle ilgilenirken, Rostov'un geldiğini haber verdiler. Heyecanlandığını göstermemek, hiç renk vermemek isteyen Prenses Mariya, haber yollayıp Matmazel Bourienne'i yanına çağırttı ve salona onunla birlikte indi.

Nikolay'ın yüzüne bir bakışta genç adamın buraya sırf bir nezaket ziyaretinde bulunmak amacıyla geldiğini anladı ve kendisi de aynı soğuk tavrı takınmaya karar verdi.

İhtiyar Kontesin sağlığından, ortak tanıdıklarından söz ettiler, savaş haberlerini konuştular ve böylece, görgü kurallarına göre bir nezaket ziyaretinin tamamlanmış sayılabilmesi, ziyaretçinin kalkabilmesi için geçirilmesi gerekli on dakikalık süre dolunca, Nikolay da ayağa kalktı, gitmek için izin istedi.

Prenses Mariya o ana kadar Matmazel Bourienne'in de yardımıyla durumu az çok idare edebilmişti, ama aslında kendisini hiç ilgilendirmeyen konulardan sıkıldığı için aklı hep başka yerdeydi; yaşamında bir parçacık mutluluğun bile niçin kendisine çok görüldüğü sorusuna takılınıştı kafası. O dalgınlıkla, Nikolay'ın ayağa kalktığını bile fark etmedi; Nikolay'ın ayakta dikildiğinden habersiz, ışıltılı gözleri önündeki bir noktaya dalmış, kımıldamadan oturuyordu.

Nikolay ona gözünün ucuyla şöyle bir baktı ve ev sahibesinin dalgınlığını fark etmemiş görünmeye çalışarak Matmazel Bourienne'le üç beş kelime daha konuştuktan sonra tekrar baktı Prensese. Prenses Mariya kımıltısız oturuyordu hâlâ; yüzünün yumuşacık çizgileri derin bir üzüntüyü anlatıyordu. Nikolay'ın birden yüreği burkuldu, aynı zamanda da kafasında belli belirsiz bir soru işareti biçimlenir gibi oldu: Kızcağızın yüzündeki bu üzüntülü ifadenin nedeni kendisi miydi yoksa? Keşke elinden bir şey gelse de şu kızcağıza yardımcı olabilseydi, keşke ona tatlı üç beş söz söyleyebilseydi; ama aklına hiçbir şey gelmiyordu ki...

"Allahaısmarladık, Prenses," dedi.

Prenses Mariya irkildi, kıpkırmızı oldu ve derin bir iç geçirdi.

Bir uykudan uyanır gibi, "Ah, lütfen beni bağışlayınız!" diye mırıldandı. "Erkenden kalktınız, demek; peki efendim, güle güle! Haa, sahi Kontesin yastığını unutmayalım!"

Matmazel Bourienne, "Bir dakika beklerseniz, ben hemen gidip getireyim," diyerek odadan çıktı.

Prensesle Nikolay konuşmadan, arada bir kaçamak bakışıyorlardı.

En sonunda Nikolay, hüzünlü bir gülümsemeyle konuştu:

"Yaa, işte böyle Prenses," dedi, "sizinle Boguçarovo'daki ilk karşılaşmamız daha dün gibi gözümün önünde, ama o günden bu yana köprünün altında çoook sular geçti! Gerçi o sıralar hepimiz çok sıkıntılı günler geçiriyorduk, ama ben yine de o günleri geri getirebilmek için neler vermezdim... Ne çare, geçmiş geri getirilemiyor ki."

Nikolay bunları söylerken Prenses Mariya ışıltılı gözlerini onun yüzüne dikmiş, can kulağıyla dinliyordu. Nikolay'ın ağzından çıkan her sözcüğün içindeki gizli anlamı keşfederek buradan Nikolay'ın kendisine nasıl duygular beslediğini çıkarmaya çalışıyor gibiydi.

"Evet, evet," diye cevap verdi Nikolay'a. "Ama geçmiş için üzülmeniz gereksiz sizin, Kont. Şimdiki yaşamınıza bakarak, diyebilirim ki, aynı şekilde gelecekte de dönüp bugüne baktığınızda, vicdanınız yine rahat olacaktır. Çünkü bugünkü yaşamınız da fedakârlıklarla, feragatle dolu olduğundan..."

"Hayır, hayır, sizin övgülerinizi kabul edemem," diyerek onun sözünü çabucak kesti Nikolay. "Tam tersine, hep kendimi suçluyorum ben... Ama bırakalım biz şimdi bunu, hiç de eğlenceli ya da ilginç bir konu değil çünkü."

Bunu söyler söylemez Nikolay'ın yüzünde yine o aynı soğuk, aynı kasıntılı ifade beliriverdi. Ne var ki, bu arada Prenses Mariya, vaktiyle tanıyıp vurulduğu erkeğin yüzünü -kısacık bir an için de olsa- yeniden yakalayabilmişti. O yüzden de erkeğin o yüzüne hitap etti bu kez.

"Oysa ben, size bu kadarcık bir şeyi söylemek hakkını bana tanıyacağınızı sanmıştım," dedi Prenses Mariya. "Bir zamanlar sizin... ve ailenizin çok yakını olduğum için, üzüntülerinizi paylaşmamın da yersiz kaçmayacağını düşünmüştüm, ama yanılmışım..." Birden sesi titremeye başladı. Hemen kendini toplayarak, "Nedendir bilemiyorum ama," diye devam etti, "eskiden siz daha başkaydınız ve..."

"Binlerce *nedeni* var," dedi Nikolay ve bunu derken neden sözcüğünü üstüne basa basa söyledi. Sonra, yumuşak bir sesle, "Teşekkür ederim Prenses," diye ekledi. "Bazen, öyle zor geliyor ki insana..."

Prenses Mariya'nın içinden bir ses, 'Demek ki, buymuş nedeni! Buymuş demek!' diye fısıldayıp duruyordu. 'Demek ki, sadece onun o sevimli, şen, içtenlikli görünüşü, o yakışıklı dış yüzü değilmiş benim sevdiğim. Demek, ben onun azimli, fedakâr, soylu ruhunu da keşfetmişim daha o zamandan. Evet, o şimdi yoksul, bense zenginim... Evet, tek neden bu. Eğer öyle olmasaydı...' Nikolay'ın eskiden ne kadar sıcakkanlı, ne kadar sevecen biri olduğunu hatırlayıp, şimdi de onun o hüzünlü, yumuşacık yüzüne bir kez daha bakınca, genç adamın neden o soğuk tavrı takındığı kafasına dank ediverdi Prenses Mariya'nın.

Farkına varmadan Nikolay'a iyice sokularak, "Ama neden, Kont, neden?" dedi. Elinde olmaksızın âdeta çığlık gibi çıkmıştı sesi. "Neden? Söyleyin bana. Bana söylemelisiniz!"

Nikolay susuyordu.

"Sizin *nedeninizi* bilemiyorum, Kont," diye sürdürdü konuşmasını Prenses Mariya, "ama itiraf etmeliyim ki... bana çok acı geldi. Bilmediğim bir nedenden ötürü beni eski dostluğumuzdan yoksun bırakmak istiyorsunuz. Ama ben çok kırılıyorum." Gözleri dolmuştu ve sesi titriyordu Prenses Mariya'nın. "Yaşamımda mutluluğu zaten o kadar az tadabildim ki, şimdi artık hiçbir kayba dayanamıyorum... Çok özür dilerim, güle güle!" diyerek, ağlaya ağlaya kapıya doğru koştu Prenses Mariya.

Nikolay, "Prenses, Allah rızası için!" diyerek onu durdurmaya çalıştı. "Prenses!"

Prenses Mariya durdu, dönüp geriye baktı. Birkaç saniye sessizce birbirlerinin gözlerinin içine baktılar ve daha birkaç dakika öncesine kadar olanaksız gibi görünen, çok çok uzaklarda olan şey birdenbire olanak içine girdi, yakınlaşıverdi... Hatta kaçınılmaz oldu.

VII

Nikolay 1813 kışının sonuna doğru Prenses Mariya ile evlenip yanına annesiyle Sonya'yı da alarak Daz Tepe'ye taşınmıştı.

Dört yıl içinde de karısının hiçbir mülkünü satmak zorunda kalmadan geri kalan borçlarını ödedikten başka, yeğenlerinden birinin ölümü üzerine miras olarak payına düşen parayla Piyer'e olan borcunu da kapatabilmişti.

Aradan bir üç yıl daha geçmiş ve bütün bu zaman içinde Nikolay işlerini o kadar yoluna koymuştu ki, 1820 yılına varıldığında, Daz Tepe'deki yurtluklarına bitişik yurtluğu satın alabildikten başka en tatlı hayalini gerçekleştirebilmenin de eşiğine kadar gelmişti – vaktiyle satmak zorunda kaldıkları Otradnoye'deki baba yadigârı yurtluğu geri almak için görüşmeler yapıyordu.

Tarımla, çiftçilikle önceleri zorunluluk yüzünden uğraşmaya başlayan Nikolay kısa zamanda bu işe öyle gönül vermiş, kendini öyle bir kaptırmıştı ki, başka hiçbir işi gözü görmez olmuştu. Nikolay'ın çiftçiliği geleneksel yöntemlere dayanıyordu: Yeniliklere, hele o sıralarda moda olmaya başlayan İngiliz tarım yöntemlerine hiç kulak asmazdı. Çiftlik yönetimi üzerine kaleme alınmış kuramsal makalelere gülüp geçer, kendi topraklarında tohum ıslahıyla uğraşmak ya da dışarıdan getirilmiş pahalı tohumluklarla ekim yapmak gibi masraflı işlere kalkışmaz ve genel olarak da tarımın yalnız bir alanıyla sınırlamazdı kendini. Gözünün önünde *yurtluğun tümünü* hep bütün olarak bulundurur, yalnız bir bölümüyle ilgilenip geri kalanını savsaklamazdı. Onun gözünde ne topraktaki azot miktarı, ne havadaki oksijen miktarı, ne tabii gübre, ne suni gübre, ne yeni icat pulluklar önemliydi; onun en çok önem ve değer verdiği şey, azotu da, oksijeni de pulluğu da işe yarar kılacak olan iş gücü, yani, köylü emekçiler idi. Nikolay tarıma ve çiftlik yönetimine ilk merak sarıp da bu işin çeşitli dallarını incelemeye başladığında en çok dikkatini çeken şey köylüler olmuştu: Köylüleri tarımda sadece bir araç olarak değil, tarımın amacı olarak görmüş, aynı zamanda tarımdan en iyi anlayanların da yine

köylüler olduğunu fark etmişti. Bunun üzerine Nikolay'ın ilk işi köylüleri dikkatle incelemek, onların ölçütlerinin neler olduğunu, neyi iyi, neyi kötü saydıklarını anlamaya çalışmak olmuştu; görünüşte onlara direktif veren, onlara nezaret eden Nikolay idi, ama aslında, gerek onların uyguladıkları yöntemlerden, gerek konuşmalarından, iyi ile kötüyü ayırt ediş biçimlerinden hep bir şeyler öğreniyordu o. Ve ancak köylülerin yargılarının dayandığı temelleri, onların beklentilerini iyice anladıktan, onların dilinden konuşmasını öğrendikten, onların sözlerinden anlam çıkarmasını becerir hale geldikten, onları kendisi kadar tanıdıktan sonradır ki, cesaretle onlara emir vermeye –başka bir deyimle, onların kendisinden bekledikleri yöneticilik görevini yerine getirmeye– başladı Nikolay. Ve Nikolay'ın yönetimi altında en parlak sonuçlar alındı.

Nikolay yurtluğun yönetimini üstlenir üstlenmez, köylüler yanılmaz bir içgüdüyle onu hem muhtar, hem ihtiyar heyeti başkanı hem de köylü temsilcisi seçtiler; üstelik tam bir seçim özgürlüğüne sahipmişler ve kendi aralarından birini seçiyorlarmış gibi, seve seve. Ondan sonra da bir daha bu makamlar hiç el değiştirmedi. Nikolay gübre tahlillerine, "zimmet-matlup" (alay olsun diye muhasebeye böyle derdi o) işlerine dalmadan önce, büyük ve küçükbaş hayvanların sayımını yaptırıp köylünün elinde kaç hayvan bulunduğu öğrendi, ondan sonra da bu hayvan sayısını arttırmak için her türlü çabayı harcadı. Köylü ailelerinin dağılmasına izin vermedi, onları elden geldiğince büyük gruplar halinde, hep bir arada tutmaya çalıştı. İşten kaytaranları, tembelleri, başkalarına yük olanları adım adım izleyip cezalandırdı, yola getiremediklerini topluluktan kovdu.

Kendi topraklarının ekimine, kendi ürününün kaldırılmasına, kendi otlarının zamanında biçilmesine ne kadar özen gösterdiyse, aynı özen ve titizliği köylünün malına da gösterdiği için çevredeki ağaların hiçbirisi, hasadın zamanında yapılması ve verim konusunda onunla aşık atamaz oldu.

Ev içinde hizmetçi olarak çalıştırılan –parazitler adını taktiği– *serf*'leri (toprak kölelerini) hiç sevmez, onlarla ilgili konula-

ra da hiç karışmazdı; karışmadığı için de onların "ipini gevşek tutmak"la, dolayısıyla şımarmalarına yol açmakla eleştirilirdi. Evdeki hizmetçilerden biriyle ilgili bir karar alınması, hele ceza verilmesi gerektiği zaman Nikolay kararsız kalır, asla kendi başına hareket etmez, mutlaka ev halkının tek tek fikrini sorardı. Ama ev işlerinde çalıştırılan bir köylünün yerine serflerden birinin getirilmesi söz konusu olursa, o zaman en ufak bir kararsızlık göstermeden bunu hemen seve seve desteklerdi. Köylülerle ilgili hiçbir konuda en ufak bir tereddüde düşmezdi Nikolay. Köylüleri ilgilendiren hususlarda vereceği emirlerin köylülerin büyük çoğunluğu tarafından onaylanacağını bilirdi.

Sırf kendisi öyle istediği için ya da bencilliğini tatmin etmek amacıyla asla köylülere sert davranmadığı, keyfi ceza vermediği gibi, kimseyi de keyfi olarak hoş tutmaya, ödüllendirmeye kalkışmazdı. Davranışlarını, hükümlerini hangi ölçülere ya da ölçütlere dayandırdığını soracak olsalar buna cevap veremezdi, ama kafasının içinde kendine göre birtakım değişmez ölçüler ve ölçütler vardı.

Herhangi bir kusurdan, bir işin yoluyla yordamıyla yapılmayışından dolayı tepesinin tası attığı, "Şu bizim Rus köylüsü de çekilmez yani," diye yakındığı çok olurdu gerçi.

Ama aslında "Şu bizim Rus köylüsü"nü ve onların yaşam biçimlerini candan, yürekten severdi; tarım ve çiftçilik alanında en iyi sonuçları verebilecek biricik yöntemin ne olduğunu görebilme ve bunu uygulayabilme başarısını da buna borçluydu zaten.

Kontes Mariya* kocasının bu tutkusunu hem kıskanıyor hem de bunu kocasıyla paylaşamadığına üzülüyordu; ama ömrü boyunca hep uzağında kaldığı, tamamıyla yabancısı olduğu köylü dünyasında kocasının bulabildiği hazzı da, oradan kaynaklanan üzüntülerini de anlayabilmesi olanaksızdı. Kocasının şafakla kalkıp öğlene kadar tüm vaktini tarlalarda, harman yerlerinde

* Prenses Mariya evlendikten sonra kendi Prenseslik unvanını zorunlu olarak bırakıp, kocasının unvanını almıştır. *–çev.*

ekerek, biçerek, döven sürerek geçirdikten sonra eve geldiğinde, baş başa çay içerlerken nasıl olup da o kadar diri görünebildiğine ya da neden o kadar mutlu olduğuna bir türlü akıl erdiremezdi. Alt tarafı bir köylü parçası olan o "varyemez" Matvey Yermişin'in bereketli bir hasat kaldırdığını ve bütün ailenin sabahlara kadar araba araba tahıl çektiklerini anlatırken kocasının niye öyle hayranlıktan ağzının suyunun aktığına anlam veremezdi bir türlü. Henüz hiç kimse biçmeye başlamamışken kocasının ekinlerinin çoktan demet demet harman yerlerine taşınmış olmasından onun (Nikolay'ın) niye bu kadar zevk aldığını da anlayamazdı. Biraz gecikmiş olan sürekli yağmurların ilk damlaları kuru topraktan baş vermiş cılız yulaf filizlerinin üzerine ılık ılık düşmeye başlayınca bunu gören kocasının niye kapıyı bırakıp pencereden verandaya atladığını, niye ağzının kulaklarına vardığını, niye sevinçle ellerini ovuşturarak verandadan kendisine göz kırptığını hiç anlayamadığı gibi, tam ot biçme sırasında sağanak getireceğinden korkulan koskoca bir bulut rüzgârların önünde uzaklaşıp gittiği zaman, güneş yanığı teniyle, pancar gibi kızarmış suratıyla buram buram ter kokarak, pelin kokarak, yonca kokarak eve dönen kocasının ellerini ovuştura ovuştura, "Bir gün daha, bir güncük daha, tamam – benim malım da, köylününki de dam altına girmiş olacak!" derken niye o kadar sevinçli göründüğünü de anlayamazdı.

Hele, falanca veya filanca işe verilmelerini sağlamak için kendisine başvuran, kadın ya da erkek her kim olursa olsun, ricacı köylülerin dileklerini kocasına ilettiği zaman –hele o zaman– o her zamanki nazik, o her zaman karısının isteğini yerine getirmek için gözünün içine bakan kibar kocacığının birdenbire niye öyle aksileniverdiğini, işlerine burnunu sokmamasını söyleyerek niye öyle ödün vermez bir tutumla kendisini terslediğini hiç mi hiç anlayamazdı. Kontes Mariya düşünür düşünür, kocasının tutkuyla bağlı olduğu apayrı bir dünyasının bulunduğu ve kendisinin bu dünyanın yasalarına hiçbir zaman akıl erdiremeyeceği sonucuna varırdı.

Bazen de Kontes Mariya, kocasını anladığını gösterme çabasıyla onun, köylülerin iyiliği için yaptığı işlerden söz edecek olursa, Nikolay sinirlenerek hemen itiraz ederdi: "Hiç de değil işte; bunu onlara iyilik olsun diye yapmak aklımın köşesinden bile geçmez –onların iyiliği için yapmışım, hıh! Komşuya yardımmış, hemcinsine iyilikmiş– safsata bunlar; hepsi kocakarı masalı! Benim tek düşüncem, çocuklarımızın günün birinde ele güne avuç açmak zorunda kalmamalarıdır. Ben sağlığımda işleri öyle bir düzene koymalıyım ki, çocuklarım ileride sıkıntı çekmesinler, benim biricik kaygım bundan ibarettir. Bunun sağlanabilmesi için de bir düzenin, sıkı kuralların bulunması gereklidir... İşte o kadar!" Sonra, yumruğunu sıkarak eklerdi: "İşte böyle, sımsıkı olacak düzenin; çünkü eğer köylünün karnı aç, sırtı açıksa, bir tanecik lagar beygirinden başka bir varlığı yoksa, o köylüden ne kendine hayır gelir ne de sana."

Ve belki de Nikolay başkalarına sırf iyilik olsun diye yardım etmeyi aklından geçirmediği içindir ki –sırf bu nedenledir ki– her tuttuğu işten semere aldı. Serveti hızla arttı. Çevredeki çiftliklerden serfler gelip, kendilerini satın alması için yalvar yakar olurlardı Nikolay'a.

Yönetimde gösterdiği başarılar ölümünden çok sonraları bile serflerin dillerinden düşmedi, hep saygıyla anıldı. "Bey dediğin onun gibi olacak... Önce köylüsünün işi görülürdü, sonra kendininki. Ama şakaya da gelmezdi, haaa! Bey gibi beydi, canım!"

VIII

Yalnız, süvari subaylığı zamanından kalma eski bir alışkanlığını hâlâ bırakamamış olmaktan, bu alışkanlığını serflerinin yönetiminde de uygulamaktan zaman zaman Nikolay kendisi de rahatsızlık duymaktaydı: Çok çabuk tepesi atan Nikolay, tepesi attımı hemen sille tokat girişirdi. Başlangıçta bunda ayıplanacak hiçbir yan görmeyen Nikolay, insanları böyle cezalandırma konusundaki bu görüşünü evliliğinin ikinci yılında değiştirdi.

Bir yaz günüydü; Dron'un ölümünden sonra onun yerine geçen ve türlü yolsuzluklarıyla, dalavereciliğiyle dillere düşen Aksakal'ı (Köy ihtiyar heyeti başkanını) yanına çağırtmıştı Nikolay. Aksakal'ı evin verandasında sorguya çekiyordu; adamın verdiği birkaç cevabın ardından hemen tokat sesleri ve feryatlar duyulmaya başlamıştı. Daha sonra öğle yemeğine eve gelen Nikolay karısının yanına çıkmış ve her zamanki gibi, o sabah yaptığı işleri karısına anlatmaya başlamıştı; karısı başını elindeki gergefin üzerine eğmiş, bir yandan iş işliyor, bir yandan da kocasını dinliyordu. Nikolay laf arasında Boguçarovo köyü Aksakal'la ilgili olayı da aktardı. Kontes Mariya onu dinlerken kızarıp bozarmasına rağmen başını gergefinden hiç kaldırmadığı gibi, ağzını açıp tek kelime de etmiyordu bu konuda kocasına.

Olayı hatırlayınca öfkesi yeniden alevlenen Nikolay, "Ne alçak herifmiş meğer!" diye bağırdı bir ara. "Yalan kıvıracağına, kafayı çekip sarhoş olduğunu, o yüzden göremediğini söyleyebilirdi bana... Sahi, senin neyin var, Mariya?" diye sordu birden.

Kontes Mariya başını kaldırdı, bir şey söyleyecek oldu, ama yine başını önüne eğdi; ağlamamak için kendini zor tuttuğu belli oluyordu.

"Hadi canım, ne oldu sana böyle birdenbire Allah aşkına, söylesene?"

Ağlamaklı ifade her zaman Kontes Mariya'nın yüzüne çok yakışırdı. Ama hiçbir zaman da can acısından veya sinirinden ağladığı görülmezdi; ya çok üzüldüğünde ya da birisine çok acıdığında ağlardı, ağladığı zaman da o pırıltılı gözlerine büyüleyici bir güzellik gelirdi.

Nikolay uzanıp onun elini tutunca, daha fazla dayanamayıp ağlamaya başladı Kontes Mariya.

"Nikolay, olanları gördüm... Evet, onun kabahati büyük, ama sen niçin... Nikolay!" dedi ve elleriyle yüzünü kapadı Kontes.

Nikolay bir şey söylemedi. Kıpkırmızı kesildi, karısının yanından ayrılıp hiç konuşmadan odada bir aşağı bir yukarı ge-

zinmeye başladı. Karısının niye ağladığını anlamıştı, ama ta çocukluğundan beri alışık olduğu ve çok doğal saydığı bir davranış biçiminin yanlış olduğunu da kolay kolay kabullenemiyordu. 'Onunkisi acaba sadece kadınca bir aşırı duygusallıktan mı ibaret – yoksa, haklı mı?' diye içinden geçiriyordu. Bu konuda bir türlü kararını veremezken, sevgili karısının acı gözyaşlarıyla dolu o sevecen yüzüne bir daha baktı, bakar bakmaz da karısının haklı olduğunu, kendisinin ise günah işlediğini o anda anladı.

Karısının yanına yaklaşarak, yumuşak bir sesle, "Mariya," dedi. "Böyle bir şey bir daha asla olmayacak." Sonra, bağışlanma dileyen mini mini bir okullu gibi sesi titreyerek, "Asla!" diye tekrarladı.

Bunun üzerine Kontesin gözyaşları bir kat daha arttı. Kocasının elini alıp öptü. Sonra, konuyu değiştirmek için, Nikolay'ın parmağındaki Laocoon başı* biçimindeki kame** yüzüğü işaret ederek sordu:

"Nikolay, kameni ne zaman kırdın?"

"Bu sabah –işte o olay sırasında. Ah, Mari, bana bunu hatırlatma artık!" derken, Nikolay bir kez daha kıpkırmızı kesildi. "Aynı şey bir daha asla tekrarlanmayacak– sana namus sözü veriyorum. Bu da," diyerek parmağındaki kırık yüzüğü işaret etti, "bana hep verdiğim sözü hatırlatacak bir andaç olarak kalsın."

O günden sonra Nikolay bir daha ne zaman köy ihtiyar heyeti üyelerinden birine ya da amele çavuşuna kızacak olsa, ne zaman yumrukları kaşınmaya başlasa, hemen parmağındaki kırık yüzüğü çevirmeyi, tepesini attıran adama sırtını dönüp başka yana bakmayı alışkanlık edindi. Ama o bir yıl içinde bir iki kez yine de kendini kaybettiği olmadı değil; o zaman da hemen gidip karısına itirafta bulunur, bunun son olduğuna söz verirdi.

---

* Laocoon: Bugün Roma'da, Vatikan Müzeleri'nde bulunan, antik Yunan heykel grubunun temsil ettiği üçlü (iki oğluyla birlikte yılan tarafından öldürülen Troyalı Apollon rahibi) figürden ortadaki büyük olanı. Heykel grubunun Rodoslu üç heykelci tarafından yapıldığı sanılıyor. *–çev.*

** İtalyancadan Fransızcaya, Fransızcadan da Türkçeye "karne" biçiminde geçen bu sözcüğe TDK Türkçe sözlüğünde verilen açıklama her ne kadar, "Değişik renkli üst üste iki katmandan oluşan ve üstteki katmanına kabartma desen yapılan değerli taş," ise de bu değerli taş genellikle akiktir. *–çev.*

"Mari, herhalde benden nefret ediyorsundur, değil mi?" derdi. "Bunu hak ettim doğrusu."

Karısı ise onu avutmaya çalışır, "Kendini tutamayacağını anladığın zaman, o gücü bulamadığın zaman oradan ayrıl hemen, başka yere git," diye öğüt verirdi.

İl idare meclisinde yer alan ayan arasında Nikolay sayılır, ama sevilmezdi. Nikolay kendi sınıfından insanların çıkarlarıyla ilgilenmediği için kimileri onu kibirli buluyordu, kimileri de enayi. İlkbaharda otların biçiminden ta hasat zamanına kadar bütün yaz çiftlik işleriyle uğraşırdı Nikolay. Güz geldi mi de –tıpkı işinde olduğu gibi büyük bir ciddiyetle– kendini tamamıyla avcılığa verir, av peşinde bir ay, bazen iki ay evden uzak kalırdı. Kışın öbür çiftliklerini, köylerini dolaşır ya da vaktini okuyarak geçirirdi. En çok da tarih kitapları okur, her yıl bu kitaplara yüklüce bir para yatırırdı. Kendi deyimiyle, "ciddi bir kitaplık" kurmayı amaç edinen Nikolay'ın şaşmaz kurallarından biri de satın aldığı her kitabı mutlaka okumak idi. Okuma amacıyla çalışma odasına çekilirken, son derece ciddi bir havaya bürünürdü; ilk zamanlarda, görev yerine getirir gibi zorla okuduğu halde, okumak gitgide onda bir alışkanlık haline geldi ve "ciddi bir işle" uğraştığını düşünen Nikolay bu "ciddi iş"ten bambaşka bir haz duymaya başladı. Ara sıra çıkan kısa iş yolculukları dışında kışı çoğunlukla evinde geçiren Nikolay tam anlamıyla aile atmosferine girer, tüm aile bireyleriyle ilgilenir, çocuklar ile anneleri arasındaki ilişkiler üzerine dikkatle eğilirdi. Karısı ile arasındaki uyum her geçen gün biraz daha güçlenmekte ve Nikolay manevi bakımdan her geçen gün karısında yeni yeni hazineler keşfetmekteydi.

Evlendiklerinden beri Sonya onların evinde kalıyordu. Sonya'yı yanlarına almadan önce Nikolay onunla arasında geçenleri olduğu gibi karısına anlatmış, kendini suçlu çıkararak Sonya'yı savunmuş ve eşinden Sonya'ya anlayışlı davranmasını rica etmişti. Nikolay'ın Sonya'yı ne büyük hayal kırıklığına uğrattığını çok iyi anlayan ve bundan bir bakıma kendini sorumlu tutan Kontes Mariya bir ara, Nikolay'ın kendisini seçmesinde servetinin rol oynamış olabile-

ceğini bile düşünmüştü. Sonya'ya hiçbir kabahat bulamamakla birlikte ve bu kızı sevebilmek için kendisini zorlamasına rağmen, her nedense ona bir türlü kanı kaynamadığından, Sonya hakkında elinde olmaksızın hep kötü düşünürdü.

Bir gün arkadaşı Nataşa ile oturup ona Sonya'dan ve kendisinin Sonya için hep kötü düşünmekle ona nasıl haksızlık ettiğinden söz etti.

"Bak şimdi," dedi Nataşa, "sen İncil'i baştan aşağı ezbere bilirsin – orada tam da Sonya'ya uygun bir bölüm var."

"Sahi mi?" dedi Kontes Mariya hayretle.

"İncilin bir yerinde, 'Zira kimin varsa, ona verilecek ve arttırılacaktır; fakat kimin yok ise, kendisinde olan da ondan alınacaktır,'* der, hatırladın mı? Nedenini bilmiyorum, ama işte, Sonya da onlardan, hiçbir şeyi bulunmayanlardan. Belki de bencil olmadığı içindir, bilemem, ama *kendisinde olan da ondan alınmış* bulunuyor, hem de her şeyi alınmış bulunuyor. Bazen ona o kadar acıyorum ki, içim yanıyor. Eskiden hep Nikolay'ın onunla evlenmesini arzulardım, ama hep de içimde bunun gerçekleşmeyeceğine dair bir önsezi taşırdım. Meyvesiz bir çiçektir Sonya, hani bilirsin, çileklerde rastlanır bazen, döllenmemiş çiçekleri olur ya – işte aynen onlar gibi. Bazen ona çok acıyorum, bazen de düşününce, eğer o senin ya da benim yerimde olsaydı bizim onun için hissettiklerimizi o bizler için hissetmezdi gibi geliyor."

Kontes Mariya gerçi Nataşa'ya İncil'deki o sözlerin başka türlü anlaşılması gerektiğini anlattı, ama Sonya'yı her görüşünde de Nataşa'nın açıklamasında haklı olduğunu düşünmekten kendini alamadı. Gerçekten de Sonya durumundan rahatsız görünmüyordu; *meyvesiz* çiçek olarak kalmayı alın yazısı diye benimsemiş gibiydi. Sevgisi tek tek bireylere yönelik olmaktan çok, bir bütün olarak aileye yönelikti. Tıpkı kediler gibi, bireylere değil, eve bağlıydı. İhtiyar Kontesin bakımıyla ilgilenir, çocukları başına çıkar-

* Kitabı Mukaddes,
Yeni Ahit, Matta'ya göre. 13:12
Yeni Ahit, Markos'a göre. 4:25
Yeni Ahit, Luka'ya göre. 8:18

tır, ufak tefek işleri becermedeki Allah vergisi yeteneğiyle herkesin hizmetine koşmaya her an hazır bulunurdu – gelgelelim, herkes ondan bir şey beklediği halde, verdiklerine karşılık ona şöyle doğru dürüst bir teşekkür etmek bile kimsenin aklına gelmezdi; onun hep verici oluşunu çok olağan kabul ederdi herkes.

Daz Tepe'deki ata konağı –her ne kadar baba Bolkonski zamanındaki gibi olamasa da– bir ölçüde elden geçirilip onarılmıştı.

Yapımına yokluklar zamanında başlanan konak ve eklentilerini tarif etmek için "sade" sözcüğü bile fazla gelirdi. Çok eskiden kalma taş temeller üzerine oturtulmuş koskocaman ana yapı ahşap olup duvarların yalnız iç yüzleri sıvalıydı. Parke olmayan, çam kerestesinden döşemelere boya bile vurulmamıştı ve tüm mobilyalarını, yurtluğun kendi kavaklığından elde edilen kerestelerden yine yurtluğun kendi malı serf marangozlara yaptırılan kaba saba sedirler, kaba saba koltuklar, masalar ve iskemleler oluşturuyordu. Çok büyük ölçekli tutulmuş olan yapıda uşaklar ve hizmetçiler için ayrı, konuklar için ayrı daireler bulunuyordu. Zaman zaman Rostov'ların, Bolkonski'lerin tüm akrabaları kalkar, on beş yirmi at ve birkaç düzine uşakla ailece gelir, aylarca kalırlardı Daz Tepe'de. Bunun dışında, doğum günleriyle ad günlerinde, yılda dört kez konakta bir iki günlüğüne yüze yakın konuğun ağırlandığı da olurdu. Yılın geri kalan bölümünde yaşam tekdüze akışını kesintisiz olarak sürdürür, kahvaltılarda olsun, öğle yemeklerinde, akşam yemeklerinde, gece yemeklerinde olsun hep yurtluğun kendi ürünlerinden yapılmış yiyecekler gelirdi sofraya.

IX

1820 yılı Aralık ayının beşinci gününe rastlayan Aziz Nikola yortusunun arifesiydi. Nataşa, kocası ve çocuklarıyla birlikte güz başından beri kardeşinin evinde misafirdi. Piyer bazı işleriyle ilgilenmek için Petersburg'a üç haftalığına diye gitmiş, ama gideli neredeyse yedi hafta olduğu halde hâlâ dönmemişti; bugün, yarın gelmesi bekleniyordu.

Bu 5 Aralık günü, Rostov'ların konağında kalanlar arasında Bezuhov'lardan başka, Nikolay'ın eski silah arkadaşı Emekli General Vasili Fiyodoroviç (Dimitriç) Denisov da bulunuyordu.

Ertesi gün yani ayın altısı kendi isim günü olduğu için ne kadar yorulacağını -günlük giysisi olan Tatar işi kaftanı sırtından çıkarıp onun yerine redingot giymek, ayaklarına sivri burunlu dar çizmeleri çekmek, arabaya binip kendi yaptırdığı aile kilisesine gitmek, daha sonra kendisini kutlamaya gelen konukları ağırlamak, onlara çerezler ve içkiler sunmak, onlarla o yılki hasattan, ayan meclisi seçimlerinden söz etmek zorunda kalacağını- bildiğinden, Nikolay hiç değilse bu arife gününü alışık olduğu biçimde, istediği gibi geçirme hakkını tanımıştı kendine. O gün Nikolay oturdu, karısının yeğenlerinden birine ait, Ryazan'daki yurtluktan başkâhyanın yolladığı hesapları inceledi, iki iş mektubu yazdı ve akşam yemeğine kadar ambarları, ağılları, ahırları dolaştı. Ertesi günkü büyük dinsel bayramı bahane ederek herkesin kafayı çekip sarhoş olacağını iyi bildiği için, buna karşı gerekli önlemleri de aldıktan sonra eve döndü ve karısıyla şöyle baş başa oturup iki kelime etmeye bile fırsat bulamadan sofraya oturdu; yirmi kişi için hazırlanmış upuzun sofrada tüm aile hazırdı: Annesi, annesinin çok eski ve yakın arkadaşı Madam Belova, karısı, çocukları, çocuklarının dadısı ile öğretmeni, karısının yeğeni (Prens Andrey'in oğlu) ile onun öğretmeni, Sonya, Denisov, Nataşa, Nataşa'nın üç çocuğu ile onların mürebbiyesi ve emekli edilmesine rağmen hâlâ konakta yaşayan ihtiyar mimar Mihail İvanoviç, hepsi sofradaydılar.

Kontes Mariya sofranın öbür başında oturuyordu. Nikolay daha yerine oturur oturmaz, önündeki şarap dolu sürahi ile kadehini itişinden, onun bu akşam yine sinirli olduğunu hemen anlamıştı Kontes; gerçekten de Nikolay çiftlikten gelip doğrudan doğruya sofraya oturduğu zamanlar, özellikle de çorbasını içene kadar, böyle sinirli olurdu ara sıra. Onun bu huyunu iyi bilen Kontes Mariya, eğer kendisi de sinirli değilse, kocası çorbasını içip bitirene kadar bekler, sonra onunla konuşmaya başlar ve huysuzluğu için ortada hiçbir neden bulunmadığını kocasına da kabul

ettirirdi sonunda. Ama bugün nedense bu gerçeği unutan Kontes, kocasının sofraya böyle sebepsiz yere sinirli oturuşundan alınarak kırıldı ona. Kocasına nereleri dolaştığını sordu. Nikolay soruların cevabını verdi. Kontes Mariya bu sefer de çiftlikte işlerin yolunda olup olmadığını sordu ve onun soğuk tavrını fark eden Nikolay suratını asarak, cevabını kısa kesti.

'Demek ki yanılmamışım,' diye düşündü Kontes Mariya. 'Ama bana kızmasının sebebi ne?' Nikolay'ın surat asmasından onun kızgınlığının kendisine olduğu ve o yüzden konuşmayı kısa kesmek istediği sonucunu çıkarmıştı. Gerçi, sorusunu sorarken ses tonu kendi kulağına bile biraz soğuk gelmiş, ama bunu bile bile yine de Nikolay'ın üstüne gidip başka sorular sormaktan kendini alamamıştı.

Denisov sayesinde sofrada genel konular açılıp herkes konuşmaya başlayınca, Kontes Mariya fazla üsteleyemedi. Sofradan kalkılınca herkes teşekkür etmek için İhtiyar Kontesin yanına giderken,* Kontes Mariya elini uzatıp kocasına öptürdükten, kendisi de onu yanağından öptükten sonra, kendisine niçin kızdığını sordu ona.

"Senin de hep böyle kuruntuların vardır. Sana kızmak aklımın köşesinden bile geçmiş değil," diye cevap verdi Nikolay.

Ne var ki, Nikolay o *hep* sözü ile, "Evet kızgınım, ama sana sebebini söylemeyeceğim," demek istiyormuş gibi geldi Kontes Mariya'ya.

Nikolay'la Kontes Mariya'nın aslında o kadar mutlu bir yaşamları vardı ki, hasetinden karı kocanın arasının açılmasını dört gözle bekleyen Sonya ve oğlunu gelininden kıskanan İhtiyar Kontes bile onların bu mutluluklarına söyleyecek söz bulamazlardı; ama buna rağmen, karı kocanın ara sıra bozuştukları da olurdu. Zaman zaman, özellikle de en mutlu oldukları sırada böyle birdenbire aralarına bir soğukluk girer, neredeyse düşman kesilirlerdi. Bu

---

* Rusya'da yemeğe çağrılı konukların yemekten sonra ev sahibesine teşekkür etmeleri göreneği vardı. Burada İhtiyar Kontes ev sahibesi değilse de aile büyüğü sayıldığı için ona teşekkür ediliyor. *–İngilizce çev.*

gibi durumlar en çok da Kontes Mariya'nın hamilelik dönemlerinde tekrarlanırdı; Kontes şimdi de hamileydi.

Nikolay, neşeli görünmeye çalıştığını herkese ilan edercesine yüksek sesle (Kontes Mariya kocasının zoraki neşesini sırf kendisini incitmek için mahsus böyle herkese belli ettiğini düşündü), "*Messieurs et mesdames*,"* dedi ortaya. "Sabahın altısından beri ayaktayım. Yarın benim için çok yorucu bir gün olacak, onun için gidip biraz dinlenmem gerekiyor."

Nikolay lafını bitirdikten sonra karısına tek kelime etmeden küçük oturma odasına çekilerek bir divana uzandı. 'O hep böyledir zaten,' diye düşündü Kontes Mariya. 'Herkesle konuşur, bir benimle konuşmaz... Anlıyorum ki, benden tiksiniyor, hele hamile olduğum zamanlar,' diye içinden geçirirken önce şiş karnına şöyle bir baktı, sonra aynaya doğru döndü ve olduğundan da büyük duran gözleriyle solgun, avurtları çökmüş yüzünün aynadaki görüntüsünü süzdü.

O anda, çevresindeki her şey sinirine dokundu Kontes Mariya'nın: Denisov'un bağıra bağıra konuşması, attığı kahkahalar; Nataşa'nın hiç durmadan konuşması ve en çok da, Sonya'nın attığı o kaçamak bakış.

Kontes Mariya sinirlenmek için bahane aradığı zamanlarda, ilk bulduğu bahane hep Sonya olurdu zaten.

Konuklarıyla bir süre daha oturdu, ama konuşulanlar bir kulağından girip ötekinden çıkıyordu; sonra, kimseye belli etmeden usulcacık salondan çıkıp çocuk odasına gitti.

Çocuklar sandalyeleri arka arkaya dizip araba yapmışlar, "Moskova'ya yolculuk" oyunu oynuyorlardı; Kontes Mariya'yı da arabalarına çağırdılar. O da onlara katılıp bir süre çocuklarla oynadı, ama aklı hep kocasında ve onun o anlamsız kızgınlığında olduğu için içi hiç rahat değildi. Sonunda dayanamadı, kalktı ve ses çıkarmamak için ayaklarının ucuna basa basa zor bir yürüyüş biçimiyle küçük oturma odasına kadar gidip kapının dışında durdu.

* Fr. Bayanlar, baylar. *–çev.*

'Belki de uyumuyordur,' diye içinden geçirdi. 'Uyumuyorsa, bu işi açık açık konuşurum onunla.' En büyük oğlu Andrey'in, annesini taklit ederek, parmaklarının ucuna basa basa arkasından geldiğini fark etmemişti Kontes. Bitişikteki büyük oturma odasında karşısına çıkıveren Sonya (bu Sonya'nın da hep böyle ayak altında dolaşmasından bıkmıştı yani), "Aman, Mariciğim, herhalde uyuyordur, dikkat edelim de Andruşa (küçük Andrey) sakın uyandırmasın," diye uyardı.

Onun üzerine dönüp arkasına bakan Kontes Mariya oğlunu orada görünce içinden Sonya'ya hak verdi, ama sırf Sonya haklı olduğu için de öfkesinden kanı tepesine çıktı ve kızı terslememek için kendini zor tuttu. Gerçi bir şey söylemedi, ama sırf Sonya'nın dediğini yapmış olmamak için, Andrey'e ses çıkarmadan kendisini izlemesini işaret ettikten sonra, inadına tekrar küçük oturma odasının kapısına gitti. Sonya hemen öbür kapıdan çıkıp gitti. Nikolay'ın bulunduğu odadan, karısının en ince ayrıntılarına kadar çok iyi tanıdığı düzenli soluk sesleri duyuluyordu. Kontes Mariya soluk seslerine kulak verirken, kocasının alnı, bıyıkları, tüm çizgileriyle o yakışıklı yüzü, tıpkı onu uyurken sık sık seyrettiği zamanlardaki haliyle gözlerinin önünde canlanıyordu. Birden Nikolay'ın kımıldadığı ve boğazını temizlediği duyuldu. Aynı anda da, yanı başında duran oğlu Andrey içeriye seslendi: "Babacığım! Annemle kapının önünde dikiliyoruz!" Korkudan bembeyaz kesilen Kontes Mariya susması için oğluna işaret edip duruyordu. Oğlancık sesini kesince ortalığa bir anlık bir sessizlik çöktü, ama bu arada Kontes Mariya'nın da yüreğine indi. Uykusundan uyandırıldığında Nikolay'ın nasıl öfkelendiğini çok iyi bilirdi. Az sonra Nikolay'ın tekrar kıpırdayıp boğazını temizlediği ve aksi aksi söylendiği duyuldu:

"Bir dakikacık rahat verdikleri yok ki! Mariya, sen misin? Oğlanı da niye getirdin buraya peşinde?"

"Ben sırf şey için gelmiştim –yani, şey edecektim de– hiç farkında olmadım... Bağışla beni..."

Nikolay öksürdü, başka bir şey söylemedi. Karısı oğlunu da alıp usulcacık oradan ayrıldı, çocuk odasına döndü. Aradan beş dakika

geçmeden de babasının küçük oturma odasında uyuduğunu ağabeyinden öğrenen üç yaşındaki (Nikolay'ın göz bebeği), kara gözlü küçük Nataşa, annesine görünmeden savuşup, soluğu babasının yanında aldı. Kara gözlü minik kız kapı koluna yetişmek için kapının önünde birkaç kez zıplayıp, her zıplayışta da kolu takırdatarak kapıyı gürültüyle açtıktan sonra koşa koşa babasının yanına gitti ve sırtı kendisine dönük durumda yatan babasını biraz inceledi, ayak parmaklarının ucunda yükseldi, babasının başının altında duran elini öptü. Nikolay, mutlu yüzünü kaplayan sevecen bir gülümsemeyle kızına doğru döndü. O sırada karısının kapı aralığından korka korka kızına fısıldadığını duydu:

"Nataşa! Nataşa! Babacığın birazcık uyuyacak, bırak!"

"Hayır, anneciğim! Babamın uykusu yok ki!" diye cevap verdi Nataşa; kendinden çok emindi sesi. "Bak, gülüyor işte!"

Nikolay bacaklarını divandan indirdi, doğrulup oturdu ve kızını kucağına aldı.

"İçeriye gelsene, Mari," dedi karısına.

Kontes Mariya da içeriye girip kocasının yanına oturdu. Çekine çekine:

"Andrey'in arkamdan geldiğini fark etmemiştim. İçeriye bir göz atacaktım sadece," dedi.

Bir koluyla kızına sarılmış olan Nikolay karısına bakıp da yüzündeki suçlu ifadeyi görünce, öbür kolunu da karısının omzuna atarak saçlarını öptü, hemen ardından da Nataşa'ya dönerek sordu:

"Anneciği öpmeme izin var mı?"

Küçük kız yalancıktan utanmış gibi güldü, sonra bir emir kesinliğiyle babasının öptüğü yeri işaret ederek, "Bir daha!" dedi.

Nikolay, şu anda karısının kafasını hangi sorunun kurcaladığını çok iyi biliyordu; o soruya cevap olarak, "Sana kızdığımı nereden çıkardığını bir türlü anlayamıyorum" dedi.

"Böyle olduğun zamanlar kendimi ne kadar yalnız, ne kadar mutsuz hissettiğimi bilemezsin. Bana öyle geliyor ki, sanki sen hep..."

Nikolay neşeli bir tavırla, "Hadi, hadi, saçmalama Allasen," dedi. "Aşk olsun sana!"

"Beni sevemiyorsun haklı olarak, elinde değil tabii, o kadar çirkinim ki... her zaman çirkinimdir ya... ama şimdi... hele bu halimle..."

"Ama şimdi iyice saçmaladın işte! Sevmek için güzellik şart değildir ki... İnsan kimi seviyorsa, güzel odur. Masallardaki peri kızları ya da ne bileyim işte, peri gibi kadınlardır sadece güzel oldukları için sevilenler. Şimdi ben, karımı seviyor muyum? Yoo, sevmiyorum... ama başka bir şey var... Nasıl anlatayım bilmem ki... Sen yanımda olmadığın zaman veya aramızda böyle dargınlıklar çıkınca bütün dünyam yıkılıyor âdeta, ne yapacağımı şaşırıyorum. İnsan hiç kendi parmağını sever mi? Sevmez tabii, ama hadi bir kesmeye kalk bakayım!"

"Benim demek istediğim başkaydı, ama seni anlıyorum. Demek bana kızgın değilsin?"

Nikolay gülümseyerek yerinden kalkarken, "Çook kızgınım!" dedi. Saçlarını sıvazlayarak düzeltti ve odayı arşınlamaya başladı.

"Çoktandır ne düşünüyorum, biliyor musun, Mari?" dedi. Karısıyla barışır barışmaz her şeyi unutmuştu; onun önünde yüksek sesle düşünüyordu şimdi. Karısından kendisini dinlemesini rica bile etmemişti. Umurunda değildi Nikolay'ın. Kendi aklına bir fikir gelmişti ya, o fikir karısının da fikri demekti nasıl olsa. Böylece Nikolay, Piyer'i bahara kadar Daz Tepe'de kalmaları için kandırmaya çalışacağını karısına açtı.

Kontes Mariya onu sonuna kadar dinledi, birkaç kelimeyle kendi düşüncesini belirtti ve bu sefer de o yüksek sesle düşünmeye başladı. Kontesin düşünceleri çocuklarıyla ilgiliydi. Nataşa'yı işaret edip Fransızca olarak, "Kadın olduğu daha şimdiden nasıl da belli!" dedi. "Bir de sen kadınları 'saçı uzun, aklı kısa,' diye kınarsın. Al sana akıl işte. Ben, 'babacığın biraz uyuyacak, bırak,' diyorum. O da bana, 'hayır, babamın uykusu yok ki,' diye karşılık veriyor ve haklı çıkıyor," derken mutlulukla gülümsedi Kontes Mariya.

Nikolay, "Evet, evet!" diyerek kızını güçlü elleriyle yakalayıp kaldırdı, omuzlarının üstüne oturttu, başının iki yanından önüne sarkan bacaklarını sıkı sıkı tuttu, odada böyle dolaşmaya başladı. Babanın da, kızının da yüzlerinden neşe ve mutluluk akıyordu.

Karısı yine Fransızca olarak fısıldadı kocasına: "Yalnız, dikkat et de ötekilere haksızlık etme. Buna ötekilerden fazla düşkünlük gösteriyorsun."

"Ne yapayım? Elimde değil ki... belli de etmemeye çalışıyorum, ama..."

Tam o sırada, sokak kapısı sürgüsünün çekilme sesi kulaklarına çalındı ve koridorla taşlıktan, birinin geldiğini gösteren koşuşmalar duyuldu.

"Biri geldi galiba."

Kontes Mariya, "Mutlaka Piyer'dir. Gidip bakayım," dedi ve odadan çıktı.

Karısı gidince Nikolay da rahat rahat kızını sırtında dörtnala koşturmaya başladı odada. Soluk soluğa kalınca, kıkır kıkır gülen Nataşa'yı hızlı bir hareketle omuzlarından aşağı alıp göğsüne bastırdı. Böyle sıçrayıp hoplamak ona eski günleri, dansları ve baloları hatırlatmıştı. Kızının mini mini, aydede gibi mutluluktan ışıldayan yüzüne baktı baktı ve kendisinin yaşlanıp, onu koluna takarak ilk kez sosyete önüne çıkaracağı ve tıpkı ölen babasının vaktiyle kızıyla *Daniel Cooper* dansını yaptığı gibi kendisinin de kendi kızıyla mazurka oynayacağı günü düşündü. 'Acaba o zaman neye benzeyecek?' diye içinden geçirdi.

Bir iki dakika sonra tekrar odaya giren Kontes Mariya, "Oymuş, oymuş," diye müjdeyi verdi, "ah, Nikolay, bizim Nataşa'yı bir görmelisin, yeniden dünyaya gelmiş gibi oldu. Kendinden geçti sevincinden, ama hemen arkasından da, geç geldi diye açtı ağzını yumdu gözünü. Hadi gel, gel, çabuk ol!" Sonra, babasının ceketinin eteğine yapışmış küçük kızına dönerek, yumuşak bir gülümsemeyle ekledi: "Hadi bakalım, ikinizin ayrılma vakti geldi artık."

Nikolay çocuğunu elinden tutarak onunla birlikte çıktı odadan.

Kontes Mariya oturma odasında kaldı.

"Eskiden biri çıkıp da bana bu kadar mutlu olacağını söylese asla inanmazdım," diye kendi kendine mırıldandı. Yüzü hafif bir gülümsemeyle aydınlanır gibi olduysa da, aynı anda derin bir iç geçirdi ve bütün bu mutluluğuna rağmen bu dünyada erişilmesi olanaksız bir başka mutluluğun da var olduğu o an aklına gelmiş gibi, kara gözlerinin içine bir hüzün çöktü.

X

Nataşa 1813 yılının ilkbaharında evlenmişti. 1820'ye kadar üç kızı olmuş, oğlan olacak diye uzun zaman özlemle beklemiş, ama sonunda o muradına da ermişti; şimdi, kucağında emzirdiği bir de oğlan çocuğu vardı. Epeyce kilo alıp enine de verdiği için şimdi bu etli butlu anaç kadına bakıp, eskinin o hareketli, cıvıl cıvıl, incecik Nataşa'sını hatırlamaya olanak yoktu. Yüzü daha dolmuş ve eskisine göre daha ağırbaşlı, daha dingin bir ifade kazanmıştı. Yüzüne, eskiden o kendine özgü çekiciliği kazandıran ateşli, hareketli, meraklı ifadeden eser kalmamıştı. Ona bakanlar bugün artık sadece bir yüz ve bir gövde görür, o eski cıvıl cıvıl ruhu boş yere ararlardı. Nataşa'ya bakanların gözüne çarpan tek şey güçlü kuvvetli, sağlam yapılı bir anaç kadın görüntüsü olurdu. Vaktiyle Nataşa'nın gözlerinin içinden nadiren eksik olan o parlak ateş şimdi artık yüzünü nadiren aydınlatıyordu. Bu gibi anlar da ancak belli birtakım olayların sonucunda görülür ve sadece o kadarla kalırdı: Kocası –şimdiki gibi– uzun bir yolculuktan döndüğü; hastalanan çocuğu iyileştiği; Kontes Mariya ile baş başa kaldıklarında Prens Andrey'den konuştukları (Prens Andrey'le olan geçmişi yüzünden kocasının kıskançlık göstereceğini sandığı için onun yanında Prens Andrey'in adını ağzına almazdı Nataşa) veya birilerinin zorlamasıyla (çünkü evlendikten sonra şarkıyı filan tamamıyla bırakmıştı) şarkı söyleyecek olduğu zamanlar vb. Gerçi o eski ateş çok seyrek aydınlatırdı Nataşa'nın yüzünü, ama bir de aydınlatmayagörsün; o zaman güzelleşmiş bir vücuttan da destek alan dolgunlaşmış yüzü eskisinden bir kat daha çekici görünür-

dü. Nataşa ile Piyer evlendiklerinden beri tek yere bağlı kalmamış, kâh Moskova'da, kâh Petersburg'da, kâh Moskova yakınlarındaki yurtluklarında, kimi zaman da Nataşa'nın annesiyle birlikte, yani Nikolay'ın evinde oturmuşlardı. Genç Kontes Bezuhova sosyetede pek görünmez, nadiren göründüğü zaman da herkes onu iç sıkıcı ve tatsız bulurdu. Sosyetede fazla görünmeyişi yalnızlığı seviyor olmasından ileri gelmiyordu. (Aslına bakılırsa, böyle dünyadan uzak yaşamayı hiç de sevmediğini sık sık düşünmüştü kendi kendine.) Hamilelikler, lohusalık dönemleri, bebeleri emzirme, kocasının yaşamını paylaşma gibi, hepsi de çok vakit isteyen uğraşlardan sosyeteye ayıracak vakit bulamamıştı Nataşa. Nataşa'yı eskiden tanıyanlar ondaki bu değişikliği gördükçe, akıl almaz bir durumla karşılaşmışçasına hayretten hayrete düşüyorlardı. Böyle düşünmeyen yalnız bir kişi vardı, o da Nataşa'nın annesi İhtiyar Kontes idi; o zaten çok eskiden beri ana içgüdüsüyle Nataşa'nın bütün o deli dolu hallerinin –bir seferinde Otradnoye'de yarı şaka, yarı ciddi söylediği gibi– kocasızlıktan ve çocuksuzluktan ileri geldiğini sezinlediği için, kızını anlamayıp onun bugünkü durumuna şaşanlara o şaşıyor ve Nataşa'nın çok iyi bir eş, örnek bir anne olacağını kendisinin öteden beri bildiğini söylüyordu.

"Yalnız, kocasına ve çocuklarına gösterdiği bu sevgide de aşırıya kaçıyor," diyordu İhtiyar Kontes. "Neredeyse aklını oynatacak onlar için."

Akıllı geçinenlerin, özellikle de Fransızların çok önemsedikleri bir altın kuralları vardır; bu kural der ki: Bir genç kız evlendikten sonra süsünü püsünü asla ihmal etmemeli, görünüşe genç kızlığındakinden de çok özen göstermeli, erkeğini elde etmek için evlenmeden önce gösterdiği çabanın daha çoğunu kocasını elde tutmak için harcamalıdır. İşte bu altın kurala Nataşa hiç uymazdı. Tam tersine, genç kızlığında erkekleri büyüleyen niteliklerinin (ki, bunlardan biri de güzel şarkı söylemesiydi) tümünü bir yana bırakmıştı. Hatta şarkı söylemekten vazgeçmesinin nedeni, herkesin onun bu yönünü gerektiğinden de çok çekici bularak yalnız bu yönüyle ilgilenmesiydi. Davranışlarına ve konuşma biçimine de özen

göstermez, tuvaletinin iyi olup olmadığına aldırmaz, kocasına ille de en iyi kılığıyla görünmek için yırtınmaz, bitmeyen istekleriyle bir gün kocasını usandıracağı kaygısını hiç taşımazdı. Yani, o altın kurala göre yapılmaması gereken ne varsa hepsini yapardı. Vaktiyle içgüdülerine uyarak başvurduğu bütün o göz boyayıcı davranışlarının, tüm benliğiyle kendini verdiği kocasının gözüne gülünç görüneceği inancındaydı; gerçekten de ta başından beri Nataşa kocasına kendini olduğu gibi, apaçık göstermişti, ondan hiçbir gizlisi saklısı yoktu. Kocasıyla arasındaki ruhsal bütünleşmeyi sağlayan, bu bütünlüğü koruyan şey her ne ise, bunun, evliliklerinden önce Piyer'i kendisine çeken romantizmden çok daha başka, çok daha değişik, onu hem bedeni hem ruhuyla kocasına bağlayan tarife sığmaz bağ gibi bir şey olduğunu sezmekteydi Nataşa.

Kocasının gözüne güzel görünmek için süslenip püslenmeyi; saçlarını bukle bukle kıvırtıp omuzlarına dökerek, son moda giysiler içinde şarkı okuyup kocasını büyülemeyi aklının köşesinden bile geçirmezdi. Görünüşüne özen gösterip başkalarının hoşuna gitmek belki de kötü bir şey değildi –bunu bilmiyordu– ama bunun için ayıracak vakti yoktu zaten. Gerçekten de Nataşa'nın giyim kuşama da, şarkı söylemeye de konuşmasına özen göstermeye de zaman ayıramayışının biricik nedeni, zamanının olmayışı idi.

İnsanların kendilerini tüm benlikleriyle bir tek konuya –o konu ne kadar sudan olursa olsun– verebildikleri, varlıklarını yalnız o konuya adayabildikleri bilinen bir gerçektir. Yine bilinen bir başka gerçek de uğraştığı şey ne kadar sudan olursa olsun, insan kendini tamamıyla bir alana verebiliyorsa, kendini adadığı o konunun olağanüstü boyutlar kazanacağıdır.

Nataşa'nın da işte böyle, kendini tüm benliğiyle adadığı konu ailesiydi: yani, tümüyle kendisine bağlı tutmak, çocuklarına ve genel olarak eve bağlı tutmak zorunda bulunduğu kocası ile doğurup büyütmek, bakıp eğitmek zorunda olduğu çocukları.

Ve yalnız kafasıyla değil, tüm ruhuyla, tüm benliğiyle bağlandığı bu konunun içine daldıkça, Nataşa konunun gittikçe büyüdüğünü, dallanıp budaklandığını, buna karşılık kendi gücünün

gittikçe yetersiz kaldığını ve tüm varlığını ortaya koymasına, tüm gücünü bir noktada toplamasına rağmen yine de her işin üstesinden gelemediğini, her şeye yetişemediğini görüyordu.

Bugün olduğu gibi Nataşa'nın yaşadığı o dönemde de karı koca ilişkisi üzerine, karı kocanın hakları ve görevleri üzerine, kadın hakları üzerine konuşmalar, tartışmalar yapılırdı; gerçi bu konular o zamanlar şimdiki gibi sorun sayılmıyordu henüz, ama yine de konuşulur, görüşülürdü. Nataşa bu gibi konularla hiç ilgilenmediği gibi, zaten aklı da ermezdi onun böyle şeylere.

Bu gibi *sorunlar,* tıpkı bugün olduğu gibi o zamanlar da sadece belirli tipteki –evlilik kurumunda, evli çiftlerin birbirlerinden alacakları hazların dışında hiçbir şey göremeyen, yani, evliliğe asıl anlamını veren aile kavramını önemsemeksizin evliliği balayı döneminden ibaret sayan– bazı insanlar için vardı.

Tıpkı bugünkü gibi o zamanlar da bu sorunları tartışanlar, yenilen yemeğin amacını o yemeğin besleyicilik değerinde arayan ve evlenmenin amacını sadece ailede gören insanlar değil, yedikleri yemekten de yaptıkları evlilikten de en büyük hazzı alabilmeye bakanlar idi.

Eğer yemeğin amacı beslenme ise, bir oturuşta iki öğünlük yemek yiyen kişi belki duyduğu hazzı iki katına çıkarmış olur, ama midesi iki öğünlük yemeği sindiremeyeceği için, beslenme yönünden güdülen amaç da gerçekleşmemiş olur.

Eğer evlenmekten murat aile ise, çok karılılığı ya da çok kocalılığı savunanlar böyle bir evlilik yoluyla hazzı belki artırmış olabilirler, ama aile kurmuş olmazlar.

Dolayısıyla, eğer yemeğin amacı beslenme ve evlenmenin amacı aile ise, o zaman sorunun çözümü de çok basittir: İnsan ne sindirebileceğinden fazlasını yemeli, ne de bir aile için yeterli ve gerekli olandan fazlasının –yani, birden fazla karı ya da birden fazla koca– peşinde koşmalıdır; bir aileye bir karı, bir koca yeter. Nataşa'ya tek koca gerekiyordu. Kendisine gereken o tek kocayı bulmuş ve bu koca ona bir aile vermişti. Bütün ruhuyla bütün benliğiyle kendini o kocanın ve ailenin hizmetine adadığı için de daha iyi bir koca arama

gereğini duymak şöyle dursun, böyle bir şeyin gerekebileceği düşüncesini aklına bile getirmiyor, bu gibi konuları hiç ilginç bulmuyordu; bunları değil konuşmak, düşünmek bile ters geliyordu ona.

Sosyetedeki insanlara ihtiyacı yoktu Nataşa'nın; değer verdiği kendi akrabaları – Kontes Mariya, ağabeyi, annesi ve Sonya yetiyordu ona. Çocuk odasından saç baş darmadağınık, sırtında sabahlıkla çıkıp yanlarına çekinmeden gelebileceği, bebeğin kundak bezindeki kaka lekesinin yeşilden sarıya döndüğünü sevinçle gösterebileceği, ağızlarından bebeğin artık iyileştiği sözünü duymakla rahatlayabileceği bu insanların her biri değerliydi onun için.

Nataşa kendini öylesine bırakmıştı; üstüne başına ve saç tuvaletine özen göstermek şöyle dursun bunları o kadar ihmal ederdi; konuşurken görgü kurallarına ve bir hanımefendiye uygun kelimeleri seçmek gerekliliği diye bir kaygıdan o kadar uzaktaydı ve kıskançlığı –Sonya'yı, mürebbiyeyi, güzel ya da çirkin hiç ayırt etmeden tüm kadınları kıskanmayı– o kerteye vardırmıştı ki, onun bu halleri aile arasında artık alışılagelmiş, gündelik alay konusu olup çıkmıştı. Ailede herkes Piyer'in kılıbık bir koca olduğu görüşünde birleşiyordu; gerçek de buydu zaten. Daha evlenmelerinin ilk gününde Nataşa isteklerini bir bir sıralamıştı. Karısından hiç beklemediği bu dediğim dedik tutum karşısında Piyer hem şaşırmış hem de koltukları kabarmıştı; çünkü Nataşa'nın ondan istediklerinin tümü de hep aynı amaca yönelikti: Kocasının her dakikasının karısına ve çocuklarına ait olması gerektiği amacına. Karısının bu yöndeki isteklerini böyle dayatması Piyer'i şaşırtmakla birlikte gururunu da okşadığı için, o da buna boyun eğmişti.

Piyer'in boyun eğdiği istekler arasında şunlar vardı: Başka bir kadınla değil flört etmek, konuşurken hiçbir kadına gülümsemeyecekti bile; vakit geçirmek için kulüpte yemeğe gitmeyecek, gösteriş olsun diye para harcamayacaktı; iş konuları –ki, Nataşa kocasının entelektüel çalışmalarını da, hiç anlamamakla birlikte çok önemsediği için iş konuları içinde sayıyordu– dışında hiçbir konuya kendini kaptırmayacak, gerektiğinden çok zaman ayırmayacaktı. Bu özverilere karşılık, Piyer ev içinde hem kendi

yaşantısını hem de karısıyla çocuklarının yaşantılarını istediği gibi düzenlemek hakkına sahipti. Kocası evdeyken Nataşa ona kul köle olur ve Piyer çalışırken -yani çalışma odasına çekilip okuduğu veya yazdığı zaman- herkes parmaklarının ucuna basarak yürür, evde çıt çıkmazdı. Piyer'in, istediği bir şeyi yaptırmak için istediğini söylemesine hiç gerek yoktu; hoşlandığını, beğendiğini şu ya da bu biçimde birazcık belli etmesi yeterdi. Hele bir şey istemeyegörsün, Nataşa derhal yerinden fırlar, o istek anında yerine getirilirdi.

Ev sözüm ona Piyer'in verdiği emirlerle yönetilir gibi görünse de aslında evin tüm düzeni Piyer'in isteklerinin Nataşa tarafından önceden ve doğru olarak tahmin edilmesi üzerine kuruluydu. Ailenin yaşam biçiminden, nerede oturacaklarına kadar; kiminle görüşülüp, kiminle görüşülmeyeceğinden, akrabalık ilişkilerinden, çocukların eğitimlerine kadar her şey, ama her şey Piyer'in istekleri doğrultusunda gerçekleşirdi, ama hiçbir zaman da Piyer ağzını açıp şu şöyle olsun ya da bu böyle olsun diye isteğini belirttiği için değil, konuşmalar arasında geçen sözlerden Nataşa onun isteğinin ne olduğunu tahmin ettiği için gerçekleşirdi. Nataşa onun isteklerinin özünü her zaman doğru olarak sezer, bir kez de sezdi mi, gerçekleştirene kadar müthiş bir inat ve azimle uğraşırdı. Hatta Piyer fikrini değiştirmeye kalkışacak olursa, Nataşa onun silahlarını yine ona karşı kullanarak kocasıyla mücadeleye bile girişirdi.

Nataşa bu mücadeleci ruhunu daha evliliğinin ilk yıllarında kanıtlamıştı. İlk çocuklarının doğumunun ardından hiç unutamadıkları üzüntülü günler yaşamışlardı; bebek biraz zayıf, nahif dünyaya gelmiş, meme almadığı için de arka arkaya üç sütanne değiştirilmek zorunda kalınmış, en sonunda Nataşa üzüntüden hasta olmuştu. İşte o sıralarda bir gün Piyer ona J. J. Rousseau'nun -kendisinin de candan yürekten katıldığı- bir görüşünü aktarmış, bebeklerin anneleri yerine sütanneler tarafından emzirilmelerini Rousseau'nun yanlış, hatta sakıncalı bulduğunu söylemişti. Nataşa da ikinci çocuğunu doğurduğunda annesinin, bütün doktorların, hatta kocasının da itirazlarına (bebekleri öz annelerinin emzir-

mesi hiç duyulmuş şey olmadığından, üstelik çok da tehlikeli bir uygulama olduğu konusunda yaygın bir inanç bulunduğundan, herkes şiddetle karşı çıkmaktaydı Nataşa'nın kararına) hiç kulak asmadan bebeğini kendi emzirmiş, ondan sonra öbür çocuklarında da aynı şeyi yapmıştı.

Birbirlerine sinirlendikleri ve sık sık aralarında ağız kavgası yaptıkları olurdu, ama her kavganın ardından –kavganın üstünden epeyce bir zaman geçtikten sonra– günün birinde Piyer hayret ve sevinçle bir de bakardı ki, karısı o kavgaları sırasında şiddetle karşı çıktığı fikri benimseyivermiş; üstelik sadece kuramsal yönden benimsemekle de kalmamış, uygulamasına da geçmiştir; hem de kocasının kavga heyecanıyla farkında olmadan eklediği kişisel görüşlerinden ana fikri tamamıyla arındırmış olarak.

Evlilikleri yedinci yılını doldurduğunda Piyer kendisinin hiç de kötü bir insan olmadığına artık iyice inanmış bulunuyordu; inanmakta haklıydı, çünkü kendi yansısını karısında buluyordu. Kendisinin iyi ve kötü yanlarının ayrılmaz bir biçimde girift olduğu, iç içe geçtiği kanısındaydı Piyer, ama buna rağmen karısı onun sadece iyi yanlarını yansıtıp geri kalan tüm kötü yanlarını ayıklayabiliyordu. Bunu başarabilmesini sağlayan gücü de Nataşa mantıktan değil, gizemli bir dolaysız kaynaktan alıyordu.

XI

Piyer iki ay kadar önce, Petersburg'dan, Prens Fiyodor adındaki bir tanıdığından, kendisinin de belli başlı kurucu üyeleri arasında bulunduğu bir derneğin önemli bazı güncel işlerini görüşmek üzere Petersburg'a gelmesi gerektiğini bildiren bir mektup almıştı; ailece misafir kaldıkları Rostov'larda eline ulaşmıştı mektup.

Nataşa mektubu okuyunca (kocasının bütün mektuplarını okurdu), kocasından ayrı kalmak kendisine çok zor da gelecek olsa, Piyer'in Petersburg'a gitmesini gerekli gördüğünü bildirdi. Kocasının soyut konularla ilgili entelektüel uğraşlarını –kendisi bunlardan hiç anlamasa da– Nataşa çok önemser, dolayısıyla da

onun bu çalışmalarını engelleyen kişi durumuna düşmekten çok korkardı. Mektubu okuduktan sonra Piyer'in kendisine âdeta yalvarır gibi, çekine çekine baktığını görünce o daha ağzını açmadan kendisi kocasından gitmesini istemiş, ama dönüş gününü de kesin olarak belirlemişti. Piyer'e dört haftalık bir izin süresi tanınmıştı.

O izin süresi biteli on beş günü geçmişti ve bu taşan süre içinde Nataşa'nın huzursuz, sinirli, gergin ve huysuz olmadığı bir gün görülmemişti.

Emekliliği yaklaşan (adı emekliye ayrılacak generaller listesine alınmış bulunan), hükümetin gidişatını da hiç beğenmeyen Denisov'un Rostov'lara gelişi işte Piyer'in izin süresini taşırdığı bu on beş güne rastlamıştı. Nataşa'yı görünce hem çok şaşırmış hem de üzülmüştü; bir zamanlar güzelliğine, büyüleyiciliğine vurulduğu kızın kötü bir kopyası duruyordu şimdi karşısında. Bir zamanların o büyüleyici kızı, suratında hep donuk, dalgın bir ifadeyle dolaşan, sorulanlara kâh cevap veren, kâh vermeyen, çocuklarından başka laf bilmeyen birisi olup çıkmıştı.

Bu süre içinde zaten sinirleri yeterince gergin olan Nataşa'yı en çok çileden çıkaran da çevresindekilerin –annesinin, Sonya'nın, ağabeyinin ya da Kontes Mariya'nın– kendisini avutmaya ve çeşitli nedenler ortaya atarak Piyer'in gecikmesine mazeret uydurmaya kalkışmaları idi.

Piyer'in işlerinin ne kadar önemli olduğunu çok iyi bilmesine ve kocasının bu tür uğraşlarını kendisinin de çok önemsemesine rağmen sık sık, "Bu saçma sapan görüşmelerden de toplantılardan da, derneklerden de bıktım – bir işe yarasalar bari!" diyebiliyordu onlara.

Gidip çocuk odasına kapanıyor, vaktinin çoğunu biricik oğlu Petya ile geçiriyor, bebeğini kendisi emziriyordu. Kucağına aldığı bu üç aylık bebeği kadar kimse onu avutamaz, kimse bu mini mini ağzın meme emerken çıkardığı şapırtılar, mırıltılar kadar avutucu şeyler söyleyemezdi ona. Bu minicik yaratık şöyle derdi annesine: "Babama kızıyorsun, babamı kıskanıyorsun, korkuyor ve öfkeni ondan çıkarmayı düşünüyorsun – ama ben buradayım ya işte!

Ben varım ve babam neyse ben de oyum..." Bebeğin dediklerine verilecek hiçbir karşılık da yoktu. Gerçeğin ta kendisi idi çünkü söyledikleri.

Bu on beş gün içinde avuntuyu bebeğinde arayan Nataşa onun üzerine o kadar çok düştü ve farkında olmadan onu o kadar çok emzirdi ki, oğlancık aşırı beslenmeden hastalandı. Oğulcuğu hastalanınca korkudan Nataşa'nın yüreğine inecek gibi oldu, ama bu korku bir bakıma da ona iyi geldi. Bebeğinin korkusu kocasının kaygısını bir parçacık olsun unutturabilmişti.

Piyer'i getiren kızağın çıngırak sesi cümle kapısının önünde duyulduğunda Nataşa çocuk odasında bebeğini kucağında emzirerek uyutmaya çalışıyordu. Hanımını hoşnut etmenin yollarını çok iyi bilen yaşlı dadı hızla, ama bir yandan da gürültü olmasın diye ayaklarının ucuna basarak, daldı odaya; yüzünde güller açıyordu dadının.

Imızganan bebeğin uyanmasından korkan Nataşa fısıldayarak sordu: "Geldi mi?"

Dadı fısıltıyla cevap verdi: "Geldi, hanımefendiciğim."

Nataşa'nın yüzüne bir anda kan hücum etti, elinde olmayarak ayaklarını kıpırdatmaya başladı, ama yerinden fırlayıp koşamıyordu ki... Bebek tekrar gözlerini açmış, annesinin yüzüne bakıyordu. 'Sen yanımdasın, değil mi?' der gibi bakarken, dudaklarını tembel tembel şapırdatarak biraz daha memesini emdi anasının. Nataşa memesini usulca çekip bebeği kucağında biraz salladıktan sonra dadının kucağına aktardı ve kapıya doğru seğirtti. Ama sevinci yüzünden görevini yarım bırakmış gibi bir suçluluk duygusuyla tam kapının önünde duralayarak dönüp geriye baktı. Dadı kaşlarını kaldırmış, bebeği ellerinde tutarak karyolasının parmaklığı üzerinden aşırıp yatağına yatırmaya hazırlanıyordu.

Dadılarla anneler arasında zamanla türü kendine özge bir yakınlaşma oluşur; işte bu yakınlaşmanın verdiği cesaretle senli benli konuşmaktan çekinmeyen dadı, "Hadi, sen git hanımcığım!" diye fısıldadı gülümseyerek. "Git, gözün arkada kalmasın."

Nataşa bir kuş hafifliğiyle taşlığa koştu.

Bu arada, ağzında piposuyla çalışma odasından çıkıp balo salonuna geçmiş olan Denisov salonun eşiğinden baktığında, bu eve geldiğinden beri ilk kez eski Nataşa'yı gördü. Kadının bir anda tümüyle değişiveren yüzüne bir canlılık, bir yaşama sevinci, neşe gelmişti.

Nataşa uçar gibi önünden geçerken Denisov'a, "Geldi!" diye fısıldadı. Piyer'e öteden beri fazlaca bir yakınlık duymadığı halde Denisov bile onun gelişine sevindiğini fark etti.

Nataşa taşlığa varınca, kürkler içindeki upuzun, iri yarı bir karaltının boynundaki atkıyı çözmekte olduğunu gördü. 'Bu o! Gerçekten de Piyer bu! Geldi, geldi işte!' diye içinden geçirerek atılıp boynuna sarıldı Piyer'in. Başını kocasının göğsüne yasladı, sonra kendini geri çekip biraz uzaklaşarak onun kaşı gözü buz tutmuş, soğuktan kıpkırmızı kesilmiş mutlu yüzünü seyretti bir an. 'Geldi, döndü işte, üstelik çok da mutlu, keyfine diyecek yok...'

Derken, son on beş gündür meraktan ne hallere düştüğü, bütün çektikleri aklına geliverdi: Yüzünü az önce aydınlatan sevinç pırıltısı bir anda yok oldu, kaşları çatıldı ve Piyer daha ne olduğunu anlayamadan bir sitem ve azar sağanağı altında buluverdi kendini.

"Tabii ya, beyimizin umurunda mı hiç? Mutluluğunuza diyecek yok; elbette olmaz, çünkü siz yalnız kendi keyfinizi düşünürsünüz... Ya ben, ya beni düşünen? İnsan hiç olmazsa çocuklarını düşünür birazcık. Memede çocuğum var benim, ama bak işte... sütüm kesildi. Petya ölümlerden döndü. Ama sen keyfine bakıyordun... Evet, keyfine bakıyordun..."

İşlerini daha erken bitirebilmek kendi elinde olmadığı için gecikmeden suçlu tutulamayacağını, dolayısıyla karısının bu öfkesinin saman alevi gibi iki dakikaya kalmadan sönüvereceğini Piyer çok iyi biliyordu; asıl önemlisi, şu anki mutluluğunu hiçbir şeyin bozamayacağını biliyordu. İçinden Nataşa'nın bu haline gülmek geliyordu, ama ne haddine! Çok korkmuş gibi, acındırıcı bir ifade takınıp karısının önünde yerlere kadar eğildi.

"Namusum hakkı için, daha erken kurtulamadım. Peki, Petya nasıl oldu?"

"Şimdi iyi. Gel gidelim! Şaşıyorum doğrusu, hiç utanma yokmuş sende! Sensiz neler çektiğimi, ne zor günler geçirdiğimi bir bilsen!.."

"Sen iyi misin?"

Kocasının koluna yapışan Nataşa, "Gel hadi, gidelim!" dedi. Birlikte kendi dairelerine gittiler.

Piyer'i arayan Nikolay ile karısı onu çocuk odasında oğulcuğuyla oynaşır buldular; uykusundan uyandırdığı bebesini kocaman sağ avucunun içine oturtmuş, hoplatıyordu. Zevkten ağzı kulaklarına varan aydede yüzlü bebecik de babası hoplattıkça, o dişsiz ağzını açarak gülücükler yapıyordu. Öfkesi çoktan geçen Nataşa'nın yüzünde de kocasıyla bebeciğini hayran hayran seyrederken güneşler açıyordu.

"Peki, Prens Fiyodor'la her şeyi iyice konuştun, bitirdin mi bari?" diye sordu Nataşa.

"Her şey tastamam!"

"Bak, nasıl da dik tutuyor. (Nataşa, bebeğin başını kastediyordu.) Yalnız, beni çok korkuttu doğrusu... Prensesi de gördün mü? Hani şu... şeye... tutulduğu doğru muymuş?"

"Doğruymuş, düşünebiliyor musun, yani..."

Tam bu sırada Kontes Mariya ile Nikolay odaya girdiler. Piyer bebeğini avucundan bırakmaksızın eğilip onları öptü, hal hatır sordu, sorularına cevap verdi, ama konuşulacak ilginç pek çok konuları olduğu halde, onun dikkatini bir an bile, takkeli minicik kafasını zor tutan sarsak kafalı yavrucuğundan ayıramayacağı anlaşılıyordu.

Kontes Mariya da bebeği okşayarak, "Aman, ne de şeker şey!" dedi. Sonra kocasına dönerek, "Nikolay, bu tatlı minik yaratıklardan senin niçin hoşlanmadığını hiç anlayamıyorum doğrusu," diye ekledi.

"Ben hoşlanmam!" diye karşılık verdi Nikolay. "Hoşlanamıyorum işte. Alt tarafı bir avuç et parçası. Hadi, Piyer, gel gidelim."

Kontes Mariya kocasını bağışlatmak istercesine, "Oysa o kadar da sevecen bir babadır ki," dedi, "ama işte... ancak bir yaşını geçtikten sonra seviyor çocukları..."

"Piyer ise bebeklere dadılık etmeye bayılır, hem de öyle güzel becerir ki," dedi Nataşa. "Avuçlarının tam bebek kıçına göre yaratılmış olduğunu söyler durur. Baksana şuna!"

Piyer ufak bir kahkaha atıp, "Yalnız bebek kıçına göre değil, canım..." diyerek, yavrusunu dadının kucağına verdi.

XII

Kalabalık ailelerin yaşadığı her evde olduğu gibi, Daz Tepe konağında birbirinden kesin çizgilerle ayrılan değişik dünyalar vardı, ama herkes birbirinin hatırını saydığı için, bu ayrı dünyalar uyumlu bir bütün oluşturabiliyordu. O evdeki her olay, ister üzücü, ister sevindirici olsun, ev halkının tümü için önemli sayılırdı, ama herkesin de herhangi bir olaya üzülmek ya da sevinmek için kendine göre ayrı bir nedeni olurdu.

Söz gelimi, Piyer'in eve dönüşünün önemli ve sevinçli bir olay olduğunda herkes birleşmekteydi; ama her grup ayrı ayrı nedenlerle.

Uşaklar (efendilerini ağızlarından çıkan sözlere ya da duygusal nedenlere dayanarak değil, yaptıklarına bakarak ve somut gerçeklere dayanarak yargıladıkları için her zaman onlar hakkında en doğru hükmü veren de uşaklar olur) – bunlar, Piyer'in dönüşüne seviniyorlardı, çünkü onun dönüşüyle birlikte Kont Nikolay'ın artık sabahtan akşama kadar yurtluğu dolaşıp başlarına bela kesilemeyeceğini, huysuzluğunun geçeceğini, daha hoşgörülü olacağını ve yarınki bayramda hepsine cömert davranıp güzel güzel hediyeler vereceğini biliyorlardı.

Çocuklarla mürebbiyeler Piyer'in dönüşüne seviniyorlardı, çünkü hiç kimsenin kendileriyle Piyer kadar ilgilenmediğini, kendilerinin de evdeki öbür insanların arasına karışmalarını Piyer gibi hoş karşılamayacaklarını biliyorlardı. Kimsenin *écossaise* havasını klavsende Piyer kadar ustalıkla çalmayacağına (Piyer'in klavsende çıkarabildiği tek parça da buydu zaten ve bu hava ile dünyada ne kadar dans varsa hepsinin yapılabileceğini iddia eder-

di) inanırlardı. Ayrıca, Piyer'in her birine cici hediyeler getirdiğinden de hiç kuşkuları yoktu.

Son derece güzel gözleriyle, kıvırcık kumral saçlarıyla, zekâsı ve terbiyesiyle on beş yaşında pırıl pırıl, tığ gibi bir delikanlı olan Genç Nikolay (Prens Andrey'in oğlu) da sevinçliydi Piyer amcası döndüğü için, çünkü (Amca diye çağırdığı) Piyer'i deli gibi sever, âdeta tapardı ona. Kimse bu sevgiyi ona aşılamak için özel bir çaba harcamış değildi; üstelik çok sık da göremiyordu onu. Genç Nikolay'ı büyütüp bu günlere getiren Kontes Mariya yeğeninin, kocasını da Piyer kadar sevmesi için elinden geleni yapmıştı ve çocuk eniştesini de sevmiyor değildi aslında, ama biraz küçümsüyordu. Oysa Piyer'e tapıyordu. Ne eniştesi gibi süvari subayı olmakta, ne de onun madalyalarında gözü vardı; bütün istediği, büyüyünce Piyer gibi bilgili, akıllı ve iyi bir insan olmaktı. Piyer'i görür görmez hemen gözleri sevinçle parlar, hele Piyer onunla konuştuğu zaman heyecandan soluğu kesilir, yüzü kızarırdı. Piyer'in ağzından çıkan tek sözü bile kaçırmaz, sonradan da onun bütün söylediklerini bir bir hatırlayıp ya Dessales'a anlatır ya da yalnız başınaysa, kendi kendine tekrarlar, Piyer'in sözlerinin anlamı üzerinde kafa yorardı. Piyer'in eskiden başından geçenler; onun 1812'den önceki (başkalarının konuşmalarından duyabildiği kadarıyla çok da romantik bulduğu) mutsuzluğu; Moskova'da ve tutsaklık döneminde yaşadığı serüvenler, hikâyesini Piyer'in ağzından dinlediği Platon Karatayev; delikanlının dünyada en sevdiği insanlardan biri olan Nataşa ile Piyer arasındaki romantik aşk ve hele Piyer ile (kendisinin hatırlayamadığı) babası arasındaki büyük dostluk – bütün bunlar Piyer'i onun gözünde bir masal kahramanı, bir evliya katına çıkarmıştı. Konuşmalara kulak misafiri olduğu zamanlar babası ile Nataşa hakkında söylenen üstü kapalı sözlerden bölük pörçük edinebildiği izlenimlere ve Nataşa'nın Prens Andrey'den söz ederken son derece saygılı bir dil kullandığı olgusuna dayanarak, (aşkın ne demek olduğunu henüz yeni yeni tahmin etmeye çalışan) çocuk, babasının vaktiyle Nataşa'ya âşık olduğu, ölürken de Nataşa'yı en yakın arkadaşına emanet ettiği sonucunu çıkarmıştı kendine göre.

Ama babasını hatırlayamasa da, ölmüş babası onun gözünde öyle yüce, öyle kutsal bir varlıktı ki, ne zaman onu aklına getirecek olsa yüreği kabarır, ne zaman babacığının adı geçse yüreğine bir hüzün çöker, gözleri dolardı. İşte böyle bir babanın Nataşa'yı emanet ettiği Piyer'in dönüşüne genç Nikolay da, pek tabii, seviniyordu.

Evde bulunan konuklar da sevinmişlerdi Piyer döndüğü için, çünkü herkesi bir araya getirip havayı şenlendirmekte Piyer'in üstüne yoktu.

Karısının ne kadar sevindiğini söylemek gereksiz tabii, ama yalnız o değil, evdeki bütün yetişkinler de sevinçliydi Piyer döndüğü için; çünkü Piyer gibi bir dost, Piyer gibi arkadaş canlısı bir insan varlığıyla herkesi yumuşatır, bir barış havası getirdi eve.

Evdeki yaşlı hanımlar da, hem Piyer'in kendilerine mutlaka güzel hediyeler getireceğini hem de Nataşa'nın huysuzluklarının sona ereceğini bildiklerinden, Piyer döndü diye seviniyorlardı.

Evdeki bu başka başka dünyaların her birinin beklentilerini ayrı ayrı çok iyi sezebilen Piyer de onların beklentilerini boşa çıkarmamak için elinden geleni ardına komazdı.

Dünyanın belki de en unutkan adamı olmasına rağmen Piyer bu sefer de yolculuğa çıkmadan önce karısının hazırlayıp eline verdiği bir liste sayesinde, hiçbir eksik bırakmadan dönmüş, her şeyi tastamam getirmişti: Ne kayınvalidesinin, ne kayınbiraderinin siparişlerini unutmuştu; Madam Belova'ya hediye olarak entarilik kumaş getirmeyi de yeğenlerinin oyuncaklarını da unutmamıştı.

Evliliklerinin ilk zamanlarında karısının ona bir sürü şey sipariş edip bir de hiçbirini unutmamasını beklemesine çok şaşardı Piyer; ilk kez bir yolculuktan eve döndüğünde her şeyi unuttuğu için karısı küplere binince de niye bu kadar kızdı diye çok şaşmıştı. Ama zamanla alışmıştı karısının bu hallerine. Nataşa'nın kendisi ya da bir başkası için ondan hiçbir şey istemediğini; Piyer kendiliğinden, bir siparişi olup olmadığını sorarsa ancak o zaman Nataşa'nın başkaları için siparişte bulunduğunu iyi bildiği için, herkesin siparişini, hem de hiç kimseyi unutmadan getirmek Piyer için de zevkli bir görev halini almıştı zamanla. Hatta o kadar ki,

artık herhangi bir şeyi unutmaktan ötürü değil, tam tersine, çok para harcadığından ötürü laf işitiyordu Nataşa'dan. Nataşa'nın giyim kuşam özensizliği ve derbederlik kusurlarına (ki pek çok kişiye göre birer kusur olan karısının bu yanları Piyer'in gözünde birer erdemdi), bir de cimrilik eklenmişti.

Piyer aile kurduğu ilk günden itibaren bir aile babası olarak, ev geçindirmenin gerektireceği yüklü harcamalara kendini hazırlamışken, bir de bakmıştı ki, bekârlık zamanındakine oranla harcamaları yarı yarıya azalmış bulunuyor. İş bu kadarla da kalmamış, ilk karısının bıraktığı borçlar yüzünden dar boğaza giren mali durumu da düzelmeye başlamıştı gitgide.

Piyer'in yaşamı bir düzene girdiği için masraflar da eskisine oranla daha azdı: Lüksün en aşırı biçimi olan "Canı çektiği gibi yaşamak" ve aklına estiği anda bir yeri bırakıp başka bir yerde yaşamını sürdürmek olanağı kalmamıştı; zaten artık böyle bir yaşamı Piyer'in canı da çekmiyordu.

Yaşamının bir dinginliğe, bir düzene kavuştuğunu, ölene kadar değişmeyecek bir yola girdiğini, bundan sonra istese bile artık bunu değiştirmeye gücünün yetmeyeceğini biliyordu; bu yüzden savurganlık yapacağı bir yer kalmamış oluyordu.

Piyer güleç bir yüzle, neşe içinde, getirdiklerini ayırmaktaydı.

Eline aldığı elbiselik kumaşı bir tezgâhtar gibi açıp göstererek, "Buna ne dersin?" diye sordu.

Kucağında en büyük kızıyla Piyer'in tam karşısında oturmuş hayran hayran kocasını seyretmekte olan Nataşa, kocasından zor ayırabildiği gözlerini onun gösterdiği hediyelere çevirdi.

Kumaşı elledikten sonra, "Madam Belova'ya mı bu?" diye sordu. "Arşını* bir rubleden aşağı değildir herhalde –harika bir kumaş."

Piyer kaça aldığını söyledi.

"Ooo, çok pahalıymış!" dedi Nataşa. "Ah, ah, ah, çocuklar hediyelerini görünce sevinçlerinden havalara uçacak, annem de çok sevinecektir mutlaka." Sonra, kocasının kendisine aldığı hediyeyi (inci bezemeli son moda bir tarak takımıydı bu) hayran hayran

* Tolstoy romanında bu Azerice sözcüğü aynen kullanmıştır. –*çev.*

seyrederken, "Ama bana bunu almamalıydın," diye ekledi; bunu söylerken, bir yandan gülümsüyor, bir yandan da sevindiğini belli etmemeye çalışıyordu.

"Adèle'in kabahati vallahi, benim değil; ille de al diye o tutturdu."

Nataşa tarağın birini topuz yapılmış saç örgüsüne geçirirken "Ne zaman takacağım ben bunu? Küçük Maşa büyüyecek de onu sosyeteye tanıtmak için yanıma alıp dolaştırmaya başlayacağım da... ancak o zaman herhalde... İnşallah o zamana kadar da modası geçmez bunun! Neyse, hadi gidelim artık."

Karı koca hediyeleri toparlayıp önce çocuk odasına, oradan da İhtiyar Kontesin dairesine geçtiler.

Piyer ve Nataşa koltuklarının altında paketlerle odaya girdiklerinde, Büyük Hanım (İhtiyar Kontes) her zamanki gibi arkadaşı Madam Belova ile pasyans açmaktaydı.

Altmışını aşan, saçları adamakıllı ağaran Kontes, yanaklarını da örten kenarları kırmalı takkesini başından hiç çıkarmazdı. Yüzü buruşmuş, üst dudağı (dişleri gittiği için) içeri çökmüş, gözlerinin feri kaçmıştı.

Oğluyla kocasını kısa zamanda arka arkaya kaybettikten sonra kendisini bu dünyada kazara unutulmuş, gereksiz ve amaçsız bir varlık gibi hissetmekteydi. Gerçi yiyor, içiyor, yatıyor, kalkıyordu ama yaşamıyordu. Yaşam onun üzerinde hiçbir iz bırakmadan akıp gidiyordu. Yaşamdan beklediği hiçbir şey kalmamıştı, biricik isteği huzurdu ve bu huzuru ona artık ancak ölüm verebilirdi. Gelgelelim, ölüm onu alıncaya kadar da yaşaması –daha doğrusu, yaşamsal işlevlerini sürdürmesi– gerekiyordu. Tam anlamıyla ihtiyarlık çökmüştü üzerine; bir bakıma, bebek gibi olmuştu. Yaşam onu etkilemiyor, o da yaşamdan bir şey beklemiyordu –yaşamın zorunlu işlevlerini yerine getirmekten başka bir şey yaptığı yoktu. Bir midesi, bir beyni, kasları, sinirleri ve karaciğeri olduğu için karnını doyurmak, uyumak, düşünmek, konuşmak, ağlamak, hareket etmek, öfkelenmek gibi eylemleri ister istemez yapıyordu – hepsi o kadar. Genç ve sağlıklı insanlar da bu gibi işlevleri yerine getirirler, ama bunları yaşamın dışarıdan dayattığı, göze çarpmayan

birtakım dürtülerin etkisi altında yaparlar ve bunlar yapılırken o genç insanlar için var olan başka amaçların sağlanması da söz konusudur. Oysa Kontes için başka amaçlar söz konusu değildi. O, konuşma işlevini yerine getiriyordu, çünkü dilinin ve akciğerlerinin çalışması fiziksel bir zorunluluktu. O, bebekler gibi ağlardı, çünkü genzini açmak zorundaydı vb. Sağlıklı ve genç insanların davranışlarındaki amaçları oluşturan şeyler, onun davranışlarının bahanesini oluşturmaktaydı.

Bir örnek vermek gerekirse, sabah kalktığında –hele gece yatmadan önce fazlaca yağlı yemişse– ille de birine öfkelenmek gereği duyar, öfkesini boşaltmak için en kolay bahane olarak da arkadaşı Madam Belova'nın sağırlığını kullanırdı.

Kalkıp odanın ta öbür ucuna gider, sesini iyice alçaltarak oradan arkadaşına bir şey söylerdi. Söz gelimi, "Bugün hava biraz daha ılık galiba, şekerim," diye fısıldardı.

Madam Belova da, "Ya, ya, haklısın, gelmişler," diye karşılık verince, bu sefer başlardı homur homur homurdanmaya Kontes: "Aman yarabbi, duvar gibi mübarek! Üstelik aptal mı aptal!"

Öfkelenmek için bulduğu bahanelerden biri de enfiyesi idi. Enfiyesi hep ya gereğinden kuru, ya gereğinden nemli ya da gereği kadar ince çekilmemiş olurdu. Böyle her öfke krizinin ardından safrası kabardığı için suratı sapsarı kesilirdi. Tüm hizmetçiler ne zaman Madam Belova'nın sağırlığının ortaya atılacağını, ne zaman enfiyenin yaş çıkacağını, ne zaman Büyük Hanımın safrasının kabaracağını şaşmaz bir dakiklikle bilirlerdi. Kabaran safrasını bastırmak için öfkesini çıkaracağı bir bahaneyi her zaman bulduğu gibi, hâlâ bir parça çalışır durumda bulunan beynine ara sıra idman yaptırmak için de bahanesi vardı Büyük Hanımın: pasyans açmak. Ağlama ihtiyacını duyduğu zaman ölmüş kocasını bahane ederdi. Kaygılanması gerekiyorsa bahane Nikolay'ın sağlığı olurdu. İlle de kinayeli konuşmak ihtiyacı duymuşsa, bahane hazırdı: Kontes Mariya. Konuşma organlarını çalıştırma ihtiyacı baş gösterdi mi (bu ihtiyaç da en çok, yemek üstüne karanlık odada güzel bir öğlen uykusu çektikten sonra saat on dokuz sularında

kendini gösterirdi), dinleyenlerin dinlemekten bıktığı, ama kendisinin belki yüzüncü kez anlatmaktan bıkmadığı hikâyeler iyi bir bahane olurdu.

Büyük Hanımın bu durumunu tüm ev halkı bilir, ama kimse bundan söz etmez ve onun bu gibi ihtiyaçlarını doyurmak için herkes elinden gelen çabayı gösterirdi. Onun bu durumunun herkesçe bilindiğini gösteren biricik tepki, Nikolay'ın, Piyer'in Nataşa ve Kontes Mariya'nın pek ender, hüzünlü hafif gülümsemelerle kaçamak bakışmalarından ibaret kalırdı.

Onlar aralarında böyle kaçamak bakışmakla İhtiyar Kontesin durumunu bildiklerini anlatmış olmazlardı sadece; o bakışlar çok daha başka şeyler de anlatırdı: Kontesin bir yaşam süresini geride bıraktığını ve kendilerinin şimdi karşılarında onun sadece, bir hayalini gördüklerini; eninde sonunda kendilerinin de bir gün onun haline düşeceklerini; bir vakitler en az kendileri kadar canlı, kendileri kadar yaşam dolu olan bu sevgili varlığın hatırını sayıp ağızlarını açmamakla, durumu bildiklerini belli etmemekle en doğru şeyi yaptıklarını; ona acımak ve durumunu anlayışla karşılamak gerektiğini de anlatır, "*Memento mori*"* derdi o bakışlar.

Ev halkı içinde yalnız çok vurdumduymaz yaratılışlı olanlar, dangalaklar, bir de küçük çocuklar bunu akıl edemedikleri için, Büyük Hanıma pek sokulmazlardı.

XIII

Piyer ve karısı Büyük Hanımın dairesindeki salona girdiklerinde, o yine beynine idman yaptırma ihtiyacı duyduğundan bunun gereğini yerine getirmek üzere pasyansa oturmuştu; bu yüzdende Piyer'i -her yolculuk dönüşünde damadını hep aynı basmakalıp laflarla karşılaşmayı alışkanlık haline getirdiğinden- sırf ağız alışkanlığı ile:

"Tam zamanında geldin evladım, tam zamanında! Bekleye bekleye bir hal olduk! Neyse, Tanrı'ya şükür!" diye karşıladı.

* Latince bir laedri özdeyiş: "Öleceğini hatırla!" -*çev.*

Sonra, hediyelerini alırken de yine öyle basmakalıp bir teşekkürle bitirdi işi: "Önemli olan hediyenin kendisi değil, benim gibi bir ihtiyarı hatırlamış olmandır, evladım..."

Tam pasyansının orta yerinde Piyer'in gelip de dikkatini dağıtmasından Büyük Hanımın keyfinin kaçtığı açıkça anlaşılıyordu. Pasyansını bitirdi ve ancak ondan sonra paketleri açıp hediyelerini incelemeye koyuldu. Hediyelerden biri son derece güzel işçiliği olan bir oyun kâğıdı kutusuydu, öbürü, parlak mavi Sevres porseleninden, üzerinde çoban kızları deseni bulunan kapaklı bir çay fincanı, sonuncusu da altın bir enfiye kutusu idi, ama Piyer kutunun kapağının içine Petersburglu ünlü bir minyatürcüye merhum Kontun portresini de işletmişti. Kontes öteden beri böyle bir enfiye kutusunun hayalini kurardı, ama o sırada canı ağlamak istemediğinden olacak, enfiye kutusuna pek de umursamadan şöyle bir göz atıp, dikkatini daha çok oyun kâğıtları kutusuna verdi. Yine her zamanki basmakalıp laflarla, "Teşekkür ederim, şekerim, sevindirdin beni," dedi. "Ama en önemlisi senin dönmüş olmandır. Vallahi neler çektik senin bu karından, bilemezsin! Böylesi görülmüş şey değil, canım, onu güzelce bir azarlasan çok iyi olacak! Nedir o öyle? Sen yanından ayrılmayagör, delilere dönüyor. Gözü bir şeyleri görmüyor, aklında hiçbir şey tutamaz oluyor," diye aynı teraneleri okudu durdu Kontes. Sonra arkadaşına dönerek, "Bak, Anna Timofeyevna, bak, oğlumuz bize ne kadar güzel bir oyun kâğıdı kutusu getirmiş!" diye ekledi.

Madam Belova hediyelere övgüler yağdırdı, kendisine getirilen entarilik kumaşa da hayran kaldı.

Piyer, Nataşa, Nikolay, Kontes Mariya ve Denisov, baş başa kaldıklarında konuşacakları pek çok konuları olmasına ve İhtiyar Kontesin yanında konuşmak istememelerine rağmen (onun yanında konuşmak istemeyişleri Kontesten sakladıkları bir şey olduğundan değil, özellikle şu son zamanlarda Kontesin aklında hiçbir şeyi tutamaz hale gelişi dolayısıyla belki on sefer konuşulmuş bir şeyi her seferinde ona yeni baştan anlatmak ve tam konuşmanın ortasında Kontesin bambaşka konularda damdan düşer gibi yö-

nelttiği sorulara, falancanın öldüğü, filancanın evlendiği biçiminde açıklamalar getirmek zorunda kalışlarından ileri geliyordu) her zamanki gibi semaverin çevresine oturup çaya Büyük Hanımın konuğu oldular; Piyer de Büyük Hanımın sorduğu, ama çevresindeki kimseyi ilgilendirmediği gibi aslında Kontesin kendisinin de pek ilgilenmediği (Kontes Mariya Alekseyevna'nın selam yollayıp yollamadığı ve ara sıra hâlâ kendisini düşünüp düşünmediği; Prens Vasili'nin yaşlanıp yaşlanmadığı türünden) sorulara cevap yetiştirmeye koyuldu.

Hepsi için can sıkıcı olan –ama aynı zamanda kurtuluş çaresi de bulunmayan– bu türden konuşmalar bütün çay boyunca devam etti. Kenarında duran semaverden Sonya'nın herkese çay servisi yaptığı büyük yuvarlak masanın çevresinde ailenin tüm yetişkinleri toplanmıştı. Daha önceden çaylarını içip kalkan çocuklarla mürebbiyelerinin sesleri bitişik odadan duyuluyordu. Misafir salonunda, ailenin yetişkin üyelerinin her birinin belli yeri bulunduğundan, herkes kendi yerinde oturuyordu: Nikolay sobaya yakın oturuyor, çay servisi ona orada, yanı başındaki tabureye yapılıyor ve bu arada, somak kılları iyiden iyiye ağarmış, kara gözleri daha da pörtlemiş ihtiyar Milka da (ilk Milka'nın yavrularından olan kancık Rus tazısı) Nikolay'ın yanındaki koltukta yan gelmiş yatıyordu. Kıvırcık saçlarına da, bıyıklarına da, favorilerine de adamakıllı kır düşen Denisov, general üniformasının düğmelerini çözmüş, Kontes Mariya'nın yanı başında oturuyordu. Karısıyla İhtiyar Kontesin arasında oturan Piyer, Büyük Hanımı ilgilendireceğini sandığı konulardan, onun anlayabileceği şeylerden konuşuyordu. Büyük Hanıma, tıpkı onun gibi bir vakitler capcanlı, hareketli, neşeli bir arkadaş topluluğunun üyeleri olup da şimdi her biri bir yere dağılmış bulunan ve yine her biri tıpkı Büyük Hanım gibi şimdi ömürlerinin son demlerini gençliklerinde ektiklerini biçerek geçiren, onun akranı, eski ahbaplarını ve genel olarak sosyetenin o yüzeysel, anlamsız yaşantısını anlatıyordu. Bütün o yüzeyselliklerine, anlamsız yaşantılarına rağmen yine de bu eski ahbapları İhtiyar Kontes için değer ta-

şıyan biricik dünyayı oluşturmaktaydı besbelli. Nataşa, Piyer'in hevesli hevesli anlatmasına bakarak, yolculuğunun pek semereli geçmiş olduğuna, anlatacak pek çok şeyi bulunduğuna, ama İhtiyar Kontesin yanında bunları açamadığına hükmediyordu. Aileden biri olmayışı nedeniyle Piyer'in bu çekingenliğine bir anlam veremeyen Denisov ise, hükümetin icraatını hiç beğenmediği için Petersburg'da neler olup bittiğini daha da çok merak ettiğinden, bu konuda havadis almak istiyordu. İkide birde Piyer'e sorular yönelterek ya Semyonovski Alayının lağvedilmesi rezaletiyle ilgili, ya Arakçeyev'le ya da *Kitabı Mukaddes Derneği** olayı ile ilgili son haberleri almaya çalışıyordu.

Piyer bir iki sefer Büyük Hanımı unutup bu konulara girecek olduysa da, gerek Nataşa, gerek Nikolay her seferinde onu tekrar Prens İvan'ın ya da Kontes Mariya Alekseyevna'nın sağlığı gibi konulara döndürdüler.

"Yahu, şu Gossneğ** saçmalığı, Tataginova*** saçmalığı da neğden çıkıyoğ?" diye üsteledi Denisov. "Hâlâ devam ediyoğ mu bu ğezaletleğ?"

"'Devam ediyor mu?' da ne demek?" diye bağırdı Piyer, "Hem de eskisinden beter! Bugün artık hükümetin yerini tamamıyla Kitabı Mukaddes Cemiyeti almış durumda!"

---

* Daha önceki bir dipnotunda sözü edilen Rus Kitabı Mukaddes Cemiyeti, Diyanet İşleri ve Milli Eğitim Bakanı A.N. Golitsin tarafından 1812 yılı Ekim ayında kurulmuş ve İncil'in Rus halk diline çevirisini yapmış, ama Golitsin'in Photius'un etkisiyle görevinden uzaklaştırılmasından sonra eski etkinliğini kaybederek, 1826 yılında I. Nikola tarafından kapatılmıştır. *-İngilizce çev.*

** Johann Gossner (1773-1858): Bir Katolik papazı ve mistiği olan bu zat Münih'te çevresine pek çok dinciyi topladıktan sonra bu kentten kovulmuş ve Petersburg'a gelerek buraya yerleşmişti. Petersburg'da Kitabı Mukaddes Cemiyeti Direktörlüğünü (1820-1824) yürüten Gossner yazdığı *Geist des Lebens und der Lehrer Jesu* adlı kitabıyla cemiyetin dağılmasına yol açmıştı. Yazdığı kitap toplatılıp yakılmış, Gossner de Rusya'dan kovulmuştu. *-çev.*

*** Ekaterina Filippovna Tatarinova (1783-1856): Aslen Alman ve kızlık adı Büxhöwden olan bu nüfuzlu hanım 1817 yılında Petersburg'da "Ruhani Birlik" adını verdiği mistik bir tarikat kurmuştu. Dinsel inançları zayıf kişileri "Hak yoluna" getirmeyi amaçlayan bu tarikat üyeleri, Mevlevi dervişleri gibi döne döne dans ederek ayin yaparlardı. I. Aleksandr üzerinde büyük bir nüfuzu olan Tatarinova, tarikatını uzunca bir süre (I. Nikola'nın tahta çıkışından sonra da) ayakta tutabilmişti. Tarikatı 1837'de kapatılmış ve Tatarinova bir manastırda gözaltına alınmıştı. *-İngilizce çev.*

Çayını da bitirdiğinden (akşam yemeğini zaten yemişti) artık öfkelenmek için bahane aramasının vakti gelen Büyük Hanım "Bu sözünü ettiğiniz şey de ne oluyor, *mon cher ami*?" diye sordu. "Hükümet için ne diyordunuz bakayım? Ben pek anlayamadım da!"

Konuşulanları annesinin anlayacağı dile çevirmekte usta olan Nikolay, "Bilirsiniz ya işte, anneciğim," diye lafa karıştı. "Hani bir Prens Aleksandr Golitsin vardır ya, işte onun kurduğu cemiyet sözde, hükümeti tamamıyla etkisi altına almış - öyle diyorlar."

Piyer ihtiyatsızlık edip, "Arakçeyev ile Golitsin," diye araya girdi. "Bugün hükümet denince yalnız bu ikisi akla geliyor! Ama ne hükümet! Gölgelerinden bile korkan bu iki adam her köşede bir hain arıyorlar."

Alındığı anlaşılan Büyük Hanım, "Bu yüzden Prens Aleksandr'a niye kabahat bulunuyor peki? O son derece saygıdeğer bir insandır. Mariya Antonovna'larda sık sık görürdüm kendisini," dedi. Kimsenin ağzını açıp da bir cevap vermediğini görünce bu sefer daha da çok alınarak, "Bugünlerde de herkes eleştirmen kesildi başımıza!" diye sürdürdü konuşmasını. "İncil Cemiyeti, İncil Cemiyeti diye tutturmuşlar! Ne zararı, kime zararı varmış bunun?" Büyük Hanım böylece lafını bağlayıp kalktı (onunla birlikte herkes de ayağa kalktı) ve suratını asıp salına salına oturma odasındaki masasının başına döndü.

Salona çöken sıkıntılı sessizliği bitişik odadan duyulan gürültüler ve çocuk kahkahaları bozuyordu sadece. Çocukların heyecanlı bir oyun oynadıkları ve pek eğlendikleri anlaşılıyordu.

"Bitti, bitti işte!" diye çığlık çığlığa bağıran küçük Nataşa'nın sesi hepsinin sesini bastırdı bir aralık.

Kontes Mariya ve Nikolay'la bakışan Piyer (Nataşa'yı zaten hiç gözünden ayırmıyordu) mutlu mutlu gülümsedi.

"Bundan daha güzel bir müzik olamaz!" dedi.

"Herhalde, Anna Makarovna ördüğü çorabı bitirmiş olacak," dedi Kontes Mariya.

"Haa, öyleyse ben bir gidip bakayım!" diyerek yerinden fırladı Piyer. Kapının önünde duralayarak, "Ben niçin en çok bu müzi-

ği seviyorum, biliyor musunuz?" diye ekledi. "Her şeyin yolunda olduğunu önce bu müzikten anlarım ben. Bugün yolda gelirken, eve yaklaştıkça merakımın, kaygılarımın arttığını hissediyordum. Taşlığa adımımı atıp da Andruşa'nın koyverdiği kahkahaları duyar duymaz, her şeyin yolunda olduğunu anladım."

"Bilirim. Bu duyguyu ben de çok iyi bilirim," dedi Nikolay.

"Ne var ki, seninle birlikte gelemem o odaya – o çoraplar benim için bir sürpriz armağan olarak hazırlanıyordu."

Piyer çocukların yanına geçti ve onun içeri girmesiyle birlikte çocukların şamatası bir kat daha arttı.

Piyer'in de sesi duyuluyordu: "Hadi, gelin Anna Makarovna... gelin, burada odanın tam ortasında durun, ben sayacağım... Ben 'bir, iki, üç' deyince... Yok, yok, sen orada değil, burada duracaksın... dur bakalım, seni de kucağımıza alalım – ha-ah, şöyle! Şimdi oldu işte! Hadi bakalım, Biiir... ikii..." diye Piyer sayarken, çocukların oynadığı odada çıt çıkmıyordu; "üüüüç!" der demez, çocuklar hep bir ağızdan "Aaaa! İki tane çıktıı!" diye yaygarayı bastılar.

Çocukların bu hayret ve hayranlık dolu çığlıklarından da anlaşıldığı üzere, (aynı şişlerle aynı anda iki tek çorabı birden örebilmek gibi, gizini yalnız kendisinin bildiği bir beceriye sahip olan) Anna Makarovna, örgüsünü bitirdikten sonra yine her zamanki sürprizini yaparak, çocukların gözleri önünde iki tek çorabı birbirinin içinden çıkarmıştı.

XIV

Bu gösteri bittikten sonra çocuklar iyi geceler dilemek için salona girdiler. Birer birer herkesi öptüler, mürebbiyeleri onları saygıyla eğilmeyi unutmamaları için uyardı, onlar da büyükleri eğilerek selamladıktan sonra çekilip gittiler. İçeride yalnız genç Nikolay ile öğretmeni kalmıştı. Dessales oğlanın kulağına eğilerek, aşağıya gelmesini fısıldadı.

Genç Nikolay Bolkonski de öğretmenine (fısıltıyla), "Hayır, Mösyö Dessales, halamdan izin alıp burada kalacağım," diye ce-

vap verdi. Sonra, Prenses Mariya'nın yanına giderek, "Halacığım, ne olursunuz, kalayım," diye rica etti.

Mutluluktan havalarda uçtuğu anlaşılan oğlanın yüzünden okunuyordu yalvarışı ve hevesi. Kontes Mariya bir oğlana, bir de Piyer'e baktıktan sonra, Piyer'e, "Siz burada olduğunuz zaman yanınızdan hiç ayrılmak istemiyor," dedi.

Piyer, "Ben birazdan onu kendi elimle aşağı getirip size teslim ederim, Mösyö Dessales. İyi geceler!" diyerek öğretmene elini uzattıktan sonra gülümseyerek genç Nikolay'a döndü. "Seninle daha şöyle doya doya görüşemedik..." dedi ve Prenses Mariya'ya dönerek ekledi: "Büyüdükçe daha çok benziyor, Mari!"

Hayranlık okunan gözlerini Piyer'den ayıramayan oğlan, kıpkırmızı kesilerek, "Babama mı?" diye sordu.

Piyer başıyla doğruladı ve çocuklar yüzünden yarıda kalan konuşmasını kaldığı yerden sürdürdü. Kontes Mariya oturdu, yün işini örmeye koyuldu; Nataşa ise gözlerini kocacığından ayıramıyordu. Nikolay'la Denisov kalkıp çıktılar, uşaklarından çubuklarını istediler, çubuklarını tüttürerek geri geldikten sonra –yorulmasına rağmen hâlâ azimle semaverin başında oturan– Sonya'nın yanına giderek kendilerine birer çay daha doldurtup, çaylarını da alarak geldiler ve başladılar Piyer'i sorguya çekmeye. Gözden ırak bir köşeye çekilmiş, düşük yakasının içinden ipincecik çıkan boynu üzerindeki kıvırcık saçlı başını Piyer'e doğru uzatarak, ışıl ışıl parlayan gözlerini bir saniye bile ondan ayırmaksızın büyülenmiş gibi dinleyen genç Nikolay, bu vecd içinde farkında olmaksızın ara sıra irkiliyor ve kendi kendine bir şeyler mırıldanıyordu.

Konuşmalar dönüp dolaşıp yine, iç politikanın mimarları sayılan iktidar sahipleriyle ilgili güncel dedikodulara gelmişti. Meslek yaşamında uğratıldığı hayal kırıklığı yüzünden hükümete küskün olan Denisov, kendince sersemlik saydığı hükümetin icraatını Piyer'in ağzından dinledikçe pek keyifleniyor ve Piyer'in verdiği her havadisin ardından hükümete verip veriştiriyordu.

"Eskiden insanın adamdan sayılması için Alman olması geğekiğdi, şimdi ise ya Madam Tatağinova ve Madam Kwundeneğ ile

dans etmesi ya da Eckatshausen ile hempalağını koruması geğekiyoğ be!" diye bağırdı Denisov. "Ah be, ah! Gel de şu Bonapağt gibi bir adamı ağama şimdi! Ben olsam onu seğbest bığaktığığdım, o da geliğ bu heğifleğin kafalağını kığıp bu saçmalıklağına son veğiğdi! Düşünsenize, şu ğezalete baksanıza –Semyonov Alayının komutasını Schwağts (Schwarts) gibi biğ heğife veğiyoğlağ yahu!"

Nikolay her ne kadar Denisov gibi hükümetin her yaptığına bir kusur bulma yanlısı değilse de hükümeti eleştirmenin her aklı başında insanın görevi olduğuna inandığından, falanca kişinin şu bakanlığın başına, filanca kişinin bu ilin valiliğine getirilmiş bulunmasına, Çar'ın şu bakana şöyle, bu bakana böyle demesine çok önem veriyordu. Bu bakımdan, konuyla yakından ilgileniyor ve daha çok bilgi almak için Piyer'i sıkıştırıp duruyordu. Denisov'la Nikolay'ın yönelttiği sorular yüzünden konuşmalar hükümetin yüksek katlarıyla ilgili güncel dedikodular çerçevesinin dışına çıkamıyordu bir türlü.

Oysa kocasının kafa yapısını çok iyi bilen Nataşa, onun deminden beri konuşmaları bu kanaldan çıkarıp başka bir kanala sokmak için boşu boşuna çabaladığının farkındaydı; Piyer'in bambaşka bir konudan –yeni ahbabı Prens Fiyodor ile Petersburg'da görüştüğü konudan– söz açıp, bu konuda içini dökmek istediğini biliyordu, bu nedenle bir aralık, Prens Fiyodor'la Petersburg'da işleri nasıl çözümlediği sorusunu yöneltmek suretiyle kocasının imdadına yetişti.

"Neymiş bu çözümlenen işleri?" diye sordu Nikolay.

Piyer sağına soluna bakındıktan sonra, "Canım, hep bilinen şeyler işte," dedi. "İşlerin kötü gittiği, bunun böyle devam edemeyeceği, etmemesi gerektiği konusunda herkes görüş birliği içindedir, ama öte yandan da bu lafta kalmamalıdır; beğenmediği gidişe elden geldiğince tepki göstermek, her namuslu insan için bir görev olmalıdır."

Nikolay hafifçe kaşlarını çatarak, "Namuslu insanların elinden ne gelir ki? Ne yapabilirler?" diye sordu.

"Mesela, şunu..."

"Hadi, gelin çalışma odama geçelim," dedi Nikolay.

Nataşa bir süreden beri her an bebeğine meme vermek için çocuk odasına çağrılmayı bekliyordu, o yüzden, dadının seslendiğini duyar duymaz hemen kalkıp çocuk odasına gitti. Kontes Mariya da onunla birlikte çıktı. Erkekler çalışma odasına geçerlerken genç Nikolay Bolkonski de enişteşine görünmeden onların ardı sıra çalışma odasına süzülüp, gölgede kalan köşedeki yazı masasının başına oturdu.

"Eee, sen olsan ne yapağdın bakalım?" diye sordu Denisov.

"Olmayacak duaya amin diyen birileri hep çıkar böyle," dedi Nikolay.

"Durum şu," diye oturmadan lafa başlayan Piyer odayı arşınlamaya başladı; heceleri yutarak hızlı hızlı konuşuyor, zaman zaman yürümeyi bırakıp hızlı el kol hareketleri yapıyordu. "Petersburg'da durum şu merkezde: Çar işleri tamamıyla oluruna bırakmış. Kendini büsbütün mistisizme vermiş, hiçbir işe karışmıyor. (Piyer artık hiç kimsede mistisizmi hoş göremiyordu.) Aradığı biricik şey huzur ve öyle anlaşılıyor ki, aradığı huzuru da ona ancak bu *sans foi ni loi** Arakçeyev, Magnitsi ve onların hempaları verebiliyor... Şu gerçeği sen de kabul edersin ki, kafanı dinlemek için, çiftliğinin yönetimiyle kendin uğraşmak istemeyip onu kâhyanın ellerine teslim ettiğin zaman, kâhyan ne kadar sertse sen de amacına o kadar kolay ulaşırsın." Bu son cümlesini Nikolay'a dönerek söylemişti Piyer.

"Eeee? Buradan nereye varıyoruz?" diye sordu Nikolay.

"Şuraya varıyoruz... Mahkemelerde rüşvetten geçilmiyor; orduda dayak gırla; garnizonlarda yalnız talim ve angarya; halka eziyet ediliyor ve yenilik diye ne varsa, aydın diye kim varsa polis baskısı altında tutuluyor, gençlik tepeleniyor! Bunun böyle gidemeyeceğini herkes de görüyor. Gerginlik son kertesine gelmiş, ipler kopmak üzere," dedi Piyer. (Piyer'in söylediklerinde, tarih boyunca ilk hükümetin ortaya çıkışından bugüne dek, hükümetinin icraatını yakından izleyen herhangi bir insanın söylediklerinden değişik bir şey yoktu.) "Onlara Petersburg'da sadece bir tek şey söyledim ben."

* Fr. Ne imanı olan, ne de yasa tanıyan. *-çev.*

"Onlağ dediğin kim?" diye sordu Denisov.

Piyer kaşlarının altından anlamlı anlamlı bakarak, "Canım, biliyorsunuz işte," dedi. "Prens Fiyodor'a ve bütün ötekilere. Kültür işleriyle, hayırseverlik işleriyle uğraşmak pek güzel, pek hoş, tabii. Bu gibi çalışmalarda güdülen amaca hiç diyecek yok, ama bugünkü koşullar altında bunlardan daha başka şeylere de ihtiyaç var."

Tam bu sırada Nikolay, karısının yeğeninin de odada bulunduğunu fark etti. Suratı asılarak kalktı, oğlanın yanına gitti. "Senin ne işin var burada?"

Piyer, "Canım, ne sakıncası var? Bırak kalsın," dedikten sonra Nikolay'ı kolundan tutup çekti ve konuşmasını sürdürdü. "Bunların yeterli olmadığını söyledim onlara: Şu anda daha başka şeyler de yapmak gerekiyor. Gerilen ipin her an kopmasını böyle bekleyecek yerde, herkesin korktuğu ayaklanmanın kopmasını bekleyecek yerde, felaketi önlemek için herkesin el ele vermesi, mümkün olduğu kadar çok sayıda insanın güç birliği etmesi gerekir. Ortalıkta ne kadar genç, güçlü ve yetenekli adam varsa hepsini ya rüşvetle ya başka şeylerle ayartıp kendi saflarına çekiyorlar. Kimini kadınla tavlıyorlar, kiminin gözünü payeler vererek boyuyorlar, kimisinin aç gözlerini parayla doyuruyorlar, bunlar da durmadan saf değiştiriyor böylece. Sizin gibi, benim gibi, bir gruba göbeğinden bağlı olmayan özgür adam kalmadı ortalıkta. Ben diyorum ki, bizler gibi düşünenleri bir araya toplayarak çevremizi genişletelim; parolamız sadece erdem olmasın – bağımsızlık ve eylem de bizim parolamız olsun!"

Genç Bolkonski'yi rahat bırakan Nikolay sinirli bir hareketle koltuğunun yerini değiştirerek oturmuştu; onaylamadığını belli edecek biçimde ara sıra kesik kesik öksürerek Piyer'i dinliyor ve suratı asıldıkça asılıyordu. Piyer'in son cümlesi üzerine, sesini adamakıllı yükselterek sordu:

"Ne eylemi olacakmış bu? Eylemin amacı ne olacakmış? Ayrıca, sizler hükümete karşı nasıl bir tutum almayı düşünüyorsunuz?"

"Canım, biz destekleyici bir tutum takınacağız elbette! Hem eğer hükümet yasaklamazsa, kuracağımız dernek gizli de olmaya-

bilir pekâlâ. Bizimkisi hükümet aleyhtarı bir dernek olmak şöyle dursun, kelimenin tam anlamıyla beyefendi insanlardan kurulu, yüzde yüz tutucu bir dernek olacak. Bizim tek amacımız var: Yarın öbür gün yine bir Pugaçev çıkıp da senin, benim, bizim gibilerin çocuklarını boğazlamasın veya Arakçeyev Hazretleri tutup da beni cehennemin dibindeki bir askerî garnizona sürmesin. Biz sırf kamunun yararını ve herkesin güvenliğini gözetmek amacıyla el ele veriyoruz."

Nikolay sesini daha da yükselterek, "Olsun," dedi, "gizli dernek ya yine de. Gizlilik işin içine girince de eninde sonunda topluma düşman ve zararlı hale gelir!"

"Niye gelsin? Avrupa'yı kurtaran *Tugendbund*'un* (o sıralarda henüz kimse Avrupa'yı Rusya'nın kurtardığını söyleyebilecek cesareti gösteremiyordu) bir zararı oldu mu? *Tugendbund* namuslu insanların ittifakıdır: bu, sevgi demektir, yardımlaşma demektir... Hazreti İsa'nın çarmıhta öğütlediği şeylerdir bunlar."

Kocasının lafının tam orta yerinde odaya giren Nataşa, beğendiği gözlerinden okunarak Piyer'in konuşmasını bitirmesini bekliyordu. Nataşa'yı hoşnut kılan şey duydukları değildi –bunların tümü de onun eskiden beri bildiği ve hiç ilgilenmediği şeylerdi; bu gibi şeyleri fazlasıyla basit bulurdu Nataşa. Basit buluşunun nedeni de bütün bunların hangi kaynaktan doğduğunu çok iyi biliyor oluşuydu – tümü de Piyer'in içinden, Piyer'in ruhundan doğuyordu. Nataşa'nın yüzündeki hoşnutluk ifadesinin nedeni, kocacığını böyle heyecanlı heyecanlı konuşurken görünce, ona kavuşma sevincinin tazelenmiş olması idi.

Piyer'i o anda Nataşa'dan bile daha büyük bir keyifle ve hayranlıkla izleyen biri de devrik yakasının içinden fırlayan ipincecik boynuyla odanın bir köşesinde herkesin unuttuğu oğlandı. Amcasının ağzından çıkan her sözcük âdeta kızgın demirle yüreğine

* Alm. Erdem Birliği. Bu adla anılan dernek 1808 yılında Königsberg'dc yurtseverlik duygularını güçlendirmek, orduyu ıslah etmek, eğitimi teşvik etmek amaçlarıyla kurulmuştu, ama asıl (ve gizli) amacı, Fransız boyunduruğundan kurtuluşu sağlamaktı. 1809 yılında III. Frederick Wilhelm tarafından kapatılmasına rağmen, faaliyetini gizlice uzun yıllar sürdürdü. *–çev.*

kazınır gibi oluyor ve oğlancağız aşırı heyecanı yüzünden farkında olmaksızın, eniştesinin yazı masası üstünde kıpır kıpır kıpırdayan sinirli parmaklarının arasına aldığı tüy kalemleri, balmumlarını birer birer kırıyor, ufalıyordu.

"Bizim dernek hiç de öyle senin sandığın gibi bir şey olmayacak," diye devam etti Piyer. "Almanların *Tugendbund*'u ne ise, bizimkisi de o olacak; benim önerdiğim de bundan başka bir şey değil zaten."

O sırada Denisov kararlı bir tavırla, bağıra bağıra konuşarak lafa karıştı:

"Yok, kağdeşim! Ben öyle *Tugendbund* mugendbund anlamam! O iş sosisçileğe göğe, alsınlağ hayğını göğsünleğ – ben daha adını bile doğğu düğüst söyleyemiyoğum, yahu! Sen bana şöyle bizim usul esaslı *biğ bunt*'tan* habeğ veğ – bak, o zaman ona vağım işte!"

Piyer gülümsedi, Nataşa kahkayı bastı, ama Nikolay kaşlarını daha beter çatıp hiçbir değişikliğin söz konusu olamayacağını ve Piyer'in sözünü ettiği tehlikenin sadece onun kendi hayal ürünü olduğunu kanıtlamaya çalıştı; ne var ki, beyinsel yetileri kendisininkinden daha güçlü olan Piyer'in aksi tezi savunurken ortaya sürdüğü kanıtlar ve engin bilgisi karşısında köşeye sıkıştığını hissetti. Bu da öfkesini daha çok kamçıladı; çünkü Nikolay'ın kendi haklılığına olan kesin inancı bir akıl yürütme sürecinden değil, akıldan daha güçlü bir sezgiden kaynaklanıyordu.

Çubuğunu sehpanın üstüne koyup, lülesi yukarı gelecek biçimde durdurmak için sinirli parmaklarıyla bir süre boşuna uğraştıktan sonra bu işten vazgeçen Nikolay ayağa kalkarak, "Bak, sana şu kadarını söyleyeyim," dedi. "Bunu sana kanıtlayamam, ama sen her şeyin kokuştuğunu ve Rusya'da hükümeti devirecek bir ayaklanmanın yakın olduğunu söylüyorsun ya... ben hiç de öyle görmüyorum durumu. Ayrıca, sen devlete ettiğimiz bağlılık yemininin de koşullara bağlı olduğunu söylüyorsun ki, buna da cevabım şu olacaktır: Senin de çok iyi bildiğin gibi, benim en yakın dostum

---

* Denisov, Almanca (erdem anlamındaki) *bund* ve Rusça (ayaklanma anlamındaki) *bunt* kelimeleriyle sözcük oyunu yapıyor. *–İngilizce çev.*

sensin, ama eğer gizli bir dernek kurmaya ve hükümet aleyhine çalışmaya kalkışacak olursan –ama hangi hükümet aleyhine olursa olsun– hükümete bağlı kalmayı kendi adıma görev sayarım ben. O zaman, Arakçeyev bana bir süvari bölüğü alıp sizleri kılıçtan geçirmemi emrederse, bir saniye bile düşünmeden emrini yerine getiririm! Benden söylemesi; sen artık bundan istediğin sonucu çıkar."

Nikolay'ın sözlerinin ardından tatsız bir sessizlik çöktü odaya. İlk konuşan Nataşa oldu; Nataşa kocasını tutup, ağabeyine yüklendi. Savunması gerçi zayıftı, ama yine de amacına ulaşmıştı: Nikolay'ın son sözleriyle yarattığı gerginlik dağılmış, kaldığı yerden yine tatlı tatlı konuşmaya başlamışlardı.

Akşam yemeği için hep birlikte kalkıldığında genç Nikolay Bolkonski kara gözleri ışıl ışıl yanarak, sapsarı bir suratla Piyer'in yanına yaklaştı.

"Piyer amca, siz... şey... babam sağ olsaydı sizin görüşlerinize katılırdı, değil mi?" diye sordu.

Konuşmalarına baştan sona tanık olan oğlancığın onu dinlerken ne karmaşık duygular, ne çetrefil düşünceler içinde bocalamış olabileceği bir anda kafasına dank eden Piyer, söylediklerini bir bir hatırlayarak, 'Keşke çocukcağız bunları hiç işitmeseydi!' diye içinden geçirdi. Ama çocuğun sorusunu da cevapsız bırakmaması gerekiyordu.

Yarım ağızla, "Evet, sanırım katılırdı," dedi ve odadan çıktı.

Oğlan başını önüne eğdi ve eğmesiyle birlikte, deminden beri yazı masasının üstünde kendi elleriyle yol açtığı yıkımın farkına vardı. Kıpkırmızı kesilerek doğru Nikolay'ın yanına gitti.

Masanın üstündeki kırık balmumlarını ve tüy yazı kalemlerini işaret ederek, "Enişteciğim, lütfen beni bağışlayın," dedi. "Bunların hepsini ben yaptım – ama isteyerek olmadı..."

Nikolay önce öfkeyle şöyle bir irkildi. Kırık balmumu ve kalem parçalarını alıp masanın altına atarak, "Pekâlâ, pekâlâ" dedikten sonra sırtını döndü oğlana; öfkesini zor gemlediği belliydi.

"Zaten en baştan, senin burada bulunman hataydı!" dedi.

XV

Akşam yemeğinde siyasetle, derneklerle ilgili konular açılmayıp, Nikolay'ın en sevdiği konuya girildi – 1812 anıları tazelendi. Bu konuyu Denisov açmış, Piyer de çok içtenlikli ve duygulu konuşmalarıyla sohbete son derece tatlı bir hava getirmişti. Yemekten sonra aile bireyleri en dostça duygularla sofradan kalkıp birbirlerine iyi geceler dilediler.

Nikolay soyunduktan sonra, çalışma odasında kendisini bekleyen kâhyayı görüp emirlerini verdi ve sırtında ropdöşambırı ile yatak odasına geçti; karısı hâlâ yatmamış, küçük yazı masasının başında bir şeyler yazıyordu.

"Nedir o yazdığın, Mari?" diye sordu Nikolay.

Kontes Mariya kızardı. Yazdığı şeyleri kocasının beğenmeyeceğinden ya da anlayışla karşılamayacağından korkuyordu.

Elinden gelse yazdıklarını kocasına hiç göstermeyecek, saklayacaktı, ama şimdi böyle yakalanıverince, bundan sonra artık saklamak zorunda kalmayacağını düşünerek bir bakıma sevinmişti de.

Kendi sık el yazısıyla doldurulmuş mavi kaplı bir defteri kocasına uzatarak, "Güncemi yazıyordum, Nikolay," diye cevap verdi.

Nikolay hafif alaylı bir tonda, "Günce mi?" diyerek defteri aldı. Fransızca yazılmış günceyi açıp okumaya başladı:

"4 Aralık. Bu sabah Andruşa (Andrey adındaki büyük oğulları) yataktan kalktığında giyinmek istememiş, o yüzden Matmazel Louise beni çağırttı. Andruşa'nın huysuzluğu üstündeydi bu sabah, giyinmem diye ayak diriyordu. Gözünü korkutmaya çalıştımsa da kâr etmedi, üstelik daha beter kızdı. Bunun üzerine ben de onun anlayacağı dilden konuştum: Artık onu sevmediğimi söyleyerek arkamı döndüm ve dadının yardımıyla öbür çocukları yataklarından kaldırdım, onlarla ilgilenmeye koyuldum. Andruşa uzunca bir süre hiç sesini çıkarmadan durdu; şaşırmış gibiydi. Derken, sırtında gecelik gömleğiyle yatağından fırlayıp koşa koşa yanıma geldi ve hıçkıra hıçkıra öyle bir ağlamaya başladı ki, uzun süre susturamadım onu. Beni küstürdüğü için çok üzüldüğü bel-

liydi. Sonra, akşamüstü karnesini eline verince yine hıçkıra hıçkıra ağlamaya, sarılıp sarılıp beni öpmeye başladı. İyilikle ona her şey yaptırılabilir."

"Bu 'karne' de ne oluyor?" diye sordu Nikolay.

"Büyük çocuklarımıza her akşam, o günkü hal ve gidişleriyle ilgili not vermeye başladım bir süreden beri."

Nikolay karısının dikkatle kendisini izleyen ışıltılı kara gözlerinin içine şöyle bir baktıktan sonra, yeniden sayfaları çevirip okumaya devam etti. Çocukların yaşamında annelerinin önemli gördüğü, onların karakterleriyle ilgili, eğitim yöntemleriyle ilgili çeşitli yorumlar, genellemeler güncede yer alıyordu. Belki bunların çoğu incir çekirdeğini doldurmaz şeylerdi, ama tümü de anne için büyük önem taşımaktaydı ve şimdi bu günceyi ilk kez okumakta olan babaya da önemli görünüyordu.

5 Ekim tarihini taşıyan sayfada şunlar yazılıydı:

"Mitya sofrada huysuzluk etti. Babası da ceza olarak ona pasta verilmeyeceğini söyledi. Nitekim Mitya'ya pasta verilmedi, ama ötekiler pastalarını yerken onun öyle açgözlü bir bakışı vardı ki... Çocukların böyle, tatlılardan yoksun bırakılarak cezalandırılmalarının onları daha da açgözlü yapacağına inanıyorum ben. Nikolay'a söylemeliyim bunu."

Nikolay defteri elinden bırakıp karısına baktı. Karısının ışıltılı gözleri merakla kendisine çevrilmişti: Güncede yazılı olanları onaylıyor muydu, onaylamıyor muydu kocası? Evet, evet, onayladığı, üstelik yalnız onaylamakla kalmayıp karısına hayranlık duyduğu da anlaşılıyordu.

'Belki bu kadar ince eleyip sık dokumaya gerek olmayabilir aslında, hatta belki bunların tümü gereksiz olabilir,' diye düşünüyordu Nikolay, ama sırf çocukları iyi ahlaklı yetişsinler diye karısının bu kadar çırpınması, bütün benliğiyle kendini bu işe adaması çok hoşuna gitmişti. Nikolay eğer o anki duygularının tahlilini yapabilecek yetenekte olsaydı, karısına duyduğu o hiç eksilmeyen sevginin temelinde, karısıyla iftihar edişinin temelinde yatan gerçeği de görebilecekti: Kendisinin belki de hiçbir zaman ulaşamayacağı

ve her zaman hayranlık duyduğu, gıpta ile baktığı çok yüksek bir manevi ve ahlaki düzeyde bulunuyordu karısı – gerçek buydu işte.

Karısının bu kadar akıllı, bu kadar iyi oluşuyla göğsü kabarıyor, maneviyat yönünden kendini karısıyla kıyaslanamayacak kadar aşağı düzeyde görüyor ve böyle yüce ruha sahip bir kadının sadece kendisine eş olmakla kalmayıp, kendisinin bir parçası haline gelişine müthiş seviniyordu Nikolay.

Karısına anlamlı bir bakışla bakarak, "Sana yüzde yüz katılıyorum, canımın içi!" dedi. Bir an duraladıktan sonra, "Ben de bugün büyük bir kabalık ettim," diye ekledi. "Sen bilmiyorsun. Hep birlikte çalışma odama geçmiştik – aramızda bir tartışma çıktı... Piyer'le benim aramda... ben... ben, kendimi tutamadım işte. Ama onunkisi de olacak şey değil yani! Çocuk gibi bu Piyer vallahi! Nataşa dizginleri eline almamış olsa, kim bilir başına ne işler açar bu gidişle... Petersburg'a niçin gitmiş, düşünebiliyor musun? Meğer orada bunlar bir dernek..."

"Biliyorum," dedi Kontes Mariya. "Nataşa anlattı bana."

"Ha, biliyorsan daha iyi öyleyse," diye devam etti Nikolay; tartışma aklına gelince yeniden öfkesi kabarıvermişti. "Aklı sıra beni de inandıracak – yok, efendim, hükümete karşı çıkmak her namuslu insanın göreviymiş de... devlete edilen bağlılık yemini şarta bağlıymış da... O sırada sen de orada olacaktın ki... Hepsi birden üstüme çullandılar; Denisov da, Nataşa da ondan yana çıktılar... Nataşa saçmaladı, tabii. Ama Piyer'i öyle bir parmağında oynatıyor ki! Gerçi, iş tartışmaya gelince Nataşa'nın kendine ait bir tek fikri bile olmadığı ortaya çıkıveriyor hemen... bütün yaptığı şey, Piyer'in laflarını papağan gibi tekrarlamaktan ibaret." En yakınlarımızı, en sevdiğimiz insanları bile mahkûm etmeye kadar bizi götüren o kör öfkeye kendini kaptırmış, verip veriştiriyordu Nikolay. Nataşa için şu anda ağzından çıkan her sözün kelime kelime aynen kendisiyle karısı arasındaki ilişkilere de uygulanabilir olduğu gerçeğini unutuyordu.

"Evet, bunun ben de farkındayım," dedi Kontes Mariya.

"Devlete bağlılık yemininin ve görev duygusunun her şeyin üzerinde olduğunu söylediğim zaman da, Piyer kalkıp bin dereden

su getirmeye başladı! Senin orada olmayışın çok yazık doğrusu, orada olsaydın ne derdin?"

"Anladığım kadarıyla sen tamamıyla haklıymışsın, bunu böylece Nataşa'ya da söyledim zaten. Piyer herkesin acı çektiğini, herkesin eziyet gördüğünü, ahlaksızlığın alıp yürüdüğünü, hemcinsine yardım etmenin insanlık borcu olduğunu ileri sürüyormuş. Bu noktada ona hak vermemek elde değil, tabii," diye sözünü sürdürdü Kontes Mariya, "Ama öte yandan, başka borçlarımızın, bize Tanrı'nın buyurduğu çok daha önemli görevlerimizin de bulunduğunu ve kendimizi tehlikeye atsak bile çocuklarımızı tehlikeye atmamamız gerektiğini Piyer'in unuttuğu anlaşılıyor."

"Tamam işte! Tam üstüne bastın! Benim de ona söylediğim aynen bu oldu zaten!" derken, Nikolay, bu lafı sahiden de söylemiş olduğu kanısındaydı. "Ama işte, onlar ille de kendi görüşleri doğrudur diye tutturmuşlar bir kere: Hemcinsini sevmek gerekirmiş, Hristiyanlık göreviymiş, daha bir sürü şey – bütün bunlarda, küçük Nikolay'ın önünde konuşuluyor... O da, yazıhaneye gizlice girmiş işte... Üstelik öteberimi de kırdı."

"Ah, Nikolay, bir bilsen – bazen çok üzülüyorum bu oğlan için," dedi Kontes Mariya. "O kadar eşi bulunmaz bir çocuk ki... Kendi çocuklarım yüzünden onu ihmal ediyormuşum gibi geliyor, üzülüyorum bu yüzden: Bu evde bütün çocukların ana babaları var, kardeşleri var – bir tek onun kimsesi yok. Hep kendi düşünceleriyle baş başa, hep yapayalnız."

"Onun yüzünden kendini suçlamana bence hiç gerek yok," dedi Nikolay. "Çocuğuna en düşkün ananın yapabileceği her şeyi sen onun için yaptın, hâlâ da yapmaktasın – bu da benim hoşuma gidiyor. O çok iyi bir çocuk, çook! Bu akşam baktım da, Piyer'i dinlerken âdeta kendinden geçmiş gibiydi – hem de ne geçme! Yemeğe inmek için kalktığımızda bir de baktım, masamın üstünde ne var, ne yok hepsini kırmış, ama daha ben ağzımı açıp da bir şey demediğim halde, o hemen atılıp kendisinin yaptığını söyledi! Bugüne kadar hiç yalanını duymadım zaten." Genç Bolkonski'yi yürekten sevmemekle birlikte, her fırsatta onun iyi bir çocuk olduğunu be-

lirtmeyi âdeta görev bellemiş olan Nikolay, "Çok iyi bir çocuk o, çook!" diye tekrarladı.

"Ne yapsam annesinin yerini tutamam yine de," dedi Kontes Mariya. "Ona tam bir anne olamayacağımı biliyorum, bu da beni üzüyor. O son derece üstün nitelikleri olan bir çocuk; bir şey olursa diye çok korkuyorum. Bir iki tane arkadaşı olsaydı, ne iyi olurdu."

"Sen üzme kendini, çok bir şey kalmadı şunun şurasında; önümüzdeki yaz Petersburg'a götüreceğim onu," dedi Nikolay. Sonra yine, çalışma odasında geçen ve kendisini çok rahatsız ettiği anlaşılan tartışmaya dönerek, "Evet, Piyer öteden beri hayalcinin biriydi zaten, hep de öyle kalacak," diye kaldığı yerden devam etti. "Orada durum kötüye gidiyormuş da, Arakçeyev berbat herifin biriymiş de bilmem ne – bütün bunlardan bana ne yani? Evlendiğim sırada gırtlağıma kadar borç içinde yüzer ve bu borçlar yüzünden hapse atılma korkusu içinde yaşarken, üstelik başımda bir de durumumun zerre kadar farkında olmayan bir anne varken, ben tutup da bu işlerle mi ilgilenecektim yani? Sonra sen varsın, çocuklarımız var, kendi işlerimiz başımızdan aşkın... Sabahın köründen akşam vakitlerine kadar çiftlikte ya da büromda dur durak bilmeden kendi keyfim için mi çalışıyorum ben? Yooo – bütün bunları sırf anacığımı rahat ettireyim, senin iyiliklerinin karşılığını vereyim, ileride çocuklarım da benim gibi beş parasız kalıp ele güne avuç açmasınlar diye yapıyorum."

Kontes Mariya ona yaşamın amacının yalnızca karın doyurmaktan ibaret olmadığını; onun bu çalışma konusunu gözünde fazla büyüttüğünü söylemek isterdi, ama söylese de hiçbir yararı olmayacağını bildiğinden, dilini tutmayı yeğledi. Kocasının elini alıp, öptü. Karısının bu davranışını, görüşlerinin onun tarafından onaylanışının ve benimsenişinin bir belirtisi sayan Nikolay bir süre susup düşünceleriyle baş başa kaldıktan sonra, yine düşünmeyi sürdürürken aynı zamanda bunları dile de getirmeye başladı:

"Bak, Mariya, bugün İlya Mitrofaniç geldi Tambov'dan (sözünü ettiği kişi Tambov'daki yurtluğun kâhyasıydı); dediğine göre, ormana şimdiden seksen bin ruble verenler çıkmış." Nikolay bunu

söyledikten sonra, hemen büyük bir hevesle, çok kısa bir zamanda Otradnoye'deki yurtluğu geri alabilme olasılığının doğduğundan söz etmeye girişti. "Bir on yılcık daha yaşayabilirsem eğer, çocuklarımı arkamda, gönenç içinde bırakacağım."

Kontes Mariya kocasının anlattıklarını dinliyor, söylediklerini anlıyordu. Nikolay zaman zaman böyle yüksek sesle düşünür ve arada bir, demin ne söylediğini sorardı Kontes Mariya'ya; karısının aklının başka yerde olduğunu fark ederse çok kızardı. O yüzden Kontes Mariya da dinliyordu onu; ne var ki, söylenenler kendisini hiç ilgilendirmediği için dikkatini vermekte güçlük çekiyordu. Kocasının yüzüne bakarken, kendi kafasından başka düşünceler geçirmediğini biliyordu, ama yine biliyordu ki, duyguları bambaşka yerlerdeydi. Kendisinin anladığı şeylerin tümünü anlamasına olanak bulunmayan -bu nedenle de acınması ve daha çok sevgi ve şefkat gösterilmesi gerektiğine inandığı- erkeğini, tutkulardan arınmış, yumuşacık, acımayla karışık bir sevgiyle sevdiğini söylüyordu ona duyguları. Bütün benliğini kavrayan ve kocasının anlattığı şeylerin ayrıntılarını kavramasına engel olan bu duygunun yanı sıra, yine anlatılanlarla hiçbir ilintisi bulunmayan bambaşka konular da -o istemese bile- zorla sızıyordu beynine. Yeğenini düşünüyor (kocası onun Piyer'i dinlerken nasıl kendinden geçtiğini anlattığı zaman bundan müthiş etkilenmişti Kontes Mariya) ve düşünürken bu ince, bu duygulu, son derece duyarlı varlığın bütün üstün nitelikleri birer birer canlanıyordu gözlerinin önünde. Yeğenini düşünürken, düşünceleri yavaş yavaş kendi çocuklarına kaydı. Genç Nikolay'ı çocuklarıyla kıyaslamadı ama kendi duyguları arasında -çocuklarına beslediği duygularla, yeğenine beslediği duygular arasında- karşılaştırma yapmaya başladı. Genç Bolkonski'ye beslediği duygularda ötekilere göre bir eksiklik bulunduğunu üzülerek fark etti.

Duygularının böyle başka başka oluşunu bir aralık, çocuklar arasındaki yaş farkına yormaya, kendini bu düşünceyle avutmaya yeltendiyse bile, genç Bolkonski'ye karşı kendini suçlu hissetmekten kurtulamadı ve daha iyi bir insan olmaya, bu dünyada yapı-

labilmesi mümkün olmayanı gerçekleştirmeye -kendi çocuklarını da, genç Bolkonski'yi de kocasını da, tüm hemcinsini de Hazreti İsa'nın tüm insanlığı kucaklayan sevgisiyle sevmeye- yürekten ant içti. Kontes Mariya'nın ruhu hep sonsuz olana, öncesiz ve sonrasız olana, mükemmel olana ulaşma çabası içinde çırpındığından hiçbir vakit huzura eremiyordu. Ten kafesinin cenderesindeki ruhunun çektiği azap Kontes Mariya'nın yüzüne vurmuş, bu yüze çile dolduran bir sofunun ifadesini vermişti. Nikolay bir ara karısına baktı ve bakar bakmaz, 'Tanrım! Ya o ölürse, ne olur bizim halimiz?' diye geçti içinden. 'Yüzünde ne zaman bu ifadeyi görsem, aklıma da hemen nedense onun ölümü geliveriyor,' diye düşündü. Gitti, kutsal tasvirlerin önüne durdu, akşam duasını okumaya koyuldu.

XVI

Nataşa ile Piyer de baş başa kalır kalmaz her karı kocanın yapacağı gibi hemen konuşmaya başlamışlardı; yine her karı koca gibi hızlı hızlı, birbirinin ne dediğini çarçabuk anlayarak, mantık kurallarına aldırış etmeden -yani, öncüller, çıkarsamalar ve yargılar gibi öğelere hiç başvurmadan- konuşuyorlardı. Nataşa bu tür konuşmaya o kadar alışıktı ki, eğer kocası mantıksal akıl yürütme yöntemine başvuracak olursa, kocasıyla arasında bir şeylerin ters gittiğini bundan hemen anlayıverirdi. Kocası eğer sakin sakin ve mantıksal kanıtlar ileri sürerek konuşmaya başlamış, kendisi de kocasına uyup konuşmasında mantığı ön plana çıkarma yolunu tutmuşsa, Nataşa bilirdi ki, Piyer'le aralarında biraz sonra kavga çıkacaktır.

Baş başa kalır kalmaz -Nataşa mutluluktan iri iri açılmış gözleriyle kocasına sokulup birden onun başını tutarak göğsüne bastırdığı, "Artık tamamıyla benimsin, benimsin! Artık bir yere kaçamazsın!" dediği anda-, o andan itibaren aralarında mantık kuralları tanımayan türden bir konuşma başlayıvermiş oldu; konuşmaları mantık kuralları dışındaydı, çünkü içlerinden geldiği gibi, birbiriyle hiç ilintisi bulunmayan birkaç konuyu birden aynı

anda ele alarak konuşuyor, hiç duralamadan daldan dala atlayabiliyorlardı. İşin garibi, bu daldan dala atlayarak ve aynı anda birden fazla konuyu ele alarak konuşma tarzı birbirlerini anlamalarına engel olmak şöyle dursun, tam tersine, birbirlerini çok iyi anladıklarının en güvenilir kanıtını oluşturuyordu.

İnsan rüya görürken o rüyayı biçimlendiren duygu dışında kalan her şey nasıl gerçek dışı, nasıl abuk sabuk, nasıl çelişkilerle dolu olursa, Piyer'le Nataşa arasındaki her türlü mantık kuralına aykırı bu konuşmada söylenen her söz, alıp verilen her fikir de aynı şekilde bulanık, abuk sabuk ve çelişkilerle doluydu; açık, anlaşılır ve gerçek olan biricik şey ise, o konuşmayı biçimlendiren, o konuşmaların kaynağı olan "duygu" idi.

Nataşa kocasına, ağabeyinin evinde günlerini nasıl geçirdiğini -kocasının yokluğunda nasıl yalnızlık çektiğini, nasıl ortalıkta uyurgezer gibi dolaştığını; kendisinden her bakımdan çok daha üstün bulduğu Mariya'nın ona ne iyi davrandığını, kendisinin de Mariya'ya nasıl eskisinden de çok bağlandığını- anlatıyordu. Nataşa gerçi Kontes Mariya'yı her bakımdan kendisine üstün saydığını söylerken son derece samimiydi, ama bunu söylemekten asıl maksadı, Piyer'in kendisini Mariya'ya veya herhangi başka bir kadına tercih ettiği gerçeğini vurgulamak ve Petersburg'da gördüğü bir dolu kadına ilişkin izlenimlerle yeni dönmüş kocasının ağzından da bu gerçeği bir kez daha işitmenin şimdi tam sırası olduğunu Piyer'e ima etmekti.

Piyer de onun bu üstü kapalı beklentisini boşa çıkarmayarak Petersburg'da, akşam toplantılarında olsun, yemeklerde olsun hanımlar arasında ne kadar sıkıldığını anlattı.

"Hanımlarla çene çalma becerisini tamamıyla kaybetmişim ben meğer," dedi. "Kadınların arasında sıkıntıdan fenalıklar geçiriyordum - üstelik onca işimin arasında..."

Kocasının gözlerinin içine dikkatle baktıktan sonra, sözüne devam etti Nataşa:

"Mari diyordum, doğrusu harika bir kadın! Çocukları ne kadar da iyi anlıyor! Ruhlarını okuyor âdeta! Mesela geçen gün Mitya huysuzluk edecek oldu da..."

"Tıpkı babası..." diye Nataşa'nın sözünü kesti Piyer.

Mitya'nın babasına benzediği doğruydu ama Piyer'in şimdi niçin bunu söylemek gereği duyduğunu biliyordu Nataşa; hemen anlayıvermişti sebebini: Besbelli Piyer kayınbiraderiyle aralarında geçen tartışma dolayısıyla huzursuzdu ve karısının bu konuda ne düşündüğünü merak ediyordu. Nataşa bunu anladığı için, bir vakit Piyer'in ağzından duyduğu sözleri aynen tekrarladı ona:

"Nikolay'ın da zayıf yanı budur işte – bir fikir herkes tarafından benimsenmedikçe, o fikrin doğruluğunu asla kabul etmez," dedi kocasına. "Oysa senin yenilik getiren her konuya ne kadar değer verdiğini bilirim."

"Yok, canım," dedi Piyer, "gerçek şu ki, Nikolay fikir tartışmalarını hiç ciddiye almıyor, hatta vakit israfı sayıyor. Al işte, hem bir yandan kitaplık kuruyor hem de bir kitabı okuyup bitirmeden asla yeni bir kitap almıyor." Hafifçe gülümseyerek, "Varsa yoksa Sismondi, Rousseau, Montesquieu," diye ekledi, ama hemen ardından da, eleştirisinde kötü niyet taşımadığını belirtmek istercesine, "Aslında ben Nikolay'ı çok..." diye başlayacak olduysa da, Nataşa buna hiç gerek bulunmadığını anlatmak amacıyla onun sözünü kesti:

"Yani, fikir tartışmaları Nikolay için sadece eğlenceden ibarettir diyorsun sen..."

"Evet; benim içinse, fikir tartışmaları dışında kalan her şey eğlenceliktir. Petersburg'da gözüm kimseyi görmedi. Aklımı bir fikre taktım mı gerisini gözüm görmez oluyor, başka her şey vakit israfı gibi geliyor o zaman."

"Çocuklarla birbirinize kavuştuğunuz anı ben göremedim – çok yazık oldu!" dedi Nataşa. "En çok sevinen hangisi oldu? Eminim, Liza olmuştur."

Piyer, "Evet," diye Nataşa'nın sorusunu cevapladıktan sonra kafasından geçenleri açıklamayı sürdürdü yine: "Nikolay'a bakılırsa, düşünmek bizim işimiz değilmiş. Ama ben düşünmeden edemem ki. Üstelik Petersburg'da durumu apaçık gördükten sonra (bunu yalnız sana söyleyebilirim), iyice anladım ki, eğer ben karışmazsam bizim bu işten hiçbir hayır gelmeyecek; herkes kendi bildiğini

okuyor, herkes başka bir yana çekiyordu çünkü. Duruma ben el koydum ve herkesi bir araya topladım; ayrıca, ileri sürdüğüm fikir de son derece açık, son derece basit. Ben tutup da falana ya da filana karşı muhalefet bayrağı açmalıyız demiyorum ki... Biz de yanılabiliriz. Ben, doğrudan yana, haktan yana olanlar el ele verelim diyorum; aynı sancağın altında – 'eylem ve erdem' sancağı altında birleşelim, diyorum. Bak, mesela Prens Sergey'e hiç diyecek yok; harika bir adam, çok da akıllı."

Piyer'in düşüncelerinin yüceliğinden hiç kuşkusu yoktu Nataşa'nın; yalnız, bir nokta onu rahatsız ediyordu. Onu rahatsız eden nokta da, bu yüce fikirleri ortaya atan adamın onun kocası oluşuydu. 'Toplum için bu kadar gerekli, bu kadar önemli biriyse, nasıl oluyor da aynı zamanda benim gibi birinin kocası da olabiliyor? Böyle bir şey mümkün mü? Öyleyse, nasıl oldu bu iş?' diye içinden geçiriyor, bu kuşkusunu kocasına da açabilmenin bir yolunu araştırıyordu. 'Piyer'in gerçekten de herkesten daha akıllı olup olmadığı konusunda kararına saygı duyulabilecek kim var acaba?' diye, Piyer'in en saydığı kişileri bir bir gözünün önünden geçiriyordu. Piyer'in kendi ağzından dinlediği kadarıyla, Platon Karatayev'den daha üstün tuttuğu kimse yoktu.

"Biliyor musun, ne düşünüyorum?" dedi Piyer'e. "Aklıma Platon Karatayev geldi de... O ne derdi acaba? Senin tutumunu onaylar mıydı?"

Bu soru karşısında hiç şaşırmadı Piyer. Karısının aklına Platon Karatayev'in gelivermesi ile ardından yönelttiği soru arasındaki bağıntının ne olduğunu hemen anlamıştı.

"Platon Karatayev mi?" diyerek bir an durup düşündü; Platon Karateyev'in bu noktada nasıl bir karara varabileceği konusunda hiç kendini aldatmadan, dürüstçe bir tahminde bulunmaya çalıştığı belliydi. "Onun bu işlere aklı ermezdi ki... ama niye ermesin? Belki de ererdi... ererdi sanırım."

Coşkuyla bağırdı Nataşa: "Seni dünyalar kadar seviyorum! Dünyalar kadar! Dünyalar!"

Piyer biraz daha düşündükten sonra, "Hayır, onaylamazdı," dedi. "Ama aile yaşamımızı onaylardı – bak işte, onu onaylardı.

Her şeyin uyum içinde, mutluluk ve düzen içinde yürüdüğünü görmek isterdi, en çok buna önem verirdi. Keşke bizi görebilseydi – ailemi göğsümü gere gere gösterebilirdim ona. Yaa... bir de sen bana takaza edersin, seni bırakıp gidiyorum diye... oysa senden bir parçacık ayrı kalınca neler hissettiğimi bir bilsen..."

"Evet, evet, ben de şimdi diyecektim ki..." diye başladı, ama bitiremedi Nataşa.

"Hayır, benim demek istediğim o değil," diye onun sözünü kesti Piyer. "Sana olan sevgimin eksilmesi diye bir şey zaten söz konusu olamaz; ama benim söylemek istediğim daha başka –ben çok değişik, bambaşka bir duygudan söz ediyorum... Nasıl anlatayım... Amaan, anla işte..." Piyer cümlesini tamamlamadı; tamamlamasına gerek kalmadı, çünkü karısının gözleriyle karşılaşan gözleri geri kalanını çoktan anlatmıştı bile.

Nataşa yine coşuverdi; bağıra bağıra, "Bir de 'balayı' der dururlar, evliliğin en mutlu ayları baştaki o 'cicim aylarıdır' derler – ne kadar saçma! Tam tersine, bizim en iyi zamanımız şimdi işte. Bir de sen ikide birde beni bırakıp gitmesen!.. İlk zamanlarda seninle nasıl birbirimize girerdik, hatırlar mısın? Her seferinde de ben haksız çıkardım. Ama her seferinde. Şimdi o kavgalarımızın neden çıktığını bile hatırlamıyorum – unuttum gitti."

"Neden çıkacak?" dedi Piyer hafifçe gülümseyerek. "Hep kıskançlık yüzün..."

"Söyleme! Bu sözü duymak istemiyorum!" diye bağırdı Nataşa. Gözlerinde kin dolu bir öfkenin buz gibi şimşekleri çakıyordu. Bir an duraladıktan sonra, "Yine gördün mü o kadını?" diye sordu.

"Hayır. Hem görsem bile tanımazdım ki."

İkisi de sustu; bir süre öyle kaldılar.

Bir an için bulutlanır gibi olan havayı yeniden yumuşatma kaygısına düştüğü anlaşılan Nataşa, "Ah, biliyor musun?" diye lafa başladı. "Sen çalışma odasında konuşurken, ben de seyrediyordum. Sen de tıpkı kendi oğluna (Nataşa, bebeklerini kastediyordu) benziyorsun; o da hık demiş senin burnundan düşmüş. Aaa, vakit geldi bile, yanına gitmeliyim... Meme zamanı... Seni bırakmak da hiç istemiyorum ama..."

Birkaç saniye için ikisi de sustular. Sonra aynı anda birbirlerine doğru dönerek, ikisi birden aynı anda konuşmaya başladılar. Piyer, içi rahatlamış olarak, hevesle girişmişti lafa; Nataşa'nın yüzünde de dingin, mutlu bir gülümseme uçuşuyordu. Lafa ikisi de nasıl aynı anda başladılarsa, birbirlerine öncelik tanımak amacıyla, yine ikisi de aynı anda sustular.

"Yok, yok. Sen söyle. Ne diyordun? Devam et."

"Hayır, sen devam et. Benimkisi önemli değil; saçma sapan bir şeydi," dedi Nataşa.

Bunun üzerine Piyer başladığı sözü bitirdi. Petersburg'daki başarılı çalışmalarıyla ilgili düşüncelerinin eksik bıraktığı kısmını da Nataşa'ya aktarıp bu arada bol bol kendine övgü payı çıkarmaktan geri kalmadı. O anda sanki tüm Rus toplumunun, hatta tüm dünyanın geleceğine yön vermesi için kendisini seçmişler gibi geliyordu Piyer'e.

"Aslında onlara şunu anlatmaya çalışıyordum ben," diye Nataşa'ya açıklamada bulundu; "büyük sonuçlar doğuran tüm fikirlerin basit fikirler olduğunu görürüz. Benim ortaya attığım düşünce de öyle; ben diyorum ki, madem şer kuvvetleri güç birliği yapıyor, o zaman namuslular da aynı şeyi yapsın. Ne kadar basit, değil mi?"

"Evet."

"Peki, sen ne diyecektin?"

Nataşa bu sefer daha da şen bir gülümsemeyle, "Yok bir şey canım, benimkisi o kadar önemli değil," dedi. "Sana Petya'nın bir şeyini anlatacaktım: Bugün bir ara dadısı onu kucağımdan almaya uzandığında Petya gülerek gözlerini yumdu ve dönüp içime girmek ister gibi göğsüme sokuldu; dadıdan saklandığını sanıyordu besbelli. Öyle tatlı şey ki! Bak, ağlamaya başladı bile. Hadi, ben gidiyorum," diyerek odadan çıktı.

Bu arada, alt katta, genç Nikolay Bolkonski'nin yatak odasında her zamanki gibi bir lamba yanıyordu. (Oğlan küçüklüğünden beri karanlıktan korkardı ve onun bu korkusunu bir türlü yeneme-

mişlerdi.) Dessales sırtı dört yastıkla beslenmiş olarak uyuyor, o kocaman burnundan ritmik horultular salıyordu.

Genç Nikolay ise az önce soğuk ter dökerek uyanmış, yatağında doğrulup oturmuş, dimdik önüne bakıyordu; gözleri fal taşı gibi açılmıştı. Korkulu bir rüyadan uyanmıştı genç Bolkonski. Plutarkos tarihinin resimli bir nüshası vardı oğlanda; kitaptaki resimler arasında başları miğferli askerler de yer alıyordu. Rüyasında kendisini ve Piyer amcasını işte o resimlerdeki askerler gibi, başlarında miğferlerle koca bir ordunun en önünde uygun adım yürürken görmüştü. Güz mevsimi geldiğinde havada örümcek ağı gibi dalgalanan, Dessales'ın *le fil de la Vierge** adını verdiği bürümcükler yüzer; genç Bolkonski'nin rüyasında gördüğü ordunun erleri işte o bürümcüklere benzeyen eğri eğri birtakım bembeyaz iplikçiklerden oluşuyordu ve tam önlerinde yine o iplikçiklere benzeyen, ama biraz daha kalın ve mat bir nesneden yapılma *Zafer* ayakta onları bekliyordu. Onlar -Bolkonski ile Piyer- ise neşe içinde ve rüzgâra kapılmış birer tüy hafifliğiyle hedeflerine doğru durmadan ilerliyorlardı. Onları arkalarından iten iplikçikler birdenbire gevşeyerek birbirine dolanmış, her şey bir anda arapsaçına dönmüş, ortalık kararıvermişti. Tam önlerinde de sert, tehdit eden bir suratla Nikolay enişte belirmişti.

Nikolay enişte birtakım kırık kalemleri, ufalanmış balmumlarını işaret ederek, "Bunlar senin marifetin mi?" diye sormuştu. "Bak, ben seni severim ama Arakçeyev'den emir aldım, buradan öteye bir adım daha atmak yok; adımını atanın kafasını uçururum." Genç Bolkonski çevresine bakınıp Piyer'i aramış, ama görememişti; Piyer'in yerinde babası -Prens Andrey- duruyordu. Gerçi babasının bir kitlesi, bir biçimi yoktu, ama oğlan yine de görebiliyordu onu ve babasını görünce zevkten dizlerinin bağı çözülüvermiş, içi boşalır gibi olmuştu: Gücü kuvveti gitmiş, iliği, kemiği yok olmuştu âdeta. Babası onun bu durumuna acıyarak başını okşamıştı. Ama tam o sırada da Nikolay enişte öteden onlara

* Fr. Duvak iplikleri. -*çev.*

doğru öfkeyle yürümeye başlamış, yaklaşmış, yaklaşmıştı. Dehşet içinde gözlerini açmıştı genç Bolkonski.

'Gördüğüm babamdı!' diye düşünüyordu oğlan. (Evde Prens Andrey'in usta ressam elinden çıkma çok güzel iki portresi asılı olduğu halde, genç Nikolay o güne kadar babasını hiç insan biçiminde canlandıramamıştı gözünün önünde.) 'Babam yanıma geldi, başımı okşadı. Benden de Piyer amcadan da hoşnut olduğu belli. Piyer amcamın dediklerinden şaşmayacağım. Mucius Scaevola* elini ateşe sokmuştu. Benim yaşamımda da buna benzer bir şey neden olmasın? Benden okuyup öğrenmem bekleniyor. Öğrenirim ben de. Ama öğrenimim nasıl olsa günün birinde bitecek, işte o zaman ben de bir şeyler yapacağım. Tanrı'dan bir tek dileğim var: İnşallah benim başıma da Plutarkos'un kitabında anlattığı adamların başına gelenlerin aynısı gelsin de ben de tıpkı onlar gibi davranayım. Ben onlardan da iyi davranabilirim. O zaman herkes beni tanır, herkes beni sever; benden övgüyle söz ederler hep.' O sırada genç Nikolay Bolkonski göğsünün sıkıştığını hissetti ve birdenbire hıçkıra hıçkıra ağlamaya başladı.

Dessales'ın sesi duyuldu:

"*Etes-vous indisposé*"** diye sordu öğretmen.

Genç Bolkonski, "Hayır," diye cevap verdikten sonra sırtüstü yastığına bıraktı kendini. Dessales'ı düşünerek, 'İyi yürekli, sevecen bir insan, ben de onu seviyorum,' diye içinden geçirdi. 'Ama Piyer amcam başka! Ah, ne harika bir insan o! Ya babam? Ah, babacığım, babacığım benim! Evet, öyle şeyler yapacağım ki, o bile beğenecek yaptıklarımı...'

---

* Scaevola, antik Roma'da ün kazanmış geniş bir ailenin adıdır. Burada sözü edilen Quintus Mucius Scaevola (Öl. M.Ö. 88), Publius Mucius Scaevola'nın (Öl. M.Ö. 115) oğlu (kendi amcaoğlu) olan aynı adlı ünlü oratordan ayırt edilebilmek için AUGUR sanıyla anılır. (Amcaoğlunu da ondan ayırt etmek için, onu da genellikle PONTIFEX -başkâhin- sanıyla anarlardı.) M.Ö. 117 yılında konsül seçilmişti. Cicero ve Atticus'a ders vermiştir. Roma hukukunun en büyük otoritelerinden sayılırdı. Sulla'ya red oyu vererek onu halk düşmanı ilan etmişti. *-çev.*

** Fr. Hasta mısın? *-çev.*

İKİNCİ BÖLÜM

I

Tarihin konusu ulusların ve tüm insanlığın yaşamıdır. Ama bir bütün olarak insanlık şöyle dursun, bir tek ulusun yaşamını bile bir çerçeve içinde ele alarak -yani, hiç eksik gedik bırakmadan- kelimelere sığdırabilmek olanaksızdır.

Tümüyle kavranabilmesi hiç kuşkusuz çok zor olan konuyu avuçlarının içinde tutabilmek ve bir ulusun yaşamını gözler önüne serebilmek için, eski çağda yaşayan tarihçilerinin hepsi de aynı yönteme başvurmuşlardır: Ulusları yöneten bireylerin yaşamını ele alıp, onların oynadığı rolü anlatmış ve bir bireyin etkinliğini anlatmakla bütün bir ulusun etkinliğini anlatmış olduklarını varsaymışlardır.

Bireylerin ulusları kendi iradeleri doğrultusunda hareket ettirebilmeyi nasıl becerdikleri ve yönetici bireylerin kendi iradelerine yön veren şeyin ne olduğu sorusuna -bu iki cepheli soruya- cevap olarak, eski çağın tarihçileri *İlah* kavramına sarılırlardı: Sorunun birinci cephesine, "Falanca *İlah* filanca ulusun falanca bireye boyun eğmesini irade buyurmuştur," diyerek; ikinci cephesine ise, "O seçilmiş birey kaderinde yazılı olanı yerine getirsin diye onun tüm davranışlarına yön veren güç, *İlahtır*," diyerek cevap verirlerdi.

Eski çağın tarihçileri insanların işine doğrudan doğruya *İlah*ların karıştığına inandıklarından, sorunları da böylelikle kendiliğinden çözümlenmiş olurdu.

Modern tarih ise bu tür görüşleri kuramsal olarak reddeder. Eh, eskilerin inançlarını -yani, insanlara İlahların hükmettiği ve ulusların alınyazılarındaki belli bir hedefe doğru yöneltildikleri inancını- bir yana bıraktıktan sonra da, modern tarihin, artık iktidarın görünümleriyle uğraşmayıp, iktidarı yaratan nedenler-

le ilgileneceği akla gelir. Gelgelelim, modern tarih hiç de o yolu tutmamıştır. Modern tarih kuramsal alanda eskilerin görüşlerini reddetmekle birlikte, uygulamada hâlâ eskilerin izinden gitmektedir.

Çağdaş tarihçiler, *İlahi* güce sahip ve doğrudan doğruya *İlahın* iradesine bağlı olarak hareket eden bireyler yerine, olağan dışı birtakım yeteneklere ve insanüstü niteliklere sahip kahramanları veya hükümdarlardan tutun da gazetecilere kadar, kitlelere egemen olan her türden herhangi bir adamı ele alırlar. Eski çağın tarihçileri ulusların -Yahudilerin, Yunanlıların, Romalıların- davranışlarının ardında *İlahların* iradesini, *İlahların* çizdiği hedefleri görürken, yeni tarih ekolü bunların yerine -Fransız, Alman ya da İngiliz oluşuna göre- kendi ulusunun gönencini koyar; çok fazla sıkışacak olursa, hadi diyelim ki, tüm insanlığı ya da uygarlığın çıkarı kavramını koyar; ama bununla kastettiği de yine, koskoca kıtanın kuzeybatısındaki küçücük bir köşeye sıkışmış bir iki ulustan ibarettir.

Modern tarih, eski çağ tarihçilerinin inançlarını kaldırıp atarken, onların yerine başka, yeni bir inanç koyamamış ve bu durumun ortaya çıkardığı mantığın gereği olarak da -eskilerin *Kader* ve *İlahi irade* kavramlarını kaldırıp attıklarını sanan- modern tarihçiler, başka başka yollardan da olsa ister istemez yine aynı sonuçlara ulaşmışlardır: yani, 1) Ulusları bireylerin yönlendirdiğini ve 2) Ulusların yöneldiği, tüm insanlığın yöneldiği belli amaçların bulunduğunu kabul etmek zorunda kalmışlardır.

Gibbon'dan Buckle'a kadar bütün modern tarihçilerin eserlerinde yer alan tezlerin temelinde -dışarıdan bakıldığında birbirlerinden çok farklı, yenilik taşıyan fikirler gibi görünmelerine rağmen- yine de çok eski zamanlardan kalma bu iki kaçınılmaz önerme yatar.

Tarihçi, her şeyden önce, insanlığa önderlik ettiklerine inandığı bireylerin (kimi tarihçi bu kategoriye sadece hükümdarları, generalleri, bakanları alır; kimisi, hatipleri, bilginleri, reformatörleri, filozofları ve şairleri de bunlar arasına katar) yaptıklarını

birer birer sayar döker. İkinci olarak, tarihçi, insanlığın yukarıda sıralanan bireyler tarafından hangi amaca yöneltildiğini kendisinin bildiğini varsayar. Bu amaç kimi tarihçiye göre Roma, İspanya veya Fransa devletinin yücelmesi; kimi tarihçiye göre de özgürlük, eşitlik veya dünyanın Avrupa adı verilen ufacık bir köşesinde yer alan bir tür uygarlıktır.

1789 yılında Paris'te bir kaynama başlar; bu kaynama genişler, büyür ve ulusların batıdan doğuya doğru kitlesel yönelişinde ifadesini bulur. Bu kitlesel yöneliş art arda gelen akınlar halinde olur ve her seferinde de doğudan batıya doğru gelişen bir karşı akınla çarpışır; batıdan doğuya doğru gelişen kitlesel hareket 1812 yılında hedefine, yani, Moskova'ya ulaşır; derken, bu kez de doğudan batıya doğru, şaşılacak bir simetri içinde karşı hareket başlar ve orta Avrupa ulusları bu karşı harekete katılır. Karşı hareket, batıdan doğuya doğru olan hareketin başlangıç noktasına, yani Paris'e ulaşır ve biter.

Bu yirmi yıllık dönem içinde rakamlara sığmayacak kadar çok sayıda tarla sürülmeden kalır, evler yanar yıkılır, ticaret altüst olur, milyonlarca insan göç eder, birçok insan yoksullaşır, birçok insan zenginleşir ve kendilerini hemcinsini sevmeyi esas kabul eden Hristiyan dininden sayan milyonlarca insan birbirini boğazlar.

Nedir bütün bunların anlamı? Bütün bunlar niçin meydana gelmiştir? Bu insanları ev yıkmaya, hemcinsini boğazlamaya iten nedir? Bütün bu olayları doğuran etmenler nelerdir? İnsanlar hangi gücün zoruyla böyle davranmışlardır? Geçmişe mal olan o karmaşa döneminden günümüze kalan anıtlarla, o dönemi anlatan 'masallarla' karşılaştıkça insan elinde olmaksızın, içgüdüsel bir davranışla ve son derece haklı olarak, işte bu basit soruları soruyor kendi kendine.

Sağduyu sahibi insanlar bu sorulara bir cevap bulabilmek için, amacı insanoğluna ve uluslara kendini tanımayı öğretmek olan tarih bilimine başvururlar.

Eğer tarih bilimi eski çağlarda yaşayan tarihçilerin görüşünü bir yana bırakmamış olsaydı, *İlah* tarafından kendi ulusunu ce-

zalandırmak ya da ödüllendirmek üzere Napolyon'a iktidar bahşedildiğini ve Napolyon'un ilahi amaçları gerçekleştirmek üzere ilahi iradeye boyun eğdiğini söyleyecekti; bu cevap da apaçık ve eksiksiz bir cevap sayılacaktı. İnsan, Napolyon'un ilahi bir yanı bulunduğuna inanır ya da inanmaz, o ayrı bir konudur; ama buna inanan bir kimse için o dönemin tarihinde anlaşılmayacak hiçbir yan, hiçbir çelişki kalmayacağı bellidir.

Ne var ki, modern tarih böyle bir cevap veremez. Eski çağlarda yaşamış tarihçilerin sahip oldukları bir anlayışı – yani, insanların işine doğrudan doğruya *İlahların* karıştığı anlayışını çağdaş tarih bilimi benimseyemez; benimseyemeyeceği için de başka cevaplar bulmak zorundadır.

Yukarıdaki sorulara cevap olarak çağdaş tarih ekolü şöyle der: "Siz bu kitlesel insan hareketini doğuran nedenleri mi öğrenmek istiyorsunuz? Bunun ne anlama geldiğini, o olayların nereden çıktığını mı bilmek istiyorsunuz? Dinleyin öyleyse:

"XIV. Louis çok kibirli, çok kendini beğenmiş biriydi; falancayı, filancayı metres tutmuş, falancayı, filancayı bakan yapmış ve Fransa'yı çok kötü yönetmişti. Ondan sonra gelenler ise zayıf karakterli adamlardı ve onlar da Fransa'yı kötü yönettiler. Onların metresleri de filanca ile falanca, gözdeleri de falanca ile filanca idi. Sonra, o sıralarda birtakım adamlar birtakım kitaplar yazmışlardı. XVIII. yüzyılın sonuna gelindiğinde Paris'te üç beş adam ortaya çıkıp tüm insanların özgür ve eşit olduğundan dem vurmaya başladılar. Bunun üzerine Fransa'nın her yerinde insanlar birbirlerine girdiler, birbirlerini öldürdüler. Kralı ve daha birçok insanı öldürdüler. O sıralarda Fransa'da, Napolyon adında bir dâhi yaşıyordu. Napolyon denilen bu adamın fethetmediği yer, yenmediği –yani, öldürmediği– adam kalmadı; çünkü o bir dâhiydi. Derken, bu adam –bilinmeyen bir nedenle– kalktı, Afrikalıları öldürmeye gitti. Bu işi çok iyi becerdiği –yani, Afrikalıları çok iyi öldürdüğü– aynı zamanda çok akıllı ve kurnaz da olduğu için, Fransa'ya döndüğünde herkesin kendisine boyun eğmesini emrettiği anda herkes bu emre uyuverdi. Sonra bu adam imparator oldu ve hemen,

başka insanları öldürmek için İtalya'ya, Avusturya'ya, Prusya'ya sefer açtı. Oralarda da pek çok insanın kanına girdi. Bu sıralarda Rusya'nın başında Aleksandr adında bir Çar vardı. Bu Çar, Avrupa'nın bozulan düzenini yeniden kurmaya karar verip birkaç kez Napolyon'la savaştı. Ama 1807 yılında aniden, Napolyon'la dost olacağı tuttu; dostlukları 1811'e kadar sürdü. Sonra, 1811'de bunlar yeniden bozuşup, yine birçok insanı öldürmeye giriştiler. Derken, bu Napolyon, arkasına altı yüz bin kişi toplayıp Moskova üzerine yürüdü ve Moskova'yı aldı; sonra, birdenbire bunun da Moskova'dan kaçacağı tuttu. Bunun ardından Aleksandr, Stein'ın ve başkalarının aklına uyarak Avrupalı uluslardan bir koalisyon ordusu toplayıp, Avrupa'nın huzurunu kaçıran o adamın üstüne yürüdü. Napolyon'un eski müttefiklerinin tümü birdenbire onun can düşmanı kesiliverdiler ve Napolyon'u yenip Paris'e girdiler, onu zorla tahtından indirip Elbe adasına sürdüler, ama on yıl öncesine kadar kanun kaçağı ve haydut saydıkları, bir yıl sonra da yine öyle sayacakları bu adamın imparatorluk sanını elinden almamakla kalmayıp, ona her türlü saygıyı da gösterdiler. Bunun ardından, o güne kadar gerek Fransızların, gerek tüm müttefik ülkelerin gözünde soytarıdan başka bir şey olmayan XVIII. Louis tahta çıkarıldı. Napolyon da kendi kurduğu Hassa Tümeninin önünde gözyaşları dökerek tahttan feragat ettiğini açıkladıktan sonra sürgüne gitti. O sürgüne gidince (herkesten önce davranıp gözüne kestirdiği koltuğu ele geçiren ve bu sayede Fransa'nın sınırlarını daha da genişleten Talleyrand başta olmak üzere) tüm hünerbaz politikacılarla diplomatlar Viyana'da baş başa verip konuşmaya giriştiler. Onların konuşmalarına göre de kimi ulus mutluluğa erdirilirken, kimi ulus mutsuz edildi. Derken, birdenbire müttefik devletlerin hükümdarları ve onların diplomatları birbirlerine düştüler; ordularına yeniden birbirlerini boğazlamaları için emir verecekleri sırada, Napolyon yanında topu topu bir taburcuk askerle Fransa'ya geri döndü ve kısa süre önce ona nefretini kusan tüm Fransızlar hemen yine onun emrine giriverdiler. Ne var ki, müttefik devletlerin hükümdarları bu işe çok kızıp, bir kez daha Fransa

ile savaşa tutuştular. Dâhi Napolyon'u yendikten sonra birdenbire onun 'haydut' olduğunu hatırlayarak, tuttular, bu sefer de onu St. Helena adasına sürdüler. Canından aziz tuttuğu sevgili Fransa'sından ve bütün yakın dostlarından çok uzakta, bu çıplak adada yaşamaya mahkûm edilen sürgün, uzun süre ölüm döşeğinde yattıktan sonra öldü ve kendinden sonraki kuşaklara miras olarak, yaptığı bütün o 'büyük işleri' bıraktı. O sırada Avrupa'da gericilik hortladı ve hükümdarlar tebaalarını yeniden ezmeye başladılar."

Bu anlatıyı sadece bir alay –tarihsel olayların bir tür karikatürize edilmesi– diye düşünmek yanlış olur. Tam tersine, anı yazarlarından ve devletler tarihi yazarlarından tutun da, o dönemin *kültürünü* konu alan yeni yeni birtakım tarih yazarlarına varıncaya kadar *bütün* tarihçilerin yukarıda sorulan sorulara verdikleri –ve aslında hiç de cevap olmayan– çelişkili cevapların son derece yumuşak bir dille yapılmış tasviridir bu.

Tarihçilerin verdiği cevapların gülünçlüğü, çağdaş tarihçilerin kendi kendilerini, hiç sorulmamış soruları cevaplayan bir sağır durumuna düşürmüş olmalarından ileri geliyor.

Tarihin amacı eğer insanoğlunun var olduğu günden beri ulusların süregelen hareketlerini anlatmak ise, –geri kalan bütün öbür noktaların aydınlığa kavuşturulabilmesi için– her şeyden önce şu sorunun cevabını vermesi gerekir: Kavimleri harekete geçiren güç nedir? Bu soruya çağdaş tarih uzun uzadıya (ama dönüp dolaşıp hep aynı noktalara gelerek) cevap yetiştirmeye çalışıyor ve neden olarak hep ya Napolyon'un dehasını, ya XIV. Louis'nin kendini beğenmişliğini ya da birilerinin yazdığı birtakım kitapları ileri sürüyor.

Bunların hepsi doğru da olabilir, tarihçinin bütün bu söylediklerine herkes katılıyor da olabilir; ama bunlar sorulan sorunun cevabı değildir ki... Eğer kadiri mutlak birtakım *ilahların* varlığını ve bu *ilahların* kendi uluslarını hep birtakım Napolyon'lar, Louis'ler, yazarlar aracılığıyla yönlendirip yönettiklerini kabul edebilseydik, çağdaş tarihçilerin cevapları o zaman ilginç gelebilirdi; ama biz böyle bir *ilahi* güç kabul etmiyoruz, o yüzden de Napolyon'lardan,

Louis'lerden, yazarlardan söz etmeden önce tarihçiler bize başka bir şeyi açıklamak zorundadırlar: Sözünü ettikleri bu adamlarla, ulusları harekete geçiren güç arasındaki ilişkiyi. Eğer *ilahi* güç yerine başka türden bir güç geçirilecekse –tarihin bütün anlamı bu gücün ne olduğunda yattığı için– bu gücün nelerden ibaret olduğunu bize açıklamaları gerekir.

Bu gücün, açıklaması kendinde olan, herkesçe bilinen bir şey olduğunu varsayan bir tutum içindedir tarih. Ama tarih bunu herkesçe bilinen bir şeymiş gibi gösterebilmeyi ne kadar isterse istesin, tarih kitaplarına azıcık aşina bir kimse bile, tarihçilerin kendilerinin değişik biçimlerde anladıkları bu yeni gücün ne menem bir şey olduğunun herkesçe bilindiği varsayımına kuşkuyla bakar.

II

Ulusları harekete geçiren güç nedir? Biyografi yazarlarıyla, ulusları tek başlarına ele alarak bunların tarihlerini ayrı ayrı yazan tarihçiler, kahramanlarla hükümdarlarda böyle bir gücün var olduğu anlayışından yola çıkarlar. Onların anlatılarında olaylar sadece bir Napolyon'un, sadece bir Aleksandr'ın ya da genel bir ifadeyle, anlattıkları kişinin iradesine bağlı olarak meydana gelir. Her bir olayı anlatan ayrı bir tarihçi bulunsaydı eğer, yukarıdaki gibi bir açıklama doyurucu olurdu. Ne var ki, milliyeti değişik, eğilimi değişik başka başka tarihçiler aynı olayı anlatmaya kalkışınca bunların verdikleri cevap da bütün anlamını yitiriveriyor; çünkü bu başka başka tarihçiler bu gücü sadece birbirlerinden değişik anlamakla kalmıyorlar, çoğu kez de birbirlerine taban tabana zıt biçimde anlıyorlar. Bir tarihçi çıkıp falanca olayın Napolyon'un gücüyle meydana geldiğini, bir başkası Aleksandr'ın gücüyle meydana geldiğini vb. söylüyor. Bu tür tarihçiler üstelik ele aldıkları kişinin gücünün neye dayandığı konusunda da birbirleriyle taban tabana zıt görüşler ileri sürmektedirler. Bonapartist tarihçi Thiers çıkıp, Napolyon'un gücünün kendi erdem ve dehasına dayandığını ileri sürebiliyor. Bir cumhuriyetçi olan Lanfrey ise Napolyon'un

gücünü düzenbazlıktan ve halkı aldatmaktan aldığını söylüyor. Böylece, bu tür tarihçiler karşılıklı olarak birbirlerinin tezlerini çürütürlerken, olayları doğuran gücün ne olduğu konusunda bir kavram kargaşası yaratarak, tarihin en temel sorularını cevapsız bırakmış da oluyorlar.

Tüm ulusların tarihiyle ilgilenen evrensel tarihçiler, tek tek konuları ele alan uzman tarihçilerin olayları doğuran güçle ilgili anlayışlarının ne kadar yanlış olduğunu kabul eder görünüyorlar. Bunlar, yani genel tarih yazarları, ulusları yönlendirme gücünü kahramanlara ya da hükümdarlara bağlamayıp, bunu, çeşitli vektörlerin kuvvetler bileşkesi olarak kabul ederler. Genel tarih yazarları, bir savaşı ya da bir ulusun boyunduruk altına girişini anlatırlarken olayların nedenini herhangi bir bireyin gücünde değil, o olayla ilişkili bulunan pek çok bireyin etkileşiminde ararlar.

Dolayısıyla, bu görüşte olanlar, kendisi zaten bir sürü başka başka kuvvetlerin ürünü olan tarihsel kişinin gücünü, olayları doğuran güç diye kabul edemezler kolay kolay. Bununla birlikte genel tarih yazarlarının hemen hepsi de güç kavramını "olayları doğuran güç" biçiminde ele almakta ve güç ile olay arasındaki ilişkiye âdeta neden-sonuç ilişkisi gözüyle bakmaktadır. Bunlar (genel tarih yazarları) bir bakıyoruz, tarihsel kişilerin kendi çağlarının ürünü olduklarını, bunların gücünün de çeşitli güçlerin bileşkesi olduğu görüşünü ileri sürüyorlar; arkasından da bir bakıyoruz ki, o gücün başlı başına olaylar yaratan bir güç olduğu görüşünü savunmaktadırlar. Mesela Schlosser, Gervinus ve daha başkaları bir yandan Napolyon'u 1789 fikriyatının, cumhuriyetin vb. ürünü olarak takdim ederlerken, öte yandan da kalkıp, 1812 seferi ve –hoşlarına gitmeyen– daha başka birtakım olayların doğrudan doğruya Napolyon'un iradesinin yanlış yönlendirilişinin bir sonucu olduğunu, ayrıca, 1789 fikriyatının sadece ve sadece Napolyon'un kaprisi yüzünden gelişemeden kaldığını açıkça savunabilmektedirler. Yani bunlara bakılırsa, Napolyon'un gücünü kendi çağının genel ruhsal durumu ve devrim fikriyatı yaratmıştır; ama çağın genel ruhsal havasını ve devrimi boğan da Napolyon'un gücüdür.

Bu ilginç çelişki hiç de rastlantısal değildir. Bu çelişkiyle adım başı karşılaşıyoruz; koca koca ciltlerden oluşan genel tarih kitapları zaten baştan aşağı bu türden zincirleme çelişkilerle doludur. Bunun nedeni, genel tarih yazarlarının çözümleme yapmak amacıyla yola çıkıp, yarı yolda duruvermeleri olgusunda yatar.

Parça parça kuvvetlerin bir araya gelerek tek bir bileşik güç oluşturabilmesi için, parça parça kuvvetler toplamının bileşkeye eşit olması zorunludur. Genel tarihçiler bu "olmazsa olmaz" koşula hiç uymazlar. Bunun bir sonucu olarak da, bileşik gücü açıklayabilmek için ele aldıkları parçalar yetersiz kalınca, sonucu etkileyen ana niteliğini açıklayamadıkları bir başka parçanın daha var olduğundan söz ederler.

Uzman tarihçi, 1813 seferini ya da Bourbon'ların yeniden güçlenmesini anlatırken, bütün bu olayların Aleksandr'ın iradesine bağlı olarak gerçekleştiği tezini savunmak amacıyla uzun uzadıya dil döker. Genel tarihçi Gervinus ise, 1813 seferi ve Bourbon'ların yeniden güçlenmesi olaylarının Aleksandr'ın iradesi sonucu olduğu tezini çürüterek, Stein'in, Metternich'in, Madame de Stael'in, Talleyrand'ın, Fichte'nin, Chateaubriand'ın etkinliklerinin bir araya gelişi sonucu olduğu tezini savunur. Bu tezi savunmakla bu tarihçinin yaptığı iş, hiç kuşkusuz, Aleksandr'ın gücünü –Talleyrand, Chateaubriand vb. diye– parçalarına ayırmaktır. Ne var ki, bu parçaların değerler toplamının –başka bir deyişle, Chateaubriand, Madame de Stael, Talleyrand ve diğerleri arasındaki etkileşimin– bileşkeye, yani, milyonlarca Fransızın Bourbon'lara boyun eğişi fenomenine eşit olmadığı apaçıktır. Bundan dolayı da, milyonlarca insanın Bourbon'lara boyun eğişi fenomeninin nasıl olup da bu parçalardan doğabildiğinin –başka bir deyişle, toplamı belli bir "A" miktarı olan parça parça güçlerin nasıl olup da "A"nın bin katı bir bileşke verebildiğinin– açıklamasını yapabilmek için, Gervinus, gerisin geriye dönüp yine aynı kavrama (belirli kuvvetlerin bileşkesi olduğunu reddettiği iktidar kavramına) başvurmak zorunda kalır; yani, bileşkenin, parçalar toplamından değişik çıkması sonucunu doğuran, açıklanamaz bir başka kuvvetin varlığını

kabul etmek zorunda kalır. Genel tarih yazarlarının tümü de aynı şeyi yapmakta ve bunun bir sonucu olarak, sadece uzman tarihçilerle değil, kendi kendileriyle de çelişkiye düşmüş olmaktadırlar.

Yağmuru oluşturan neden hakkında hiçbir fikri bulunmayan saf köylü, "Rüzgârın yağmuru uzaklaştırdığı" veya "Rüzgârın yağmur getirdiği" biçiminde laflar eder; bu lafların hangisini edeceği, onun yağmurlu mu yoksa açık hava mı istediğine bağlıdır. Tıpkı bunun gibi genel tarih yazarı da öylesi işine geldiği, kendi kuramına uygun düştüğü zaman, "İktidar olayların bir ürünüdür," der; bir başka zaman da, bunun tersini savunması gerekince tutar, "Olayları iktidar yaratır," der.

Zaman zaman *littérateur** gibi, *grandes dames*** gibi öğeleri *olayları yaratan güçler* diye niteleyebilen genel tarih yazarlarının izinde gitmekle birlikte bu güçleri genel tarih yazarından değişik yorumlayan ve *kültür tarihçileri* adı verilen üçüncü bir tarihçi türü daha vardır. Bunlar gücü kültürde, entelektüel etkinlikte görür.

Bu *kültür tarihçileri*, -birincisinden sonuncusuna kadar tümü de- soyundan geldikleri genel tarihçilerin hık demiş burnundan düşmüşlerdir; tutumlarıyla tıpatıp onlara benzerler. Neden benzemesinler? Öyle ya, madem tarihsel olaylar belli birtakım kişilerin birbirlerine şöyle ya da böyle yapmalarıyla açıklanabiliyor, o zaman aynı tarihsel olaylar niçin birilerinin şu ya da bu kitapları yazmış olmasıyla da açıklanamasın? Her yaşamsal fenomenin oluşumunda rol oynayan sayısız etmen içinden, bu tarihçiler, sadece entelektüel etkinliklerin ürünlerini seçip alırlar ve fenomenin oluşum nedenini sadece bu ürüne bağlarlar. Ama olayların oluşumunun altında kültürel etkinliğin yattığını kanıtlayabilmek için bunlar ne kadar çabalarsa çabalasınlar, kavimlerin kitlesel hareketiyle kültürel etkinlik arasında bir bağıntı kurabilmek çok zordur; hele, insanlığın bazı davranışlarına yön veren gücün kültürel etkinlik olduğunu kabul edebilmek olanaksızdır; olanaksızdır çünkü insanların eşitliği doktrininden doğan Fransız Devrimi boyunca

* Fr. Edebiyatçılar. -*çev.*

** Fr. Büyük kadınlar. -*çev.*

işlenen gaddarca suçlar, sürüyle insanın boğazlanması veya sevgi kavramını baş tacı eden Hristiyanlık adına girişilen kıyımlar, idamlar türünden olaylar, kültürel etkinlik kavramına öncelik tanıyanların bu hipotezini çürütür.

Ama bir an için, bu türden tarih kitaplarını baştan aşağı dolduran bütün bu kurnazca hazırlanmış tezlerin doğru olduğunu kabul edelim: Ulusları yönlendiren şeyin *fikir* adı verilen tanımı yapılmamış güç olduğunu varsayalım; bu durumda, tarihin temel sorusu yine ya cevaplanmamış olarak kalacaktır ya da genel tarihçiler tarafından hükümdarların gücünü tanımlamak üzere ortaya atılan, "danışmanların ve başkalarının etkisi" kavramına yepyeni bir güç kavramını daha -*fikir* adı verilen güç kavramını da- eklememiz ve bu fikir denilen güçle kitleler arasındaki bağıntıyı açıklamamız gerekecektir. Belli bir olayın belli bir biçimde gelişmesinde Napolyon'un gücünün rolü bulunduğu tezini kabul etmek, hatta -biraz daha fazla çabayı gerektirse de- Napolyon'un gücünün başka etmenlerin de yardımıyla bir olayı doğurduğu görüşünü bile anlayışla karşılamak mümkündür; gelgelelim, *le Contrat Social** adında bir kitabın nasıl olup da Fransızlar üzerinde onlara birbirlerini boğazlattıracak bir etki yarattığını anlayabilmek -fikir denilen bu yeni türetilmiş güç ile o olay arasındaki neden-sonuç bağıntısı açıklanmadıkça mümkün değildir.

Aynı zaman dilimi içinde yaşayan insanlar arasında birtakım bağlar bulunacağı doğrudur ve insanların hareketleriyle ticaret arasında, alım satım arasında, imalat ve bahçıvanlık arasında, daha birçok etkinlik arasında nasıl bir ilişki varsa, buna benzer bir ilişkinin tarih içindeki insan hareketleriyle entelektüel etkinlikler arasında da bulunduğundan söz edilebilir. Ama bir tarihsel hareketin tümünün nedeni olarak, kültür tarihçileri tarafından niçin sadece entelektüel etkinliğin gösterildiğini anlamak mümkün değildir. Kültür tarihçilerini böyle bir sonuç çıkarmaya yönelten düşünceler ancak şunlar olabilir: 1) Tarih kitaplarını ancak, okumuş, bilgili insanlar yazabildiğine göre, tüm insanlığın

* J. J. Rousseau'nun Toplumsal Sözleşme adlı kitabı. -*çev.*

hareketinin temelini oluşturan gerekçeyi de bu sınıftan olan insanların sağladığını düşünmek onlara doğal gelmiş olabilir (gerçi aynı yolda düşünmek tüccarların, çiftçilerin, askerlerin de işine gelir ama tüccarlarla askerler tarih kitabı yazmadıkları için bunu ifade edemezler); 2) Manevi etkinlik, aydınlanma, uygarlık, kültür, fikriyat denilen şeylerin tümü de kesin tanımı yapılamamış, belirsiz kavramlar olduğundan, açıklanması ve anlaşılması daha da zor, daha da kapalı birtakım sözcükleri bu kavramlarla sarıp sarmalayarak herhangi bir kuramın içerine sokuşturmak kolaylarına gelmiş olabilir.

Bu türden (ve günün birinde, bir yerde birisinin işine belki de yararı dokunabilecek) tarih kitaplarının kendilerine özgü niteliklerini bir yana bırakırsak, genel tarih yazarlarının da gitgide benimsemeye başladıkları bu kültür tarihlerinin asıl ilginç yönleri şuradadır: Bunlar, –yani kültür tarihçileri– olayların nedeni olarak çeşitli dinleri, felsefeleri ve siyasal doktrinleri ciddiyetle incelemeye başlayarak yola çıkarlar, ama söz gelimi 1812 seferi gibi gerçek bir tarihsel olayı anlatmak zorunda kaldıkları anda, ister istemez bunun belli bir gücün kullanılması sonucu meydana geldiğinden söz etmeye başlarlar; 1812 seferinin Napolyon'un iradesi sonucu olduğunu açıkça ifade ederler. Bunu söylemekle kültür tarihçileri istemeden kendi tezlerini kendileri çürütür duruma düşerler; kendi uydurdukları o yeni güç kavramının tarihte yer alan gerçek hiçbir olayın nedeni sayılamayacağını ve tarihin ancak (kendilerinin bir türlü kabul etmeye yanaşmadıkları) iktidar kavramıyla açıklanabileceğini kendileri göstermiş olurlar.

III

Lokomotif yürüyor. Biri çıkıp soruyor: "Bunu yürüten nedir?" Köylü cevap veriyor: "İçinde şeytan var, o yürütüyor." Başka biri de çıkıp tekerlekleri döndüğü için lokomotifin yürüdüğünü söylüyor. Bir başkası ise lokomotifin hareketinin, dumanın rüzgârla geriye savrulmasından ileri geldiği görüşünü ileri sürüyor.

Ne yapsanız bu köylüyü düşüncesinden döndüremezsiniz; çünkü o kendine eksiksiz, mükemmel bir açıklama yolu bulmuştur bir kere. Onu düşüncesinden döndürebilmek için birinin çıkıp şeytan diye bir şeyin var olmadığına onu inandırması ya da bir başka köylünün çıkıp ona lokomotifi yürütenin şeytan değil bir Alman olduğunu açıklayabilmesi gerekir. Bu yapılabilse, ancak o zaman, taban tabana zıt iki görüşün ortaya çıkması sonucu, her ikisi de yanıldıklarını anlayacaklardır. Öte yandan, lokomotifin hareketini tekerleklerin dönüşüne bağlayıp da düşüncesinden dönmüş olan adam bir kez çözümleme sürecine girmiş bulunduğu için, bunu sonuna kadar sürdürmek zorundadır; lokomotifin hareketinin gerçek nedeninin kazanda oluşan buhar olduğu sonucuna ulaşana kadar bu adamın gerçek neden arayışını yarıda kesmeye hakkı yoktur artık. Lokomotifin hareketini dumanın geriye savruluşuyla açıklayan adam ise tekerleklerinin dönüşünün yeterli bir açıklama olmadığını fark ettiği içindir ki, gözüne ilk çarpan şeye (yani, geriye savrulan dumana) sarılmıştır bir açıklama olarak.

Gerçekte ise lokomotifin hareketini açıklayabilmenin biricik yolu, gözlemlenen harekete eş değerde bir gücün varlığını kabul etmekten geçer.

Kavimlerin hareketini açıklayabilmenin yolu da, kavimlerin tüm hareketlerine eş değerde bir gücün varlığını kabul etmekten geçer.

Gelgelelim, bu kavramı ortaya koymak için tarihçilerin ele aldıkları çeşit çeşit güçlerin hiçbiri de gözlemlenen harekete denk güç niteliği taşımamaktadır. Bunların bir kısmı, tıpkı lokomotifin içinde şeytan bulunduğunu düşünen köylü gibi, kahramanlarda doğuştan gelen bir güç bulunduğunu varsayar; başka bir kısmı bunun, tıpkı tekerleklerin dönüşü kuramı gibi, başka başka çeşitli güçlerden kaynaklandığını ileri sürer; bir kısmı ise bunu, tıpkı geriye savrulan duman gibi, entelektüel etkiye bağlar.

Bireylerin tarihleri –bu birey ister Sezar olsun, ister Aleksandr, ister Lüter ya da Voltaire– ayrı ayrı yazıldığı sürece; bir olayda yer alan kişilerin tümünün, ama kesinlikle tümünün tarihi ise yazıl-

madığı sürece, insanları belli bir amaca yönelten zorlayıcı bir gücün varlığı kavramına başvurmadan insanlığın hareketini anlatabilmek mümkün olamaz. Bu bakımdan, tarihçilerin bildiği biricik kavram da *iktidar* kavramıdır.

Dolayısıyla, yorumu yapılmakta olan tarihsel malzemeyi ele alarak işlemek için sahip olunan biricik araç, biricik tutamak işte bu *iktidar* kavramıdır; eğer Buckle'ın yaptığı gibi, tarihsel malzemeyi işlemek için yeni bir yöntem ortaya atmadan bu tutamağı kırarsanız, elinizdeki tarihsel malzemeyi işleyebilmenizi mümkün kılacak biricik araçtan kendinizi yoksun bırakmış olursunuz. Tarihsel olaylara bir açıklama getirebilmek için bu iktidar kavramının gerekli olduğunu en iyi biçimde de genel tarih yazarları ile kültür tarihçilerinin kendi tutumları gösterir; nitekim bunlar *iktidar* kavramı kuramını bir yandan reddederlerken, beri yandan da adım başında döner, bu kavrama kendileri başvururlar ister istemez.

İnsanlık âleminin cevabını aradığı sorular karşısında tarih biliminin bugüne kadarki tutumunu, dolaşımdaki paraya -yani, nakit ve kâğıt paraya- benzetebiliriz. Tek tek kişilerin yaşam ve meslek öykülerini anlatan biyografilerle tek tek ulusların yaşamını anlatan tarih kitapları kâğıt paraya benzer. Bunlar hiç kimseye zarar vermeden -hatta bir bakıma kolaylık da sağlayarak-piyasada dolanır, alışverişte kullanılır ve bir amaca hizmet ederler; ta ki, birisi çıkıp da, bu kâğıt paranın güvencesinin ne olduğunu sorana kadar. Aynı biçimde, eğer bir kimse çıkıp, kahramanların iradesinin nasıl olup da olayları meydana getirdiğini sormasa, Thiers'inkiler türünden tarih kitapları insana çok ilginç, hatta bir bakıma şiirsel bile gelebilirdi. Ama nasıl ki, kâğıt para ortada fazlaca dolaşmaya başladığı veya çok büyük miktarlarda basıldığı veyahut halk kâğıt paradan altına kaçmaya başladığı zaman kâğıt paranın gerçek değeri hakkında kuşkular uyanmaya başlıyorsa, Thiers'inkiler türünden tarih kitapları bol bol yazıldığı ya da birisi çıkıp son derece safiyane bir şekilde, "Yahu, Napolyon'a bu işi hangi güç yaptırdı?" diye sorduğu -başka bir deyimle, elindeki kâğıt parayı

gerçek altınla değişmek istediği– anda, o tür tarih kitaplarının gerçek değeri üzerine de kuşkular başladı demektir.

Genel tarih yazarları ile biyografi yazarları da işte tıpkı, kâğıt paranın kusurlarını görüp bu paralarını bir metal parayla, ama altının özgül ağırlığına sahip olmayan bir metalden yapılmış parayla değişmek isteyen insanlara benziyorlar. Kâğıt para yerine bunların kullanacağı para hiç kuşkusuz "sert para" olacak, şıngır şıngır ses de çıkaracaktır, ama işin bir de başka bir yönü vardır: Kâğıt paranın sahtesi kolay anlaşılamazken, metal paranın kalp olanı hemen ayırt edilir; kimse bunu yutmaz. Altının değeri nasıl ki, sadece alışverişte kullanılabilmesinden değil, aynı zamanda altının öz değeri dolayısıyla elde bulundurulmak istenmesinden ileri geliyorsa, genel tarih kitabı yazanların da altın gibi gerçekten yüksek değere sahip olabilmeleri ancak tarihin şu son derece önemli sorusuna cevap verebilmeleriyle mümkündür: İktidarı oluşturan nedir? Bu soruya genel tarihçiler çelişik cevaplar verirlerken, kültür tarihçileri bu soruyu tamamıyla bir yana bırakıp, bambaşka bir soruya cevap vermeye kalkışmaktadırlar. Altın taklidi kalp sikkeler ancak, bu kalp sikkeyi gerçek altın diye kabul etmiş insanlardan kurulu bir toplulukta veya altının gerçek değerinden habersiz kara cahiller tarafından kullanılabilir; aynı şekilde, insanlık âleminin sorduğu temel soruya cevap vermekten aciz genel tarih yazarları da ancak üniversitelerde veya –bazılarının kullanmayı pek sevdiği deyimle– "ciddi kitaplar" okumaya meraklı okur yığınları arasında geçer akçe sayılabilirler; ama bu, onların değerlerinin sadece kendilerinden menkul olduğu gerçeğini değiştirmez.

IV

Tarih bilimi, eski çağlarda yaşamış tarihçilerin benimsedikleri inancı –yani, ulusların ilahi bir kudret tarafından seçilmiş bir kişinin iradesine, o seçilmiş kişinin de ilahi iradeye boyun eğdiği inancını– kaldırıp bir kenara attıktan sonra artık, şu iki şıktan birini seçmedikçe, adım başı çelişkiye düşmeden tek adım bile ata-

maz: ya, ilahların insanların işine doğrudan doğruya karıştığını kabul edecek yani, yeniden bu çağ dışı inancı benimseyecektir; ya da, adına "iktidar" denilen ve tarihsel olayları yarattığı varsayılan o özel gücün doğru dürüst bir açıklamasını yapacaktır.

O çağ dışı inanç yerle bir edildiği için tarih artık gerisin geriye dönüp ona sarılamaz; dolayısıyla, *iktidar* kavramıyla neyin anlatılmak istendiğini açıklamak zorundadır.

"Napolyon ordu kurulmasını ve savaşa girilmesini emretti," deniliyor. Bu tür beyanlara o kadar alışmışızdır ve bu tür görüşler o kadar kolayımıza gelir ki, Napolyon'un bir emriyle altı yüz bin kişinin *niçin* savaşa girdiğini sormak bile saçma görünür bize. İktidar Napolyon'daydı, onun için de emri yerine getirildi.

İktidarın Napolyon'a Tanrı tarafından verildiğine inanıyorsak, o zaman bu çözüm bizim için yeterince doyurucudur. Ama böyle bir inanç taşımıyorsak eğer, bu inancı reddettiğimiz anda, bir insanın başkaları üzerindeki bu iktidarının niteliğinin belirlenmesi bizler için bir zorunluluk olur.

Bu iktidar, kuvvetli bir adamın zayıf bir adam üzerindeki fiziksel üstünlüğü –yani, Herkül'ünkü gibi kaba kuvvet uygulamaya dayanan bir egemenlik– olamaz; tarih içinde ön plana çıkan simaların birer kahraman olduklarını, deha adı verilen özel bir ruh ve kafa gücüyle donatıldıklarını ileri süren bazı tarihçilerin safça inandıkları gibi, manevi bir gücün etkisinin bulunduğu anlayışına da dayandırılamaz bu. İktidar kavramı manevi kuvvetin üstünlüğü anlayışına dayandırılamaz, çünkü Napolyon türünden kahramanların manevi kuvvetlerine ilişkin görüşlerin kişiden kişiye çok değişiyor olması bir yana, milyonlarca insana hükmeden bir XI. Louis'nin ya da bir Metternich'in ve bunlara benzer pek çok kişinin hiç de öyle manevi ve ahlaki nitelikleri yüksek kişiler olmayıp, tam tersine, hükmettikleri o milyonlarca insandan ahlakça daha zayıf olduklarını da yine bize tarih öğretiyor.

İktidarın kaynağı fiziksel güç ya da manevi kuvvet olmadığına göre bu kaynağı başka bir yerde –iktidarını kitleler üzerinde uygulayan kişi ile kitleler arasındaki ilişkide– aramak gerekiyor.

Hukuk bilimi –tarihin iktidar anlayışının yerine gerçek altını piyasaya süren bu *tarih bankası*– iktidar kavramına böyle bakıyor işte:

İktidar, halkın seçilmiş bir hükümdara açıkça veya zımnen devrettiği "amme iradesi" yani, halkın kendi "ortak iradesi"dir.

Devletin ve iktidarın nasıl düzenlenmesi –tabii, eğer *a priori* bir düzenleme mümkün olabilseydi– gerektiğini tartışan hukuk bilimi alanı içinde kalındığı sürece bu tanımın anlaşılmayan hiçbir yanı yoktur; ama tarih alanına uygulandığı anda, bu iktidar tanımı da bir açıklamaya ihtiyaç duyar.

Hukuk biliminin devlet ve iktidar kavramlarını algılayışı, eski çağdakilerin ateşi algılayışı gibidir –yani, mutlak (absolute: saltık) bir varlık gibi. Oysa tarih bilimi devlet ve iktidar kavramlarını– tıpkı modern fizikçilerin ateşi bir element değil, bir fenomen diye kabul edişleri gibi sadece birer fenomen olarak kabul eder.

Tarih bilimi ile hukuk bilimi arasındaki bu temelli görüş ayrılığından çıkarılacak sonuç şudur: Hukuk bilimi, iktidar kavramının zaman boyutundan tamamıyla bağımsız, sabit bir kavram olarak ne olduğunu anlatabildiği ve bilimsel bir yazarın iktidar kavramını nasıl bir çerçeve içinde, hangi öğelerle ele alarak işlemesi gerektiğini (kendine göre) en ince ayrıntılarına kadar tartışabildiği halde, tarih biliminin aynı konuda sorduğu soruyu –zaman boyutu içinde gözle görülür değişimlere uğrayan iktidar kavramının ne anlam taşıdığı sorusunu– cevapsız bırakıyor.

Eğer iktidar denilen şey, halkın hükümdara devrettiği ortak iradesi ise, o zaman Pugaçev'i amme iradesinin bir temsilcisi mi saymak gerekir? Yok, eğer Pugaçev'i halkın ortak iradesinin temsilcisi saymıyorsak, o zaman Napolyon'u niçin öyle saydık? III. Napolyon'u Boulogne'da tutsak edenler niye onu suçlu saydılar; sonradan da III. Napolyon'un tutuklattığı kişiler niçin suçlu sayıldılar?

Topu topu iki üç kişinin gerçekleştirdiği saray darbeleri halkın ortak iradesini yeni bir hükümdara devredebilir mi? Uluslararası ilişkilerde, yenilgiye uğramış bir halkın ortak iradesi o

ulusu yenen kişiye devredilebilir mi? Ren Konfederasyonu kendi iradesini 1808 yılında Napolyon'a mı devretmişti? Rus ordusu Fransız kuvvetleriyle birlikte 1809 yılında Avusturya üzerine yürüdüğünde Rus halkının iradesi Napolyon'a mı devredilmiş oluyordu?

Bu sorulara verilebilecek sadece üç cevap vardır:

Varsayım 1): Halkın ortak iradesi, halkın seçtiği hükümdara veya hükümdarlara koşulsuz olarak devredilir, bundan dolayı da yeni bir iktidar odağının uç vermesi ya da atanmış iktidara karşı girişilen her türlü mücadele, meşru iktidara karşı girişilmiş yasa dışı bir hareket sayılmalıdır; varsayım 2): Halkın ortak iradesi hükümdarlara herkesçe bilinen belli koşullar altında, kısıtlanmış olarak devredilmiş kabul edilir ve bunun böyle olduğunu göstermek için de hükümdarların yetkilerinin kısıtlanmasının, hükümdarlara karşı muhalefete girişilmesinin hatta iktidarın devrilmesinin hep, iktidarı emaneten elinde tutan kişinin konulmuş koşullara uymayışından ileri geldiği savunulur; varsayım; 3): Halkın ortak iradesinin hükümdarlara koşullu olarak devredildiği, ama koşulların belirsizlik taşıdığı, tanımlarının iyice yapılmadığı, bundan dolayı da, bir grup insan hükümdarın koşullara tam anlamıyla uyduğunu kabul ederken başka bir grubun bunu kabul etmeyebileceği ve buna bağlı olarak bir yetki mücadelesinin ortaya çıktığı, birçok kişinin bu yüzden "Yetki bendedir!" diye ortaya atıldığı varsayılır.

Tarihçiler halk yığınlarıyla hükümdarlar arasındaki ilişkiyi işte yukarıda belirttiğimiz bu üç yoldan açıklarlar.

Bazı tarihçiler, en çok da daha önce sözünü ettiğimiz biyografi ve anı yazarı türünden tarihçiler –saflıkları yüzünden iktidarın anlamı ile ilgili soruyu anlayamadıkları için– ulusal ortak iradenin tarihsel kişilere koşulsuz olarak devredildiğine inanırlar ve herhangi bir devlet üzerine görüşlerini bu inanç içinde kaleme alırlarken sözünü ettikleri iktidarın mutlak ve gerçek iktidar olduğunu varsayar, dolayısıyla herhangi başka bir gücün o iktidara karşı çıkmasını kabul edemezler; iktidara karşı çıkan gücü iktidar

olarak değil, iktidara karşı girişilmiş gayrimeşru bir saldırı olarak kabul ederler.

Onların bu kuramı, tarihin eski çağlardaki barışçıl dönemlerine uygulandığı sürece işe yarar bir kuramdır; ama tarih sahnesinde başka başka yerlerde aynı anda başka başka iktidarların boy göstererek birbirleriyle kapıştıkları dönemlere, ulusların yaşamındaki fırtınalı dönemlere uygulanmaya kalkışıldığı anda, iş karışır: Meşruiyetçi (Bourbon'ların iktidarını yasal ve geçerli sayan) tarihçi kalkar, konvansiyonu (yani, ulusal meclisi) da, direktuvarı da, Bonaparte'ı da sadece kurulu düzene karşı gelen gayrimeşru birer saldırgan olarak kabul ederken, cumhuriyetçi ya da Bonapartist tarihçi de kalkar, bunların gerçek iktidar olduğunu ve geri kalan tümünün gayrimeşru sayılması gerektiğini savunur. Birbirlerinin tezlerini çürütme çabası içindeki bu tarihçilerin ikisinin de bu yorumlarıyla ancak ağzı süt kokan çocukları kandırabilecekleri apaçıktır.

Tarihin böyle yorumlanışındaki yanlışlığı gören üçüncü türden tarihçiler de vardır; bunlar iktidarın, hükümdara halk tarafından koşullu olarak devredilen ortak iradeye dayandığını ve tarih boyunca ortaya çıkan önderlerin, halk tarafından zımnen kabul edilmiş bir "program" yürütmeleri için, yine halk tarafından kendilerine devredilmiş koşullu, ama sadece koşullu bir iktidara sahip bulunduklarını söylerler. Gelgelelim bu tür tarihçiler de o "programın" nelerden oluştuğunu söylemezler veya eğer söylerlerse, hep birbirlerinin tezlerini çürüten şeyler söylerler.

Her bir tarihçi, halkın ilerlemesini neyin oluşturduğu konusundaki kendi görüşüne göre, bu programın temel öğelerini falanca ya da filanca devlet yurttaşlarının yücelişinde, gönencinde, özgürlüğünde veya aydınlanmasında arar. Ama bu programın niteliği konusunda tarihçilerin kendi aralarında bir görüş birliğine sahip olamayışlarını bir yana bıraksak, hatta bu programın genel koşulları konusunda bir dereceye kadar görüş birliği bulunduğunu kabul etsek bile, yine de tarihsel olgular her seferinde bu kuramı yalanlar. İktidar hükümdarlara devredilirken, gerçekleştirilmesi

öngörülen koşullar eğer halkın gönenci, özgürlüğü ve aydınlanması ise, nasıl oluyor da XIV. Louis gibi, Müthiş İvan gibi hükümdarlar ömürlerinin sonuna kadar kıllarına bile dokunulmadan saltanat sürebiliyor da, XVI. Louis ve I. Charles gibileri kendi halkları tarafından cellada teslim ediliyor? Yukarıda sözünü ettiğimiz tarihçiler bu soruya, "Programa uygun olmayan eylemlerde bulunan XIV. Louis'nin günahını XVI. Louis'nin çektiği," biçiminde cevap veriyorlar. Peki, ama niçin günahı işleyen XIV. veya XV. Louis'nin değil de ille XVI. Louis'nin başına patlıyor kabak? Kabağın XVI. Louis'nin başına patlamasındaki gerekçeler nelerdir? İşte bu sorulara hiçbir cevap yok; olamaz da zaten. Ayrıca, bu görüş sahipleri, yüzyıllar boyunca belli hükümdarlara ve onların hanedanlarına bırakılmış olan ortak halk iradesinin nasıl olup da son elli yıl içinde birdenbire ulusal meclise, direktuvara, bir Napolyon'a, bir Aleksandr'a, bir XVIII. Louis'ye, tekrar Napolyon'a, bir X. Charles'a, bir Louis Philippe'e, bir cumhuriyet hükümetine ve bir III. Napolyon'a devredilebildiği sorusuna da hiçbir cevap getiremiyorlar. Halk ortak iradesinin, özellikle de uluslararası ilişkilerin çeşitli fetihler ve ittifaklarla karmakarışık hale geldiği dönemlerde, neden bu kadar sık el değiştirdiği sorusuna bir cevap vermek zorunluğunu hisseden bu tür tarihçilerin bir kısmı, iktidarın bu şekilde el değiştirmesi olaylarından bazılarının normal bir "halk iradesi devri" olayı sayılamayacağını ve böyle normal olmayan devir olaylarının herhangi bir diplomatın, bir hükümdarın veya parti liderinin zayıflığı, hileciliği, düzenbazlığı ya da aymazlığı sonucu ortaya çıkan birer "kaza" sayılması gerektiğini istemeye istemeye de olsa kabul etmek zorunda kalıyorlar. Dolayısıyla, bu tarihçiler –iç savaşlar, devrimler, fetihler gibi– tarihsel olayların pek çoğunu, halk iradesinin isteyerek devredilişi sonucu ortaya çıkan fenomenler olarak değil de bir veya birkaç bireyin iradesinin yanlış yönlendirilmesinin doğurduğu fenomenler olarak, yani, bir kez daha, "iktidar gaspı" olarak sunarlar. Bu tarihçiler de öbürküler gibi, tarihsel olayları, kendilerinin ortaya attığı kuramın dışında kalan birer istisna olarak görmektedirler.

Bazı bitkilerin çift çenekli olarak filizlendiğine bakarak bütün bitkilerin çift yaprakçıklı olarak büyümesi gerektiğini, dolayısıyla da -gelişmiş durumlarında çift çeneklilerle en ufak bir benzerliği kalmayan- palmiye, mantar, hatta meşenin bile kural dışı kaldığını iddia eden botanikçilere benzetebiliriz bu tarihçileri.

Üçüncü türe soktuğumuz bu tarihçiler halk iradesinin tarihsel kişilere koşullu olarak devredildiğini, ama bu koşulların neler olduğunu bilemeyeceğimizi varsayıyorlar. Bunların dediklerine göre tarihsel kişiler iktidar sahibidirler, çünkü kendilerine devredilmiş olan halk ortak iradesini bu tarihsel kişiler taşımaktadır.

Peki, bu kuramı kabul ettiğimizi varsayalım; o zaman, ulusları yönlendiren gücün liderler olmayıp, doğrudan doğruya halkın kendisi olduğu sonucunu da kabullenmiş bulunacağımıza göre, o liderlerin önemi nerede kalıyor?

Buna karşılık, bu tarihçiler bize diyorlar ki: "Tarihsel kişiler kitlelerin iradesini yansıtırlar; tarihsel önderlerin yaptıkları, halkın yapmak istedikleridir."

Bu iddiaya karşı da şu soru akla geliyor: önderlerin yaptıklarının tümü halkın iradesini yansıtır mı; yoksa önderlerin yaptıklarının sadece bir bölümü mü halkın iradesini yansıtmaktadır? Eğer bazı tarihçilerin savundukları gibi, "Önderlerin tüm yaptıkları halkın iradesini yansıtır" denecekse, o zaman Katerina'ların, Napolyon'ların biyografilerinde en hurda ayrıntılarına kadar yer verilen bütün o saray rezaletlerinin de halkın yaşantısını yansıttığını kabul etmek gerekecektir ki, buna da ancak deli saçması denir. Yok, eğer sözüm ona "filozof" geçinen bazı tarihçilerin iddia ettikleri gibi, tarihsel kişilerin eylemlerinin sadece bir bölümünün halkın yaşantısını yansıttığı kabul edilecekse, o zaman da bir önderin eylemlerinin hangi bölümünün halkın yaşantısını yansıttığını belirleyebilmek için, her şeyden önce halkın yaşantısının nelerden oluştuğunu bilmemiz gerekecektir.

Üçüncü tür dediğimiz bu tarihçiler, karşı karşıya kaldıkları bu gibi sorunların üstesinden gelebilmek için, akla gelebilecek her türlü tarihsel olayı kapsamak üzere son derece karmaşık, kapalı, anla-

şılmaz soyutlamalar yoluyla genellemeye giderek, bu soyut genellemelerini insanlığın eylemlerinin amacı olarak sunarlar bize. Bu tür tarihçilerin hemen hemen tümünün en çok başvurduğu genellemeler şunlardır: Özgürlük, eşitlik, aydınlanma, ilericilik, uygarlık ve kültür. İnsanlığın yöneldiği amaçlar diye birtakım "postulat"lar ortaya atan bu tarihçiler kalkarlar, çok sayıda anıt bırakmış olan kişileri, hükümdarları, bakanları, generalleri, yazarları, reformatörleri, papaları, gazetecileri –kendi görüşleri açısından bu kişilerin o postulatları hangi ölçüde gerçekleştirdikleri ya da gerçekleştirmediklerine bakarak, o oranda– incelemeye alırlar. Ama insanlığın yöneldiği amacın sadece özgürlükten, eşitlikten, aydınlanmadan ve uygarlıktan ibaret olduğu kanıtlanamadığı, ayrıca, halkı yöneten ve halkları aydınlatan kişilerle halk arasındaki ilişki bu tarihçiler tarafından tamamıyla keyfi olarak, bir varsayıma –yani, halkın ortak iradesinin daima en çok ilgi çeken tarihsel kişilere devredildiği varsayımına– dayandırıldığı içindir ki, bir yerden kalkıp başka bir yere göçen, evleri yakan, toprağı işlenmemiş bırakan, birbirlerini boğazlayan milyonlarca ve milyonlarca insanın bunca eylemi, evleri yakmayan, birbirlerini boğazlamayan, tarımla filan da uzaktan yakından hiç ilgilenmeyen bir avuç insanın eylemlerinin öyküsü içinde hiçbir zaman bir yansıma bulamaz.

Tarih adım başında bunun böyle olduğunu kanıtlamaktadır. XVIII. yüzyılın sonunda batı dünyası halklarının büyük bir kaynaşma içinde batıdan doğuya akışlarını XIV. XV. XVI. Louis'nin ve bunların metreslerinin, bunların bakanlarının eylemleriyle ya da Napolyon'un, Rousseau'nun, Diderot'nun, Beaumarchais'nin vb. yaşamlarıyla açıklamaya kalkan olmuş mudur hiç?

Kazan'ın doğusuna düşen bölge ile Sibirya'da yaşayan Rus halklarının eylemleri Müthiş İvan'ın hastalıklı karakteriyle ya da onunla Kurbski arasındaki yazışmalarla mı açıklanmıştır bizlere?

Haçlı seferleri sırasında insanların yığınlar halinde dünyanın bir ucundan kalkıp öbür ucuna yürüyüşleri yoksa Godfrey'lerin yaşam ve meslek öyküleri, Louis'ler ve metreslerinin yaptıkları, ettikleriyle mi açıklanıyor? Haçlı seferleri döneminde insanların

serseri güruhlar halinde, başlarında doğru dürüst bir önder bile bulunmaksızın niçin bir keşişin ardına takılarak batıdan doğuya aktıklarının bir açıklaması bize göre yapılamamıştır. Hele, bir Haçlı seferi için akla yakın ve kutsal bir amaç -yani, Kudüs'ün kurtarılması amacı- tarihsel kişiler tarafından ortaya atıldığı zaman, daha önce amaçsız olarak başlamış bulunan akının niçin birdenbire duruverdiğini anlamak hiç mümkün değildir. Papalar, krallar, şövalyeler, "aman şu kutsal toprakları kurtarıverelim" diye istedikleri kadar çırpınadursunlar, insan yığınlarını harekete geçirmek için istedikleri kadar dil döksünler, nafile; insanları daha önce harekete geçirmiş olan etmen ortadan kalktığı için artık yerinden bile kımıldatamamışlardır o yığınları. Godfrey'lerin, Minnesinge'lerin (yani, gezgin ozanların) yaşam öykülerinin ve eylemlerinin halk yığınlarının eylemlerini açıklamaya yetmediği apaçıktır. Bunun bir sonucu olarak da Godfrey'lerin, gezgin ozanların yaşam öyküleri bilgi olarak zamanımıza aktarılabildiği halde, halkların yaşamöyküleri ve halkları harekete geçiren etmenlerin neler oldukları meçhul kalmıştır.

Halkların yaşam öykülerini anlatabilmek için başvurulan, bir avuç insanın yaşam öyküleri, yani yazarlarla reformatörlerin yaşam öyküleri ise açıklayıcı bir öğe olarak daha da yetersiz kalmaktadır.

Kültür tarihi bize herhangi bir yazarın ya da reformatörün yaşam koşullarını, düşüncelerini, davranışlarının ardındaki dürtüleri açıklar. Martin Luther'in hırçın karakterli biri olduğunu ve şu, şu söylevleri verdiğini; Rousseau'nun kuşkucu karakterli biri olduğunu ve şu, şu kitapları yazdığını öğrenebiliyoruz da, reformasyonun hemen ardından insanların birbirinin boğazına niçin sarıldığını ya da Fransız Devrimi boyunca birçok insanın niçin giyotinde can verdiğini öğrenemiyoruz.

En yeni tarihçilerin yaptığı gibi, eğer bu iki tarihi birleştirecek olursak, hükümdarlarla yazarların yaşam öykülerini, onların kişisel tarihçelerini elde etmiş oluruz, ama ulusların yaşam öykülerini anlatan bir tarih elde etmiş olmayız.

V

Ulusların yaşam öyküleri bir avuç insanın yaşam öyküsü kapsamı içinde ele alınamaz, çünkü o bir avuç insanla uluslararasında ne gibi bir ilişki bulunduğu henüz açıklanabilmiş değildir. Bu ilişkinin, halkın ortak iradesinin belli birtakım tarihsel kişilere devredilmiş bulunmasına dayandığı varsayımını ileri süren kuram, tarihsel deneylerle doğrulanmayan bir hipotezden ibarettir.

Halkın ortak iradesinin tarihsel kişilere devredilmesi olgusuna dayandırılan kuram, hukuk bilimi kapsamında belki birçok soruya cevap getirebilir ve hukuk bilimi açısından vazgeçilmez sayılabilir, ama tarihe uygulandığında, devrimler, fetihler, iç savaşlar ortaya çıkar çıkmaz –yani, tarih fiilen başladığı anda– o kuram hiçbir şeyi açıklayamaz olur.

Bu kuramın çürütülemezmiş gibi görünüşü, halkın ortak iradesinin devredildiği savının doğruluğu kanıtlanamaz bir sav olmasından ileri gelmektedir; savın doğrulanamayış nedeni ise böyle bir şeyin gerçekte hiç vuku bulmamış olmasıdır.

Hangi tarihsel olay ele alınırsa alınsın ve o olayın başında hangi tarihsel kişi bulunursa bulunsun, bu kurama dayanılarak her zaman için falanca kişinin başa geçiş nedeni olarak halkın ortak iradesinin o kişiye devredilmesi gösterilebilir.

Bu kuramın tarihsel sorulara verdiği cevapları, otlağın değişik yerlerindeki ot durumunu ve çobanın sürüyü nasıl güttüğünü hiç dikkate almaksızın sadece sürünün hareketlerini izlemekle yetinen bir insanın, sürünün şu ya da bu yöne yönelişini, o sürünün başında bulunan hayvanın yönelişiyle açıklamasına benzetmek mümkündür.

"Kösemen bu yöne gittiği için sürü de bu yöne gidiyor, çünkü koyun sürüsü kendi ortak iradesini kösemene devretmiştir." İşte, birinci türe giren tarihçilerin –yani, halkın ortak iradesinin öndere koşulsuz olarak devredildiğini savunan tarihçilerin– söyledikleri budur.

"Koyun sürüsünün başındaki kösemenin değişip değişmemesi, baştaki kösemenin sürü tarafından belirlenmiş doğrultuda kıla-

vuzluk edip etmediğine bağlı olarak sürü ortak iradesinin başka bir kösemene aktarılması veya aktarılmaması olayıdır." Halkın ortak iradesinin hükümdarlara koşullu olarak (o koşulların neler olduğunu da sadece tarihçilerin kendileri bilir) devredildiğini ileri süren tarihçilerin sorulara verdiği cevap ise böyledir. (Böyle bir gözlemleme yöntemine başvuranlar sık sık yanılmış durumuna düşerler: Bu tür gözlemci, kendi tercihi olan doğrultunun etkisi altında bulunacağından, bir gün bir de bakar ki, önder dediği kişiler halkın yön değiştirmesi yüzünden kenarda hatta geride kaldıkları halde, kendisi (gözlemci) onları hâlâ önder yerine koymaktadır.)

Hükümdarlardan tutunuz da gazetecilere varana dek tarih sahnesinde yer almış herkesin kendi çağını yansıttığı görüşünü savunan üçüncü tür tarihçilerin söyledikleri ise şu anlama geliyor: "Sürünün başındaki hayvan sık sık değiştiriliyor ve sürü sık sık yön değiştiriyorsa bu sadece, sürünün ortak iradesini ilgi çeken bir hayvandan alıp bir başka ilgi çeken hayvana aktarmasından ve bu işi sık yapmasından ileri gelmektedir; bundan dolayı da, sürünün hareketini gözlemleyebilmemiz için, sürünün dört bir yanında hareket halinde olan bütün ilginç hayvanları gözlememiz gerekir."

Halk yığınlarının ortak iradelerinin tarihsel kişilere devredildiğini ileri sürmek ağız kalabalığından başka bir şey değildir; yani soruna bir cevap değil, sadece aynı sorunu evirip çevirip başka sözcüklerle yeniden ortaya koymaktan ibarettir.

Tarihsel olaylara yol açan etmen nedir? İktidar.

İktidar nedir? İktidar, bir kişiye devredilmiş halkın ortak iradesidir.

Halkın ortak iradesi bir kişiye hangi koşulla devredilir? O kişinin, tüm halkın iradesini yansıtması koşuluyla verilir. Yani iktidar, iktidardır; başka bir deyişle iktidar, anlamını bilmediğimiz bir sözcükten ibarettir.

• • •

Eğer bilgi sadece soyut düşüncenin ürünleriyle sınırlanmış olsaydı, o zaman insanlar hukuk biliminin iktidar kavramına getir-

diği açıklamayı da eleştirir ve iktidar diye bir şeyin gerçekte var olmayıp, içi boş bir sözcükten ibaret olduğu sonucuna varırlardı. Ama fenomenler hakkında bilgi edinebilmek için insanoğlunun elinde, soyut düşüncenin yanı sıra, bir başka araç daha vardır: deney. İnsanoğlu soyut aklının ürünlerini deneyleriyle doğrular. Deneyler ise insanoğluna iktidarın içi boş bir sözcükten ibaret olmayıp, gerçek bir fenomen olduğunu söyler.

İnsanların hiçbir kolektif etkinliğini iktidar kavramına yer vermeden anlatabilmek mümkün değildir, ama bu olguyu bir yana bıraksak bile, bir başına tarihi ve çağdaş olayların gözlemlenmesi de iktidar fenomeninin varlığını bize kanıtlamaya yeter.

Her tarihsel olayın ortaya çıkışıyla birlikte, o olaya kendi iradesine göre biçim veren bir veya birkaç adam da çıkar ortaya. III. Napolyon bir emirname yayınlar, bunun üzerine Fransızlar Meksika'ya giderler. Prusya Kralı ile Bismark'ın yayınladığı emirnameler üzerine bir orduyla Bohemya işgal edilir. I. Napolyon'un emri üzerine ordular Rusya'ya girer. I. Aleksandr emir verir, Fransızlar da bu emir üzerine Bourbon'lara boyun eğerler. Deneyler bize gerçekleşen her tarihsel olayın, bir ya da birkaç kişiyle ilişkili olduğunu ve o olayın gerçekleşmesinde o kişilerin iradelerinin rolü bulunduğunu gösterir.

İnsanların işine doğrudan doğruya ilahların karıştığını kabul eden eski çağ inanışını alışkanlıkla hâlâ sürdüren bazı tarihçiler, her tarihsel olayın nedeni olarak ilahi iradenin bazı insanlardaki tecellisini görmek isterlerse de bu varsayım akıl yoluyla da, deneylerle de kanıtlanabilmiş değildir.

Bir yandan, iyice düşünüldüğü zaman, bir insanın iradesini beyan etmesinin –yani, sözlerinin– savaş gibi, devrim gibi tarihsel olaylarda ifadesini bulan kolektif ve yaygın insan etkinliklerinin sadece küçük bir bölümünü oluşturduğu görüldüğü için, akıl erdirilemeyecek bir doğaüstü gücün –yani mucizenin– varlığını kabul etmeden, sadece bir insanın sözleriyle milyonlarca insanın harekete geçebileceği görüşünün benimsenemeyeceği ortaya çıkı-

yor. Öte yandan, tarihsel olayları bir insanın sözlerinin yarattığını kabul etsek bile, tarihsel kişilerin irade beyanlarının pek çok durumda etkisiz kaldığını –yani, bunların emirlerinin ya hiç yerine getirilmediğini ya da emirlerinin tam tersine hareket edildiğini– tarih bize gösteriyor.

Böyle bir düşünüş sistemi içinde, insanların işine ilahların doğrudan doğruya karıştığını kabul etmeden, "iktidar" da, tarihsel olayların nedeni olarak kabul edilemez görünüyor.

Deneyler açısından bakıldığında ise "iktidar"ın, bir kişinin irade beyanı ile o iradenin başkaları tarafından yerine getirilişi arasında var olan bir ilişkiden ibaret bulunduğu anlaşılıyor.

Bu ilişkinin koşullarını açıklayabilmemiz için her şeyden önce "iradeyi" ilaha değil, insanoğluna bağlamak suretiyle bir "irade beyanı" kavramı geliştirmemiz gerekir.

Eğer emirleri veren, dolayısıyla kendi iradesini beyan eden ilah olsaydı (ki, eski ekole bağlı tarihçiler bizi bunun böyle olduğuna inandırmaya çalışırlar), *İlahlar* bir olaya bağlı olamayacaklarına göre, onların irade beyanları ne zaman boyutuyla sınırlı kalırdı, ne de bu beyanların ortaya atılmasına belli bir dönemin gelip geçici hevesleri neden olabilirdi. Oysa insanoğlunun irade beyanı demek olan "emir" ya da "komut"tan söz ettiğimiz zaman, zaman boyutu içinde işlevlerini gerçekleştiren ve birbirleriyle ilişki içinde bulunan kişilerden söz ediyor olduğumuz için, eğer emirlerle olaylar arasındaki bağıntıyı anlamak istiyorsak şu iki koşulu yeniden gündeme getirmek zorundayızdır: 1) Zaman boyutu içinde yer alan devinim sürecinin ve buna bağlı olarak gerek olayların kendi aralarındaki ilişkilerin, gerekse olaylarla emir veren kişiler arasındaki ilişkilerin kesintisiz olduğu ve tarihte vuku bulan her şeyin bu koşula tabi olduğu kabul edilmelidir; 2) Emri verenlerle yerine getirenler arasında bir bağıntının bulunduğu mutlaka kabul edilmelidir.

VI

Yılları ya da yüzyılları kapsayacak, upuzun bir dönem içinde vuku bulacak zincirleme olayların tümü üzerinde etki yapabilecek biricik irade beyanı ancak, zamanla kısıtlanmayan *İlahın* irade beyanı olabilir ve zaman boyutuyla bağlı olmaksızın insanların eylemlerini ancak bir *İlahın* iradesi yönlendirebilir. Oysa insanoğlu zaman boyutu içinde hareket eder ve olayların içinde yer alır. Tarihçiler tarafından göz ardı edilmiş birinci koşulu yeniden gündeme getirmek suretiyle, şu gerçeği görmüş oluyoruz: En son verilecek emrin yerine getirilmesini mümkün kılacak daha önce verilmiş ve yerine getirilmiş bir emir olmadıkça, hiçbir emir yerine getirilemez.

Hiçbir emir durup dururken (yani bir dış uyarıcı bulunmadan) kendiliğinden ortaya çıkmadığı gibi, yine hiçbir emir upuzun bir olaylar dizisini bir başına kapsayamaz.

Söz gelimi, "Napolyon, ordusuna savaş emri verdi!" dediğimiz zaman, tümü de birbiriyle bağıntılı bir emirler dizisini bu bir tek irade beyanı içinde birleştirmiş oluyoruz. Napolyon, Rusya'nın işgal edilmesi emrini vermiş olamaz, nitekim böyle bir emir vermiş de değildir. Bir gün kalkmış, falanca belgelerin yazılıp Viyana'ya, Berlin'e, Petersburg'a yollanmasını emretmiş, ertesi gün de orduya, donanmaya ve levazım dairesine şu şu emirleri çıkarttırmış ve böylece bunların tümü bir araya gelerek, Fransız ordusunun Rusya üzerine yürümesi sonucunu veren olaylar dizisine uygun düşen emirler dizisi oluşmuştur.

Napolyon tüm hükümdarlığı süresince hep İngiltere'nin istila edilmesi yolunda emirler verdiği, hiçbir konuda bu kadar zaman ve çaba harcamadığı, ama yine de bu tasarısını gerçekleştirmeye hiç kalkışmadığı halde tutup da, dost geçinmekte çıkarı bulunduğunu pek çok kez açıkladığı Rusya üzerine sefer açmışsa, bunun biricik nedeni, İngiltere'nin istilasına ilişkin emirlerinin o alandaki olaylar dizisine uygun düşmeyip, Rusya'nın istilasına ilişkin emirlerinin bu alandaki olaylar dizisine uygun düşmüş olmasıdır.

Bir emrin harfi harfine yerine getirilebilmesi için o emrin gerçekte yerine getirilebilir bir emir olması gerekir. Ama değil Napolyon'un Rusya'yı istila hareketi gibi milyonlarca insanın yer aldığı bir olayda, en basit bir olayda bile -her iki olayda da her an milyonlarca engel ortaya çıkabileceğinden- hangi emrin yerine getirilebilir, hangisinin yerine getirilemez olduğunu bilebilmek mümkün değildir. Yerine getirilebilen her emre karşılık, yerine getirilememiş bir sürü emir vardır her zaman. Yerine getirilmesi mümkün olmayan emirler her zaman için olayların gidişine uygun düşmeyen emirlerdir ve bundan dolayı yerine getirilmezler. Ancak yerine getirilebilir emirler olaylar dizisine uygun düşen bir emirler dizisi oluşturabilir ve yerine getirilirler.

Bir olayın ortaya çıkışından önce verilmiş bir emrin o olayı yarattığı şeklindeki yanılgımızın temelinde yatan olgu şudur: Bir olay vuku bulduğu ve verilmiş binlerce emir içinden sadece o olaya uygun düşen birkaç tanesi yerine getirildiği zaman, yerine getirilemez oldukları için yerine getirilmeyen binlercesini hemen unuturuz bizler. Bu da bir yana, bizim bu konudaki yanılgımızın asıl kaynağı şu olgudur: Tarihsel bir olayı anlatırken söz gelimi, Fransızların Rusya üzerine yürümesine yol açanlar türünden - birbirinden farklı, küçük küçük binlerce olayı, bu bir dizi olayın verdiği sonuca uygun düşecek tek bir olay halinde genelleştirir, aynı zamanda da, verilmiş dizi dizi emirleri, kendi genellememize uydurmak için bir tek irade beyanıymış gibi gösteririz.

Deriz ki: Napolyon'un canı Rusya'yı istila etmek istedi ve etti. Oysa Napolyon'un tüm meslek yaşamını incelediğimizde, buna benzer bir tasarının izine bile rastlamak mümkün değildir. Onun meslek yaşamını incelediğimizde, akla gelebilecek en değişik konularda, en ufak bir kesinlik bile taşımayan binbir çeşit irade beyanı bulunduğunu görürüz. Napolyon'un yerine getirilmeyen sürüyle emri arasından, 1812 seferi ile ilgili emirler dizisinin yerine getirilmesinin nedeni, o emirler dizisinin, yerine getirilmemiş emirlerden değişik olmasından ileri gelmemiş, Fransız ordusunu ta Rusya'ya kadar sürükleyen olaylar dizisi ile o emirler dizisinin

denk düşmesinden ileri gelmiştir; tıpkı delikli kalıpla çıkartma resim yapılırken boyanın sadece belli deliklere değil, delikleri taşıyan yüzeyin tümüne sürülüşü, ama resmin sadece uygun deliklere denk düşen boyadan çıkması gibi.

Böylece, emirlerin zaman boyutu içinde olaylarla ilişkisini incelediğimizde, olayların emirle ortaya çıkmadığını, ama emirle olay arasında belli bir bağıntı bulunduğunu görüyoruz.

Bu karşılıklı bağıntının ne olduğunu anlayabilmek için de *İlahların* ağzından çıkan değil, ama insanoğlunun ağzından çıkan her emir için geçerli olan ve daha önce sözünü ettiğimiz, hani tarihçilerin göz ardı ettikleri o iki koşuldan ikincisini –yani, emri veren kişinin aynı zamanda olayın içinde yer alan kişi de olması gerektiği koşulunu– bir kez daha gündeme getirmemiz gereklidir.

İktidar denen şey de işte emir verenle emir alan arasındaki bu ilişkiden ibarettir. Bu ilişkiyi belki aşağıdaki biçimde çözümleyebiliriz:

İnsanlar ne zaman ortak bir eyleme girişecek olsalar, belli bir düzeni olan topluluklar meydana getirirler; ortak eyleme katılanların amaçları başka başka da olsa, o düzenli toplulukta yer alan kişiler arasındaki ilişki hep aynı kalır.

Ortak eylemi gerçekleştirmek için düzenli toplulukta bir araya gelenler arasındaki ilişkinin temel niteliği, topluluğu oluşturanlardan büyük grubun olaya doğrudan doğruya katılması, küçük grubun ise nispeten dolaylı katılmasıdır.

İnsanların ortak bir eylem gerçekleştirmek üzere kurdukları düzenli toplulukların en belirgin ve kesin çizgilere sahip olanı ise ordudur.

Ordunun en kalabalık grubunu, askerlik mesleğinin en alt tabakasında bulunanlar –yani, sıra neferleri– oluşturur; ikinci olarak, sayıca birinci grubun altında bulunan erbaş ve astsubay grubu gelir; bunu sayıları çok daha az olan subaylar grubu izler ve bu böylece en yüksek komuta mevkiinde bulunan tek adama kadar gider.

Ordunun yapısını rahatlıkla piramide benzetebiliriz: Piramidin en geniş yeri olan tabanı, sıra neferlerinden meydana gelmiştir;

bunun hemen yukarısında yer alan daha dar kesimi bir üst rütbeliler oluşturur ve bu böylece ta piramidin ucuna kadar gider; piramidin ucunda ise başkomutan vardır.

Piramidin en geniş kesimi olan tabanını sıra neferleri oluşturur dedik. İnsanları boğazlama, evleri yakıp yıkma, talan gibi işler bu kesime gördürülür ve bu kesim emirleri daima üst rütbeli olan ve kendisi bu işlere doğrudan doğruya katılmayan askerden alır. Astsubaylar (sayıca sıra neferinden az olup) bu işlere sıra neferi kadar doğrudan karışmayarak emir verirler. Subaylar, astsubaylara oranla daha da az etkin rol alıp, onlardan daha çok emir verirler. General ise emir vermekten, orduya komuta etmekten, hedefleri göstermekten başka bir şey yapmaz ve hemen hemen eline hiç silah almaz. Son olarak başkomutana gelince, o hiçbir çarpışmaya girmez, sadece, emri altındaki yığınların harekât planlarını belirler. Ortak bir eylemde bulunmak için bir araya gelen bireylerin kurdukları her tür düzenli toplulukta, bireyler arasında buna benzer ilişkiler vardır; bu, tarım alanında da böyledir, ticarette de böyledir, kamusal yönetimin her bölümünde de böyledir.

Böylece, piramidi oluşturan sınırdaş kesitleri –ordunun tüm sınıflarını ya da kamusal yönetimdeki en alttan en üsttekine kadar tüm mevki ve rütbeleri– birbirinden abartılı bir biçimde ayırmaksızın, ortak eylem için kurulmuş düzenli toplulukta bir araya gelen insanların davranışını belirleyen bir "ilişkiler yasası" ortaya koymuş bulunuyoruz: Bu yasaya göre, eylemde en dolaysız rol alanlar en kalabalık, ama en az emir yetkisi taşıyan gruptur; buna karşılık eylemde en dolaylı rol alanlar sayıca en küçük grubu oluştururlar, ama en çok emir verme yetkisini bunlar ellerinde bulundururlar; emir verme yetkisi arttıkça, emir verenlerin sayısı o oranda azalır ve bu böylece, eylemde doğrudan doğruya hiç rol alınamakla birlikte enerjisini geri kalanların tümünden daha büyük ölçüde emir vermeye ayıran en yüksek komuta kademesine kadar gider. İktidar denilen kavramın esasını, emir verenle emir alan arasındaki işte bu ilişki oluşturur. Bütün olayların zaman boyutu içinde vuku bulduğunun kabulünü ön koşul olarak

benimseyerek, bir emrin ancak olayla bağdaşması durumunda yerine getirildiği sonucuna varmıştık. Aynı biçimde, emir verenle emir alan arasında bir ilişkinin varlığını ön koşul olarak kabul etmekle de olayın niteliğine bağlı olarak, emir verenlerin eylemdeki doğrudan rollerinin en az ölçüye indirgendiğini ve bunların etkinliklerinin sadece emir vermekten ibaret bulunduğunu görmüş oluyoruz.

VII

Bir olay meydana gelirken insanlar o olayla ilgili olarak kendi görüşlerini ve beklentilerini dile getirirler; söz konusu olay çok sayıda insanın ortak eylemi sonucunda meydana gelmişse, dile getirilen görüş ve beklentilerin bir bölümünün –hiç değilse aşağı yukarı– gerçekleşeceği kuşkusuzdur. Dile getirilen görüşlerden herhangi biri gerçekleştiği zaman da, gerçekleşen görüş ile olay arasında tıpkı olaydan önce verilmiş emirle olay arasında kurulan bağlantı gibi bir bağlantı kurulur. Birtakım insanlar bir araya gelmiş, bir tomruğu sürükleyerek götürüyorlar. Tomruğun nasıl ve nereye götürüleceği konusunda bunların her birinin ayrı görüşü bulunabilir. Tomruk yerine vardığında, gerçekleştirilen "iş", işi yapanlardan bir tanesinin ileri sürdüğü görüşe uygun yapılmış olacaktır. Dolayısıyla, o görüşün sahibi "emri veren kişi" durumunu kazanacaktır. Bu, emir ve iktidar kavramlarının en ilkel biçimidir. En büyük çabayı silah kullanmakta harcayan sıra neferinin, yaptığı işi ya da yaptığı işin sonucunu en az düşünen, en az emir veren kişi olduğunu; buna karşılık emir veren üst rütbelinin ise, enerjisinin büyük bölümünü söz söyleme işinde harcaması dolayısıyla, bedensel etkinliğe doğrudan doğruya katkısının daha az olduğunu görmüş bulunuyoruz. Ortak amaçla bir araya gelen insanların oluşturduğu toplulukta sayılar arttıkça, emir verme konumunda bulunanların enerjilerini emir vermek için harcamaları dolayısıyla eylemde doğrudan doğruya daha az rol aldıkları gerçeği de çok daha belirgin bir biçimde ortaya çıkar.

Bir başına hareket eden insanın belli bir düşünüş sistemi vardır: Geçmişteki davranışlarını bu sistemin düzenlediği, şimdiki davranışını bu sistemin doğrulamakta olduğu, gelecekle ilgili tasarılarında kendisine bu sistemin yol göstereceği kanısını taşır.

Topluluk oluşturan insanlar da aynen öyle yaparlar; ortak eylemleriyle ilgili olarak düzenleyici düşünce, doğrulayıcı düşünce ve planlayıcı düşünce üretme işini eylemde doğrudan doğruya rol almayan kişiye bırakırlar.

Bilebildiğimiz ve bilemediğimiz nedenlerle Fransızlar birbirlerini asıp kesmeye koyulurlar. Hemen ardından da, olaya kılıf uydurmak amacıyla Fransa'nın gönenci için, eşitlik ve özgürlük için bunun gerekli olduğuna halkın inandığı ileri sürülerek olay haklı gösterilmeye çalışılır. Fransızlar birbirlerini boğazlamayı bırakırlar, bu sefer de bunun gerekçesi olarak merkezi bir iktidar kurulması zorunluğu, Avrupa'ya kafa tutma zorunluğu vb. gösterilir. İnsanlar hemcinslerini kese biçe batıdan doğuya doğru akarlar ve bu olayın hemen ardından ortaya çıkan birtakım ağzı kalabalık kişiler Fransa'nın yüceliğinden, İngiltere'nin alçaklığından dem vurmaya başlarlar. O olayları haklı göstermek için girişilen bütün bu çabaların sağduyudan yoksun ve kendi içinde çelişkili olduğunu tarih bize gösteriyor; çünkü insanın insan hakları adına katledilmesini savunmaktan, İngiltere'yi küçük düşürme uğruna Rusya bozkırlarında milyonlarca insanın kanına girilmesini savunmaktan başka bir anlama gelmez bu tür savunmalar. Ne var ki, bu savunmalar kendi dönemleri içinde çok büyük bir önem taşımaktaydılar.

Bu savunmalar, o olaylara yol açan kişileri ahlaki sorumluluktan kurtarıyordu. O savunmaların kendi dönemleri içinde yaptıkları iş, demiryolu üzerinde biriken karları küremek üzere lokomotifin önüne bağlanan tarağın gördüğü işin aynısıydı: Olayı yaratanların önünden ahlaki sorumluluk engelini kaldırıyordu. Hangi tarihsel olayı incelersek inceleyelim, böyle bir savunma olmaksızın şu en basit soruya asla cevap bulunamaz çünkü: Milyonlarca insan nasıl oluyor da kesip biçmek, yakıp yıkmak, toplu kırımlara girişmek amacıyla bir araya toplanabiliyor?

Avrupa'nın şimdiki karmaşık siyasal ve sosyal yapısı içinde hükümdarlar, bakanlar, parlamentolar ya da gazeteler tarafından emredilmedikçe, karara bağlanmadıkça, onaylanmadıkça herhangi bir olayın meydana gelebileceğini akıl alır mı? Siyasal birlik gerekçesine, yurtseverlik gerekçesine, güçler dengesi gerekçesine veya uygarlık gerekçesine dayandırılarak haklılığı savunulmadan girişilmiş bir tek toplu eylem gösterilebilir mi? İşte bundan dolayıdır ki, vuku bulan her olay önceden ifade edilmiş bulunan dilek ya da beklentilerden herhangi biriyle mutlaka denk düşer; onu haklı çıkaracak gerekçe de bulunduktan sonra, bir veya birkaç kişinin iradesinin ürünüymüş gibi görünür göze o olay.

Geminin rotası nereye doğru olursa olsun, hangi yöne doğru dümen tutulursa tutulsun, pruvanın yardığı suyun oluşturduğu dalgalar hep geminin önünde görülür. Gemide bulunan kişiye bu dalgalar hep geriye doğru kayıyormuş gibi görünür.

Ancak bu dalga oluşumunun hareketini anbean yakından gözlemleyerek ve onun hareketini geminin hareketiyle kıyaslayarak şu gerçeği algılayabiliriz: Dalganın oluşumu tamamıyla geminin ileri doğru hareketi koşuluna bağlıdır ve bizi yanılgıya düşüren olgu da, gemiyle birlikte kendimizin de farkında olmaksızın hareket ediyor oluşumuzdur.

Tarihsel kişilerin hareketlerini (hareketin zaman boyutu içindeki akışının sürekliliği önkoşulunu kabul ederek) çok yakından, anbean izlediğimiz ve tarihsel kişiler ile kitleler arasındaki temel bağıntıyı gözden ırak etmediğimiz zaman da aynı şeyi gözlemleriz.

Gemi belli bir rotayı izlerken, pruvasında oluşan dalga sabitmiş gibi görünür; gemi dümen kırdıkça pruvasındaki dalga da onunla birlikte yön değiştirir. Ama gemi ne yana dönerse dönsün pruva dalgası hep geminin önünde, hep onun ilerisinde görünür.

Gemi nasıl hareket ederse etsin, sanki emir almış ve önceden belirlenmiş gibi hep aynı yerde kalır pruva dalgası. Gemi nereye yönelirse yönelsin, geminin ne yönünü ne de hızını etkileyen o dalga hep geminin pruvasında kabarır; ama uzaktan bakıldığında sanki kendiliğinden hareket ediyor ve gemiyi de o hareket ettiriyormuş gibi gelir bize.

• • •

Tarihsel kişilerin irade beyanları içinden sadece emir niteliğinde ve olaylarla ilişkili olanlarını ele alıp inceleyen tarihçiler, o olayların o emirlerin ürünü olduğunu kabul edegelmişlerdir. Oysa doğrudan doğruya olayın kendisini ve o olay çerçevesi içinde tarihsel kişi ile halk yığınları arasında var olan ilişkiyi incelediğimizde gördük ki, emirler olaylara bağlıdır. Vardığımız bu mantıksal sonucun doğruluğu kesin olarak şu olguyla kanıtlanmaktadır: Ne kadar çok emir verilmiş olursa olsun, bir olayın ortaya çıkması için gerekli başka nedenler olmadıkça o olay meydana gelmez; ama bir olay –ne tür bir olay olursa olsun– meydana geldiği anda da, çeşitli insanlar tarafından daha önce dile getirilmiş pek çok beklenti içinden, gerek anlamı, gerek zamanlaması bakımından olay emir ilişkisine denk düşen bir tanesi her zaman mutlaka çıkar.

Bu sonuca ulaştıktan sonra şimdi artık tarihin şu iki temel sorusuna dolaysız ve kesin cevaplar verebiliriz:

1) İktidar nedir?

2) Ulusları harekete geçiren güç nedir?

Birinci sorunun cevabı: İktidar, olaylara doğrudan doğruya katılma payı azaldığı oranda toplu eyleme ilişkin görüş, kuram ve savunma gerekçesi üretebilme olanağı artan kişinin başka kişilere olan bağıntısıdır.

İkinci sorunun cevabı: Ulusları harekete geçiren güç (tarihçilerin sandığı gibi) ne iktidar, ne entelektüel etkinlik ne de bu ikisinin bileşimidir; bu güç, bir olayda yer alan insanların (ama her zaman için, olayda doğrudan doğruya rol alan en büyük grubun en az sorumluluğu taşıyacağı biçimde veya bunun tersi olacak biçimde bir araya gelen insanların) tümünün etkinlikleri toplamıdır.

Manevi açıdan bakıldığında olayın nedeni iktidarmış gibi, fiziksel açıdan bakıldığında ise iktidara tabi olanlarmış gibi görünür. Oysa fiziksel etkinlik olmadan manevi etkinlik de olamayacağına göre, olayın nedenini ne birinde, ne de ötekinde, fakat her ikisinin bileşiminde bulabiliriz.

Başka bir anlatımla söylersek, "neden" kavramını şu, incelediğimiz fenomene uygulayamayız.

Son tahlilde, bir kısır döngüye -düşüncenin el attığı her alanda konusunu oyun oynar gibi değil ciddiyetle inceleyen insan aklının eninde sonunda varacağı son sınıra- gelip dayanıyoruz. Elektrik ısı üretir; ısı da elektrik üretir. Atomlar birbirini çeker; atomlar birbirini iter.

Elektrikle ısı ve atomlarla atomlar arasındaki etkileşimden söz ederken bunun neden böyle olduğunu söyleyemiyoruz da, bu fenomenlerin doğası bu, yasası da şudur diyoruz. Aynı durum tarihsel fenomenler için de geçerlidir. Savaşlar ya da devrimler neden oluyor? Bilmiyoruz. Bildiğimiz sadece, şu ya da bu eylemi yapmak için insanların topluluk oluşturup o eylemde topluca rol aldıklarıdır; bu bilgiye dayanarak da, bu, insanın doğasından geliyor, yasası da şudur, diyoruz.

VIII

Tarih eğer olayların sadece dış yüzüyle ilgilenseydi, yukarıda belirttiğimiz gibi, "Bunun yasası budur, anlaşılmayacak hiçbir yanı da yoktur," der, işin içinden çıkardık; böylece de tarih tezimizin sonuna gelmiş olurduk. Oysa tarih yasası insanla ilgilidir. Bir molekül çıkıp da, moleküllerin birbirlerini çekme ve itmelerine ilişkin bir yasa tanımadığını, bunun yalan olduğunu söyleyemez bize; oysa tarihin konusunu oluşturan insanoğlu lafını hiç sakınmadan şöyle der: "Ben özgürüm, dolayısıyla hiçbir yasaya da tabi değilim."

İnsanın elindeliğinin (irade-i cüziyesinin) ortaya çıkardığı sorun, her ne kadar açıkça belirtilmese de tarih kitaplarında adım başında kendini hissettirir.

Tarihçiler içinde ciddi düşünür niteliği taşıyan herkes eninde sonunda bu sorunla karşılaşır. Tarih kitaplarının çelişkilerle dolu olması, yer yer karanlıkta kalan noktalar bulunması, tarih biliminin yanlış yollar izlemesi hep, bu soruya bir cevap bulunamayışından doğar.

Eğer her insan elindeliğe (irade-i cüziyeye) sahip olsaydı, başka bir deyimle, her insan canı çektiği gibi hareket edebilseydi, tarih de birbiriyle hiçbir bağlantısı bulunmayan birtakım arızi olaylar dizisinden ibaret kalırdı.

Bin yılda, milyonlarca insan arasından sadece bir tanesi bile elindelikle hareket edebilseydi, yani dilediğini yapabilseydi, bu bir tek örnek bile yasayı bozmaya ve insanların tüm hareketlerini kapsayabilecek bir yasanın olamayacağını kanıtlamaya yeterdi.

Öte yandan, insanların hareketlerini yöneten bir tanecik bile yasa varsa eğer, o zaman da, yasaya tabi olan insanın elindeliğinden söz edilemez.

Ta ilk çağlardan beri en gelişmiş insan beyinlerini uğraştırageelen ve ilk çağlardan beri büyük önemini koruyan *elindelik (irade-i cüziye)* sorununun temelinde işte bu çelişki yatar.

Sorunu yaratan olgu şudur: Hangi açıdan olursa olsun –ister tanrıbilim açısından, ister tarih bilimi açısından, ister ahlak bilimi, ister felsefe açısından– insanı bir gözlem konusu olarak ele aldığımızda karşımıza (evrende var olan her şey gibi) insanın da ister istemez tabi olduğu evrensel zorunluk (ıstırar = necesscity) yasası çıkar. Ama insanoğluna kendi iç dünyamızdan baktığımızda –insanı kendi benlik bilincimizin gözüyle gördüğümüzde– elindeliğe sahip olduğumuzu hissederiz.

Bu benlik bilinci insanın kendini tanımasını sağlayan, akıldan ayrı ve akıldan bağımsız bir kaynaktır. İnsanoğlu aklıyla kendini sadece gözlemler, ama kendini tanıması bu benlik bilinci yoluyla olur. Bu benlik bilinci olmaksızın ne gözlem yapılabilir ne de akıl kullanılabilir.

İnsan anlayabilmek, gözlem yapabilmek ve sonuç çıkarabilmek için her şeyden önce yaşadığının bilincinde olmak zorundadır. Yaşadığının bilincinde olabilmesi ise ancak irade-i cüziyesinin, yani seçme özgürlüğünün bulunduğunu hissetmesiyle mümkündür. İnsanoğlu, irade-i cüziyesinin –ama ancak o irade-i cüziyenin– yaşamın özünü oluşturduğunun bilincindedir.

İnsanoğlu kendini gözlem altına aldığı zaman eğer iradesinin değişmez bir yasaya tabi olduğunu (söz gelimi besin almasının,

beynini çalıştırmasının vb. zorunlu olduğunu) görüyorsa, iradesinin böyle değişmez bir yasayla yönlendirilişini, iradesi üzerindeki bir sınırlama olarak kabul etmek zorundadır. Ama herhangi bir şeyin sınırlandığını söylemek, o şeyin daha önce sınırlı olmadığını kabul etmek demektir. İnsan da iradesinin sınırlı olduğunun bilincine ancak, irade-i cüziye (elindelik) sahibi bulunduğunu kabul etmekle varabilir.

Sen bana özgür olmadığımı söylüyorsun. Oysa bak, elimi kaldırıp bırakabiliyorum. Bu cevabın –her ne kadar mantıksız da olsa– özgürlüğün var olduğunu çürütülmez biçimde kanıtladığını herkes kabul eder.

Bu cevap, akla tabi olmayan bir bilincin ifadesidir. Eğer özgürlük bilinci, insanın kendini tanıması süreci içinde akıldan ayrı ve ondan bağımsız bir kaynak niteliği taşımasaydı onu deneye tabi tutmamız mümkün olabilirdi; ama gerçekte bu mümkün değildir, mümkün olabileceği düşünülemez de.

İnsan, bir gözlem konusu olarak kendisinin birtakım yasalara tabi olduğunu, bu yasalara karşı gelemeyeceğini, gazın ve suyun geçirimsizliği yasası ile yer çekimi yasasını bir kez tanıdıktan sonra bir daha asla bu yasalara aykırı bir şey yapamayacağını birçok deneyden sonra uzun uzun düşünerek öğrenmiştir. Oysa aynı türden deneyler ve düşünceler dizisi, mutlak bir özgürlüğün bulunmadığını; her bir davranışının organizmasının özelliğine, kendi karakterine ve dürtüleriyle güdülerine bağlı olduğunu insana kanıtlarla gösterdiği halde, deneyler ve akıl yürütmeler in onu vardırdığı bu sonucu kabul etmeye yanaşmaz insan.

Havaya atılan taşın yere düştüğünü deneylerden öğrenen insan, bulduğu bu yasanın kesinliğine, her zaman geçerli olacağına en ufak bir kuşku duymadan inanır.

Ama kendi iradesinin de bazı yasalara tabi olduğunu aynı kesinlikle gördüğü halde buna inanmaz, inanmak istemez. Aynı insanın, aynı koşullarda aynı davranışları göstereceği deneyler ve mantık yoluyla ne kadar çok kanıtlanmış olursa olsun, hatta aynı koşullarda aynı davranışta bulunmasının belki bininci kez

aynı sonucu verdiğini kendi deneyleriyle görmüş olsa bile, insan yine de dilediği şeyi yapabileceğini düşünür. İdentik (özdeş) koşullar altında iki değişik davranış olamayacağını deneyler ve akıl ne kadar kanıtlarsa kanıtlasın, insanoğlu –ister yaban adamı, isterse bilge olsun– bu saçma, ama özgürlüğün özünü oluşturan anlayıştan vazgeçemez; bunsuz, yaşadığının bilincine varamaz. Anlayışının saçmalığını bile bile, bu özgürlük anlayışı olmadan yaşamı anlayabilmek şöyle dursun, bir an bile yaşayamayacağını düşünür.

İnsanın bütün amacı ve yaşamdan beklediği her şey daha büyük özgürlüğe kavuşma umuduna bağlı olduğu içindir ki, o özgürlük anlayışı ortadan kalktığı anda yaşam insan için çekilmez olur.

Zenginlik ve yoksulluk, ün ve ünsüzlük, güçlülük ve güçsüzlük, bağımsızlık ve bağımlılık, sağlık ve hastalık, bilgelik ve bilgisizlik, iş ve işsizlik, tokluk ve açlık, günah ve sevap, özgürlüğün azlık çokluk derecelerinden başka bir şey değildir. Özgürlükten tamamıyla yoksun insan, yaşamayan insan demektir.

Tıpkı en küçük zaman birimi içinde iki ayrı davranışta bulunulabileceğini ya da nedensiz bir sonuç olabileceğini düşünmek gibi, bu tür bir özgürlüğün var olabileceğini düşünmek de akla aykırı görünüyorsa eğer, bu sadece, bilincin akla tabi olmadığının kanıtıdır.

İşte bu cevap –bütün düşünürler tarafından varlığı kabul edilen ve istisnasız bütün insanlar tarafından varlığı hissedilen, ama deneye ve akla tabi bulunmayan belli bir özgürlük bilincinin var olduğunu; bu özgürlük bilinci olmadan insan varlığından söz edilemeyeceğini kabul eden bu cevap– hem sorunun bir cephesinin cevabını oluşturur hem de öbür cephesini.

İnsan, tüm iyiliklerin kaynağı olan, her yerde hazır ve nazır olan, kadiri mutlak Tanrı'nın eseridir. O zaman, insanın özgürlük bilincinden kaynaklanan bir kavram olarak günah nedir? Bu sorunun cevabını aramak tanrıbilimin konusudur.

İnsanın davranışları, istatistiksel olarak ifade edilebilen birtakım genel ve değişmez yasalara tabidir. O zaman, insanın özgür-

lük bilincinden kaynaklanan bir kavram olarak *insanın topluma karşı sorumluluğu* nedir? Bu sorunun cevabını aramak hukuk biliminin konusudur.

İnsan davranışlarının kaynağını, insanın doğal karakteri ve dış etmenler oluşturur. O zaman, insanın özgürlük bilincinden kaynaklanan bir kavram olarak *vicdan* nedir; yanlış ve doğru anlayışları nedir? Bu sorunun cevabını aramak ahlakbilimin konusudur.

İnsanın genel olarak insanlığın ve ulusların yaşamıyla ilişki içinde bulunduğu ve onların yaşamını yöneten yasanın tek insanın yaşamını da yönettiği kabul edilir. Ama insanın aynı zamanda bu ilişkilerden bağımsız olarak bir özgürlüğe sahip bulunduğu da varsayılır. O zaman, ulusların ve insanlığın *geçmişteki yaşamına* hangi gözle bakılacaktır – insanın özgür davranışlarının ürünü olarak mı, yoksa özgür olmayan davranışlarının ürünü olarak mı? Bu sorunun cevabını aramak da tarih biliminin konusudur.

Ne var ki, bilginin ayağa indirildiği kendini beğenmiş çağımızda, cehaletin en güçlü silahı –yani, basın ve yayının geniş halk yığınlarına ulaşması– sayesinde iradenin özgürlüğü sorunu da öyle bir düzeye indirilmiştir ki, sorunun soruya benzer yanı kalmamıştır artık. Günümüzde ilerici geçinen kesimin büyük çoğunluğu –yani, kara cahiller güruhu– bu sorunun sadece bir yanı ile ilgilenen doğal bilimlerin elde ettiği sonuçları sorunun tümüne verilmiş bir cevap olarak kabul ediyorlar.

Ne ruh diye bir şey varmış, ne de elindelik (irade-i cüziye); çünkü insanın canlılığı kasların hareketiyle ifade edilirmiş, kasların hareketini de sinirlerinin işlevleri koşullandırırmış. Ruh veya elindelik diye bir şey olamazmış, çünkü belli bir zaman dilimi içinde bizler maymundan türemişiz – işte zamane ilericilerinin tüm söyledikleri, tüm yazdıkları, tüm yaydıkları bundan ibarettir. Bunlar, şimdi fizyoloji ve karşılaştırmalı zooloji bilimlerinin yardımıyla durup dinlenmeden kanıtlamaya çalıştıkları zorunluluk yasasının bundan binlerce yıl önce bütün dinler ve bütün düşünürler tarafından kabul edilmiş –aslında, hiçbir zaman inkâr edilmemiş– olduğunu akıllarına bile getirmezler. Doğa bilimlerinin elinden, bu

sorunun sadece bir yüzünün aydınlanmasına yardımcı olmaktan daha fazlasının gelemeyeceğini göremez bunlar.

Gözlemlerden çıkarılan sonuçlara göre aklın ve iradenin beynin salgıları olduğu varsayımı da; insanın, gelişme süreci yasasına uyarak ve bilinmeyen bir zamanda alt düzeydeki hayvanlardan türeyerek gelişmiş olabileceği varsayımı da, gerçeğin üzerine değişik açıdan tutulmuş yeni bir ışıktan başka bir şey değildir. Bu yeni ışıkla aydınlatılmaya çalışılan gerçek ise, insanın zorunluk yasalarına tabi bulunduğu gerçeğidir. Ama bu gerçeğin daha binlerce yıl önce bütün din ve felsefe kuramlarınca kabul edildiği de bir gerçektir. Onların tuttukları bu yeni ışık, özgürlük bilinci kavramı üzerine kurulan ve iki yüzü bulunan sorunun bir yüzünü aydınlatmaya yardımcı olur ama sorunun çözümü yolunda bir milim ilerleme bile sağlayamaz.

İnsanın bilinmeyen bir zaman dilimi içinde maymundan türediğini söylemek ile insanın bilinen bir zamanda topraktan yaratıldığını söylemek arasında hiçbir fark yoktur (birinci beyan içindeki bilinmeyen öğe tarihtir, ikinci beyan içindeki bilinmeyen öğe ise imalat biçimi); fizyoloji ve karşılaştırmalı zooloji, insanın özgürlük bilinci ile insanın tabi olduğu zorunluk yasasının nasıl bağdaştırılacağı sorusuna da çözüm getiremez, çünkü tavşanda ve maymunda sadece kaslarla sinirlerin varlığını gözlemleyebildiğimiz halde, insanda kas ve sinir fonksiyonlarının yanı sıra bir de bilinç bulunduğunu görüyoruz.

Bu soruyu çözümlemekte olduklarını sanan doğa bilimcilerle onların çömezlerini, kilise duvarının iç yüzünü sıvamakla görevlendirilmiş sıvacı çıraklarına benzetebiliriz. Göze girme çabası içindeki çıraklar ustabaşının orada olmamasından yararlanarak tüm pencere pervazlarını, ikonları, tüm ahşap doğramaları da duvarla birlikte baştan aşağı bir güzel sıvarlar, ondan sonra bir de geri çekilip eserlerini memnunlukla seyrederek, sıvacı gözüyle şimdi her şeyin bir düzeye getirildiğini, her şeyin gayet düzgün olduğunu düşünürler.

IX

Elindelik (irade-i cüziye) kavramı ile bunun karşısında yer alan zorunluluk kavramının çözümlenmesinde, başka bilim dallarına oranla tarih biliminin bir üstünlüğü vardır; çünkü tarih, elindelik kavramının özü ile ilgilenmeyen bu olgunun (yani, elindeliğin) geçmiş zaman içinde ve belli koşullar altındaki fiili tezahürlerinin nasıl sunulacağı ile ilgilenir.

Bu bakımdan tarih ile öbür bilim dallarının birbirlerine göre olan durumu, deneysel bilimlerle soyut bilimlerinin birbirlerine göre olan durumu gibidir.

Tarihin konusu, elindelik kavramının özü değil, bu kavramın nasıl sunulacağıdır.

Bu bakımdan, tanrıbilim, ahlakbilim ve felsefe için elindelik ve zorunluluk kavramlarının bir arada bulunuşu çözümlenemez bir giz oluştururken, tarih bilimi için hiç de böyle bir zorluk söz konusu değildir. Çünkü tarih, yaşamı boyunca bu iki çatışkıyı (çatışkı: tesavi-i nakizeyn: antinomy) kendinde taşıyan insanın yaşam öyküsünü sunma işiyle ilgilidir.

Her tarihsel olay, her insan davranışı (bunların her birinin kısmen elindelik ürünü, kısmen de zorunluluk ürünü gibi görünmesine rağmen) gerçek yaşamda hiçbir çelişkiye düşülmeksizin, ayrı ayrı, açık olarak anlaşılabilir.

Elindelik ve zorunluluk gibi iki çatışık kavramı bağdaştırma sorunu ile bu iki kavramın esasını neyin oluşturduğu sorusunu çözümleyebilmek için, tarih felsefesinin, başka bilim dallarının tuttuğu yola tamamıyla karşıt bir yol tutması gerekir; tarih felsefesi bunu yapabilecek durumdadır. Tarih felsefesi, elindelik ve zorunluluk kavramlarını önce *per se* (kendi çerçevesi içinde) tanımlayıp ondan sonra da yaşamda yer alan fenomenleri bu tanımlar altında belli bir düzen içinde sıralamak yerine, tümü de bu iki öğeye (elindelik ve zorunluluk öğelerine) bağlı olan –tarihin bildiği– sınırsız sayıdaki fenomenler yığınından kendine göre (yani, tarih felsefesine göre) tanımlar çıkarma yolunu tutmalıdır.

İster birçok insanın, ister bir kişinin eylemlerini inceliyor olalım, her zaman için bunların kısmen elindelik, kısmen de zorunluluk ürünü olduğunu varsayarak bakarız konuya.

İster göçleri, ister barbarların istilalarını, III. Napolyon'un yayınladığı kararnameleri veya bundan bir saat önce yürüyüşe çıkmaya hazırlanan birisinin çeşitli yollardan hangisini tutacağı konusunda nasıl davrandığını inceliyor olalım, bu eylemlerin hiçbirinde herhangi bir çelişkili durum görmeyiz. Bu insanların eylemlerini yönlendiren elindelik ve zorunluluk öğelerinin ölçüleri bizce bellidir.

Gerçekten de incelediğimiz fenomene bakışımızda, elindelik ve zorunluluk öğelerinin derece derece olduğunu kabul ederiz ve bu derecelerin niceliği yönünden sık sık görüş ayrılığına düşeriz; ama insanların tüm eylemleri bize her zaman için elindelik ve zorunluluk öğelerinin bir karışımı olarak görünür; bu bakımdan, hiç görüş ayrılığına düşülmez. Ayrıca, her eylemde ne kadar çok elindelik öğesi bulunduğunu gözlemlersek, o oranda az zorunluluk öğesi bulunduğunu gözlemleriz; ya da bunun tersi olur.

Elindelik öğesinin zorunluluk öğesine oranı, bu iki öğenin bir arada bulunduğu eyleme bakış açımıza göre değişkenlik gösterir.

Boğulmakta olan birinin başka birine tutunup onu suyun altına itmesi olayında da memede çocuğu bulunan ve açlıktan nefesi kokan annenin ekmek çalması olayında da iyi yetişmiş disiplinli bir askerin aldığı emir üzerine savunmasız bir hemcinsini öldürmesi olayında da; o olayların hangi koşullar altında geçtiğini bilen kişiye elindelik öğesi daha az, zorunluluk öğesi daha çok; buna karşılık, adamın boğulmakta olduğundan, annenin açlıktan nefesinin koktuğundan veya askerin emirle hareket ettiğinden haberi bulunmayan gözlemciye de elindelik öğesi daha çok, zorunluluk öğesi daha az gibi görünür; başka bir deyimle, bu olaylardaki suç öğesi oranı kişilerin bakış açılarına göre artar ya da eksilir. Aynı şekilde, yirmi yıl önce bir cinayet işleyip sonra bütün ömrünce toplum içinde zararsız, barışçı biri olarak yaşamış adamın yirmi yıl önceki o davranışı, üzerinden yirmi yıl

geçtikten sonra o konuyu ele alan bir kimseye daha çok zorunluk yasasına bağlıymış gibi görüneceği halde, olayın hemen ertesinde konuya eğilen bir kimseye aynı davranış daha çok elindelik yasasına tabiymiş gibi görünür. Yine aynı şekilde bir delinin, bir sarhoşun ya da aşırı derecede heyecan verici koşullar altında zorlanan birinin davranışında, söz konusu kişinin aklının ne durumda olduğunu bilen gözlemciye elindelik payı az, zorunluluk payı çok gibi görünürken, durumu bilmeyen gözlemciye de elindelik payı çok, zorunluluk payı az gibi görünür. Verdiğimiz bütün bu örneklerde elindelik ve zorunluluk öğelerinin payları bakış açılarına göre azalır ya da çoğalır. Yani, gözlemcinin tahmininde elindelik payı küçük tutulduğu oranda zorunluluk payı büyür; ya da bunun tersi olur.

Zorunluluk kavramıyla elindelik kavramı arasındaki ilişkiyi din olsun, sıradan sağduyu olsun, hukuk bilimi olsun, tarih bilimi olsun, hep böyle değerlendirir.

Elindelik ve zorunluluk payları arasındaki orantının kişisel izlenimimize göre değişkenlik gösterebileceği istisnasız her durumda, şu üç hususun mutlaka göz önünde bulundurulması gerekir:

1) Fiili işleyenin dış dünyaya göre durumu;

2) Fiili işleyenin zamana göre durumu ve

3) Fiili işleyenin o fiile yol açan nedenlere göre durumu.

Birinci husus üzerinde dururken, failin durumu, onun dünyaya açıklığı ya da kapalılığı oranında –başka bir deyimle, dış dünyada onunla aynı anda ve onunla birlikte var olan her şey ile onun arasındaki ilişkinin niteliği üzerine açık bir fikir edinip edinemeyişimiz oranında– yargımızı etkileyecektir. Boğulmakta olan bir adamın, ayakları yere basan adama oranla elindelik yasasına daha az, zorunluluk yasasına daha çok tabi olacağına inanışımız işte bu tür bir düşünce sisteminin ürünüdür; yine aynı tür düşünce sistemidir ki, çok kalabalık bir semtte insanlarla burun buruna yaşayan, aile sorumluluğu taşıyan iş güç sahibi adamı bize inzivada bir başına yaşayan adama oranla zorunluk yasasına daha çok tabiymiş gibi gösterir.

O adamı çevresinden ayırıp bir başına incelediğimizde, her davranışındaki elindelik payı bize daha büyük gibi görünecektir. Ama o adamı çevreleyen her ne olursa olsun, o çevre ile onun arasında –bir başkasının onunla konuşması, onun bir kitap okuması, hatta soluduğu hava ve bulunduğu ortamdaki ışık miktarı türünden– en ufak bir ilişki bile gözlemlediğimiz anda, bu çevre koşullarının her birinin ayrı ayrı onu etkilediğini ve davranışının hiç değilse bir bölümünü yönlendirdiğini görürüz. Bu dış etkilerin miktarı arttığı oranda da o adam elindelik yasasından çok zorunluluk yasasına tabiymiş gibi gelir bize.

Gelelim ikinci hususa: Bu husus üzerinde dururken de yargımızı etkileyecek olan şey, kişinin dış dünya ile olan ilişkisinin zaman içindeki yeridir; başka bir deyişle, onun eyleminin zaman içindeki özel yerini bizim ne derece iyi anlayabilmiş olduğumuzdur. İşte bu hususu göz önünde tutan düşünüş biçimidir ki, ilk insanın işlediği ve insan ırkının doğmasına yol açan günah içindeki elindelik payını bize, bugün bir erkeğin evlilik boyunduruğuna girişi olayındaki elindelik payından açıkça daha azmış gibi gösterir. Yine bu düşünüş biçimidir ki, yüzyıllarca önce yaşayan ve benimle sadece zaman bakımından bağlantıları bulunan insanların eylem ve yaşamlarındaki elindelik payını bana en az çağdaşlarımın eylemlerindeki elindelik payı kadarmış gibi gösteriyor; hem de çağdaşlarımın eylemlerinin sonuçlarını şimdiden bilebilme olanağım bulunmadığı halde.

Burada, elindelik ve zorunluluk paylarının oranları üzerine yargıda bulunurken başvurduğumuz ölçek büyük ölçüde, eylemin gerçekleşmesiyle bizim onu değerlendirişimiz arasında kalan zaman diliminin büyüklük ya da küçüklüğüne bağlıdır.

Şu anda içinde bulunduğum koşullarla hemen hemen özdeş koşullar altında bundan bir dakika önce yaptığım işi şimdi incelemeye kalkığım takdirde, bir dakika önceki o eylemimde tam bir elindelikle davranmışım gibi gelir bana. Ama bundan bir ay önce yaptığım bir işi incelemeye aldığım takdirde, şimdi çok daha değişik koşullar altında bulunuyor oluşumdan dolayı, "Eğer o

işi yapmasaydım onun sonucunda ortaya çıkan yararlı, iyi, hatta vazgeçilmez pek çok şey de gerçekleşemezdi" diye düşünmekten kendimi alamam. Hele on veya yirmi yıl geriye giderek, böyle çok daha eski geçmişte yaptığım bir işi aklıma getirirsem, yaptığım o işin sonuçları gözüme çok daha duru gözükür ve "Eğer öyle yapmasaydım kim bilir halim şimdi nice olurdu," diye düşünürüm ister istemez. Anılarımda geriye doğru gittikçe veya geçmişte gerçekleştirdiğim eylemi değerlendirme işini erteledikçe (ki bunların ikisi de aynı kapıya çıkar), eylemimdeki elindelik payına ilişkin inancım da aynı oranda netliğini yitirir.

Tarih konusunda da tamamıyla aynı süreç geçerli olduğu içindir ki, insanlığın genel eylemlerinde elindeliğin oynadığı role ilişkin görüşlerimizde ayrılıklar ortaya çıkıyor. İçinde rol alan kişilerin tümünün de kimler olduğunu bildiğimiz çağdaş bir olaya baktığımız zaman, o olayın bu insanların tümünün işi olduğundan zerrece kuşku duymayız; oysa daha eskiye ait bir olayı ele aldığımızda onun zorunlu sonuçları da gözümüzün önünde olacağından, bu durum, bizim artık o zorunlu sonuçlardan başkasının mümkün olabileceğini düşünmemizi engeller. Böylece, ele aldığımız olayların tarihi geriye doğru gittikçe, bu olaylardaki elindelik payı da azalıyormuş gibi görünür bize.

Avusturya ile Prusya arasındaki savaşı bizler kuşkuya yer vermeyen bir kesinlikle, Bismarck'ın düzenleri sonucu olarak görürüz.

Napolyon savaşları bize -kuşkularımız biraz artmakla birlikte- o savaşlarda rol alan kahramanların elindelikleri sonucuymuş gibi gelir. Oysa Haçlı Seferleri bizim için artık tarihteki belirli yerine oturmuş bir olaydır, öyle ki, bu olaya değinmeden çağdaş Avrupa tarihinden söz etmek bile mümkün değildir. Gelgelelim, Haçlı Seferleri ile aynı çağda yaşamış vakayiname yazarları bu olaya birkaç kişinin iradesi ile ortaya çıkmış bir olay gözü ile bakmışlardır. Tarihteki göçler olayını bugün ele alan hiç kimse, Avrupa'daki yenileşme olayının Attila'nın bir kaprisi sonucu başladığını aklına bile getirmez. Gözlemlediğimiz konunun tarih içindeki yeri ne

kadar eskiye gidiyorsa, o olay içinde yer alan kişilerin eylemlerindeki elindelik payı bizim gözümüzde o oranda azalır, buna karşılık zorunluk payı da aynı oranda ağır basar.

Üçüncü hususa gelince: Aklın gerektirdiği ve akıl tarafından algılanması mümkün olan her bir olayın (dolayısıyla insan eylemlerinin de) hem daha önce gerçekleşmiş bir olayın sonucu olarak hem de onu izleyecek olayın nedeni olarak içinde yer alması gerektiği nedensellik zincirini anlama yeteneğimizin derecesi, yargımızı etkileyen üçüncü öğeyi oluşturur.

İşte bu öğenin etkisi yüzündendir ki, bizler, gözlemlerimiz sayesinde ulaştığımız ve insanoğlunu yönlendirdiklerini bildiğimiz psikoloji, fizyoloji ve tarih bilimi yasalarıyla ne kadar çok haşır neşir olur ve eylemler içindeki psikolojik, fizyolojik, tarihsel nedenleri ne kadar iyi kavrarsak (ele aldığımız olayla birlikte o olaya neden olan kişinin karakterinin ve kafa yapısının da basitliği oranında), hem bizim hem de başkalarının eylemleri bize, zorunluk yasasına daha çok ve elindelik yasasına daha az tabiymiş gibi görünür.

Bir eylemi –bu eylem ister suç niteliği taşısın, ister iyilik olsun, isterse ikisi de olmasın– hiç mi hiç anlayamadığımız zaman o eylemde daha çok elindelik payı bulunduğunu varsayma eğilimindeyizdir. Eylem eğer suç niteliği taşıyorsa, ceza verilmesi konusunda acelecilik gösteririz; eylem iyilik niteliği taşıyorsa, o eylemdeki erdemleri yüceltmekte ateşli bir yandaş kesiliriz. Ahlaksal açıdan olumlu ya da olumsuz yanı bulunmayan olaylarda ise bireyselliği, özgünlüğü ve bağımsızlığı azami ölçüleri içinde görürüz. Ama herhangi bir eylemi doğuran sayısız nedenlerden bir tekini bile bilmeyegörelim hele; işte o zaman, hemen o eylem içinde mutlaka bir zorunluk payı ararız ve ne suçun cezalandırılması için o kadar ısrarcı kesiliriz, ne sevabın erdemlerini o kadar ateşli savunuruz, ne de özgünlüğünden kuşku bulunmayan bu eylemdeki elindelik payını kabul etmeye yanaşırız. Suçu işleyen kişinin kötü bir ortam içinde yetiştiğini biliyor oluşumuz, işlenen suçu gözümüzde hafifletmeye yetecektir. Karşılık bekleyerek yapılmış bir fedakârlık,

(hatta bir annenin, bir babanın yaptığı fedakârlık da olsa) hiç karşılık beklemeden yapılmış bir iyilikten daha kolay anlaşılır olduğu için biz o karşılık beklenerek yapılmış fedakârlığa hem daha az sempati duyarız hem de bu tür fedakârlığa daha az elindelik payı tanırız. Bir parti ya da tarikat kurucusunun veya buluş yapmış bir kişinin o noktaya gelene kadar hangi yollardan geçtiğini eğer biliyorsak, onların yaptığı işler bizi daha az etkiler. Elimizin altındaki örnekler çoğaldığı oranda ve gözlemlerimizin sürekli olarak insan eylemlerinde bir neden-sonuç arayamaya yönelişi oranında, o eylemler içindeki elindelik payı gözümüzde azalır, zorunluk payı artar; çünkü gözlemlerimiz sayesinde o olaylardaki neden-sonuç ilişkisini daha doğru olarak kurabilmişizdir. Gözlem altına aldığımız eylemlerin sayısal çokluğu ve nitelik yönünden basitliği oranında bizim bunlara tanıdığımız zorunluk payı da artacak ve kesinleşecektir. Namussuz bir babanın elinde yetişmiş oğulun namussuzluğunu da, kötü kişilerin eline düşmüş bir kadının iffetsizliğini de içmeye tövbe etmiş bir kişinin sarhoş çevresi dolayısıyla yeniden içkiye vurmasını da, (bu olayların arkasındaki nedenleri bildiğimiz için) içindeki elindelik payı az, zorunluk payı çok olan eylemler gibi görmeye yatkınızdır; eylemin nedenini ne kadar iyi bilirsek, eylemi de o oranda zorunlu görürüz. Konumuzu oluşturan eylemin faili eğer zihin düzeyi -söz gelimi küçük bir çocuğunki veya bir delininki kadar- düşük biriyse, söz konusu kişinin karakterinin basitliğini ve zihinsel düzeyinin düşüklüğünü bilen bizler bunların her yapacağı işte zorunluk payının çok yüksek, elindelik payının ise çok düşük olacağını -yine aynı düşünüş sisteminden yola çıkarak- peşinen kabul etmeye o kadar alışmışızdır ki, daha nedenleri görür görmez, sonuçlarının ne olacağını da önceden kestirivériz.

Bütün ceza yasalarında yer verilen "cezai ehliyetsizlik" ve "hafifletici neden" kavramları da işte yukarıda değindiğimiz bu üç hususun göz önünde bulundurulmasına dayanır. Eylemi yargılanan kişinin hangi koşullar altında bulunduğuna ilişkin bilgimizin azlığı çokluğu oranında; suçun işlendiği tarihle, kovuşturmanın

başlatıldığı tarih arasında kalan zaman dilimin büyüklüğü ya da küçüklüğü oranında; suçun işlenmesine yol açan nedenleri anlayabilişimiz ya da anlayamayışımız oranında, failin sorumluluğu da azaltılır veya çoğaltılır.

X

Böylece görmüş oluyoruz ki, zorunluk ve elindelik kavramlarımızdaki niceliksel değişmeler, gözlem konumuzun dış dünya ile ilişkisinin azlık-çokluk oranına; zaman içinde bizimle olan yakınlık ya da uzaklığına ve yaşamını incelemeye aldığımız kişinin eylemlerine yol açan nedenlerle olaylar arasında var olan ilişkiyi iyi anlayıp anlamadığımıza göre oluşmaktadır. Dolayısıyla, bir insanın yaşamı içinden, onun dış dünya ile ilişkisinin bizce en iyi bilinen bir dönemini aldığımızda, o dönem ile bizim değerlendirme yaptığımız tarih arasındaki zaman aralığı da eğer çok uzunsa ve eğer olayın nedenlerini de çok iyi anlayabilmişsek, konumuzu oluşturan eylemle ilgili olarak zorunluk ve elindelik kavramları yönünden yapacağımız değerlendirmede zorunluk azami, elindelik de asgari payı alır. Yok, eğer inceleme konumuzu oluşturan kişinin yaşamındaki bizce iyi bilinmeyen bir dönemi ele almışsak; eğer ele aldığımız dönem bizim onu değerlendirdiğimiz tarihe çok yakınsa ve eğer o dönemde yer alan olayların nedenlerini hiç bilmiyorsak, o zaman da değerlendirmemizde zorunluk öğesi asgari, elindelik öğesi ise azami payı alacaktır.

Ama bakış açımız ne kadar değişik olursa olsun – yani, ele aldığımız kişinin kendi dönemi içinde dış dünya ile ilişkisini ne kadar iyi bilirsek bilelim veya ne kadar bilmezsek bilmeyelim; ele aldığımız dönem bizim değerlendirme yaptığımız tarihe ne kadar uzak veya ne kadar yakın olursa olsun; ele aldığımız olayı doğuran nedenlerin neler olduklarını ister bilelim, ister bilmeyelim – her iki durumda da, hiçbir eylem için mutlak bir özgürlük veya mutlak bir zorunluk düşünemeyiz.

1) Dış dünyanın etkisinden tamamıyla yalıtılmış bir insanı gözümüzde canlandırmaya ne kadar çalışırsak çalışalım, hiçbir zaman "uzay boyutu içinde özgürlük" diye bir kavramın var olduğu sonucuna ulaşamayız. Her insan davranışını onun içinde bulunduğu çevre ve onun kendi bedeni mutlaka koşullandırır. Kolumu kaldırıp bırakıyorum, düşmesine izin veriyorum. Bu eylemimde özgürmüşüm gibi gelir bana; ama kendi kendime, kolumu istediğim yönde kaldırıp kaldırmadığını sorar sormaz, gerek çevre koşulları dolayısıyla, gerek kendi beden yapım yüzünden kolumu en az dirençle karşılaşacağı yönde kaldırmış olduğumu anlarım. Kolumu çeşitli yönlere doğru kaldırabileceğim halde, ben, kolumun en az dirençle karşılaşacağı yönü seçiyorum. Seçimimin yüzde yüz özgür olabilmesi için, kolumun hareketine direnç gösterecek hiçbir engelin bulunmaması gerekir. İnsanın yüzde yüz özgür olabileceğini tasavvur edebilmek için onu tamamıyla uzay boyutunun dışında düşünmemiz gerekir ki, bu da olanaksızdır.

2) Eylemin oluş zamanıyla bizim eylemi değerlendiriş zamanımızı birbirine ne kadar yaklaştırırsak yaklaştıralım, "zaman boyutu içinde özgürlük" diye bir kavramın var olduğu sonucuna asla ulaşamayız. Çünkü bir saniye önce gerçekleşmiş bir eylemi bile inceliyor olsam –o eylem, gerçekleştiği an ile ister istemez bağıntılı bulunduğundan– yine de o eyleme zaman boyutundan bağımsızdır gözüyle bakamam. Kolumu kaldırabilir miyim? Kaldırırım; nitekim kaldırdım da işte. Ama kendi kendime sorarım: Şimdi geçmişte kalan o an içinde kolumu "kaldırmamak" elimde miydi? Elimde olduğunu kendi kendime kanıtlamak için de kolumu bu sefer kaldırmam. Ama kolumu şimdi kaldırmayışım, sorumun konusunu oluşturan ilk anın koşullarını geri getirmiş olmaz. Zamanı alıkoymak elimde olmadığı için zaman geçip gitmiştir ve şimdi kolumu kaldırmadığım bu zaman içindeki ne kolum, ne de kolumu çevreleyen hava, kolumu kaldırdığım geçmiş zaman içindeki kol ve hava ile aynıdır. İlk eylemin yapıldığı an geri getirilemez, dolayısıyla da o ilk an içinde yapılmış olan her ne ise, yapılabilecek olan biricik şey de odur. Bir saniye sonra kolumu kaldırmayışım,

bir saniye öncesinde kolumu istesem kaldırmayabileceğimin kanıtı olamaz. Aynı an içinde iki ayrı hareketi yapamayacağım için başka türlüsü de düşünülemez zaten. Hareketin tamamıyla zaman boyutundan bağımsız olduğunu tasavvur edebilmek için, o hareketin geçmişle şimdiki zamanın sınırında -başka bir deyişle, zaman boyutu dışında- yer aldığını düşünmek gerekir ki, bu da olanaksızdır.

3) Bir olayın nedenini anlamakta ne kadar zorlanırsak zorlanalım yine de "mutlak özgürlük" -yani, nedensizlik- diye bir şey düşünemeyiz. Gerek kendi eylemlerimizin, gerek başkalarının eylemlerinin herhangi biriyle ilgili bir irade beyanında bütün arama çabalarımıza rağmen biz bir neden bulamasak bile -nedensiz hiçbir fenomen düşünülemeyeceği için- yine de akıl bizi bir neden aramayı sürdürmeye zorlar. Herhangi bir nedenden bağımsız olarak kolumu kaldırabileceğimi göstermek istediğim için kaldırdığım zaman, bu eylemdeki isteğim bir nedendir zaten.

Ama tüm etkilerden arınmış bir insanın var olduğunu ve bizim de o insanın şu an içindeki - yüzde yüz nedensiz saydığımız- bir hareketini incelerken zorunluk öğesini sıfıra eşit bir "sonsuz asgari"ye indirgeyebildiğimizi bir an için düşünebilsek bile yine de yüzde yüz özgür bir insan kavramına ulaşabilmiş sayılmayız; sayılmayız, zira her şeyden önce, dış dünyadan hiç etkilenmeyen, zaman boyutu dışındaki ve her türlü nedenden bağımsız bir varlık, insan olamaz.

Aynı biçimde, özgürlükten yüzde yüz yoksun ve zorunluk yasasıyla yüzde yüz bağımlı bir insan eylemi de düşünemeyiz.

İnsanoğlunun içinde yer aldığı uzay boyutunun koşulları ile ilgili bilgimizi ne kadar artırırsak artıralım, bu bilgimiz hiçbir zaman tamamlanmış olamayacaktır, çünkü uzay nasıl sonsuz ise, uzay boyutunun koşulları da aynı şekilde sonsuzdur. Bundan dolayı da, insanı etkileyebilecek koşulların tümü tanımlanmadıkça zorunluk çemberi de tamamlanmamış olarak kalacağından, aradaki boşluktan içeri bir ölçüde özgürlük girer.

İncelediğimiz olayın yer aldığı tarih ile olayı incelediğimiz tarih arasındaki zaman dilimini ne kadar uzatırsak uzatalım bu zaman dilimi sonsuz olan zaman boyutuna göre yine de sınırlı kalacağından, bu alanda da mutlak bir zorunluktan söz edilemez.

Herhangi bir eylemi doğuran nedenlerden ne kadar çoğunu bilirsek bilelim, nedenler zincirinin tümünü –sonsuz oluşu dolayısıyla– asla bilemeyeceğimiz için, mutlak zorunluk kavramına yine ulaşamayız.

Ama her şey bir yana, elindelik kavramını sıfıra eşit bir asgariye indirgeyebileceğimizi ve bazı –söz gelimi, insanın ölüm hali, bebeğin ana karnındaki hali, budala olarak dünyaya gelmiş olma hali gibi– durumlarda elindelik öğesinin sıfır olduğunu kabul etsek bile, inceleme konumuz insan olduğu halde biz insan kavramından çıkmış bir yaratığı inceler duruma düşmüş oluruz. Bundan ötürü, nasıl ki eylemlerinde yüzde yüz özgür bir insan düşünemiyorsak, aynı şekilde, eylemleri yüzde yüz zorunluk yasasına bağlı ve özgürlükten yüzde yüz yoksun bir insan da düşünemeyiz.

Bu noktadan hareketle şunu diyebiliriz ki, özgürlükten yüzde yüz yoksun, ama zorunluk yasasına yüzde yüz bağlı bir insan tasavvur edebilmemiz için, uzay boyutunun sonsuz sayıdaki koşullarını, zaman boyutunun sonsuz niceliğini ve nedensellik zinciri içinde yer alan sonsuz sayıdaki nedeni bilebileceğimizi kabul etmemiz gerekir.

Zorunluk yasasına hiç tabi olmayan yüzde yüz özgür bir insan tasavvur edebilmemiz için o insanı *uzay boyutunun dışında, zaman boyutunun dışında ve hiçbir nedene bağlı olmayan* yapayalnız bir insan olarak düşünmemiz gerekir.

Birinci durumda, elindelik öğesinin sıfıra indiği bir mutlak zorunluk kavramını mümkün görebilmek için, o mutlak zorunluk kavramının tanımını yine aynı zorunluk kavramına bağlı olarak yapmak zorunda kalırız ki, bu da bizi sadece *içeriği bulunmayan* bir biçim kavramına ulaştırır.

İkinci durumda, zorunluk öğesinin sıfıra indiği bir mutlak özgürlük kavramını mümkün görebilmek için, uzay, zaman ve ne-

densellik boyutları dışında kalan koşulsuz bir özgürlük kavramı düşünmemiz gerekir ki, bu da –koşul ve sınır tanımayışı dolayısıyla– bizi *kalıbı* olmayan bir içerik kavramına getirir.

Yani, daha genelleştirerek ifade edecek olursak, gele gele, insanoğlunun "kozmoz" anlayışının iki temel direğini oluşturan şu iki anlayışa varmış oluruz; a) *Yaşamın özünün* ne olduğunu anlayamayız; b) Bu *öze* egemen olan yasaları anlayamayız.

Akıl der ki: 1) Maddenin bütün biçimleri içinde görünürlük kazanan uzay sonsuzdur ve başka türlü düşünülemez. 2) Zaman, bir anlık bir duraklaması bile olmadan akıp giden bir süreçtir ve başka türlü düşünülemez. 3) Neden-sonuç bağıntısının ne başı vardır, ne de bir sonu olabilir.

Bilinç der ki: 1) Ben bir başıma varım ve var olan her şeyim; dolayısıyla ben uzayı kendi içimde taşırım. 2) Ben sadece şimdiki an içinde yaşadığımın bilincindeyimdir ve zamanın akışını bu *sabit* ana göre ölçerim; dolayısıyla ben zaman boyutunun dışındayım. 3) Yaşamımda yer alan bütün fenomenlerin nedenini kendimde gördüğüm için ben nedenselliğin dışındayım.

Akıl, zorunluk kavramının yasalarını dile getirir. Bilinç ise elindelik diye bir şeyin var olduğunu söyler.

İnsan bilinci, hiçbir şeyle sınırlı olmayan bir özgürlüğü yaşamın özü olarak kabul eder. İçeriği bulunmayan zorunluk, üç boyutuyla insan aklıdır.

Özgürlük, incelenen şeydir. Zorunluk ise inceleyendir. Özgürlük, içeriktir. Zorunluk ise biçimdir.

Birbiriyle biçim-öz ilişkisi içinde bulunan iki bilgi kaynağını birbirinden ayırmadıkça, birbirini dışlayan ve birbirinden bağımsız olarak algılanamayan özgürlük ve zorunluk kavramlarına ulaşamayız.

İnsan yaşamı üzerine açık bir fikir edinebilmek için ise bu iki kavramı birleştirmek zorundayız.

Bir araya getirildiklerinde biçim ve içerik olarak birbirlerini iten bu iki kavram olmaksızın yaşam üzerine fikir edinebilmek mümkün değildir.

Bir insanın yaşamı hakkında bütün bildiklerimiz, elindelik ile zorunluk arasındaki -yani, bilinç ile akıl yasaları arasındaki- bir tür ilişkiden ibarettir.

Doğa adını verdiğimiz dış dünya hakkında bütün bildiklerimiz, doğa güçleri ile zorunluk arasındaki -yani, yaşamın özü ile aklın yasaları arasındaki- bir tür ilişkiden ibarettir.

Büyük doğal güçler bizim dışımızda olup bilincimize bağlı değildirler: Bu güçlere biz "yerçekimi", "süredurum", "dirim gücü", "elektrik" vb. adlar veriyoruz; oysa insandaki yaşama gücü insan bilinci içinde yer alır ve biz buna "elindelik" adını veririz.

Ama niteliğini kavrayamadığımız halde her insan tarafından algılanan yerçekimini nasıl ancak (bütün nesnelerin bir ağırlığı bulunduğu şeklindeki ilkel bilgimizden, ta Newton yasasına kadar) tabi olduğu yasalarla olan ilişkileri hakkındaki bilgimiz oranında anlayabiliyorsak, niteliği kavranamadığı halde her insanın bilinci tarafından algılanan elindelik öğesini de aynı şekilde ancak (her insanın ölümlü olduğu gerçeğinden başlayıp, ta en karmaşık ekonomi politik ve tarih yasalarına varana kadar) o öğenin tabi bulunduğu zorunluk yasalarını bilebildiğimiz oranda anlayabiliriz.

Bilgi dediğimiz şey tümüyle, yaşamın özünün aklın yasaları altına alınmasından ibarettir.

İnsanın sahip olduğu elindelik gücünü bütün öbür güçlerden ayıran özellik, bu gücün doğrudan doğruya insan bilinci içinde yer alıyor oluşundadır; oysa akıl için öteki hiçbir güçten bir farkı yoktur. Yerçekimi gücü, elektrik, kimyasal etkileşim birbirlerinden sadece, akıl tarafından ayrı ayrı tanımlanmış oluşlarıyla ayrılırlar. Aynı şekilde, insanın sahip olduğu elindelik gücünü de akıl, başka güçlerden ayrı bir biçimde tanımlayarak ayırır. Elindelik gücü -yaşam içindeki tanımlanamaz bir anlık bir duyumdan ibaret oluşu dolayısıyla- aklın ona getirdiği tanımlama dışında, (başka bir deyimle, zorunluk yasaları dışında) yerçekimi gibi, ısı gibi, vb. güçlerden hiç de farklı bir güç değildir.

Gök cisimlerinin hareketini sağlayan gücün anlaşılamayan özü ve ısı, elektrik, kimyasal elementlerin oluşumu ya da dirim gücü gibi güçlerin anlaşılamayan özleri nasıl ki astronominin, fiziğin, kimyanın, botaniğin, zoolojinin konusunu meydana getiriyorsa, aynı şekilde elindelik gücünün özü de tarihin konusunu oluşturur. Ama öte yandan, nasıl ki, yaşamın bilinmeyen özünün kendisi sadece metafiziğin konusu olarak kalırken aynı özün çeşitli görünümleri çeşitli bilim dallarının konusunu oluşturuyorsa, aynı biçimde, elindeliğin kendisi de sadece metafiziğin konusu olarak kalırken, elindelik öğesinin zaman, uzay ve nedensellik boyutları içindeki görünümleri de tarihin konusunu oluşturmaktadır.

Biyoloji alanına giren alt bilim dalları içinde bilebildiklerimizin tümüne "zorunluk yasaları" adını veriyor, bilemediklerimize de "dirim gücü" (*vital force*) diyoruz. "Dirim gücü" adını verdiğimiz şey ise, yaşamın özüne ilişkin olarak bilebildiklerimizin dışında açıklanamamış olarak kalanların tümüdür.

Aynı durum tarih alanı için de geçerlidir: Tarih alanında da bilebildiklerimize "zorunluk yasaları", bilemediklerimize de "elindelik" adını veriyoruz. Tarih bilimi açısından "elindelik", insan yaşamını yönlendiren yasalar içinde bilebildiklerimizin dışında kalanların tümünü ifade eder.

XI

Tarih "elindelik" kavramını zaman ve nedensellik açısından dış dünya ile ilişkisi içinde inceler; başka bir deyişle, tarih "elindeliği" aklın yasalarıyla tanımlar. Dolayısıyla tarih, sadece, "elindeliği" bu yasalara dayanarak tanımladığı ölçüde bir "bilim"dir.

İnsanın sahip olduğu elindeliği tarihsel olayları etkileyecek bir güç olarak kabul etmenin tarih bakımından taşıyacağı anlam ile gök cisimlerini hareket ettiren şeyin özgür bir güç olduğunu kabul etmenin astronomi bakımından taşıyacağı anlam arasında hiçbir fark yoktur.

Böyle bir kabul, her türlü bilimsel yasanın -gerçekte, bilimlerin kendisinin- var olabilme olanağını ortadan kaldırır. Gerçekten de eğer hiçbir zorunluk yasasına bağlı bulunmadan kendi başına özgür olarak hareket eden bir tek gök cisminin bulunduğunu bile kabul edecek olursak, Kepler'in de Newton'un da bütün yasalarını inkâr etmiş, gök cisimlerinin hareketlerine ilişkin anlayışı tümüyle ortadan kaldırmış oluruz. Aynı şekilde, "elindelik"e bağlı olarak meydana gelmiş bir tek insan eyleminin bulunduğunu bile kabul ettiğimiz takdirde, ortada ne tarihsel yasa diye, ne de tarihsel olay anlayışı diye bir şey kalır.

Tarih, insan iradelerinin birtakım çizgiler üzerinde hareket ettiğini kabul ederek bu çizgileri inceleme konusu yapar; bu çizgilerin bir ucu bilinmeyene çıkarken, öbür ucunda da, insanın içinde bulunduğu anla ilgili "elindelik bilinci" zaman, uzay ve nedensellik boyutlarında hareket halindedir.

Bu hareket alanının gözlerimizin önüne serilmesi, açılması oranında, o hareketin yasaları da daha belirgin ortaya çıkar. Bu yasaları bulup tanımlamak tarihin sorunudur.

Tarih biliminin konusunu bugünkü ele alış biçimiyle -yani, fenomenlerin yasalarını insanın elindeliğinde arayışıyla- o yasaları bilimsel olarak açıklamak mümkün değildir; değildir, zira insanın elindelik gücüne ne gibi sınırlar biçmiş olursak olalım, bu gücü yasa tanımayan bir güç olarak kabul ettiğimiz anda, yasa diye bir şey de kalmaz ortada.

Bu elindelik öğesini sonsuz küçük (*infinitesimal*) niceliğe indirgersek, yani onu en küçük nicelik olarak görürsek -ancak bu sayede- nedenlere ulaşmanın asla mümkün olamayacağını aklımız keser ve ancak aklımız buna yattıktan sonra, tarih bilimi de nedenler peşinde koşmayı bir yana bırakıp tarihsel yasaları incelemeyi kendine iş edinebilir.

Bu yasaları araştırma işi çok eski zamanlarda başlamıştır; tarihin benimsemesi gereken yeni düşünce yöntemlerinin geliştirilmesi yolunda günümüzde atılmakta olan adımlar, bu bakımdan,

nedenleri didik didik etme eğilimindeki eski tarih ekolünün kendi kendini yok ediş süreci ile aynı zamana denk düşmektedir.

Saf aklın ürünü olan bilimlerin tümü de bu yoldan geçmişlerdir. Bilimlerin en kesini olan matematik de en küçük -ya da sonsuz küçük- niceliğe ulaştığı anda bölme işlemini bırakıp, bilinmeyen sonsuz küçük nicelikleri birleştirmek üzere yeni bir işleme girişir. Nedensellik kavramını bir yana bırakan matematik, yasaları -yani, bilinmeyen bütün sonsuz küçük niceliklerin ortak özelliklerini- araştırmaya girişir.

Bütün öbür bilim dalları da, daha değişik bir biçimde de olsa, buna benzer bir düşünüş yolu tutmuşlardır. Newton yerçekimi yasasının formüllerini ortaya koyarken, güneşin ya da dünyanın çekme özelliğinin bulunduğunu söylememiştir. Onun söylediği, en küçüğünden en büyüğüne kadar bütün cisimlerin birbirlerini çekme özelliği taşıdıklarıdır; başka bir deyişle, Newton, cisimlerin hareket nedenleriyle ilgili sorunun bir yanını bırakıp, sonsuz büyük olanından sonsuz küçük olanına kadar bütün cisimlerin ortak özelliklerini ortaya koymuştur. Doğa bilimleri de aynı yolu izler: Onlar da neden sorusunu bir yana bırakıp, yasaları araştırırlar. Tarih bilimi de aynı yola girmiş bulunuyor. Bu bakımdan tarihin de -bireylerin yaşamlarındaki belli dönemleri anlatan bir masal kimliğinden kurtulup- ulusların ve genel olarak insanlığın hareketlerini inceleyen bir bilim dalı kimliğine kavuşabilmesi için, neden arayışı içinde bulunmayı bir yana bırakıp, elindelik kavramının birbiriyle bağıntı içinde bulunan, birbirine eşit ve çözüntüsüz (dissoluble), sonsuz küçüklükteki ortak öğelerini kapsayan yasaları araştırmaya koyulması gerekir.

XII

Kopernik yasasının kanıtlanması ve güneşin dünya çevresinde dönmeyip, dünyanın güneş çevresinde döndüğünün anlaşılmasıyla birlikte kadim kozmografya anlayışı tümüyle tepetaklak oluvermişti. Gök cisimlerinin hareketlerine ilişkin kadim anlayışın

korunabilmesi için, Kopernik yasasının çürütülebilmesi gerekirdi; gerçekten de Kopernik yasasını çürütmeden, artık Batlamyus'un dünyalarını incelemeyi sürdürme olanağı da kalmamıştır. Gelgelelim, Kopernik yasasının bulunuşundan çok sonra bile Batlamyus'un dünyaları inceleme konusu olmayı sürdürebilmiştir.

Doğum ya da suç sayısının matematiksel yasalara tabi olduğunu; hükümetlerin biçimini coğrafi ve politik-ekonomik koşulların belirlediğini; nüfus büyüklüğü ile toprak büyüklüğü arasındaki belli bir ilişkinin göçlere yol açtığını ileri sürerek bu söylediklerini kanıtlayan ilk insanın ortaya çıkışıyla birlikte –o andan itibaren– tarih biliminin o güne dek üzerinde yükseldiği tüm temeller öz bakımından yerle bir edilmiştir.

Tarih biliminin yeni yasaları çürütülebilseydi, kadim tarih anlayışını korumak mümkün olabilirdi; gerçekten de yeni yasaları çürütmeden, tarihsel olayları, insanın sahip bulunduğu elindeliğin hiçbir zorunluğa bağlı bulunmayan ürünüymüş gibi incelemeyi sürdürme olanağı da artık kalmamıştır. Çünkü şu veya bu hükümet biçiminin ya da şu veya bu göçün belli coğrafi, etnografik, ekonomik koşullar sonucu ortaya çıktığı kabul edildiği anda, bize o hükümet biçiminin veya o göçün etmeni diye sunulmuş bulunan bireylerin sahip oldukları elindelik öğesini de artık o fenomenlerin nedeni olarak görebilme olanağı ortadan kalkmış olur.

Gelgelelim, kadim tarih anlayışının –o anlayışı temelden çürüten– istatistik yasalarıyla, coğrafya yasalarıyla, politik ekonomi yasalarıyla, karşılaştırmalı filoloji yasalarıyla ve jeoloji yasalarıyla *pari passu** incelenmesi hâlâ sürdürülmektedir.

Fiziksel felsefe alanında da eski ve yeni anlayışlar arasında çok eskiden beri inatçı bir çekişme süregelmektedir. Teoloji, uzun bir süre eski görüşü savunup, yeni görüşü vahiy kavramını bozmakla suçlamıştır. Ama gerçeğin ortaya çıkışıyla birlikte teoloji hemen eski savunusunu bırakıp, tezini yeni bir savunu sistemi üzerine eskisi kadar katı bir direngenlikle oturtmakta gecikmemiştir.

---

* Pari passu: (Lat.) Atbaşı. Sözcük anlamıyla, "boyun boyuna" demekse de "aynı değer verilerek" anlamına gelir. *–çev.*

Eski tarih anlayışıyla yeni tarih anlayışı arasında oldukça eskiye dayanan benzer bir çekişme bugün de inatla sürdürülmektedir.

Gerek teoloji, gerek tarih alanında süregelen bu çekişmelerin yarattığı duygusal ortam içinde de gerçek güme gitmektedir. Bu duygusal ortamı yaratan etkenler ise, bir yanda, yüzyıllar süren uğraşlar sonunda kurulmuş koskoca yapının yıkılacağı korkusu ve kaygısı, öbür yanda da, o yapıyı yıkma tutkusudur.

Fiziksel felsefenin ortaya koyduğu ve bir şafak gibi sökmekte olan gerçeklere karşı savaş açanlara, eğer fiziksel felsefenin gerçeklerini kabul ederlerse, Tanrı'ya olan inançları da, evrenin yaradılışıyla ilgili inançları da, Yodasadak'ın oğlu Yeşua'nın mucizelerine olan inançları da sanki temelinden yıkılırmış gibi geliyor. Öte yandan, Kopernik ve Newton yasalarının savunucuları da –söz gelimi, Voltaire– astronomi yasalarının dini yok edeceği sanısına kapılarak bu yasaları dine karşı bir silah olarak kullanmışlardır.

Tamamıyla benzer düşünüş biçimlerinin sonucu olarak bugün de zorunluk yasasının kabul edilmesiyle ruh kavramının, sevap-günah kavramlarının ve bunlarla birlikte, devlet ve kilisenin temelini oluşturan bütün kurumların yerle bir olacağı sanısı egemendir.

Bundan dolayı da zorunluk yasasını –sanki çok gerekliymiş gibi– savunma gayretkeşliği içine girenler de tıpkı Voltaire'in yaptığı gibi, bugün bu yasayı dine karşı bir silah olarak kullanmaktadırlar; oysa tarihsel zorunluk yasası da, tıpkı astronomideki Kopernik yasası gibi, devlet ve kilisenin üzerinde yükseldiği temelleri sarsmak şöyle dursun, tam tersine bu temellere güç katmaktadır.

Tıpkı o zamanlar astronomi konusunda olduğu gibi bugün de tarih konusunda gözlemlenen görüş ayrılıkları, görünür fenomenlerin ölçülmesinde kullanılabilecek mutlak bir birimin varlığını kabul etmek veya etmemek yüzünden çıkmaktadır. Astronomi alanında standart ölçüyü eskiden dünyanın hareketsiz olduğu anlayışı meydana getirirdi; bugün tarih alanında standart ölçüyü, "birey" ve "elindelik" kavramlarının birbirinden bağımsız oldukları görüşü oluşturmaktadır.

Eskiden, astronomi alanında dünyanın güneş çevresinde döndüğü fikrinin kolay kolay kabul edilmeyişinin nedeni, dünyanın sabit olduğu anlayışından vazgeçmek zorunda kalındığı takdirde, kendiliğinden ve bu kabulle aynı anda gezegenlerin hareket ettikleri anlayışını da benimsemek gerekeceği olgusu idi; aynı şekilde tarih alanında da, bireyin uzay, zaman ve nedensellik yasalarına tabi bulunduğu görüşünün benimsetilmesinde birtakım engellerin ortaya çıkmasının nedeni, insanın o yasalardan bağımsız olduğu inancını kolay kolay terk edemeyişidir. Astronomi alanında yeni görüşü savunanların dediği şu anlama geliyordu: "Doğrudur; bizler dünyanın hareket ettiğini bilincimizle algılayamıyoruz, ama öte yandan eğer dünyanın sabit olduğunu kabul edersek, saçma sapan bir sonuca varırız; oysa dünyanın hareket ettiğini (duyumlarımızla anlayamasak da) kabul edersek, yasalara ulaşırız." Tıpkı bunun gibi tarih alanında da bugünkü yeni kuram şöyle diyor: "Doğrudur; bağımlılığımızı bilincimizle algılayamıyoruz, ama öte yandan eğer özgür olduğumuzu kabul edersek saçma sapan bir sonuca varırız; oysa dış dünyaya, zamana ve nedenselliğe bağımlı olduğumuzu kabul etmekle yasalara varıyoruz."

Verdiğimiz ilk örnekte, gerçekliği bulunmayan bir duyguyu, yani, boşluk içinde hareketsiz durduğumuz duygusunu yenmemiz ve duyumlarımızla algılayamadığımız bir hareketin var olduğunu kabul etmemiz gerekiyordu. Bugün de tarih alanında aynı şeyi yapmamız ve var olmayan özgürlük kavramını reddederek, bilincimizle bizzat algılayamadığımız bir bağımlılığın var olduğunu kabul etmemiz gerekiyor.

SON

Bir kitap ne zaman biter? Son sayfa bitince mi?

Savaş ve Barış'ın bitmediğini, sizinle yaşamaya devam ettiğini göreceksiniz. Nikolay'ın bir gün bir yerde ettiği herhangi bir söz, ansızın gelip canlanacak zihninizde. Nataşa'nın uçuşan dantelli elbiseleri ve sonsuz neşesi, attığınız kahkahalara yansıyacak. Gördüğünüz bir meşe ağacına Andrey'in gözleriyle baktığınızı fark edeceksiniz. Bir parça bisküvi kırıntısı size Petya'yı hatırlatacak. Gördüğünüz her güzel kadını Elen'le kıyaslayacaksınız, yaşamın size batan kıymıkları Piyer'i daha fazla sevmenize neden olacak. Savaş meydanında sadece toplar ve gülleler değil, atlar ve kimsesiz köpekler de olduğunu bilecek, siz de belki Platon Karatayev gibi, bir canlıyı sevmenin yerinin tam da orası olduğunu düşüneceksiniz.

Bir kitap ne zaman biter? Rafa kaldırınca mı?

Savaş ve Barış'ı tekrar okuduğunuzda yeni kahramanlarınız olacak, yepyeni ayrıntılar fark edeceksiniz. Rastgele açtığınız bir sayfa sizi gülümsetecek ve belki de İhtiyar Prense artık eskisi kadar kızmayacaksınız. Henüz okumaya başlamamışken gözünüzü korkutan o 2048 sayfa, şimdi size az gelecek. Çevrenizdeki herkese romanı anlatmaya başladığınızı görecek, belki bununla yetinmeyip hediye de edeceksiniz. En sonunda *Savaş ve Barış*'ın yaşayan bir organizma olduğuna kani olacaksınız; her bakışınızla, her yaşınızla değişen... Bir daha okuyana kadar özleyeceksiniz.

Bazı kitaplar hiç bitmez. Zaten bitmesin.

"Eğer dünya kendisini yazabilseydi, Tolstoy gibi yazardı." **İzak Babel**

yordam edebiyat

THG 0720876 GBZ

14 TL. KDV DAHİL

ISBN 978-605-172-180-4

9 786051 721804